

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI.

VI. BIND 1876—77.

UDGIVET

AF

DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

AALBORG.

FORLAGT AF MARINUS M. SCHULTZ
OG TRYKT I STIFTSBOGTRYKKERIET.

INDHOLD.

	Side.
1. Herregårde i Koldingegnen. Af O. Nielsen, Dr. phil., Arkivar i Kjøbenhavn.	1.
2. Anholt. En topographisk-antiquarisk Skizze. Af V. Boye i Kjøbenhavn.	39.
3. Om Allingkloster, Grønbæk Kirke og Kong Erik Glippings Jagthus. Af J. Christensen, forhenvær. Skolelærer, i Iller.	59.
4. Meddelelse fra Bestyrelsen.	80.
5. Bidrag til Herregaarden Mølgaards Historie. Af O. J. C. Ottesen, Præst i Aars.	81.
6. Historiske Efterretninger om forsvundne Skove i det nordlige Vendsyssel. Af A. Peter Gaardboe, Gaardejer i Søndergaardboe.	107.
7. Fra Krigens Tid 1660. Meddelt af J. Vahl, Provst i Øster-Snede.	122.
8. Lidet om Caspar Markdansk Moder og hendes Afkom paa Gaarden Noes. Af J. Kierckebye, forhenvær. Skolelærer, i St. Andst.	126.
9. Optegnelser fra Mariager Kirke. Af S. Bergsøe, Proprietær til Andigaard.	128.
10. Af Ribe Bys Tingbøger fra den første Halvdel af det 17de Århundrede. Af J. Kinch, Overlærer i Ribe.	133.
11. Fund paa den jydsk Halv af Egekister fra Bronzealderen. Af V. Boye i Kjøbenhavn.	206.
12. Fra viborgske Arkiver. Af A. Heise, Dr. phil., Adjunkt i Viborg.	222.
13. Videbreve for Kjøbstaden Varde og Skjærn Mærsk. Meddelte af Palle Fløe, Landinspektørfuldmægtig i Vostrup.	246.
14. Bylov for Saxild By i Hads Herred. Meddelt af D. H. Wulff, Adjunkt i Aalborg.	256.
15. Vejerslev og Aigt Sogne. Af J. Christensen, forhenvær. Skolelærer, i Iller.	281.
16. Liglav og Begravelsesselskaber i Aalborg. Af D. H. Wulff, Adjunkt i Aalborg.	317.
17. Register til VI. Bind. Af D. H. Wulff.	371.
18. Regnskaber for 1875—6.	383.

Herregårde i Koldingegnen.

Af O. Nielsen.

Den skønne og frugtbare egn omkring Kolding er fattig på herregårde, men overalt møder øjet store velbyggede bøndergårde, der i anselighed overgår mange af de stærkt udparcellerede hovedgårde længer vesterpå. Grunden til, at her næsten ingen gamle herregårde findes, er den, at Fredrik den anden afkøbte adelsstanden alt dens gods i denne egn; ti før denne konges tid var her en rigdom på adelsgårde, som ikke mange steder; som nedenfor vil vises var der endog et sogn, der havde 6, og flere sogne havde 2. Arent Berntsen siger i Danmarks og Norges frugtbare Herlighed, første bog side 134: »Herreder, som udi Jelling syssel eller Koldinghus len ere liggende, underskedes udi tvende dele: de første 5, såsom Brusk herred, Andst h.¹⁾, Holmans h., Jerlev h. og Elherred, kaldes samtlige Indherreder og det fordi Kong. Majestæt sig udi denne egn, som forbemeldte herreder ere udi og haver lystig skov med god jagt, haver ladet tilskifte alt det gods, som adelen eller andre i samme herreder haver haft, så derudi ingen med Kong. Majestæt haver nogen fælles jagt eller skytteri, mens sig det som en enemærke frihed og egen viidbane haver forbeholdet og fornemlig der lader skyde til hofholdningens fornødenhed, i synderlighed når hoflageret der på slottet holdes, som om vintren ofte plejer at ske. De andre trende herreder, som ere Tørild herred, Nørvangs herred og Slavs herred, fordi

¹⁾ Herregårdene i Andst herred har jeg ikke medtaget i det følgende, fordi jeg har større materialer til en beskrivelse af dette herred.

at adelen derudi haver tillige med Kong. Majestæt gods og fælles jagt og skytteri, kaldes Udherreder, såsom de der uden Kong. Majestæts vildbane eller frihed ere liggende.«

Kronen var ved reformationen kommen i besiddelse af en mængde gejstligheden tidligere tilhørende gods rundt om i landet; det var undertiden hovedgårde, men også ofte alene bøndergårde, af hvilke kronen også havde erhvervet sig en stor mængde i Jylland ved grevens fejde, som gaves i mageskifte for det omtalte gods omkring Kolding; hovedgårdene var oftest forfaldne og bøndergårdene var, om end adelen og bonden i levemåde på den tid stod hinanden nær, dog ikke så bekvemt indrettede som de hovedgårde, kongen fik i mageskifte derfor, og, hvad der var end mere forunderligt, de fleste adelsmænd måtte ombytte deres fædrene gårde, til hvilke deres slægt havde været knyttet gennem mange tider og som lå i en smuk og frugtbar egn, med gods, der oftest lå i de tørre og lidet selskabelige hedeegne. Det er en gåde, hvorledes kongen har kunnet formå adelen til slige mageskifter; i henseende til udbyttet af jorderne gaves der i almindelighed ikke mere til gengæld end den anden ejendom var værd, og der optoges nøjagtige synsforretninger over begge parters ejendomme; den eneste fordel for adelen bestod i, at den ved mageskiftet fik gods i samme sogn, hvorved den opnåede at få hoveri af sine bønder og få dem, der bode i samme sogn som hovedgården, fri for skat, medens den i den gamle egn ikke kunde have samlede ejendomme og ikke opnå det udbytte af sine bønder, som nu tilbødes den. Kongen var den, der vandt de øjensynligste fordele, og vi ser, at det meste af kongens gods i denne egn vedblev at være samlet indtil 1765, da en stor mængde af Koldinghuses jordegods bortsoltes ved avktion. Da købte bønderne deres gårde til selvejendom.

Ved de synsforretninger, som optoges i anledning af Fredrik II.'s mageskifter, findes af og til beskrivelse af hovedgårdenes bygninger. Da vi kun har få oplysninger om boligernes tilstand i ældre tider, har jeg ment, at meddelelsen af dem, der findes, kan have nogen interesse. De sparsomme efterretninger om ejerne har jeg knyttet hertil og meddeler til slutning 16 breve fra det 15de og 16de årh., der giver oplysning om flere af egnens dalevende herremænd;

flere af disse breve er afskrifter fra Trøjborgs arkiv, men originalerne har jeg ikke haft lejlighed til at benytte.

Brusk herred.

I Starup by i sognet af samme navn har været 2 herregårde. Den ene ejedes 1536 og 1541¹⁾ af Niels Glambæk, der havde den forrige bispegård Svensholm i Staby sogn, Ulborg herred, i forlening, hvor også hans søn Klavs Glambæk var født 1537²⁾. Denne sidste overdrog den til kongen 1578 tilligemed 2 g. i Starup by, 1 g. i Fredsted, 1 g. i Herslev, hvorfor han fik bøndergods i Vrads, Nim og Nørvangs herreder. Hans hovedgård beskrives da således: Et hus øster udi gården, 2 loft højt, er muret imellem stolper, takt med tegltag, er udi længden 18 fag, udi bredden 6 fag, er værelser der udi: fruerstue, borgstue, stegers og 3 herrekamre med fadebur, spisekammer og andre kamre, og er under samme hus 2 jordkældre. Norden udi gården et hus muret mellem stolper, som er værelser udi, bryggers og bagers, er udi længden 9 binding, udi bredden 5 binding og er takt med tegltag. Et bulhus³⁾ synden udi gården er takt med stråtag, udi længden 6 binding og er derudi svendekammer. Et plankeværk vesten i gården, er muret imellem stolper, er 11 fag. Udi ladegården et bulhus synden i gården, takt med stråtag, som er kohus og fårestald udi, er udi længden 20 fag, udi bredden 5 fag med portrummet. Et bulhus vesten i gården, som er takt med stråtag, som er staldøksenhus, er udi længden 21 fag, udi bredden 5 fag. Et hus norden i gården, er udi hølade, kornlade, stalde, takt med stråtag, er udi længden 31 fag, udi bredden 5 fag, som er 19 fag bulvægge og 12 fag mellem stolper. Item 6 damme ved gården og den 7de udi marken, med abildhaver og humlehaver; derhos en å og en bæk med forel og elriitz⁴⁾ udi. Gården vurderedes til en skyld af 6 ørter rug, 4¹/₂ ø. byg, 7 ø. havre og 1 td. smør; dens udsæd til 1 læst rug, 20 ø. byg, 1 læst havre, 6 td. boghvede. Der avledes 250

¹⁾ D. Mag. 3 R. VI. 61. 315. Rosenvinges gl. d. domme I. 66.

²⁾ Dennes ligprædiken af A. S. Vedel i Bricka og Gjellerup: Den danske Adel I. 278.

³⁾ Bjælkehus.

⁴⁾ Fisken elris se D. Atl. I. 654.

læs hø. Desuden hørte dertil en skov til 300 svins olden og en lille mølle beregnet til 6 ørter skyld.

Den anden hovedgård i Starup var noget mindre, den beskrives 1578 således: Fire indbyggede huse, hvert et loft højt, muret imellem stænger, de 3 er hver 6 fag og det fjerde 7 fag, og er der under 2 jordkældre, og er takt med tegl og er skorsten i hvert hus, og er der en liden grav de 2 sider om husene. Udi ladegården findes først en lade synden i gården, er 13 fag, en ny lade norden i gården 9 fag, en hølade 11 fag, et fæhus med en stald 20 fag med portrum, et fæhus synden i gården 6 fag, et fårehus 4 fag, et hus nordest i gården 9 fag med porthus, end et hus 6 fag, end et hus 2 fag, alle sammen med bulvægge og takt med tag. End findes en abildhave og 2 humlehaver hos gården og en kálhave ved åen og en liden fiskepark hos gården, som alt sammen findes på gårdens enemærke foruden mølledammen, nu er nedbrudt. Denne gård tilhørte 1541 og 1549 Iver Vind¹⁾, der endnu besad den 1578, da han udlagde den til kongen tilligemed noget gods; han fik igen gods i Grundet by, hvoraf han grundlagde hovedgården Grundet, som han fra nu af skriver sig til, foruden følgende gods i Andsager sogn i Øster-Horne herred, hvor han alt 1542 ejede gods²⁾: 1 gård i Skovleng, 1 øde byggested i Lærkeholt mark, 1 øde byggested derhos kaldet Skaffuens byggested, en øde mark kaldes Bircebireks mark, 2 g. i Kvie, Lund i Skovleng mark, som er et ensted bol, og Mølbygård, der 80 år efter var en lille hovedgård.

Da der således findes 2 hovedgårde af samme navn i samme by, er det ofte vanskeligt at skelne dem fra hinanden; dog må det være den sidste, der nævnes, når Ane Skeel, der har levet omtrent ved år 1500, siges at være gift med Henrik Vind til Starupgård³⁾. Derimod nævnes 1427 og 1469 Jes Pedersen af Starup, væbner, 1429 Nis Pedersen af Starup og 1490 og 1499 Klavs Lagesen i Starup, af våben, men da deres segl fattes under de breve, hvori de nævnes, savnes al vejledning; dog er det rimeligt, at Klavs

¹⁾ D. Mag. 3 R. VI. 320. 4 R. I. 198. II. 315. Rosenvinges gl. d. domme I. 66.

²⁾ D. Mag. VI. 320.

³⁾ Skeel: Fam. Skeel s. 20.

Lagesen har ejet den Glambækkerne tilhørende gård, da Klavs Glambæk sandsynligvis er opnævnt efter ham.

Hesselballe i Starup Sogn er en gammel hovedgård, der 1366 ejedes af Jacobus Tostyson, 1427 og 1429 af Nis Jepsen ¹⁾. Hvem der i den følgende tid har ejet gården, vides ikke, men det er sandsynligt, at den er kommen til Niels Lavesen Dyre, gift med Anna Skeel. Deres børn optog navnet Skeel, men førte Dyrernes våben; af disse nævnes Peder Skeel til Hesselballe 1479, hans søn Niels Skeel til Hesselballe døde 1540, og dennes søn igen Klavs Skeel overdrog kongen 1 feb. 1580 sin gård tilligemed 3 g. i Hesselballe, 2 g. i Skandrup og 1 bol i Pjedsted for gods i Skadst herred,

¹⁾ Min Sysseinddeling 93. Tillæg 1—3. Når Skeel (Fam. Skeel 20) efter T. A. Beckers samlinger nævner Nicolaus Jønsson de Hæsselbaligh 1325, så menes her Hesselballe i Uldum sogn, ti det dokument, hvori han nævnes, er trykt hos Suhm XII. 358 og er et tingsvidne af Nørvang herred. Decanus i Ribe Anders Skeel testamenterede 1459 til Ribe bispestol sin smukt byggede hovedgård Hovgård kaldet tilligemed en mølle og en jord på Hesselballe mark (i originalen, Ribe kapitels breve nr. 292: curiam meam principalem dictam Hoffgordh cum molendino pulcre edificatam et fundum in Hesselbally mark). Det ligger nu nær med V. S. Skeel at antage, at ved Hoffgordh forstås hovedgården i Hesselballe, men ved en nærmere overvejelse er det dog næppe så, ti alle lokaliteter i testamentet, præster, kirker og private, der betænkes heri, leder tanken alligevel hen på Nørvang herred; det vilde være underligt, om han ikke havde givet noget til Starup kirke og præst. I Nørvang herred ligger også en by Hesselballe og op til den grændser hovedgården Holgård. Kinch har i sin Ribe bys hist. og beskrivelse antaget, at der i Anders Skeels testamente mentes Holgård, og at Hoffgordh var en fejlskrift af Grønlund for Holgård, men nu står i originalen virkelig Hoffgordh, hvilket er en fælles benævnelse for hovedgård, så dette navn alene intet beviser. Når imidlertid Ribe bispestol faktisk siden var i besiddelse af Holgård, der først optræder efter denne tid som bolig for bispernes officialer, så må man dog efter nærmere overvejelse slutte sig til Kinchs opfattelse. — Den Ingeborg Jeps, der nævnes under Skovgård, antager V. S. Skeel (Fam. Skeel 37) for den samme som Ingeborg Jep Jensens af Varde og for en Skeel. Nis Jepsen af Hesselballe underskrev 1427 og 1429 de skøder og pantebreve til hende på Spangsbjerg, der er trykte som tillæg 1—3 (jfr. min Skadst herred 29). Han har formodenlig været i slægt med hendes mand. Hendes søn Gregers Jepsen (min Vester Horne herred 110—11) havde i sit våben en springende hjort, og hørte vel altså til familien Staverskov.

hvoraf han oprettede hovedgården Endrupholm¹⁾. Hvor ringe forberedelser der gjordes, når en adelsmand skulde flytte ind i en bondegård, ser vi af et kgl. brev til lensmanden på Riberhus af samme dag som skødet er udfærdiget, hvori der berettes, at Klavs Skeel har fået det nævnte gods i mageskifte, »så han nu med det første skal did flytte«, og lensmanden får derfor befaling til »at hvilken af samme gårde han agter udi at bo og føre hans gods til, at I tilholder bønderne, derudi bo, at de ham samme gård udrømme straks med det første, og at du på vore vegne enten igen giver forskrevne bønder, som skal udrømme ham gården, deres stedsmål (indfæstning) eller igen giver dem andre gårde uden stedsmål«. Ligeledes skulde han skaffe Klavs Skeel vogne og heste til at flytte hans gods på fra Hesselballe²⁾. Skeel flyttede nu ind i en gård i Endrup by, hvori der bode en herredsfoged, der til gengæld fik en gård i Vældbæk 30 juni 1580³⁾. Det er rimeligt, at han er vedbleven at bebo denne bondegård sin livstid, ti det vides, at hovedbygningen på Endrupholm, der stod til beg. af dette årh., først er bygget 1618—22, og det er ikke sandsynligt, at Klavs Skeel, hvis han havde opført nogen hovedbygning, vilde have bygget så slet, at den 40 år efter måtte nedbrydes. I disse 40 år er der vel nok opført ladebygninger, idet de andre 2 bøndergårde i byen er blevne afbrudte, og anlagt en mølle, men herskabelig hovedbygning ikke. Eksempel haves også fra denne tid fra det nærliggende Bramming, hvor en bondegård ligefrem er bleven benyttet som hovedgård⁴⁾. Endrup by har ifølge indberetning 1743 ligget »noget lidet vesten for, hvor gården blev bygget nærmere åen på en krog eller holm«⁵⁾.

Skovgård i Starup sogn blev 1578 givet kongen i mageskifte for Fliginde gård i Skåne af Hans Skovgård. Den beskrives således: »Først findes på gården 2 gode huse muret imellem stolper, 2 loft høje og takte med tegl og vel ved magt holden. Item udi ladegården et gammelt hus muret

1) V. S. Skeel: Fam. Skeel 15—26; min Skadst herred 114.

2) J. Teg. II. 139.

3) J. Reg. II. 152.

4) Min Gørding herred 46—47.

5) Dette som tillæg til min Skadst herred 114—15.

imellem stolper med en skorsten udi, og er ladegården i sig selv vel bygget med bulhus og ved magt holden. Ligger til gården en abildhave for gården og dertil 5 små fiskeparker foruden mølledammen«. Det er nu rimeligt, at når et medlem af familien Skovgård ejer en hovedgård Skovgård, familien da har taget navn efter denne. Hans Skovgårds fader, Jørgen Skovgård, † 1557, nævnes også til Skovgård ligesom dennes fader Jep Skovgård, der vistnok var den første, der bar dette slægtsnavn. Det er således en forveksling, når D. Atlas V. 1010 beretter, at Skovgårdernes gård var Skovgård i Kollerup sogn, Tørild herred; den sidste blev ikke mageskiftet til kronen, og man kan vistnok overføre alle dens i D. Atlas nævnte ældre ejere til Skovgård i Starup sogn. Som en meget gammel familieejendom kan den dog ikke antages; ti i et tingsvidne af 1459 af Brusk herred nævnes Jes Jepsen i Skovgardt, væbner, men hans segl viser, at han tilhørte ætten Bølle. Han levede endnu 1473. Iøvrigt har Skovgårderne længe bot i egnen; ti Gummo Niclesson, der 1375 skødede Valdemar Atterdag det gods i Vejlbj sogn, han havde fået i pant af Åge Skål, førte dens våben¹⁾. Af et tingsvidne 29 maj 1445 (se tillæg 6) ses, at Ingeborg Jeps havde skødet sin broder Splid denne gård, og at Splid og Skeel havde haft den så længe, at de bør have lavhævd derpå. Familieforholdet har været således²⁾, at Anders Skeel og Jakob Splid var brødre og Ingeborg deres hel- eller halvsøster. Der har nu 1445 været strid, om Skovgård skulde tilfalde fru Ingeborgs børn eller forblive hos hendes brødre. Den Jes Jepsen, der ovenfor nævnes til Skovgård, kunde være Jakob Splids søn, hvis våbnet ikke forbød det.

Møgtved, Skeelernes stamsæde, lå også her i sognet. Således ejedes den af Albert Rytter eller Skeel, der 1401 på Jerlev herredsting, under hvilket Starup sogn vel da har hørt, som i det 16—18 århundrede, blev dræbt af Hartvig Limbæk. Han er den første Skeel, der kan indordnes i en stamtavle, og fra hvem alle nulevende personer af denne

¹⁾ Dette førtes også 1396 af Bundo Swir (Ribe kapitels breve nr. 126).

²⁾ V. S. Skeel: Fam. Skeel 37.

gamle adelsæt nedstammer¹⁾, og når hans fader formodes at have heddet Jens Skeel, da er en sådan adelsmands forekomst sikker på denne egn; ti i et tingsvidne af Almind sysselting 1366 nævnes Johannes Skeelson²⁾, og 1388 samme mand som Johannes Skeel i et skødebrev på gods i Nebel sogn i Bruske herred, annexet til Starup. Det ligger da nær at antage, at han i det mindste har stået familien meget nær, om han ikke har båret dens våben, hvad V. S. Skeel benægter³⁾, og hvad fremgår af de mange eksemplarer af hans sigil, som jeg har set. Kan man ikke anse det rimeligt, at han, der førte en ørneklø i sit våben, var gift med et medlem af familien Sandberg eller Stangbjerg, at hans børn optog det mødrene våben, hvad så ofte er sket, og at han bliver den sidste af familien, der førte ørnekløen, der også førtes af fam. Glambæk; denne er vistnok i nær slægt med Skelerne. Albert Rytters søn Anders Skeel, død før 1459, og sønnesøn Iver Andersen Skeel nævnes som ejere af Møgtved, men under den sidste, der endnu levede 1489, forsvinder navnet Møgtved, og han skriver sig også til Nygård, ligesom hans efterkommere alene skriver sig til denne sidste gård. Han har altså flyttet gården og opbygget den på ny paa et andet sted i dens mark, og derved ændredes den navn. Hans sønnesøn Niels Skeels enke Karen Krabbe mageskiftede Nygård og Vinderslevgård til kongen 1578 for Vorgård i Vendsyssel⁴⁾. Den anselige Nygård beskrives da således: Fandtes der inden for graven en gård indmuret i 4 stenhuse med kvister deraf, som og er muret af grund, og

1) Familiens historieskriver kammerherre V. S. Skeel har i sit fortrinlige arbejde ydet mange vidnesbyrd om, at det er en ægte dansk slægt. Allerede i »broderlisten« i Valdemars jordebog fra slutningen af det 12te årh. nævnes Thorkyl Skiælge; Ingemar, søn af Niels Skialigh el. Skyelge, døde 1278 (S. R. D. III. 116 m. IV. 292 y); i det 15 og 16 årh. var navnet Skiel. På samme måde er oldnordisk skjalg r gået over til skiælgh, og derfra til jydsk skjælle og skriftsprogets skel (øjet). Stannavnet Skeel er øjensynlig et tilnavn, begrundet i en særegenhed ved blikket, ligesom f. e. familien Krumpen har navn af en anden naturfejl.

2) Min Sysselinddeling 93. Dekanus Anders Skeel kan efter sin levetid ikke være hans søn eller Albert Rytters broder.

3) Fam. Skeel 26—27.

4) V. S. Skeel: Fam. Skeel 50.

husene 2 loft høje med gode kældre under og takt med tagsten, stuerne en part panelet og formalet og med vindver, loft og bænke vel ved magt holden og en temmelig skøn grav omkring, og findes disse efterskrevne huse i staldgården og ladegården: item vesten i staldgården en 12 bindings stald, item et hus, som kaldes salen, er 20 binding langt, 15 alen bjelker, item et 6 bindings hus med 4 alen stolper. Udi ladegården østen i gården en lade, 29 binding lang og 9 alen bjelker, er 2 udskur hos. End et hus østen i gården er 16 binding langt, 14 alen bjelker og 9 alen stolper, som forfalden er. Item vesten i gården et øksenhus, 21 bindinger langt og 12 alen bjelker, norden i gården et øksenhus, 10 binding langt, 10 alen bjelker. Sønden i gården et porthus, 16 binding langt, 6 alen bjelker, 5 alen stolper, et smedehus. Alle disse huse neden for broen er muret mellem stænger, uden gavlen på et hus norden i ladegården, det er slaget med ler. Og findes der ved gården 5 fiskeparker, store og små, 2 humlegårde med den, der ligger ved Fredsted, og 2 abildhaver, dog er de ikke »diert« (meget) frugtbare«. Udsæden var 18 ørter rug, 15 ø. byg, 16 ø. havre, 15 skp. boghvede, der avledes 800 læs hør, og når ålden var middelmådig, kunde skoven ved gården fede 500 svin.

Damsgård, Starup sogn, blev 1578 overdraget kongen af Bege Klavsdatter, enke efter Peder Galskøt til Sønder-skov¹⁾. Hun var datter af Klavs Albertsen til Damsgård (af ætten Emiksen, hvilket ses af hans sigil i geh. arkivet), der igen var søn af Albert Lydersen eller Klavsen til Damsgård²⁾. Denne gård beskrives således: »Udi borggården et hus øster udi gården 2 loft højt, takt med tegltag, muret mellem stolper, med en vindeltrappe og 2 jordkældre, og er 4 skorstenskamre udi, 10 binding udi længden og 5 udi bredden, er ved magt; et hus syden udi gården, som er på den nordre side muret imellem stolper og på den søndre side med bul og ler, som er værelse udi, fruerstue, sengekammer, borgestue, køkken, bryggers og bagers, er et loft højt med et halvgammelt stråtag, udi længden 18 binding, udi bredden 6 binding og 1 liden jordkælder i den ene ende under 3

¹⁾ Jfr. min Malt herred 88 fig.

²⁾ Om Klavs Albertsen se J. Grundtvig i D. Mag. 4 R. III. 236.

bindinger; et bulhus vesten udi gården, er takt med halvgammelt tag af strå på den ene og nyt på den anden side, er nogle svendekamre udi og et lidet udskud ved enden, er 12 binding hus udi længden og 4 udi bredden, et loft højt; end et lidet gammelt hus udi abildhaven, synden fruerstuen, takt med stråtag, muret imellem stolper på begge sider uden nogle få bul, er kammer udi med en skorsten, et loft højt, og et andet kammer, som er melhus og kornhus, udi længden 7 binding, udi bredden 4 binding. Udi ladegården norden udi gården en kornlade og hølade med bul, er temlig ved hævd med stråtag, er udi længden med portrum 24 binding og udi bredden 4 binding; vesten udi gården et halvgammelt hus, fæ- og øksenhus, med bul og halvgammelt stråtag, er temlig ved hævd, er med portrum 21 binding udi længden og udi bredden 4 binding; stalden øster udi gården er meget bygfalden, dog er derpå et godt nyt stråtag og bul og ler mellem stolperne, er 18 binding udi længden og 4 udi bredden«. Udsæden var 12 ørter rug, 12 ø. byg, 12 ø. havre, 2 td. boghvede, »kan sås udi agre i Skovgårds mark 10 skp. boghvede«. Der avledes 250 læs hø og af Pineng i Nygårds mark 50 læs hø. »Ligger og til gården 2 abildgårde, item en mølle ved gården, som maler frit for gården og kan og male for tjenerne udi byen om vintren og står om somren. Item 4 små fiskeparke. Item når både eg og bøg bærer udi de skove, der ligger udi fællig med Skovgård, kan der fedes 200 svin. Item på smålundene, som findes udi enemærket til gården, kan fedes 30 svin. Item haver og Damsgård $\frac{1}{2}$ otting jord i Bølling skov og mark«, hvoraf 2 bønder gav en årlig afgift, medens 6 bønder også gav afgift for fædrift på Damsgårds mark.

Medens Damsgård har ydet ringe bekvemligheder — den egenlige hovedbygning for en del med bjælke- eller lervæg — var den hovedgård, der ydedes i mageskifte, endnu ringere udstyret; det gamle kgl. slot Hundsbæk så således ud: »Er der først på voldstedet et hus, er 11 binding, et loft højt og et styrterum, 4 fag bredt, er kældre langs under, en kvist er 3 bindinger og er 2 skorstensstuer og 1 skorsten udi kvisten, og er der udskud langs med den ene side og noget for den nørre ende, og er samme hus muret mellem stolper og takt med tegl uden det udskud for den ene ende;

endnu sammesteds et lidet hus, er 5 bindinger langt, er skorsten udi, takt med strå og muret imellem stolper, og er en grav om samme hus på de 3 sider smal, på den fjerde side en stor dam; endnu en anden liden dam derhos. Neden for broen et hus, er 22 binding langt, muret på den sydre side og slaget med ler på den nørre side, og er 1 skorstensstue udi til folket, ovn og bryggers og 2 små kamre og 1 kostald udi enden. Item en lade, er 7 store gulv og 2 huer for enden, er ny og takt med strå, væggene ere og somme murede og de andre klædte med fjælle, og er 9 alens indstolper med udskud på begge sider. En øksenstald oven i gården, er 19 fag, slagen med ler og takt med strå, item en stald til heste, på begge sider 19 binding, slagen med ler og takt med strå. End et andet lidet hus, er takt med lyng og væggene af bul, er 7 binding. Udsæden var 20 ørter rug, 8 ø. byg, 1 td. boghvede, avlen 221 læs hø, og skovfogden ved hans ed bekendte, at Hundsbæk skove kunde ikke tåle mere end 40 svin«.

I Starup sogn var altså 6 hovedgårde.

Vivgård i Viv (Viuf) sogn ejedes 1579 af Hans Akselsen Arnfeld, da han udlagde den til kongen for Rosmose birk. Den synes dog ikke at have været nogen gammel hovedgård; ti der udsiges, at »før den er bleven bygget« har den udi gammel tid ydet i landgilde 6 ørter rug, 6 ø. byg, 1 td. smør; udsæden var 12 ø. rug, 6 ø. byg, 14 ø. havre, 20 skp. boghvede, der avledes 240 læs hø og fededes 100 svin i skoven. I udtrykket »bygget« kunde forøvrigt ligget betydningen af forsynet med ny bygninger, så at den tidligere ikke kunde bebos af sin adelige herre men måtte bortfæstes, og da landgilden var så betydelig og ejendommen så stor, kunde dette også tyde på, at den var en gammel hovedgård, men den nævnes ellers næppe som sådan¹⁾.

Herslevgård i Herslev sogn fik kongen 1579 i mageskifte af Movrids Stygge til Holbækgård, der havde bortfæstet

¹⁾ Hvis K. Barners udsagn (Fam. Rosenkrands s. 16) var rigtigt, at familien Viffert først fik sit stamnavn efter reformationen, kunde man udlede dette af denne gård; men stamnavnet har dog af og til været brugt længe før; således nævnes i diplomatariet i geh. ark. under 13 sept. 1404, 24 feb. 1405 og 14 sept. 1458 personer med dette navn og ofte ellers.

den for landgilde af 3 ø. rug, 3 ø. byg, 2 ø. havre, 1 fødenød, 6 β, i brændsvin og gæsteri, medens udsæden var 7 ø. rug, 9 ø. byg, 13 ø. havre og høavlen 64 læs. Gården har allerede tilhørt hans farfader; ti 1492 nævnes Movrids Stygge i Herslev (min sysselinddeling 62), der må være den hos Barner (Fam. Rosenkrands 236) nævnte M. S. til Harreskovgård, hvilket vistnok er fejllæsning i genealogierne for Herslevgård.

Brødsgård i Harte sogn ejedes 1468 af Lave Snob, væbner¹⁾, der synes at have ejet Læborggård. Hans søn Knud Snube og 2 døtre Karine og Marine Lagesdatter solte 1509 og 1512 tilsammen 18 $\frac{1}{2}$ sølvs jord på Stallerup mark til Hr. Niels Eriksen (Rosenkrands)²⁾. 1579 udlagde Anna Skram Brødsgård til kongen tilligemed Rønshave; men da var den en fæstegård, der skyldte 2 ørter rug, 1 fd. smør, 1 svin og gæsteri.

Stallerup i Harte sogn tilhørte 1496 Anna Timmesdatter (Rosenkrands) og hendes medarvinger, idet hendes broder Erik Timmesen på deres vegne gjorde lavhævd på »Stalderup«³⁾ voldsted og gårdsted som et frit enemærke, som er sønder og vester i søen til markeskæl og så ad den grøft, som går nær op fra søen, og så fra den nørre ende op på den grøft og så norden om det enemærke og så øster og sønder ind i Skallebæk til midtstrøm og så midtstrøm op ad Skallebæk i søen, dette forskrevne, som skrevet står, for et frit enemærke, uden hvis den hellige kirke kunde vinde sig den ind med gode gamle åbne beseglede breve eller med

1) Min Malt herred 78. Lave Snub var igen efterkommer eller søn af Knud Snub, hvilket ses af det tingsvidne, han lod tage 1490 (se tillæg 12), at Glibstrup (i Andst sogn) var Knud Snubs arvegods, som han arvede efter sin morbroder Knud Tersten. Familiens våben har jeg ikke set; men han er vel i slægt med den Lage Knudsen, der nævnes som død 1438 (min Malt herred 4), og med Knud Lavesen, der levede 1392 (smstds 110), og derved med Lage Nielsen, der førte Skelernes eller Sandbergernes eller Stangbergernes våben, eller Nis Lavsen af Nielsby, hvis våben 1426 viser, at han er en Saltense (mur med 3 tinder, Ribe kapitels breve nr. 184) eller Galskøt (?).

2) Tillæg 16, Ellen Gøyes jordebog.

3) I D. Mag. IV. 13 læses Scaldrup; men K. Barner har allerede påvist (Fam. Rosenkrands I. Rettelser), at der skal læses som ovenfor. Aftrykket i D. Mag. har mange andre slemme fejl.

landslov. Item indvarede forskrevne Erik Timmesen den samme tid halvdel af alle Staldrop udmark til Staldrop gård og voldsted, ager og eng, skov og mark, vådt og tørt, intet undtaget, for hans søster fru Anne Timmesdatter og hendes medarvingers rette arvegods, som de havde arvet efter deres forældre«. Anna Timmesdatter var Erik Timmesens halvsøster, datter af Timme Nielsen til Engelsholm og Abel, datter af Mattis Nielsen og Johanne Podebusk ¹⁾. Det synes, at Stallerup har været ejet af Timme Nielsen, men ligget på kirkens grund ²⁾. Niels Eriksen (Rosenkrands) til Bjørnholm var en fætters søn af Anna Timmesdatter; under Brødsgård ses, at han købte en del af Stallerup mark; i et andet brev fra 1509 ses, at Knud Snub væbner overdrager ham sin søster Karine Lavesdatters pantebrev på halvdelen af den gård i Stubdrup mark, som kaldes Nørregård, for 40 g danske; desuden pantsatte han for 13 g al sin ret på Stallerup mark, som er 9 g sølvs jord. Af Ellen Gøyes jordebog ses, at Oluf Rosenkrands 1529 solte gården til Mogens Gøye, og at den i hans og hans datters tid ydede 1 fjerding smør i landgilde. Hvorledes gården er kommen i kronens eje, har jeg ingen b plysning fundet om; 1578 tilhørte den fru Mette Oxe.

Vrandrup, der nu hører til Sest sogn, har i ældre tid hørt til Harte ³⁾. 1454 nævnes Christiern Pors i Wrandrup, væbner ⁴⁾. I Harte kirke er ligsten over Povl Abildgård til Vrandrup, der døde 1563, og hans 3 hustruer; den tredje var Kirstine Ulfeld, der efter ham var gift med Morten Svensen Bølle. Som enke efter denne sidste afstod hun Vrandrup til kongen 1580 og fik det gamle kongelige slot Skodborg i mageskifte ⁵⁾. Udsæden var 13 ørter rug, 6 ø. byg, 8 ø. havre, skov både ved gården og et enemærke i Gjelballe mark; der avledes 200 læs hø.

¹⁾ Barner anf. sted, stamtavlen s. 44.

²⁾ I et kongebrev af 21 maj 1473 nævnes Jes Persen i Staldorpe; men her kunde det være muligt, at Staldorpe var fejlskrift for Stadorpe (Starup), der i det mindste 1455 ejedes af Jes Persen.

³⁾ Kgl. befaling 10 sept. 1714 at indrette pulpitur i Sest kirke, da Vrandrup by er lagt derunder, og derfor skulde der sættes bækken for kirkedørene i stiftet (J. Teg. XXIII. 137).

⁴⁾ Barner: Fam. Rosenkrands, diplomat. 87, sml. tillæg nr. 4—5.

⁵⁾ Min Malt herred 61—62.

Holmans herred.

Smedstrupgård i Smedstrup sogn, hvilket sogn endnu midt i forrige årh. hørte til Bruske herred, ejedes 1415 af Nis Pedersen kaldet Pors og 1427 nævnes Bassi i Smedstrup, væbner¹⁾. Derimod lå det Smedstrup, som ejedes af familien Bing, i Skåne, uagtet Anders Bing, gift med Anna Pedersdatter Galt, ved sine slægtskabsforbindelser nok kunde henpege på denne gård; hans hustru er forskellig fra en søster af samme navn, der først var gift med Morten Vestermand, siden med Falk Brahe²⁾. (Se P. v. Møller: Bidrag till Hallands historia s. 265—69.)

Vellinggård i Smedstrup sogn fik Fredrik II. 15 juni 1575 i mageskifte for Lydumgård af Kristen Henriksen Vind tilligemed 12 gårde og bol i Velling by, 1 bol i Starup samt 2 gårde i S. og N. Rødklit på Holm (Holmsland)³⁾. Hans fader var Henrik Vind til Rønshave (også i Smedstrup sogn), hans Moder Marine ejede 1579 Plovstrup, der 1583 besades af hans søstre Barbara og Berete Vind⁴⁾. I Iver Vinds (til Nørholm) selvbiografi⁵⁾ og i hans broder Henrik Vinds ligprædiken 1633 siges, at Henrik Vind til »Starupgård« var gift med Barbara Pedersdatter af Vellinggård. Henrik Vind nævnes ofte⁶⁾, sidst 1547, hvor han kaldes Henrik Vind i Velling⁷⁾; han må have fået gården med ovennævnte Barbara Pedersdatter, medens hans enke Marine har været hans anden hustru. En af hans børn, Iver Vind til Grundet, er født 1502, og altså er der intet i vejen for, at Barbara Pedersdatter er datter af Peder Råle i Velling og har bragt gården til Vindernes slægt. Peder Råle i Velling nævnes 1473 og 1475. Mads Råle nævnes som ejer af gården 1492 og 1496, men må have overdraget sin del til søsteren Barbara og drog selv til Pjedsted (se Pjedsted)⁸⁾.

1) T. A. Beckers Orion, kvartalskrift I. 281, tillæg nr. 1.

2) Jfr. J. Saml. IV. 50. 81.

3) Min Vester Horne herred 26.

4) Min Malt herred 166.

5) D. Saml. IV. 1.

6) D. Mag. 3 R. VI. 4 R. I. II. se Registret.

7) D. Mag. 4 R. II. 315.

8) Når slægtbøger berette (Skeel: Fam. Skeel 20) ligesom ligprædiken over Niels Vind 1648 og Jørgen Vind 1645, at Henrik Vind var gift

Rønshave i Smedstrup sogn ejedes 1536 af Henrik Vind¹⁾, den samme, der ejede Vellinggård. Den er dog kommen fra familien; ti 24 marts 1579 udlagde Anna Skram, søster til Lavrids Skram til Hastrup, blandt andet til kongen en gård i Smedstrup sogn, kaldet Rønshave (den kaldes ikke hovedgård), der skyldte 1 ørte rug, 1 ørte byg, 1 ø. havre, $\frac{1}{2}$ td. smør og gæsteri, hvorfor hun fik gods i Hasle herred.

I Håstrup, Smedstrup sogn, har også ligget en hovedgård; således nævnes 1475 Weyit i Hostrup, væbner²⁾. Den er ikke forekommen mig senere.

I Pjedsted by, i sognet af samme navn, lå 2 herregårde. 1579 udlagde kongen Kjarbygård med tilhørende gods i Kasted sogn i Hasle herred, hvorfor han fik Hans Bruns sædegård i Pjedsted, som han selv påbode, beregnet i søskendeskitte til 6 ørter korn og $\frac{1}{2}$ td. smør; udsæden var 7 ø. rug, 5 ø. byg, 10 ø. havre, 10 skp. boghvede, og der avledes 80 læs hør; skov til gården med al den skov til hans arvegods, han havde der udi byen, var beregnet til 40 svins olden; desuden medfulgte 2 g. 2 bol i Pjedsted, 1 bol i Skovbølling og et møllested i Pjedsted. Hans hustru havde på livstid af Fredrik I. fået i forlening en gård i Pjedsted og 1 bol i Store Velling, hvorfor han fik 2 g. i Søvten. 1492 nævnes væbneren Niels Kristensen i Pjedsted³⁾, men hans segl er utydeligt, ligesom Mads Kristensens i Pjedsted 1489.

Den anden hovedgård ejedes af familien Råle. 1579 udlagde Mads Råle sin gård i Pjedsted, som han selv ibode, og et bol sammesteds til Ribe domkapitel for dets gods i

med Ane Skeel af Vellinggård, så må dette være uhjemlet. Når Vinderne 1590 findes beslægtede med Skeelerne, da kan det ligge i, at Niels Pedersen Skeels hustru, der ikke kendes, kan have været en Vind. En forveksling mellem Skelernes og Rålernes våben kan have fremkaldt den forskellige opgivelse, der findes imellem brødrenes slægtregistre.

¹⁾ D. Mag. 3 R. VI. 61.

²⁾ Tillæg nr. 9.

³⁾ Min sysselinddeling 62. Tillæg nr. 11. Hans Bruns våben er et oksehoved i et på langs delt skjold (adelslexikon nr. 337). Hans fader Jep Brun var gift med en datter af Hartvig Limbæk til Nebbe (jfr. Saml. til J. Hist. IV. 42).

Allerup i Skadst herred¹⁾; 1461 og 1462 nævnes Niels Pedersen Glambek i Pjedsted (Becker Orion kvartalskrift I. 291), 1500 og 1533 Thord Glambek i Pjedsted. Som ovenfor er vist, nævnes 1473 og 1475 Per Råle i Velling²⁾, fra 1484 Mads Råle i Velling³⁾; endnu 1499 bode han der⁴⁾. I årene 1517—20 bode han derimod i Pjedsted⁵⁾, hvor han vel har fået del i gården ved sit giftermål, som det formodes med Thord Glambeks broderdatter, og han antages at have overdraget Vellinggård til sin søster. Siden nævnes den anden Mads Råle i Pjedsted, der maa være den ældre Madses søn. 1554 havde han en strid med præsten hr. Jens Bredal i Pjedsted om værgemålet for sin broder hr. Per Glambæks børn; denne var nemlig præst i Pjedsted⁶⁾ og hans enke gift med hr. Jens Bredal⁷⁾; det må antages, at den ældre Mads Råle har været gift med en Glambæk, og at den ene søn derfor har optaget hendes familienavn. Det var forbundet med megen vanskelighed at finde gods, som Mads Råle kunde være tilfreds med i mageskifte for sin gård. Det ovenomtalte mageskifte med domkapitlet er gået tilbage; ti 14 avg. 1580 udstædtes kgl. bef. at besigtige en gård i Skadst herred kaldet »Øløf« (i Nebel sogn), som han skulde have, men allerede 5 sept. tilbagekaldtes dette, da Øløf var mere end 1 gård, tvertimod en hel by, hvilken kongen ikke vilde have skilt ad. 28 okt. 1582 fik Mads Råle kgl. brev: »Vid, at som vi have gjort den forordning, at udi alle byer her på lenet skal ske jevning og gårdene på ejendom og skyld at gøres ens gode, efterdi de alle skulle holde ens tyngde, og vi tilforn have ladet handle med dig om den gård, du påbor, at vi den kunde bekomme til mageskifte, og derom endnu ikke er til ende gjort, da på det altingest med samme jevning der udi byen så vel som andensteds endelig må fuld-

¹⁾ Min Skadst herred 43.

²⁾ Tillæg 8, 9. Adelslexikon nævner Peter Ralli væbner 1469 (jfr. Orion I. 284) og Mads Røli i »Pilsted« 1548, men kender ikke våbnet. Jeg har gjort mig megen ulejlighed for at finde et tydeligt sigil, men forgæves.

³⁾ Tillæg 10, 11 og det i min sysselinddeling s. 62 omtalte brev fra 1492.

⁴⁾ Tillæg 14.

⁵⁾ Geh. ark. top. papirsamling.

⁶⁾ 1549 (Ny kirkehist. Saml. III. 42).

⁷⁾ Ny kirkehist. Sml. VI. 701—04.

gøres, bede vi dig og begære, at du din gårds ejendom lader gå til jevning lige som andre gårde der udi byen, så de alle lige gode gøres både på ejendom og skyld, vi ville ligevel ikke des mindre gøre dig skæl, fyldest og vederlag for al hvis ejendom til forskrevne din gård haver ligget med rette, og med første lejlighed alting derom gøre med dig til ende, at du med billighed ikke skal have dig derover at beklage.« Det mageskifte, som endelig kom i stand, var også til hans fordel; ti for den ene gård i Pjedsted fik han 10 maj 1583 i Grene sogn 1 gård i Elkjær, i Hejnsvig sogn 1 ensted gård kaldes Gilbjerg med et øde byggested under samme gårds eje kaldes Jeppeskjær, i Vorbasse sogn 1 g. kaldes Skjoldbjerg, og der udstædtes befaling til, at den bonde, der skulde flytte ud for ham, skulde uden indfæsting have gården i Pjedsted ¹⁾. Han tog bopæl i Gilbjerg, der 1588 ejedes af hans arvinger ²⁾.

Sellerup i Gaverslund sogn tilhørte omtrent 1460 fru Mette ³⁾. Henrik Persen i Sellerup nævnes 1484 som boende i Holmans herred ⁴⁾ og nævnes til 1500 ⁵⁾. Hans moder var vistnok en Lange ⁶⁾, hans fader var den Per Henriksen, der nævnes 1441 og ejede noget gods i Hids herred, som sønnen siden skødede til Århus bispestol ⁷⁾; han førte et møllehjul i våbnet, hvilket ses af et skøde, hvori han solte Ølholm (Øthleholm) i Langskov sogn til hr. Erik Nielsen til Tim; sønnen førte samme våben ⁸⁾ og de har altså hørt til familien Prip. 1537 nævnes Anders Hansen Lindenov som ejer af gården; ifølge hans gravmæle i Gaverslund kirke bode han på Sellerup, var »gamle Hans Johansens søn«, døde 1562 og er tilligemed sin hustru Margrethe Lange, død 1554, begravet i denne kirke. Deres datter Kirsten Lindenov var gift med Sten Bilde til Vandås, der 1574 af kongen fik

¹⁾ J. Teg. II. 167—68. 172. 339. 394.

²⁾ Min Slavs herred 55.

³⁾ Ribe Oldemoder 119. Det må være denne gård her menes og ikke et sted i Tyrstrup herred, som jeg urigtig har nævnt i registret.

⁴⁾ Tillæg 10.

⁵⁾ Æ. ark. reg. II. 12. 40.

⁶⁾ Min Skadst herred 109, hvor Feldtrup skal læses Sellerup.

⁷⁾ Æ. ark. reg. II. 11—13.

⁸⁾ Barner, Fam. Rosenkrantz, dipl. 170.

Næsbyholm i Skåne og derfor udlagde Sellerup hovedgård tilligemed 7 gårde i Sellerup, 5 g. i Andkjær, 1 g. i Skjærup, 1 g. i Gaverslund og Lunde mølle (nu Brandtlund m. i Skjærup sogn) foruden noget gods udenfor herredet.

I en dom 1543¹⁾ omtales, at i fordums tid havde fru Marine Hvidhoved givet en jord til Gaverslund kirke. 1454 nævnes i forbindelse med flere andre adelsmænd her på egnen Johan Hvitkop, væbner²⁾. Heraf slutter vi, at familien Hvitkop eller Hvidhoved, en gren af Krummedigerne, har ejet Sellerup eller en anden gård i sognet, snarest dog Brejning.

I Brejning i Gaverslund sogn har også været en herregård; ti 1579 udlagde Knud Venstermand sin hovedgård i »Brening«, der skyldte 2¹/₂ td. rug, 1 td. smør, 2 fødenød, 4 & gæsteri, avlede 40 læs hør, havde skov til 1000 svins olden »medregnet hvis olden Skærbæk skov belanger«; desuden 5 g. 6 bol i Brening by, Brening mølle, 1 g. 2 bol i Skærbæk, hvorimod han fik gods i Salling herred i Fyn. Denne gård må iøvrigt have været en gammel borg, ti i indberetning til O. Worm 1638³⁾ siges, at i Brejning skov »findes en stor høj, omkring hvilken haver været grøft og vold, som det synes, og straks nedenfor i skoven er en smuk grøn runddal, som kaldes Favrdal. Det siges, at Ranild did skulde haft sin tilflugt«.

Nebbegård i Gårslev sogn. Denne gamle borgs forhold til Limbekkerne findes udførlig beskrevet af T. A. Becker i månedsskriftet Orion I. 371—84; den sidste var Klavs Limbek til Nebbe, der døde som afsindig 1562. 1546 udlagdes Nebbegård med dens gods på skiftet efter Hartvig Limbek til Else Pedersdatter (Thott), Enke efter Ridder Thomas Nielsen til Lydumgård, og Cecil Rosenkrands til Hønborg i Klavs Limbeks sted⁴⁾. Klavs Limbeks søster Else var gift med Klavs Krummedige, deres søn var Erik Krummedige, gift med Sidsel Rosenkrands, datter af Timme Styggesen⁵⁾. I Tavlov kirke er i et kapel en ligsten, hvorpå står indhug-

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. VI. 240—42.

²⁾ Barner, Fam. Rosenkrantz, dipl. 87.

³⁾ D. Saml. 2 R. IV. 78.

⁴⁾ Fyns litt. Selskabs Aktst. I. 19.

⁵⁾ Barner, Fam. Rosenkrantz 241.

get 2 kvindeskikkelser med indskrift: Under denne sten hvil-
ler erlig og velbyrdige fru Citzel Rosenkrantz på Høneberg,
salig Erich Rumdigs efterleverske, som døde den 28 dag
novembris 1557. Her ligger erlig og velbyrdig Jomfru Biirrete
Rosenkrantz til Nebe, som døde — (året ikke angivet). Inde
i kapellet er den sidste fædrene og mødrene våben ind-
hugget; det mødrene er Gyldenstjernernes; hun døde 1586
og var datter af Ejler Styggesen til Hevringholm¹⁾ Hun
havde dog ikke gården helt, ti 1576 fik kongen af Aksel
Viffert halvdelen af Nebbe, 1578 af Birgitte Rosenkrands
hendes del for Ammestrup hovedgård, Lisbjerg herred, 1579
en del af Jakob Høg til Trudsholm og endelig 1581 af Ja-
kob Rostrup til Lergrav hans del, der var tilfalden ham efter
hr. Otto Krumpen. Gården blev nu bortfæstet og 1639 be-
bodes den af herredsfogden Søren Hår, senere af herreds-
fogden Anders Nielsen, der 1677 vidnede, at den tid han
bode her hørte det fiskerhus ved stranden, som kaldes Høl-
hus (det lå på »Hølslette«) under Nebbegård og ydede ar-
bejde dertil, medens gamle mænd vidnede, at de, som har
bot i dette hus, har givet deres årlige rettighed til Gårdslev
bymænd, eftersom det lå i deres mark, og at de havde til-
syn med Gårdslev mænds kvæg, at det ikke skulde sætte
livet til i det uføre derved, som kaldes Muldholm, samt føre
dem (beboerne) over stranden, når de havde det fornøden.

Blandt de mænd, der 1658 befriede Bornholm for Sven-
skerne, omtales i P. N. Skougårds Bornholms saga på flere
steder en Jens Larsen Ris som deltager, ligesom han var
en af dem, der underskrev beboernes gavebrev på øen til
Fredrik III. og hvis navne er indhuggede på mindestenen i
Rønne. Efter freden fremkom han for kongen med følgende
anbefalingsbrev:

E. K. Mayts. mit dieszem vnterthänigen briflein ange-
langen giebet mich vrsache bringer dieszes Ihrer Exelentze
des Herrn reichs hofmeister Gerstorffen gevolmähtiger auf
hiesige Insul, nahmens Jens Lauritsen Risum, welcher nicht
alleine zu verrichtunge seiner geschefte vmb erlaubnäs nacher
Copenhagen zu reisen, bei mihr angehalten, besondern, das
ich demselben seiner comportaments halber einen schein vndt

¹⁾ Barner, Fam. Rosenkrantz 230.

zeugens mittheilen wollen ersuchet, soe mus ich bekennen, das diesze person einer von der principallisten ist, soe das Bornholmerwerck E. K. Mayts zum besten hat angestiftet vndt auch glückliche zum effecte gebracht, wie wohl nicht sonder pericul undt hasardt seines lebens. Es sindt zuahr noch einige mehr da bey interessert gewesen, aber wie es hatt sollen recht gelten, vehren weinich zu hause, bis endtlich dieser Jens Lauritzen Risum nebenst noch zweyen andern personen sich resolverit, die execution zu volbringen, dann es ist ihn dehme gewesen, das eihne Mølmøsche tragoedie wehre daraus entstanden, wannicht diese obbemälte persohn selbst drite das verch behertzet vndt geschwindt hette verrichtet; der alhie gewesene schuedische commendant Prindtzenschioldt hatte alle wege eine suspicion auf diesen Jens Laurisen Risum gehabt, ihme derowegen alle das seinige mit gewalt abgenommen vndt gar vbel tractert, welches ihme nebenst den vnterthänigen affection, so ehr zu E. K. Mayts getragen, vmb soe viele mehr animert diese sache zu beginnen, habe derowegen sein an mihr gethanes begehren ihme nicht entsagen können, lebe der wnterthanigen hofnung, E. Königl. Mayts. werde demselben was vorerwehnt glauben vergönnen vndt das bemelte Jens Lauritsen gutte action in gnaden erkennen, wo mit E. K. Mayts. der götlichen protection befehle, verbleiben soe lang ichs lebe E. K. Mayts. wnterthänigster getreuer diener. Bornholm d. 26 juny anno 1660. Adolf Fuxs¹⁾).

Med dette brev kom Jens Lavridsen for kongen, og denne skænkede og gav ham ved skøde af 25 avg. 1660 Nebbegård med mølle, som han og hans hustru og det af deres børn, der levede længst, måtte beholde på livtid. Kristian V. gav han fuldstændigt skøde derpå 13 maj 1676. Gården var da aldeles øde og afbrændt efter krigen, og Jens Lavridsen måtte lade den opbygge af ny; 25 maj 1668 toges syn over den, og da fandtes i borgegården »et stuehus 10 fag med kælder under de 8 fag, som står på den ene ende på en grundmur, hvilken mur var 4 alen høj, 21 alen lang og 11 alen vid, var og et udskud ved samme hus«; dette hus var indrettet til beboelse og køkken, og endnu var i

¹⁾ Kommandant på Bornholm.

borgegården et bryggers og bagers med en stue i den ene ende; en lade på 19 fag med en »afside« til en stald, 16 fag stolpehus og 9 fag hus sat på »leider«; gærderne på marken og omkring gården var oprejste med stor bekostning. 26 avg. 1664 fik han kgl. tilladelse til at stalde så mange øksne, som han kunde fede med sit eget foder til gården, og sælge dem til ind- og udland. Det lader til, at han har stået sig godt ved gården; ti 18 okt. 1664 kunde han købe for 6071 rdl. af kronens gods omkring Nebbegård; han måtte vel afstå det igen efter kgl. bef. af 1 maj 1668; men 19 nov. 1670 fik han for samme kapital med påløbende rente skøde på andet jordegods i egnen, rigtignok øde og forarmet, i Gaverslund, Gårdslev, Skjærup, Tavlov, Bredstrup, Ullerup og flere sogne samt en mængde ålegårde i Elbo herred, deriblandt en ved navn Gammel Toldbod, i alt 197 td. hartkorn 3 skp. 1 $\frac{1}{4}$ alb., hvorpå han i 3 år fik fritagelse for de halve skatter. Han opnåede titel af assessor. Hans søn Lavrids blev 1689 præst i Smedstrup, og den anden søn Jokum arvede gården efter ham. Denne døde formodenlig ung, da gården efter ham kom til Enevold Madsen Bolvig, der var gift med hans søster. Denne havde i årene 1710—15 forskellige retstrætter, om Nebbegård skulde anses som hovedgård eller bondegård, da den i den ældste matrikel stod opført som fæstegård, navnlig om dens tiendefrihed; men det bevistes, at Jens Lavridsen Risom havde årlig givet præsten 10 sletdaler i stedet, og dette stadfæstede en højesteretsdom; Enevold Bolvigs søn assessor Lavrids Bolvig, der ved auktion over ryttergodset havde købt Brejninggård og gods, kunde ikke få tilladelse til at lægge det under Nebbegård, dog var den i de fleste tilfælde behandlet som en sædegård, navnlig i henseende til familieskat og fritagelse for soldaterhold.

Denne gård er den eneste i »Indherrederne«, der førend auktionen over det kongelige ryttergods 1765 havde hovedgårdstaxt, når de 2 kongelige hovedgårde, Hønneberg Ladegård og Nygård ikke medregnes. Den forblev i familien Bolvigs eje til noget ind i dette århundrede ¹⁾.

¹⁾ Oplysningerne om Jens Lavridsen Risom og Nebbegård efter hans tid skyldes dokumenter, der ejes af hr. exam. jur. C. Bolvig i København.

Jerlev herred.

Oksviggård i Højen sogn hed tidligere Ågesvig. 1473 nævnes væbneren Cristiern Perssen i Agheswigh¹⁾. Senere har den været ejet af Henning Limbek, der pantsatte den til hr. Ludvig Nielsen (Rosenkrands)²⁾. Dennes datter Karen blev c. 1500 gift med landsdommer Mogens Munk, der var ejer af Ågesvig; men han har ikke fået den ligefrem ved arv, idet det hedder, at det var, medens han sad i uskiftet bo med sine børn efter deres moders død (hun døde 1535), at han købte den. Siden overdrog han den til sin søn Oluf Munk. Dog siges det, at fru Sidsel (Rosenkrands), der var Ludvig Nielsens broders sønne-datter og gift med Erik Krummedige (se foran under Nebbegård), indløste »det Ogiswigs gods« af Oluf Munk; men han må dog siden være bleven ejer deraf igen, ti den tilkendtes ham 1559 i en retssag med hans søster³⁾. Oluf Munks datter Magdalene Munk var første gang gift med Josva von Qvalen til Qualsholm (i Sunds sogn), og han overdrog den 1579 til kongen tilligemed en del andet af sin hustrus arvelod deromkring i mageskifte for gods i Hamrum herred. Ågesvig skyldte da 1 ørte rug, 1 ø. byg, 1 ø. havre, 1 svin, 1 fødenød, 1 lam, 1 gås, 2 høns og gæsteri.

Stubberup i Jerlev sogn tilhørte familien Glambek. I Dansk Adelslexikon findes 2 våben, der har været båret af personer af dette navn, det ene et ørnelår, det andet en rose omsat med 3 søblade. Dette sidste har måske nok været båret af nogle af slægten, men det må være optaget fra en anden, idet anetavlen i ligprædiken over Niels Vind til Grundet 1646 angiver, at Klavs Glambek »til Rask«, der levede c. 1500, var gift med Sidsel Benner, der førte dette våben. Klavs Glambek til Rask, † 1591, førte derimod et ørnelår, hvilket ses af en retssag 1573. Henning Venstermand havde nemlig i Kristoffer Bangs vindve i Odense set et sådant våben indridset, hvilket han antog for Urnernes, der var hans mødrene våben, og mente at ingen havde haft ret til at indsætte der. Klavs Glambek følte sig herover

¹⁾ Tillæg 8.

²⁾ Barner, Fam. Rosenkrantz 178.

³⁾ Geneal. biogr. arkiv 204—05.

Kristen Glambek
g. m. Ane Skeel.

Klavs Lagesen Glambek
1490, 1499, til Starup, g.
m. Sidsel Benner. Hans
moder førte Bingernes vå-
ben if. anetavlen i ligpræ-
diken over Niels Vind 1646;
hun er vel den Else Glam-
bechis, der 1479 havde $\frac{1}{3}$
otting jord på Fredsted
mark.

Niels G.
til Starup 1536, 1541, g.
m. Marine Gjødesen, enke
1564, † 1600 (herved rettes
J. Saml. V. 227).

Klavs G.
til Rask, født 1537, † 1591,
g. m. Birgitte Rosenkrands.

4 døtre,
af hvilke 2 døde som børn.

Peder Kristensen G.
til Stubdrup 1499, 1511,
g. m. Gunner Staverskov.

(Niels Kristensen)
(i Pjedsted 1492.)

(Mads Kristensen)
(i Pjedsted 1489.)

Oluf Staverskov
til Hennegård, f. c. 1500,
levede 1557 (min Vester-
Horne herred s. 44—46).

Niels Pedersen G.
til Øllufgård, † 1593 (min
Skadst herred s. 241—43).
Er han den Niels Glambek,
der havde været slotsfoged
på Københavns slot og
1583 fik brev på en gård
i Udlejre (Sæl. Reg. XII.
298)?

Klavs G.,
beg. i Ho.

Hans børn se min Skadst
herred s. 244, Vester-Horne
herred s. 46.

Ellen G.,
g. m. Albret Vind til
Ullerup.

AMILIEN GLAMBÆK.

n Glambæk
i 1462.

Peder G.
c. 1500 (D. Mag. 4 R.
IV. 298).

Thord G.
i Pjedsted 1500 og 1533
(D. Mag. 4 R. IV. 298,
Orion I. 308).

Mads G.,
præst i Pjedsted 1474, 1499
(Ripæ Cimb. 63, Ribe ka-
pitels breve 430). Er den
Lille hr. Mads i Pjedsted,
som var samtidig med Hart-
vig Limbek på Nebbegård
(Thieles Folkesagn I. 124).

Per Knudsen
af Stubdrup 1460.

N. N.

tensdatter,
ke i Stubbe-
5 (Æ. Ark.
63, 265).

Vistnok en datter, g. m.
Mads Råle i Pjedsted c.
1520.

Per Knudsen
af Søndersthoved 1553 (min
Vester-Horne herred 11)
var ifølge T. A. Becker
en Glambæk.

i G.,
Ho.

Hr. Peder Glambæk,
præst i Pjedsted 1540, 1549,
er en broder til ham den
Niels Glambæk, der var
præst 1525 (D. Mag. 4 R.
IV. 37) og 1532 og 1542
nævnes som præst i Thor-
strup og Horne?

fornærmet, da han havde ladet det indsætte, og beviste, at »hans fader og oldefader og udi tredje og fjerde led« havde ført dette våben¹⁾. Om Per Knudsen af Stubdrup 1460²⁾ hørte til denne slægt, vides ikke, da hans segl ikke kendes. Derimod var Peder Kristensen i Stubdrup 1499 en Glambek³⁾. 1511 nævnes Per Kristensen Glambek i Stubdrup og hans broder⁴⁾. Den Kirsten Kristensdatter, Jørgen Vifferts enke, i Stubberup, der nævnes 1493 (Æ. ark. reg. II. 265) var en Glambek og bode sandsynligvis da her. Peder Kristensen var gift med Gunner Staverskov, eneste barn af Oluf Staverskov og Mette Stygge. Peder Glambek ejede også Bredmose i Ho sogn, hvor han, hans hustru og 2 børn er begravne⁵⁾. Hos Klevenfeld opgives, at han var søn af Kristen Glambek og Ane Skeel af Stubdrup; det er formodentlig denne Ane Skeel, der fejlagtig er kommen ind blandt Vindernes aner (se Vellinggård). En af Peder Kristensens og Gunner Staverskavs sønner var Niels Pedersen Glambek, der 1583 udlagde kongen sin hovedgård Stubdrup, da i Højen sogn, med en del omliggende gods og derfor fik Ølluf by i Skadst herred, hvoraf han oprettede hovedgården Øllufgård⁶⁾. Om familien Glambeks sandsynlige slægtskabsforhold henvises til medfølgende stamtavle.

Elbo herred.

Hønborg i Errisø var et gammelt kgl. slot og Søholm i Tavlov sogn blev ved reformationen inddraget under kronen som gejstlighedens ejendom. Derimod lå i Ullerup sogn (nu Fredericia landsogn) Egum hovgård (nu Igum), af hvilken Axel Viffert ejede $\frac{1}{3}$ og Hans Axelsen Arnfeld $\frac{2}{3}$, hvorfor kongen 1579 gav den første gods i Skåne, den sidste Rosmose birk. 1470 nævnes Anders Kristensen af Egum⁷⁾, 1539 Kristen Pedersen i Egum⁸⁾. Jeg véd ikke, om det er

¹⁾ Rosenvinge: gamle domme III. 220—22.

²⁾ Tillæg 7.

³⁾ Tillæg 13.

⁴⁾ D. Mag. 4 R. II. 298.

⁵⁾ Min Vester-Horne herred 147.

⁶⁾ Skadst h. 241—44.

⁷⁾ Barner, Fam. Rosenkrantz, dipl. 130.

⁸⁾ D. Mag. 3 R. VI. 230.

STUFENTER
FORENINGEN

denne gård, som Peder Ebbesen Galt 1541 siger, at hans forfædre har ejet, men tror nok, at det dog var gården af samme navn i Jandrup sogn¹⁾.

¹⁾ Min Vester-Horne herred 97.

Tillæg.

1.

29 sept. 1427.

Lyder Esbensen pantsætter Spangsbjerg gård og mølle i Skadst herred til fru Ingeborg, Jep Jensens enke af Varde.

Allæ mæn thætæ nerwerendæ breff seer elder hørær læsæ helzer jæch Lyder Esbensen aff waben ewindelich meth guth. Kungører jæch thet allæ mæn meth thetæ mit obenæ breff, thet jæch j pant sættær een welboren hetherlich qwinne Ynggeborg Jæppæ Jønsens æfterleuæ aff Warthæ Spongzbærgh gaard oc Spongzbærghz møllæ liggendis j Skazhæret j Jærnæ soghen meth alle synæ til liggilz, skow oc mark, ager oc æng oc fiskewan, woth oc thiur, jnctæ w[n]dtaghet, for hundert stæder mark, som j Lybikæ oc j Hamborgh æræ gængæ oc gewe, wden holæ pennigæ, oc sættær jæch hænnæ fornæfnde Ynggeborg thet fornæfnde goz til eet brughelicht pant so længæ ath thet worther hænnæ skællich aff løst, meth sodan wndskeding ath [nar] jæch fornæfnde Lyder Esbensen elder mynæ ræthæ arwingæ løster ath løsæ thet fornæfnde goz aff thæn fornæfnde Ynggeborg elder aff hænnæ ræthæ arwinger, tha skal rænttæn fylghe howethstolen oc skal løsinggen kynnæs then thingdagh næst for sancte Johannis dagh oc løses then thingdagh næst for sancte Mortins dagh ther nest efter komendis ær. The fornæfnde pænniggæ ath betalæ j Warthæ elder oc jeet annet belæghelicht stæd j Danmark, j hwor hænnæ fornæfnde Yngge-

borg elder hænnæ arwinggæ belæghelich ær elder hænnæ arwinggæ kan kennæ til skathæ. Item binder jæch mich til fornæfnde Lyder Esbensen oc mynæ arwinggæ ath frij then fornæfnde Ynggeborgh thet fornæfnde goz for alle meenz aa talendæ, hwat the som meth ræthæ willæ a po talæ. Til meræ thyghæ oc stæra forwaringgæ tha hængger jæch mit ynsæil for thætæ breff meth een fulkommelich willæ oc ja meth fieræ gothæ mæns ynsæil, so som æræ Æmikæ Esbensen, Henrich Sturæ, Pether Smalstædæ, Anders Skiel, Niss Jæipen aff Hæslæbaligh, Jæssæ Pethersen aff Stadrop, Bassi aff Smystrop, Pæther Riggæl, ther wæbennæræ ær. Giwet oc screwith aar efter wors herræ fœthels tid, thuzend aar firæ hundred aar a thet syw oc thywændæ aar, thæn thorsdagh næst æfter sancte Mathej dagh hællæ apostel oc ewangeliste.

(Seglene fattes. Orig. på perg. i geh. ark.)

2.

11 nov. 1427.

Lyder Esbernensens andet pantebrev på samme gård
til samme fru Ingeborg.

Allæ mæn, thyt breff seer eller hør læssæ, helsen jæk Lyder Esbernson, wabn, ewinnæligh meth gwdh. Jæk kwn-gøræ thet ollæ men meth myth aben breff, thet jæk pand-sæter en walbarn hetherligh qwin Inghibwrri Jappæ Jens-son j Wareth sin efterlewænigh Spongberigh gaarthæ ok Spongberigh møllæ lynggend jnnen Skaastæhæreth j Jern soghen meth ollæ sinæ tillythels, ager ok enggæ, wottæ ok thyrt, enttæ vntaghen, for hwnder stæther mark lubesk, sosum jnnen Lybæk ok Hamburg hæ æræ geæwæ ok gan-gendæ vden holæ peningh, ok sæter jæk fornæfnæ Ingibwrri thet fornæfnæ gostz en brogæli panddæ, solenggi thet worther hin loghæligh aff lœsdæ, meth sodan vnderskethænigh at jæk fornæfnæ Lyder Esberson eller minæ rætta arwengh lyster at lœsæ thet fornæfnæ gostz aff fornæfnæ Ingibwrri eller aff hinnæ arwengh, tha skal renttæ fylghæ pennigh ok waræ lœsænigh lwdæligh a Wareth syselthing then nestæ thing dagh for kyndermis ok bytalæ then fornæfnæ swm pennigh j Wareth eller jet ant bileghælith steth j Danmark, j horæ fornæfnæ Ingibwrri eller hinnæ arwengh bilæghælith er,

vden ollæ helppe ræthæ, faalskæ listæ, ther mægh fornæfndæ Lyder Esbernson eller minæ arwegh kan kwmmæ til hilppæ ræthæ eller til frommæ eller then fornæfndæ Ingibwri eller hinnæ arwegh kan kwmmæ til skathæ. Item tilbindæ jæk Lyder Esbernson ok minæ arweng at fry then fornæfndæ Ingibwri ok sinæ arwegh thet fornæfndæ gostz for ollæ atælæ meth rættæ. Til meræ tyghæ ok størræ for waring tha hawer jæk hend myth jnseghel for thyttæ breff meth fwlummæligh jaa ok willi meth gothæ mensz jnseghel til winnæ, sosum er min kære brother Emkæ Esbernson, Henri Stwæ, Peter Smalstæthæ, Anders Skelæ, wabn, Hennic Martinson, Iwar Nighelson, Jon Bakinson ok Pæther Thwrison. Datum anno domini mcd xx vij, die sancti Martini.

(Alle seglene fattes. Orig. på pergament i min eje.)

3.

26 nov. 1429.

Lyder og Emike Esbernsen skøder samme gård til samme fru Ingeborg.

Allæ men thettæ breff see ælder høræ hielsæ wi Lyder Esbernsen oc Emmek Esbernsen, a waben er, ewindeligh meth wor herræ, oc kundgøræ vi, thet allæ men so vel the nw æræ som kommæ skulæ, at vi meth thettæ worth opnæ breff skøthæ, antworthæ oc upladæ tel ewindeligh ath eyet ien wælboren quinnæ Ingeburgh Jep Jensens aff Wardæ efterlewer jen gordh, som hyeder Spongsbierigh gordh oc Spongsbierighs møllæ meth dam' oc damssbondh oc meth all wor rethieth oc serdeles then fornæfndæ gordh oc møllæ telligelss, aager oc engh, woth oc thywerth, røren oc wrørendh, enktæ wntagen. Item tilbindæ wi os oc woræ erwingh at fry oc frelssæ then fornæfndæ Ingiburgh oc hennæ erwingh thennæ fornæfndæ gardh oc møllæ meth allæ sinæ telligels meth dam oc damsbond for hvermans rættæ atalæ, ther theræ meth ræthæ kan atallæ. Til thæssæ wdermææ forwaringh oc windes burdh thæ ladæ vi fornæfndæ Lider oc Emek wor ingesegel meth wilæ oc widskab lath hengæ for thettæ breff meth ander gothæ mens ingesegel, som ær Hinrik Sturæ, Erik Pethersen aff Hønburgh, Niels Jepsen aff Heselballigh oc Nis Pedersen j Staderup. Datum anno domini mcd xxix feria quarta post festum beati Martini confessoris ac pontificis.

(Seglene fattes. Orig. på perg. i geh. ark.)

4.

23 marts 1434.

Tingsvidne af Ribe byting, at på kongens retterting i Vejle (1406 ?) blev Albert Rytters (Skeel) breve på gods i Vork kendte falske og at Jes og Kristen Holk havde overdraget godset til Peder Pors.

Alle men, som thette breff see eller høre lesæs helsen wii Ludeke Hartleuessøn, Nisse Friis, borgemester i Ribæ, Eric Pederssøn, wæbener, Henneke Pigsteen, Cristen Broderssøn oc Bertold Broderssøn, Per Nigelssøn, Henneke Hardenak, Arnt Henricssøn ewindeligh met gudh oc kungøræ wii met thettæ wort obenæ breff, at wii hawæ seeth oc hørd, at Jes Holk webener stod for wos oc swor stawendes edh met vpræthede fingere i then hilge and, at hand oc hans broder Cristern Holk hawthe wundet met ræthæ pa wor nadige herre kongens ræther thing i Wedel thet gozt, hwilket som ligende ær i Worke, aff Albrecht Ryther, som thet sama schyld (!), at the breue, som Albrecht hauthe pa thet samæ gozt, worthæ inlawth for falske breue oc the worthe antwordet Hermen Yuerssøn pa then samæ tiid til trower hand til then tiid at drodnyngen Margaretæ, hwes seel gud hawæ, eller wor nadige herre koningen thøm in eskede for ræthæ. Och hørde wii, at fornefnde Jes Holk tilstodh, at han oc hans broder Cristern hawthæ gulden forscrewen gozt Peder Pors for then giald, som there father war hanum plichtige. Item betuger jek Jes Holk i thettæ samæ breff, at so ær gangen oc faren, som forscrewen stor, oc hawer thes til tyge myn jngesegel meth the erbaren menz ingesegel, som tilfornæ screwen stander, som ær her Lydeke Hartleuessøn, Nis Friis, Henneke Piigsteen, Cristern Broderssøn, Bertold Broderssøn, Henneke Hardenak oc Arnt Henricssøn meth jaa oc gothe wiliæ lathe henge nedden for thette breff. Datum anno domini mcd xxx iiij proxæma feria 3ia ante festum solennitatis pasche.

(Afskrift i diplomatariet i geh. ark. efter orig. i Viborg landstings arkiv. Peder Pors havde i skjoldet 1390 [Ribe kap. breve nr. 131] en gavl, hørte altså ikke til de i adelslex. nævnte slægter af dette navn.)

5.

16 sept. 1434.

Vidne om det samme som i nr. 4.

Alle men, som thettæ breff seer eller hører leses, helsen

wii Anders Falster, canick ok thenne tiidh biscopens officialis i hr. Henric Stangeberges sted, som biscopens officialis ær i Ribæ, Clawes Cristernssøn, ærchedegen, Jeep Iwerssøn cantor, Anders Brok canich, Ledeke Hartleuessøn borgemester, Cristern Broderssøn, Bertold Broderssøn, Haghen Wolterssøn, Matis Kyørner, Wynter biscopens foghet, ok Johan Erlantsson, byman i thet sama sted, ewindeligh met wor herræ ok kungøræ, ath aar efther wors herræ fødelsseæ tymæ med xxx iiij po then thorsdagh nest for sancti Lamberti dagh war schicket for wos ok fleræ gothe men i sancte Barbare capellæ i wor Frwæ kirkæ i Ribæ for ræthæ en walborn man Jes Holk aff wapen ok Lassæ Ingelssøn men kallæ Pors, ther sowæ wii ok hørthæ, ath the widhnæth po there seel ok sandhnæ, at the nærwærende ware, sowæ ok hørthe i Wedel po koningens rætherthing war skichet Cristern Holk, Pors Styssøn ok forneffnde Jes Holk met schellich bewisinge modh Albrecht Ryther om gotz, som ligger i Worke i Jærløff herret, ok forneffnde Albrechtz breweworthe v-ræthæ funden of forneffnde gotz worde tilfunden forneffnde Cristern Holk ok Jes Holk ok Pors Styssøn, ok forneffnde breffue worthe antwordeth Hermæn Iwerssøn po herscapes wegne for falske brewæ so lenghe til herscapeth thøm ighen wille krawæ aff hannm. Item hørthe wij, at forneffnde Jes Holk ok Lass Ingelssøn bethugeth thet, at forneffnde Cristern Holk ok Jes Holk gulde Pether Pors thet forneffnde gotz i syn giald, hwilken the hanum schuldich waræ, ok stode hannm thet til fult ok alt. Ath forneffnde Jes Holk ok Lass Ingelssøn for wos so hawæ sawt ok tughet, som forscrowen stander, thet widnæ wii ok tyghe med woræ jngcigle, hwilke wii hawæ lathet henge nedden for thettæ breff, som scrowet ok giwed ær aar ok dagh, som til fornæ scrowen stander.

(Seglene fattedes, da Langebek afskrev originalen, der da var i Viborg landstingsarkiv.)

6.

29 maj 1445.

Tingsvidne, at Ingeborg Jeps (sml. nr. 1—3) skødede Skovgård til sin broder Splid.

Allæ mæn thette breff seer eller hører læse helsser wi Morten Jensøn, foghet på Koldingh, Jon Poelsøn, tingholder

po Jerloffherritz tingh, Pether Kallissøn prest i Eytetorp, Hans prest i Nørup, Ascer Nielssøn, Per Jenssøn i Høden och Mattis Scriwer ewindeligh met gudh oc kungøre wi, ath aar effter gudz byrdh med xlv then neste lowerdagh effter gudz legemsdagh tha war skicket for oss oc for andre flere gothe men en welbørdighe man Anders Skel, hwilken som beddis, fek oc framledde jeth fult stokkenefndh aff xij dandemen, sosom war Terkel Stolswen, Jess Matsøn i Wellingh, Per Jensøn i Høden, Jess Persøn i Østed, Sewerin Vesterby, Per Jensøn i Amsbøl, Troels aff Tudwidh, Ascer Nielson i Vorket, Symen Leirongh, Niss Swenssøn, Jess Brunson och Ebbi Pilt, hwilke forneffnde dandemen vonde pa tro och sande, ath Skowgordh, hwilken som Ingeborgh Jeips skøtte Spliidh hendis broer, then forneffnde gordh hawer Spliidh oc Skeel haffdh so lengi ath them bør ath hawe lagehefdh pa met rette. Ath so gick oc foor thet winde wi met wore insegel hengde neden for thette breff. Giwet aar oc dagh, stedh, som for stander screwet.

(Seglene fattes. Orig. på perg. i geh. ark.)

7.

12 marts 1460.

Per Knudsen af Stubberup skøder hr. Ditlev Reventlov en gård i Lille Andst i Andst herred.

Allæ mæn thette breff see eller høræ læse helser jeg Per Knwdhsøn aff Stubdrup ewindhelegæ meth gudh oc gør wetherlicth meth thette mit opne breff, at jek meth myn frij vilæ oc berodh hugh oc meth mynæ børns raadh oc vilæ hafuer soldh, skøt oc vplath, siælæ, skødher oc opladher till ewindheligæ eyndom hedherleghæ oc velborn man hr. Theleff Ræuntlow riddher oc hans arfuingh fro migh och mynæ arfuing myn gordh liggendis po Lille Anst mark, som Jes Skaursøn jnnæn boor, meth iij ottinghe jordhæ ower all Lille Anst mark meth alle forskrefne gordh oc gotzes retthehiet oc tillegelsæ meth ager, engh, skow oc mark oc mosæ, fiskæwandh, fægongh, dam oc damsbondh, voth oc tyurth, ehuat thet helst ær eller nefnis kan, som till forskrefne gordh bør at ligghæ meth rettæ, inthet ther aff vndentaghen i nogher modhæ, for fææ oc fult werdh, hwilk som jek hafuer vpboret till godh betaling oc myn fullæ nyæ effther myn vilæ, oc

takker jek hannum for godh betalingh, oc kendes jek mig oc mynæ arfuingh enghen yderme deell eller retthehiet at haffuæ i forskrefne gordh eller gotz i nogher modhæ effther thennæ dagh, thee tilbindher jek migh oc mynæ arfuingh meth thette mit opne breff fornefnde her Theleff oc hans aruing forskrefne gordh oc gotzes rettehiet oc tillægelsæ at frij oc ath frelsæ oc fuldkommeleghæ tilstoo for hwar man, som ther vppo kan tale meth retthæ. Til tess ydermere foruaringh oc bedre stadfestelss hafuer jek meth vilæ oc vedskab læth henghæ mit insegel nedhen for thette mit vpne breff oc hafuer beeth hedherleghæ oc velborn mæn besegllæ meth migh til vindesbyr, sosom æræ Anders Jonsen po Toueskow, Claus Ruze, Esbern Andersson, Iuer Tødsøn, Mattis Cristensøn, vepnere. Datum anno dommi mcd l x proprio die beati Gregorij pape et martiris.

(Afskrift af H. C. Refslund 1849 af Trøjborgs arkiv; da hang 6 vokssegl under, men han beskriver dem ikke.)

8.

21 maj 1473.

Kristiern I. tilkender Iver og Jes Tostesen Aspehoved mark.

Wij Cristiern meth gudz nade Danmarcks, Suerigis, Norgis, Wendis oc Gothes koning, hertugh i Slesuigh, greffue vdi Holsten, Stormarn, Oldenborgh oc Delmenhorst, gøre alle viterlicht, at aar effter gudz bywrð mcd lxx iij then fridagh nest effter then søndagh som sywnges Cantate, nærwerendes oss elskelige werduge fæthre her Jens i Aars, her Maghnus i Othens oc her Pether i Ribe, meth samme nade biscope, her Erick Otzssen wor hoffmester, her Clawis Rønnow wor marsk i Danmarck oc her Maghnus Ebbessen, ridder, wor elskelige radh oc mange flere gothe men aff Norrejtland, wor skicket thenne breffuisere Jwer Tostissen vdi rette for oss meth eet fast perchmentz breff, som helt vskrabeth oc wel wor besegld, ludendis at Jess Perssen i Staldorpe, Jesse Jepssen vdi Skogegardh, Clawes Rwtzse i Wamdorpe, Pether Raaly vdi Welinge oc Cristiern Perssen i Aageswigh, wores gothe men, meth flere andre dannemen, som thesse breff ydermere vtviser, at the effter wor befalninge oc tilscriffuelse ey sændere spørge eller høre kwnne aff the wiseste sandemen oc sandhwidne, æn at the tilfundhe

forskrefne Iwer Tostissen oc Jesse Tostissen hans brodher all Aspehowit mark vden eet gotz som Ryngeloster tilhører, som forskrefne theres rantzsagelse breff ydermere inneholder. Ther vpa sagde wij swa for rette at forskrefne Iwer Tostissen scall nydhe oc beholde forscrefne Aspehowit mark efter hans bewisinge swalenge bether bewisinge framkomme, som hans bewisinge rygge kwnne meth rette. Datum anno, die et loco quibus supra nostro sub signeto presentibus appenso inferius ad presentes.

(H. C. Refslunds afskrift efter orig. i Trøjborgs arkiv.)

9.

15 juli 1475.

Tingsvidne af Brusk herred om markskæl for Fredsted mark
i Starup sogn.

Alle men thette breff seer eller hører læsses hielse wy thinghør paa Brwskherritz thingh, Anders Niclessen prest i Starwp, Anders Mattissen soghen prest till Elntong, Per Roly i Welling, Weyit i Hostrwp, wepnere, oc Gwndi Swenssen i Hostrwp kierlige meth gwt. Kwngiør for alle at aar effther gwtz byrd mcd lxxv then løwerdag nest effther sancti Ketilli dagh wor skicket for oss oc flere gode men, som tha nerwærendes hooss wore paa Brwskherritzthingh welbyrdige man Ywer Skeel, hwilk som eskede, fech oc framledde eth fwlt wuuldige thinxwinde aff viij beskedene dannemen, som ære Nis Jepssen i Almind, Per Cristiernssen i Elntong, Jes Micelsen, Jes Jebssen, Jes Brwn i Hostrwp, Mattis Kyid i Wyiss, Søffren Gudmanssen i Hædersløff oc Wilgriib i Rørkierholt, hwilkæ viij dannemen wonde paa theris gode troø oc sanning, thet the soffwæ oc hørdæ lydeligh inden iiij stockæ paa fornefnde thingh, thet xij egeræmen, som forskrefne Ywer Skeel loffligh till kraffueth paa Fredstedthoff, hwilke xij egeræmen lydelig tillstode for dom oc rætt, thet the woræ paa forskrefne Fredstedthoff oc hørde theris eedh paa then østher sidhe mellom thofft oc fortthe, paa then nørræsyde mellom thofft oc aggerland oc paa then synder sidhe er enketh dighe oc gryfft mellom thofft oc anden, alt for inden forskrefne skiell, som stenæ oc gryfft wdwisæ, thett er Fredstedthoff oc som østhen liggendes er wp till Frested dam oc liggendes er paa Frestedmark, hwilke viij dannemen wonde paa troø

oc sannigh, som forscreffuit staar, thet winde wij forskrefne meth wore jntzege hengendes for thette breff. Datum loco, die ut supra.

(Seglene fattes. Orig. på perg. i geh. ark. »Nørrejyland« nr. 193.)

10.

8 april 1483.

Lovhævd på Ribe kapitels gods i Gårdslev sogn og på Gårdslev kirkes jord.

Alle men thette breff seer eller hør læsæ helse vij Nis Person i Skærop tingholler til Holmundzhæreths tingh, Henrick Person, Nis Cristiernson, Mattis Ralj i Vellingh, som veppner ære, och Lass Jensson i Ankier ewynnelig met gwdh. Kunnegøre wij met thette wort opne breff, ath aar effther gwdz birdh med lxxx iij then tiisdagh nest effther quasi modo geniti wor skycket for osse pa Holmundzherrets ting for dom beskeen man Nis Pederson aff Mørkholt, bedes oc feck eth fwth tingswynne aff viij danmen, som war Nis Tøstson, Trogels Nielson, Michel Trogelson, Oloff Pederson, Jes Roff, Andhers Iwerson, Tui Andherson och Ebby Nielson, hwylke viij danmen wonne pa tro oc sannigh, ath the hørde och soffue pa fornefnde dagh oc tiidh, ath ij danmen, saasom ware Nis Kielbeck oc Peder Jebson, som war fornefnde Nis Pedersons loffshøringh paa her cantors wegne aff Ribe the wonne pa tro och saningh, ath the hørde oc soffue, at Nis Pederson fornefnde giordhe then lagheffdh, som ham war paafundhen aff retthe til tinghi pa cantors wegne, och giorde han then met presther oc godhe jordeyer men oc giordhe fornefnde lagheffdh loff tyme dags oc brasth hanum ingen wern och inwordhe all then jordh oc bygghystet, som ligghe oc hør til Riber doomkyrky i Garsløff oc i Mørkeholt, i Garsløff ij gardhe oc ij boel, i Mørkholt vj gardhe met theres retthe tiilleggelse indhen alle iiij markskeel, som er skoff, mark, ager oc engh, fiskewan, fegan, forthe, woth oc tywrth, inthet vndhertaghet, hwat thet helst neffnes kan i nogher madhe. Item giordhe forskrefne Nis Pederson lagheffdh paa Arins ottingh oc stuff, saa ath Arins ottingh oc stuff ligger til Garsløff kyrky oc inghen andhre haffuer warith i Ribe. Ath saa er wunnen for osze,

thet wyne wij met wore incegel hengendes nethen for
thette worth oppne breff. Datum vt supra.

(Ribe kapitels breve nr. 365. Af seglene har nr. 1 3 tværbjælker i et skjold, nr. 2 og 3 er utydelige, nr. 4 et tværdelt skjold, hvis øverste del er delt på langs og den højre del tærnet, ligesom Niels Kistes 1339 i adelslexikonnet, hvor det er den venstre del, der er tærnet, nr. 5 fattes.)

11.

26 maj 1489.

Tingsvidne på Holmans herredsting, om nogen har givet kære på
Ribe kapitels gods i Mørkholt i Gårdslev sogn.

Alle men thette breff seer eller hør læsæ helser vij Nis
Persøn i Skærop, tingholer tiil Holmundzhæresting, Andhers
Frijs tiil Harildzkier, ridder, Hans Poske soghen prest tiil
Pedsted, Sthafen Person soghen prest tiil Gaffuerslundh,
Mas Cristiernson i Pedsteth, Mattis Ralj i Velling, som
vepner eræ. Kunegøre wij for alle met thette worth opne
breff, ath aar effther gwdz burdh med lxxxix then tiisdagh
effther dominicam vocem jucunditatis tha war skycket for
osse oc for flere dannemen paa Holmundzherrets ting for
dom hedherligh man Jeb Vind cantor i Ribe, beddes oc
esket oc feck eth vwildugh stockeneffwindhe aff xij danmen,
saasom wor Mattis Rali i Veling som vepner er, Peder
Mundh i Handrop, Andhers Pederson i Vynningh, Nis Bul,
Jes Kydh, Hans Iuerson, Nis Jepson, Erik Perloxzon i Vel-
ling, Tui Andersøn, Peder Kød, Michel Truelson i Pedsted
oc Las Putti, hwylke xij danmen wonne pa theres gode tro
oc sanningh, ath the haffue icky hørdh eller seeth tiil Hol-
mundzhærets tingh ath nogher haffuer warith tiil fornefnde
tingh oc gyffuet last oc kæræ pa thet gooz, som capittel
haffuer i Mørkholt førre nu vm thu aar modh, ath the eyer-
men i Garsleff worthe træthachthy met them i Mørkholt om
en forte. Item wonne the yddermeræ, ath the soffue oc
hørdhe pa forskrefne tingh, ath forskrefne her Jeb Windh
cantor i Ribe stod for dom oc athspurdhe Nis Pedersson,
som lengy haffuer wæreth fogget oc søeth tingh, oc andhre
danmen, som tha tiil tingly waræ, om nogen haffuer gyffuet
last oc kyæræ paa Mørkholt, tha saudhe han ney, ické andhre
lundhe endh som for er screffuet. Ath sa er wønnen for

osse, thet wyne wij met wore incel hengyndes nethen for thette breff. Datum vt supra.

(Ribe kapitels breve nr. 390. Af seglene har nr. 1 en tværbjælke i et skjold (Bang?), nr. 2 er utydeligt, nr. 3 og 4 gejstlige, nr. 5 utydeligt og nr. 6 som nr. 4 i tillæg nr. 4.)

12.

6 marts 1490.

Tingsvidne at Glibstrup var Knud Snubbes arvegods.

Alle men thette breff see eller høre lessæ helssæ wy Veyth Perssen, tingholler paa Brosk herethstingh, Jes Wlff fogith paa Kollingh hws, Mas Roly i Vellingh, Claus Laussen i Starup, webner, Esky Frys i Møssewro kyerligh medh gwdh. Kwngiøre wy medh thette worth obne breff aar efter gwdz bør mcd xc løwerdagh nesth for sancte Gregorij dagh war skycthet (!) for oss och for flere gode men, som tha nerwerendis hoss ware paa forskrefne tingh indhæ iij stockæ, beskedhen man thennæ breffuissere Lawy Snwb loligth bedis, fek och framledhæ jeth fwth tinghz vinnæ off viij foune (beskedhen?) dannemen, som ware Lass Jwre (?) aff Hørup, Chresthen Perssen aff Asbølingh, Jes Chresthenssen ibidem, Jes Trouelssen aff Stubdrup, Anders Knwdssen af Serup, Mas Perssen ibidem, Ostredh Trouelssen aff Lerskoo och Jep Perssen aff Harth, huilke forskrefne viij danne men wonnæ paa theris gode troo, sel och sandhæ, ath thennum sæll¹⁾ wyttherligh war, ath Glybsterup war Knudh Snubs aruff goss och eruthæ forskrefne Knudh Snwb thet efter hans morbrodher Knudh Tersthen, som bode ij Glibstrup, som Pally Jenssen nw ij bor. Item wonnæ tyssæ forskrefne viij dannæ men, ath Knudh Snwb vorthæ røweth af lan fol jen man døø²⁾, saa vorthæ Glibstrup ødæ och mere aff Knwd Snwbes gotz, ath thet saa gek och saa for thette wyne wij medh woræ jnsegel hengendis nedhen fore thette breff. Dominica feria jutcligate (Datum anno et die ut supra?).

(Refslunds afskrifter 1847 af Trøjborgs arkiv med aftegning af de synlige segl; af disse er i Mads Råles et dyrehoved med 2 spidse ører, men det synes ikke at have været tydeligt. Familien Ralik havde 3 vædderhorn, men den var vistnok forskellig fra familien Råle.)

¹⁾ o: fuld.

²⁾ Kammerherre M. Rosenørn foreslår at læse: »rømet af lan for jen man døø«, altså: han blev dømt til landflygtighed for et drab.

7 marts 1499.

Klavs Lagesen i Starup pantsætter en gård i Starup, til præsten sammesteds hr. Anders Nielsen.

Jegh Claws Laghesson i Starup aff wapn gjør wetherlig i thette mith opne breff for alle oc wetherkiendis megh wp at haffwæ boret oc aff wetherlich giald plictighe er hetherlig man her Anders Niclesson prest i Starup lx iiij march lybsk danske penninghe, som j Nørjwlland geffwæ oc genghe ære, for hwilke swm penninghe jegh meth minæ børnss fwl-bwrð oc tilladels pandher oc till pantsætther her Anders oc hans arffwinghe en min gard oc gotz i Starup, som nw Thomas Persson i boer oc gyffwer aarlighe aar till sköld oc gyfft iij örtug korn, vj høstdages gerningh, ij dages pløgning oc swien, ther alden er, oc meth en heell ottingh jorde offerer all Starup mark oc ii the sønnersthe agher i min thofft Ackæthoff, at haffwæ, nyde oc brwge osv. Till hwess windisbyrd oc ythermere forwaringh hengher jegh Clawss Lageson mith jntzeglæ for thette mith breff meth ander welbyrdige mentz jntzegelæ, som ære Henrick Niclesson oc Per Skeell i Hesselbally, Pether Cristiernsson i Stwbddorp oc welbyrdighe quinness Marine Staffwerskoffs til windisbyrd tilbedendis ære. Datum anno domini med xcix feria quinta proxima post festum sancti Lucii pape et martiris.

(Seglene fattes. Orig. på perg. i gen. herald. selskabs arkiv.)

19 marts 1499.

Tingsvidne af Holmans herred, at en jord på Børkop mark i Gaverslund sogn er tilkendt Ribe domkapitel.

Alle men som thette breff seer eller høre leessæ helsse wij Myckel Trogelsson tingholder j Holmozhæreth, Asser Jenson prest til Wlleropp kyrky ok kanick j Riibe, Mattis Glambeck prest til Pestedh kyrky oc officialis wdy Holmot hæreth, Hærtog Lembeck aff Nebe, Mattis Raly j Wellingh, Per Cristiernsson Kisse, som webnere er, Tue Jenson, Jes Mortenson ok Søren Lauson kerlygh met gudh oc kwngøre wij for alle met thette worth opne breff, at aar effther gwz burd med xcix then tiisdag nest for annunciacionem sancte Marie tha war skycket for osz oc for flere gode men pa

forskrefne tingh beskeen man Nis Pederson vdi Mørcholth, esket oc fek eth fwlti tingges wynne aff viij dannemen, som war Symen Iwersson, Tue Jensson, Hans Iwersson, Tames Cristiernsson, Cristiern Tøgersson, Mattis Gamel, Esbern Jenson oc Seuren Mortensson i Krollerup, hwyckæ forskrefne viij dannemen wonne paa theres gode tro oc sanne, so ath thi soue oc hørdh ynen alle fire stockæ paa forskrefne ting for dom, ath forskrefne Mychel til retthe war funnen syn jordh tyl yntil Riiber domkyrky, som lygger paa Bigkop mark til then gordh, som Morten Jenssøn nw wdy boor, effther then laghøueth, som her Jep kanthor hawer giorth po forskrefne jordh oc effther tii gamel dommebreff, som ther paa giffueth er, oc so lenggy til bedher bewiisnyngk kam. Hwyket so er ganggen oc foren i alle mode som fore skrøueth stor, thet wynne wy met wore ensyel neggen henggyndes for thette breff.

(Ribe kapitels breue nr. 430. Der har kun hængt 5 segl under istedenfor 9; af disse er nr. 1 et bomærke, nr. 2 3 mod hinanden stillede bjælker, som danner en trekant, nr. 3 Bennernes våben, nr. 4 et bomærke, nr. 5 fattes).

15.

27 april 1507.

Lovhævd på Ribe kapitels gods i Mørkholt og Gårdslev.

Alle men thette breff see eller høre læsses helse wij Michel Troghelson i Petstet, hæretzfoghet til Holmodzhæretz tingh, Henrich Cristernson i Hørup, vepnere, Hans Nielsson i Skerup, Tve Jensson i Wellingh, Symen Iwersson i Bierkop, Skeel Bertelsson ibidem, Jes Mortensson i Brønsted oc Seuren Lagsson i Gartzløff, ewindeligh met guth oc kungøre for alle, ath aar effther gutz byrdh m d vij then tiisdagh nest effther sancti Marci euangeliste dagh poo Holmodz herretz tingh wor skicket fore osse oc herritzmen under alle fyre stoche hederligh man her Atzer Jensson i Pwgdal oc canick i Ribe och beddes eet fult tingsvinne aff viij dannemen, som war Thames Cristiernsson i Skerup, Seuren Jenson ibidem, Jep Thameson i Breyningh, Olloff Henrichsson, Tve Andersson i Hwilsberigh, Seuern Kelbech i Gauerlund, Iwer Morthensson i Andkær oc Seuern Lawsson i Garsløff, hwilke forskrefne viij dannemen winnet all samen sandrecthe-

ligh i theres gothe troo oc sanninghe, ath thi nerwerendes hosz ware, hørde och soghe samme dagh paa forskrefne Holmodz herretz tingh, at forscrefne her Atzer Jenssons lowehøringhe, som ware Symen Smedh i Gardzløff oc Seuern Jensson i Skerup, the kungiorde i lent lydth oc wonde inden alle fyre stocke fore osse oc tingh men, ath the nerwerendes hosz ware i Mørkehalt i Gardzløff soghen then løffuedag nest fore sancti Marci dagh euangeliste, hørde oc soghe, at forskrefne hr. Atzer Jensson indworde met syn lawhefdh met gothe prester oc kirkens men saa møghet gotz, som wor Frwe domkirke haffuer i Mørkehalt oc i Gartsleff, som ær først Peder Jenssons gard, som han i stodh met en ottinghe jorde, item then gard som Anders Ollsson i bode met $\frac{1}{2}$ ottinghe jorde oc ther til ij marcke goo(l?)dz jorde. Item Pether Jenwoldssons gordh met ij marcke goo[l]dz jorde. Item Thyghe Eskelsons gardh met en ottinghe jorde, item Hans Nielssons gardh met en ottinghe jorde, item Michel Anderssons gardh $\frac{1}{2}$ ottingh jorde, item Skallis Hollys gardh j ottingh jorde, item then gardh, som Jenwold Pedersson iboer, $\frac{1}{2}$ ottingh jorde, hwer thisse benefnde garde met theres botoffte i brede och lenghe effther loghen oc ther til theres lodh oc deel i gamel Bylycke effther reth reeb oc gardh, ther til indworde han skov oc mark, agher oc enghe, woet och tyffwrt, fortæ oc feeganghe inden alle fyre markeskiel, som wor Frwe domkirke i Ribe ær nw tilfallen effther ræth reeb oc gardh oc gaff syn logh laghe tyme dages oc brast inghen vern oc saae (sor) saa meth syn hellens eedh, ath thisse forskrefne garde oc goetz ær wore Frwe domkirke i Ripe hendes rette eydoms goetz, oc kendes inghen lodt oc deel i forskrefne garde oc goetz vthen domkirke oc capittelle, oc war hans lawhefdh loglighe fundet aff tinghe oc tilboden iij samfeldh tingh effther laghen. Ath saa ær ganghet oc faret inden alle fyre tinghstocke lydeligh, thet winne wii framdeles met wore indsegheler henghendes neden fore thette breff. Datum die et loco ut supra.

(Ribe kapitels breve nr. 458. Af seglene fattes nr. 2 og 5. Nr. 1 har i et skjold 2 skråbjælker, der støder sammen for neden og skæres af 2 parallelle tværbjælker.)

6 marts 1509.

Jegh Knwd Snwb webnere gjør alle mend vitterligt, thet jeg haffuer nw met god vilie och viitskab oplath oc met thette mit obne breff vnder, oplader oc fuldkommelige tillstaar erligh oc velbyrdug man her Niels Erichssen till Biørnholm, riddere, min kiære søsters Karine Lawesdatters panttebreff paa halleffdelen then gard i Stubdrup, som kalles Nørregard, fore fyretiwffue marck danske penninge, ieg læde henne, oc hwn skulle giffue meg en ørtug roff oc en skieppe smør till skyld aff een, som thet forskrefne pantebreff ydermere indeholder oc vdwisser, oc kiendes iegh meg aldeles fylleste oc fulth verdh at haffue opboret aff forskrefne her Niels Ericssen fore forskrefne pant osv. Item vederkiendis jeg meg oc gieldskyllig met thette samme breff at were forskrefne her Niels Ericssen trætthen marck danske pendinge, som nw vtij Nørrejutland giænge oc gieffue ære, som han meg kierlige till min store nøtte oc behoff lenth haffuer, for huilke forskrefne xiiij march ieg hannum till pantt sætter all min iordh, eyendom oc rettighedt, som ieg haffuer paa Stalleropp march, som er ix march sølffs iord inden alle fire marcke modh i skoff, agger, eng, fiskevantn, fægang, voeth oc tiwrth, rørendes oc wrørendes osv. . . . bether velbyrduge oc beskiedhene dannemend besegle meth meg til vindesbyrd, som ære Bedell Randzaa i Vranderop, Anders Esbernssen i Skanderop, Lass Esbernssen i Lunderskoff, vebnere, Nis Lassen i Almynde oc Jes Lassen i Stubderup. Datum Koldinge feria 3ia proxima post dominicam reminiscere miserationum tuarum et cetera.

(Refslunds Afskrift efter orig. i Trøjborgs arkiv 1847. Året ses af Ellen Geyes Jordebog.)

Anholt.

En topographisk-antiquarisk Skizze.

Af V. Boye.

I November Maaned 1866 foretog jeg paa offentlig Bekostning en Reise til denne interessante lille Ø for at undersøge de derværende mærkelige Findesteder fra Steenalderen, fra hvilke det Kgl. Museum for de Nordiske Oldsager i Kjøbenhavn i en længere Aarrække havde modtaget adskillige Oldsager, uden at nogen Antiquar havde besøgt Øen. Udbyttet var i antiquarisk Henseende over al Forventning riigt og mangfoldigt. — Jeg havde tillige god Leilighed til ogsaa i andre Retninger at gjøre mig bekendt med de stedlige Eiendommeligheder, hvormed min gjæstfrie Vært, Hr. Pastor Carlsen, og Hr. Godsforvalter Ostfeldt stod mig kraftig bi. Iøvrig maa det bemærkes, at denne lille Afhandling med Hensyn til det Folkeeiendommelige og Topographiske kun gjør Fordring paa at betragtes som en Skizze, nærmest bestemt til at danne et Complement til de Beskrivelser, der tidligere ere givne af Øen [f. Ex. af Pastor Bynch i »Iris og Hebe«, 1801, 2det og 4de Bind; af T. Becker under Overskriften »Nogle Bidrag til Øen Anholts Historie« i Orion, 4de Bind, osv.]. De meddelte Bidrag til Oplysninger om enkelte Skikke paa Anholt støtte sig i en meget væsentlig Grad paa Optegnelser i Kirkeprotokollen af Øens forhenværende Sognepræst, Hr. Pastor Chr. Møller, af hvilke jeg med hans velvillige Tilladelse har benyttet Adskilligt.

Blandt de Egne af vort Fædreland, som ere blevne særlig stifmoderlig behandlede af Naturen med Hensyn til Beliggenhed eller Tilgjængelighed og Jordbundens Beskaffenhed, indtager den lille Ø Anholt en ingenlunde misundelsesværdig Plads. Uagtet den ligger omtrent midt i et stærkt befaret Indhav, undgaae Skibene den dog saameget som mulig paa Grund af de frygtelige Rev, som skjære sig fra Øen ud i Havet mod Nord og Øst og medrette ere de Søfarendes Skræk. Da den desuden er almindelig bekjendt som en sørgelig Udørk, bliver Anholt kun saare sjældent gjæstet af Andre end dem, som af en eller anden tvingende Nødvendighed drages derhen. Og dog frembyder »Vores Land, Provinz og Sogn Anholt« ikke saa lidet, der kan have almeen Interesse, hvortil kommer, at den for Oldforskeren i en vis Retning er en sand Guldgrube, som kun altfor længe henlaae uændset.

Øen Anholt ligger omtrent midt i Kattegattet: 6 Sømile fra den jyske Halvø (Fornæs), 9 Sømile fra Læssø, $7\frac{3}{4}$ Sm. fra Hesselø, $10\frac{1}{2}$ Sm. fra Sjælland (Gildbjergshoved) og $8\frac{1}{2}$ Sm. fra Halland (Hallands Vædderø). Saaledes er den milevidt omgiven med et stormfuldt Hav, dobbelt eensom, da Fyret og Fyrskibet Knoben advare de Søfarende mod at komme dens milelange Rev for nær, thi

Lessow, Niding en Anhout

Macken dat mannig Stiermann niet wird oud.

Som bekjendt har Anholt Form omtrent som en Trekant, hvis Toppunkt vender mod Øst-Sydøst og kaldes »Totten«, i hvis Nærhed det store Fyrtaarn og Fyrinspecteursens Bølig ligge. En lige Linie, dragen fra Totten gennem Øens eneste By til Vestenden, udgjør 1 Mil og $1\frac{1}{5}$ Fjerdingvei. Ved Vestenden er Anholt fra det nordvestlige Hjørne (Nordvesthagen) og til det ligeoverfor liggende Punkt 16,000 Fod bred. Det maa dog bemærkes, at Bølgerne gradviis bortskjære Totten, hvorfor man gjentagne Gange er bleven nødsaget til at flytte Fyret høiere op i Landet. Derimod synes Øen at hæve sig mod Nordvest.

Til Bedømmelsen af Anholt's Frugtbarhed ialmindelighed maa det være tilstrækkeligt at anføre, at dens Hartkorn udgjør $10\frac{1}{4}$ Tdr. paa et Areal af 3665 Tdr. Land, eller med andre Ord: Der gaaer $366\frac{1}{2}$ Tdr. Land paa 1 Td. Htk.!

Øen bestaaer af to Dele: Et mindre Høidedrag mod Vest og en over en Miil lang Slette mod Øst.

Det vestlige Høidedrag udgjør en Række høie Bakker, som bestaae af Sand, beklædt med et tyndt Lag Muld; rigtignok træder Sandet frem paa flere Steder; men ved omhyggelig Beplantning med Marehalm og Senegræs er det dog lykket at standse Sandflugten paa denne Deel af Øen.

Den nordligste af Bakkerne kaldes Nordklint eller Norderaas; ved denne ligger en lille Dal, som bærer det melancholske Navn »Klagedalen«, fordi Anholt's Kvinder her begræd Tabet af de Mænd, som Svenskerne havde hugget ned ved en Landgang i Aaret 1711. Den sydligste Bakke hedder Sønderbjerg eller Sønderaas (af Befolkningen ogsaa kaldet »Borresen«), og paa denne findes Øens høieste Punkt: Lindeshøi og den saakaldte »Døberkilde«. Man har herfra en viid og storartet Udsigt over Havet og kan i Horisonten nu og da skimte enkelte større Skibe, der seile saa langt uden om Øen som mulig, hvad der giver det hele Skue et sælsomt Præg af Øde og Ensomhed.

Bakkerne omgive i Hesteskoform et Engdrag (mulig en fordums Viig af Havet), fra hvilket der hæver sig flere Smaalholme og som omgiver et lille Kjær, hvori der lever Karusser, enkelte Aal og gode Iglar. Det er bevoxet med fine Rør, »Svepper«, men groer efterhaanden til og bliver gradviis fyldt med Sand, uden at Nogen drager Omsorg for at rense det, og saaledes vil det næppe være længe, inden det er forsvundet. Mod Syd begrændses Engdraget af to Bakker: Byens Bakke og Kirkebakken, og adskilt fra disse ved et smalt Stykke Agerland, »Byghaverne«, ligger den lille By.

Det er denne Deel af Øen, som er opdyrket og hvilken det lykkes Beboerne med ringe Midler, men store Anstrængelser, at fravryste et tarveligt Udbytte. Hele det opdyrkede Stykke udgjør en Strækning, som er 10,000 Fod lang fra Nord til Syd og 6000 Fod bred fra Vest til Øst. Først i 1852 bleve Jordene udskiftede, og det er ikke ret mange Aar siden, at Jernploven blev indført paa Anholt. Vi skulle anføre Markernes Navne, hvoraf flere synes at være meget gamle: Norderaasbanken, Steenvangen, Karesholm, Godager, Sønderbjergsager, Sønderaasbanke, Gannesbanke, Bedingen,

Langenge, Kongsenge, Vindbanken, Brostykket, Sønderhave, Kjeldhaven og Ageren.

Medens det vestlige Høidedrag vel ingenlunde kan siges at danne noget vildt Landskab, ja om Sommeren endog skal tage sig smukt og hjemlig ud, naar Kornet bølger paa Markerne, har derimod den anden Deel af Øen, den store Slette mod Øst, saa vildt og øde et Præg, at den, som aldrig har været der, ikke let kan gjøre sig nogen Forestilling derom. Den bestaaer af Steenrevler, der i parallelle Rækker stryge fra Vest-Sydvest mod Øst-Nordøst og enten ligge fuldstændig blottede eller ere bedækkede med større eller mindre Flyvesandsbanker, hvilke Vindene næsten uafadelig sætte i Bevægelse og som trodse enhver menneskelig Anstrængelse for at standse Sandflugten ved Beplantning. Saa lille Øen end er, har Vandreren dog ikke let ved at finde Vei i dette trøstesløse Øde, især naar hans Hud pidskes af de fine, skarpe Sandskorn, der hvirvle ham om Ørerne.

Hvad der navnlig giver den »søndre Strand« et saa eiendommelig vildt, sønderrevet Præg, er en Række af de saakaldte Flyvesandsmiller. Her findes »Pakhuusbugten« men rigtignok intet Pakhuus, thi dette er forlængst afbrændt og ikke senere gjenopbygget. Paa Kortet er der henimod Totten afsat en »dansk Kirkegaard«; jeg formaaede dog ikke at finde dette Mindesmærke om det (i Aaret 1811) mislykkede Forsøg paa at tilbageerobre Øen fra Englænderne — saa har Sandet vel skjult ogsaa det!

Hvor mangelfuld denne Beskrivelse af Anholt's Natureiendommeligheder end er, er den dog maaskee tilstrækkelig til at give Læseren en Forestilling om, at Øen for Tiden ingenlunde kan siges at være riigt udstyret fra Naturens Haand.

Øg dog har det ikke altid været saaledes! Den nu saa øde Ø har engang været bedækket med Skov, hvad der unægtelig maa have givet den et heelt andet Præg. Fordum voxede her Fyr, Gran, Birk, Eeg og Enebærbuske, selve Navnet Anholt vidner jo ogsaa om den tidligere Skovrigdom. Hvor længe denne Herlighed varede, veed man ikke med Bestemthed; men allerede i Aaret 1643 begyndte Sandflugten at vinde Overhaand; dog var der endnu midt i forrige Aarhundrede levnet saamegen Skov, at samtlige Øens

Kreaturer (hvis Antal imidlertid næppe kan have været synderlig stort dengang) kunde skjule sig deri (Orion, 4de Bind, S. 261). Nu er Skoven, som sagt, ganske forsvunden; men Minderne derom leve endnu; thi som Minder om fordums Herlighed kan man dog vel kun betragte de forknytte Enebærbuske, der voxe i Nærheden af Byen og paa et Sted ved Pakhuusbugten, hvor de forøvrig gjøre et høist forunderligt Indtryk. Hist og her kan man i Flyvesandet træffe enkelte Fyrrestod, og i Engdraget skal der nu og da findes Egestammer. Ved Nordklint ligger en Lavning, som kaldes »Birkemose«; men langt mærkeligere er det, at den store, øde Slette endnu den Dag idag kaldes »Skoven«, som en ufrivillig, bidende Spot over de Ødelæggelser, menneskelig Kortsynethed har afstedkommet. Thi det kan vel ansees som givet, at det her som andetsteds i vort nu skovfattige Fædreland navnlig er Mennesket, hvis hensynsløse Begjærlighed har forvandlet en smilende Egn til et ufrugtbart Øde! — En farlig Fjende har Anholt's Skov dog sikkerlig havt ikke blot i Enkeltmands Letsindighed og Vindesyge (Tjæresyderi) men ogsaa i Fyret, som vides at have været tændt allerede under Kong Frederik II. Rigtignok har man for flere Aar siden forsøgt paa at opelske Skov i Læ af Bakkerne, men hidtil uden Held.

Anholterne ere alvorlige og religiøse. Men ved Siden heraf besidde de et vist Lune, der ofte kommer til Orde gjennem stærke Udtryk og Hyperboler. Talemaader som: »Jeg troer, Klokken er tusinde«; »igaar døde N. N.; men idag sætter han Garn«; »at skjære Fingeren af sig« o: at skjære sig i Fingeren — ere eiendommelige for Anholterne. Saa lille Byen end er, forekommer det dog dem, som boe i dens ene Ende, at Veien til dem, der boe i den modsatte Ende, er saa lang, at der kan hengaae meget lang Tid, uden at Koner og Børn fra disse Bydele besøge hinanden. Beboerne af den østlige Deel af Byen kaldes endog »de Vilde«, fordi »de boe saa afsides, at man aldrig hører eller seer Noget til dem«. Herved mindes man uvilkaarlig om Beskrivelsen i Peer Paars af den Styrke, hvormed Jens Blok's Forræderi voxede:

- »Jo længere man bort fra Fogdegaarden kom,
- »Jo mere vidste man at tale stort derom.

»Sær vidste de, som boe paa Kanten, at afmale

»Jens Bloks Forræderi fra Hoved og til Hale.«

Man kunde næsten antage, at Holberg selv havde været paa Anholt, medens T. Becker (Orion, 4de B., S. 263) mener, at den store Digter her har benyttet sin licentia poetica i fuldt Maal.

Beboerne have tre Erhvervskilder: Fiskeri, Landbrug og Bjergning af Vrag. Øens 13 Gaardmænd, hvis Jorder hver for sig dog kun udgjøre næppe $\frac{1}{2}$ Td. Htk., holde Heste (Ølændere). Da Fiskeri er Hovederhvervet, overføres ofte Sømandsudtryk paa Landbruget, hvad der kan klinge løierlig nok, f. Ex. naar der tales om den luv eller læ Side af en Vogn.

Om egentlige Nationaldragter kan der næppe være Tale for Mændenes Vedkommende, da de altid bære Fiskerdragt. Kvindernes Dragter ere derimod mere eiendommelige, navnlig derved, at Haaret er stærkt bedækket med Tørklæder, i Regelen 6 til 7 Stykker. Om Søndagen møde de i Kirken i livlig farvede, navnlig røde Tøier og ved særlig høitidelige Leiligheder tillige med hvide Tørklæder og Forklæder. Sørge- dragten har en mørk Lilla Farve.

Saasnart den unge Anholter er bleven confirmeret, optages han i Bjergningslaget og et af de forskjellige Fiskerselskaber. Han skal da have sin »Strandpige«, der bærer og reder Garnene for ham og i Regelen tilsidst bliver hans Brud. Rigtignok hedder det, at han selv vælger hende, men som oftest have Forældrene iforveien valgt for ham.

Da Befolkningen paa Anholt udgjør saa godt som een stor Familie, betragtes et Bryllup som en Begivenhed, der har ganske særlig Interesse, og er forbundet med nogle eiendommelige Skikke. Kirken maa da ikke smykkes af nogen Anden end Præstens »Folk« : hans Familie, ikke hans »Tjenere« eller Tjenestefolk. Eftermiddagen før Vielsen (som foretages om Søndagen) begiver Bruden sig op til Præstegaarden forat bede Præstens Kone være hende behjælpelig med Paaklædningen den næste Morgen, og Brudekrandsen maa da være færdig til at prøves. Ved denne Leilighed skal den vordende Brud trakteres, men medbringer forresten til Gjengjæld Sigtebrød, Kaffe odsl. Naar hun har forladt Præstegaarden, indfinder Brudgommen sig hos Præsten med

Forloverne, hvilke underskrive Forloverattesten, hvorpaa de efterat have nydt Noget forføie sig bort igjen, og først da kommer »Bedemanden« for at indbyde Præsten og hans »Folk« til Brylluppet. Paa selve Høitidsdagen fører Bedemanden, som bærer Brudedragten, Bruden til Præstegaarden, hvor Præstens Kone ganske maa staae til hendes Raadighed, indtil hun er bleven pyntet og bespiist; hun bliver da af Bedemanden afhentet til Brudehuset. Herhen begive Præstens »Folk« sig, naar det har ringet anden Gang til Kirke. Nu ordnes Brudetoget: Ungkarlene føre Brudgommen, Pigerne Bruden; men fra Kirken bliver han ført af Mændene og hun af Konerne tilbage til Brudehuset, hvor Middagsmaaltidet venter. Ved Bordet tager Brudeparret Plads for Bordenden, Præsten sidder næst ved Brudgommen, Præstens Kone ved Bruden. Degnen fremsiger nu Bordbønnen og en gammel Brude-Psalme afsynges, i det dens sidste Ord »Din Naade følge dem« synges tre Gange. Derpaa retter Præstens Kone an, og Præsten byder Parret Spise og Drikke. Naar Maaltidet er endt, tager Dandsen sin Begyndelse, idet Bedemanden først dandser med Bruden, hvorefter de Nygifte dandse sammen. Først henved Midnatstid tør den unge Kone aftage Brudekrandsen og sætte Konehuen i dens Sted, hvormed Præstens Kone er hende behjælpelig, og før det Øieblik seer man nødig, at Nogen af Præstens »Folk« forlader Brudehuset.

Ogsaa ved Begravelser herske visse eiendommelige Skikke. Naar Følget er samlet, underretter Bedemanden Præsten derom, hvorpaa denne begiver sig derhen. To Lys sættes paa selve Kisten, hvorpaa der tillige er anbragt et af Kirkesangeren besørget, skrevet Vers med Christi Monogram og et omvendt Timeglas. Der holdes altid Sørgeprædiken; tidligere holdtes Liigtalen fra Prædikestolen, efterat Begravelsen var tilendebragt.

Ifølge et Sagn skal den sorte Død have udryddet den oprindelige Befolkning, hvorpaa Forbrydere skulle have bosat sig paa Øen. Dette Sagn har imidlertid ingen Hjemmel for sig, og den nuværende Befolkning er ialtfald paa en særdeles heldig Maade vanslægtet fra slige Forfædre.

Om Byen er der i Grunden ikke meget at sige. Den strækker sig fra Nord til Syd, tildeels beskyttet mod de

stærke Storme af det vestlige Høidedrag. Foruden Kirken bestaaer den af Fogedgaarden, Præstegaarden med en lille Skolebygning, Lægens og Gjordemoderens Boliger samt de »Indfødtes« 35 Huse. Til de to førstnævnte høre smukke og hyggelige Haver, ja i Præstens Have kneiser endog et ualmindelig stort Morbærtræ, som skal være overført dertil fra Laaland mellem Aarene 1765 og 1773. Anholternes Huse ere temmelig uanseelige, ofte forresten omgivne med Planker og andre Levninger af Vrag, saa de uvilkaarlig minde Beskueren om de klassiske Ord:

»Hver lever kristelig og nærer sig af Vrag.«

Enkelte Steder sees endog Gallionsfigurer. Jeg skulde huske meget feil, om den hæsligste af disse ikke var bleven døbt med det ominøse Navn: Bismarck — hvad der unægtelig gjør Befolkningens Fædrelandssind og Kunstsands stor Ære!

Kirken, der ligger omtrent midt i Byen, er en almindelig Landsbykirke, opført i Aarene 1818 og 1819, efterat Englænderne under deres Occupation af Øen havde ødelagt den gamle Kirke. Den gamle Døbefont er derimod tildeels bevaret, uagtet den en Tid lang blev brugt som Andetrug, medens dens Fod nød den ikke mindre tvivlsomme Ære at blive indmuret i Præstegaarden. Da Englænderne besatte Øen, fortrak Præsten, men betroede Kirkeværgen, Gaardmand Henrik Rasmussen, Kirkens mere værdifulde Inventarium, hvilket denne nedgrov i sit Udhuus og nægtede at udlevere til Fjenden, som under forskellige Trusler søgte at tvinge ham dertil. Indvendig er Kirken meget hyggelig og blandt Andet prydet med en fra Loftet nedhængende, tiltaklet Brig, der i 1819 skjænkedes af en Skipper, der skyldte Anholterne nogle Penge for Fisk. Kirken er fremdeles udstyret med to smaa Klokker, hvoraf den ene skal stamme fra et strandet Skib; der ringes til Kirke med tre Slag, hvad der skal være enestaaende i Landet, hvorfor Anholterne ogsaa sætte megen Priis paa denne Eiendommelighed.

Paa Kirkegaarden hviler blandt Andre Major Melsted, Anføreren for den Expedition, som i Aaret 1811 forgjæves forsøgte paa at tilbageerobre Øen fra Englænderne, tilligemed flere af hans Ulykkesfæller, samt en Capitain Gregersen, som strandede i Aaret 1789 og efter Anholternes Sigende bragte en »stor Syge« med sig.

Som man kan tænke, lever Erindringen om Englændernes Occupation endnu paa Øen, og der tales ikke godt om de fremmede Herrers Regimente. Saaledes fortælles, at de af ondskafuld Kaadhed skjød ned blandt Sælhundene, som havde en Coloni ved Øen, medens der hidtil aldrig var blevet løstnet et Skud for ei at bortskræmme disse nyttige Dyr. Men siden den Tid have Sælerne forladt dette Opholdssted saa, at det nu hører til Sjældenhederne at træffe dem der, hvorved Anholterne have mistet en ikke uvæsentlig Indtægtskilde.

Vi gaae nu over til at betragte Anholt fra et antiquarisk Standpunkt. I denne Henseende har Øen vundet et vist Ry ogsaa udenfor vort Fædreland ved de Tilhugger-Værksteder fra Steenalderen, som ere opdagede her og paa en Gang udmærke sig ved Talriighed og Rigdom¹⁾.

Disse Værksteder, som fornemlig findes paa den store Slette, fremtræde som betydelige Samlinger af Flintsager, grupperede pletviis og leirede paa to Maader.

For det Første forekomme de paa og omkring nogle naturlige Smaahøie, der bestaae af Sand og Gruus og ere belagte med Rullestene, hvilke sidste ere næsten alle ildskjærrede og revnede i Ild, hvad der ligeledes er Tilfælde med flere af de sammesteds leirede Oldsager, af hvilke dog de fleste ikke bære noget Spor af Ildens Paavirkning. Det ligger derfor nær at antage, at der i Oldtiden paa disse Steder er blevet antændt Baal, hvis Virkning endnu er synlig paa flere

¹⁾ Under Overskriften: *Les ateliers pour la fabrication des instruments de silex, découverts dans l'île d'Anholt (Danemark)* har jeg meddeelt en kortfattet Beskrivelse af disse Fund i Februarhæftet for 1869 (Nr. II.) af *Matériaux d'Archéologie & d'Histoire* par M. M. les Archéologues de Saône-et-Loire et des départements limitrophes. Den franske Lærde, Hr. E. Beauvois, der i en mærkelig Grad er vel bevandret i danske Forhold, har med den ham eiendommelige Villie besørgt Oversættelsen. Beretningen er udstyret med to Plancher Afbildninger efter Capitain A. P. Madsen's fortræffelige Værk: *Afbildninger af danske Oldsager og Mindesmærker*, 1ste Bind, Planche 19 og 20.

af de tungere Gjenstande, medens de lette Trækul efterhaanden ere blevne bortførte af Blæsten. To af disse Høie ere omtalte i Antiquarisk Tidsskrift for 1849—51 (S. 213), hvor de ere beskrevne som opførte »af Menneskehænder«, hvilket imidlertid er urigtigt, da de ganske ere af samme Beskaffenhed som de andre. Den største af Høiene ligger omtrent ved Foden af Sønderaas og er ved en forlængst foretagen Gjennemgravning bleven deelt i to Halvdele, som af Anholterne kaldes »Kistehøiene«.

Men dernæst træffes Værkstederne ogsaa leirede næsten umiddelbart paa Steenrevlerne. Ogsaa her synes der at have været antændt Baal i Oldtiden, da endeel af Oldsagerne øiensynlig har været udsat for en stærk Ilds Paavirkning.

De paa disse to Grupper af Findesteder forefundne Oldsager kunne henføres til følgende Klasser:

1. Flintblokke : naturlige Flintstykker, hvoraf kortere eller længere Spaaner, de saakaldte Flintflækker, ere slagne.

De ere:

- a. Enten saadanne Blokke, hvoraf man simpelthen har afspaltet Flækken paalangs ved et enkelt Slag (jvfr. Madsen's »Afbildninger af danske Oldsager og Mindesmærker«, I., Planche 19, fig. 8, og Worsaae's »Nordiske Oldsager i det Kongelige Museum i Kjøbenhavn«, fig. 60, hvilken netop er funden paa Anholt).
- b. Eller Blokke af en Flint af en saadan Beskaffenhed, at man ikke uden videre har kunnet spalte Flækken ved et enkelt Slag; man har derfor ved korte Tværslag frembragt en skarp Kant og derpaa afspaanet denne som Flække (jvfr. fig. 1—5, Pl. 19 i Madsen's Afbildninger).

De største af Blokkene ere henved 9 Tommer lange, medens de mindste have en Længde af kun henved 2 Tom. De forekomme i en forbausende Mængde og afgive et riigt Stof til Studium. Af nogle er der hugget saa mange Flækker, at et kun forholdsvis tyndt Stykke med den naturlige Yderskorpe er levnet (M. A. Pl. 19, fig. 1), medens der kun er gjort enkelte Slag paa andre, der derefter ere blevne bortkastede, øiensynlig fordi det

anvendte Materiale har viist sig uhensigtsmæssigt paa Grund af Huller, Knaster og lignende naturlige Mangler. Men mangfoldige Blokke synes tillige at afgive Vidnesbyrd om forskjellig Dygtighed hos Arbeideren. En stor Mængde vidner saaledes om en forbausende Dygtighed saavel i Valget som Behandlingen af Flinten, idet Flækkerne ere afhugne smukt og lige (jvfr. M. A. Pl. 19, fig. 8), andre afgive et modsat Vidnesbyrd; der er saaledes flere større Blokke, hvoraf kun mindre Flækker ere afslagne, fordi, som det synes, Arbeideren har givet Slaget en urigtig Retning eller været mindre sikker i Haanden. Ikke saa faa Blokke synes at have faaet en anden Anvendelse end oprindelig paatænkt. Flere af dem have paa Enderne tydelige Mærker eller Ar af Slag saa, at de maae antages at være blevne benyttede til at støde eller knuse med. Andre ere kløvede paalangs og i den ene eller begge Ender tilhuggede med Smaaslag som Skrabere — en Slags Redskaber, som bruges endnu den Dag idag af enkelte Eskimostammer til at skrabe Blod og Kjøddele af Dyreskind, altsaa som en Slags Garveredskaber (jvfr. M. A., Pl. 20, figg. 27 og 29).

Store, næsten firkantede Flintstykker (af Nogle døbte med det ret betegnende Navn »Planker«) synes at have været Blokke og derpaa i mange Tilfælde at være bestemte til videre Forarbeidning uden dog at være fuldførte (M. A., Pl. 19, fig. 2).

Paa den anden Side er der Redskaber, der — vel som en Følge af en eller anden Beskadigelse — ere blevne kasserede og derpaa brugte som Blokke. Dette har saaledes viist sig at være Tilfælde med et Brudstykke af en smukt sleben Flintkile (M. A., Pl. 19, fig. 7).

2. Flintflækker, hvis Længde i Regelen varierer mellem $1\frac{1}{2}$ og 5—6 Tom. De vise sig enten som simple Spaaner (M. A., Pl. 19, figg. 9—11) og stamme da fra de under 1 a beskrevne Blokke, eller som Flækker, der have en skarp Ryg med korte Tværslag, hvorfor de af Nogle kaldes »Rygflækker« (M. A., Pl. 19, fig. 6), og ere afslagne af de under 1 b beskrevne Blokke.

Flækkerne forekomme i Regelen som Brudstykker. Medens mangfoldige ikke ere videre bearbejdede, ere ikke

- saa faa tildannede til forskjellige Redskaber og vidne om, hvor mangfoldig en Anvendelse de have havt.
3. Raat tilhugne Flintstykker, hvoraf de største ere henved 10 Tom. lange. Nogle have en fjern Lighed med plumpe Landsespidsen, andre ere tresidede og noget krummede; men de fleste ere næsten aldeles uformelige og kunne ikke engang tilnærmelsesviis beskrives. Det er ikke let at afgjøre, om enkelte af dem ere Redskaber, hvis Anvendelse man endnu ikke kjender. Muligviis er der blandt dem mislykkede Forarbejder, som ere blevne kasserede, efterat Arbeideren efter nogle Slag har overbeviist sig om det anvendte Materiales Ubrugbarhed.
 4. Saakaldte »trekantede Flintøxer« (M. A., Pl. 20, figg. 21—22, 24 og 25). De ere Flintstykker, som have en vis Lighed med Kiler. Langs Kanterne ere de ialmindelighed raat tilhugne, og den brede Ende er ved et Tværslag tildannet som en Slags Eg, der rigtignok i de fleste Tilfælde aldeles ikke egner sig til at skjære med. De optræde imidlertid her i Landet i en saadan Mængde, at de maae betragtes som en særegen Slags Redskaber, ihvorvel man ikke kjender deres Bestemmelse.
 5. Raat tilhuggede, meiselformede Stykker (M. A., Pl. 20, figg. 15—19), hvoraf de største ere 6 Tom. lange. Heller ikke om disses Anvendelse veed man noget Bestemt; men for fleres Vedkommende tør det vel antages, at de ere mislykkede Forarbejder til Smalmeisler.
 6. Skrabere (M. A., Pl. 20, figg. 23 og 28). Det er navnlig Flækker og Fliser, tilhugne med Smaaslag snart for den ene, snart for begge Ender, snart heelt rundt; enkelte ere tilhugne huult i den ene Ende.
 7. Flintknuder, deels toppede og deels flade (M. A., Pl. 20, figg. 32 og 33). De bestaae af Flintstykker, der i Regelen have faaet en Mængde skarpe Kanter ved Tilhugning. Lignende Stene bruges endnu af vilde Folkestammer, som med stor Sikkerhed kaste dem efter større Fuglevildt.
 8. Saakaldte B or ø: Flækker eller Fliser, som ere spidst tilhugne i den ene eller begge Ender, som om de have været benyttede som Borerredskaber. De høre dog ligeledes til de Redskaber, hvis Bestemmelse endnu ikke er oplyst.

9. Værktøi og Vaaben, hvis Anvendelse man kjender: Kiler, Meisler, halvmaaneformede Skrabere, Harpun-, Landse- og Pilespidser; de sidst nævnte ere snart trekantede, snart flade (M. A., Pl. 19, figg. 12—14) og forarbeidede af Flækker, sjældnere ere de hjerteformede.

Disse Gjenstande forekomme i et forholdsvis ubetydeligt Antal og næsten altid som Brudstykker, hvad der jo iøvrig er naturligt nok for et Tilhugger-Værksted, hvor i Regelen kun det er blevet efterladt, for hvilket man ikke havde nogen Brug; de enkelte fuldstændige og velbevarede Stykker maae vel ansees for tabte eller glemte af Arbeiderne.

Ligesom Blokkene frembyde de megen Interesse og flere af dem ere øiensynlig ikke blevne fuldførte paa Grund af Feil i Flinten, mislykket Tilhugning osv. Endeel af Kilerne har aabenbart været hyppig benyttet, idet Eggen er tilhuggen eller tilsleben paany efter Beskadigelser; eller de ere knækkede midt over og i Brudfladen tilhugne saaledes, at man har kunnet anbringe dem i et Skaft. Det er sandsynligt, at saadanne Stykker ved Udbedringen ere blevne beskadigede under Arbeiderens Haand, hvorefter de da ere blevne kastede tilside som ubrugelige. Enkelte af de slebne Redskaber have ved nogle faa Slag faaet Form som raat tilhugne Stykker, paa hvilke Slibningen kun hist og her er kjendelig; som et Exempel i denne Retning kan anføres en Flintknode, der øiensynlig er tildannet af en sleben Kile. Ogsaa med andre af de bedre forarbeidede Redskaber er det Samme Tilfælde, saaledes er en overknækket Landsespids eller Kniv i Brudfladen bleven tilhuggen som en Skraber. Slige Gjenstande vidne om, hvor stor Værd man har tillagt de omhyggelig forarbeidede Sager; naar de ikke længere kunde bruges efter deres oprindelige Bestemmelse, bleve de omdannede til andre Redskaber, og først naar disse ikke længere kunde anvendes, bleve de kastede bort som ubrugelige. Derfor give de ogsaa Fundene en eiendommelig livlig Character, ligesom de i høi Grad tjene til at belyse Arbeidernes større eller mindre Dygtighed i Forfærdigelsen af de forskjellige Sager. (M. A., Pl. 19, fig. 7, Pl. 20, fig. 26).

10. Flintfliser, der ene kunne betragtes som Affald fra Tilhugning af de forskjellige Redskaber. De forekomme enkelte Steder i store, tætte Lag, som mere end alt Andet vidne om den storartede Virksomhed, der har fundet Sted her.

Ogsaa paa det vestlige Høidedrag forekomme Spor af Tilhugger-Værksteder, hvilke i Tidernes Løb ere blevne skjulte under den dæmpede Sandflugt. En fuldstændig, kun tilhuggen Flintkile (M. A., Pl. 20, fig. 20) er funden paa Nordklint.

Der er den Særegenhed ved alle Flintsagerne fra Anholt, at deres Kanter ere afrundede ved Gnid eller Slid og at de have en i Regelen noget mat Politur. Dette lader sig vel bedst forklare ved, at Blæsten idelig har ført Flyvesandet henover dem. Da nemlig Sagerne paa Sletten for den langt overveiende Deel ligge et godt Stykke fra Kysten og de paa Høidedraget fundne Gjenstande bære ganske de samme Spor af Slid og Gnid som de andre, er det utænkeligt, at dette kan være en Følge af, at de have været udsatte for Bølgeslagene ¹⁾.

Havde min Reise til Anholt ene havt det Formaal at opsamle saamange Oldsager som mulig, vilde Udbyttet deraf i Sandhed have været aldeles tilfredsstillende, da jeg medbragte flere tusinde Gjenstande derfra. Men først og fremmest gjaldt det om at vinde en klar Erkjendelse af Findestedernes Beskaffenhed og Character, hvorfor der ogsaa fremstillede sig flere Spørgsmaal, som krævede en omhyggelig og saavidt mulig udtømmende Besvarelse. Efterat det var blevet godtgjort, at Oldsagerne ikke stammede fra eet eller nogle faa Findesteder men fra en Mængde Punkter, der ene kunne tydes som Tilhugger-Værksteder, grupperede paa to

¹⁾ Den i Madsen's Værk som fig. 25 paa Pl. 28 afbildede, tilhugne Flintkile, der paa Midten har en Rille, stammer ligeledes fra Anholt. — Mærkeligt er det, at der, saavidt vides, paa Øen hidtil er fundet kun to samtidige Gjenstande, som ikke ere af Flint: En Øxe af Graasteen med Skaftul og et kileformet Redskab af en Slags Sandsteen, hvilke ere i privat Eie.

Maader, stod der endnu tilbage at klare nogle Spørgsmaal, paa hvis Besvarelse jeg meente at burde lægge en ikke ringe Vægt.

Hvilket Omfang havde hvert enkelt Værksted? Hvor mange Redskaber fandtes der? Hvorledes vare de enkelte Redskaber fordeelte?

At bestemme Omfanget lod sig imidlertid ikke gjøre, da næsten alle Findestederne vare deelviis skjulte af Flyvesandet, som den ene Dag blottede Punkter, hvilke det den næste Dag skjulte.

Heller ikke kunde der være Tale om at fastsætte Antallet af de Redskaber, som forekom paa hvert enkelt Sted, saaledes, at der kunde opnaaes noget virkeligt Udbytte deraf. Beboerne havde nemlig alt i en længere Aarrække opsamlet og solgt eller bortgivet en stor Mængde Oldsager og da navnlig de bedst forarbejdede, som altid have den største Værd for den Ukyndige; derved vare forholdsviis kun meget faa Gjenstande komne Museet i Kjøbenhavn tilgode, medens den langt overveiende Mængde deels var bleven spredt om i private Samlinger af Oldsager og deels gaaet tilgrunde.

Derved kom Undersøgelsen naturligviis til at lide af en Mangelfuldhed, paa hvilken der ei kunde raades Bod.

Forresten er det utvivlsomt, at der endnu eksisterer mange Værksteder paa Øen, der ligge fuldstændig skjulte under de mægtige Flyvesandsbanker og vel engang ville komme for Dagens Lys, naar Stormene have bortveiret Sandet. Hist og her kan der i Fordybningerne mellem saadanne Banker træffes enkelte Gjenstande stikkende frem af Sandet, hvilke vistnok maae betragtes som »Pionerer« for skjulte Værksteder.

Derimod var jeg heldigere med Hensyn til Besvarelsen af det sidste Spørgsmaal om de forskellige Redskabers Fordeleling paa de enkelte Punkter.

Den Masse Oldsager fra Steenalderen, som forekommer rundt om i vort Fædreland, vidne naturligviis om en saare forskjellig Dygtighed i Behandlingen af Flinten. Medens mangfoldige Exemplarer af Redskaber (f. Ex. Landsespidsen eller Knive og Dolke) ikke udmærke sig med Hensyn til Forarbejdning eller Former, er der andre af samme Slags Redskaber, der ere forfærdigede med en forbausende Dyg-

tighed og — om man saa vil — Skjønhedssands, som ikke kunne antages at have været almindelige for Alle blandt Urfolket, men have krævet ikke blot et vist naturligt Anlæg men ogsaa en særlig Øvelse i at forfærdige saadanne Gjenstande. Dette leder ganske naturlig til at antage, at der allerede i Steenalderen til en vis Grad har hersket en Deling eller Fordeling af Arbeidet, saaledes at enkelte udmærkede Arbeidere kun have forfærdiget Kiler, andre Landsepidser osv.

Det vilde unægtelig have været interessant, om man kunde have paaviist, at dette havde været Tilfælde paa Anholt, hvor de mangfoldige Værksteder netop egne sig for Iagttagelser i denne Retning, da der tiltrods for den stærke Afsøgning af Findestederne endnu forekom en stor Mængde Oldsager der. Med dette for Øie foretog jeg ogsaa en omhyggelig Undersøgelse af hvert enkelt Værksted for at see, om der hist var blevet forfærdiget Kiler, her Skrabere osv. Men dette var saa langt fra Tilfælde, at der tvertimod paa hvert Sted forekom Repræsentanter for de forskjelligste Redskaber, saavel de raat som de mere omhyggelig forarbejdede.

Som et Exempel i denne Retning skal anføres, at der paa eet Sted optoges følgende Gjenstande:

87 Flintblokke, hvoraf 10 ere Brudstykker.

2 Flintblokke, som for Enderne have Ar af Slag.

127 tildeels ufuldstændige Flintflækker, hvoraf 7 ere ildskjørnede.

40 raat tilhugne Flintstykker.

4 raat tilhugne Flintstykker, der have Form omtrent som Smalmeisler og muligviis ere mislykkede Forarbejder.

4 raat tilhugne, krumme Flintstykker.

8 Flintknuder, hvoraf 2 ere ildskjørnede.

1 Flintknude, der er tilhuggen af et slebet Redskab.

2 Skrabere, tildannede af kløvede Flintblokke.

54 Skrabere, tildannede af Flækker og Fliser; 2 ere ildskjørnede.

5 af de saakaldte »trekantede Flintøxer«.

3 ved Enderne og langs Kanterne tilhugne Flintflækker.

2 Brudstykker af tilhugne Flintkiler.

4 Brudstykker af slebne Flintkiler.

4 af Flintflækker tilhugne Pilespidser, hvoraf 3 ere ufuldstændige.

Desuden fandtes paa samme Plet en forbausende Masse Affald fra Tilhugning, ufuldstændige Flækker og endeel ildskjørnede Flintstykker. Stedet var imidlertid endnu rigere paa Oldsager, thi Sandet havde for en Deel tilføjet det, hvorfor heller ikke dets Omfang kunde angives. Hertil kommer, at Øens Beboere her som andetsteds havde opsamlet en betydelig Mængde bedre tilhuggede Gjenstande.

Oldsagerne fra Anholt stamme altsaa fra Værksteder, paa hvilke de forskjelligste Redskaber bleve forfærdigede i Flæng, uden at nogen Deling af Arbeidet kan paavises.

Jeg har meent at burde lægge saameget større Vægt paa dette Forhold, som Hr Pastor Carlsen, der trofast stod mig bi i mine Bestræbelser for at tilveiebringe et saa riigt Materiale som mulig, troer paa et Par Punkter at have gjort en anden Erfaring¹⁾.

Paa eet Sted fandt Pastoren saaledes 29 af de saakaldte »trekantede Flintøxer«, og da vi i Forening afsøgte det samme Sted, opdagedes mellem en Mængde Affald endnu fire lignende Redskaber. Paa et andet Sted, som ligger tæt Øst for Byen, fandt Pastoren nogen Tid efter min Afreise et Par hundrede Skrabere men ellers intet Redskab foruden Affald; de laae paa en Plet, der havde et Omfang af 140—200 Fod.

¹⁾ Udsigt over Museet for de nordiske Oldsagers Tilvæxt i Aarene 1863—67 af C. Engelhardt (Aarbøger f. n. Oldk. og Hist. 1868. S. 94). Forf. bemærker, at der aldrig er fundet Oldsager af Graasteen paa Anholt, hvad der er urigtigt, thi foruden et kileformet Redskab af Sandsteen vides en gjenneboeret Graasteens-Øxe at være fundet der (jvfr. ovfr. S. 52, Anm.). Naar Forf. fremdeles beretter, at jeg har foretaget en »Eftersøgning« (sic!) paa Øen, gjør han sig skyldig i en Misforstaaelse, thi jeg foretog Undersøgelsen med aabent Øie for de forskjellige Forhold, der efter min Anskuelse burde tages i Betragtning. Herom kunde Forf. have overbeviist sig, saafremt han havde gjort sig den Uleilighed at læse min Indberetning om Udfaldet af mit Besøg paa Øen, hvad der næppe vilde have kostet megen Besvær, da Indberetningen opbevares i Museets Archiv. Naar jeg endelig tilføier, at Forf. har lagt et aldeles utilberligt Eftertryk paa Hr. Pastor Carlsen's Meddelelser, er denne Bemærkning dog ingenlunde rettet mod Pastoren, hvis Iver og Interesse for Anholtfundenes Bevarelse jeg tværtimod yder den varmeste Paaskjønnelse.

Det kunde saaledes synes, at der paa hvert af disse Steder var blevet forfærdiget særlige Redskaber; men herimod kan det ikke noksom fremhæves, at de bedre forarbejdede Gjenstande maae være forsvundne fra disse Steder ved den idelige af Beboerne foretagne Opsamling. Naar det er vitterligt, at Oldforskerne før Kjøkkenmøddingernes Opdagelse ikke ret havde fattet de raat tilhugne Oldsagers Betydning, er det ikke til at undres over, at Anholterne, som dog næppe kunne gjøre Fordring paa særlig Kyndighed i denne Retning, ikke have bekymret sig om »trekantede Flintøxer« eller Skrabere, men ladet dem ligge og kun optaget Oldsager, hvis Former ere mere fattelige for den Ukundige. Derfor kunne de Fund, Hr. Pastor Carlsen har gjort, heller ikke i mindste Maade rokke min Bedømmelse af Anholtfundenes Character.

Saavidt vides, er der ligesaalidt paa Anholt som andetsteds i Danmark fundet et eneste Redskab, som med Bestemthed kan siges at have været benyttet ved Tilhugningen af de forskjellige Flintøxer. Visse naturlige, i Regelen ægformede Rullestene, der ere forsynede med to eller flere Fordybninger, har man rigtignok givet Benævnelsen »Tilhuggerstene«, men uden at det er lykket at fremføre noget Beviis for denne Benævnelses Rigtighed. Saavidt jeg veed, er heller ikke en eneste af disse ligesaalidt i fuldstændig som i ufuldstændig Tilstand funden paa Anholt, ligesom rigtignok heller ikke Slibestene, uagtet Tallet paa de dersteds fundne slebne Sager ikke er ubetydeligt.

Tilhugger-Værkstederne ere den eneste Slags Minder om Urfolket, der hidtil ere opdagede paa Anholt. At der imidlertid ogsaa vil kunne findes Grave, Kjøkkenmøddinger¹⁾ og andre Vidnesbyrd om Steenfolkets Færd paa Øen, er meget sandsynligt og afhænger vistnok ene af Flyvesandet, der utvivlsomt dækker langt mere end det, man hidtil har fundet. Det er utænkeligt, at Urfolket kun skulde have besøgt Øen for dens Rigdom paa Flint og her forfærdiget de forskjellige Redskaber og Vaaben for derpaa at vende

¹⁾ Paa den lille Hesselø, der ligger $7\frac{3}{4}$ Sømile fra Anholt og 4 Mile fra Sjælland, er der opdaget Kjøkkenmøddinger, væsentlig bestaaende af raat tilhugne Flintredskaber og Sælhundeknokler.

tilbage med Udbyttet af deres Arbeide til det faste Land. Selv om Øen dengang havde været landfast med Jylland (ved en saadan Antagelse vilde man forresten vistnok vove sig altfor stærkt ud paa Hypotesernes Omraade), var der dog ingen Grund for Urfolket til ene for Flintens Skyld at drage saa langt, da vort Fædreland jo overalt er meget riigt paa dette Materiale. Derimod har Anholt fordum afgivet et fortræffeligt Opholdssted for et Folk, der kun havde Jagt og Fiskeri at ernære sig af. Øen var bevoxet med Skov, gav rigelig Adgang til Fiskeri, Sælhundefangst og Fuglejagt, og Flinten var tilstede i Overflod. Det tør derfor antages, at Anholt har været bebøet allerede i Steenalderen. Det er mulig et reent Tilfælde, som har ført nogle enkelte Individuer eller Familier derhen, maaskee Strøm og Vind have drevet deres Kanoer til det fjerne Øland, hvorefter de forresten ogsaa kunne have søgt for at undgaae seirrige Fjenders Forfølgelser. Men vare de først ankomne til Anholt, kunde de næppe vedligeholde nogen synderlig Forbindelse med Fastlandet.

Som Findested for Oldsager har Anholt været kjendt allerede for Aarhundreder siden. Thi under Overskriften »Trekantede Flintstykker fra Anholt« har den berømte Lærde Ole Borch i Aaret 1676 meddeelt følgende: »Denne Ø hæver sig i den codanske Bugt; den er kun lille, berygtet ved Manges Forlis og fortjener Ros ene derved, at man ved at ransage dens Kyster vil kunne finde en stor Mængde forskellige sorte og hvide Flintstykker, der ligge begravne i Sandet. De ere sex Fingerbrede lange, een Tomme brede, trekantede og ligesom tilspidsede ved Menneskehaand og for det meste skjærpede saaledes, at de vilde have kunnet være benyttede ved Omskjærelsen af Israel's Sønner, hvilken Josua bød at skulle foretages med Knive af Steen. I vor nuværende Jernalder blive de anvendte paa anden Maade, thi efter at være blevne kløvede med en Hammer i passende Stykker, føre de hurtig Ild til Geværtaasen og tjene som Tønder for Krigerens Ildrør.«¹⁾

¹⁾ Silices Anholdini triangulares i Th. Bartholini Acta Medica et philo-

Der skulde imidlertid hengaa Aarhundreder, forinden Anholt-Fundene skulde komme Videnskaben tilgode, thi de første hertil hørende Gjenstande, som bleve indlemmede i det Kgl. Museum for de Nordiske Oldsager, skjænkedes dertil først i Aaret 1841 af Øens daværende Sognepræst, Hr. Pastor Chr. Møller (nu i Karrebæk). Denne Sending efterfulgtes af flere i Aarene 1843, 1851 (*Antiquar. Tidsskr.* 1849—51, S. 213—14), 1852, 1853 og 1863. Men imidlertid var et betydeligt Antal Oldsager sammestedsfra blevet sendt til forskjellige Samlinger, blandt hvilke Hr. Lieutenant J. Jensen's i Greenaa vistnok er den, som indeholder de fleste og mærkeligste, ligesom Hr. Pastor Carlsen i Aaret 1863 skjænkede en Række fortræffelige Repræsentanter for Anholt-Fundene til den historisk-antiquariske Samling i Aarhus. Sagerne ere saaledes blevne spredte mere end ønskelig, om det end tør haabes, at de ere i gode Hænder og saaledes maae ansees som bevarede for Videnskaben.

sophica Hafniensia, vol. IV, pars I, S. 177. Den lærde Forfatter, som her øiensynlig beskriver de saa hyppig forekommende Flintflækker, har vistnok havt en Anelse om Tilværelsen af en Steenalder, naar han siger: *nunc ferreo hoc seculo.* — Kort efter min Hjemkomst fra Anholt (1866) henlede nuværende Hr. cand. mag. Henry Petersen min Opmærksomhed paa denne ret mærkelige, men hidtil saa' godt som ukjendte Beretning.

Om Allingkloster, Grønbæk Kirke og Kong Erik Glippings Jagthuus.

Af forhenv. Lærer J. Christensen.

Ligesom Adelen i sin Tid forstod at udvælge sig de skjønneste og for deres Idrætter bekvæmst beliggende Steder i Landet for deres Ridderborge og Herresæder, saaledes vidste ogsaa Klosterbrødrene at opsøge passende afsides liggende Pladser, gjerne i Nærheden af Skov og Fiskevand, til Anlæg af deres Klostre. Paa et saadant eenligt og roligt Sted ved Alling Søes Udløb paa Dalsletten ved Alling Aaes sydlige Bred i Svostrup Sogn, Hids Herred, laae det forudsaa mægtige og rige Munkekloster, kaldet St. Johannes eller almindelig Alling Kloster efter den nedenfor ved Aaen liggende By Alling. Dette Kloster havde en særdeles yndig Beliggenhed i Dalen imellem den betydelige og vidtstrakte Alling Skov og Alling Aa, paa hvis nordlige Side laae Grønbæk Skove. Det er i en af Gudenaadalens Tværdale, som fra Høideryggen bugter sig ned gennem skovklædte Bakkeskraaninger, at Aaen slynger sig ned mellem græsrigge Engstrækninger og først gaaer gennem den større Hinge Sø og derfra forbi Holms Mølle ned til den mindre Alling Sø og under Navn af Alling Aa herfra forbi Alling Mølle og Allinggaard mod Gudena. Dette Dalstrøg havde Munkene valgt til et roligt og stille Hjem, fjernet fra Verdens Støi og Travlhed. At Klosteret i Pont. D. Atlas o. fl. St. siges at have ligget i Grønbæk Sogn, er ikke noget saa besynderligt, eftersom Grønbæk var den nærmeste Kirkeby,

og i et af Klosterets Breve af 1444 kaldes det »sanctj Johannis closter j Grønbeck« (Æld. A. Registr. II., S. 180).

Til hvad Tid dette Kloster er anlagt, derom haves nu ingen skriftlige Efterretninger, idet Klosterets efterladte talrige Brevskaber og Documenter ¹⁾ næsten alle angaae Erhvervelser og Sikringer af Eiendomme og Gods og ikke med et Ord omtale dets Anlæg, noget dette Kloster har tilfælles med saamange andre af vore Munke- og Nonneklostre. At der blandt Folket i Egnen ikke er Spor af Sagn om Klosterets Anlæg, kan ikke være underligt efter saamange Aarhundreders Forløb; men langt besynderligere er det, at der blandt Almuen, hvor Sagn dog ellers pleie at forplantes igjennem flere Slægtled, ikke er mindste Erindring eller mundtlig Overlevering tilbage om dette Klosters Tilværelse, der dog først ganske hævdes for omtrent 300 Aar siden ²⁾.

Af hvad Munkeorden dette Kloster har været, er lige-
saalidt bekjendt som dets Anlæg. Efter Navnet at dømme, skulde man synes, det maatte være et Kloster af Johanniter Ordenen; men er det Tilfældet, saaledes som Daugaard angiver, at disse Klostres Forstandere i Reglen benævnedes Prior, kan Alling Kloster ikke have været af denne Orden, idet Alling Klostres Forstandere altid benævnedes som Abbeder, ligesom der i Klosterets efterladte Brevskaber ikke findes mindste Antydning af nogen Forbindelse med vore Johanniterklostre, — hvis Antal nævnte Forfatter med Bestemthed angiver til 7, alle beliggende i Kjøbstæder (Daug. Klosterhist. S. 9) —, eller med denne Ordens Stormester paa Øen Rhodus. Hvorvidt Alling Kloster har været af samme Orden som Ringkloster, med hvilket det havde endeel Fællesskab i Eiendomsbesiddelser, kan ikke vides. Derimod kan man med mere Vished antage, at det nærliggende Veierslev Kloster har været af samme Orden som Alling Klo-

¹⁾ Herved forstaaes paa dette og andre Steder de Uddrag af disse Breve, som findes i Æld. A. Registr.

²⁾ Om Augustiner Klosteret i Tvilum fortæltes dog i Begyndelsen af dette Aarhundrede det Sagn, at naar man spurgte en af Munkene, hvorfor de havde lagt deres Kloster i dette Uføre, gav de til Svar, at det saaledes var skeet efter Guds Tilskikkelse, Iet de om Aftenen spændte 2 Kvier for en Vogn og drev den: i Marken og hvor de da fandtes om Morgenen, der blev Klosteret bygt.

ster, helst da dette efter al Sandsynlighed blev Arvetager efter hiint, da det blev ophævet i Midten af det 14de Aarhundrede, hvilket synes at vidne om, at disse 2 Klostre have havt Munke af et Broderskab. Men herved er man jo lige langt fra Sandheden, idet der ikke vides, til hvilken Orden noget af disse nævnte Klostre hørte.

Da Veierslev Kloster nævnes i et Dokument af 1203, og i Fru Groes Testament af 1268 betænkes Clastrum alsing, saa skjønnes heraf, at disse Klostre maa være anlagte ikke kort i Forveien og altsaa høre til vore ældste Klostre, maaske stiftede i første Halvdel af det 12te Aarhundrede; der kan saaledes vist ikke feiles meget i at henføre disse 2 Klostre til Benediktiner Ordenen. Skulde det forholde sig saaledes — som jeg senere paa et andet Sted skal bestræbe mig for at vise —, at de sidste Munke i Veierslev ere flyttede til Alling Kloster og dertil have medbragt deres Klostergods, da vidner dette tilstrækkelig om, at begge disse Klostre vare af et og samme Broderskab.

Der kunde i denne Egn neppe have været valgt et mere passende Sted til et Hjem for Klostermunke end denne yndige Dal, næsten paa alle Sider omgiven af store tætsluttede Skove med Overflodighed af Vildt, ved en fiskerig Sø, og her maa paa dette afsidesliggende Sted have hersket en Stillehed og Ro, helliget til Eensomheden. Her i denne Dal sad Munkene som tro Forposter paa Vagt for den hellige romerske Kirke, og herfra udspændte de med Snildhed deres Garn for deri at fange de uvidende og troskyldige Medmenneskers Sjæle og vinde Gods under Klosterets Herredom. Den Klosteret næstliggende By Alling, der med Sikkerhed kan antages at have ligget i Dalen imellem Alling Mølle og nuværende Allinggaard, hørte i Begyndelsen af det 13 Aarhundrede, ligesom Størstedelen af Grønbæk Sogn, under Kronen, da den nævnes i Valdemars Jordebog af 1231 under Navnet »Aluing«. At denne By har ligget i selve Dalen og ikke paa nogen »Høislette«, som Thyregod lader et Sagn berette, — et Sagn, jeg forresten ikke kjender noget til — dette siger jo Navnet os selv; thi lige saa lidt som en Vandmølle kan ligge paa en Bakke, kan en By med Navnet Alling ligge paa en Høislette, hvor ingen Aa flyder. Denne By har Klosteret vist meget tidligt virket for at faae fjernet

og dens Marker og Skove lagt til Klosteret; dog synes den ikke fuldkommen at være nedlagt, da det ældste Brev af Klosterets efterladte betydelige Samling af Aktstykker er udstedt, nemlig »Matz Vrnis« lat. Skjøde (til Alling Kloster) paa Pergm. af 1315 »paa hanns jord och schouff j Leming marck och et stycke schouff kaldis Taulbord j Alling marck« (Æld. Ark. Reg. II. S. 176). Det er dog tænkeligt, at Byen i den nærmest paafølgende Tid er nedlagt og dens Markjorder og Skovskifter lagte sammen under den østligste, Klosteret mest fraliggende Gaard, der nu blev dets Avls- eller Ladegaard, hvorfra Klosteret kunde erholde de daglige Fornødenheder, da Byen senere ikke omtales.

Man maa ingenlunde tro, at dette nævnte Stykke »schouff« var Klosterets første eller ældste Eiendom; det var paa den Tid allerede i Besiddelse af mange, men rigtignok meget fjerntliggende og spredte Eiendomme; saaledes eiede Klosteret Gaardene i Remstrup — det nuværende Silkeborg —, i Lisbjerg en Gaard kaldet Østergaard og 3 andre Gaarde i Kasted (Kalsted) og Kjærbygaard i Hasle Herred ved Aarhus, den Gaard Skibelund i Sal Sogn og meget andet Gods. Skjøndt Alling Mølle intetsteds omtales eller er nævnt i Klosterets Breve, er der dog Sandsynlighed for, at denne nærliggende Mølle har hørt til Klosteret og er af dette og dets Ladegaard benyttet i Fællesskab med Grønbæk By, da ingen anden Mølle var i Nærheden. Med den af Thyregod i Samlingerne 1 Del S. 177 omtalte Mølle kan ikke menes Alling Mølle¹⁾, men derimod en Mølle »Rænsmølle« kaldet, der laae ved den Bæk, som fra Syd løber ned og danner Skjæl imellem Seerup og Lemming Sogne og nedenunder Holms Mølle falder i den større Aa. Stedet paa Holms Mark, hvor Møllen har ligget, er endnu meget kjendeligt, idet Levninger af Dæmninger ere synlige. Denne Mølle, hvoraf den halve Part afhændedes til Klosteret af »Fru Elsze i Steffring«, og den anden Halvpart af »Nils Munck af Bruszegordt«, var saaledes ifølge et Thingsvidne kommen i Klosterets Eie forinden Aaret 1432, men laae meget længere fra Klosteret og Ladegaarden og mere ubekvem for

¹⁾ Ved den lille, nu udtørrede Bæk har ikke været Mølle, men blot en Opstemning for at lede Vandet ind til Klosteret.

Benyttelse end Alling Mølle. (Æld. Ark. Regist. II. S. 170—71).

Klosterets efterladte Brevskaaber, der naae fra det ovennævnte Aar 1315 indtil Reformationen 1536, indeholde i det væsentligste Klosterets Adkomstbreve paa Eiendomme, bestaaende af Jordegods, saavel Strøgods som samlede Byer, Kirker, som det hedder »meth tilliggelze« d. e. med Kirke-tiende, Kirkelade etc., betydelige Skove og særskilte Skovskifter og Rettighed til Fiskeri i de omkringliggende Søer og Aaer. Det er mærkeligt, med hvilken Virksomhed og Ihærdighed Klosterets Abbeder og »conuent« arbeidede for at erhverve disse Eiendomme, og med hvilken Udholdenhed de virkede for at bevare det Erhvervede uantastet, især mod Adelens Overgreb, som maaskee ikke heller var saa ubeføiet eller unødvendigt paa den Tid. Som et Exempel herpaa kan anføres: Alling Kloster havde 1354 mageskiftet en det tilhørende eenligt liggende Gaard, Skibelund med mere Gods i Sal Sogn, med Ridder Laurits Hvas den Ældre af Vormstrup — nu Friisholt — mod andet Gods og deriblandt 3 Skovskifter paa Sal Mark ved Longvad og Munkehave — Steder, der endnu kan paavises —; men disse Skovskifter vedbleve dog at benyttes af Vormstrups følgende Eiere. Herom lod Klosteret, for at bevise sin Eiendomsret til Skovskifterne, fra 1421 til 1493 føre ikke mindre end 13 forskjellige Thingsvidnesager, som dog endte med, at Klosteret ingensinde opnaaede nogen endelig Afgjørelse og derved kom i rigtig Besiddelse af de paagjældende Skifter. For dog at faae nogen Erstatning for Savnet af Skovskifterne, havde Abbeden i sin Tid erholdt det Løfte af Jens Hvas — Lange Jens — en Sønnesøns Søn af den nævnte Laurits Hvas, at han som Vederlag skulde give Kalk, Disk og anden Ornamment til Klosterets Kirke i Grønbæk; men Abbed Peder beklagede sig siden over, at dette Løfte ei heller blev opfyldt, saa Fordringen paa Skovskifterne blev staaende, indtil den endelig efter 1493 blev afgjort ved, at Klosteret erholdt som Vederlag en Gaard i Bjerring. (Æld. Ark. Regst. II. S. 186—87. — Saml. af Meddel. om Pers. og Fam. af Navnet Hvas 3 D. S. 78—79, 151—53.)

Foruden Kirken i Grønbæk var Klosteret efterhaanden kommet i Besiddelse af Kirkerne i Svostrup og Seerup, hvor-

imod Veierslev og Aigt Kirker kom til Alling Kloster paa samme Tid som Byerne, vistnok som forhen meldt ved Veierslev Klosters Nedlæggelse. Kirken i Lemming havde Klosteret først 1532 i Forlehnning af Bispen og Capittel i Aarhus, men fik samme Aar »Bisp Offue Bildis pergmetz breff« paa Lemming Kirke at blive til Alling Kloster. (Æld. Ark. R. II. 179.) Sanct Mathiæ Apostd. 1520 udstedte Abbeden og Convent i Alling Kloster et Brev, »att Homlegaardtz eng och Homlegaardtz mølle stedt skulle være till bishops dommet etc. och the skulle haffue udj gen alle prouest sager met closters tjenere udi Ljusgaar herrit, Hitz herrit och Hoffuelbjergh herrit och der til ett boell udi Grønbeck etc. (Æld. Ark. R. II. 20), saa det sees, at Klosterets Herredom udvidedes, og at det med Flid bestræbte sig for at samle det spredte Strøgods til mere samlede Eiendomme i Klosterets Nærhed henimod Reformationstiden. Her at omtale alle de Eiendomme, der hørte til Klosteret og ere nævnte i dets efterladte Samling af Breve, vilde føre for vidt. Dog formener jeg, at det ikke kan være ufor nødvendent, for at give Læseren et Begreb om dette Klosters Rigdom paa en Tid, der laae over 100 Aar forud for Reformationen, at anføre et Par Thingsvidneafskrifter begge af 1425, hvori nævnes de fleste af dets Eiendomme i Grønæk Sogn, samt dets Strøgods i Hids Herred, i hvilket Klosteret laae. »Pergmetz tingswintne aff Liusgord herritz ting att en gaard j Kjellerup, Homel mølle j Høyrup sogenn, Grønnebeck kircke med sin tilliggelsze, tho gaarde j Ansze, thre gaarde i Iller, thre gaarde j Grønebeck, en gord och tho boelsted j Offuer Rwe, en gord j Neder Rue kaldis Svend Degens gaard, Naderup med sine tilliggelsze, jtem Brøtrup, en gaard i Ansze, att samme gotz hører til Alling closter.« (Æld. Ark. Reg. II. 192.)

»Pergmetz tingswintne af Hitzherritzting paa Alling closters gotz j Thørn (?), Funder, Mausing, jtem Seerup kircke med sitt gotz øde och byggt j samme sogenn, jtem Soustrup kercke med sit godtz øde och bygge med three gaarde j Soustrup, att høre till closterit.« (Æld. Ark. Reg. II. 178.) Forøvrigt findes Klosterets Brevskaaber anførte i »Ældst. Arkiv Registr.« II Deel fra S. 167--194. At Klosteret har været et af de største og betydeligste, kan sees

af, at det 1526 blev, ligesom Tvilum Kloster, ansat baade for Rytter og Skytte. (Nye D. Mag. 5—50 og følg.)

Ved Kirkeforandringen 1536 blev Alling Kloster, ligesom alle øvrige Klostre i Danmark, ophævet og dets Gods lagt under Kronen; men samme Aar blev Johan Høicken forlehnet med Klosteret, hvilket sees af en Kontrakt af 1536 imellem Hans Stygge paa Silkeborg, Johan Høicken i Alling Kloster og Jens Gjensti paa Ring Klosters Vegne om Gjødvad Skov, der hidtil var eiet i Fællesskab. Johan Høicken fik 1544 Klosteret i Pant for 4000 Mark Lybsk og 1000 gode myntede Jochimsdalere. Skjøndt han ikke holdt godt Huus med Pantet, idet han forhug Skovene, som et Brev af Kong Frederik den Anden af 1561 udviser, beholdt han dog paa Enkedronningens Forbøn Klosteret til det følgende Aar 1562, imod at han ikke maatte jage Dyr eller hugge i Skovene. At Munkene i Johan Høickens Besiddelsestid ere forblevne i Klosteret og der forsørgede til deres Død, er rimeligviis Tilfældet her ligesom ved andre Klostre i Landet. Den sidste virkelige Abbed (ogsaa efter Klostræns Opførelse vedblev Navnet Abbed, hvilket kan sees af, at den sidste Abbed Poul Mikkelsen i Tvilum Kloster først døde i Aaret 1590) Hans Lauritzen blev, som det sees af Præsterækken i Grønbæk Kirke, beskikket til Præst for Grønbæk og Svostrup 1538, og, som der fortælles, gift med en Bondepige, i hvem han blev forelsket ved et Bryllup i Asmindgaarde. Naar de sidste Munke i Alling Kloster ere uddøde, vides ikke. Foruden nævnte Hans Lauritzen, der var Abbed fra 1532—38, forekommer Palne 1343, Thygge 1406, Magnus 1425—46, Anders el. Andreas 1468—85, Peder 1486—93, Knud (Haus) 1513—32 og Hans Laugesen uden Aarstal.

Ihvorvel der i Pont. D. Atlas IV. S. 508 anføres, at der paa den Tid (1767) var »intet mere deraf at see, og Stedet neppe kjendeligt«, var der dog betydelige Levninger af Klosterets Bygninger og Grundvold tilbage, indtil Pladsens Eier, Mølleren i Alling Mølle, omtr. 1820 lod foretage en Udgravning af Ruinen for at benytte Muurstenene af de daværende Muurlevninger. Saafremt denne Udgravning havde været foretaget under en kyndig Haand eller med vedbørligt Tilsyn, vilde man havt et klart Begreb om Klosterets

Indretning og Bygningernes Beliggenhed, medens vi nu kuns kan see dets Omfang. Der var vel af Mølleren taget det Forbehold med Arbeiderne, at hvad der af Værdi fandtes i Ruinen, skulde afleveres til Eieren mod Erstatning til Funderen, men denne Akkordt skal ikke være bleven overholdt, idet flere værdifulde Sager — siges der — skal være fundne i et tilmuret Hul og bortskaffede i Smug. I en Bakke, et Stykke sydøst for Klosteret, fandtes ved denne Randsagning en lille Teglovn fuld af brændte Muursteen, heelt tildækkede med Græstørv.

Klosterruinen, saaledes som den fortiden forefindes, udgjør en firkantet Plads af omtr. 60 Al. Længde og Brede, ligesom den er angivet og betegnet i den skitserede Situationsplan i »Samlinger f. J. Hist. og Topogr. I. S. 176«, og bestaaer af de tiloversblevne Grundvolde og omkastede Muurlevninger imellem hinanden, saa der vel kan skjønnes, hvilken Beliggenhed nogle af Bygningerne har havt, men dog ikke saaledes, at man derom nu kan faae nogen klar Forestilling om disse Bygningers Beskaffenhed. At Hovedbygningen laae paa sydlige Side, stemmer godt overeens med en endnu levende gammel Mands Udsagn, der i sin Tid var med som Arbeider ved Ruinens Udgravning. Efter hans Beretning laae her mange tildeels store Værelser med fleerfarvede Flisegulve, som nu ere tildækkede med Steen og Muurlevninger. Igjennem denne Bygnings østlige Ende har Indkjørslen eller Klosterporten været. Fra denne sydlige Hovedbygning gik en Sidebygning langs den vestlige Side mod Nord. I den nordre Fløi formeentes at have været Kirke, men hvorledes Bygningerne paa den østlige Side har været beliggende og beskafne, kan man fortiden neppe danne sig nogen Mening om. Skjøndt de Agre, der mod Øst stode op til Ruinen paa det 1818 over Markjorderne optagne Kort, kaldes »Kirkegaards Agre«, synes det dog ikke rimeligt, at hele denne store Plads indenfor Voldlevningerne skulde have været anvendt til Kirkegaard for Klosteret; det har maaskee snarere været det nordøstlige Hjørne af Pladsen, som laae op til Kirken, der hertil har været benyttet, ligesom f. Ex. Kirkegaarden ved Tvillum Kloster. Materialierne, hvoraf Klosterets Bygninger har været opførte, har deels været huggen Granit, hvilke Steen forlængst ved Klosterets

Nedbrydelse ere førte til Allinggaard, hvor der endnu, ligesom ved Ans Kro, forefindes Levninger deraf, ligesom der endnu henligger en Dørkarmsteen med udhugne Lister og Sirater, og deels har det forøvrigt for Størstedelen været Muursteen af en særdeles god Bonitet og velbrændte, den overveiende Deel af en Størrelse af $10\frac{3}{4}$ " Længde, $5\frac{1}{8}$ " Brede og $3\frac{1}{2}$ " Tykkelse; men nogle Steen har været noget større. Som Gesims har været anvendt Steen, 5 " i Firkant og 14 " lange med Udsnit paa Enden. Tagbelægningen har været de sædvanlige smalle Munkesteen; de underste med den halvrunde Huulhed opad, og de øverste med Huulheden vendt nedad for at dække Samlingerne. De have ikke været understrøgne med Kalk.

At der nedenfor Klosteret, som Pont. D. Atlas formelder, har været en Bro over Alling Aa efter Grønbæk, er høist sandsynligt, helst da der kuns var et Vadested eller Veile over Aaen ved Alling Mølle til langt ind i dette Aarhundrede. Derimod er den gængse Fortælling om, at der skulde have været en Løngang fra Tvillum til Alling Kloster, en Strækning af over 4000 Alen, en af de sædvanlige Fabler om Løngange imellem Klostrene. Uvidenheden om Alling Kloster har endog ind i dette Aarhundrede været saa stor, at det er gjort til et Nonnekloster, idetmindste har jeg for 60 Aar siden af ældre Folk hørt en saadan Paastand. Fortællingen om Løngangen grunder sig maaskee nærmest paa, at Klostermunkene i Tvillum havde en bedækket Gang fra Klosteret i skraa Retning ned mod Gudena, hvilken Løngang man troede fortsattes under Aaen og heelt til Alling Kloster, som dog slet ikke var Tilfældet.

Foruden de grundmurede Bygninger skal der ogsaa ved Alling Kloster have været Huse af Bindingsværk, hvilket ikke heller er saa ganske utroligt efter den Rigdom paa Træ, som da havdes i de store Skove. Efter hvad ældre Folk for flere Aar siden har fortalt, skal Materialierne af et Bindingsværkshuus ved Klosteret i sin Tid være ført til Allinggaard og deraf opført et Huus, der i mange Aar benyttedes som Forpagterbolig. Dette Huus blev siden flyttet til Iller By, og af dets Bygningstømmer findes endnu Rester i den Gaard, jeg beboer, nemlig Egetræs Remstykker af over 16 Tommer Brede med Stolpehuller af 18 Tommers Længde.

Efter Johan Høickens Afgang blev Klosteret tilligemed dets Ladegaard og Gods som et særskilt Lehn 1562 forenet med Silkeborg under Lehnsmanden Hans Johansen Lindenou den Ældre († 1568), derefter under hans Søn Hans Joh. Lindenou den Yngre til Gaunø og Lehnsmand paa Silkeborg. 1573 blev det lagt sammen med Silkeborg Slots Lehn under Lehnsmanden Jens Kaas og forblev under de følgende Lehns-mænd indtil 1660, da Silkeborg med Afløsningsret blev afhændet fra Kronen til Kongens Mundskjænk Christian Fischer den Ældre, og at Allinggaard med Kloster og Gods har medfulgt som Vedhæng, er godtgjort derved, at ved hans Død 1677 fik hans næstældste Broder Rasmus F. Allinggaard og en yngre Broder Daniel F. Silkeborg som Arv. Denne Rasmus F. flyttede 1680 fra Kjøbenhavn til Allinggaard og boede her til sin Død 1687, hvorefter hans Søn Thomas F. overtog Gaarden. Han døde omtrent 1718 — Dødstiden er ikke, formedelst Degnens Sygdom og Død, indført i Grønæk ældre Kirkebog —, og Allinggaard blev i det følgende Aar solgt til Thomas Fischers Sødskendebarn Christian F. den Yngre, der besad Gaarden indtil sin Død 1774. I Aaret 1720 afbrændte begge Gaardene i Asmindgaarde, og Christian F. lagde da disse Gaardes udstrakte Marker under Allinggaard paa nogle Parceller nær, hvorpaa han lod opbygge nogle Huse, som nu har Navnet Asmindgaarde. Den ene af de brandlidte Mænds Qvitteringsbog fra 1719 har jeg liggende for mig, og heraf vil jeg anføre følgende ordlydende Qvittering: »Jens Schov i Asmildgaard har i dag betalt Restantzen af hans paaboende $\frac{1}{2}$ gaard for de forrige Aaringer, saa og gjordt rigtighed for Aar 1720, Som hermed for qviteris. Allinggaard dt 4 Aug. 1721. C. Fischer.« Det følgende Aar 1722 har bemeldte Jens Skov betalt »Landgilden af hans paaboende $\frac{1}{2}$ gaard i Grønbeck«. Det var Kongensgaard, hvortil Manden blev henflyttet, og som forblev i hans Families Besiddelse indtil for faa Aar siden. Ved Chr. F. Død gik Allinggaard, da han ikke efterlod sig Børn, ved Arv til hans Farbroders Sønnesøns Søn Johan Arnold Fischer, i hvis Eie Gaarden forblev til Slutningen af Aaret 1804. Han var ingensinde gift, og det er ham, der er skildret i en af St. St. Blichers Noveller under Navn af »Fruentimmerhaderen«. Gaarden Leisgaard er blot

et Parcelsted fra en Gaard i Grønbæk og er ikke ældre end fra Grønbæk Marks Udskiftning omtrent 1785. Navnet Leis, som Jordstykket, beliggende paa en udskydende Tange imellem Allingaa og Gudena, havde, forinden Parcelstedet blev bygget, skal efter en Tradition hidrøre fra, at Beboerne i den ligeoverfor paa den modsatte Side af Gudena liggende By Truust, under Krigen 1658—59, vare, medens Byen var besat af Brandenborgere og Polakker, flyttede over paa denne Side af Aaen til denne af Vand næsten omgivne Jordstrimmel, der dengang var bevoxet med Egeskov, og der opslug deres Leir, hvoraf Jordstykket fik Navn af Leirsted, siden forkortet til Leis.

Hvorvidt der ligger Sandhed i den Beretning, at der i ældre Tid ved Landeveien lige ovenfor den forsvundne By Alling har ligget et Kapel paa den saakaldte »Kapelhøi«, vil jeg ikke indlade mig paa at afgjøre, eftersom der ikke gives mindste paalidelig Hjemmel for et saadant Kapels Tilværelse. Hverken i de ældste Kirkebøger eller i Provst Hurtigkarls Optegnelser findes Noget herom. Har der i sin Tid været et Kapel paa dette Sted, som man blot kan formode af Navnet, har det efter al Rimelighed alene været et Bedehus for Reisende, ligesom det, Biskop Bo i Aarhus lod indrette ved Brestenbro i Nimherred; thi at der har været en lille Sognekirke, hvori, som der berettes i Pont. D. Atlas IV. S. 474 Not., er prædiket efter Reformationen, det er vistnok en Beretning, der er ligesaalidt paalidelig som den, at der af Kapellet saaes »Rudera«, hvilket ingenlunde har været Tilfældet. At her nogensinde har været et lidet Kirkesogn, bestyrkes ikke hverken ved skriftlig eller mundtlig Overlevering. Det var saare naturligt, at Folkene fra Klosterets Ladegaard og Alling Mølle søgte hen til deres egen nærliggende Kirke i Grønbæk, som fra den Tid af har hørt til Allinggaard indtil Begyndelsen af dette Aarhundrede, da den blev solgt til Grønbæk Sogns Beboere.

Om Kirken i Grønbæk.

Grønbæk Kirke, der allerede 1425 omtales som, »meth sin tilliggelze«, hørende til Alling Kloster (Æld. A. Reg. II. S. 192), ligger paa en Gruusbanke, som mod Nord skraaner ned mod en lille, næsten udtørret Bæk, der løber igjennem Byen, men som i ældre Tid vel har været vandrigere og større, end den nu er. Under Brinkerne paa begge Sider af denne Bæk ligger Grønbæk By, som rimeligviis har faaet sit Navn efter Bækken. Navnet Grønfeld og Grøinfeld, som Byen benævnes i et Klemmebrev af Kong Christian den Tredie (see Hofm. Fund. II. S. 47) er blot en Feilskrivning eller en Forvexling med Grønfeld paa Mols, og denne Feil har senere givet Anledning til flere Forfatteres Formening, at enten Byen eller Kongensgaard har havt dette Navn. Byen kaldes iøvrigt i alle ældre Documenter ligesom nu Grønbeck eller Grønnebeck. Kirken er, efter dens Bygningsstiil at dømme, udentvivel opført i Midten eller Slutningen af det 12te Aarhundrede af tilhuggen Granit i en reen Rundbuestiil; Sokkelen har Skraakant, men Vinduesrundingerne paa den sydlige Side ere smukt profilerede. De 3 Vinduer paa Langhusets nordre Side og de 4 i Choret og Chorrundingen have endnu deres oprindelige Skikkelse. Kirken har fra først af været uden Taarn, og Langhuset har en udvendig Længde af 32 Alen, en Brede af 15½, og Høiden til Taget, der overalt har været belagt med Bly, er 9 Alen, med Indgang som sædvanlig mod Syd og Nord. Paa Karmstenen ved den sydlige Indgangsdør er udhugne Felter med ophøiede fantastiske Dyrfigurer; det mærkeligste derved er maaskee, at Arbeidet ikke er blevet fuldendt, saa det synes, at denne Udhugning er foretagen, efterat Stenene ere indmurede. Karmstenenes Kapitæler have Rundbuesirater; Overliggeren eller Tympanen er uden Figurer. Den nordre Indgangsdør er, skjøndt den dog nærmest vender mod Byen, ganske simpel og har for længst været tilmuret. Foroven paa Langhusets sydøstlige Hjørne er indsat en Steen med 2 Menneskefigurer i Munkedragt, staaende foran en liggende nøgen Kæmpeskikkelse, alt halvt ophævet, maaskee en Allegori, der skal forestille Christendommens Seir over Hedenskabet. Paa Enden af Stenen er et stærkt frem-

staaende Menneskehoved, som skuer mod Øst. Choret er 12 Alen langt med en Brede af $11\frac{1}{2}$ Al., og Høiden til Taget er 8 Alen. Chorrundingen eller Absis har udvendig 4 fritstaaende, $3\frac{1}{2}$ Alen høie Søiler med forsirede Fodstykker og Kapitæler, som understøtte 5 rundbuede Portaler¹⁾. Efterat Kirken forinden Aaret 1425 var kommen i Alling Klosters Eie (see Æld. Ark. Reg. II. S. 192), er der til dens væstre Ende tilføiet en 11 Al. lang og $12\frac{1}{2}$ Alen bred Tilbygning, liggende lidt høiere end Kirkens Grund, med egen Indgang mod Syd og med en stor spidsbuet Portal ind mod Kirken. Denne Tilbygning havde været forsynet med Hvælvinger, hvoraf der fandtes tydelige Spor, medens Rufmet anvendtes til Materialhuus. Hvortil dette ind mod Kirken aabne Rum har været benyttet, vides ikke, maaskee til Døbehuus eller som et høiere end Kirkens Gulv liggende Munkechor. Paa denne af Granit opførte Tilbygning er det senere omtrent 40 Alen høie og brede Taarn opført af Muursteen udvendig og utilhugne Kampesteen indvendig og med aftrappede Gavle mod Syd og Nord. Langhuset har altid havt fladt Bjælkeloft, der nu er gibset, hvorimod Choret og den halvrunde Udbygning har Hvælvinger, der støttes ved mægtige Piller op med Murene. At disse Hvælvinger ikke ere samtidige med Kirkebygningen, men ere fra en senere Tid, er meget kjendeligt, og under de tykke Kalklag findes Spor af Kalkmaleri. Den nordre Kragsteen i Chorbuen er prydet med en Drageskikkelse i Basrelief, der udstrækker Braadden mod et Menneskeansigt, men en Haand griber den om Halen og holder den tilbage. Billedet skal maaskee fremstille Menneskets Frelse ved Christum. Stenen er nu renset og befriet fra Overkalkning. Alteret har forhen været opmuret af store Kampesteen og Alterbordet bestaaet af en Steen af hvidt Marmor med Lister om Kanten, den er nu lagt udenfor Kirkens Indgang. Den ældre Altertavle var fra 1604, ganske simpel og uden Kunstværd med Nadverordene paamalede. Den er nu afløst af en ny af poleret Egetræ med et Christusbillede efter Thorvaldsen. Døbefunten er af en blommet Steenart (Porphyrr?), afsleben og udsiret især paa Fodstykket

¹⁾ See Uldall om Grønbæk Kirke i *Ny kirkehistoriske Saml.* 4de Bind 1ste Hefte S. 121—22.

med Løvværk. Døbefadet er af de sædvanlige Messingfade, indførte fra Tydskland, paa Midten Adam og Eva ved Kundskabstræet med gjentagen Omskrift og omgivet af en Række springende Hjorte; paa Kanten er foruden Mesterens Mærke F. R. indgravet Navnene H. S. O. — M. S. D. Det er sandsynligviis givet som Sjølegave til Kirken af Viborg Bispestols Official paa Vormstrup (Ormstrup), da et aldeles lignende Fad med samme Navne forefindes i Sal Kirke, altsaa fra Aarene mellem 1515 og 1536 (see Ant. Annal. 3 B. S. 184). — Prædikestolen har de 4 Evangelister i smukt, næsten fritstaaende Billedskærerarbeide (Hautrelief) og er umiskjendelig fra samme Tid og af samme Mester, der 1668 har forfærdiget en paa Kirkens nordre Væg hængende Mindetavle over Præsten Niels Christensen Lind og Hustru Maren Nielsdatter Fog. Kronen over Prædikestolen er af grovt Arbeide fra 1686 med Bogstaverne R. T. F. — K. I. D. M. (Rasmus Fischer — Kirsten Jochumsdatter Mosdorff.) Kirkeklokken, der er stor og vellydende, er fra 1485 og har Indskriften: »Deus & Homo, Rex Gloriæ, Andreas Abbas quiescat in pace, Anno MCDLXXXV« med Munkebogstaver i Minuskelskrift. Pont. D. Atlas ommelder (IV Tom. S. 471), at denne Klokke med 2 paa samme Tid ere komne fra Lybæk, hvilket ikke er usandsynligt. Ældre Folk berette, at det forhen i Kirken værende svære Egetømmer er fældet i Grøn-bæk Skov, men denne Beretning maa nok indskrænkes derhen, at det blot var det Egetømmer, som til Vansir var anvendt langs Langhusets søndre Væg for at understøtte de afraadnede Egebjælker og til Opførelse af et grimt stort Skrummel af Pulpitur i Kirkens vestlige Ende, hvorved den blev mørk og uhyggelig. Dette groteske Arbeide skriver sig vist fra den Tid, da Kirken er forsynet med nogle ny Stole etc., da der paa de øverste er udskaaret Hjelme og Vaaben-skjolde, hvorpaa der som Vaabenmærke kun er anbragt Bogstaverne R. F. — T. F. 1687. (Rasmus Fischer. — Thomas F.; den Førstes Dødsaar.)

I Aaret 1862 blev Kirken undergivet en Hovedreparation, hvorved Vaabenhuset paa Kirkens Sydside borttoges, Kirkedøren tilmuredes og en ny Indgangsdør aabnedes igjennem Taarnets vestre Ende, og under dette blev indrettet en smuk og rummelig Forhal med Opgang til det i den vestre Ende

af Kirken anskaffede lille Orgel. Det vansirende Pulpitur, ligesom en af den adelige Gods- og Kirkeeier Christian Fischer ovenover Kvindestolene anbragt Herskabsstol, bortskaffedes. En Mindetavle af hvidt Marmor over 3 i de slesvigske Felttog faldne Krigere er indsat i Kirkens søndre Væg. Kirken er nu lys og hyggelig og en af de smukkeste i Egnen.

De i Pont. D. Atl. omtalte Billeder fra den catholske Tid (Marie, Anna og St. Peder), der mulig ere hidførte fra Karup Kirke, tilligemed et Røgelsekar af Bronze og en gammel Alterdug fra det 16de Aarh. blev afhændet til den antiqy. Samling i Viborg, hvor disse Sager nu opbevares. Begravelserne under Kirkens Gulv ere tilkastede og Ligstenene i Kirkegulvet over ældre Præster hensatte paa Kirkegaarden. Ved denne sidste Istandsættelse af Kirken har den vel vundet et venligt og tiltalende Udseende, om den ogsaa har tabt endeel i antiqvarisk Henseende, en Skjæbne, den deler med de fleste andre i vor Tid »istandsatte« Kirker.

Erik Glippings Jagthuus.

Lidt udenfor Grønbæk By, omtrent 400 Alen nordvest for Kirken, ovenfor Dalens nordre Bakkskrænt, laae i ældre Tid Kong Erik Glippings Jagthuus, der tilligemed de hos samme liggende Bygninger kaldtes Kongensgaard. Med dette Navn benævnes Stedet 1444 i et »pergmetz tingswintne aff Liusgardtz herritz ting, att thend eng Bredeng haffuer aff arrildtz tiid liggit till Kongensgord j Grønebeck by och er gaardtzens rette eng«. (Æld. Ark. Reg. II. S. 172—73). Kongensgaard var da paa den Tid afhændet fra Kronen og kommen i Alling Klosters Eie, ligesom det sees heraf, at Gaarden havde været til og havt Navnet Kongensgaard fra »arrildtz« Tid, og tillige at ikke heller denne Gaard havde Navn af Grønfeld. Ligesom der findes anført i Pont. D. Atlas (IV. T. S. 479), har Traditionen stedse eenstemmig vedligeholdt sig i Egnen, at dette Sted har været et Jagt-

huus, bygt og benyttet af Kong Erik Glipping. Grundvolden af denne Bygning ligger endnu næsten urørt og udviser, at Hovedbygningen har havt en Længde fra Vest til Øst af 20 Alen og en Brede fra Syd til Nord af 12 Alen og udgjort en aflang Fiirkant beliggende i det sydøstlige Hjørne af den ældre Gaard. Grundvolden, hvoraf kun et lille Hjørne er opgravet, bestaaer af et dybtgaaende fast Fundament af Kampesteen muret i Kalk med meget lidt Sand iblandet, og i de øverste Lag findes Muursteen af samme Beskaffenhed, dog ikke ganske af samme Form som de Steen, der fandtes i Alling Klosters Ruin. De har en Længde af $9\frac{3}{4}$ og en Brede af $4\frac{1}{2}$, men derimod den usædvanlige Tykkelse af 4 Tom. Da Grunden synes at være opført som Muur og Stenene ikke kastede uordentlig sammen, er det troligt, at der under Bygningen har været Kjældere, og efter denne faste Grund lagt paa en haard Jordbund kan man antage, at Bygningen har havt mere end et Stokværk, men om den har bestaaet af Grundmuur eller Bindingsværk, kan nu ikke vides¹⁾. Foruden denne Hovedbygning er der baade i sydvestlig og nordlig Retning forhen stødt paa Grundvold af andre Bygninger, hvilke Grundlag siges at have været fortsatte henimod og heelt ind under det i Gaarden forhenværende ældgamle Stuehuus. Da det er bekjendt, at brændte Muursteen ikke her i Landet vare kjendte eller anvendtes som Bygningsmateriale, før de indvandrede Munke i det 12te og 13de Aarhundrede benyttede dette Materiale til Opførelse af deres Klosterbygninger, saa synes de i denne Grundvold førefundne Teglsteen at vidne om, at dette Jagthuus ikke kan være fra en ældre Tid end fra det 13de Aarhundrede, og da Thingsvidnet af 1444 udtrykkelig siger, at Bredeng har ligget til Kongensgaard fra Ariids Tid, med hvilket Udtryk ikke vel kan forstaaes eller betegnes et mindre Tidsrum end 100 Aar, saa peger ogsaa dette tilbage mod Erik Glippings Regjeringstid, og Sagnet synes ved disse Holdpunkter at vinde i Troværdighed.

¹⁾ Ruinen er i dette Foraar, if. »Silk. Av.«, udgravet, hvorved fremkom en forhen under Hovedbygningen liggende muret Kjælder af 18 Al. Længde og 11 Al. Brede med 2 Indgange, hvoraf den ene havde været hvælvet. Gulvet bestod af et fast Kalklag, hvorpaa fandtes Skelettet af en stor, gammel Vildbasse.

I denne fordum paa Skov og Vildt saa rige Egn havde dette Jagthuus, fra hvilket der kunde have en vid Udsigt mod Øst ned igjennem et yndigt Dalstrøg mod Gudena, en passende og meget heldig Beliggenhed i Nærheden af den alfare Landevei, omtrent midtvejs imellem Skanderborg og Viborg. Her kunde den unge, jagtelskende Konge paa sine Reiser imellem nævnte Byer udhvile sig og efter Behag tilfredsstille sin Jagtlyst i de omkringliggende vidtstrakte Skove. Nu er den sandige Mark omkring Grønbæk tør og ganske skovløs, men at Byen i ældre Tid har været omgivet af Skov, derom vidner ikke alene Markernes Navne, Vesterskov, Sønderskov osv., men ogsaa en Synsforretning, som foretoges 1646 efter Torstensens Indfald og Ophold i Jylland, hvorved angives at være af Fjenden omhugget i Grønbæk Skov 40 Ege og 80 Bøge (see Tidsskr. Orion II. S. 269). Den ikke ubetydelige Skov, der laae til Præstegaarden, blev efter en Antegning i en gammel Kirkebog for den største Deel ødelagt ved en orcanagtig Storm i Midten af forrige Aarhundrede, hvorefter den daværende Præst, Hr. Provst Hurtigkarl, benyttede saavel disse Vindfældinger som Levningerne af Skoven deels som Bygningstømmer og deels til dermed at lade brænde de Muursteen, der anvendtes til den af ham opførte prægtige Præstegaard. At de øvrige Skove til Grønbæk By ved denne Leilighed ere blevne stærkt medtagne, er en Selvfølge.

At dette Jagthuus i den efter Erik Glippings Død 1286 paafølgende urolige Tid er blevet mindre paaagtet og forfaldent og længere ned i Tiden, maaskee under Grev Geerts Ophold og Herredømme i Jylland, blevet ødelagt, er meer end sandsynligt; men at der, under den Forvirring, hvori Landet paa den Tid befandt sig, ikke er lagt synderlig Mærke til et saa ubetydeligt Steds Undergang, er ikke saa forunderligt.

Præster i Grønbæk siden Reformationen.

1. Herr Hans Lauritzen, var først Abbed i Alling Kloster og siden i Aaret 1538 kaldet til Sognepræst for Grønbæk og Svostrup Menigheder, var Præst i 20 Aar og døde 1558. Efter ældre Beretninger blev han gift med en Bondepige, i hvem han blev indtaget ved et Bryllup i Asmindgaarde.
2. — Anders Madsen, født i Kolding, var Præst i 26 Aar og døde 1584.
3. — Laurits Nielsen, født i Bording i Hids Herred, han var først Hr. Joens Kapellan i Sjelle og siden Præst til Grønbæk og Svostrup i 26 Aar og døde 1611. Hans Hustru hed Karen Pedersdatter. En simpel Granit-Ligsteen over ham laae forhen i Kirkens Gulv, nu paa Kirkegaarden.
4. — Niels Pedersen Fog, født i Farre, først Kapellan (i Grønbæk) i 17 Aar og siden Sognepræst i 18 Aar og døde i Aaret 1628. Han havde 2 Børn, en Søn Peder Fog, født 1616, d. 1672 og boede i Storgaard i Ans, og en Datter Maren gift med Eftermanden
5. — Niels Christensen Lind. Han er født i Seiglflod Mølle ved Aalborg og siden opfødt i Skaber Mølle ved Viborg, var Præst i 37 Aar og døde 1665. Han havde 2 Døtre, Inger først gift med Søren Jensen, Kapellan hos Svigerfaderen, og efter hans Død 1659 med Broderen Thomas Jensen Præst i Hvorslev. Den yngste Datter Johanne gift med Eftermanden
6. — Otte Jensen, født i Hvorslev Præstegd., var først Hører i Viborg Skole 3¹/₂ Aar, blev Kapellan i Grønbæk 1664 og ved Svigerfaderens Død kaldet til Præst d. 23 Juli 1665. Han var Præst i 58 Aar og døde den 19 Juni 1723. Han har i Forening med Broderen Thomas Jensen i Hvorslev bekostet en Mindetavle over deres Svigerforældre, der ere malede paa Tavlens øverste Felt og Hr. Thomas og Hr. Otte med deres Hustruer i det nederste Felt.
7. — Martinus Seemann, født i Randers 1691, var samme-steds »Collega Skolæ«, da han 1723 blev kaldet til Præst for Grønbæk og Svostrup. Han døde den 3 October 1729.

8. — Niels Hurtigkarl, født i Nibe 1700, kaldet til Sognepræst i Grønbæk 1729, beskikket til Provst for Lysgaard Herred 1739 og døde den 26 April 1766. Han var gift med Anne Margrethe Jespersen, en Datter af Cancelliraad Niels Jespersen og Hustru Ane Poulsen til Søbygaard¹⁾, de havde ingen Børn. Hun døde den 28 Marts 1770. Provst Hurtigkarl var en sjelden dygtig og virksom Præst, desuden var han tillige en stor Kunstner og forfærdigede Gaard- og Stueuhre. Da han 1757 opbyggede Præstegaarden med det store og prægtige Stuehuus, noget sjældent paa den Tid, gjorde han selv alle Formerne til Muurstenene, saa kunstigt, at hver Steen passede til sit Sted, saa der ikke behøvedes Tilhugning, skjøndt der i Muren er omtr. 30 Slags Steen. Han formede ligeledes kunstige Kaminer med Navne og Aarstal i Værelserne, og Rør til en Vandledning til Præstegaarden, samt anlagde en smuk Have, saa hans Minde er endnu til.
9. — Mag. Peder Kjærulff blev efter Provst Hurtigkarls Død kaldet til Præst i Grønbæk. Paa Mødreneside nedstammede han fra Familien Fischer (see Hofm. Fund. II. S. 290 Stamtavlen). Han var først Præst i Hornslet og efter i 2^{1/2} Aar at have været Præst i Grønbæk, blev han — saavidt vides — forflyttet til Hasle ved Aarhus. Der siges, at han besad grundmuret Lærdøm, men var i Gjerningen upraktisk.
10. — Anders Levring blev sidst i Aaret 1769 kaldet til Embedet som Præst i Grønbæk, og blev 1773 beskikket til Herredsprovst for Lysgaard Herred, hvilken Bestilling han fratraadte et Par Aar før sin Død, den 20 Febr. 1801, 62 Aar gl. Han var en Bondesøn fra Lev-

¹⁾ Naar Hr. Adjunkt Hundrup etsteds angiver, at Provstinde Hurtigkarl var født i Randers, er det en Feiltagelse. Hendes Moder Ane Poulsen, en Søster til Etatsraad Mathias P. til Bidstrup, var først gift med bemeldte N. Jespersen til Søbygaard og efter hans Død med Thomas Fischer paa Allinggaard. I sit første Ægteskab havde Ane Poulsen en Søn Kapitain Jens Jespersen, der boede paa Grønbækgaard, og Datteren A. Margrethe gift med Provst Hurtigkarl. Ane Poulsen døde paa Grønbækgaard d. 26 Nov. 1732 og blev nedsat i Familiebegravelsen (see Pont. D. Atlas IV. S. 479 og Hoffm. Fund. III. S. 2).

ring, og kan der siges om Formanden, at han var upraktisk, saa var Provst Levring en af de dygtigste og virksomste Præster i hele Egnen. Det var ikke blot som Sjælesørger han virkede med stort Held, men som Lærer fremvirkede han i Forening med den udmærkede Degn Søborg en Oplysning i Menigheden, som paa den Tid stod uden Lige i en vid Omkreds. Man kan endnu ikke uden Beundring betragte hans Kirkebøger og see den Nøiagtighed og Skjønhed, hvormed de ere førte, ganske forskjelligt fra, hvad man seer paa andre Steder fra den Tid. Ogsaa som Landmand var han yderst virksom, idet han efter Udskiftningen lod hele Præstegaardens Mark rydde og opdyrke og indhegne med Steendiger. Først med de nye Slægter er hans Minde uddød i Menigheden. Han efterlod sig ingen Børn.

11. — Thomas Aabo, født i Gjøvdal Præstegaard d. 27 December 1749, hans Fader var Præsten Michael Aabo og Moderen Jytte Kragh Fischer (see Hofm. Fund. II. S. 290 Stamtavlen). Han var først Kapellan i Torslev i Vendsyssel i 3 Aar, derefter Kapellan i Seerup 2 Aar, indtil han 1784 blev kaldet til Sognepræst sammesteds og derefter beskikket til Herredsprovst for Hids Herred. Han blev d. 20 October 1786 gift med Elisabeth Sophie Guldager (født 15 Jan. 1761, † 31 Jan. 1820) en Datter af Præsten Guldager i Astrup ved Hobro. Han forflyttedes til Grønbæk i Aaret 1800 og døde den 18 Juli 1831.
12. — Lorents Stalknægt Kjærulff, født paa Helgenæs den 20 October 1790, først Præst til Frederiks og Karup og Provst for Lysgaard m. fl. Herreder og 1831 forflyttet til Grønbæk. Han døde den 30 October 1853.
13. — Nicolai Johansen, født i det Slesvigske og Student fra Kiels Universitet. Han var først Præst til Sneibjerg og Tjørring i Ribe Stift, blev 1854 forflyttet til Grønbæk og erholdt Afsked 1857. Død i Haderslev den 1 December 1874.
14. — Peter Neergaard Jessen, født i Røgind Præstegaard d. 14 Mai 1822, ordineret d. 12 Jan. 1848 som Kapellan hos sin Fader i Røgind og efter hans Død beskikket til Kapellan hos Provst Kjerulff i Grønbæk

1853 og samme Aar gift med Kirstine Kiilsgaard. Efter Provst Kjerulffs Død blev han beskikket til Kapellan for Virring og Esserbæk. Den 27 November 1857 blev han efter Ansøgning af Grønbæk og Svostrup Sognebeboere kaldet til Sognepræst for disse Menigheder. I Aaret 1861 udnævntes han til Provst for Lysgaard, Hids og Houlbjerg Herreder. Han døde den 26 Mai 1873. Som en sjelden begavet Embedsmand virkede han med utrættelig Iver og Nidkjerhed i sit Kald, og hans Arbeide kronedes med Held. Som en Paaskjønnelse af hans Virken satte Grønbæk og Svostrup Beboere ham en smuk Mindestøtte af Granit paa hans Gravsted paa Grønbæk Kirkegaard.

15. — Johan Villiam Kristoffer Skram, fra 1859 til 1872 Missionær i Nordgrønland, og den 15 October 1873 kaldet som Sognepræst for Grønbæk og Svostrup Menigheder.

Meddelelse fra Bestyrelsen.

Om Valget paa Selskabets Embedsmænd for Aarene 1876—80 er udstedt følgende Erklæring:

Ved Optællingen af de indkomne Stemmesedler til Valg af det jydsk historisk-topografiske Selskabs Embedsmænd fandtes, at de fleste Stemmer faldt paa den hidtilværende Bestyrelse, som saaledes blev gjenvalgt, hvorefter Adjunkt Heise, Arkivar O. Nielsen, Gehejmeetsraad Trap og Cand. jur. Secher havde de fleste Stemmer og saaledes bleve Suppleanter.

Til Revisor i Stedet for Branddirektør Carstensen, der er afgaaet ved Døden, valgtes Adjunkt Juel, og Suppleanter bleve Apotheker Strøyberg og Gaardejer Gaardboe. Til Decisor gjenvalgtes Kjøbmand L. K. Kier, og Suppleanter bleve Tobaksfabrikant E. E. Kjer og Professor Erslev.

Aalborg den 14de April 1876.

C. Dahlenborg.

V. Winde.

D. H. Wulff.

Bidrag til Hovedgaarden Mølgaards Historie, for største Delen hentede fra Aars og Haubro Sognes gamle Kirkebøger.

Af Sognepræst Otto J. C. Ottesen.

Mølgaard, eller som det ogsaa skrives Møllgaardt eller Møllegaard, beliggende i det sydvestlige Hjørne af Aars Pastorat, i Haubro Sogn, Aars Herred og Aalborg Amt og tætved en **Aa**, som skiller Haubro Sogn fra Farsø Sogn, er en gammel Gaard. Som første Ejer nævnes i Slutningen af det 16 Aarhundrede **Jakob Seefeld**, der 1581 fik Mølgaard og et Møllested derved, en Gaard og et Hus i Haubro, en Gaard og et Hus i Sjøttrup i Mageskifte med noget andet Gods. Familien Seefeld ejede foruden Mølgaard og Fædregaarden Dalsgaard ved Mariager Fjord tillige Visborggaard, Havnø, Randrup (i Skibsted Sogn), Refsnæs, Viffertsholm og Næs (det senere Lindenberg); Mølgaards ældste bekendte Ejer, **Jakob Seefeld**, er en historisk kjendt Personlighed, der i Aarene 1595 og 1596 var en af de fire Regeeringsraader i Christian den Fjerdes Mindreaarighed, han blev senere Dronning Anna Catharines Hofmester, og bar som saadan ved hendes Kroning 1598 Kronen for hende. **Jakob Seefeld** døde 1599 paa Gavnø, kort efter at have holdt sine to Døttres Bryllup i Kjøbenhavn, ved hvilken Festlighed Christian den Fjerde og hans Dronning vare tilstede; han ligger begravet i Visborg Kirke i Aalborg Amt med sine tvende Hustruer **Sophie Rosenkrands** død 1571 og **Sophie Bilde** død 1608. En Efterkommer af **Jakob Seefeld** var

Viffert Seefeld til Refsnæs, som 1618 underskrev til Vitterlighed et Skjøde, hvorved Ernst Giede til Mølgaard og Lynderup tilskjødede sin Halvpart af Mølgaard til Niels og Søren Munck.

I Begyndelsen af 17 Aarhundrede ejedes, som nys anført, den ene Halvpart af Mølgaard af Ernst Giede til Lynderup, gift med Karen Søffrensdatter. Om Familien Giede eller Gedde vides blandt Andet, at den i Begyndelsen af 17 Aarhundrede var bleven beslægtet med den seefeldske Familie ved Giftermaal, og at den paa den Tid var kommen i Besiddelse af Seefeldernes Fædregaard, Dalsgaard. Ernst Giede og hans Hustru tilskjødede 7 September 1618 ved et paa Pergament udfærdiget Skjøde med Segl og egenhændige Underskrifter, hvilket Document endnu (1875) findes i Mølgaards Arkiv, deres Halvpart af Mølgaard, tilligemed Halvparten af et Stykke Eng, beliggende tvertover for Mølgaard paa den anden Side af Aaen, saavel som Halvparten af Skielbjerg med Boel og Byggesteder, og det Halve af en Gaard i Haubro By til Ærlige og Velbyrdige Mænd Niels Munck og Søren Munck, som synes at have ejet den anden Halvpart af Gaarden og Godset, aldenstund Documentet anfører, at ovennævnte Niels og Søren Munck i bemeldte Aar (1618) selv boede paa Gaarden og vare Brugere af Engen. Kjøbesummen er ikke nævnt i Skjødet, men kun i Almindelighed, at Ernst Giede har oppebaaret god Betaling i Guld, Sølv og Pendinge. Da ovennævnte Document, som det ældste opbevarede Actstykke, i flere Henseender ikke er uden Interesse, meddeles det her i ordret Afskrift.

Jeg Erenst Giede Nu Boendis i Lynderup, Kiendis och gjør for Alle Vitterligh, adth Jeg i dag med min fri Vilje och Velberaad Hu, saa uell som min Kiere Hostruis, Fru Karren Søffrensdatters Vilje och Samtycke, haffuer Solth, sckiødt och affhendt och Aldelis Selger skiøder och affhænder fraa oss och Voriss Arffvinger, och thill Erlige och Velbyrdige Mænd, Nielss Munck och Søffren Munck, och Deris Sande arffvinger, dette efterskreffuene godtz som er halffaarten aff enn gaardt, ligendiss i Aarsherridth, i Haubro Sogenn, som fornævnte Nielss Munck och Søffren Munck nu sielf paaboer, och kaldess Mølgaardth. Dessligeste Halffaarten aff et Stycke Engh, som liger tuerdh offuer fraa Møllgaardh,

paa den anden Side aff Aaen, som er thill den gamle Møstet, Jacob Seefeldtz skiøde omtaler, som jeg Sielf Brugs haffuer hafft, och forn.te Niels Munck och Søffren Munck nu sielf bruger. Dessligeste halffaarten af skjelbierrigh med huiss Boell och Byggsteder, som der paa er, fremdelis halffaarten aff enn gaardth i forskreffuene Aarsherridth och Haubro by, som Mickell Laffuertzen nu paa boer, och forn.te Niels Munck och Søffrenn Munck sielf i Brugh haffuer, och skylder Aarligenn aff al Gaardenn, Rough j ørte, Bygh j ørte, Haffuer j ørte, Smør j pundt, Skoussviin j, Fønød — gribbygh j ørte, lamb — j, gaas — j, — høns jj huilcke forn.ne gaarde och godtz Boell och Bygesteder forbemelte Niels Munck och Søffrenn Munck och deris sande arffuinger, skall haffue nyde Bruge och Beholde, for migh minn Kierre Hostruis och Voris Samarffuinger och for alle mandtz paa-thale thil Evidelig Eye, med all Sin Rette thilligelsse i marck, agre och Engh, fiskuand och fægangh, Lyngsledth och Tørregriff, Kierre och Moss, Wodt och Tiurdth, Jndene marck och udene marck alle fire Vegne thill marcke møder, Inted wndertagen i nogen maader, ved huad naffn det helst er eller næffnis kand, och kiender vi oss ath haffue opørne aff forbemelte Niels Munck och Søffrenn Munck, Guld Sølf pendingh och fuld uerdth for forskr.ne godtz och Eyendomb, efter Voris Villigs nøye och Samtycke, saa vi thacker denom godth for god bethalningh i all maader och Beplickter vi oss och Voris arffuinger ingenn lod, diell eller Rettighed ath haffue thill forskr.ne gaardth, godtz och dess tilligenn-diss Eyendomb, som nu thilliger och aff Ariltz thid thilliget haffuer, efter denne dagh, och thersom saa skeede, det gud forbyde, ath forskr.ne godtz och Eyendomb eller noget aff dieris rette thilligelse, som nu thilliger eller aff Ariltz thid thilliget haffuer, Bleff forbemelte Niels Munck och Søffrenn Munck eller dieris arffuinger aff vunden i nogen domb eller Rettergangh men med Lantzlough, Kirckelough eller nogen ny paafund, Da Beplickter vi oss eller Voris arffuinger ath Vederlegge forbemelte Niels Munck och Søffren Munck eller dieris arffuinger saa godth godtz igienn, och thenom Saa uell Beleilig indenn Sev wggers dag dernæst kommendiss Ved Voris Adelig Ere thro och gode loffw, och holdess thennom eller thieris arffuinge aff oss och Voris arffuinger,

i alle maader skadesløss, adt saa fast och Ubrødeligh holdes skall. Som foreskreffuedt staaer, Trycker vi Voris Signet fornedenne for, och med Voris Egen hennder hernen Wnderskreffuedt, och Kierligen thilbeder Erlige och Velbyrdige Mand Iffuer Mundt thill Merringgaardh, Niels Munck thill Serrissløggaardh, och Vifferdt Seefeld thill Reffsnis med oss adt forsegle och Wnderskriffue.

Datum Mølgaardh denn 7 Septembris Anno 1618.

Erenst Giede	Karen sørens-	Iffuer Mund	Niels Munck
egen handt.	datr egen hand.	Egen hand.	Egen handt.
		Viffer Seefeld	
		Egen handt.	

(Seglene mangle.)

Paa Documentets Bagside findes paategnet

Lest paa gislomherredtz-ting
løffuerdagen thenn x
September Ano 1618.

Lest paa Gislomherridtztingh
then 9 Marti 1619.

Lest paa gisslumbherredsting
then 4 Juli 1642.

Lest paa gisslumbherredsting
then 23 Juli 1642.

Ifølge Aars Pastorats ældste Kirkebog, som begynder med Aaret 1646, ejedes Mølgaard dengang, altsaa i Kong Christian den Fjerdes sidste Regeringsaar, af Erlig og Velbyrdig Mand Christen Munck, om hvem Kirkebogen ikke veed Andet at berette, end at han havde en Datter, Jomfru Else Munck, som 20 Marts 1655 sammenviedes i Ægteskab med Erlig og Velb. Mand Lauridtz Friis til Lund, og at deres Bryllup stod paa Mølgaard; Christen Munck synes at være død 1657 eller 1658, da Søffren Munck til Mølgaard i Aaret 1658, den 30 Juli, stod Fadder til Lauridtz Muncks og Birgithe Griis' Datter Ide fra Haubrogaard. En Slægtning af Christen Munck var Niels Munck, som i Midten af 17 Aarhundrede ejede den ligeledes i Haubro Sogn beliggende Haubrogaard, som paa den Tid synes at have været Familiens Hovedsæde der paa Egnen, aldenstund Sognepræsten Hr. Christen Andersen Hobro ved at antegne Niels Muncks Død i Kirkebogen kalder ham min fornemme Pro-

motor, befodrer oc forfremmer, hvilket tyder paa, at Kaldsretten til Præsteembedet har været hos Haubrogaards Ejer og ikke hos Mølgaards.

Om Hrr Søffren Munck vides, at han var gift med Erlic oc Velb. Fru Anna Munck, og at han havde tvende Døttre, Jomfruerne Elline og Karen Munck (1660); om derimod den Ærlige og Velbaarne Jomfru Else Munck, som Onsdagen 15 April 1662 sammenviedes i Ægteskab paa Mølgaard med Ejeren af Dontzlund, ogsaa er en Datter eller muligviis en Søster til Hrr Søffren Munck, er uvist. Om Stuehusets Brand paa Mølgaard, og om Søren Muncks Død og Begravelse i Aaret 1666, giver den gamle Kirkebog følgende værdifulde Meddelelse, der belyser Familieforholdene paa Mølgaard og den Afdødes Formuesomstændigheder. Det hedder nemlig: »Mandagen 16 November 1666 døde erlic oc velb. Mand Søffren Munck till Mølgaard; mellom den 1 oc 2 December (medens han endnu laa Liig) næstefter afbrændte hans Rolling paa Mølgaard; den S. Mand efterlod en god formue efter sig baade af Jordegods, Løsøre oc andet got, dog bleff hand meget armeligen begraffuit i Haubro Kircke fredagen 14 December uden prædikeñ, sang, Ringning oc anden vedtagen Christelig Ceremoni. Ja bleff icke end gjort et par ljus offuer hannem, fast ringere till kircken, thi der vaar ingen undtagen 2 par lius, som bleff laant aff Aars oc Farsø Kircke. O hvad det stod ilde saadan en Adelsmand, som slig en herlig formue efterlod sig, undtis icke af Arffvingen bedre at begraffuis.« Strax efter Søren Muncks Død maa denne Arffving have forladt Mølgaard, da ingen af Døttrene eller Enken nævnes i Kirkebogen efter denne Tid.

Derimod flyttede Jomfru Else Pors i Begyndelsen af Aaret 1668, altsaa ikke stort mere end et Aarstid efter Søren Muncks Død, til Mølgaard, hvor hun saa forblev Resten af sit Liv. Denne adelige Dame, som maaskee var Søren Muncks Arving, og som nævnes særdeles hyppigt ved Faderstads i Haubro Kirke, første Gang allerede i 1660, hørte til en Adelslægt, som ejede Gaarden Kastrup i Rindsherred, men som i Midten af 17 Aarhundrede synes at have for-grenet sig her til Egnen. Thi ved et stort Barselgilde, som den forhennævnte Præst i Aars, Hrr Christen Andersen Hobro, gjorde 16 Juli 1654 i Præstegaarden i Anledning af

sin Søns Daabspublication, og hvor hele den Munckske Familie fra Haubrogaard var tilstede, nemlig den tyveaarige Hrr Lauridtz Munck med Jomfru Birgithe Griis (hans senere Hustru) samt Jomfruerne Kirsten, Elline og Karen Munck, formodenlig hans Søstre, nævnes foruden disse ogsaa Fru Maren Krag, en adelig Dame, som dengang boede paa Refhale i Aars Sogn, og endelig anføres blandt Fadderne og Præstens Gjæster Velb. Jørgen Pors til Frebjerggaard i Farsø Sogn, hvorimod Ingen af den munckske Familie paa Mølgaard var tilstede, hvilket i Forbindelse med Præstens ovennævnte Udtalelse ved Søren Muncks Død synes at tyde paa et mindre venskabeligt Forhold mellem Mølgaard og Præstegaarden. Ovennævnte Jørgen Pors til Frebjerggaard, som i 1658 stod Fadder til en af Lauridtz Muncks Døttre paa Haubrogaard, er muligvis Fader til Else Pors og de andre Medlemmer af denne Familie, som Kirkebogen nævner, nemlig Povell Pors af Frebjerg (nævnt 1678), Abild Pors, Anna Pors og Ide Pors. Familien Pors og Familien Munck paa Haubrogaard vare Omgangsvener, og Medlemmer af Familien Pors findes derfor i længere Tid med Ophold paa Haubrogaard; saaledes træffe vi Povl Pors der 1667; men af alle Familiens Medlemmer har dog Ingen opholdt sig saalænge paa Haubrogaard som Else Pors, der allerede var tilhuse der i 1660. Denne Familiens Overflytning til Haubrogaard fra Frebjerggaard lader sig maaske forklare saaledes, at Ejeren af Haubrogaard tillige er bleven Ejer eller Medejer af Frebjerggaard omtrent ved dette Tidspunkt (1660), idetmindste nævner Kirkebogen Lauridtz Munck ved Aaret 1661 som værende i Frebjerg, og med denne Formodning stemmer ogsaa, at Fællesskabet mellem de tvende Gaarde er ophørt kort efter Lauridtz Muncks Død i 1677, idet Povl Pors nu atter (1678) findes paa Frebjerg.

Else Pors havde derimod ved denne Tid allerede været paa Mølgaard i hened en halv Snes Aar, men det lader sig ikke afgjøre, i hvilken Egenskab hun har været der; da det er vist, at hun blev gift første Gang med Anders Skjønning, Herredsfoged i Aarsherred og boende paa Mølgaard, hvilken Gaard han synes at være bleven Ejer af ikke længe efter Søren Muncks Død i 1666 — i Aaret 1671 nævner Kirkebogen saaledes Anders Skjønning's Pige paa Mølgaard —

er hun muligvis flyttet til Mølgaard for at styre Huset for Anders Skjønning, der synes at have været Enkemand med sine tvende Døtre, saafremt hun ikke, som tidligere berørt, har været Søren Muncks Arving. Forinden sin Ankomst til Mølgaard havde Else Pors i 8 Aar fra 1660 til 1668 havt Ophold paa det titnævnte, ikke langt fra Mølgaard beliggende, Haubrogaard, og allerede her begynder hendes mange Fadderskaber, der betegne hende som en meget afholdt, omgængelig og nedladende Personlighed, der stod Fadder for et godt Ord, mest i Haubro Sogn, men ogsaa enkelte Gange i Aars, i det Hele over en Snes Gange. Hvornaar hun blev gift første Gang (med Anders Skjønning) lader sig ikke sige med Bestemthed, men da Kirkebogen ligefra 1660 til 1679 stadigt nævner hende som »Jomfru« Else Pors, kan hendes Ægteskab med Anders Skjønning neppe have fundet Sted før i det tidligste i Aaret 1680. Uagtet hun nu stadig i dette Tidsrum nævnes som Jomfru, saa hedder det dog tvende Gange i Kirkebogen 1676 og 1678, at hun stod Fadder »tilligemed sin Datter«, og at dette ikke er nogen Skrivfejl, men at hun virkelig havde en Datter, vide vi andenstedsfra; thi en Datterdatter af Else Pors ved Navn Else Marie Pedersdatter Dons var gift med Mads Jensen Brønnum paa Nørkjær, som bevidner, at have været tilstede paa Mølgaard 4 April 1699 for at eftersee og vurdere al Ejendom og Gjæld (efter Else Pors' Død). Med hvem hun har havt denne Datter, som synes at være bleven gift med en Peder Dons, og hvad denne Datter hed, har hidtil ikke ladet sig udfinde; men Optegnelserne om Else Pors' Fadderskaber sammen med en voxen Datter kan dog tjene til tilnærmelsesvis at bestemme Else Pors' Levealder. Hun døde nemlig som Bedstemoder 24 Februar 1699, og har hun i 1676 allerede havt en voxen Datter, maa hun dengang vel have været omkring 40 Aar, hvilket vil give hende en Levealder af henved 70 Aar snarere over end under. I sit Ægteskab med Anders Skjønning blev hun Stifmoder til tvende Døtre, nemlig Anna Andersdatter, sammenviet i Ægteskab 11 Juni 1676 til Thomas Thomasen af Faddestrup (en Vandmølle af dette Navn er endnu beliggende i Nabosognet Ulstrup) og Kirsten Andersdatter, som 12 April 1678 sammen-

viedes til Peder Bertel­son af Viskomgaard, og stode begge Bryllupperne paa Mølgaard.

Efterat være bleven Enke i 1693 giftede Else Pors sig anden Gang paa sine gamle Dage med den nogle og tyveaarige Christian Daniel von Stoltzig, Søn af Præsten i Vester-Hornum Knud Christensen Falsterbo og Hustru, Lybekkerinden Catharina Maria von Stoltzig, efter hvem Sønnen Christian Daniel antog Tilnavnet Stoltzig. Ved dette Ægteskab gik Mølgaard saaledes over i Familien Stoltzigs Besiddelse, men forinden vi nu skilles fra Else Pors, ville vi endnu tilføje et Par Notitser om dem af hendes Slægt, som overlevede hende. Om Povl Pors og Anna Pors vides Intet; derimod blev Ide Pors gift med Jens Madsen i Nør-Haubro, med hvem hun havde 5 Børn og til et Par af disse stod Christian Daniel paa Mølgaard Fadder tilligemed Søsteren Abild Pors, som havde Bolig sammesteds. Ide Jørgensdatter Pors blev begravet 25 Septbr. 1735 i en Alder af 73 Aar; Søsteren Abild Pors blev hos Familien paa Mølgaard, og nævnes sidste Gang i Kirkebogen 1710; endelig omtaler Kirkebogen en Jørgen Pors, som døde i Aaret 1762, 65 Aar gammel; men hvorledes han var i Slægt med Jomfruerne Pors, har ikke ladet sig oplyse.

I Slutningen af 17 Aarhundrede ejedes Mølgaard, som ovenfor fortalt, af Herredsfogden Anders Schiønning, om hvem vi, foruden hvad anført er om hans tvende Døtre og efterlevende Enke, kun vide dette, at han til Tingskriver i Aarsherred en Tid havde Claus Hansøn Viinholt, der samtidigt var Sogndegn for Aars og Haubro Menigheder, og muligvis var denne Mand Herredsfogdens Besvogrede, aldenstund Degnens Hustru hed Karen Justdatter Schiønning. Tingskriveren blev begravet i Aars Kirke Søndagen 21 May 1682, og Enken Karen Justdatter Schiønning trolovedes allerede samme Aar 3 Novbr. 1682 med Eftermanden i Degneembedet Ludvig Christensen, som var Søn af Præsten til Aars og Haubro Hrr Christen Andersøn Hobro, hvem vi tidligere have omtalt, og som døde i Aaret 1693; hun døde 17 August 1712, 81 Aar gammel, og at hun har været af god Familie og meget afholdt, fremgaaer blandt Andet deraf, at hun gjentagne Gange holdt Præstens, Hrr Marcus Holstebros, Børn over Daaben. Schiønning Navnet er forøvrigt

endnu ikke helt forglemt herpaa Egnen; det lever endnu i Schiønninggaarden i Nabosognet Ulstrup, og som flere Personers Tilnavn. Anders Schiønning døde i Januar 1693, og et Minde om ham haves rimeligvis i Haubro Kirkes Alterkalk, der bærer Aarstallet 1693 (hans Dødsaar) ovenover hvilket Bogstavet S er udgraveret i adskillige Slyngninger fra venstre til højre og fra højre til venstre; sandsynligvis er Kalken skjænket af hans Efterleverske Else Pors til en Amindelse om den Afdøde.

Om den nye Ejer af Mølgaard, Christian Daniel von Stoltzig, som ved at ægte Anders Schiønnings Enke, Else Pors, tilgiftede sig Mølgaard, vide vi en Del mere end om hans Formand. Christian Daniel var født i Aaret 1671 i Vesterhornum Præstegaard, beliggende i Nabosognet til Mølgaard; Faderen Knud Christensen Falsterbo, Præst i Vesterhornum, var født 1640 og døde 1694; Moderen Catharine Marie von Stoltzig var født i Lübeck c. 1644 og døde i Aalborg 1701, efter hende antog han Tilnavnet Stoltzig; foruden Christian Daniel havde Præsten en ældre Søn Knud Ludovic v. Stoltzig Knudsen Flechtner, der blev Præst sammesteds 1709 og døde 1758, og desuden fire yngre Børn, een Søn og tre Døttre, af hvilke Christian Daniels yngste Søster, Sabine Cathrine Ottilia, vil blive omtalt i det Følgende. I en Alder af 28 Aar blev Christian Daniel v. Stoltzig Enkemand efter Else Pors, men allerede samme Aar, d. 18 August 1699, ægteviedes han paa Mølgaard til Antoinette Sibylle Elisabeth Leschle, hvilken Vielse skaffede saavel Christian Daniel som Sognepræsten i Aars Hrr Lauridtz Hieronymi adskillige Bryderier. Bruden, som var Enke efter Nicolaj Lorentz af Mariager, og temmelig bemidlet, løste nemlig 15 Maj 1699 Kongebrev, for at vies til Christian Daniel, og hendes ældste Broder og Værge Philip Ernst Leschly »Lieutenant unter d. Fünscher Regiment zu Fusze unter Capit. Hagedorns Compagni« opfordrede i Henhold til Kongebrevet under 25 May 1699 i et tysk Brev Præsten i Aars til at foretage Copulationen paa Mølgaard. Men Bruden, som ikke synes at have følt sig videre hendragen til Chr. Daniel, prøvede paa at unddrage sig Ægteskabet, og indgav i den Anledning under 1 Juni Ansøgning, testeret af hendes Svoger, Mag. Julius Schandorph i Snedsted ved

Thisted, om et nyt Kongebrev, for at ægtevies til en Mand, Seigneur Jens Christensøn Rosted af Næsgaard, hvem hun ikke hidtil synes at have kjendt Noget til, og som paa sin Side kjendte saa lidt til hende, at han ikke engang vidste, at hun var Enke, idet han i en Ansøgning titulerer hende for »Jomfru«, og nok et Kongebrev udstedtes under 23 Juni. Jens Rosted synes at være benyttet af Antonette Sibylle som Nødhjælp, for at slippe for Chr. Daniel; men denne forstod ikke Spøg i den Sag, og begunstiget af Lieutnant Leschly blev Bruden og hendes Gods ved bevæbnet Mandskab »udledsaget« af Byen Mariager, hvis Øvrighed havde decreteret Arrest saavel over hende som over hendes Gods, fordi hun havde undladt at betale Afgift til Kongen, Kirken, Mariagers Præster, Kirkebetjente, Skole og de Fattige for Copulation, hvilke Afgifter efter Kongebrevet skulde erlægges paa det Sted, hvor Bruden opholdt sig, nemlig Mariager. Og da saa Bruden og hendes Gods var vel udledsaget, anmoder Hrr Stoltzig 18 August 1699 Præsten i Aars, Hrr Laurits Hieronymi, om at komme til Mølgaard, for at forrette Vielsen med Antonette Sibylle, og lover han Præsten, at holde ham skadesløs for alle Ulemper, men truer dog til samme Tid Præsten, saafremt denne skulde vove at sige Nej. Hrr Laurids vægrede sig imidlertid ved at komme, hvorfor Præsten i Gislum Hrr Christopher Kragbæk forrettede Vielsen samme Dag (18 August). Men Voldshandlingen i Mariager og de mange Uregelmæssigheder ved Copulationen havde adskillige Retstrætter til Følge, hvilke dog udjevnedes derved, at Chr. Daniel »fornejede« de klagende Parter paa behørig Maade; men ikke saa let at tilfredsstille var den narrede Ægteskabs kandidat, som under 18 Marts 1700 klagede over den uhørte Mishandling, hvorved ej alene Hs. Kgl. Mayestæts Haand og Segl var bleven misbrugt, men endog Kongens Lov var bleven foragtet og overtraadt, og det hellige Ægteskab vanæret. Hvad der kom ud af denne Klage, er ubekjendt; derimod indstevnede Hrr Jens Christensøn Rosted tillige Hrr v. Stoltzig og begge Præsterne, hvilke ogsaa Alle maatte møde for en Provsteret i Haubro Kirke 22 Marts 1700, og idømtes Sognepræsten Hrr Laurids en Bøde af 85 Rigsdaler for Copulationen, hvil-

ket Beløb Christian Daniel i en Skrivelse af 16 Juni 1700 dog lovede Præsten at ville betale¹⁾.

I sin første Herremandstid var Christian Daniel forøvrigt hjemsoegt af endnu en Proces, idet vi vide om ham, at han i 1701, den 7 Juni, vandt en Sag ved Høieste Ret mod Hrr Magister, senere Provst i Aars og Gislum Herreder, Christen Stistrup, som maatte betale Herren til Mølgaard 80 Rigsdaler i Omkostninger, hvilket Beløb denne saaledes kunde betragte som Hjelp til Dækning af den betalte Bøde for Hrr Lauridtz. Med sin Præst stod nemlig Mølgaards daværende Ejer paa en venskabelig Fod, idet Hrr Christian Daniels yngste Søsters²⁾ Trolovelse med en Broder til hans Hustru stod i Aars Præstegaard, hvorom den gamle Kirkebog har følgende Antegnelse: Den 22 Martii 1701 blef Velædle oc Mandhaftige Mouritz Melchior Leschle (Corporal Under Velbaarne Hrr Oberste Ahrens Regimente oc Under Ritmester Bylows compagnie) oc hans Kiæreste Dyd oc Gud Elskede Sabina Catharina Ottilia trolofuet i Aars Præstegaard; deres Bryllup stod 29 Juni s. A. i Corporalens eget Kvarteer i Sallingby i Sletherred udi fornemme Folks Overværelse; men allerede Aaret efter finde vi Madame Sabina Catharina Ottilia Leschle hos sin Broder paa Mølgaard, hvor hendes Barn ved Navn Catharina Maria blev hjemmedøbt for sin Skrøbeligheds Skyld, og Grunden til, at Corporalens Hustru dengang boede hos sin Broder og sin Mands Søster oplyser Kirkebogen os om ved at bemærke, at Cor-

¹⁾ Actstykkerne i denne interessante Sag findes meddelte fra Aars-Gislum Herreders Provste Arkiv af Hrr Provst Vældike i Kirkehistoriske Samlinger 6 B. 4 H.

²⁾ Denne Søster, hvis fulde Navn er Sabina Catharina Ottilia Knudsdaatter Falsterbois von Stoltzig, voldte ogsaa Christian Daniel Bryderier, idet han indstevnedes for Provsteretten i Haubro Kirke 18 Januar 1701 paa Søsterens Vegne, fordi hun ikke havde fremstillet sig til Aføsning i Haubro Kirke efterat hun, besøvet paa Mølgaard, var rejst til Aalborg og Gjøel, hvor hun havde født et Barn, som senere var død, og derefter havde begivet sig til Aalborg, hvor hendes Moder boede. 31 Januar paadømtes denne Sag, og Sabina Catharina dømtes til inden 14 Dage at staae aabenbar Skrifte i Haubro Kirke, i modsat Fald bliver der at handle imod hende som en haardnakket Synder tilfaldet. Omkostningerne idømtes hun med 4 Rigsdaler.

poral Leschle var den Tid udcommanderit med andre af den danske Armadie til Holland mod Frantzoserne. Fra dette Felttog kom Corporalen iøvrigt tilbage i god Behold, da vi træffe ham 18 Februar 1703 under Benævnelsen Vagtmester Leschle ved en Barnedaab paa Mølgaard, hvorhen han og Hustru vare komne fra Haubro, hvor de dengang havde Bøllig, men snart flyttede de herfra, da de ikke senere omtales i Kirkebogen. — Som yderligere Tegn paa den venskabelige Forstaaelse mellem Mølgaard og Præstegaarden kan endvidere anføres, at Præstekonen i Aars, Hrr Lauritz Hustru, Hæderlig Madame Elsebe Christensdatter Weidemann stod Fadder til Hrr Stoltzigs førstefødte Barn, og da den nye Præst Hrr Marcus Holstebro var kommen til Aars, holdt Madame Anna Sibylla Elisabeth Leschle paa Mølgaard ligeledes Præstens førstefødte Barn over Daaben, og i de følgende Aar findes Medlemmer af begge Familier jævnlig anførte som tilstedeværende ved Daabshandlinger hos hinanden.

Men Familien Stoltzigs Omgang var dog langt fra indskrænket til Sognepræstens alene; tvertimod tyder Meget paa, at Christian Daniel i sine Velmagtsdage har ført et meget gjæstfrit Hus, og aabnet sine Døre for Egnens Embedsmænd og større Jordbrugere. Af Omegnens Præster og Præstekoner nævnes saaledes som Daabsvidner hos Hrr von Stoltzig Hrr Christopher Kragbæk i Gislum, Hrr Niels Ulitz i Ulstrup, Hrr Ifver Enevoldsen i Vadgaard, Madame Anna Thomasdatter Galskyt i Torrup Præstegaard, Hrr Frants Rosenberg i Ulstrup og Hrr Knud Ludvig Flechtner i Vester Hornum. Paa Mølgaard kom fremdeles ved nogle af disse Lejligheder Herredsskriveren i Løgstør Hans Richardtsen, Huslærerne studiosus Gunde Mogensen Velløf og studiosus Christen Schmidt af Aars Præstegaard, og Niels Holgersen Jul. Schandorph, Præceptor i Mølgaard, og endvidere velfornemme Jochum Thomæsøn Galschyt, Forpagter paa Kyegaard, Mons. Thomas Sørensen, Ridefoged paa Lerchenfeld, Mademoiselle Maren Christensdatter paa Hvandstrup, Sr. Jens Christensøn i Hvandstrup, Madame Helle Cathrine, Sr. Jens Christensøns Hustru paa Hvandstrup; Ludvig Christensøn Degn i Aars, Madame Sgr. Kjærulfs til Bjørnsholm, Seigneur Anders Kjærulfs Søn ved Navn Morten Kjærulf,

Mons. Niels Winther af Bjørnsholm, Mademoiselle Anna Margrethe Flechtner i Hornum Præstegaard, Anders Andersen, Forpagter paa Haubrogaard o. Fl.

Sin største Festdag havde dog Mølgaard uidentvilt den gang, den 16 October 1714, da Ærværdig, meget Hæderlig og Vellærde Mand Hrr Vincents Rønnebech, Sogne Præst for Aars og Haubro Menigheder, og Dydædle og Gudelskende Madaimoiselle Sabina Maria Stoltzig (Christian Daniels Datter) blev copuleret i Egteskab udi Haubro Kirke, og blef deris bryllup celebrerit paa Mølgaard i Høyfornemme Geistliges og Verdslige Venners ofserværelse. Denne Lykke varede imidlertid kun kort, thi allerede 7 Februar 1716 bortsof Saligen og sødeligen udi Herren den ærværdige meget Hæderlige og Vellærde Mand Hrr Vincents Rønnebech, Sogne Præst her til Aars og Haubro Menigheder fra 7 Septbr. 1713 og til 7 Febr. 1716; han blev jordet i Aars Kirke 14 Febr., og hans Lig siden nedsat i Mølgaards Begravelse i Haubro Kirke, blef ledsaget til Aars Kirke udi højtfor­nemme Geistliges og fornemme Verdslige Venners Forsamling, døde salig udi sit Alders 46 Aar. Under sit korte Ophold som Præstekone i Aars Præstegaard fødte Sabina Maria 27 Juni 1716, efter Præstens Død, en Søn, Vincents Christian Rønnebech, der imidlertid døde tre Maaneder efter. Ved dette Barns Daab vare foruden Sabina Marias Forældre ikke færre end fire Præster tilstede, nemlig Hrr Knud Flechtner af Hornum, Hrr Frants Rosenberg i Ulstrup, Hrr Melchior Agerholm i Smorup og Hrr Niels Colding i Aars. Efter Mandens Død tog Sabina Maria som Enke Bolig hos sin Farbroder i Vester-Hornum Præstegaard, hvor hun forblev i adskillige Aar og flere Gange stod Fadder i Aars Kirke, sidste Gang i 1727. Sabina Maria giftede sig ved denne Tid anden Gang med Sognepræsten Frederik Jakobsen Langebæk til Skjoldborg Menighed i Thisted Amt, og blev i dette Ægteskab Stifmoder til den bekjendte Historiker Jakob Langebæk; men da Præsten døde en Maaned efter Brylluppet, giftede hun sig tredie Gang med Eftermanden i Embedet Ole Gundersen Kamp, hvem hun overlevede (1749) i henved 20 Aar, idet hun formodes først at være død 12 September 1766 i Sønderhaa.

Christian Daniel von Stoltzig og Hustru havde mange

Børn, af hvilke Kirkebogen nævner 3 Sønner og 7 Døttre, men flere af Børnene døde i en ung Alder, saaledes Anna Sophie f. 1704, død s. A.; Catharina Maria f. 1708, død 1709, fremdeles tvende Sønner, som begge hed Knud Christopher v. Stoltzig, af hvilke den ene døde 1710, nogle Maaneder gammel, og den anden, som fødtes 1711, allerede Aaret efter. De øvrige Børn vare: Sabina Maria Stoltzig, Else Cathrine Stoltzig, Christiane Sibylla Stoltzig, Nicolay Ernst Stoltzig, Anne Sophie Stoltzig og Catharina Stoltzig. Om disses Skæbne vide vi mest om Datteren Sabina Maria, om hvem der ovenfor er fortalt, om de Øvrige¹⁾ vide vi kun, at Sønnen Nicolay Ernst døde 1721, 16 Aar gl., og at Datteren Anna Sophie, som var født 1706, trolovedes 1729 til Christen Pedersøn i Jelstrup (i Haubro Sogn), med hvem hun havde fem Børn, den yngste født 1743.

Som en Mand, der muligvis var bestemt til at være Læremester for Børnene paa Mølgaard, nævner Kirkebogen ved Aaret 1714 hæderlig og vellærde Mons. Christopher Nielsen Blimester S. S. Theologiæ studiosus, barnefødt i Sjælland, som fra 13 April d. A. havde Bolig paa Mølgaard, men døde 24 April; og om hans Begravelse hedder det, at

¹⁾ Om Datteren Christiane, eller som hun ogsaa kaldes Anna Sibylla, der var født 1703, haves en ganske morsom Beretning i Aars-Gislum Provsterets Protokol, betræffende et Sammenstød, hun havde med Provsten, Hrr Hans Høyer, hvis Sammenhæng fortælles saaledes. Den 23 October 1718 havde der været Provsteret i Aars Kirke, og da Mødet var forbi, kom Provsten, Hrr Hans Høyer, med Bisiddere ned i Præstegaarden, og da det var koldt, satte han sig ved Kakkelovnen og gjorde sig tilligemed de Tilstedeværende tilgode med Øl, Mjød og Brændeviin; under denne Poculeren kom Provsten og Præstekonen, Hrr Marcus Holstebros Hustru, Barbara, i Skjænderi, og titulerede hinanden i Stridens Hede med forskjellige mindre høviske Tilnavne. Anna Sibylla, som paa den Tid var tilhuse i Præstegaarden, og som hørte paa Skjænderiet, gav paa engang sit Ord med i Laget ved at yttre om Provsten: at han skulde være noget Andet og ikke Provst. Men nu vendte Uvejret sig mod den 15aarige Anna Sibylla, idet Provsten spurgte: Hvad det var for et Kvindfolk; hun skulde komme frem og læse for ham! hvortil saa Anna Sibylla svarede Æ! Æ! den Dag skal I aldrig leve, at jeg skal læse for Eder! hvortil Provsten bemærkede: Hvad siger din Taske! Provstens Sammenstød med de tvende Kvinder havde en Retssag til Følge for Provsteretten, hvor Sagen iøvrigt gik Provsten imod.

den foregik 30 May 1714, idet Liget blev hæderlig nedsat i Mølgaards Grav i Haubro Kirke i værdige og andre Venners Nærværelse og Comitæt med andre skikkelig Ceremoni, Sang og Prædiken, og tilføjes, at Christian Daniel gjorde Bekostningen.

Af Christian Daniels Søstre have vi tidligere omtalt Sabine Catharina Ottilia, gift med Corporal Leschle, og om en anden Søster Anne Margrethe Stoltzig fortæller Kirkebogen, at hun blev gift med Peder Engwardson i Haubro, med hvem hun havde en Datter Lisbeth Anna Sophie født 1716. Det har sikkert været en Sorg for den v. stoltzigske Familie, at ingen af dens Medlemmer bragte det stolte Navn til Efterverdenen; Sønnerne døde tidligt, den ene gifte Datter gjorde kun et ringe Parti, og den anden, som blev fornemmere bortgiftet, blev snart efter Enke. Men denne Sorg var ikke den eneste, idet Pengesorger kom til. Christian Daniels Pengeforlegenheder nødte ham til i 1708 d. 29 Novbr. at give Velbyrdige Anders Kjørulf til Bjørnsholm Pant i Mølgaard for 1850 Rigsdaler Kroner, og faa Aar efter, 28 Juli 1712, pantsattes endvidere af Christian Daniel tvende Gaarde i Sønder-Haubro til Niels Thomasen i Løgstør for 192 Rigsdaler; men hans voxende Pengeforlegenheder tvang ham endelig til at sælge Mølgaard til ovennævnte Anders Kjørulf til Bjørnsholm, hvilket skete 13 April 1717, og hedder det i Skjødet, som endnu er til, at Christian Daniel Stoltzig til Mølgaard sælger og afhænder sin paaboende Sædegaard Mølgaard med dertil under Hovedgaards Taxt beliggende 4 Boliger, kaldet Skjelbjerg Huse, af hvilke Boliger den ene er øde og uden Bygning, tilsammen efter Ny Matricul 10 Tdr. 6 Skp. 1 Fjdk. 2 Alb. Hartkorn; endvidere Vestergaard af Hartkorn 7 Tdr. 5 Skp. 1 Fjdk., en Gaard i Sønder-Haubro af Hartkorn 5 Tdr. 1 Skp. 1 Fjdk. 1 Alb., samt Haubro Sogns Kongetiende. Til Vitterlighed er Skjødet underskrevet af min elskelige Broder Velærværdig Hrr Knud Lodvig Flechtner, Sognepræst for Hornum Sogn og annexerede Menigheder. Kjøbesummen er ikke nævnet; derimod vide vi, at i samme Aar, 1717 d. 28 Juni, tilskjødte Christian Daniel endvidere til Velærværdig meget hæderlig og vellærde Mand Hrr Hans Høyer, Sognepræst for Skivum og Giver Menigheder og Provst i Aarsherred, 1) Gaar-

den Bantzholm i Haubro Sogn af Hartkorn 4 Tdr. 6 Skp. 2 Fjdk., 2) Et Boel i Sønder-Haubro af Hartkorn 1 Tde. 2 Skp. 3 Fjdk. 2 Alb., 3) tvende Boliger i Nørhaubro af Hartkorn 2 Tdr. 7 Skp. 3 Fjdk. 1 Alb. for ialt 384 Rd. 2 Mk. 14 Sk. Noget af det Sidste, vi høre om Christian Daniel v. Stoltzig er, at han i Aaret 1739 tilskjødede Sognepræst Lillelund i Ulstrup et Hus med Kaalgaard og Toft Nord og Vesten for Haubro Kirke, samt en Eng af Hrtk. 2 Skp. 2 Fjdk. 2 Alb. Resten af sine Levedage henlevede Hrr v. Stoltzig i Haubro, hvorhen han flyttede efter at have forladt Mølgaard, og hvor han døde temmelig ubemærket, idet Kirkebogen ikke veed Andet at sige herom, end at han begravedes 24 Januar 1741, 69 Aar 10 Maaneder og 9 Dage gammel. Hans Hustru overlevede ham, men synes kort efter at have forladt Egnen, da Kirkebogen ganske tier om hende efter Mandens Død.

Seigneur Anders Kjerulf til Bjørnsholm købte altsaa Mølgaard 1717, og ved denne Handel forenedes Mølgaard ikke blot med Bjørnsholm, som Anders Kjerulf havde købt 1687, men fik tillige Ejer sammen med Haubrogaard og med Holmgaard i Skals Sogn ved Viborg, hvilke Ejendomme Anders Kjerulf tidligere havde erhvervet sig. Ejendommene forbleve samlede indtil 1730, i hvilket Aar Bjørnsholm solgtes paa Auction til Peder Thøgersen de Lasson til Rødslet; Haubrogaard, Mølgaard og Holmgaard beholdt derimod Anders Kierulf til sin Død 1735. Anders Kjerulf havde en Søn Morten Kjerulf og maaskee flere Sønner, og en af disses Døttre, Jomfru, eller som hun senere kaldtes, Frøken Andrea Kirstine Kjerulf, der var mindreaarig ved Bedstefaderens Død, nævnes i Fæsteprotokollen fra 1736 til 1745 jevnligt af sine forskjellige Formyndere som Ejerinde af Holmgaard og Mølgaard, idet Haubrogaard 9 August 1737 ifølge Dom over Fæsteren Jens Jensen, bortsolgtes paa Auction paa Anders Kjerulfs Stervboes Vegne til Cancelliraad og Borgmester Grotum i Aalborg for 282 Rigsdaler 1 Mk. 5¹/₄ Sk. Begge Gaardene, baade Mølgaard og Holmgaard, bragte Frøken Kjerulf saa ved Giftermaal, omtrent ved Aaret 1745, til Hinrich Hjelmstjerne til Westerbyegaard, Hans Kongelige Majestæts Justitsraad, Assessor i Højeste Ret og Secretair i det danske Cancellie, hvilken fornemme

Mand imidlertid ligesaa lidt boede paa Mølgaard i den korte Tid, han ejede Gaarden, som Ejerne af den kjerulfske Slægt, der kun holdt underordnede Personer, Ladefogder og Ridefogder paa Gaarden. Dog nævner Kirkebogen ved Aarene 1743 og 44 Seigr. Christen Nielsen Meyling som Forpagter af Mølgaard, om hvilken Mand, der var gift med Sophie Andersdatter Tofft, vi andenstedsfra vide, at han ejede Aars Kirke med Korn- og Kvægtiende, som han købte i 1756 af Jakob Colding til Hvanstrup, og at Hrr Meyling har gjort sig fortjent af Aars Sogn ved at oprette et Legat i Aaret 1743 stort 1308 Rd. 4 Mk. 6 Sk., hvis Renter endnu den Dag idag tilfalde Trængende i Aars Sogn. Efterat være fratraadt Forpagtningen af Mølgaard blev Seigr. Meyling Forpagter paa Gunderstedgaard i Gundersted Sogn, men kom senere tilbage til Aars, hvor saavel han som Hustru samtidigt døde 27—28 April 1760 i Aars Meldahl.

Til Belysning af Skolelærernes Kaar paa den Tid tjener følgende karakteristiske Reglement for Lærernes Lønninger i Aars og Haubro, approberet paa Jomfru Kjerulfs Vegne, som største Lodsejer i Haubro Sogn, af hendes Formynder 1744, hvoraf det sees, at den aarlige Pengeløn for Degnen i Aars dengang udgjorde 6 Rdlr., og for Skoleholderen i Haubro 10 Rigsdaler, ialt 16 Rigsdaler, hvilket Beløb udredes saaledes: Kirkelysepenge af Kirkeejerne 6 Rd. 4 Mk.; det øvrige repareres paa Hartkornet i Aars Sogn 204 Tdr. 4 Skpr. 3 Fjdk. og Haubro 105 Tdr. 1 Skp., Summa 309 Tdr. 1 Skp. 3 Fjdk., hvilket bliver 2 Sk. pr. Tde. Hartkorn; det Resterende paalignes Haandværksfolk, Husmænd og Tjenestefolk.

Justitsraad Hjelmstjerne beholdt imidlertid ikke længe sine tvende Gaarde Mølgaard og Holmgaard, men afhændede dem begge i Aaret 1748 for 18,000 Daler; til begge Gaarde hørte dengang ialt 571 Tdr. Hartkorn, hvoraf der falder paa Mølgaard 283 Tdr. 2 Skp. 1 Fjdk. 1 Alb., saaledes fordelt: Hovedgaardens Hartkorn 10 Tdr. 6 Skp. 1 Fjdk. 2 Alb.; Haubro Sogns Kongetiende 15 Tdr. 4 Skp. og Bøndergods 256 Tdr. 7 Skp. 3 Fjdk. 2 Alb.; i Kjøbecontracten, som endnu er til, og hvoraf disse Talstørrelser ere uddragne, er Forpagtningsafgiften af Mølgaard opgiven til 330 Rigsdaler og af Holmgaard til 450 Rigsdaler. Begge

Gaarde gik ved Salget over til den lüttichauske Familie, idet Lüttichau til Tjele købte Holmgaard, hvorimod Høyædle og Velbaarne Hrr Oberst Lieutnant Wulff Caspar von Lüttichau til Lerkenfeld og Hessel købte Mølgaard.

I 27 Aar var Mølgaard i Wulff Caspar v. Lüttichaus Besiddelse; han var gift med Lucia Magdalena fød Oeksen; men da han og Hustru havde Bolig paa Lerkenfeld, styredes Mølgaard atter af Forpagtere, blandt hvilke Kirkebogen nævner Hrr Niels Hansen Rodsted; men hverken med disse eller med Sognenes øvrige gejstlige og verdslige Beboere synes Familien paa Lerkenfeld at være kommen i videre Berøring, hvad Fadderskab og deslige angaaer, hvorimod Haubrogaard med dens forskjellige Beboere i dette Tidsrum gav Tonen an ved kirkelige Lejligheder. Præsten i Aars og Haubro var dengang Hrr Vincents Rønnebechs Eftermand, Provst Niels Jepsen Colding, som sad i Embedet i over 40 Aar (han døde 1759), saa at han altsaa var Præst hele Tiden medens Familien Kjerulf ejede Mølgaard. Han efterfulgtes i Embedet af sin Svigersøn Peder Lund død 1762, og dennes Eftermand igjen var Lorentz Pedersen Herch, som var Præst i det meste af den lüttichauske Tid. Samtidigt med Provst Colding havde den velfornemme Anders Andersen Haubrogaard i livsvarigt Fæste, og denne Mand mødte ved Provstens Barselgilder, og bæredes atter igjen med Provstindens Nærværelse, naar han havde Børn i Kirke; Venskabet mellem Præstegaarden og Haubrogaards Fæstere holdt sig under Anders Andersens Eftermand Jens Jensen, indtil denne ved Auctionen i 1737 maatte forlade Gaarden. Haubrogaards nye Ejer Borgmester Grotum i Aalborg boede selvfølgelig ikke paa Gaarden, men en nær Slægtning af ham Seigr. Laurids Christian Grotum tog Bolig paa Haubrogaard, holdt Bryllup der 1751 med Jomfru Christiane Ilstorph, og forblev der til sin Død 1753, i hvilke Aar saavel han som Hustru oftere mødte i Sognene ved kirkelige Højtideligheder; Enken giftede sig med den nye Ejer Seigr. Peder Bering, som i 1755 havde købt Haubrogaard, og deres Bryllup stod ligeledes paa Gaarden. Sr. Peder Bering og Hustru holdt Omgang med Egnens Herremænd og Præster, blandt hvilke Kirkebogen nævner Ejerne af Kaas i Salling, af Ørnstrup og af Hvanstrup og Præsterne Sadolin i Blære, Lemvig

i Ulstrup og Flechtner i Hornum, hvorimod den lüttichauske Familie til Lerkenfeld og Mølgaard aldrig nævnes. Efter at have mistet sin Hustru 1776 solgte Peder Bering et Par Aar efter Haubrogaard til Mølgaards nye Ejer, daværende Lieutnant Friederich Rubeck Christian von Bülow, og disse tvende Gaarde havde fra nu af fælles Ejere, lige indtil Haubrogaard udparcelleredes og saaledes ophørte med at være Herregaard.

Da denne Gaard oftere er nævnt i det Foregaaende, og nu forenedes med Mølgaard, ville vi endnu anføre, hvad der af Kirkebøgerne og fra nogle andre Kilder kjendes til Haubrogaards ældre Historie. Gaarden Haubrogaard var beliggende i Haubro Sogn, Nordost for Mølgaard, tæt ved Vejen, som fra Chausseen fører mod Nord forbi de nuværende Haubrogaarde til Ulstrup, og kan man endnu ved den sydligste af disse Gaarde paavise tydelige Spor af Pladsen, hvor den ældre Gaard har ligget med sine Bygninger, Haver og Fiskedamme. Danske Atlas omtaler 1769 Gaarden som en gammel, men uprilegeret Sædegaard, smukt opbyggt, og som Ejere fra ældgammel Tid nævnes sammesteds adelige Folk af Familien Munk, nemlig Lille Munk til Hawgbro 1401; Søfren Munk til Hafbroe 1454; Peder Munk, hans Søn i Haubro, Væbner 1471; Søfren Munk, hans Søn til Hafbroe 1502. Om disse ældre Medlemmer af denne gamle danske Adelslægt har ingen yderligere Oplysning hidtil været at erholde. Familien Munck var vidtforgrenet heri Landet; den navnkundigste Gren af denne talrige Familie, som talte ikke færre end 10 forskellige Vaabenmærker, var de saakaldte Rosen-Muncker, benævnedes saaledes efter Vaabnet, 3 røde Roser i Sølv Felt. Landsdommeren Mogens Munck, der bragte Kong Christiern den Anden den jyske Adels Opsigelsesbrev, † 1558, hørte til Rosen-Munckerne; ligeledes Ludvig Munck til Nørlund og Lundgaard, senere Befalingsmand i Trondhjem † 1603, bekjendt som Fader til Kirstine Munck, viet til Kong Christian 4; men skjøndt Rosen-Munckerne føre ganske de samme Fornavne: Ide, Anna, Karen og Kirsten, som de mølgaardske og haubrogaardske Muncker, høre disse dog neppe til denne Gren af Familien, men ere snarere Efterkommere af de saakaldte Bjælke-Muncker (som førte en Guld Bjælke i rødt Felt)

Familiens ældste Linie, blandt hvis ældste Ejendomme nævnes Holbro, maaskee det samme som Haubro. Rigtignok siger Adelslexiconnet, at Bjælkemunckerne uddøde med Hrr Ludvig Munck, Rigens Marsk, men da Dødsaaret ikke er angivet, lader det sig tænke, at de Ejere af Haubrogaard, som Pontoppidan nævner i Danske Atlas gjennem det 15 Aarhundrede, kunde tilhøre en Gren af disse Bjælke-Muncker. Under det ovenfor nævnte Pergaments Document af 1618 findes Mærke af Niels Muncks Segl, men da selve Seglet er ødelagt, lader ingen Oplysning sig hente herfra om de mølgaardske Munckers Vaaben. I Midten af 17 Aarhundrede udviser den gamle Kirkebog, at Haubrogaard fremdeles var i Familien Munks Besiddelse; 10 December 1652 døde nemlig Niels Munk til Haubrogaard, rimeligvis den samme Mand, som i Aaret 1618 underskrev det foranførte Pergamentsdocument til Vitterlighed, hvem Præsten Christen Andersen Hobro kalder: »min fornemme Promotor befodrer oc forfremmer, hand som haffde bevist mig saa megit got, at jeg aldrig hannem kand forglemme, ejheller jeg, at Jeg nogen tid saa god en fremmed Ven kand bekomme igjen, oc bleff hand meget prectigen og herligen begraffuit i haubro Kiercke den 31 December, som vaar den tredie ugis dag, som oc indfalt paa en fredag.« En Slægtning af ham, Jomfru Else Munk, ægteviedes 19 Juni 1653 til Erlig oc velb. Mand Richard Munk til Hassinggaard i Vendsyssel; hun døde 10 Septbr. 1663 i Barselseng hos Moderen paa Bantzholm, hvorhen hun var kommen fra Vendsyssel, og blev begravet i Haubro Kirke under Haubrogaards og Mølgaard's Stole paa Søndresiden i sin Morfaders Grav den 1 October. Næste Ejer var Lauritz Munk til Haubrogaard, fød 14 April 1634, død 30 Januar 1677, hvorom Kirkebogen skriver: NB. Luctuosa memoria. Tisdagen den 30 Januar døde Erlic og Velb. Mand Lauridtz Munck till Haubrogaard, min udkorne Ven oc Patron, i Fandrup (i Farsø Sogn) hos sin kiære Moder Erlig oc Velb. fru Anna Munck, der hand vilde haffue Reyst till Hualpsund. Mandagen tilforn besøgte jeg hannem den 29 Januar oc meddeelte hannem det hellige Alters Sacramente, oc indfalt hand till Gud aluorligen med sine Bønner; hans Liig nedlagt i Kiisten, bleff ført till Haubrogaard Kyndelmissedag den 2 Februari. Begraffuit i sine

Forfædris graff i Haubro Kiercke den 2 Martii, som vaar en Fredag. Lauritz Munck ægteviedes 19 Januar 1655 til Velb. Jomfru Birgithe Griis, med hvem han havde følgende paa Haubrogaard fødte Børn: Niels Munck fød 1655; Bagge Munck fød 1656; Hendrik Munck fød 1657 og Ide Munck fød 1658. Som Lauridtz Muncks Slægtninge nævner Kirkebogen Niels Munck, som 1657 og 1672 stod Fadder i Haubro Kirke, samt fire Søskende, Jomfruerne Else Munck, Kirsten Munck, Ellen Munck og Karen Munck, og desuden synes han at have havt en Halvsøster, som ogsaa hed Jomfru Else Munck, men som benævnes Fru Anna Munckis Datter til Forskjel fra Else Munck, Sal. Niels Munckis Datter til Haubrogaard. Omtrent en halv Snes Aar efter Mandens Død (ved Aaret 1662) flyttede Enken Fru Anna Munck med sine Døttre til Gaarden Bantzholm (i Haubro Sogn), hvor hun forblev boende i adskillige Aar, og stode disse Jomfruer jævnlig Fadder i Haubro Kirke. Af Døttrene ægteviedes Else Munck den Yngre (Sal. Niels Munckis Datter) i 1663, en Maaned forinden Else Munck den Ældre (Fru Anna Munckis Datter) afgik ved Døden, til en Ejer af Hassinggaard (Navnet ulæseligt i Kirkebogen), og stod dette Bryllup paa Bantzholm. Datteren Jomfru Eline Munck trolovedes 14 Marts 1675 med Thomas Lauritzen i Jelstrup (Haubro Sogn), men Vielsen fandt først Sted 28 Marts 1678, og boede Brudgommen dengang i Haubro; og endelig blev Just Christensen i Bantzholm og Velb. Jomfru Karen sammenviede i Ægteskab i Bantzholm 2 April 1675, hvorimod Jomfru Kirsten Munck synes at være død ugift. Lauritz Munck ejede Haubrogaard paa den Tid, da de polske og brandenburgske saakaldte Hjælpetropper huserede i Jylland, og nævner Kirkebogen ved Aaret 1659 en Rytter Antonius, som var Salvaguarde eller Sikkerhedsvagt paa Haubrogaard. Kortefter Lauridtz Muncks Død i 1677 synes Familien at have afhændet sine Ejendomme og at have forladt Egnen, da Kirkebogens Meddelelser om Familiens Medlemmer stanse ved dette Aar, uden i de efterfølgende Aar at nævne Nogensomhelst af den munckske Slægt.

Efterat Familien Munck, omtrent ved Aaret 1678, havde forladt Egnen, har Haubrogaard maaskee tilhørt Anders Skjøning paa Mølgaard, eller maaskee har Anders Kjerulf

paa Bjørnsholm allerede fra den Tid ejet Haubrogaard, som af hans Stervbo bortsolgtes paa Auctionen i 1737. Anders Kjerulf lod Haubrogaard bestyre af Forpagtere, og nævner Kirkebogen som saadanne velfornemme Jochum Thomason Galschyt (fra 1702—1710); velfornemme Anders Andersøn (1710—1730), Seigneur Jens Jensen fra 1731—1737, i hvilket Aar, som anført, Gaarden solgtes ifølge Dom over Forpagteren for 282 Rd. 1 Mk. 5¹/₄ Sk. til Seigneur Urban Bruun paa Hrr Cancelliraad og Borgmester Grotums Vegne, og angives Haubrogaards Størrelse dengang til Hartkorn 11 Tdr. 5 Skp. og 3 Fjdk. Den nye Ejer af Haubrogaard, Hrr Henrich Grotum, Cancelliraad og senere Justitsraad samt Borgmester i Aalborg, forøgede Haubrogaards Tilliggende betydeligt ved Kjøb af Jordegods. Han købte saaledes 23 August 1743 en Gaard i Haubro tilhørende Præsterne ved Viborg Domkirke, af Hartkorn 6 Tdr. 1 Fjdk. og 2 Alb. for 252 Rigsdaler; 1740, den 2 August, tilskjødede Provst Høyers Enke i Skivum Bente Cathrine Wassard Gaarden Bantzholm til Borgmester Grotum; endvidere tilskjødede Sognepræst Thomas Lillelund i Ulstrup 1 Juli 1741 samme Hrr Grotum et Hus med Kaalgaard og Toft nord og vestenfor Haubro Kirke samt en Eng af Hartkorn 2 Skp. og 2 Fjdk.; samme Aar tilskjødedes ham endvidere to Gaarde i Holme, Farsø Sogn, af Hrtk. 10 Tdr. 3 Skp. 1 Fjdk. og 1 Alb., og Jordegods i Haubro Sogn tilhørende Børglum Kloster, af Hrtk. 13 Tdr., for 260 Rigsdaler, og 1743 og 1745 tilskjødedes ham endelig 2 Gaarde i Jelstrup à 3 Tdr. Hartkorn.

Haubrogaard, der i Borgmester Grotums Tid var bleven en saa betydelig Ejendom, og som fra 1751—53 beboedes af hans Slægtning Lauritz Christian Grotum, tilskjødedes 3 Maj 1755 Stud. theologiae Sr. Peder Bering, som samme Aar ægtede Sal. Grotums Enke Christiane Ilstorff. I Skjødet, som endnu er til, gives interessante Oplysninger om Gaardens daværende Størrelse; det hedder nemlig, at Salget indbefatter Haubrogaard, af Hartkorn 12 Tdr. 1 Fjdk. 2 Alb., med paastaaende Bygning af Rollingshus, Lade og tvende Fæhuse, samt tvende smaa Huse i Baggaarden, med hosliggende Frugt- og Damhauge med Frugt og vilde Træer besat, fremdeles 9 jordløse Huse (Norhøj, Sønderhøj, Blegholmen,

Ovshuset, Stolterhus, Sønderborg, Frøsang, Smidshuset, Nordborg) saavel som en udi Haubro beliggende Kgl. Privilegeret Kro af 2de Huse, samt 11 Bøndergaarde af tilsammen Hartkorn 58 Tdr. 2 Skp. 1 Fjdk. 1 Alb. Haubrogaards nye Ejer, Hrr Peder Bering, som yderligere forøgede Gaardens Tilliggende ved i Aaret 1761 at kjøbe paa Auction af Aalborg Hospitals Strøgods i Haubro, Gislum og Farsø Sogne, af Hartkorn 20 Tdr. 2 Fjdk., for den Sum 1643 Rigsdaler 5 Mk. 4 Sk., tilskjødede, som ovenfor omtalt, 16 Juni 1779 Haubrogaard med Bøndergods i Haubro, Bantzholm, Jelstrup, Holme og Vandrup for 4500 Rigsdaler til den nye Ejer af Mølgaard Hrr Lieutnant v. Bülow.

Friederich Rubeck Christian von Bülow, som var gift med Frøken Eva v. Lüttichau, erholdt af sine Svogre, Hans Helmuth v. Lüttichau til Skjærildgaard, Ritmester af Cavalleriet, Ove Bernhart v. Lüttichau til Haraldskjær, Major af Cavalleriet, samt Hans Vilhelm Kaalund til Hvanstrup, Major af Infanteriet, og Christen de Linde til Møldrup, Capitain af Infanteriet, Skjøde paa Mølgaard ved Svigermoderens Død i 1775. Skjødet, som er dateret 2 May 1775, angiver Mølgaards daværende Hartkorn saaledes: Hovedgaardens Hartkorn 10 Tdr. 6 Skp. 1 Fjdk. 2 Alb., Haubro Kongetiende 15 Tdr. 4 Skp., Aars Kirketiende 20 Tdr. og Bøndergods 220 Tdr. 3 Skp. 3 Fjdk. 1 Alb., tilsammen 266 Tdr. 6 Skp. og 1 Fjdk., og angives Kjøbesummen til 16,750 Rigsdaler. Forinden Mølgaards nye Besidder i 1779 tilkøbte sig Haubrogaard, havde han allerede 6 May 1777 af Hrr Peder Bering faaet Skjøde paa Haubro Kirke for 2200 Rigsdaler, og i de følgende Aar forøgede Ejeren, som nu var avanceret til Major von Bülow, sine Ejendomme yderligere ved følgende Handeler: 1782 den 8 Juni tilskjøder Laust Laustsen, Ejer af Næsborggaard, Major v. Bülow paa Mølgaard en Eng hørende under Næsborggaard for 150 Rigsdaler, og ikke længe efter, mellem Aarene 1783 og 1790, maa Bülow tillige være bleven Ejer af Gaarden Ørndrup i Vesterhornum Sogn (for Tiden af Størrelse c. 14 Tdr. Hartkorn), idet en Paategning paa Skjødet af 1782 nævner Velædle Hrr Nyssum til Ørndrup, medens et andet Skjøde af 15 Marts 1790 nævner Hrr Major von Bülow til Mølgaard og Ørndrup, ligesom det ogsaa er vist ifølge Kirkebogen, at

Hrr Majoren i Tiden 1785—1793 havde Bolig paa Ørndrup og stadigt benævnes som samtidig Ejer af Mølgaard og Ørndrup. Major v. Bülow ejede saaledes de tre Herregaarde Mølgaard, Haubrogaard og Ørndrup, tvende Kirker, Aars og Haubro, og en betydelig Del Bøndergods, som i hans sidste Aar endvidere forøgedes 1791 ved Kjøbet af Annexpræstegaarden i Haubro, stor 3 Tdr. 3 Skp. 3 Fjdk. Hartk., for 200 Rigsdaler, og 1793 ved at Ejeren af Hvanstrup, Hrr Jens Qvistgaard, tilskjødede ham 8 Tdr. 5 Skp. 1 Fjdk. $2\frac{1}{3}$ Alb. Hartkorn paa Støttrup Byes Mark for 868 Rigsdaler $5\frac{1}{3}$ Sk.

Denne store Jorddrot var tvende Gange gift; første Gang, som omtalt, med Frøken Lüttichau, kort efter hvis Død han flyttede fra Ørndrup (som atter kom til den lüttichauske Familie) tilbage til Mølgaard, hvor han tidligere havde boet fra 1775—1784, og hvor han kort efter sin Frues Død giftede sig igjen 13 Septbr. 1793 med Jomfru Henriette Marie Kold, en Datter af Sal. Herredsfoged Kold i Harrestruplund i Salling, med hvem han, medens han boede paa Mølgaard, havde tvende Børn, en Søn, Lorentz Peter, døbt 19 Febr. 1794, og en Datter, Marie Lovise, begravet 6 April 1795, 14 Dage gammel. Som Børn af hans første Ægteskab nævner Kirkebogen den lille Frøichen paa Mølgaard, Margrethe Kaas kaldet, som 22 May 1778 blev frembaaren i Kirken af Velbaarne Fru Majorinde v. Kaalund til Hvanstrup, medens Frøichen v. Bülow paa Mølgaard fulgte med og Mandsfadderne vare Høy Velbaarne Hrr Major von Lüttichau til Lerkenfeldt, Hrr Major Geisler til Eskjær og Hrr Lieutnant Kaalund til Hessel; derimod er det uvist, om den Frøken Christine Margrethe von Bülow, som 11 September 1795 ægteviedes til S. T. Hrr Johan Jakob von Bruun, Second Lieutnant ved det 3die jyske Infanteri-Regiment, indquarteret i Aalborg, ogsaa er en Datter, eller maaskee en Søster til Majoren, identisk med den nysnævnte Frøichen v. Bülow, som fulgte med ved Fadderstadsen.

Da Ejeren kun i de første og i de sidste Aar af sin Ejendomstid boede paa Mølgaard, medens han i Mellemtiden havde Bolig paa Ørndrup, holdt han i flere Aar Forpagtere paa Mølgaard, og som saadanne nævner Kirkebogen Sr. Ny-som, der 1788 havde en Søn til Kirke, kaldet Friederich

Rubeck Christian, efter Hrr v. Bülow, og 1790 en Datter, der blev kaldet Eva Lovise efter Fru v. Bülow, ved hvilken Lejlighed Hrr Majoren viste sin Forpagter den Ære, at staa Fadder til Datteren. Som tjenende Personer hos Hrr v. Bülow kan endvidere nævnes i 1785 en Frøcken Pige Grethe Ørum, som samme Aar ægtede Majorens Tjener Anders Staarup, der i Aaret 1790, ved den gamle Skoleholder Christen Ullitzes Død, fik dennes Embede som Skoleholder i Haubro; Skoleholderens første Søn kaldtes selvfølgelig Friedrich Rubeck Christian. Kirkebogen nævner fremdeles en Jomfru Dyhne paa Mølgaard, som 22 Septbr. 1786 sammenviedes i Huset paa Mølgaard med Hrr Svante Lassen, Forvalter paa Ørndrup, som siden flyttede til Øster-Oustrup i Aars Sogn, hvor hans Slægt endnu boer; ogsaa denne Mand viste Hrr Major Bülow sin Bevaagenhed ved at staa Fadder der 1793, sammen med Frøken Henriette Kold, som samme Aar blev hans Kone; endnu kan nævnes en Forvalter Wegner paa Mølgaard (1792), som nogle Aar efter, 3 August 1796 mødte i Retten i Løgstør paa Sognepræsten Hrr Stampes Vegne, i Anledning af Præstegaardens Taxation til Brandforsikkring. — Af alt det Anførte vil skjønnes, at Hrr Major von Bülow har været en omgængelig Mand, der ikke blot søgte Selskab med Egnens Herremænd og med sin fornemme Familie, men ogsaa med Smaafolk, og han synes paa Tidens patriarkalske Viis at have draget faderlig Omsorg for sine Undergivne. Hans Slægt maa iøvrigt leve endnu, hvilket fremgaaer af, at en Søn af Sejrherren ved Fredericia 6 Juli 1849 bærer alle Majorens Navne Friedrich Rubeck Christian Bülow.

Gaarden Haubrogaard, som engang havde fordunklet baade Mølgaard og Ørndrup ved sine adelige og fornemme Ejere og Forpagtere, naaede aldrig sin tidligere Glans, efter at være gaaet over i Bülows Besiddelse i 1779. Gaarden dreves først af Forpagteren Lars Jensen, men synes i de paafølgende Aar at være bortfæstet til tvende Bønder, Christen Nielsen og Christen Jensen, hvilke tvende Mænd, som boede hver i sin Ende af Haubrogaards Stuehus, fra 1788 benævnes i Kirkebogen som Gaardmænd paa Haubrogaard, og dette Fællesskab synes at have bestaaet indtil Begyndelsen af nærværende Aarhundrede, da det gamle Haubro-

gaard saa blev udstykket i flere Haubrogaarde, hvis Gaardmænd vare Fæstere under Mølgaard.

Det staaer endnu tilbage at omtale Mølgaards Ejere i Slutningen af forrige og gjennem dette Aarhundrede. Det var i Aaret 1796, at Major v. Bülow afhændede Mølgaard til Hrr Hans Juel Glud; den nye Besidder, som var gift med Maren Gundorph, havde med denne følgende paa Mølgaard fødte Børn nemlig: en Datter Marie Cathrine Cecilia født 1797; en Datter Cecilia Caroline født 1798; en Søn Hans Jakob født 1799, og en Søn Jakob Magnus født 1800 og død tre Maaneder gammel. Familien Glud saa hos sig ved disse festlige Lejligheder som Faddere en Frøken Lüttichau fra Ørndrup, Hrr Kjerulf paa Gunderupgaard, Hrr Qvistgaard paa Hvanstrup og Sognepræsten i Vester-Hornum Hrr Stampe (1798); Hrr Lieutnant Kaalund paa Gunderstedgaard (1799) og Hrr Michel Kjeldsen fra Lerkenfelt (1800). Men Mølgaard blev ikke længe i denne Ejers Hænder; den kjøbtes i 1802 af den nuværende Ejers Fader Hrr Peder Kjeldsen for nogle og halvfjerdsindstyve tusinde Rigsdaler, og er Mølgaard senere forbleven hos denne Familie. Mølgaards Udbygninger, som i Sommeren 1870 afbrændte ved Lynnedslag, ere af den nuværende Ejer, Hrr Niels Kjeldsen, gjenopførte smukt og solidt af Grundmur, tækkede med Spaantag. Gaardens Hartkorn udgjør i 1875 25 Tdr., hvortil kommer Fæstegods 40 Tdr. 5 Skp. 1½ Alb., ialt 65 Tdr. 5 Skp. 1½ Alb. foruden Aars og Haubro Kirker.

Historiske Efterretninger om forsvundne Skove i det nordlige Vendsyssel.

Af A. Peter Gaardboe.

Vel ved man, at vidtstrakte og tykke Skovstrækninger ere forsvundne siden Danmarks første Bebyggelse, men man savner samlede Oplysninger om, hvilke Skove der ere forsvundne i de forskjellige Landsdele i de sidste Aarhundreder, og da jeg, ved at samle Stof til mine historisk-topografiske Arbejder fra det nordlige Vendsyssel, er truffen paa endel Oplysninger om Fortids Skove navnlig i Horns og Vennebjerg Herreder, vil jeg gjøre en Begyndelse med at bevare samme for Efterslægten, og jeg vil ønske, at disse faa Meddelelser maa blive efterfulgte af lignende Oplysninger fra andre Egne. Foruden i Geheimearkivet har jeg i flere af Horns Herreds Tingbøger samt i Baggesvogns og Nørre Elkjærs Godsarkiver fundet adskillige Oplysninger om betydelige Skovstrækninger, som ere tilintetgjorte i Løbet af de sidste 3 à 4 Aarhundreder. At forskjellige Skovperioder have afløst hverandre i Tidernes Løb som Følge af, at Landet langsomt men stadigt hæver sig, er for længe siden paavist af Professor J. Steenstrup, som har oplyst, at Landet meget tidlig har havt en Skovperiode med Løvtræer, derefter mægtige Naaetræskove og siden vore endnu havende Bøgeskove. Enhver af disse Skovperioder antages at have havt en Varighed af flere tusind Aar.

I Geheimearkivet findes et Hefte vidimerede Copier af Breve og Documenter, som findes ved Viborg Domcapitel,

og hvormed bevises Capitlets gamle Ret til Læsø Land, og indeholdes der i et Tingsvidne, udstedt af Læsø Birketing den 3die December 1652, Oplysning om, at der endnu dengang fandtes Fyrreskov paa Læsø, som nærmere omhandles i Pastor J. S. D. Branth's Afhandling »Fyrreskovens Undergang paa Læsø«¹⁾, som saavidt vides er det eneste Vidnesbyrd om, at der har existeret levende Fyrreskov i Danmark i den historiske Tid. Det betydelige Saltkøgeri paa Læsø, hvor man i gamle Dage svarede sine Afgifter i Salt, maa utvivlsomt betydeligt have medvirket til Skovenes Tilintetgjørelse der. Ifølge et i D. Atlas nævnt Document var Productionen af Salt paa Læsø saa betydelig, at Biskoppen af Børglum, for at tillade nogle ellers forbudte Ægteskaber, 1330 fik 14 Læster Salt paa en Gang.

Det var naturligt, at Landets Bebyggelse mægtigt maatte bidrage til Skovenes Ødelæggelse, og med Hensyn til den Indflydelse, Husdyrene have øvet herpaa, kan det antages, at Geden har anrettet den største Skade, og Gedeholdet var indtil i Frederik II. Tid meget stort²⁾, og at dette ogsaa har været Tilfældet i det nordlige Vendsyssel kan sees af flere Præsteindberetninger til Biskoppen fra det 16de Aarhundrede om Tiende af Kid³⁾, ligesom man ogsaa ved, at man meget tidlig har græsset i Skovene med Heste, Køer og Faar samt holdt en stor Mængde Svin paa Olden. Men Skovenes øiensynlig stedfundne Forsvinden ogsaa paa mange omfangsrige ubeboede Landstrækninger turde vist ogsaa tilskrives den lige saa rolige som naturlige Udvikling, navnlig de ved Hævningsforholdene tilintetgjorte Betingelser for Skovenes Tilværelse. Hvilken af de to nævnte Factorer, Naturen og Mennesket, der har havt den største Indflydelse paa vore Skoves storartede Formindskelse, kan vel ikke afgjøres, men saa meget er vist, at vore Forfædres Hensynsløshed ved Skovenes Behandling og Afbenyttelse har foraarsaget store og vel ogsaa unødvendige Ødelæggelser af disse, hvorhos det dog unægtelig maa holdes vore mindre oplyste Forfædre tilgode, at Nødvendigheden da krævede et langt større Forbrug af Træ end i Nutiden.

¹⁾ Botanisk Tidskr. 1872 p. 169.

²⁾ Brasch: Vemmetofte I. 96.

³⁾ Saml. til jydsk Hist. III. D. p. 42.

For 3 à 400 Aar siden opførte man endnu udelukkende sine Huse af Træ, de saakaldte Bulhuse. Mange Redskaber, som nu haves af Jern, vare dengang enten af bar Træ eller med lidt Jernbeslag, og en stor Mængde Træ maatte nødvendig bruges til Ildebrændsel, da vore nuhavende Tørve-moser i hine Tider vare blanke Søer eller ialtfald utilgængelige Moradser, hvilket ogsaa maa have været Tilfældet i en endnu nærmere Tid, og det sees af Horns Herreds Ting-bog fra 1679, at en Mand, som blev tiltalt for at have stjålet et »Grimtræ« (Skjæltræ) imellem Baggessvogns og Bøgsted Skove, som dengang naaede sammen, undskyldte sin Forbrydelse med »at han havde taget Træet til at brænde i sit Hus, da han og hans fattige Hustru og smaa Børn led stor Nød af Vinterens Kulde«.

Da der fra Regjeringens Side i det 16de Aarhundrede blev taget Forholdsregler mod den overdrevne Skovhugst, har det allerede været for seent, da den største Ødelæggelse af Skovene, saavidt vides, er foregaaet i det 15de Aarhundrede. I Midten af det 16de Aarhundrede byggede Bønderne endnu Bulhuse, hvilket forbødes for Jyllands Vedkommende 1554.

Dette Paabud, som ikke blev overholdt, blev gjentaget i December 1577, og skulde de, der byggede ny Huse, »mure mellem Stænger eller slaa med Leer«, hvilket jo vare de saakaldte Bindingsværkshuse med klinede Vægge; kun Adelen og enkelte Kjøbstedborgere brugte dengang grundmurede Bygninger. Det kan ikke siges at være Regjeringens Skyld, at Skovene ere blevne ødelagte. Af de i Geheimearkivet værende »Jydske Tegnelser« sees nemlig, at Kongerne meget omhyggelig drog Omsorg for, at Skovene ikke bleve forhuggede, og en Uendelighed af Breve vise, at Lehnsmændene bleve indskærpede, nøie at paasee, at en slig Skade ikke fandt Sted, og naar der af og til gaves en eller anden Tilladelse til at tage et Stykke Tømmer i de kongelige Skove, skete det altid paa den udtrykkelige Betingelse, at det ikke maatte ske Skovene til »Meen og Fordærv«. Den 1ste Febr. 1592 paalægger Kongen endog Viborg Capitel at tiltale og for Retten forfølge Kannik i Viborg Magister Peder Høgh, der som Capitlets Procurator paa Læsø havde ladet Capitlets Skove sammesteds forhugge, »hvorved det kunde

ske, at Landet udi Fremtiden kunde forderffuis och aff sand ødelæges«. Tillige skulde P. Høgh afsættes fra sin Bestilling (jydske Tegn. IV. 285—6).

I et Brev af 25de Juni 1592 paalægges det Thomas Galschiøth til Hvidstedgaard og Tyge Galschiøth til Søndergaard at besigtige Skovene i Hals Birk, som sal. Henrik Gyldenstjerne sidst havde havt i Forlening, og som Admiral Peder Munk til Estvadgaard nu skulde have, »huorledes the forefindes fredede och ved macht holdne,« (jydske Tegn. IV. 318). Ogsaa Forordng. af 21de Januar 1710, gjentagen i Forordng. af 26de Januar 1733, vidner om Regeringens Omsorg for Skovenes Fredning. Den sidstnævnte handler vel i sine første 33 §§ om de kongelige Skove, med hvilke dog i § 35 andre offentlige Skove stilles lige, men i §§ 34 og 38 forbydes det aldeles Selveiere og Proprietærer, som ikke eie complete Sædegaarde, at hugge til Salg (jvfr. § 37 om Umyndiges Skove), hvorhos det i § 39 forbydes Proprietærene at omhugge Skovene for Fode. Skjøndt jeg ikke har nogen Oplysning om, at Udsmeltning af Myremalm er foregaaet i Vendsyssel, er det dog sandsynligt, at dette alligevel (ligesom i Midtjylland, navnlig i Gudenaægnen) har været Tilfældet, da Myremalm ogsaa forekommer her, endogsaa i det nordlige Vendsyssel. Til Brug ved denne Udsmeltning brændtes en stor Mængde Trækul, hvorved megen Skov blev ødelagt. Denne Tilvirkning af Støbejern maa ikke have været ubetydelig i Jylland, da man har historiske Vidnedbyrd om, at der i ældre Tider er bleven svaret Landgilde i Myremalm. Men som allerede bemærket var Græsningen og Oldensvin meget tidlig, og lige indtil Slutningen af forrige Aarhundrede, næsten Hovedsagen i Skovdriften, hvilket ogsaa fremgaaer af Skovenes Navne, som svare til de græssende Dyr, saasom Hestehave, Kohave, Kalvehave, o. fl., og Antallet af de græssende Dyr i Skovene tiltog efter Souverainitetens Indførelse, da Bønderne, som forarmedes mere og mere, dyrkede deres Jorder med saa ringe Kraft, at saavel Korn- som Græsavlens stadig blev formindsket, og maatte Qvæget derfor tidlig om Foraaret drives ud i Skovene, hvor det ogsaa græssede om Sommeren. Et større Hestehold bidrog ogsaa betydeligt til Skovenes Ødelæggelse, og for ikke at tale om, at der i Middelalderen holdtes vilde

Stod i flere Egne, skal blot nævnes, at der lige indtil Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede holdtes mange flere Heste end nu tildags, og hvoraf mange hele Aaret igjennem, selv i strænge Vintre, maatte søge deres Føde i Skovene. Disse Heste (»Udgangsøg«) vare smaa, haardføre og nøisomme. De sultne Dyr afgnavede naturligvis Træernes unge Skud og Knopper, forsaavidt de kunde naaes, og Hesten anrettede mere Skade i Skovene end Koen.

Bønderne, som stadig færdedes i Skoven, kunde heller ikke hastig glemme at betragte den som Fællesgods, og toge sig ofte selv til Rette i »Herskabets Skove«, hvorom ogsaa findes mange Vidnesbyrd i Horns Herreds Tingbøger fra det 17de Aarhundrede. En anonym Forfatter udtaler sig i »Økonomisk Journal« 1758 S. 318 endnu saaledes om disse Forhold: »Naar Bønderne enten trænge til Penge, Brænde eller Gavntømmer, saa søge de Skovene. Den Synd regne de blandt dem, som nogle kalde forladelige. De vide, at om de end gribes, saa have de ei Andet at bøde for sig med end Ryggen og dertil ere de vante fra Ungdommen af som hvervede Soldater. De unge Træer og Toppene samt Grenene af de gamle ere lettest at komme til, og dem søge de ud. Saaledes skilles Skoven ved sin Væxt og Styrke, og den maa undergaae som et Rige, skilt ved sit unge Mandskab.«

En meget uheldig om ikke den uheldigste Periode for Skovenes Tilværelse var den sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede, og det uagtet man da havde begyndt med Plantning. Herremændene og Bønderne kappedes om at nedhugge Skovene, og ved Statens ubetænksomme Salg af Krongods-erne og Herregaardenes Udstykning af Eiendomsspeculanter foraarsagedes en storartet Ødelæggelse af Skovene, og at Staten endnu havde enkelte Skovstrækninger, var alene af Hensyn til Stutteri og Jagt. Men heldigvis bragtes det mere og mere til almindelig Anerkjendelse, at det var Fællesskabet, som hidførte Skovenes Tilintetgjørelse, og i et Svar paa det Circulære, Regjeringen 1760 havde udsendt til Amtmændene (Økon. Mag. V B. S. 371) hedder det: »Jeg anseer Fællesskabet i Skovene at være Hovedkilden, hvoraf, som af et ustoppeligt Væld, udspringer tusinde Uordentligheder til Skovenes Skade. Med at indsætte i Utide og opholde over Tiden i Skovene Kreaturer, saasom Svin, Bæster,

Faar, Køer og Stude, der af Mangel paa Græs afæde alle unge Træer. Med Gjærdselhug, som fordi det er fællig, begaaes i Utide og Flæng uden al Eftertanke til Skovenes Nytte eller Gjærdsels Fremvæxt. Med at hugge Klovbaand, da der til hver Klov, som Stude og Køer skal bindes med, ophugges aarlig og gemenlig fra Roden af, en ung Ris-Eg, Esk eller andet, og gjør aarlig i Landet mange tusinde Træers Ødelæggelse.«

Men Regjeringen tøvede desværre alligevel indtil 27de Septbr. 1805 med at nedlægge Forbud mod Skovenes Benyttelse til Græsning, og den Forordning, som udkom den nævnte Dag, indeholder blandt andet den Bestemmelse, at alt Fællesskab i Skov skal ophæves, og denne Udskiftning være udført inden Udgangen af 1810.

Efter nu at have meddelt de almindelige Aarsager til Skovenes Ødelæggelse og hvad der er gjort for at frede dem, hvilket jeg mener ogsaa kan have sin Interesse, vil jeg gaae over til at paavise de mange og sikke Spor, som findes af Fortidens Skove i det nordlige Vendsyssel, og om hvis Tilværelse haves umiskjendelige Vidnesbyrd i de mange forekommende Kratrækninger, opgravede Træstammer og en Mængde Stednavne som Lundholm, Hjortlund, Ribberholt, Korsholt, Kragsskov o. m. fl. — Om flere forsvundne Skove, hvis Navne ere gaaede i Glemsel paa Egnen, haves endel historiske Oplysninger. A. Berntsen taler i sin »Danm. og Norg. Frugtbar Herlighed« om Skov paa 1 Mil nær Skagen, hvilket godt passer med hvad et i min Besiddelse værende over hundrede Aar gammelt Kort udviser med Hensyn til daværende Skov i Raabjerg Sogn. I et Sandemændsbrev af 24de Januar 1479 haves Oplysning om Horsnab Skov i Tversted Sogn og Kyllslund i Raabjerg Sogn. Mosestrækningen »Østerskov« i den nordostlige Del af Tversted Sogn maa ganske vist have Navn efter Horsnab Skov, der saaledes kan skjønnes at have bestaaet af en østre og en vestre Del. I Sørig Mose i Tversted Sogn er paa flere Steder i »Dopperne« bleven opgravet en Mængde Rødder og Stammer af saavel Fyrre-, som Ege- og Bøgetræer¹⁾. Af Kragsskov forsvundne Skov i Elling Sogn, hvori en Ulv blev skudt

¹⁾ Saml. t. jydsk Hist. og Top. V B. 128.

1730, sees nu kun ubetydelige Løvninger i Vest for Krag-skovgaardene. Ogsaa maa nævnes Egekrattet i Omfanget af Vindvad og et do. paa Calmarrimmerne i Elling Sogn. I Jerup Mose i bemeldte Sogn og navnlig i den Del af samme, som benævnes »Slettemose« i Vest for Jerup By, er bleven opgravet og opgraves endnu en Mængde større og mindre Rødder og Stammer af forskjellige Træsorter¹⁾. For omtrent 30 Aar siden var der endnu circa 10 Tdr. Land Skov paa Ellinggaards Mark ved Sogneskjellet omtr. lige i Syd for Gaarden, og et paa denne værende gl. Kort viser, at denne Skov (»Kokjæret«) tidligere har været meget større. I et Sognevidne af Elling Sogn af 1466, angaaende Grændserne for Ellinggaards og Leerbæks »fri Fiskevand«, nævnes Strandby Skov, hvis Navn ikke kjendes mere. Stednavnet Strandbylund nævnes i Matrikullen af 1662. Leerbæk Skov, som var taxeret for 20 Svins Olden (o: 8¹/₃ Tdr. Hartkorn), blev i den keiserlige Krig saa forhugget, at den 1662 »ikke kunde eragtes uden for 20 Svins Olden«²⁾, og den er nu meget mindre. I et Tingsvidne af 26de Juni 1467 af 8 Dannemænd angaaende Eiendomsretten til nogle forlængst forsvundne Skovstrækninger i O. N. O. for Sortkjær i Elling Sogn er til Slutning anført: »Da vidnede de, at fra Sortkjærbæk, der som han løber i Aa, og saa dertil som de 3 Siger løbe sammen, hvor han begynder, og saa fra de Siger til den store Lavsig og saa fra Lavsiget indtil han løber i Vinbækken, hvad Skov der øster og nord er, det er Maries rette Skov.« (Geheimemark.). Ligeledes i et Tingsvidne af Horns Herreds Ting af 27de Juni 1580 paa et Sandemændstog (angaaende Skjælsætning imellem Tolne Mark og Volstrup Mark, Tolne Mark og Korsholt Mark og imellem Korsholt Mark og Studsholt Mark) nævnes Tolne og Volstrup Skove, som forlænge siden ere ophuggede. At Skjellet mellem Tolne og Hørnsted Sogne, saaledes som her berettes, ikke har været reguleret før 1580, maa antages at have været en Følge af Fortidens store Skove, som jo maa have forhindret en nøiagtig Skjælsætning. I Taxationsforretningerne fra 1683 er anført, at Nørre Elkjær da havde nogen Skov-

¹⁾ Saml. t. jydsk Hist. og Top. IV, 204.

²⁾ Kongerigets Arkiv.

hugst i bemeldte Volstrup Skov i Hørmested Sogn og i Maastrup og Vogn nu ødelagte Skove i Mosbjerg Sogn.

Sagnet fortæller ogsaa, at der i gamle Dage har været store Skove ved Vogn, og at Eskjær og Dahl Skove have naaet sammen, hvilket man, med Hensyn paa Localiteterne, heller ikke kan have mindste Tvivl om jo har været Tilfældet. Ved Vogn findes endnu ikke ubetydelige Levninger af Skov og Kratstrækninger, og beretter Sagnet videre, at flere af Egnens Herregaarde havde Del i Vogn Skove, i hvilke der oprindeligt skulde have boet en Skovfoged, som ernærede sig af at tilhugge Vogntømmer, og skulde derfor den senere opstaaede By være bleven kaldet Vogn. At dette kan have været den første Bebyggelse af Vogn By, er ikke usandsynligt, men Oprindelsen til Navnet maa dog vist, som jeg tidligere har paavist, søges i det gamle Stednavn »Orn«¹⁾. I det tilgrændsende Tolne Sogn har der øiensynligt i Fortiden været store Skovstrækninger, hvoraf Dahl- og Skaarupgaard Skove ere usammenhængende Levninger. Stednavnene Brems-holt og Bøsholt i samme Sogn tyde ogsaa paa Skov. — I Hørmested Sogn var der 1684 endnu flere Skovpartier, hvis Navne nu ere glemte. Paa samme Tid havde N. Elkjær, som anført, nogen Skovhugst i Volstrup Skov, og foruden de flere Stednavne i dette Sogn, som umiskjendelig tyde paa Skov, saasom Skovhus, Topholt, Korsholt, Kringelholte, Lilholt og Neistskov, havde Grimshauge dengang Skov til 19 Svins Olden, Marklund til 4 Svins Olden, Tislum Nørgaard til 1 Svins Olden og Tislum By til 4 Svins Olden. Af Lærer F. Sørensen i Hørmested er mig velvillig meddelt følgende Oplysninger: »Nu findes der kun enkelte smaa Skovpartier her i Sognet, men for et hundrede Aar tilbage skal den sydlige og østlige Del have været rig paa Skov. Egen er næsten sporløs forsvunden. Der findes Egekrat ved Øster Annexgaard og enkelte andre Steder. Samlinger af Bøgetræer findes ved Lilholt og Vester Annexgaard, og Bøgebuske forekomme mange Steder i den sydlige Del af Sognet. Ved Grimshave findes omtr. 10 Tdr. Land Elleskov; tidligere har Bøgen været udbredt i denne Egn, der med Hensyn til Jordbundsforhold ligner den tilstødende Del af Nabo-

¹⁾ Saml. t. jydsk Hist. V. B. p. 312.

sognet Ugilt, hvor den store »Klosterskov« nu fredes af Eieren af Børglumkloster. — Hist og her findes imellem Bakkerne smaa afrundede Skovmoser, ofte meget høitliggende og som vidne om Fyrren og Egen; thi der findes ofte ved Tørvgravning store Træstammer af disse to Arter. De opgravede Fyrretræer kaldes »Tyrrietræ«, og er paa Grund af sine svovl- og harpaxagtige Egenskaber meget brændbart, og anvendes meget af Egnens Folk til at spare Lyset, naar Konen skal i Kjøkken eller Spisekammer, thi skaaren i tynde Splinter og tørret, brænder det med klar Flamme. Efter Sagn skal alt det Egetømmer, som findes i Hovedgaarden Høgholts Udbygninger, være skovet paa samme Gaards Eiendom.« I Lendum Sogn, der nu, ligesom Hørmested Sogn, er skovløst, havde Længsholm 1684 Skov til 126 Svins Olden, og maa i dette Sogn mærkes følgende Stednavne Skovsgaard, Raadlund, Ringholt, Stidholt, Topholt, Burholt og Murholt, foruden det, med Hensyn til Fortids Skove saa betegnende Stednavn Grimbøgen. I Bindslev Sogn, som ligger paa Lavlandet, findes ogsaa Navne, som tyde paa Skov, f. Ex. Eiaas o: Egaas, Barkholt, Aaskoven og Heiselbæk. At der i Mygdal Sogn, som næsten bestaaer af ene Bakker og Dale, i Fortiden har været megen Skov er ganske vist. Odden, som nu kun har omtrent 20 Tdr. Land Skov, havde i 1684 Skov til 80 Svins Olden. Min Ven Sognefoged og Dbrgsmd. Niels Weien¹⁾, som for omtr. 70 Aar siden er født i Mygdal Sogn og som interesserer sig meget for gamle Minder, har nylig skriftlig meddelt mig Følgende: »Det er jo ikke langt tilbage, at jeg kan huske, men da jeg var Dreng, var baade Odden og Hummelkrog Skove mere end det dobbelte af hvad de ere nu, og der er tydelige Beviser for, at Sognet, især dets sydlige Halvdel, i Fortiden har været bevokset med Skov overalt, ikke alene ved at der i Bakkerne og Hederne, som ikke ere opdyrkede, findes mange, og ikke langt imellem dem, af de saakaldte »Rodvelter« (Huller med en stor Tue eller Dynge ved Siden), hvor Roden eller Stub-

¹⁾ Denne oplyste Bondemand har, foruden mange andre Antiquiteter, en temmelig stor Samling af gamle Sølv- og Kobbermønter fra næsten alle Lande i de 4 ældre Verdensdele, og af hvilke nogle ere fundne ved Pompeii Udgravning.

ben af de fældede Træer har været opgravet, men ogsaa i Engene overalt her i Sognet, hvor vi grave Knuptørv, findes en stor Mængde Trærødder og endogsaa meget store Træstammer især af Eg, som ere saa friske, at de kunne bruges til Gavntæ. Paa mange Steder findes der en stor Mængde Skaller af Hasselnødder, som vise, at der ogsaa har været betydelig Underskov; ogsaa findes der Oldenskaller, men disse ere meget forraadnede. Det kan ogsaa sees saavel af Sted- som Agernavne som Træholt, Kobbersholt, Skovmose, Retholt, Lilholt, Skovagrene, Skovkrogagre, Skovdalagre m. fl., at der i sin Tid har været Skov over hele Mygdal Sogn. « Paa mange Steder findes endnu Bøgepur i Mygdal Sogn, og for omtrent 30 Aar siden holdtes der hvert Aar Pintsebal i de saakaldte Uslev Buske, i hvilke der dengang fandtes mange og store Bøgetræer, som paa et Sted dannede en hel Løvsal, i hvilken Forfatteren har danset flere Gange. Den ene af Gaardmændene i Uslev eiede Grunden og den anden Træerne, som for flere Aar siden ere nedhuggede. Der findes endnu lidt Skov ved Lilholt og Træholt i Mygdal Sogn, og den 4de Novbr. 1678 afhjemledes paa Horns Herreds Ting en Synsforretning i Anledning af begaaet Tyveri i Træholt Skov¹⁾, og Ridefogden paa Baggessvogn lod den 30te Juli 1677 aflyse en Vei imellem Røgelmark og Kavltved Skov i Mygdal Sogn²⁾.

Skjøndt det ikke historisk kan bevises, at der har været Skov i Bjergby Sogn, er det dog ganske vist, at dette har været Tilfældet i dets sydlige og østlige Dele, og der holdes endnu Pintsebal hvert Aar i nogle ikke saa ubetydelige Bøgebuske, som høre til Gaarden Dal, og Bøgepur findes i flere Bakkestreg. At der ogsaa har været Skov i Asdal Sogn, kan ikke betvivles. En Jens Madsen, som var Delefoged paa Asdal i Midten af det 17de Aarhundrede, har jeg flere Gange fundet nævnt blandt de 8 Mænd (Sandemænd) i flere af Horns Herreds Tingbøger fra denne Tid, og nævnes han stedse som boende i Asdal Skov. Da Horne Mølle i 1856 blev ombygget, fandt man paa det gamle Tømmer Aarstallet 1442, og fortæller Sagnet ogsaa, at denne Mølle

¹⁾ Horns Herreds Tingbog.

²⁾ Sømmesteds.

var meget gammel og at Tømret, hvoraf den var opført, skulde været fældet i Asdal Skove. Om Skov i dette Sogn skriver fornævnte Niels Weien til mig: »Hvad Asdal Sogn angaaer, saa har sikkert hele den sydlige Halvdel af samme været bevoxet med Skov, hvilket Stednavnene Skovsgaard, Hulskov og Hestehaven ogsaa tyde paa, ligesom Gaarden Skovens Eiendomme i samme Sogn ogsaa grændse mod Hummelkrog Skov i Mygdal Sogn, og der er endnu en Levning af Skov med Bøg i Nærheden af Gaarden Rugtved i en Dal, som kaldes Ulvedal.«

Paa flere Steder, navnlig i Mølgaards Krat samt i Steilbjergs, Rugtveds, Skovens og Gjedebroens Eiendomme, findes endnu saavel Ege- som Bøgepur samt forkrøbne Egetræer, men tydeligst taler dog Bøgen om sin Fortid i Asdal Sogn, særdeles i den nævnte Skov ved Rugtved.

I de sidste 20 Aar er dog største Delen af de Bakker, som vare bevoxede med Træer og Buske, bragt under Ploven. Det kan ikke betvivles, at Asdal og Odden Skove i sin Tid have naaet sammen og kun været adskilte ved den Bæk, som gjør Skjæl mellem Asdal og Mygdal Sogne; derom vidne ogsaa Risbakkerne, som endnu findes paa begge Sider af Bækken, og saavel de forekommende Levninger af Skov som Stednavnene og de locale Forhold overhovedet tale tydeligt nok for, at den sydlige Del af Asdal Sogn samt de sydlige og østlige Dele af Bjergby Sogn tilligemed hele Mygdal Sogn have i Fortiden været bevoxet med sammenhængende Bøgeskove.

Sagnet beretter ogsaa, at Asdal og Odden Skove i gamle Dage have naaet sammen, hvisaarsag der ogsaa ifølge samme Sagn engang opstod Trætte imellem Eierne af de nævnte Herregaarde om et Oldensvin, af hvilket der endnu hænger en Levning paa Asdal, som er bekjendt under Navnet Carl Pølses Flæsk¹⁾. — Saavel i Dansk Atlas som Hoffmans Fundatser hedder det, at denne Trætte skulde for flere hundrede Aar siden have fundet Sted imellem Eierne (to Brødre) af Asdal og Birkelse om et Vildsvin, som var bleven stunget paa den enes og døde paa den andens Skovgrund, og hvis dette forholder sig saaledes, maa man forud-

¹⁾ Thieles Folkesagn I. p. 292.

sætte, at Birkelse paa den Tid har havt Strøgods med tiliggende Skøv i Nærheden af Asdal Skov. — Uagtet der endnu ikke er ubetydelig Skov i Sindal og Astrup Sogne, nemlig Baggesvogns og Bøgsted Skove, er dog den største Tilintetgjørelse af Skov, som jeg historisk kan paavise i det nordlige Vendsyssel i de sidste 2 Aarhundreder, foregaaet i disse Sogne.

Til Sparrevogngaard i Astrup Sogn (hvoraf nu kun et lille Bondested er tilbage), som for omtrent 300 Aar siden var en adelig Sædegaard, hørte endnu megen Skov for omtrent 200 Aar siden, paa hvilken Tid Baggesvogns og Bøgsted Skove naaede sammen. Det nuværende Sparrevogn ligger omtrent midtvejs imellem Baggesvogn og Bøgsted. Husene Bjørnsbølle i Astrup Sogn ere opførte 1650 af Fru Mette Friis til Bøgsted i det nordvestlige Hjørne af Sparrevogn da tilværende Skov¹⁾, og hørte det ene 1678 til Bøgsted og det andet til Baggesvogn, og naar man veed dette, kan man ogsaa med Vished slutte, at Baggesvogn og Sparrevogn Skove da have naaet sammen. Den 23de September 1678 bleve Baggesvogns Skove taxerede for 110 Svins Olden og Bøgsted Skove for 50 Svins Olden. Ved en i 1678 afholdt Synsforretning over Sparrevogn Skov, som da bestod af 12 Skovskifter, kunde det skjønnes af endel Træstubber, at der ogsaa tidligere havde været Skov vesten og sønden om Sparrevogngaard, hvis Skov da (1678) laae norden og østen om Gaarden²⁾.

Af en Synsforretning den 1ste Februar 1678 sees, at der da var tyk og tæt Skov ved Stederne Putten, Langheden og Rævbakken i Astrup Sogn, og at Veien løb igjennem Skov fra Putten helt ned over Grubakke, og at der laae en stor Skov østen for denne Bakke, som kaldtes Ravnholt Skov, som strækkede sig i Nord østen om og forbi Gaarden Ryds Mark, sønden om hvilken der da ogsaa var Skov³⁾.

1677 solgte Fru Sophie Sandberg, sal. Enevold Kruses til Baggesvogn, til sin Broder Henrich Sandberg til

¹⁾ Baggesvogns Arkiv.

²⁾ Baggesvogns Arkiv.

³⁾ Horns Herreds Tingbog.

Bøgsted »den 8de Part af Bøgsted Skove«, som kaldes Sønder Leerdal ved Skippershøi. Længden paa denne betydelige og for længe siden forsvundne Skovstrækning var fra Fjeldsted mod Vest til »Grimtræerne« (Skjeltræerne), og Bredden fra Leerdals Kjær og sønder til Brønden. Endvidere solgte Fru Sandberg til bemeldte sin Broder et Skovskifte i Nør Leerdal, »som løber fra Leerdals Kjær og nord til Veien ved »Putten«, og ligeledes et Stykke Skov liggendes sønder fra Ryd »og løber i Længden fra Langhedens Vei og nord i Røgdaal«¹⁾. Stederne Stagsdal, Sommerdal, Langheden og Rævbakken i Astrup Sogn ere ifølge samme Document byggede omtrent i Midten af det 17de Aarhundrede, hvoraf kan sluttes, at der da maa have været ryddet endel af de forannævnte forsvundne store Skovstrækninger, som have dækket hele den nuværende skovløse Egn imellem Baggessvogn Skove og de ubetydelige Levninger af Bøgsted Skov og havt en Udstrækning i Øst og Vest fra Slottved til Bøgsted og i Syd og Nord fra Sønderskov til Borresholt i Astrup Sogn. — Videre om forsvundne Skove i den nordlige Del af Astrup Sogn. Ved Skjøde af 6te Marts 1677 solgte Fru Mette Friis, sal. Henrich Sandbergs til Margaard, Solbjerg Skov i Astrup Sogn til sin Søsterdatter Jomfru Ane Sophie Seefeld til Mølgaard²⁾. At Solbjerg Skov havde en betydelig Udstrækning, fremgaaer af, at en Del af den naaede helt norden om Gaarden Torn i samme Sogn. Som Bidrag til Oplysning saavel om den foran omhandlede forderkelige Afbenyttelse af Skovene til Fædrift saavel af Herremænd som Bønder, som ogsaa om »Indhefd« af fælles Skovgrund til Bebyggelse turde følgende fortjene at blive meddelt. I et Tingsvidne af Horns Herreds Ting den 14de Septbr. 1685 angaaende gjentagne Tvistigheder mellem Eierne af Bøgsted og Baggessvogn om »Fædrift« i Sparrevogn Skov findes anført: »Anders Andersen i Solberigschou Wandt ued Æd efter Louen, at hand hafuer tiendt paa Baggexuon i 13 Aar, oc er nu En 11 Aar siden, da imedeler tid hand tiendte der, da dreff hand i bemeldte Sparrevognschou med Bagezuons Creter huor hand vilde V— last oc V— paa Kiert i

¹⁾ Baggessvogns Arkiv.

²⁾ Horns Herreds Tingbog.

alle maader, oc dref Mest westen om, ued sønder siden aff den Nye March, saauell som dref østen ud igien, oc huor hand wilde, End oc dref der med Borrisholt, Wangens oc Sandagers Cretter i samme schouff.« Ved en saakaldet Commissari Forretning i 1670 angaaende bemeldte omtvistede Fællesdrift i Sparrevogn Skov blev der af Eieren af Baggesvogn anket over, at der ved Opførelse af nogle Huse i benævnte Skov samt Opdyrkning og »Indhefdning« af noget Jord var betaget Baggesvogn og dets Tjenere i Borresholt, Wangen og Sandager den meste og bedste af deres fælles Fædrift, hvortil de i »ungefær« 100 Aar havde været berettiget i bemeldte Skov.

Til yderligere Oplysning om, at Sparrevogngaard, som foran nævnt, har været en adelig Sædegaard, anføres følgende Uddrag af et Tingsvidne af Horns Herreds Ting af 7de Febr. 1679 angaaende Eiendomsretten til Sparrevogn Skov: »Endydermere Vant forn. Christen Pedersen (som kunde mindes 50 Aar), at Mange gamle tro Verdige mænd hafr sagt til hannem, da han var ung, at Sparreungaard i deres Vnge alders Tid hafr Verret En herregaard, oc boede Adel derpaa; Jesper Christensen i Astrup Vandt med op Ragte fingre oc Æd epter Recessen, at der ingen schou er tilligende noget af forn. Gods, vndtagen Sparreun schou, hvilchen hand Kand Mindes (saauit ombuondet er) i nogle till 50 Aar at have lagt til Sparreungaard oc des grund oc Eiendom dertill at vere brugt i alle maader, som Christen Pedersen forom Vondet hafruer, disligeste at hand hafr med Verrit, da samme schou till huer welbemeldte 2de Lodz Eyerer (Baggesvogn og Bøgsted) Anpart i forn. Sparreungaard bleff delt, saa at forn. Sparreun schou saauit forn. tings Vinde af Dato 27de Juni 1670 begriber oc omformelder aldrig hafr verrit Sparreungaard fraschildt, saalænge hand kand mindes, oc Vandt ydermere, at hand af hans fader oc Mange throe Verdige gamle Dannemend hafr hørt sige, at Sparreungaard hafr verrit En herregaard, oc at der hafde boet Adel derpaa; — Jens Madsen forrige Ladefoged paa Bøgsted Wandt ued Æd med opragte fingre epter Recesen lige ord fra ord hannem Witterligt at Verre som forn. 2de Personer tilforn Vondet hafruer oc Kand mindes i 30 Aar, desligeste at hand oc hafr med verrit, da baade schou, March oc Eng er blefuen

deelt til En huer Velbemeldte 2de Lods Eyeris Anpart i forn. Sparreuongaard, saa at forn. Sparreuon skou som før er meldt iche hafr Verrit Sparreuongaard fraschildt saa lenge hand Kand Mindes«¹⁾. Heraf synes ogsaa at fremgaae, at Sparrevogngaard, som tilligemed dens Skov helt var omsluttet af Bøgsted og Baggesvogns Eiendomme, er bleven delt mellem disses Eiere.

¹⁾ Baggesvogns Arkiv.

Fra Krigens Tid 1660.

Medd. af Provst J. Vahl¹⁾.

Peder Veivods Søn Jens, som d. 27 December 1646 blev døbt her i Vinding Kirke, tog General Qvast's Regiment von Brandenburg bort paa deres Marsch her igjennem Sognet tredie Pintsedag 1659. Gud lad ham dog se sine Forældre igjen, at de kunde endnu glæde sig over hans Velstand! Saaledes har Præsten sal. Hr. Anders Hegelund i Kirkebogen skrevet om denne borttagne Dreng og Intet videre, mens hans Ønske og Bøn blev af Gud i Naade saa-vidt bønhørt, som denne sandfærdige Tildragelse udviser.

Denne var en vakker og yndig Dreng i hans Alders trettende Aar og røgtede sine Forældres Kvæg i Veivod paa Marken; der toge Rytterne denne Dreng og tvende Plage bort og droge til Møltrup i Timmering Sogn.

Derpaa tog hans ældste Broder Peder efter dem og lod, ligesom han vilde drage med dem til Brandenburg, mens om Natten hemmeligen tog han baade Drengen sin Broder og de tvende Plage bort fra dem, hvorpaa Drengen løb til et Sted, navnlig Feldborg, og forblev der Natten over; om anden Dagen vilde han have været ude i Marken med Hyrderne for at kunne siden retireret sig fra dem hjem, hvilket han ikke maatte for Konen i Huset, at han ei skulde blive

¹⁾ Af en Indberetning fra Pastor Dorscheus i Vinding 1766 til Biskop Blok i Ribe. Haandskriftet (Indberetninger om Sognene fra alle Stiftets Præster) findes paa Ribe Skolebibliothek.

tagen bort igjen; men da hun samme Dag vilde gaa ud i Marken til Hyrderne, vilde hun af Forsigtighed forvare ham i Lyngstakken og til samme Ende overhillede ham med Lyng, hvilket tvende svenske (?) Ryttere, som i det Samme kom ridendes, saa og forføiede sig til Lyngstakken i Forhaabning, at de skulde have fundet en større Skat. Da disse fik Drengen at se, førte de ham med sig til deres andre Tropper og den første Dag bandt ham til Halen paa Hesten, indtil han kom her af Egnen, da han siden gik løs hos dem; hans ældste Broder fulgtes med dem til Gullestrup i Hanning Sogn for at ville være Tjener ved daværende Frue, hvor han fik en Spand paa Armen og skulde om Aftenen gaa ud i Sognet at samle Mælk til Fruen, derpaa kastede han Spanden fra sig og marcherede saa hjem om Natten; siden den Tid hørte de ikke til den yngste Broder i 26 Aar. Underveis solgte de, som først havde taget ham bort, den anden Dag hannem for en lumpen Rixdaler, snart blev han solgt, snart blev han given hen, ligesom han kunde været et umælende Kreatur. Endelig da han i dette fremmede Land var indkommen, blev han bortgiven for Intet til en Bonde, som han i 3 Aar tjente for Bondearbeide ham at aflære: derefter blev han foræret til en Præst, navnlig Hr. And. Grav, hos hvilken ham ved Guds Forsyn blev forset sin Hustru, som der i Gaarde tjente med ham; dog alligevel blev han ved at tjene Præsten i nogle Aar, og Konen sad imidlertid til Huse. Og som Gud lod ham voxe i sin Elendigheds Land, som der staaer om Josef Gen. 41, behagede det dernæst daværende Churfyrste at sætte hannem til en Gaard i sit Land, hvor han boede indtil det 26de Aar fra hans Borttagelse fra Hjemmen af; imidlertid bleve de af Gud velsignede med tvende Sønner, den Ældstes Navn var Andreas, den Yngstes Jokum. Mens som hans Fæderne-land randt ham stedse i Tankerne, og han lystede at vide, om hans Forældre og Sødskende endnu levede hjemme, blev han med sin Kone betænkt paa, at han skulde reise her hjem for at besøge dem og erfare hvers Tilstand. Dog af Frygt for, at han ikke skulde komme igjen, turde Konen ikke lade ham reise bort paa andre Maader, end at hendes Broder skulde følge med ham, hvilket og skede, og det første Sted, de her i Nærværelsen kom til, var Aulum Præste-

gaard, hvor hans Broder Michel tjente Præsten sal. Hr. Mads Buch, dog ham ubevidst. Imidlertid refererer Broderen korteligen Præsten, hvorledes det var gaaet ham i Alleting, og at han med denne sin Kones Broder vilde nu besøge Forældre og Sødskende, om de levede; Præsten siger ham da strax, at hans yngste Broder Michel var i hans Tjeneste, kalder derpaa Karlen ind, spørgendes ham ad, om han kjendte nogen af disse to fremmede reisende Personer. Karlen svarer nei hertil; Broderen gaaer derpaa hen til denne sin yngste Broder, og paa Tydsk med grædende Taarer tiltaler ham, tager ham ved Haanden saa kjærlig og siger sig at være den Broder, som for 26 Aar siden blev borttaget. Præsten forklarer Broderens Ord for den anden Broder og befaler denne hos ham (d. e. sig) tjenende Broder at følge sin Broder og hans Kones Broder hjem til deres Fødested Veivod. Hans Broder gik derpaa med dem fra Aulum, indtil de kom til Aulum Høie, da vilde han prøve ham, om han var hans Broder eller ikke, og gik desaaarsag med Veien ad Horslund; men hans Broder Jens med sin Svoger gik den nærmeste Vei ad Veivod og sagde til sin anden Broder: Bruder, du wollst mich beluchsen. Da de kom til hans Fødegaard, hvor de havde en Hund, da han blev borttagen, som de kaldte Vægter, hvilken havde en udhulet Sten udenfor Salset, saa stak han med sin Kjæp ned i samme Sten og sagde, paa det de kunde kjende ham: Das ist Wægter sein Fatt. Han kom da for sildig hjem, i Henseende til hans sal. Forældre begge var ham af Døden forekomne, og finge de paa ingen af Siderne den Fornøielse at se hverandre i dette Timelige; men alle hans syv Brødre fandt han for sig her i Landet i Live og ved god Velstand, hvor han kom til dem og forblev hos dem udi syv Uger. Disse kjære Brødre persuaderede ham til, at han skulde forlade Brandenburg og flytte her hjem til dem, hvilket han og sikkerligen lovede, saafremt det kunde ske med Churfyrstens Tilladelse og hans Hustrus Minde og Samtykke. Da han kom til Brandenburg og ansøgte om sin Dimission, havde det ikke sket, hvis ikke Churfyrstens Frues Moder havde bedet ham løs, thi hun havde selv en Broder, der ligeledes var bleven tagen bort i Fjendetiden, og spurgte aldrig siden til ham, hvorfor hun var desmere medynksom over ham og vilde, at han skulde reise til

sit Fæderneland, eftersom han var tagen bort af Fjenden. Derpaa blev han løsgiven paa Condition, at han skulde skaffe en anden Karl til Gaarden, hvilken han fik efter 14 Dages Forløb; samme Karl maatte han give 100 Rd., inden han vilde tage imod Gaarden. Derpaa holdt han Auction over hans Gods, og samme Karl førte ham paa Reisen 4 Mile derfra til en Kjøbstad, navnlig Ratenau, derfra arriverede han til Skibs til Hamborg, fra Hamborg til Hjerting, hvorfra han gik hjem til sit Fødested, Veivod kaldet; derpaa laante hans Brødre ham Heste og Vogn til at hente hans Kone, Børn og Gods fra Jetting; da han derpaa kom hjem med alt, købte han den fjerde Part af Reving af en Bonde, som da beboede den, for 100 Rd. Dette var da Ryttergods; men siden, da Ryttergodset blev solgt til Sign. Niels Ibsen paa Tvis Kloster, forsømte han at gjøre Ansøgning om de 100 Rd., han havde givet for sin Part af bemeldte Revinge etc., hvorfor han kom under Husbonds Sold og døde i Revingegaard. Min sal. Fader prædikede over ham 1722 d. 2 Feb. an. æt. 75 og 1 mens. 1703 dom. septuages. blev denne sal. Mands brandenburgske Hustru Anna Christina Eelmansdaater Schøt begravet her i Vinding Kirkegaard anno ætat. 55. Sal. Hr. Hans Mariager prædikede over hende.

Den ældste Søn Andreas fik Gaarden efter sin Fader og har efterladt sig en Søn, navnlig Jens Andreasen, som endnu lever og boer i Vognstrup her i Sognet, og er en Fæstebonde paa Tviskloster Gods. Den yngste Søn Jokum Jensen kom til at bo i Gammel Vind udi Vind Sogn og har en Søn Jørgen, som endnu er i Live, og beboer min Annexgaard, Schougaard kaldet. De andre Børn, som den sal. Mands Sønner havde, ere ved Døden afgangne. Denne bemeldte gamle Jens Pedersen Reving har endnu en Brodersøn levende her i Sognet, navnlig Peder Christensen Hegaard, som er tilhuse i Fuglagger Huse, han er fattig og meget affældig og bliver 85 Aar gammel d. 29 Juli 1766. Han tilige med ældgamle Folk har ikke noksom kunnet fortælle, hvilken Glæde der kom i Gaarde til Brødre og Venner ved den sal. Mands Hjemkomst her til Landet og Sognet, efterdi han, der hver før mente at være forlængst død, befandtes efter 26 Aars Forløb levende.

Lidet om Caspar Markdans Moder og hendes Afkom paa Gaarden Noes

ved en Mand af Slægten Beenfelt.

(Efter en Descendentindes Forklaring.)

Af J. Kierckebye.

Østligst i Andst Sogn, omtrent 2 Miil vestligere end Kolding, ligger Bondegaarden Noes eller Nos, en Heelgaard med omtrent 8 Tdr. Hartkorn. Den er forbleven i Aarhundreder væsentligt den samme; derfor er det en Fejl af Danske Atlas, Tome V, S. 959, at kalde Noes en By. Denne ypperlige Gaard er fortrinligt beliggende midt i sine Marker paa en Terrasse af Højlandet tæt ved en dyb og skovrig Aadal, dog halv omstrømmet fra højere Kildevæld.

Det var denne Gaard, som, i sin Tid, en Konge førerede en skøn Skomagerdatter, at opfostre et lille Nus (Hnos ell. Nos) paa, som hun havde født ham. Og denne Gaard i Skoven — den har endnu megen Skov — maa have været et udmærket passende Opholdssted for en nordisk Konges Freye. Kongen skal først have stiftet Bekjendtskab med hende paa Jagten, og hertil synes det Skjoldmærke, Hjortetakker og grønne Grene, som han siden begavede sin Søn ved hende med, at henpege. — Efter første Bekjendtskab besøgte Pigen ofte Slottet, medbringende Jordbær og andre Frugter, indtil hun blev svanger ved den da endnu ugifte Konge, hvorefter hun fødte ham, som forberørt, en Søn, der

siden gjorde sig bekendt under Navn af Caspar Markdan eller Markdaner ¹⁾).

Siden ægtede denne Kvinde en Herre af Slægten Beenfelt, som derefter beboede Noes med hende og ved hvem hun fik flere Børn. Dette hendes Afkom, en Green af Beenfelt Slægten ²⁾, holdt sig siden der, som Ejere, i mere end eet Aarhundrede. Den sidste Beenfelt her var en Datter, gift med en Povl Garp i første Hælytte af 18de Aarhundrede. De havde flere Børn, af hvilke en Søn Hans Garp besad Gaarden til henimod Slutningen af forrige Aarhundrede, da han døde i Armod og havde aldrig været gift. Den nuværende Ejer af Noes, som slet ikke er af hiint Blod, har fortalt mig, efter sin Formand, at Hans Garp, da han bemærkede, at hans Kreditorer vilde gjøre Alvor af at tage Gaarden fra ham, brændte alle dens gamle Papirer, paa det Ingen siden maatte faa Nytte af Gaardens mulige Forretligheder.

En Datter af Povl Garp, Dorthe, giftede sig ud af Noes til det nærliggende Gejsing, hvor hun døde 1812 i en Alder af 74 Aar, ifølge Andst Kirkebog. Først (?) i 19de Aarhundrede arvede »Dorthe Povlsdatter Garp« og hendes Broder Hans Garp 900 Rigsdaler efter en Moster og en Morbroder i Norge, begge Beenfelter og fødte i Noes.

Dorthe Garp efterlod sig fem Børn og een af disse, Knud Madsen, fød 1779, død 1855, syv, blandt hvilke sidste er Dorthe Knudsdatter, gift med Gaardmand Anders Olesen i Vester-Gjesten. Hun har fortalt mig Hovedindholdet af denne Beretning.

¹⁾ I »Danske Atlas« staves hans Navn paa begge Maader. Han var Lænsmand paa Koldinghuus 1585—1618. Hans Levnetsbeskrivelse, uddraget af S. I. Vinums Ligprædiken over ham, findes i »Den danske Adel« af Bricka og Gjellerup S. 337—49.

²⁾ Af »Danske Atlas«, Tm. V, S. 895, læses, at her har i Kolding boet meget betydende Mænd af Slægten Beenfelt i Caspar Markdaners Tid og kort derefter.

Optegnelser fra Mariager Kirke.

Af S. Bergsøe.

I Juni Maaned 1873 blev der samtidig med en Omflytning af de Ligstene, som maatte antages ikke at ligge paa deres oprindelige Pladser, foretaget en fuldstændig Undersøgelse af Mariager Kirke; men Udbyttet svarede ikke til Forventningerne, idet de Begravelser fra 15de og 16de Aarhundrede, som Ligstenene antyde, forlængst vare forsvundne og havde givet Plads for nyere.

Som bekjendt findes Thord Degns Vaaben malet paa en Pille. Det er, af Veneration formodentlig for det meget gode Gods, han hidgav, blevet skaanet af Hvidtekosten, men desto grundigere ødelagt, hvergang det blev malet op. Kalkmalerier findes efter en haandskreven gammel Beskrivelse paa Hvælvingerne, men ere nu overstrøgne.

Under Gulvet fandtes Thestrupernes Begravelser med nogle ciselerede Plader, hvis vidtløftige Indskrifter Indhold delvis gjengives her, da de ikke forhen tør antages bekjendte og dog kunde tjene til nogen Oplysning.

Hvad er et Menniskes Levnet i Verden
en Reyse

igjennem Freden til Ævigheden;

En betydelig! en farlig og tillige en kort Reyse.

Denne Reyse

Begyndte den nu salig Herre

Hr. Mathias de Thestrup

til Mariager Kloster

Aar MDCLXXXVIII den X Febr
 en værdig Søn
 af høy-ædle og høy-ærværdige
 Hr. Frands Thestrup Biskop over Alborg Stift
 og
 Frue Else Mule.

Under denne Ligtales Fortsættelse erfarer man, at Hr. Mathias, efter at have rejst udenlands, hvorved han blev bequem til et Æresbevis efter det andet, blev 1710 (?) Rector i Aalborg Cathedralsskole, 1716 Landsdommer i Nørre Jylland, 1733 Virkelig Justitz Raad og endelig 29 Januar 1749 Etatz Raad og »samme Dag allernaadigst nobiliteret«. Blev gift 1716 med sin endnu efterlevende Enke, Frue Cecilia Maria Werchmester, som med een eeniste Søn, Hr. Justitsraad og Landsdommer Hr. Frantz de Thestrup, haaber til en salig Samling. Han blev begravet hos sin Sønesøn Mathias Christian, efter hvem der fandtes en Plade, som viser, at han fødtes 16 August 1757 og døde den 30 Martii 1758.

Over Hr. Mathias Thestrups Søn Frantz fandtes ligeledes en Inscription, som viser, at han er født i Aalborg 30 Jan. 1721; »Ved indsigt, retskaffenhed, Klogskab og Forsigtighed, steg han igjennem en Deel juridiske Embeder, til Landsdommer i Nørre-jylland 1751 og opad alle Ærens trin indtil Kammerherre 1770«. Han døde 75 Aar gammel, uden Børn, 15 Juni 1796. Han var gift med Maren Thestrup fra 1753—1790. Af hendes Kistelaagsplade seer man, at hun var en Datter af Etatzraad, Assessor og Professor Christian Thestrup og Frue Karen Fogh, og at hun er født i Kjøbenhavn 1731. Deres Søn var den Mathias Christian, der døde spæd.

Ved at rydde Arenstorffernes Capel fandtes nogle Inscriptioner paa ciselerede Plader, hvis Indhold her sammentrængt gjengives, da de lide af stor Vidtløftighed.

Den første var over en Fru von Güldensør (Gyldenør?)⁹⁾. Hun er fød til Verden Ao. 1710 den 19 Martii paa Overgaard af Høiædle og Velbaarne Herre Friedrich v. Ahrenstorff, Hans Kongelige Majestæts høitbetroede Etatzraad, Herre til Overgaard, Visborriggaard og Havnø etc. etc. etc. og Høiædle og Velbaarne Frue Maria Antonia Lilien-Crone.

Hun haver frembragt hendes Ungdomstid i Holstein i christelige og hendes Adelskab anstændige Dyder, indtil hun 1741 4 Martz paa Overgaard kom i Ægteskab med Hr. Güldenehr — hvorom mere siden. Efter hans Død bragte hun en Søn til Verden paa Stougaard 1742 den 29 Januar, som opkaldtes efter Faderen, men døde paa Overgaard 5 Oct. samme Aar. »Da hun nu saa ved hendes Mands Død sit halve Hjerte i Graven og ved hendes Søns Død sin Glædes Gnist udsluckt i Verden, ofrede hun sit Hjerte til Gud.« — Hun døde i Rendsborg 19 Juni 1754.

Manden var efter Inscriptionerne »Gustau Adolph von Güldnehr Kongelig Maiejets til Danmark og Norge velbestalter Major, som Aar 1694 den 4de Decembris af Høiædl og velb. Frue Christine von Mecklenbourg er fød til Verden, kom i Kongens Tjeneste 1719 og samme Aar gift med »en Enkefrue« Johanne Marie von Sustenstedt, salig Capitain Sundtes, men hun døde 14 Febr. 1738. Gik nu i russisk Tjeneste, hvorfra han senere hjemkaldtes og forfremmedes 22 Juni 1740 til Major. 1741 4 Martz blev han gift med Frøken Anne Elizabeth von Ahrenstorff; »men som hand samme Aar af Kongen blev beordret at gaae til Rysland, er han paa sin Reyse til Kjøbenhavn den 27 October i en paakommende Storm beklagelig omkommen mellem Aarhus og Thunø Land«, 46 Aar gammel. — Nederst Verset:

Jeg gik min Konges Bud, Hans Vilie at lyde,
Paa Vandet maatte jeg mit Liv for Stormen yde,
Mit Legem gjemmes her, Min Sjæl med Englefavn
Omgiven, ankrede i Salighedens Havn.

Af Ligstenene, som nu ved Omflytningen vare mindre vanskelige at læse end i deres tidligere Leie, maa navnlig fremhæves den over Laurentius Magni af Slægten Løvenbalk.

Indskriften med Munkebogstaver er correct saaledes:

HIC SUNT NOBILIS: VIR: LAURE[N]CIUS¹⁾ MAGNI DE THIELE
CV[M] UXORE * SUA * DNA ANA: ANNO DNI MCD.

To Vaaben foroven ved hendes Hoved ere Guldienstierternes (Mødrene) og Flemingernes (Fædrene), underneden Mandens (Løvenbalkernes,

¹⁾ Marmora Danica har Mathias.

med liggende Løve paa Bjælken, medens den senere viser sig springende, og et Vaaben med en Klokke (Utson).

Den næste Sten har lidt noget, men ved Hjælp af Abildgaards Tegninger i oldnordisk Museum hjælper man sig dog til:

HIC JACET DNS IOHES MATHIE DE VISBORGH MILES CV[M]
UXORE SVA DNA ANNA ORATE PR[O] EIS.

To Vaabenskjolde: Munk med Vinranker.

Tredie Sten med Munkeskrift er over en Præst og har til Indskrift:

HIC JACET DNS IHNES IHIS¹⁾ PRESBITER IN JÆLINGH
ORATE PRO ANIMA EIS.

Tildels efter Abildgaards Tegning, da det Halve af Stenen mangler.

Af Stenene fra det 16de Aarhundrede, som i Almindelighed ere smukt udførte og med Vaabener, mærkes følgende, som alt ere bekjendte, men hvis Indskrifter gjengives bogstavret, medens Vaabenerne for en Del ere aftegnede og ville blive opbevarede i Randers historiske Samling:

Otto Krumpens:

ANO 1555 PA¹⁸ DAG · MAY · BLEFF ANO — 15
FRVE · DRVDE · BEGRAFFVEN.

HER LIIGER HER OTTE KROMPEN · TIL · TRVDZHOLLV̄
RIDER · DAMARCKIS · RIGIS · MARSK · BEGRAFFVEN ·
MET BEGE HANS · HØSTRVER · FRVE · DRVDE · HER
KLAVS · KRÖDIGIS DATR · OC · FRVE · ANE · HER ·
PEDER · LÖCKIS · DATER · GVD VNE · THENO · MED ·
ALLE · CRISTENE · EN · GLEDELIGE · OG SALIG · OP-
STANDELSE · OG · THZ · EVIGE · LIFF.

Den smukke lille Sten, der har siddet over Krumpenes Capel, har følgende Indskrift:

HER · LIGGER · THII · KROMPEN SLECHT.

Capellet er forlængst jevnet med Jorden.

¹⁾ Johannes Johannis.

Stygge KRVPENS:

HER · LIGGER · HER STYGGE · KRVPEN · SOM · VOR
 · BESKOP · Y · BØRLVM OC · DØDE · Y · ASMYL ·
 KLOSTER · AAR MDLI GVD WERRE HANNEM NAADIG.

Enkelte Ligsten minde om Lykkernes berømte Slægt.
 Saaledes en over Jomfru Gertrud:

HER LIGER BEGRAVIT ERLIG OCH VELBYRDIGE JOMFRV
 GIERTRVD LØCKE HER IACOB LØCKIS DATER AF SKOVES-
 BOE SOM DØDE HER I MARIAGER DEN --- DAG I DET AAR
 DER MAND SKREF 15 . . GVD GIVE HENDE MED ALLE
 CRISTENE EN GLEDELIG OPSTANDELSE AMEN.

En anden Sten findes med følgende Indskrift:

HER LIGGER BEGRAFFVIT · ERLIG · OG · WELBYRDIG
 QVINNE FRV KISTENE · HER · PEDER · HØGIS DATER
 AFF · ESKER · DØDE THET AAR MDXLII · HER · LAFVE
 · BROCK · AFF ESTROP · HINDIS · FYSTE · HOSBONDE
 HER PEDER LYCKE TILL HVERRINGH DENN ANDE
 HOSBOND.

Paa et Epitaphium med Lyckes og Billers Vaaben:

Her ligger begraaffvit Erliig och Welbiurdige Jom-
 frwer Jomfrue Sitzel lyckes og Jomfrue Hylleborh Lyckes,
 Her Jacob Lyckes Døtter af Skosesboo, och war Jomfrwe
 Sitzell abbet diess y mariager kloster XX Aar och døde
 hun her wdi mariagers closter paa hellig tre kongers Nat,
 der Klokken haffde slaaet iet Aar 1582 och døde Jomfrwe
 Hilleborh her udi Mariagers kloster den 9 Novembris der
 klokken haffde slagit tolf — 1585.

En gammel Beskrivelse af 1823 viser, at det ikke har
 manglet paa flere Epitaphier og Malerier, som nu ere borte,
 foruden over en Mængde Borgerlige ogsaa over Gjertrude
 Lycke og en Fru Margrete Urne.

Af Ribe Bys Tingbøger fra den første Halvdel af det 17de Århundrede.

Af J. Kinch.

1. Beskyldninger mod Byfoged og Tovsmænd.

Tredie Juledags Aften 1614 kom Hans Sværdfejer i Ribe ind til sin Gjenbo, Skomager Anders Siem, og de fik sig da en »Kortenspilleg« med hinanden. Omtrent på denne Tid synes næmlic Kortspil at være blevet temmelig almindeligt her i Byen; navnlig synes det at være blevet brugt på Værtshusene, hvor man ¹⁾ spillede om, hvem der skulde traktere med Noget, hvorved Spillet oftere gav Anledning til Strid. Således også her: Hans Sværdfejer havde selv forlangt, at Anders Siem skulde spille med ham om en Kande Mjød; men da han tabte, vilde han ikke betale. Han begyndte tillige at give mange »letfærdige og utilbørlige« Ord, hvorfor Værten lod gå Bud over til hans Kone for at bede hende om, at hun vilde komme og hente sin Mand hjem, en ikke ualmindelig Fremgangsmåde, når der frygtedes for Slagsmål. Men imidlertid blev Hans så rasende, at han først tog en Kjerte (Lysestage) af Bordet og slog med den til Anders, så at denne fik et Sår over det ene Øje, og derefter endog bed Anders i hans lille Finger. Efter Vidnernes Udsagn var det derfor kun højst fornødent Nødværge, at Anders greb en Spade og slog med den til Hans, så at denne fik Sår og Skade deraf. Herunder indtræf tillige det

¹⁾ Såvidt jeg har bemærket, var det altid kun 2, som spillede sammen.

uheldige Tilfælde, at han også kom til at såre Hans Sværdfejers Tjenestepige, Gjertrud Lavridsdatter, som netop kom ind i Stuen, rimeligvis for på sin Madmoders Vegne at få sin Husbond hjem, i hendes venstre Hånd. Efter de samme Vidners Mening var dette Uheld dog kun sket ved Våde og »Mellemløb«, det vil sige derved, at Pigen forsætlig var gået imellem de stridende Parter; Vidnerne mente derfor, at det ikke kunde være strafbart. Herved er dog at mærke, at de nævnte Vidner dels vare Anders Siems egen Kone, dels hans Svoger; den Sidste tilligemed en anden Mand vidnede tilmed kun efter, hvad en vis Ingeborg Jørgensdatter, som må have været tilstede ved Slagsmålet, havde udsagt for dem.

Andre Vidnesbyrd angå, som det synes, en Fortsættelse af Slagsmålet, som havde fundet Sted ude på Gaden. Ved dem oplystes det, at Anders Siems Kone havde holdt Hans Sværdfejer, medens hendes Mand slog ham. Ved Slutningen af Slagsmålet var endogså Enkebispinde Hegelund eller, som hun kaldes, Anne, sal. Mag. Peders, kommen til; hun havde næmlig, medens hun sad i sin Stue, hørt Nogen skriige og var da i egen Person gået ud på Gaden og om til Anders Siems Dør, for at se, hvad der var påfærde. Sit Vidnesbyrd for Retten afgav hun dog ikke personligt, men efter den for Kvinder, især når de vare af nogen Anseelse, almindelige Skik ved 2 Mænd, som svore på, at hun havde udsagt således for dem, således som vi allerede ovenfor have set ved Ingeborg Jørgensdatter. — Efter Slagsmålet havde Hans Sværdfejer haft 2 Ambassader inde i Huset, for at forlange sin Hat og sin Krave udleverede, men havde hvergang fået det Svar, at han kunde få dem, når han betalte, hvad han skyldte.

Alle disse Vidnesbyrd i Sagen afgaves den 31te Januar 1615, og den 7de Februar næstefter gjorde de 12 Tovsmænd, Kristen Ibsen osv., deres Eder i Sagen. Først svore de Anders Siem og Hans Sværdfejer begge deres Skade til Hjemgjæld og begge til at bøde mod Kongen og Byen. Som Grund til, at Eden også for den Førstes Vedkommende fik dette mindre heldige Udfald, anføres udtrykkelig den Omstændighed, at hans Kone, som ovenfor fortalt, havde holdt på hans Modstander, medens han slog ham. Blandt de

Tilstedeværende på Tinget var også Anders Siems ovenfor nævnte Svoger¹⁾, Mads Hansen Ønlef; denne Mand, som vil komme til at spille Hovedrollen i denne Fortælling, blev så forbitret over Sagens Udfald for hans Svoger, at han strax derefter på Tinget sagde til Tovsmændene, at de gjorde deres Ed som nogle Falsknere, hvilken Beskyldning, for at være fuldkommen vidnesfast, også strax blev indført i Tingbogen. — Derefter svore de samme Tovsmænd Anders Siem et nyt Tov over for det Sår og den Skade, som han havde tilføjet Gjertrud Lavridsdatter; for denne Sag skulde han bøde såvel til Sagvolderen som til Kongen og Byen. Dommen begrundes ved, at Anders Siem vel havde ment, at Såret og Skaden vare skete ved Våde og Mellemløb, men at han ikke selv havde kunnet nægte, at den var sket »med vred Hu«, idet han havde agtet at slå til Hans Sværdfejer.

Ribe hørte, som bekjendt, til de Byer, som vare undtagne Landstingets Område, idet Byens af dens Borgmestere og Rådmand bestående Magistrat udgjorde en Rådhusret, til hvilken der kunde appelleres fra Bytinget, og fra hvilken der igjen appelleredes umiddelbart til Kongen og Herredagen. For denne Rådhusret indstævnedes nu også Anders Siem de 12 Tovsmænd for de 2 Tovseder, som de havde svoret over ham. Hans Sværdfejer og Byfogden vare ligeledes stævnedes til at møde i Sagen, den Første for at fremlægge sine Vidnesbyrd, den Anden, fordi han havde udstedt de påankede Tovseder. Anders Siems Påstand gik ud på, at Tovsmændene burde fældes for deres Eder og stå til Rette derfor. Sagen foretoges den 18de Juni samme År. Først fremlægge han og Hans Sværdfejer Tingsvidner om de af dem tidligere, af hver især i sin Interesse, tilvejebragte Vidnesbyrd. Den Første fremlægger desuden et skriftligt »Forsæt og Beretning«, i hvilken han navnlig beråber sig

¹⁾ Det er mig ikke fuldkommen klart, i hvilket Svogerskabsforhold Mads Hansen egentlig stod til Anders Siem. Han kalder denne sin Svoger, hvilket i den Tids Sprog vistnok i Almindelighed betyder en Svigersøn; men senere nævnes kun fjernere Slægtninge som hans Arvinger, og han synes heller ikke at kunne antages for en gammel Mand. Måske havde han været gift med en afdød Søster til Anders Siem.

på, at han er bleven overfalden i sit eget Hus, hvorfor han, som han mente, såvel efter Ribe Byret som efter Recessen burde være fri for at bøde, og Voldsmanden derimod have Skade for Hjemgjæld. På Tovsmændenes Vegne mødte en af dem ved Navn Broder Andersen Landby, som forsvarede deres Eder dermed, at den af Anders Siem påberåbte Lovbestemmelse ikke kunde komme til Anvendelse ved denne Lejlighed, eftersom Hans Sværdfejer var kommen ind i Huset uden Vrede og med Husejerens Tilladelse, og Striden først senere var opkommen mellem dem i Anledning af Kortspil; endnu mindre kunde Anders Siem være berettiget til at hevne sig på sin Modstanders Tjenestepige. Under udtrykkelig Påberåbelse af disse samme Grunde dömmes også Rådhusretten Tovsmændenes Eder ved Magt at være, eller, som det hedder, »de vidste Intet imod dem at sige«. — Samme Dag havde også Mads Hansen været tilstede på Rådhuset og der sagt offentlig til Byfogden, Lavrids Stafensen Skriver, at han havde forvendt Tovsmændenes Ed.

Herefter blev nu Mads Hansen først tiltalt tiltinge af Tovsmændene i Anledning af de ærerørige Ord, som han den 7de Februar havde tilsagt dem på selve Tinget, idet de vilde »fordele« ham, det vil sige, gjøre ham til en »fordelt«, »lovforvunden« Mand, som tildels mistede sine borgerlige Rettigheder, navnlig for Domstolene, indtil han havde betalt visse bestemte Bøder. Foreløbigt afværgede han dog denne Sag derved, at han den 4de Juli på Tinget fremlagde en skriftlig Beretning, som gik ud på, at Byfogden var hans Avindsmand (der ses i Virkeligheden at have været en ældre Strid imellem dem, hvis Sammenhæng dog ikke er mig klar); han havde oftere beklaget sig for Øvrigheden over hans »Uskikkelighed« imod ham, og navnlig havde han den 24de Marts på Rådhuset indgivet en skriftlig Klage over ham i flere Artikler. Han vilde derfor ikke møde for Byfogden og for denne svare de 12 Mænd (Tovsmændene) eller stå dem nogen Forfølgning, förend Byfogden havde forsvaret sig for Lensmanden imod de Beskyldninger, som han dels allerede havde rejst imod ham, dels havde forbeholdt sig senere at fremkomme med. Til samme velbyrdige Herre henstillede han også sit Mellemværende med de 12 Mænd. Denne Henskyldelse under Lensmanden havde også virkelig

den Virkning, at, da Broder Andersen Landby d. 11te Juni på Bytinget på sine Medbrødrer, Tovsmændenes, Vegne begjerede 3die Ting (»Dele« skulde begjeres på 4 Tingdage) til Mads Hansen, og Lavrids Stafensen samtidig begjerede 1ste Ting til Samme, og Byskriveren, Mads Lassen, sad som Tingholder i denne Sag, fremstod Slotsskriveren på Riberhus, Villum Hansen, og tilkjendegav, at, eftersom Mads Hansen havde været hos ham¹⁾ med sin Klage og indskudt sig for sin høje Øvrighed, velbyrdig Albert Skeel, så forbød han Fogden, eller hvem Anden der sad i Dommers Sted, at tilstede nogen Tiltale til ham, förend Sagen kom for Lensmanden. Denne må dog senere have fundet Mads Hansens Klager ugrundede og derfor afvist dem, hvorefter Tovsmændene optog Sagen påny. Den 22de August prøvede Mads Hansen at gjøre sit Skudsmål på Tinget, uagtet dette bestyredes af Byfogden selv; de 24 opnævnte Mænd bevidnede, at de for deres egne Personer ikke havde Noget at beskyldte ham for, og at de ikke havde hørt eller spurgt nogen »uærsomme« Sager om ham förend den nuværende. Skudsmålet var altså ikke fuldstændig gunstigt og kunde i ethvert Tilfælde ikke forhindre, at Mads Hansen endnu samme Dag blev fordelt af de 12 Mænd efter Recessen (Frederik den Andens koldingske Reces af 1558) i det 20de Kapitel, altså som en Lögner.

Byfogden synes derimod for dengang at have ladet sin Tiltale mod Mads Hansen fare; men da denne Sidste heller ikke efter denne Tid lod ham i Fred, lod han ham den 11te Juni 1616, altså omtrent et År senere, fordele for en ny Fornærmelse, idet han nemlig havde kaldt ham en buget (tykmavet) Hund. Værre var det, at Mads Hansen kort efter, da de traf sammen på Frøs Herredsting, offentlig for Retten (»for Tingsdom«) beskyldte Lavrids Stafensen for at have stjålet en Kalv. Herfor blev han nu igjen den 29de Juni fordelt af Byfogden.

Imidlertid havde Mads Hansen rustet sig til et Hovedangreb, dels på de ovennævnte Tovsmænd, dels på Byfogden. Han havde forsynet sig med flere Borgeres skriftlige Vidnesbyrd om, at de havde været tilstede på Tinget den 7de

¹⁾ Lensmanden må rimeligvis på den Tid have været bortrejst.

Februar 1615 og der hørt og set, at Tovsmændene først havde svoret Anders Siem fri for Sagen med Pigen Gjertrud Lavridsdatter, men derefter på Byfogdens Befaling eller efter hans Tilskyndelse havde omgjort deres Ed og svoret Anders Siem 2 Tov over, både for Hans Sværdfejer og for Pigen. Nogle af de Mænd, hvis Navne fandtes under disse Breve, havde efter hans Beretning, som ikke findes modsagt, den 2den Maj været med ham på Slottet og havde der bekræftet deres Vidnesbyrd. Ligeledes vare de Fredagen for St. Hans Dag mødte med ham på Rådhuset. Her havde han oplæst et af disse Breve og på en temmelig overmodig Måde rost sig af, at han endnu havde 11 af samme Slags. — Beskyldningen mod Byfogden for Tyveri vilde han godtgjøre ved et skriftligt Vidnesbyrd, som en Borger ved Navn Thomas Kristensen havde udstedt, og i hvilket han vitterliggjorde, at en anden Borger, Hans Andersen Katkjær, havde fortalt ham, at Lavrids Stafensen for nogen Tid siden havde villet tilegne sig en Hans Bagmand tilhørende Kalv og derfor havde klippet sit eget Mærke i den, skjönt det måtte være ham vitterligt, at den ikke tilhørte ham; men da Hans Bagmand havde truet alvorlig med at ville klage over ham til Lensmanden, havde Byfogden tilstået sin Forseelse og udleveret Kalven.

Borgmestere og Råd må vistnok have anset disse Beskyldninger for usandfærdige; tillige må de vel have anset det for deres Pligt at beskytte Byens Tovsmænd og Byfoged. Den 5te Juli lode de derfor Mads Hansen fordele på Bytinget for de 12 Breve, som han på Rådhuset havde pralet af, at han havde imod Tovsmændene, Byfogden og de 8 Mænd, som den 7de Februar 1615 havde været Tinghørere. Magistraten mente nemlig, at der ved disse 12 Breve var sket Forsamling mod Øvrigheden, hvilket siges at stride mod Byretten. I selve Byretten findes dog Intet herom; men i Kristian den Andens Privilegium for Ribe af År 1517 erklæres det for en halsløs Gjerning, hvis Nogen gjorde Op-
rejsning eller Samling i Byen imod Magistratens og Byfogdens Villie (se min »Ribe Bys Hist. og Beskr.«, S. 452 fl.). Det synes rigtignok kun meget uegentlig at kunne kaldes en Op-
rejsning eller Samling, at Mads Hansen havde fået endel Personer til hver for sig at udstede et Vidnesbyrd,

og det er dog for Brevene, ikke f. Ex. for hans og hans Ledsageres Optræden på Rådhuset, at han fordeles. De Breve, som han således hemmelig havde erhvervet sig, uden at Vidnesbyrdene vare stadfæstede på Tinget, kaldes Bænkebreve. — Samtidig lod Magistraten ham også fordele for den Ulyd, som han den 29de Juni havde gjort på Tinget, »med mange Ord, som han brugte imod Fogden, siden han blev fordelt af Lavr. Stafensen for en Lögner«. — Mads Hansen lod sig dog ikke skræmme heraf, ligesålidt som deraf, at Lavr. Stafensen d. 17de September forbød Alle og Enhver at huse og hæle ham enten i Byen eller uden Byen, da han var hans lovforvundne og fordelte Mand. På et sådant Forbud haves flere Exempler, skjönt jeg ikke véd, om det nogensinde havde stor Virkning.

Nogle Måneder gik nu hen med Optagelsen af Tingsvidner. Mads Hansen lod de Breve, som han havde erhvervet, dels 4 (flere nævnes nu ikke) mod Tovsmændene, dels 1 mod Byfogden for Tyveri, læse på Tinget; men de afkræftedes på en for ham meget uheldig Måde, idet navnlig alle de 4 Borgere, hvis Navne eller Mærke fandtes under de førstnævnte Breve, erklærede, at de aldrig havde udstedt et sådant Brev eller vidste Noget deraf at sige. Tildels udsagde de endogså tvertimod deres foregivne Breves Indhold, at de havde været tilstede på Tinget den 7de Februar 1615, men ikke havde hørt, at Tovsmændene havde omgjort deres Ed, eller Byfogden opfordret dem dertil. — Hvad Tyveris-Beskyldningen mod Byfogden angår, erkjendte Thomas Kristensen rigtignok, at han havde skrevet Vidnesbyrdet derom; men Hans Andersen Katkjær, efter hvis Udsagn det skulde være udstedt, erklærede, at han ikke vidste at beskyldte Lavr. Stafensen for Andet end Ære og Godt i alle Måder, og Hans Bagmand udsagde, at han havde fundet sin Kalv igjen der, hvor han havde udsluppet den, og uden at den var mærket med noget andet Mærke end hans eget.

Mads Hansen indgav derpå et nyt Bönskrift til Lensmanden, hvori han klagede over, at Byens Øvrighed forlokede eller truede Vidnerne til ikke at sige Sandheden. Herskabsfogden, Hans Hegelund, lod derfor både på Kongens og Magistratens Vegne alle Vidnerne påny stævne til Tinget d. 20de November og spurgte dem, om enten han eller nogen

Anden af Øvrigheden havde talt til dem og enten ved Trusler eller på andre Måder søgt at indvirke på dem, hvortil de alle svarede Nej! Samme Dag vare også de 8 Mænd, som den 7de Februar 1615 havde været Tinghørere, mødte og bevidnede, at Tovsmændene ikke den Dag havde svoret anderledes eller videre, end Tingsvidnet indeholdt, og at Byfogden »havde siddet rolig på sit Sted og ikke talt til dem om at sværge enten til eller fra i nogen Måde«.

Det var således kun med ringe Udsigter for Mads Hansen, at disse 2 Sager endelig den 27de November kom for på Rådhuset. Først foretoges den Sag, hvorunder Mads Hansen havde ladet stævne Kristen Ibsen og hans Medbrødre, Tovsmændene, med det Delsvidne (Tingsvidne om, at han var bleven fordelt), som de d. 22de Avgust 1615 havde forhvervet over ham, ligesom også Byfogden, som havde udstedt dette Delsvidne og dermed formentlig gjort ham Uret. Han fremlagde sine Vidnesbyrd, men måtte rigtignok med god Grund beklage sig over, at Udstederne senere havde fralagt sig dem, uagtet de tildels tidligere selv havde bekræftet dem såvel på Slottet som på Rådhuset. Iøvrigt indrømmede han, at de Ord, som han på Tinget havde sagt til de 12 Mænd, vare sagte i »ubetænkt Hastighed«, men mente rigtignok også, at man netop derfor ikke havde behøvet strax at føre dem til Protokols. — På Tovsmændenes Vegne mødte også dennegang Broder Andersen Landby, fremlagde de Vidnesbyrd, som gik ud på at afkræfte Modpartens Beskyldninger, og mente ligesom Byfogden, at Delsvidnet burde stå ved Magt. Til samme Resultat kom da også Retten, såsom dels Tovsmændenes Eder vare blevne stadfæstede på Rådhuset, dels Mads Hansen ingen lovlige og nøjagtige Beviser imod dem havde fremlagt. — Det samme Udfald havde den anden Sag, som blev foretagen samme Dag, og under hvilken Mads Hansen havde indstævnet Byfogden alene med det Delsvidne, som han d. 29de Juni havde erhvervet over ham i Anledning af Beskyldningen for Tyveri.

Med denne Overrettsdom, om vi så må kalde den, gav Mads Hansen sig endnu ikke tilfreds, men stævnedes, dog først, som det synes, efter længere Tids Betænkning, begge Sagerne for Herredagen År 1618. Samtidig indgav han en Klage til Kongen over, at han var bleven forurettet derved,

at hans Vidnesbyrd ikke havde måttet »stændes« (tilstedes) ham, så at han derved var bleven forhindret i at bevise sine Ord. Den 2den Juli 1618 lod Kongen derfor udgå en Befaling til Lensmanden på Riberhus, Her Albert Skeel, om, at han i egen Person og i Mads Hansens Nærværelse skulde forhøre til Tinge, hvilke Vidnesbyrd denne agtede at føre, og sørge for, at hans Vidnesbyrd bleve givne ham skriftligen tilkjende (skriftlig udfærdigede), som det sig burde. Først d. 5te Oktober overleverede Mads Hansen Lensmanden dette Kongebrev, hvormed han altså ikke har skyndt sig. Derimod tog Alb. Skeel sig med rosværdig Hurtighed af Sagen; thi allerede den næste Dag, en Tirsdag, lod han Hans Hegelund møde for sig på Tinget, oplæse det kongelige Befalingsbrev og i Henhold til det tilbyde Mads Hansen, at han selv måtte bestemme, hvilken Dag i den tilkommende Uge han vilde føre sine Vidnesbyrd frem; Hr. Albert Skeel vilde da møde personlig og fuldgyøre hans Majestæts Befaling. Mads Hansen var stævnet til at høre herpå, men ikke mødt; Hans Hegelund lod da det samme Tilbud gjøre ham i hans Hjem ved 2 dertil beskikkede Mænd, hvilke d. 13de på Tinget afgave Beretning om, at Mads Hansen havde svaret dem, at han d. 14de vilde møde på Tinget; imidlertid vilde han tale med Lensmanden om, til den Tid at hjælpe ham hans Vidnesbyrd frem. Næste Dag mødte også virkelig både Hr. Alb. Skeel og Mads Hansen på Tinget. Den Sidste spurgte da først Rådmand Magnus Grave, om en anden navngiven Borger, Povl Nielsen, ikke havde sagt til ham, at han på Tinget havde hørt de 12 Tovsmænd, Kristen Ibsen og hans Medbrødre, sværge 2 Gange i samme Sag tvert imod hinanden; men både Magnus Grave og Povl Nielsen nægtede at vide Nogetsomhelst herom. Forøvrigt vare Vidnerne omtrent de samme som tidligere, og det gik med deres Vidnesbyrd ganske ligesom før. Blandt de nye Vidnesbyrd er det mærkeligste, at Anders Siem selv erklærede, at han ikke havde hørt, at Tovsmændene havde svoret anderledes, end Tingsvidnet indeholdt. Til sidst spurgte Lensmanden Mads Hansen, om han havde flere Vidnesbyrd at fremføre i Sagen, og Mads Hansen svarede dertil, at han fortiden ikke havde flere tilstede. Derpå bleve disse Vidnesbyrd tagne beskrevne i Lensmandens Påhør.

Da Mads Hansen således ingen nye og bedre Vidnesbyrd havde at fremlægge for Herredagen, måtte Sagerne naturligvis også her gå ham imod, så at Rådhusdommen stadfæstedes; i Kost og Tæring blev han dømt til at betale Borgmestere og Råd, som vare stævnedes til at forsvare deres Dom, 100 Rd. Dette Sidste ses af Tingbogen for 1619, d. 3die og 14de Decbr. Mads Hansen var da død, og Magistraten havde ladet gjøre Udlæg for de 100 Rd. i hans efterladte Gods, som den tildels havde måttet lade efterlyse fra Prædikestolen. Det synes forresten ingenlunde at have været tilstrækkeligt til at dække Fordringen, hvorfor hans Arvinger, som vare fjernere Beslægtede, heller ikke vilde overtage det imod at betale Magistratens Fordring.

Når man betragter den Hårdnakkethed, hvormed Mads Hansen til sin egen Skade forfulgte disse Sager, kan man neppe antage Andet, end at han selv har ment, at han havde Retten på sin Side. En anden Ting er det naturligvis, om og i hvilken Grad han virkelig har haft Ret. At han oprindelig ganske på egen Hånd uden Vedkommendes Vidende og Samtykke skulde have forfattet alle de skriftlige Vidnesbyrd, ved hvilke han vilde bevise Tovsmændenes Forseelse, er ikke rimeligt, da han, som vi have set, uimodsagt påstår, at flere af Underskriverne vare fulgte med ham til Slottet og Rådhuset. Rimeligere er det vistnok, at disse have ladet sig forskrække af den Måde, hvorpå Borgmestere og Råd toge Sagen ved at behandle den som et Oprør imod Byens Øvrighed, og at de ligesom de øvrige Vidner ikke have turdet eller villet sige den fulde Sandhed, hvilket også bestyrkes derved, at nogle af Vidnerne udtrykke sig på en noget tvetydig Måde. En mærkelig Omstændighed er det også, at Lavrids Stafensen, som endnu d. 10de November 1618 finder sig foranlediget til at lade Thomas Kristensen fordele for ærerörige Beskyldninger angående den Kalv, som han skulde have villet tilegne sig, allerede samme eller næste Måned¹⁾ afgik som Byfoged, uden at man kan se nogen anden Grund dertil end den, som muligvis kunde ligge i de her omtalte Sager. Han havde kun været Byfoged siden 1603, så at det neppe har været på Grund af Alder, at han

¹⁾ Den nye Byfoged, Ditlev Hansen, blev tagen i Ed d. 29de December.

afgik; nogen stor Svaghed har han vel heller ikke lidt af, da han i den følgende Tid ikke sjelden møder på Tinget i sine egne og Andres private Sager.

Selv om Mads Hansen ikke fuldkommen er kommen til sin Ret i disse Sager, se vi, at det ikke har været, fordi Regeringen eller Lensmanden lod det mangle på Indgriben.

2. 2 Drabssager fra År 1618.

Disse 2 Drabssager meddeles tildels på Grund af de Bidrag, som de indeholde til Skildringen af den Tids Sæder og Forhold, i hvilken Henseende måske især den sidste har Interesse, idet den angår en Duel mellem to unge Personer af Håndværksstanden. En sådan Duel er dog ikke enestående her i Byen; thi allerede 1582 vare efter Tingbogen 2 Skræddere blevne enige om at duellere med »Degener« udenfor Porten; men, som det synes, skjød den ene den anden med en Bøsse, førend Duellen havde fundet Sted.

Men disse 2 Drabssager have formentlig også juridisk Interesse derved, at i dem begge Drabsmanden dømmes fra sin Fred for Drab på sagesløs Mand, uagtet i den første den Dræbte selv før sin Død havde erkjendt, at han havde foranlediget Striden; rimeligvis have Tovsmændene af den Grund ikke taget Hensyn hertil, at han dog ikke havde brugt noget Våben imod den Anden; af den anden Sag ses det, at Drab i Duel betragtedes som et andet Drab ifølge Stadsrettens almindelige Bestemmelse, at Enhver, som her i Byen dræbte en Anden uden Grund, skulde straffes på Livet. Den første Sag indeholder tillige et Exempel på, at den, som var tovsvoren for et Såremål, hvis den Sårede senere døde af sit Sår, kunde blive tiltalt påny og nu blive tovsvoren for Drab¹⁾.

Da i begge Sager alle de i Sagen aflagte Vidnesbyrd ere optagne i Tovsmændenes Ed, vil det i det Væsentlige være tilstrækkeligt at aftrykke denne, hvilket her sker med nyere Skrivemåde.

¹⁾ Et andet Exempel herpå er anført i disse Samlinger, I. S. 281.

a. *Den 25de April 1618. Tovsmænds Ed udi den Manddrab-Sag anlangende Hans Eskesen af Lunde, som dræbt er, og Las Hansen af Jærnelund, som hannem dræbt haver.*

For Tings Dom stod Mads Lassen Borger ibidem og på Jens Eskesen af Lunde hans Vegne, som er Eftermålsmand efter sin Broder, salig Hans Eskesen, som er bleven dræbt og bekommet sit Bane og Dødssår af Las Hansen af Jærnelund her for Ribe uden Nørporten, fremæsket idag Tovsmændene, som er opkrævet og lovlig forfulgt til at gjøre deres Tovsed udi forbemeldte Manddrabssag; da mødte her idag udi Rette for Tings Dom Hans Lavrsen af Jærnelund, som på sin Söns, fornævnte Las Hansens, Vegne fremlagde et Tingsvidne, förend Tovsmændene gjorde deres Tovsed udi forbemeldte Manddrabssag, her af Riberbyting udgivet År 1617 den 26 August, lydendes i sin Mening, at Jens Graversen i Hjortlund, Peder Jørgensen i Jærne¹⁾ og Peder Hvid i Gredsted, de stode fornævnte Dag for Tings Dom og var denne efterskrevne deres Vidnesbrev fuld og fast bestandig hver med deres oprakte Fingre og Ed efter Recessen, lydendes Ord fra Ord, som efter følger: Kjendes vi efterskrevne Jens Graversen i Hjortlund, Peder Jørgensen i Jærne og Peder Hvid i Gredsted og gör hermed vitterlig, at vi hos vare i Ribe Fredagen næst for sidst forgangne St. Ibs Dag, som var den 18 Juli, og der da hørte og så, at Las Hansen af Lunde kom gangendes udaf Byen uden for Nørporten. Da var Hans Eskesen af Lunde med nogen andre Personer udi Selskab; så kom fornævnte Hans Eskesen og Las Hansen nogen Ord imellem, og da sagde Hans Eskesen til Las Hansen: »Hvad siger din Svine-Hyrde?« da svared Las Hansen og sagde: »Ikke haver jeg vogtet Svin for dig.« Så løb Hans Eskesen til Las Hansen og slog hannem på Munden, förend Las Hansen röрте sig imod Hans Eskesen eller gjorde hannem enten Sår eller Skade, hvilket vi bekyende ved vores højeste Ed, og dette vil være fuld og fast bestandig videre at vidne til Tinge og for anden tilbørlig Dommere og Øvrighed, hvor og når påæskes, og det må stedes beskrevet, med videre, forskrevet Tingsvidne medfører.

¹⁾ Det er vistnok: Jærnved.

Her hos fremlagde fornævnte Hans Lavrsen et andet Tingsvidne af Kalslund Herredsting, udgivet År 1617 Onsdagen den 8 Oktober, lydendis i sin Mening, det Jep Andersen i Hjortvad at have standet fornævnte Dag for Tings Dom og vondet ved sine oprakte Fingere og Ed, at hans Søn, Anders Jepsen, bekjende for hannem, at Hans Eskesen i Lunde i Vesterherred slog Las Hansen to Slag på hans Mund, förend Las Hansen gjorde Hans Eskesen Sår eller Skade. Sören Sörensen, i Hjortlund stod for Tings Dom og vond ved sin Sjæls Salighed med oprakt Finger med ligsvoren Ed og lige Ord, som Jep Andersen haver vondet, og skete denne Bordag i Ribe uden Nörporten, med videre, forskrevet Tingsvidne medfører. Herhos fremlagde fornævnte Hans Lavrsen et Vidnesbrev, lydendes som efterfølger: Jens Pallesen i Lundeby, Anders Sörensen der sammesteds gör Alle vitteligt og kjendes med dette vort åbne Brev, at vi var tidt og ofte hos salig Hans Eskesen i fornævnte Lunde udi hans Sygdom fra det förste, han kom hjem fra Ribe om St. Mikaeli Dag, iudtil han af den Sår og Skade, som han (desværre) fik udi Ribe af en Knivslag, döde, desligest var vi hos fornævnte Hans Eskesen på hans sidste Tid den næste Mandag for St. Gregorii Dag og hørte iblandt andet Snak og Tale, som vor Sognepræst, hæderlig Mand, Hr. Kristen Høst, havde med hannem, spurgte, om han vilde give den Karl Las Hansen sin Död til og ikke anke på hannem derfor, da svared fornævnte Hans Eskesen, at ville gjerne gjøre det for Guds og hans egen Saligheds Skyld; thi han kunde ikke (sige) sig selv kvit og fri, at han jo i nogen Måder var Årsag til den Skade, han fik af fornævnte Las Hansen. Til Vidnesbyrd, at så er i Sandhed, lader vi undertrykke vores Signeter neden dette vort åbne Brev. Datum Lunde den næste Fredag for Palmesöndag, Anno 1618; som idag, för Tovsmænd gjorde deres Ed, blev læst og påskrevet. Da fremginge disse efterskrevne XII Tovsmænd og gjorde deres Tovsed, ved Navn:

Kristen Rasmussen osv. ¹⁾.

Disse forskrevne XII Tovsmænd gjorde deres Tovsed udi så Måder, at eftersom Las Hansen, fornævnte Hans

¹⁾ Alle 12 Tovsmænd vare tilstede.

Lavrsens Søn, i Jernelund, haver den 18 Juli 1617 slaget Hans Eskesen af Lunde med en Kniv i hans Side, og fornævnte Las Hansen er den 26 Augusti dernæst efter for Sårsmål tovoversvoren, og ikke Las Hansen haver forbemeldte Tovsed rygget, ej heller endnu sat eller rettet for sig efter Recessen, som det sig burde¹⁾, og det nu befindes, at fornævnte Hans Eskesen af samme Knivslag haver bekommet sit Bane og Dødssår, og deraf skal være død, og Hans Lavrsen bekjender her idag for Tings Dom, at han på sin Söns, Las Hansens, Vegne ved deres Fuldmægtiger haver ladet kjende Manddød over Graven²⁾, der Hans Eskesen blev begravet, og ikke idag eller tilforn er bevist for dennem, förend de gjorde deres Tovsed i denne Sag, med nogen nöjagtig Bevis, at fornævnte Las Hansen skal have gjort Nød-væрге eller været nødt og tvungen til at væрге sit Liv, da efter forberörte Lejlighed, så og efterdi at det befindes, fornævnte Las Hansen at have dræbt saglös Mand, forbemeldte Hans Eskesen, da svor de fornævnte Las Hansen Manddød over og fra hans Fred efter Loven, Recessen og vores Stadsret, og stod Hans Lavrsen af Jernelund på sin fornævnte Söns, Las Hansens, Vegne idag med Mads Lassen på Jens Eskildsens af Lunde Eftermålsmand hans Vegne til Veder-målsting og hørte, denne Tovsed og Vidne blev taget beskrevet.

En anden Sag, som havde særdeles megen Lighed med denne, indtraf nogle få År senere. Frands Bertelsen havde d. 19de November 1621, en Mandag Aften, såret et ungt Menneske ved Navn Anders Andersen i Rådhusgården, rime-ligvis ved et Bryllup. Den 28de s. Måned sluttede 3 Bor-gere på Frands Bertelsens Vegne det Forlig mellem denne og Anders Andersen med den Sidstes Faders Samtykke, at Frands Bertelsen skulde give ham 4½ Dr. for »Skade, Svie og Ve og anden Ukost« (Omkostning) og dertil holde ham fri for Bartskjærlönnen, imod at han frafaldt al Klage og

¹⁾ Det synes her efter, at hvis Las Hansen havde betalt de idömte Bøder for Såret i rette Tid, eller idetmindste for Hans Eskesens Død, vilde han ikke nu være bleven dömt påný for Drabet.

²⁾ D. v. s.: ved Hans Eskesens Begravelse havde ladet bekjendtgjøre, at han var hans Drabsmand. Smlg. disse »Samlinger«, II, S. 262. 268.

Anke for sit Sår og gav Frands Bertelsen kvit og kjæreløs for denne Sag, »hvad enten han levede eller døde af samme sin Skade«. Den 1ste December mødte han tilligemed sin Fader på Tinget og stadfæstede dette Forlig. Den 18de December svore Tovsmændene Frands Bertelsen Tov over for Sårsagen at bøde til Kongen og Byen, »eftersom han havde stillet Sagvolderen tilfreds«. — Den Erstatning, som And. Andersen fik, var meget ringe, hvis der virkelig var Fare for hans Liv; men en sådan har dog vel neppe på den Tid været tilstede, siden han 3 Dage efter Forliget kunde møde på Tinget. Tilføjelsen af de Ord, »hvad enten han levede eller døde«, har vel mere været grundet i et Slags juridisk Forsigtighed end i nogen Tanke om, at Såret virkelig kunde være livsfarligt. Ikke desto mindre døde Anders Andersen d. 28de April 1622 af sit Sår. Kongens Foged og Byens Sagefaldsfoged forfulgte nu Frands Bertelsen påny, og de samme Tovsmænd med nogle enkelte, rimeligvis ved Tilfældigheder bevirkede, Undtagelser, skulde sværge i Sagen. Den 4de Juni vare de mødte (fuldtallige), og deres Formand fremstod da først og fremæskede, om der var Nogen på Frands Mikkelsens Vegne, som enten havde sat Borgen eller betalt Bøder for ham for det Sårsmål, hvorfor han var bleven tovsvoren. Han selv var rimeligvis for længe siden flygtet bort; men hans Moder fremstod og svarede, at hun efter sin yderste Evne vilde betale Bøderne for ham. Hertil kunde dog intet Hensyn tages, og umiddelbart derpå svore Tovsmændene ham fra hans Fred, eftersom han ikke havde rygget den foregående Tovsmændsed, ikke heller havde sat eller rettet for sig, ligesom heller ikke han selv eller Nogen på hans Vegne havde »erklæret« (renset) ham eller bevist, at han havde gjort Nødværge, men han tvertimod befandtes at have dræbt sagesløs Mand.

b. Den 24de Oktober 1618.

For Tings Dom stod Hans Hegelund¹⁾ på Kongel. Majest.s Vegne og på Byens Vegne og Knud Landby på

¹⁾ Hans Hegelund, en Broder til den afdøde Biskop Peder Hegelund, var Rådmand og tillige Kongens Foged eller Herskabsfoged i Ribe. At han tillige optræder på Byens Vegne, er rimeligvis kun foranle-

sin egen og på hans Medbrødre Tovsmænds Vegne og fremæskede idag anden og tredje Gang, om her var Nogen på Manddraberens, Kristofer Raps's, Vegne, som desværre haver dræbt Tobias Harnach, som havde nogen lovlig Bevis eller Vidnesbyrd tilstede eller vilde påskyde og fremføre, førend Tovsmændene gjorde deres Tovsed i forbemeldte Manddrabs-sag, det forbemeldte Kristofer Raps haver gjort Nødværge, da skulle de give det tilkjende og lade dennem fremkomme, så skulle de strax bekomme dennem beskreven og forhørt. Og Ingen idag er mødt i denne Sag med Fuldmagt, som sig hermed vilde befatte i nogen Måder. Udi lige Måder da blev fremæsket idag, om der var Nogen med Fuldmagt på Jehan Nolck hans Vegne, som vilde svare for hannem udi forbemeldte Manddrabs-sag, efterdi det befindes, at han haver været i Følgeskab med Manddrabereren, Kristofer Raps, og fulgt til Skade og fra og slagen den Dødes, Tobias Harnach, hans Værge imod Jorden, der han sloges med fornævnte Kristofer Raps, og efter den Lejlighed er lyst Åråd til, om endnu var Nogen med Fuldmagt på hans Vegne, som vidste hannem herfor at erklære med lovlig og nøjagtig Bevis, da skulle de fremkomme og give det tilkjende, førend Tovsmænd gjorde deres Ed herom; så skulle de det gjerne bekomme beskrevet; og Ingen idag er mødt tilstede med Fuldmagt på Jehan Nolck hans Vegne, som sig hermed vilde befatte eller hannem herfor at erklære i nogen Måder.

For Tings Dom stod Hans Hegelund på kongel. Majest.s og på Byens Vegne og fremæskede Tovsmændene, som er lovligen forfulgt og opkrævet til at gjøre deres Tovsed udi den Manddrabs-sag imellem Kristofer Raps, Guldsmedsvend, som desværre dræbte Tobias Harnach, født til Augsburg, her uden for Sønderporten den 15 September sidst forleden, og førend Tovsmændene gjorde deres Tovseder, fremlagde et Tingsvidne her af Riber-Gjæsteting den 24 September sidst forleden, som forbemeldte Hans Hegelund i denne Sag forhvervet haver, indholdendes i sin Mening, det Nøls Friis,

diget ved, at Byens Delefoged eller Sagefaldsfoged (forskjellig fra Byfogden) den Dag har været forhindret fra at møde. Når der, som i dette Tilfælde, ingen Eftermålsmand var efter den Dræbte, var det navnlig Herskabsfogeden, hvem det pålåg at forfølge Sagen.

Borger ibidem, stod fornævnte Dag inden alle fire Stokke for Tings Dom, vonde og kundgjorde med hans oprakte Fingere og Ed efter Recessen, at han så nu på Tirsdag sidst forleden var otte Dage¹⁾, der de tvende Guldsmedsvende ved Navn Kristofer Raps og Tobias Harnach de sloges med hverandre ude ved Spangen uden Sønderporten²⁾, og imidlertid som Tobias Harnach han knappede sin Trøje op og drog den af sig, da gik en anden Guldsmedsvend, Jehan Nolck, også der ude med sit blotte Værge i Hånden og gjorde nogle Gange Fægtespring³⁾ med den; hvad hans Mening var der med, det vidste han ikke. Siden kom fornævnte Kristofer Raps til Tobias og de da sloges sammen en Gang, tre eller fire, og idetsamme fik Tobias Harnach sin Bane og Dødssår, og ikke han så Andet, end som Kristofer Raps han stak Tobias Harnach ærlig for Hånden⁴⁾. Udi lige Måder da vonde Lavrits Hansen med hans oprakte Fingere og Ed efter Recessen, at han så, der Kristofer Raps og Tobias Harnach de fulgtes ud over Spangen med hverandre; da sloges de først med deres Næver og gav hverandre nogen onde Ord, og der de da skildtes ad, gik Tobias Harnach hen på Pladsen og drog sin Trøje af, og desimidlertid gik Jehan Nolck der ude med sin dragen Værge og gjorde nogen Fægtespring med den; hvo (hvem) han mente dermed, vidste han ikke. Så kom da Kristofer Raps og knappede sin Trøje op; så sloges da Kristofer Raps og Tobias Harnach tilsammen med deres Værger en Gang eller fire Huggen; så brugte de da Sting, og der de da stak sammen, da smut Tobias Harnach hans Forfod; og idetsamme da stak fornævnte Kristofer Raps til hannem ind på hans venstre Kindben og ud imellem Skulderen; så fik (han) deraf sit Bane og Dødssår, og dog imidlertid, der fornævnte Tobias Harnach og Kristofer Raps de sloges sammen med deres Værger, da slog Jehan Nolck

¹⁾ Denne Angivelse af Dagen er ligefrem overført fra Niels Friis's Vidnesbyrd, der ligesom de øvrige her påberåbte Vidnesbyrd i Sagen er affagt Torsdagen d. 24de Septbr. og under denne Dag ere indførte i Tingbogen. Drabet var altså foregået d. 15de Septbr.

²⁾ Den såkaldte Bjerrum Spang, som førte over Bjerrum Bæk, førend der blev bygget en Bro over denne.

³⁾ D. v. s.: Stillede sig i forskellige Positurer og gjorde Udfald.

⁴⁾ Smlg. Udtrykket: at gå ud for Hånden med En — om at duellere.

med sin Værge på fornævnte Tobias Harnachs Værge en Gang eller to imod Jorden, (hvad Mening han gjorde det udi, det vidste han ikke,) og der Tobias Harnach havde sit Dødssår, da stod Jehan Nolck med hannem i Armen. Udi lige Måder da vonde Hans Lund med hans oprakte Fingere og Ed efter Recessen, at samme Dag da skikkede Tobias Harnach Bud efter hannem og bad, at han skulde gå med hannem uden Porten og se, hvorledes han og Kristofer Raps de skulde sammen og slås, og da samme Tid var der en Fremmed hos hannem, som gik også ud med dennem. Og der de kom ud på Pladsen, drog Tobias hans Trøje af og lagde den fra sig; så kom Kristofer Raps, og da sloges de tilsammen en Gang eller fire; så fik da Tobias hans Døds- og Banesår. Udi lige Måder da vonde Hans Povelsen Skræder med hans oprakte Fingere og Ed, som Lavrits Hansen i alle Måder vondet haver, med videre, forskrevne Tingsvidne medfører, som idag for Tings Dom blev læst og påskreven. Og blev fremæsket idag, förend Tovsmændene gjorde deres Ed, om der var Nogen tilstede på Manddraberen, Kristofer Raps, hans Vegne, som kunde have nogen lovlige Bevis eller Vidnesbyrd tilstede, eller vilde påskyde og fremføre, det fornævnte Kristofer Raps haver gjort Nødværge eller været dertil æsket, da skulde de lade dennem fremkomme, förend de gjorde deres Ed; og Ingen idag er mødt tilstede, som sig med denne Sag vilde befatte i nogen Måder. Da fremginge disse efterskrevne XII Tovsmænd og gjorde deres Tovsed, ved Navn:

K n u d L a n d b y osv. ¹⁾

Disse forskrevne Tovsmænd gjorde deres Tovseder udi så Måder, at efterdi det befindes, at Kristofer Raps haver desværre dræbt sagløs Mand, Tobias Harnach, og haver bekommet af hannem hans Bane og Dødssår efter Tingsvidnes Lydelse, og ikke fornævnte Kristofer Raps er mødt idag ²⁾, ej heller tilforne Nogen på hans Vegne med Fuldmagt, som vidste hannem herfor at erklære enten med Nødværge eller i anden Måder, da svor de forbemeldte Kristofer Raps

¹⁾ Også i denne Sag vare alle 12 Tovsmænd mødte.

²⁾ Han havde, som man ser af det Følgende, strax efter Drabet forladt Byen.

Manddød over og fra hans Fred efter Loven, Recessen og vores Stadsret.

Udi lige Måder da gjorde forskrevne XII Tovsmænd deres Tovsed udi den Årådsag, som Hans Hegelund på kongel. Majest.s og Byens Vegne haver tillyst Jehan Nolck, som haver været med sit blotte Værge på Pladsen, der Skaden og Manddraben er sket, udi så Måder: Efterdi det befindes, at Jehan Nolck haver været i Følgeskab med Kristofer Raps, Manddraberen, og fulgt til Skade og fra, og det i lige Måder befindes, at der Manddraberen, Kristofer Raps, og den som dræbt blev, Tobias Harnach, de sloges med deres Værger, og Jehan Nolck da nogle Gange at have slagen Tobias Harnach hans Værge imod Jorden efter Tingsvidnens Lydelse, desligeste, efter Draben var sket, fulgt Manddraberen ud på Vejen her fra Byen, og idag er bleven fremæsket forbemeldte Jehan Nolck, om enten han eller Nogen med Fuldmagt på hans Vegne vilde fremkomme med lovlig Bevis eller Vidnesbyrd og vidste hannem for denne Sag at erklære, efterdi hannem er given lovlig og muudtlig Varsel for Åråd, og Ingen idag med Fuldmagt på fornævnte Jehan Nolcks Vegne er mødt i Rette, som vilde befatte dennem med denne Sag i nogen Måder, da efter forberørte Lejlighed svor de forbemeldte Jehan Nolck et fuldkommelig Åråd over og bøde efter Loven, Recessen og vores Stadsret.

Hjemlede Lambert Bertelsen og Hans Jørgensen, Stadsbuddene, at de lovligen gave Jehan Nolck muudtlig Varsel for Åråds-Tov på Hans Hegelunds Vegne, at møde idag til Riberbyting og sig enten herfor erklære eller svare for sig. Udi lige Måder da hjemlede fornævnte Lambert Bertelsen og Hans Jørgensen, Stadsbuddene, at de var for Kristofer Raps hans Husbonds Dør og Bopæl og der lovlig gave hannem Varsel for Manddrabs-Tov på fornævnte Hans Hegelunds Vegne, som idag blev tagen beskrevet, og advaret Folkene i Husen og Naboerne på begge Sider.

3. Et hængt Menneskes Benrad.

I Juni 1621 blev det meldt ind til Byen, at der ude ved Galgen (en halv Fjerdingsvej fra Byen) var funden »et dødt Menneskes Rad«, altså en Benrad, ved hvilken der dog, som

man af det Følgende vil se, endnu var idetmindste Levninger af Klæder. Der blev da, rimeligvis efter Foranstaltning af Herskabsfogden, Hans Hegelund, d. 11te Juni på Tinget udnævnt 6 Mænd til at syne denne Benrad. Imidlertid søgte Herskabsfogden også på anden Måde at få oplyst, hvem den Døde kunde være, og da en Mand i Byen ved Navn Morten Hansen var forsvunden, og der gik det Rygte (»Mummesnak«) i Byen, at han skulde være myrdet (»formuvrdt«), lod Herskabsfogden denne Mands Kone gå ud for at se på Liget. Den næste Dag, d. 12te Juni, tilspurgte han hende da på Tinget, om hun havde kunnet gjenkjende sin Mand i den Døde; men Konen svarede, at hun hverken på Krop eller Klæder i nogen Måde havde kunnet kjende, at det skulde være hendes Husbonds Legeme.

Derefter fremtrådte de forrige Dag udnævnte 6 Mænd og vidnede, at de havde været ude for at syne og se »det døde Menneskes Rad«, som lå på Marken vestenfor Galgen. De havde da set, at den lå med Armene og Hænderne på Ryggen, som om de havde været bagbundne. Fremdeles syntes det dem, at der var gravet i Benradens Nakke, som om det kunde være sket af en Marling (Merling, stærk Snor). De vare da gæede ind i Galgen. For at forstå dette Udtryk, må man vide, at Galgen var en temmelig anselig Bygning, som forneden var muret i en Firkant, med en Dør på den ene Side. Ovenover Muren var der 3 murede Piller med 3 Bjælker imellem, 1 for Kongens, 1 for Byens, og 1 for de Fremmedes Tyve¹⁾. 1584 blev der bygget en ny Galge her ved Byen, og brugtes der da til den ikke mindre end 11,000 Mursten. Man ser, at det var en Indretning, som var af stor Betydning for det Offentlige, og som man derfor også søgte at give en vis Anselighed. — Vi vende nu tilbage til vore Synsmænd. Da de kom ind i Galgen, så de, at der var et bart og sort Sted på Jorden, hvor samme »døde Menneskes Rad« syntes at have ligget; udenom dette Sted var der grot Græs. De kunde derfor ikke antage Andet, end at det havde været en Misdæder, som havde hængt i Galgen og siden var udslæbt af Hunde eller Svin.

¹⁾ Efter P. Terpagers Beskrivelse i hans: »Adversaria ad historiam Ripensem« (Håndskrift i d. store kongel. Bibl.).

Det ses heraf, at man på den Tid ikke engang har begravet de Hængtes Lig, efter at de vare faldne fra Galgen ned på Jorden.

4. Vurdering i en Gårdmands Bo.

1622, d. 19de Juli, mødte en Bonde i Tange og 3 i Tved¹⁾ og vidnede, at de d. 25de April s. År havde været i salig Jep Jensen i Tved og salig Voldborg Jeppes Gård i Tved og vurderet deres »efterladende Guod og Guodz«. De havde da sat 16 Fag Salshus med Ovn, Skorsten og al Indbygning og deres Tilbehør til 48 Dr., hver Dr. til 32 β lybsk (slette Daler), 2 Ladehuse, hver på 8 Fag, til 20 Dr., den nørre Lade, som var 10 Fag, og den østerste Lade tilsammen til 20 Dr., 8 Kjør for 40 Dr., 6 Kalve for 10 Dr., 6 unge Stude for 30 Dr., 6 Ungnød for 12 Dr., en Mærplag og en Hesteplag tilsammen for 8 Dr., 7 Heste og Øg for 50 Dr., 4 Svin og 5 spæde Grise for 7 Dr., 10 Får og 6 Lam for 6 Dr., alt Vognredskab, Plove og Harve med Tilbehør for 6 Dr., 5 Td. Sædebyg (à 7 K d.) for 8 Dr. 3 K , 1 Td. »Bogit« (Boghvede) for 1 Dr. 3 K , 3 Td. Malt for 5 Dr. 1 K , 6 Skj. Mel (à 12 β) 1 Dr. 8 β , 2 gamle Spader (en Klynspade²⁾ og en Tørvespade) 1 K , 2 gamle Binge og en Kværn for 3 Dr., et Ølkar og en Ballie for 1½ Dr., 4 Øltønder for 3 K , en lille Skive (et Bord) med Skab under, som stod i Dörnsen³⁾, for 1½ Dr., en lille, gammel Foldebænk for 1 K , et langt Underbord for 2½ Dr., 2 gamle Kister uden Låse for 1 Dr., en »Haerstie«, et Spigerbor og et Navr for 1 K , en Håndøxe for 10 β , 2 gamle Høleer for 3 K , 5 Segle, onde og gode, for 1 K , 2 Stole for 3 K , Trækander, Krus og Trætallerkener for 1 K , 2 Høforke for 1 K , Kjedskeer og Ildklover for 2 K , 4 Stenfade for 8 β , 6 Kobbergryder, som tilsammen vejede 3 Riberpund⁴⁾ og 8 Mark, for 7½ Dr., en gammel Kobbergryde for 2 K , 2 gamle »brødden« Tinfade af Menzgoods, som vejede 5 Mark, 1 K 9 β ,

1) Begge disse Byer, som ligge tæt nordenfor Byen, hørte indtil 1735 under Bytinget.

2) Mosetørv kaldes her på Eggen Klyne.

3) Dagligstuen.

4) Et Riberpund var 24 Mark Bismervægt.

en stor gammel bødet Kobberkjedel for 7 Dr., en gammel og bødet Børstekjedel for 1½ Dr., alle Sængklæderne, som vare gamle og onde, for 8 Dr., Gjødningen i Gården for 3 Dr., 9 Mælke-Sættefade for 1 ₤, et gammelt Hynde for 24 β, 3 gamle Kornsække for 3 ₤.

Boet havde desuden 30 Dr. 3 ₤ tilgode hos en af Sønnerne, men skyldte endel mere bort til Forskjellige, deriblandt 27 Dr. 3 ₤ 8 β, som vare lånte til Konens Begravelse, og nogen Folkelön, næmlig en Karl 1½ Års Lön, 10 Dr., en anden Karl ½ Års Lön, 4 Dr., en Pige ½ Års Lön 2½ Dr. En Jærn-Kakkelovn fandtes i Gården og var ikke betalt, men den hjemmeværende Søn overtog den. Boets Beholdning blev 230 Rdl. 3 β.

Gårdens Jorder vurderes ikke, fordi den var en Fæstegård til Riberhus Ladegård; men Bygningen tilhørte, hvad der dengang vistnok ikke var ualmindeligt, Bonden. Dens Vurderingssum tyder på, at Bygningsmåden på Landet i de Tider har været meget let. Besætningen var ikke lille, så at Gårdens Tilliggende af Jord må have været temmelig stort. Som altid i den Tid, holdes der forholdsvis særdeles mange Heste; Kornet høstes, som man ser, med Segle.

Indboet er overordentlig indskrænket og tarveligt. Hele Møbementet består af et lille Bord med et Skab under, et langt Underbord, en Foldebænk, 2 Stole og, om man vil, 2 Kister uden Lås, det øvrige Husgeråd omtrent i nogle Kander, Krus og Tallerkener af Træ til Værdi 1 ₤, 2 brådne Tinfade og 4 Stenfade foruden nogle ganske enkelte andre, ligeså uundværlige, Gjenstande, men ikke en eneste Ting, som kunde henhøre til Forskjønnelse eller Behagelighed, for ikke at tale om Luxus. Gården har måske hørt til de tarvelig udstyrede; derpå tyder det, at Sængeklæderne kaldes »gamle og onde«; men Jep Jensen havde dog været istand til at vedligeholde en talrig Besætning, og Boet tyder da heller ikke i andre Henseender på nogen egentlig Fatigdom. Om der end upåtvivlelig vare andre Bøndergårde, som vare langt bedre udstyrede, var denne dog måske ikke af de allertarveligste. Det Eneste, hvori der viser sig nogen Overflodighed, er de 8 Kobbergryder foruden de 2 Kobberkjedler.

5. Et Skudsmål.

Blandt det Slags Sager, som forefaldt hyppigt på Tinget, vare de såkaldte Skudsmål, hvorved jeg her ikke mener Indankning af en Sag for en højere eller Henskydelse under en anden Domstol, den eneste Betydning af Ordet, som Molbech anfører i sit Glossarium, men de ikke mindre hyppigt forekommende Begjæringer om at få et Tingsvidne udstedt om sit hidtil førte Levned¹⁾. Sådanne Skudsmål brugtes ikke sjelden af Indenbys, som vare blevne anklagede eller idetmindste komne i ondt Rygte for Et eller Andet. Således gjorde Anders Sörensen Klyn sit Skudsmål, da Movrids Podebusk havde beskyldt ham for Falsk²⁾, ligeledes Mads Hansen Øenlef, da han tiltaltes som en Æreskænder³⁾. Kvinder, der tiltaltes for Trolddom, gjorde også ofte deres Skudsmål⁴⁾, skjönt de ofte også i dets Sted brugte Sognevidner, tagne ved Kirken⁵⁾. — Oftere findes dog Skudsmål gjorte af Personer, som vare fødte i Ribe, men vare flyttede andensteds hen. I dette Tilfælde skulde Vidnesbyrdet, som forlangtes, altid tillige gå ud på Vedkommendes ægte Fødsel af lovligt Ægteskab og kaldes derfor foruden et Skudsmål tillige et Ægtebrev. Sådanne Vidnesbyrd vare vistnok temmelig nødvendige, når Nogen vilde nedsætte sig på et fremmed Sted, navnlig når en Mandsperson vilde optages i et Lav, eller et Fruentimmer skulde giftes med en Lavsmester; thi for begge krævedes efter Lavsartiklerne gjerne ægte Fødsel. Til at give et Skudsmål udnævntes gjerne på Tinget 24 Mænd; men i det 16de Århundrede har jeg oftere fundet Skudsmål givne såvel af det dobbelte (f. Ex. And. Sörensen Klyn) og af det halve Antal. Det Skudsmål, som jeg her vil meddele, er af en mindre almindelig Art, idet det foruden at meddele en Borger, som med Hustru vil flytte til et fremmed Sted, et godt Vidnesbyrd, til Slutning tillige anmoder Alle og Enhver i det Fremmede om at hjælpe ham, i en Form, som er Forbilledet for senere Tiders Pas. Tingsvidnet lyder således:

For Tingsdom stod Nis Jensen, Borger ibidem (i Ribe),

¹⁾ Fra denne Betydning er naturligvis den nuværende Brug af Ordet udgået. ²⁾ Saml. til jydsk Hist. og Topogr. I, S. 249. ³⁾ Se ovenfor.

⁴⁾ Grönlund: Hist. Efterretn. om (Hexe), S. 41. 172. ⁵⁾ Smst. S. 172. 173.

og gav tilkjende, at han nu agter at begive sig på sin retfærdige Rejse herfra og over til Bergen i Norge om sin Forbedring; var derfor et fuldt Stokkenavn begjærende, hvorledes han haver skikket og »skoet« sig her udi Riberby, imidlertid han har været her bosiddende og været vor Medborger, og gjorde derfor sit Skudsmål til os og til menige Borgere og Almue, så mange som idag Ting søgte og tilstede var, om der var Nogen, som enten vidste eller med Rette kunde beskylde ham eller hans Hustru og Husgesinde for nogen uærlige Sager eller Gjerning; da skulde de det nu fremsige og meddele hannem det skriftligen. Da vorde opnævnt af Tinget disse efterskrevne 24 uvildige Borgere og Dannemænd ved Navn Mads Liem osv. — Disse forskrevne 24 uvildige Borgere og Dannemænd alle samtligen udginge og samtligen velberådte igjenkom inden Tinge, hjemlede, vunde og kundgjorde med menige Borgere og Almue, saa mange, som idag Ting søgte og tilstede var, at det var dem alle fuldvitterligt i Guds Sandhed, at imidlertid og al den Stund forskrevne Nis Jensen haver været bosiddende og Borger her i Byen, da haver han og sin Hustru, Margrethe Jensdatter, skikket og »skoet« dem hos Grander og Naboer udi Samkvæm og Forsamling og imod deres Medborgere og Andre ærligen, kristeligen, oprigteligen og vel, som gode, ærlige Ægtefolk egner og bör, og ikke her var Nogen idag, ej hellere tilforne, som vidste forskrevne Nis Jensen eller hans Hustru Andet at beskylde end som al Ære, Dyd og Godt, og derfor må have sin fri Skudsmål hid til os igjen, om dem videre Behov gjordes, bedende derfor gjerne Alle og Enhver, som forskrevne Nis Jensen og hans Hustru på denne deres fortagne Rejse hender for at komme, at I forderer og fremmer dem til det Bedste og Gode. Sådant igjen at forskylde ville vi findes erbødige, om Nogen af Eders os i lige eller andre Måder forekommende vorder.

6. Byens Spillemand.

Den 15de Juli 1618 blev »Kunstpiberen« Johan Rissenbroch van Minden af Borgmestere og Råd antagen til at være Ribe Bys Instrumentist eller, som det nu kaldes, Stadsmusikant. Han blev omtrent antagen på samme Vilkår som hans Forgjængere; det Væsentligste af deres Indhold var

Følgende: Han skulde med sine Svende selvferde tjene Byen og Borgerskabet med sit Kunstspil, Sinke, Basun og andre Instrumenter, såvel i Kirken og Koret som andensteds, hvor det forlangtes, ved Bryllupper og Værtskaber og ved Borgerskabets Mønstringer, ved hvilke sidste han skulde opvarte med Feltpiber og Trommer. Han skulde i Løn have 40 sl. Dr. foruden frit Hus. For et 2 Dages Bryllup skulde han have 4 Dr., for et 1 Dags Bryllup 2 Dr. foruden, hvad Folk vilde give i Fadet, når han lod dette gå rundt; men så måtte han ikke kræve Noget særskilt for Dandsen. Ingen fremmede Musikanter måtte uden hans Tilladelse falde ham i hans Bestilling uden på de frie Markedsdage.

Denne Johan Rissenbroch havde antaget til Medhjælper en Thomas Berntsen; men de kunde ikke godt forliges, og Juleaften 1622 kom Uenigheden imellem dem ret til Udbrud. Byens Spillemand havde på denne Aften Tilladelse til at gå omkring og »lege for godt Folk«, af hvem de da ikke blot modtog en Gave i rede Penge, men også i Lys¹⁾. I Fremstillingen af Sagen ville vi især følge Thomas Berntsens udførlige og i flere Henseender ret karakteristiske Indlæg. Han fortæller, at da han og Johan Rissenbroch tilligemed den Dreng, Hans Ludtke fra Haderslev, som Johan havde ladet komme til Ribe uden hans Samtykke²⁾, for at hjælpe dem ved Musikken, vare færdige med deres »Lag og Lystighed«, hvormed de med Øvrighedens Samtykke og efter gammel Sædvane besøgte godt Folk, gik de ind til Bertel Prong Bøssemagers. Her opfordrede Johan Værtens Datter til at »slå et Stykke på sin Symfoni« (et Slags Klaver), så

¹⁾ Indsamling af Lys var i ældre Tid temmelig almindelig. Byens Vægttere gik således også om ved Juletid og indsamlede Lys. Ja Latinskolens Hørere plejede endog at få Lys af Disciplene, rimeligvis fordi om Vinteren, når Undervisningen ikke foregik i Skolestuen, men på Hørernes Kamre, disse da selv måtte sørge for Belysningen. Det var på St. Thomæ Dag (d. 21de December), at Disciplene gave disse Lys foruden et »Offer« i Penge, medens de egentlige Skolepenge betaltes ved St. Hans Dag og efter Jul, og endnu indtil vore Dage holdt det sig som en Skik, at Börnene i Småbørneskolerne på St. Thomæ Dag bragte deres Læremoder en Foræring af Lys, hvorfor de igjen fik et lille Traktement af hende.

²⁾ Rimeligvis, fordi Joh. Rissenbroch havde forpligtet sig til at opvarte med Musik endogså selvferde.

vilde han lege et Stykke på sin Fiol. Han gav sig også strax til at dandse og springe omkring, men Bertel Bøsser mente, at det ikke tjente at spille på Symfoni en højhellig Aften. Derpå vilde Johan, som havde Pengene i sin Lomme, have, at de skulde dele disse. Herunder beskyldte Thomas ham for, at han havde ladet nogle af Pengene blive i Lommen. Johan fandt da virkelig en 8 Skilling endnu, og Thomas beskyldte ham da for Tyveri. Johan svarede Intet hertil, men gik udenfor og sendte den Dreng, som havde fulgt dem omkring i Byen med en Lygte og tillige taget mod de Lys, som godt Folk forærede dem, hjem til sit Hus. Da han kom ind igjen, så han efter Thomas's Mening så vred ud, som »han vilde hen og storme til Bøhmerland og tage det ind«. Disse Ord vise, hvilket Indtryk det katholske og kejserlige Partis Angreb på Bøhmen og Underkuelse af dette Land i Året 1620 havde gjort selv blandt Menigmand i Danmark. Alligevel tillod Thomas sig at ytre sin Misfornøjelse med, at Johan havde sendt Bud efter den Musikanterdreng fra Haderslev, idet han mente, at når de 2 havde været alene hele Året igjennem, havde de også kunnet være det Nytårsaften. Hvis han nu vilde skille sig af med ham (Thomas), skulde han ikke have gjort sig så megen Umage for at lokke ham fra Kjøbenhavn af Kongens Tjeneste; lykkeligvis kunde han komme i denne igjen, når han vilde; »det var såre godt at lukke Døren således efter sig, at man kunde komme tilbage og gå ind ad den igjen«. Dog modsatte Thomas sig ikke, at Drengegens Mester i Haderslev skulde have 1 Rdl. for hans Medhjælp, ligesom den Dreng, som havde båret Lygten for dem, skulde have et Par Sko. Derefter bleve Pengene skiftede imellem dem; men da Thomas samme Aften efter Aftale vilde hente sin Halvdel af Lysene i Johans Hus, havde denne, som han klagede, overfaldet ham med sin Pampert (Dolk) og såret ham således i 3 Fingre på hans højre Hånd, at han aldrig kunde forvinde det; således havde han da handlet mod alle sin Svende og Drenge; men det vilde Thomas ikke tåle, da han ligeså vel havde lært sin Kunst som en anden ærlig »Møjster« eller Svend.

Striden mellem Johan Rissenbruch og Thomas Berntsen blev dog hurtigere bilagt, end man efter Sagens Beskaffen-

hed skulde have væntet. Rimeligvis have de Sår i Hånden, som Thomas klagede over, ikke haft Stort at betyde. De voldgave begge deres Sag på 4 Mænd, en Rådmand, Byfogden, Byskriveren og en fjerde Borger, en Afgjørelsesmåde, som den Tid temmelig ofte blev anvendt, og allerede den 6te Februar, det vil sige, 3 Dage efterat Vidnesbyrdene vare blevne aflagte for Retten, mødte disse Voldgiftsmænd på Tinget og afsagde deres Kjendelse, som lød således, at Johan skulde give Thomas til årlig Løn 15 sl. Dr.; de skulde hver holde en Dreng, eller hvis de vilde holde en Svend eller Dreng i Forening, da skulde han være lige længe på Kost på Omgang hos hver af dem. Den Fortjeneste, som faldt ved Bryllupper, Værtskaber og andre Lejligheder, skulde de dele lige imellem sig; kun hvis en af dem blev foræret en Rdl. »til et Våben«, skulde han beholde den alene. Når de holdt en Svend, skulde denne dele lige med dem; holdt de derimod 2 Dreng, skulde disse kun have halvt imod en af dem. — Begge vare mødte og samtykkede denne »Afsigelse«.

7. Et religiøs-filosofisk Spørgsmål, som fører til Slagsmål.

I Efteråret 1624 vare engang 5 Riber Borgere ved Navn Frederik Kristensen, Volle Koch, Anders Madsen Hønning, Jens Bjørnsen og Peder Bjørnsen tilfældigvis blevne samlede i den Førstes Hus. De hørte, såvidt jeg véd, alle til den uformuende og simple Borgerklasse. Ikke desto mindre opkastede en af dem, nemlig Jens Bjørnsen, det dybsindige Spørgsmål, hvilken af de 3 Ting der var den bedste, Troen, Håbet eller Kjærligheden. Volle Koch, som i sin Ungdom havde gået i Latinskolen, og som synes at have haft den Orm endnu at gjøre sig til heraf, svarede strax, at det var Troen, hvilket han vilde bevise med en latinsk »Glose«. Hans Kammerader syntes dog ikke om dette Praleri, og navnlig bad Anders Madsen ham om at lade sine store Ord fare og tale sit Modersmål; hvis han var en retskaffen Karl, skulde han møde ham udenfor Porten med et Væрге; han skulde da få at se, hvad hans store Ord dude til. Volle Koch synes ikke at have haft Lyst til at tage imod denne Udfordring; thi han svarede, at han vilde møde ham på Torvet. Hvis Betydningen af disse Ord er, at han vilde

duellere med ham på Torvet, har han rimeligvis haft den Bagtanke, at Duellen vel nok vilde blive forhindret på et så besøgt Sted. Sin Vægning ved at gå udenfor Byen begrundede han derved, at han var en Skatteborger og derfor ikke behøvede at møde sin Modstander udenfor Porten, som Peder Orlufs Svende og andre Kjeltringer gjorde; »de gik for Porten«.

Peder Orluf var en Riber, som den 19de Juni 1615¹⁾ var antagen i fast kongelig Tjeneste på 7 kongelige Len i Jylland og Sjælland som »Svinsnider«; det var dog ikke blot Svin, men også Heste, han skulde skjære. Han fik en fast Løn herfor af 70 Dr. årlig foruden en fri Klædning og fri Underholdning for sig og sine Svende på sine Rejser. Desuden skulde han have Eneret til at praktisere hos Bønderne i samme Len, og der loves ham, hvad der er meget betegnende, Fred og Sikkerhed, hvor han kommer, »så at han ikke uskyldigen overfaldes af Nogen«. Han havde allerede tidligere drevet sin Håndtering i større Omfang, som man blandt Andet ser deraf, at han i de samme Dage, som han fik den ovennævnte kongelige Ansættelse, måtte forpligte sig til at betale Kongen 300 Rdl. for en Åråd, som var ham oversvoren, idet han var medskyldig i et Drab, som en af hans Svende (hvoraf han altså allerede tidligere holdt flere) havde begået²⁾. De 300 Rdl. skulde gå af i hans årlige Besolding, som altså var optagen for adskillige År. Hans Stilling har dog nok med Hensyn til Indtægten ikke været ringe; men den var meget foragtet, så at han må finde sig i, at idetmindste hans Svende henregnes til Kjeltringer. Det synes rigtignok, som om han har haft isinde at påtale det, idet han var mødt og stod til Veder mål stung med Volle Koch, da Vidnesbyrdet derom aflagdes i Retten; men han må senere have opgivet det.

Enden på Ordskiftet mellem Volle Koch og hans Venner blev, at Jens Bjørnsen huggede ham med en stor Kniv i Hovedet, og at det derefter, da de vare komne ud af Huset, lykkedes Volle igjen at såre Jens og Peder Bjørnsen. Den 13de November afsagde Tovsmændene deres Ed i Sagen, som gik ud på, at alle 3 skulde have deres Skade for Hjemgjæld og bøde til Kongen og Byen. (Fortsættes.)

¹⁾ Se »Jydske Registre« i Geh.-Arkivet.

²⁾ Smst.

8. Indbo i et mindre formuende Hus.

Jesper Knudsen hørte til de mindre formuende Borgere i Ribe; i Skattebøgerne findes han ansat til at skatte efter 8 β , som kun er 4 Gange mere end den laveste Ansættelse, medens man vel kun kan betragte dem som nogenlunde formuende, som idetmindste skattede efter en Mark. Hans Hovednæring har rimeligvis bestået i Værtshushold.

Efterat hans Kone var død, blev d. 3 August 1624 hans rörlige »Guod og Guods« til Bestemmelse af Börnenes Mødrenearv vurderet af 4 dertil udnævnte Borgere i Nær-værelse af Börnenes Morbroder. Denne Vurdering vil jeg benytte til et Exempel på, hvorledes et jævnt tarveligt, borgerligt Hus på den Tid var udstyret, ligesom jeg tidligere i lignende Ojemed har benyttet en Vurdering i en Bondegård.

I Huset nævnes 3 Beboelses-Værelser: Dörnsen, Stuen og Kammeret; men kun i Dörnsen fandtes en Kakkellovn, hvilket vistnok i sådanne Huse var den almindelige Regel. I Dörnsen opholdt derfor ikke blot Husets egne Beboere sig i Almindelighed, men det var også det Rum, i hvilket f. Ex. de talrige Værtshusholdere modtog deres Gjæster. Stuen var vistnok et mindre Værelse, som tjente til Sovekammer for Manden og Konen i Huset, og til hvilket de naturligvis kunde trække sig tilbage fra den Uro, som der undertiden kunde være i Dörnsen. Kammeret var vel bestemt til Soveværelse, enten for nogle af Husets egne Folk eller for fremmede Gjæster.

I Dörnsen fandtes af Møbler foruden den ovenfor omtalte Jærn-Kakkellovn (vurderet til 12 Dr.) et stort Skab med 3 Rum (6 Dr.); fremdeles en Skive (3: et Bord), 2 små Bænekister og en lille Bænk, en Foldebænk, et Kjøkkenskab og en Bagstol (Stol med Rygstød). I Stuen stod en stor udskåren Kiste, Husets Pragtstykke, vurderet til 14 Dr., og et Sængested (1 Dr.); her stod vistnok også en sort Kiste (3 Dr.), et rødt, beslået Skrin (4 Dr.), et lille beslået Skrin (1 Dr.), et sort Fyrreskrin (1½ Dr.) og en lang Skive (2 Dr.).

I Kammeret fandtes et Sængested »med Forstykke og Ender« (2 Dr.) og en lille Skive (3 β).

Af det øvrige Indbo udgjorde Tintöjet en værdifuld Del, og dermed var Huset vel forsynet: 6 Kander, store og små

(6 Dr.), 16 Fade, 1 Smörkrus, 2 små Krus, 3 Kopper, 3 »Kouschener«¹⁾ og 16 Tallerkener, for Störstedelen af det såkaldte Mænggods²⁾, som vurderedes til 12 β Marken (et halvt Pund). Af Kobbertøj fandtes en Kjedel, af Messingtøj en Gryde, en Kjedel, 2 store og 4 små Kjerter (Lysestager), en Fadekrands (til at sætte varme Fade på), et Fyrfad og 3 Mollinger³⁾. Endvidere anføres af Kjøkkentøj en Jærngryde, 5 gamle Stenkrus med Tinlåg, et Vendser (Bismer), en Ildklove (Ildtang), Rist og Kjedelske, 9 Trætallerkener og Kander, — og af andet Indbo 2 Spindehjul (Rokke), 1 Kjerne, 2 Mælkespande, et lille Tapkar, 4 Øltønder, 1 Sav, 1 Spade og 2 Øxer.

Endvidere vurderes den afdøde Kones Gangklæder, som vare temmelig kostbare: en foldet Kåbe af sort, fint Engelsk (engelsk Klæde) (24 Dr.), en vendt foldet Kåbe af sort Engelsk (5 Dr.), en sort, slet (glat) Kåbe (2 Dr.), en sort, fin, engelsk Trøje, besat med Snorer (4 Dr.), et sort Skjort af »Fierthrae« (Firtråd?), foret med Baj og med Fløjels Bort (8 Dr.). — Sængklæderne bestode af en Bolsters Underdyne (12 Dr.), en Underdyne (6 Dr.), en Vadmel's Underdyne, 3 Dundyner (12, 2 $\frac{1}{2}$ og 2 Dr.), 1 Bolsters Hoveddyne (3 Dr.) og 2 simplere Do., 4 Puder »med Vår på og Silketaft for« (16 Dr.), 2 Do. med Vår (6 Dr.) foruden en simplere Pude, et »theppet« Sængklæde af Flamsk (5 Dr.), et syt Sængklæde (5 Dr.), et Sængklæde af Sort og Hvidt (2 \mathcal{L}) og et gammelt Sængklæde, 1 Par Hörlærreds og 3 Par Blårlærreds Lagen. Hermed kan sammenstilles: 3 Bænkedyner, hvoraf den ene var 6 Alen lang, og 5 Hynder. — Af Linned nævnes foruden de ovenanførte Lagen kun: et Hörgarns Håndklæde med Kniplinger om (5 \mathcal{L}), et Drejels Håndklæde og en gammel Drejels Dug; fremdeles 2 Hörgarns »Forklæder« (rimeligvis: Sænge-Gardiner; 6 \mathcal{L}) og en »Schierdug« med Tilbehør (rimeligvis også et Slags Forhæng; 2 Dr.).

Af Sølvtoj havde et »Sølvbælte og Knivskede« og 2

¹⁾ Et plattysk Ord, som betød en lille Trækande eller Træskål. (Brødrene Grimm's Ordbog.)

²⁾ En simplere Art af Tin.

³⁾ Således benævnedes vel overhovedet alle de Messingfade, hvoraf endnu så mange ere bevarede som Prydelser her i Egnen.

Sølvskeer, som tilsammen vejede 42 Lod. Desuden fandtes en »Perlebuore« (måske Skrivfejl for »Perlebønd«), som Manden forærede sin Datter. Endelig vurderedes Mandens Våben, som bestode af Bøsser, en Stormhat og en Degen, til 5 Dr., en Ko til 8 Dr. og en Beholdning af Hø ligeledes til 8 Dr.

9. Borgmestere og Råd stadfæste en Dødsdom.

Tovsmændene alene kunde sværge en Drabsmand fra hans Fred, og en sådan Tovsed besad endelig Gyldighed, hvis den ikke indstævnedes for Borgmestere og Råd; indstævnedes den for disse, kunde de enten stadfæste eller forkaste den. Derimod kunde, såvidt jeg har bemærket, en Dødsstraf i intet Tilfælde bringes i virkelig Anvendelse her i Byen uden ifølge en Samvirken af flere Myndigheder. I Trolddomssager var det ved Frederik d. 2dens kallundborgske Reces, § 8, udtrykkelig fastsat, at ingen Exekution måtte foregå, førend Kirkenævnets Ed var stadfæstet på Landstinget, altså i de Byer, som havde den såkaldte Landstingsret, af Borgmestere og Råd. Da derfor 15 Nævninger 1640 havde svoret Maren Splid Trolddom over, Borgmestere og Råd derpå havde kjendt deres Ed magtesløs, men Kongen og Rigsrådet havde dømt, at de 15 Mænds Tov burde blive ved Magt, kunde denne Dom endnu ikke exekveres, førend Byfogden og Magistraten i Ribe endnu i Forening havde tilfundet hende til at lide Bål og Brand. (Se Grönlund: Histor. Efterretn. om de i Ribe By for Hexeri forfulgte og brændte Mennesker.) — Noget Lignende har jeg fundet iagttaget ved de andre Arter af Dødsdomme, om hvilke allerede Recessen af 1551, § 5, havde bestemt, at de skulde afsiges af Fogden i Forening med de bedste Tingmænd. En Tyv dømtes således til Galge og Gren enten først af Magistraten, derefter af Byfogden, eller også af Magistraten og Byfogden i Forening. Når en Drabsmand af Tovsmændene var svoren fra sin Fred og blev pågreben, synes Dødsstraffen heller aldrig at være bleven udført, førend Tovseden var bleven stadfæstet ved en Dom. Dette er allerede omtalt af mig i

3die Bind af dette Tidsskrift, S. 160 fl., hvor der er anført et Exempel herpå fra År 1587. Da er det Byfogden, som ved en Dom på Bytinget ligesom stadfæster Tovseden til Erekution. I det 17de Århundrede var det derimod Rådstruetten, som ved en Dom gav Tovseden en lignende Stadfæstelse, som vi se af et Tilfælde fra 1631, som tydelig viser os den Fremgangsmåde, som dengang anvendtes. I Rådstruetombogen findes derom Følgende:

»Vi efterskrevne Morten Madsen Lime og Hans Friis,
 »Borgmestere udi Ribe, Mads Pedersen Roed, Las Jensen
 »Bonum, Hans Lavridsen, Morten Frederiksen og Knud
 »Lambertsen, Rådsmænd her sammesteds, gjøre vitterligt,
 »at År efter Guds Byrd 1631, Fredagen den 9 Septembris,
 »på Riber Rådhus var skikket for os udi Rette ærlig og
 »velagt Mand, Niels Jørgensen, Borgmester udi Lands-
 »krone, hans Fuldmægtiger, Malte Nielsen, Borger her
 »sammesteds, på den ene (Side), som havde ladet idag ved
 »Byens Tjenere for os udi Rette stævne de tolv Tovsmænd
 »ved Navn Jens Mortensen — — —, som havde gjort
 »deres Ed og Tov her på Riber Byting Lördagen den 20
 »Augusti sidst forleden over Harder Sörensen af Helsingør,
 »som desværre uskyldelig dræbte salig Kristen Jørgensen
 »Gram, som skete den 15 Juli sidst forleden, hvorudi de
 »haver svoret forskr. Harder Sörensen Manddrab over og
 »fra sin Fred, og forment samme deres Tov og Ed i denne
 »Sag retfærdelig at være og var Dom herpå begjerendes,
 »om den ikke bör ved Magt at være, og Harder Sörensen
 »for sådanne begangne Gjæringer ikke bör at straffes på
 »sin Hals, i hvor han betrædes kan; — udi lige Måder
 »havde og ladet forskr. Harder Sörensen udi Rette stævne
 »med lovlig 14 Dages Varsel for Peder Jakobsen, Borger
 »ibidem, hans Hus og Bopæl, som forskr. Harder Sören-
 »sen havde hans Herberge hos, förend han desværre dræbte
 »forsk. afgangne Kristen Jørgensen Gram, for endelig
 »Dom over hannem, om han ikke bör for denne hans be-
 »gangne Gjærning at straffes på hans Hals; — desligeste
 »havde og ladet udi Rette stævne forskr. Harder Sören-
 »sens Fuldmægtiger i denne Sag, Jørgen Harbo, Borger
 »ibidem, om han havde Noget hertil at svare. Og udi
 »Rette lagde forskr. Malte Nielsen Tovsmændenes Ed udi

»denne Sag, her af Riber Byting udgivet Lørdagen den
 »20 Augusti sidst forleden, formeldende udi sin Mening:
 »Otte Mænd vunde, at de nærværendes hos var samme
 »Dag på forskr. Ting, hørte og så, at disse efterskr. tolv
 »Tovsmænd, som (er) opkrævet og idag lovligen forfuldt
 »til at gjøre deres Tov og Ed anlangendes Harder Søren-
 »sen af Helsingør, som desværre den 15 Juli sidst forleden
 »dræbte Kristen Jørgensen Gram, tjenendes ærlig og vel-
 »agt Mand, Hans Friis, Borgmester ibidem, som da skete
 »udi forskr. hans Husbonds Have på Holmen¹⁾, da frem-
 »ginge disse efterskr. tolv Mænd ved Navn Jens Morten-
 »sen — — —, hvilke forskr. tolv Mænd gjorde deres Ed
 »og Tov udi så Måder, at eftersom befindes og udi Sand-
 »hed vitterligt er, at forskr. Harder Sørensen af Helsingør
 »haver forskr. 15 Juli sidst forleden været med forskr.
 »salig afgangne Kristen Jørgensen Gram udi hans Hus-
 »bond, Borgmester Hans Friis's, Have, og forskr. salig
 »Kristen Jørgensen Gram ikke skal have formodet sig af
 »Harder Sørensen nogen Skade eller Ulykke, ikke heller
 »skal have givet ham nogen Årsag dertil, så uskyldig at
 »tragte efter Livet; dog forskr. Harder Sørensen desuanset
 »ligevel uden nogen angiven Årsag haver uddraget sin
 »Rapier af Skeden og med det samme blotte Væрге stuk-
 »ket forskr. sal. Kristen Jørgensen ved hans højre Bryst
 »ind udi Livet efter Synsvidnets Indhold, hvorudaf forskr.
 »sal. Kristen Jørgensen Gram haver bekommet sit Bane-
 »og Døds-Sår, og af samme Sting strax er død lidet fra
 »Steden, som Gjærningen ved Havedøren ind udi Haven
 »er sket, da efter berørte Lejlighed svor de forskr. Harder
 »Sørensen fuldt Manddrab over for sagløs Mand, som udi
 »Sandhed befindes forskr. sal. Kristen Jørgensen Gram,
 »han uskyldigen dræbt haver, og bør derfor at miste sin
 »Fred efter Loven, Recessen og Stadsretten, hvorpå de
 »med oprakte Fingre gjorde deres Ed efter Loven og
 »Recessen med Videre, forskr. Tovsmænded medfører og
 »formelder, som idag for Retten blev læst og påskrevet.
 »Herhos udi Rette lagde forskr. Malte Nielsen bemeldte
 »Borgmester Niels Jørgensens skriftlige Indlæg, formelder

¹⁾ St. Hans Holm på Sydsiden af Byen.

»Ord fra Ord, som efter følger: Velvise Borgmestere og
 »Råd samt kongel. Majestæts og Byens Foged¹⁾! Efter-
 »som jeg på min egen såvelsom på mine Medsøskendes
 »Vegne desværre er forårsaget min salig Broder²⁾ Kristen
 »Jørgensens dødelige Afgang for Eder at anklage, efterdi
 »det uryggelig befindes, det salig Menneske, forskr. vores
 »Broder, Kristen Jørgensen, uden al Skyld og Brøde af
 »Harder Sørensen i Fredags forleden 14 Dage er dræbt
 »og omkommet, formoder jeg på mine egne og mine Med-
 »søskendes Vegne, at vi over Manddraberen, som tilstede
 »er³⁾, må vederfares, hvis Ret »gemes«, og velvise Borg-
 »mestere og Råd, kong. Maj.s og Byens Foged samt andre
 »Dommere udi Sagen dette korte Indlæg eragte ville og
 »indføre lade udi, hvis Sentents over Manddraberen fældt
 »vorder. Af Ribe den 5 Augusti 1631 på min egen og
 »mine Medsøskendes Vegne Niels Jørgensen, — som forskr.
 »Indlæg formelder, som idag for Retten blev læst og på-
 »skrevet. Og efter berørte Lejlighed satte forskr. Malte
 »Nielsen udi alle Rette, om Tovsmændenes Ed, (som) over
 »forsk. Harder Sørensen gjort er, ikke bör ved Magt at
 »være, og desligeste, om forskr. Harder Sørensen for så-
 »danne hans begangne Gjæringer ikke bör at straffes på
 »sin Hals.

»Udi lige Måder udi Rette mødte forskr. Tovsmænd
 »Jens Mortensen — — — og var denne deres Tovsed
 »fuld og fast stændig og formente, den burde ved Magt
 »at være. Da blev fremesket idag, förend her dömtes udi
 »Sagen, forskr. Harder Sørensen og hans Fuldmægtiger,
 »Jørgen Harbo, om enten de selv eller Nogen på deres
 »Vegne vilde møde og svare hertil, og Ingen på deres
 »Vegne mødte til Gjensvar, som enten vilde svare eller
 »sig med denne Sag befatte i nogen Måder. Da efter
 »Tiltale og denne Sags Lejlighed, så efterdi befindes,

¹⁾ Vare 2 forskjellige Personer.

²⁾ Jeg kjender forøvrigt Intet til disse Brødre og deres Familie; men da den ene af dem nævnes med Tilnavnet »Gram«, må de antages for at være fødte i Gram i Nordslesvig.

³⁾ Heraf ses, at Harder Sørensen var bleven pågreben, rimeligvis strax efter Gjærningen, og sat fass.

»at Harder Sørensen af Helsingør at have (sic) dræbt des-
 »værre sagløs Mand, forskr. afgangne Kristen Jørgensen,
 »som er sket den 15 Juli sidst forleden udi hans Husbonds
 »Have, og Tovsmændene, som lovligen ere opkrævede og
 »forfuldt til at gjøre deres Tov og Ed udi denne Sag,
 »haver svoret forskr. Harder Sørensen Manddrab over og
 »fra sin Fred efter Loven (og) Recessen, og ingen lovlig
 »Bevis eller Vidne herimod idag for os er bevist eller
 »fremlagt, som samme Tovsmænds Ed ukraftig kunde gjøre,
 »da vide vi efter forberørte Lejlighed ikke rettere herpå
 »at kjende, end samme Tovsmænds Ed jo bör ved Magt
 »at være, og Manddrabereren, forskr. Harder Sørensen, fra
 »sin Fred og for sådanne hans begangne Gjerninger bör
 »at straffes på sin Hals. Til Vidnesbyrd osv.«

Når Tovseden i dette Tilfælde indstævnes for Borgmestere og Råd, er det altså, som vi se, ikke for at få den underkjendt, men tvertimod for at få den stadfæstet og ligesom forsynet med en Exekutionsordre mod Drabsmandens Liv. At denne virkelig var i Øvrighedens Magt, og at det virkelig var Hensigten hos den Dræbtes Familie at få ham henrettet, ses af et Kongebrev af d. 22 Juli samme År til Lensmanden på Riberhus, hvilket Kongebrev tillige lærer os, hvem Harder Sørensen var, og at han navnlig var i en Stilling, af hvilken man kunde have væntet noget mere Besindighed og mindre Råhed, end hans Gjerning tydede på. Indholdet af det nævnte Kongebrev er, at Harder Sørensen, Skriver på Kronborg, havde begået et Drab i Ribe; hvis han skulde blive dømt fra Livet, ønsker hans Husbond, at Henrettelsen måtte blive opsat, indtil han havde aflagt sit Regnskab, hvilken Begjering Kongen har bevilget¹⁾.

Harder Sørensen blev dog ikke halshugget; det lykkedes ham nemlig at rømme bort af Arresten. Det var et Tilfælde, som ikke indtraf så sjelden med dødsdømte Forbrydere. Man skulde have trot, at det var meget vanskeligt at undvige af Fængselet, eftersom der plejede at sættes en eller to Bevogtere ind i Arresten til Fangen; men disse Bevogtere lode sig undertiden bestikke, og således synes det også at være sket i dette Tilfælde.

¹⁾ Jydske Tegn.

10. Streghed i Opfattelsen af Begrebet Nødværge.

Et Exempel på denne Streghed haves i en Sag, i hvilken Jens Andersen Guldsmed, Rådmand Anders Sörensen Klyns Svigersøn, 1625 ved endelig Dom blev dømt fra sin Fred for Drabet på sin Broder Hans Andersen, idet Borgmestre og Råd, skjönt det var bevist, at Hans Andersen først havde trukket Kniven mod sin Broder og søgt ind på ham, ja efter Vidernes Udsagn vilde have dræbt ham, hvis denne ikke var kommen ham i Forkjøbet, dog ikke vilde betragte Drabet som Nødværge, dels fordi Hans ikke havde såret Jens først, dels fordi denne formentlig måtte have kunnet undvige fra Broderen. En lignende Streghed i Opfattelsen af det samme Begreb viser sig i følgende Sag, hvor det ligeledes er den Dræbte, som først (og det endda her på den allerskammeligste Måde) har væltet sig ind på den Anden), medens derimod Drabsmanden har al Medfølelsen på sin Side på Grund af den Sagtmodighed, hvormed han længe fandt sig i den Andens Fornærmelser.

Drabsmanden var en Felberedersvend ved Navn Hans Jensen Hillebrandt. Han havde en yngre Broder, som den 17 Februar 1630 blev gjort til Svend eller, som det også kaldes med et Udtryk, hentet fra Adelen og dens Svende: »værægtig« (berettiget til at bære Værge). I den Anledning blev der holdt et Lavs-Gilde i Peder Stavnings Hus. Medens de ældre Gjæster sade i Dørnsen, morede de yngre sig i Stuen med alslags Lystighed. Da trængte 2, rimeligvis fulde, Skomagersvende, to Brødre ved Navn Peder Laursen og Lambert Laursen, fødte i Århus, vindbudne ind til dem og søgte strax Trætte. Lambert holdt sin Fod ud for dem, som dandsede, så at de faldt om på Gulvet over hverandre, og Peder Laursen greb en Pige, sprang ind i Dandsen med hende og for således omkring, at en halv Tønde Øl, som de havde liggende på Stolen, blev stødt ned, og Øllet spildt. Værtinden kom da ind i Stuen og bad de 2 vindbudne Personer om at gå deres Vej, hvortil Lambert gav et højst usømmeligt Svar. Senere må det dog være lykkedes at få de 2 urolige Brødre udenfor; thi 2 Borgere vidnede, at de, da de vilde gå hjem til deres Hus, traf Hans Jensen Hillebrandt stående i Peder Stavnings Dør og bedende Peder

og Lambert Laursen om, at de for Guds Skyld skulde gå hjem i deres Husbonds Hus og ingen »Perlemente« afstedføre, idet han søgte at smigre Lambert med de Ord, at han jo var en forstandig Karl, og sagde, at den halve Tønde Øl, som de havde spildt, Intet havde at betyde. Lambert vedblev med sine usømmelige Talemåder, og da Hans Jensen vilde gå ind i Huset, greb han fat i ham og rykkede ham ud på Gaden og havde fået to Knive frem. Med den ene af dem, som var en »Skomager-Pindkniv«, stødte han efter Hans Jensens Ansigt; men da denne bødte for sig, traf han ham i den venstre Hånd, som han sårede. Nu tabte den Angrebne endelig Tålmodigheden og greb til sit Værge, og da Lambert gav sig til at løbe, løb han efter ham op ad Gaden og, da han indhentede ham, sårede han ham dødeligt i hans venstre Lår.

Uagtet Alt, hvad der således talte, idetmindste til Undskyldning, om end ikke til fuldstændig Retfærdiggjørelse, for Hans Jensen, svore Tovsmændene ham dog den 16 Marts fra hans Fred for Drab på sagløs Mand, af Hensyn til, at han var løben efter Lambert Laursen, da denne var undløben. Denne Dom kunde måske ikke falde anderledes efter de bestående Love, men var dog temmelig streng og vilde have været altfor streng, hvis den var bleven exekveret ved den Tovsvornes Henrettelse. Dette var nu rigtignok ikke Tilfældet; thi den 22 Juli kom det til et Forlig, hvorved Peder Laursen forpligtede sig som Eftermålsmand efter den Afdøde til at give Hans Jensen en Orfejde (»Årfred« kaldes den her ved en Forvanskning) på sine egne og sin Slægts Vegne og erkjendte at have modtaget rigtig Betaling derfor. Herefter kunde Hans Jensen nu også søge eller købe sin Fred af Kongen; han har dog ikke hastet meget hermed; først den 21 Oktober 1634 udstedtes der et kongeligt Benådnings- og Lejde-Brev for ham, hvilket tillige tillod ham at indstævne Tovseden for Borgmestere og Råd, for muligvis der at få den omstødt. På Rådstuen foretoges Sagen næstfølgende 5 December.

De nye Vidnesbyrd, som Hans Jensen fremlagde i Rådstu-Retten, gik fornemmelig ud på at oplyse Lambert Laursens Ustyrlighed samme Aften, førend han trængte sig ind hos Peder Stavnings. En tredie Skomagersvend, som tillige-

med Lambert og hans Broder dengang arbejdede hos Skomager Jens Terp, og denne Sidstes Kone, havde således d. 29 November 1634 aflagt Vidnesbyrd om, at Lambert den Aften først havde villet »føre sig i Perlemente« med sin Mester, fordi denne ikke vilde drikke med ham, så at Mesteren endogså havde måttet rømme ud af sit eget Hus for ham. Derefter havde han begyndt med »Pukken og Trodsen« og tilsidst havde både han og hans Broder grebet hver 2 Knive og vare løbne ud på Gaden med dem; da deres Madmoder formanede dem til at lægge Knivene fra sig og blive hjemme, havde Lambert svaret, at Knivene skulde bruges samme Aften. Den 3die Skomagersvend var fulgt med dem ned mod Sønderport; men da de her havde fået det Indfald at gå ind til Felberedersvendenes Gilde, havde han frarådt dem det, da de ikke vare indbudne, og ikke villet følge med dem.

Hvormeget end disse Vidnesbyrd bestyrkede, at det var Lambert Laursen, som oprindelig ene var Skyld i Striden, havde dette dog ingen Indflydelse på Borgmestres og Råds Dom; thi denne lød således: »Efterdi befindes, at Hans Jensen haver løbet efter Lambert Laursen, der død blev, som haver villet undvigt for forskr. Hans Jensen, da efter berørte Lejlighed vide vi ikke imod Tovsmænd, deres Ed at kunne kjende, men ved Magt at være«.

II. Dom over en på frisk Gjærning greben Manddraber.

Efter Byretten skulde Tovsmændene kun sværge i Drabs-sager, når Drabsmanden ikke var greben på frisk Gjærning, eller når han undskyldte sig med Nødværge eller Våde; i Sårssager skulde Tovsmændene derimod vistnok i alle Tilfælde sværge. I Drabssager finde vi derfor også i Virkeligheden Dommen afsagt på anden Måde, når Drabsmanden strax var pågreben, tilstod sin Gjærning og ingen Undskyldning havde at fremføre. Et Exempel herpå er udentvivl allerede tidligere anført, nemlig det i dette Tidsskrift 1ste Bind, S. 252 omtalte Tilfælde med Harder Jepsen. Om hans Domfældelse findes i Tingbogen for 20 Februar 1593 rigtig-nok kun indført ganske kort, at han blev dømt; men da dette Udtryk ikke bruges om Tovsmændene, og sådanne slet

ikke anføres i Sagen, er det sikkert nok, at han er dømt på anden Måde, og da uidentivt ifølge den S. 163 fl. udviklede Regel af Magistraten og Byfogden i Forening, og det, som her ses, på Tinget. Dette stadfæstes også derved, at ganske den samme Fremgangsmåde anvendtes i en lignende Sag 1637. At denne Fremgangsmåde var i højeste Grad summarisk, fremgår af det Eneste, som Tingbogen indeholder derom, nemlig følgende Dom:

»Mads Lassen Lim, Byfoged udi Ribe, Morten Lim,
 »Hans Friis, Borgmestere ibidem, Las Jensen Bonum,
 »Hans Laursen, (Morten Frederiksen, Peder) Sørensen,
 »Peder Olufsen og Jep Povelsen Vilslev, Rådmand ibidem
 »Gjører vitteligt, at År efter Guds Byrd Anno 1637,
 »Fredagen d. 31te Martii, på Riber Gjæsteting var skikket
 »for os udi Rette forstandig Mand, Hans Grejgensen, Bor-
 »ger her sammesteds, som havde ladet for os idag hid udi
 »Rette føre Karen Laster (o: Lasdatter), salig Trogels
 »Knudsen Remsnider ibidem, hans Hustru, som klagede og
 »beskyldte hende, at hun skal have dræbt og ihjelslaget
 »hans Frænde, forskr. Trogels Knudsen, hendes egen Mand
 »og Husbonde med en Kniv, som hun skal have indstukken
 »hannem i hans Hoved ved hans venstre Tinding, hvilken
 »skal være ret Årsag til hans Død og hans Dødssår, des-
 »ligeste stukken hannem i hans højre Kind såvelsom også
 »bag ind i hans Ryg, og af bemeldte Sår og Skade er
 »(han) bleven død Tirsdagen om Morgen, som var den
 »28 Martii sidst forleden, og var forskr. Hans Grejgensen
 »idag Dom begjerendis over forskr. Karen, sal. Trogels
 »Knudsens. Da her for Retten fremstod forskr. Karen
 »Trogels's og ikke benægtede, men vedgik og bekjendte
 »samme Gjerning desværre at have gjort og var gjerne
 »tilfreds at lide for hendes Misgjerninger. Da efter Til-
 »tale, Gjensvar og denne Sags Lejlighed, så efterdi forskr.
 »Karen, sal. Trogels's, vedgår og bekjender forskr. Mand-
 »drab at have begangen og gjort på hendes egen Ægte-
 »mand og dertilmed at være greben og tagen udi ferske
 »Gjerninger, da efter berørte Lejlighed vide vi ikke ret-
 »tere herpå at kunne kjende, end at hendes egen begangne
 »Gjerning jo dømmer hende til at miste hendes Hoved
 »med Sværdet og det at sætte på en Stage, Andre til

»Afsky og Forskrækkelse. Til Vitterlighed vores Signet
»undertrykt.

Fremgangsmåden ligner i høj Grad den, som anvendtes i Tyvssager. — En meget lignende Sag indtraf 4 År senere; kun var det her Manden, Hans Markortsen Bartskjær, som havde dræbt sin Kone med et Knivstik; og det er her Herskabsfogden, ikke Nogen af den Dræbtes Slægt, der optræder som Anklager; rimeligvis har Konen ingen Slægtninge haft, som har kunnet påtage sig dette Hverv. 8 Dage efter Drabet sættes Retten (d. 1 Oktober 1642), Drabsmanden tilstår sin Gjerning og »er overbødig derfor gjerne at ville lide«. Han dømmes da strax til at lide samme Straf, som ovenfor er anført, kun med det Tillæg »og hans Krop i ukristen Jord«. — 4 Dage efter omtales Manden tilfældigvis i Tingbogen som død.

12. Tovsed i Anledning af et Selvmord.

Under d. 18de September 1641 findes i Tingbogen indført Følgende:

»For Tingsdom stod Lavrids Iversen Struch¹⁾ og havde »lovlig forfulgt Tovsmændene i denne Sag at fuldgjøre »deres Tovsed, efterdi det er nu inforgen 6 Ugers Dag, »og udi Rette lagde for.ne Laust Struch et Tingsvinde, »her af Ribe udgivet Torsdagen d. 19 Augusti 1641, for»meld. udi sin Mening, som efter følger, at otte Mænd »vunde, at Povl Hansen, boende i Gredsted, han stod inden »alle 4 Stokke for Tingsdom, vandt med oprakte Fingre »og Ed efter Recessen, at det skede sig forgangen Søndag »efter Middag den 8 Augusti om Eftermiddag, da Klokken »var 5 slæt efter Middag, da kom han af Jedsted Mølle »med Jens Pallesen, Bager i Ribe, med et Læs Hvede»mel, og som de var kommen til Ribe i Jens Pallesens »Hus, drak de en Kande Øl med hverandre; så skikkede »de endda Bud efter en anden Kande Øl, som de i lige »Måder drak med hverandre; så begjerede for.ne Jens »Pallesen, at hans Hustru vilde fly ham noget Lys at

¹⁾ Herskabsfogden.

»kunne stikke en Pibe Tobak an¹⁾. Da svarede hun: »Nej!
 »I skal ikke drikke Tobak iaften«. Den Tid han ikke
 »måtte bekomme Tobak, begjerede han hans Hat og Krave
 »og vilde gå ud. Da svarede hans Hustru: Nej! han kom
 »ikke ud iaften. Den Tid han ikke måtte komme ud²⁾,
 »gik han op til Skiven og tog en Kniv i hans Hånd, som
 »lå på Skiven. Den Tid han tog Kniven, så vendte han
 »sig om og Ryggen til dem, som der var inde. Da sagde
 »han: Der ser I mit Hjærteblod; men han ikke så, at
 »han stak sig med Kniven³⁾. Denne Vinde bekræftede
 »Karen Nielster (Nielsdatter), tjenende Lambert Pors, alt
 »med lige svoren Ed, som samme Tingsvinde videre for-
 »melder, og idag for Tingsdom blev læst og påskrevet. —
 »Herhos udi Rette lagde for.ne Laust Struch en andet
 »Tingsvinde af Riber Gjæsteting, udstedt d. 18 Augusti
 »sidst forleden, formelder udi sin Mening, at otte Mænd
 »vunde, at Ole Hansen, Rasmus Kjersing, Anders Mor-
 »tensen og Hans Hansen, de stod her idag inden alle fire
 »Stokke for Tingsdom, vunde med oprakte Fingre og Ed,
 »at de idag var med for.ne Laust Struch udi Jens Palle-
 »sen Bager og Borger ibidem, hans Hus og der at bese,
 »hvis Skade som befandtes på hannem. Da så de, at han
 »var stukken under hans venstre Brystben, som de kunde
 »synes at være gjort med en Kniv, og Hullet var stor-
 »agtigt. I lige Måder vandt Per Badskjær ibidem med
 »lige svoren Ed, at han var hos Jens Pallesen nu for-
 »gangen Søndag otte Dage om Eftermiddag at forbinde
 »ham; da havde han et Sting under hans venstre Bryst,
 »som var gjort med en Kniv og gik lige ind i Livet på
 »hannem, som samme Tingsvinde videre medfører, som
 »idag for Tingsdom blev læst og påskrevet. Herhos udi
 »Rette lagde for.ne Lavr. Struch et Bevis fra hæderlig og
 »højlærd Mand M. David Foss, Medtjener til vor Frue
 «Domkirke ibidem; formelder Ord fra Ord som efter følger:

¹⁾ Netop i disse År synes Tobakken at være bleven almindelig i Ribe, da den ikke sjelden nævnes lejlighedsvis i Tingbøgerne.

²⁾ Staklen synes i usædvanlig høj Grad at have stået under sin Kones Kommando.

³⁾ Dette lyder mindre rimeligt.

»Eftersom de Dannemænd, Tovsmændene her i By, haver
 »begjæret min Kundskab om sal. Jens Pallesens Endeligt,
 »da eftersom jeg d. 9 Augusti på Mandagen, Morgen årle
 »imellem 3—4 slæt, blev kaldet til hannem på mit Æmbeds
 »Vegne, da bekjendte han for mig uværdige, at han selv
 »af en Hændelse havde gjort sig den Skade, og såvidt jeg
 »kunde af hans Bekjendelse slutte, håber jeg, hans Poeni-
 »tense¹⁾ at have været retsindig og hannem at være død
 »salig. Hvilket med egen Håndskrift og Underskrift be-
 »kjender Ribe den 15 September David Lavr. Foss egen
 »Hånd, som samme Bevis medfører, som idag for Tings-
 »dom blev læst og påskrevet. — Da fremginge her idag
 »for Tingdom disse efterskrevne Tovsmænd, Rasmus Kjer-
 »sing, Per Tømmermand, Rasmus Guldsmed, Jakob Bar-
 »tholomæussen Møller, Morten (?) Knudsen Hjuler, Bendet
 »Bendetsen, Anders Vejers Skrædder, Hans Svendsen,
 »Movrits Kortsen, Mikkell Jensen, — Udsætningsmænd,
 »som ikke mødte idag at fuldgjøre deres Tov, som er Niels
 »Gasse og Hans Rasmussen, — disse for. ne Tovsmænd
 »gjorde deres Tovsed i så Måder, at efterdi med Tings-
 »vinde bevises, såvelsom også hans egen Bekjendelse for
 »hans Sjælesørger i hans sidste Tid, at han selv haver
 »stukket sig med en Kniv og deraf bekommet sit Bane-
 »sår, da efter berørte Lejlighed svor de for. ne Jens Palle-
 »sen sin egen Bane over.

I denne Sag har man undgået udtrykkelig at sige, at den Afdøde havde dræbt sig selv med Forsæt, og der er jo også den Mulighed, at det mere har været hans Hensigt at true med at dræbe sig selv end virkelig at gjøre det. Tydeligere udtrykker en Tovsed af d. 17 Juli 1638 sig, idet Tovsmændene sværge, at, eftersom de med Flid have ladet Sagen forfare, og ikke kan Andet eragtes, end at Henrik Guldsmed har druknet sig selv, så sværge de ham sin egen Bane og egen Manddraber over at være.

¹⁾ Herved må dog vistnok være tænkt på, at han forsætlig havde dræbt sig selv, så at det står i Strid med, at han skulde have givet sig selv Såret ved en Hændelse.

13. Anne Ebbes Trolddomssag.

Blandt alle de Trolddomssager, som ere blevne påkjendte i Ribe, er der ingen, som både blandt Samtidige og Efterkommerne have vakt så almindelig Interesse som Maren Splids. Grunden hertil ligger vistnok for en stor Del deri, at, medens de Øvrige, der bleve brændte som Hexe, alle sammen vare fattige og, man kan vel gjerne sige, tåbelige Mennesker, som, idetmindste for Størstedelen, selv bildte sig ind, at de kunde hexe, hørte derimod Maren Splids og flere af de Kvinder, som bleve indviklede i hendes Sag, til den mere formuende og oplyste Del af Borgerskabet. Som en Følge deraf forstode de selv og deres Slægtninge at gjøre Mere for deres Frelse og derved at lette Borgmestres og Råds kjendelige Bestræbelser i disse Sager for, når det var muligt, at tage de Anklagede i Beskyttelse, dels ligeoverfor den overtroiske Folkemængde, dels imod Regjeringen og dens Repræsentant, Lensmanden.

Blandt de Koner, som bleve indviklede i Maren Splids Sag, vare således Anne Gjellerups, hvis Søn, Hr. Sören, var Præst etsteds søndenfor Ribe, Maren Splids vidste ikke, hvor¹⁾, fremdeles Byfogdens, Peder Pedersen Hjertings, og Delefogdens, Kristen Madsens, Koner. Medens Maren Splids Sag er meget udførlig meddelt af Grönlund i hans »Historisk Efterretning om de i Ribe By for Hexeri forfulgte og brændte Mennesker«, har han kun ganske kortelig omtalt Sagen imod Byfogdens Hustru, Anne Ebbes. Da denne Sag dog indeholder Adskilligt af Interesse, vil jeg her give en udførligere Fremstilling af den.

Anne Ebbes var en Datter af den forhenværende kongelige Tolder i Ribe, Jens Laugesen, en Broder til Biskop Hans Laugesen, og af Dorthe Svanning, Mag. Hans Svannings Datter. Hvilket År hun er født, véd jeg ikke; men d. 15 August 1602 blev hun gift med en Handelsmand i Ribe ved Navn Ebbe Jensen Kræmer. Efter sin første Mands

¹⁾ Jeg har heller ikke kunnet opdage, hvor Sønnen var Præst. 1638 blev rigtignok en Sören Jensen Skjæve eller Skive Præst i Roager; men havde han bot så nær ved Ribe, vilde man dog her i Byen have vidst Sognets Navn.

Død 1617 giftede hun sig 1621 påny med Peder Pedersen Hjerting, som i et Par År havde været i hendes Tjeneste. Hendes Anklager, Villum Hansen, siger herom, at hun i sin Enkestand »haver letfærdigen ladet sig ved ukydsk Levnet bedrage af en Kræmmer-Dreng eller Svend, som nu er gjort til en Byfoged i Ribe«. Den Beskyldning, som heri gjøres imod hende, må vel være rigtig, siden der ingen Indsigelse findes fremført imod den. Hendes Valg var forsåvidt mindre heldigt, som Peder Pedersen ikke synes at have været nogen dygtig Handelsmand. Idetmindste gik det ligeså stadig tilbage med hans Formuesomstændigheder, som det var gået fremad med Ebbe Jensens. Det var derfor ret heldigt for ham, at han 1639 blev Byfoged i Ribe. Forsåvidt Villum Hansens ovenanførte Ytring synes at antyde nogen Tvivl om hans Dygtighed til at forestå denne Bestilling, må det bemærkes, at der til Opnåelsen af en sådan Stilling ikke fordredes Aflæggelsen af nogen Prøve på juridiske Kundskaber, og at en Kræmmersvend (rettere sagt: Handelsmand) altså ligeså godt som enhver Anden kunde blive Byfoged. På den anden Side kan det ikke nægtes, at ellers neppe Nogen findes udnævnt til Byfoged her i Byen, uden at han iforvejen enten havde været i en eller anden offentlig Stilling, som gjorde det nødvendigt for ham at lægge sig noget efter Lovkyndigheden, eller også havde givet sig mere eller mindre af med Sagførervirksomhed og med at møde i Retten for Andre. Ingen af Delene havde, efter hvad jeg har bemærket, været Tilfældet med Peder Pedersen; men jeg har dog ikke bemærket, at hans Virksomhed som Byfoged var uheldigere end Andres. Hans Optræden i hans Kones Sag viser endogså, at han var temmelig dreven i alleslags retslike Spidsfindigheder. Han blev forresten ikke længe i sin Stilling som Byfoged, som han først tiltrådte, efterat Processen med Maren Splids var begyndt, og igjen fratrådte 1643. Grunden hertil må vel tildels søges deri, at han ved sin Kones Sag selv var kommen i et uheldigt Forhold til Lensmanden, tildels vel også i hans slette Formuesstilling, idet Kreditorerne efterhånden bleve mere og mere nærgående imod ham.

Man havde den underlige Skik, at, når en Kone var gift andengang, plejede hun dog altid at kaldes efter sin

første Mand. Det er Grunden til, at Peder Hjertings Kone aldrig kaldes Anne Peders, men altid Anne Ebbes, undertagen når hun en enkelt Gang kaldes Anne Jensdatter. Hun har på den Tid, da hun blev anklaget for Trolddom, rimeligvis været omtrent 60 År gammel; en lille Datterdatter nævnes under Sagen som opholdende sig i hendes Hus.

I det pinlige Forhør, som Maren Splids den 10 Oktober 1641 blev underkastet i Blåtårn i Kjøbenhavn, havde hun ikke udlagt Anne Ebbes, men foruden Anne Gjellerups, hvem hun fremstillede som Hovedmanden og sin Læremester, kun fattige Kvinder, og iblandt dem Anne Thamisdatter eller Krøbbel-Anne i Gjæsteboderne. Men da denne Sidste den 8 November samme År blev forhørt på Riberhus, havde hun »godvilligen«, d. v. s. upint, men dog udentvivel af Frygt for de Pinsler, som hun vidste, at hun ellers vilde blive underkastet, ikke blot tilstået sin egen Brøde, men også nævnt sine foregivne Medskyldige, og iblandt dem både Anne Gjellerups, som også skulde have været hendes Lærerinde, Anne Ebbes og Delefogdens, Kristen Madsens, Kone ved Navn Gjertrud. Om Anne Ebbes udsagde hun navnlig, at denne tilligemed hele det øvrige Selskab 3 eller 4 Uger, førend Maren Splids blev ført til Kjøbenhavn, havde været samlede på Skibbroen udenfor Kristen Madsens Dør og dandset samt drukket Vin med Sukker i, som Maren Splids's Dreng, d. v. s. tjenende Djævel, bragte dem; samme Tid vilde de have taget Lykken fra Anders Friskuster, idet Anne Ebbes vilde unde Thomas Skrædder den. Dette var dog, som det synes, ikke lykkedes. Ligeledes skulde Anne Ebbes tilligemed Maren Splids og nogle af de Andre have gjort Noget ved Hans Balummers Skib, som rimeligvis derefter var forlist, og udøvet nogle Hexekunster i Tolder og Herskabsfoged Mads Lassen Limes Hus. Disse Hexekunster havde efter Anne Thamisdatters Angivelse bestået deri, at Anne Ebbes havde skaffet dem en levende Kalv, som de kom i en Tønde, for derved at tage Lykken fra Mads Lassen. Senere fortalte hun dog, som vi ville se, disse Hexekunster hos Mads Lassen på en ganske anden Måde, så at den hele Bekjendelse rimeligvis har været rent Opspind, som Staklen fandt på for at slippe for Pinebænken.

Maren Splids, som imidlertid var bleven sendt hjem fra

Kjøbenhavn, var tilstede ved Anne Thomisdatters Bekjendelse, og da hun blev spurgt, om den var sandfærdig, erkjendte hun den for rigtig med Undtagelse af et enkelt Punkt, som ikke vedkommer Anne Ebbes. Herved er der dog den Mærkelighed, at der næsten aldeles ingen Overensstemmelse er imellem, hvad Maren havde bekjendt i Blåtårn, og hvad Anne Thamisdatter nu udsagde på Riberhus, og navnlig ingen Overensstemmelse i det Enkelte og Faktiske, så at den Enes almindelige Bekræftelse af, hvad den Anden havde sagt, ingen Vægt kan have.

Den næste Dag, d. 9 November, lod Slotsskriveren, Jørgen Pedersen, som overhovedet stadig optrådte i denne Sag på Lensmandens Vegne, Maren Splids og Anne Thamisdatter føre hen på Bytinget og tilbød dem, hvem de havde udlagt, at komme »til Munds« med dem. Anne Ebbes fremkom da personlig på Tinget og »påstod højlig« at være uskyldig, hvorefter hun først spurgte Anne Thamisdatter, om hun havde været med hende i nogen Trolddomskunster. Da den Adspurgte vedblev sin Beskyldning, spurgte hun Maren Splids, om hun vidste at beskylde hende for nogen Trolddomssager, hvortil Maren svarede, at hun kunde såmeget Trolddomskunst, som hun kunde. Hvad enten Meningen heraf skal være, at Anne kunde såmeget Trolddom, som hun virkelig kunde, eller, som Maren kunde, bliver Beskyldningen i højeste Grad ubestemt.

Den 4 og 11 December blev Anne Thamisdatter underkastet 2 nye Forhør på Riberhus, det sidste på Pinebænken, for at hun på den kunde stadfæste alle sine tidligere Bekjendelser og Udlæggelser. Hvor villig hun end fra Begyndelsen af havde været til at tilstå Alt, både muligt og umuligt, slap hun altså dog ikke for Pinselen. Ved disse Lejligheder, navnlig d. 4de, tilføjede hun endnu nogle flere Bekjendelser, deriblandt, at hele Selskabet, også Anne Ebbes, havde forgjort Rådmand (tidligere Borgmester) Hans Friis's Hustru, Line, hvilket var foregået under en Dands, som de opførte i Mandens Stue. Hvad Skade de egentlig havde påført hende, siges ikke; men rimeligvis skulde det være den, som havde foranlediget hendes Død 1636. Dette skulde dog mest være sket efter Anne Gjellerups Anstiftelse; derimod skulde Anne Ebbes have været Hovedmanden for den Storm og

dermed følgende Vandflod, som de allesammen havde været med at oprejse Allehelgensdag 1638 i den Hensigt, at Kristen Lambertsen skulde omkomme, hvilket også var lykkedes dem. Dette Udsagn var, som vi ville få at se, Hovedgrunden til den Fare, Anne Ebbes kom i. Om den Trolddom, som Anne Thamisdatter i Forening med Anne Ebbes og Andre havde forevet hos Mads Lassen Lime, udsagde hun den 4 December, at de først engang forrige Sommer ved Nattetid havde været inde både i hans Stue og Kammer, hvor Toldkisten stod, dandsat og villet tage Lykken fra ham; deres Dreng havde lukket op for dem, så at de kunde gå ind, hvor de vilde. Den anden Gang, som var et Årstad senere, havde de om Natten dandsat udenfor hans Vinduer for at forgjøre hans Datter, som også døde nogle få Dage derefter, ved hvilken Lejlighed Fanden havde været med dem i en Skrukhønes Skikkelse. Den 11 December udsagde hun derimod, at den Nat, da de dandsede hos Mads Lassens, for at forgjøre hans Datter, havde Anne Ebbes, Maren Splids og en tredje Kone taget Penge af Toldkisten; hvormange det var, vidste hun ikke; samme Gang vilde de også have taget Lykken fra ham, men det lykkedes dem ikke. Dette Udsagn står jo rigtignok i Modsigelse med det tidligere, hvorefter de den Gang kun havde været udenfor Huset på Gaden, lige-om hun også synes at have glemt det, som hun havde udsagt den 8 November om den Kalv, som de havde puttet i en Tønde; men det er jo ikke forunderligt, om sådanne Fantasibilleder vexlede noget.

Det er vanskeligt at danne sig en Mening om, hvad man skal tro om det 16de og 17de Århundredes mange Troldkvinders udførlige Bekjendelser om alle de Trolddomskunster, som de have udøvet, når man da ikke, som enkelte overtroiske Mennesker endnu gjøre, vil tro, at de virkelig have kunnet hexe. At en stor Mængde Bekjendelser ere rene Opdigtelser, som de Beskyldte ere fremkomne med, blot for at slippe ned af Pinebænken eller for at undgå at komme på den, er vistnok sikkert. Døden på Bålet er ifølge den Måde, hvorpå den exekveredes, neppe bleven anset for meget pinselsfuldere end en anden Dødsstraf, og af Dødsstraffe udførtes der så mange, at Rædselen for dem nødvendigvis måtte tabe sig. Det er derfor ikke urimeligt, at Skrækken

for de nærværende Pinsler på Pinebænken hos Mange har kunnet overveje Hensynet til det truende Bål, og der herskede en så almindelig Tro på Hexeri, og var en sådan Mængde Hexehistorier i Omløb, at det ikke var vanskeligt for den, der vilde, at sætte en lang Historie sammen om den Måde, hvorpå hun havde udøvet sin Trolddom. Af denne Art antager jeg, at Anne Thamisdatters Bekjendelse har været.

Andre Kvinder have vistnok selv ment, at de vare Hexe. Om de fleste af dem, som bleve brændte, var det ved Forhørerne oplyst, at de havde lovet forskjellige Personer en Ulykke. Ofte var et sådant Ønske upåtvivlelig fremsat af Letsindighed, og hos fattige Fruentimmer var Hensigten ofte vistnok kun den at gjøre sig frygtede, for derved at tiltvinge sig rigeligere Almisser; men ifølge den dengang almindelig herskende Overtro er der al Grund til at antage, at Mange virkelig have trot at kunne påføre deres Medmennesker Ulykker enten ved det blotte Ønske eller ved hemmelige Kunster og have forsøgt på at anvende denne Evne til Skade for deres Uvenner. Sådanne Mennesker vare altså virkelig skyldige i en ond Hensigt og, forsåvidt de trode at stå i Forbindelse med Fanden, i en Ugudelighed, uagtet det var en Indbildning, at de virkelig havde gjort deres Medmennesker Skade. Det skulde da være, at Skrækken for et sådant berygtet Menneskes Trusler undertiden virkelig havde fremkaldt den Sygdom eller anden Skade, som det havde truet med. Men enten dette nu var Tilfældet eller ikke, så var det efter Tidens Tro naturligt, at når en formentlig Hex havde truet Nogen med en Ulykke, og denne derefter virkelig indtraf, den da blev anset for et Bevis for hendes Trolddomskunst.

Om Maren Splids var det således oplyst, at hun oftere havde truet Andre med Ondt, som også var indtruffet. Om hun nu selv har trot, at hun kunde gjøre og virkelig havde gjort Andre Skade ved sine Trusler eller ved hemmelige Kunster, ved jeg ikke. Det forekommer mig dog, at hun gjør Indtrykket af at have været for klog en Kone, til at tro på Sligt. Idetmindste har hun ganske sikkert været for klog til at inklade sig på sådanne Hexeforsamlinger og andre Anstalter, som dels hendes egne, dels Anne Thamisdatters

Bekjendelser gå ud på, så at disse ganske sikkert ere rene Opdigtelser, for at slippe for Pinebænken. Dette bestyrkes også, som tidligere bemærket, ved Uoverensstemmelsen mellem hendes og Anne Thamisdatters Bekjendelser. Det Samme må altså også gjælde om begges Udlæggelser af deres Medskyldige, hvilke vi her navnlig ville fremhæve af Hensyn til Anne Ebbes Sag.

For at komme tilbage til Sidstnævnte, så var hun, som vi have set, en af dem, som vare hårdest beskyldte af de 2 Dødsdømte. Hvad der gjorde Sagen endnu farligere for hende, var, at der foruden Lensmanden, Gregers Krabbe til Thorstedlund, også fandtes en Privatmand, som trode sig på det Stærkeste forpligtet til at søge Familiehævn over hende, nemlig Villum Hansen, som i sin Ungdom havde været Slotsskriver på Riberhus, derpå havde arvet Ydermøllen i Ribe, men senere var flyttet fra Byen op til Tanderup¹⁾, hvor han havde en Gård i Fæste af Kongen. Hans Søster havde været gift med den Kristen Lambertsen, i hvis Død Anne Ebbes efter Anne Thamisdatters Udlæggelse skulde være Skyld. Det er egentlig ubegribeligt, hvorledes der kunde opstå nogen Mistanke med Hensyn til denne Mands Død. Allehelgendsdag 1638 mod Aften havde han villet kjøre med en anden Mand på dennes Vogn nordfra ind til Byen, uagtet det var et hårdt Vejr, og Vandet rimeligvis allerede stod temmelig højt, hvorfor han blev rådet derfra af et Par Andre, som skulde samme Vej, men foretrak at vente til næste Dag. Da de vare komne et Stykke frem på Dæmningen, væltede Vognen ned på Engen, og Vognstangen knækkedes. En Tidlang bleve de ved Vognen for at redde deres Tøj; men da Vandet steg højere og højere, måtte de tilsidst tage hver sin Hest for at redde sig tilbage til det høje Land. Imidlertid var det blevet mørkt. Den anden Mand lykkedes det efter megen Omflakken tilsidst at nå Land; men Kristen Lambertsen må være falden af Hesten; thi denne kom i Land uden sin Rytter. Heri synes der ingen Grund til Mistanke at være imod Nogen; alligevel blev der strax optaget temmelig vidtløftige Vidneforhør om denne ulykkelige Begivenhed, uden at man ret ser, hvilken Mistanke

¹⁾ I Fardrup Sogn strax nordenfor Ribe.

man har næret, og imod hvem den har været rettet. Under Sagen imod Maren Splids og Anne Thamisdatter vågnede Mistanken påny i Villum Hansens Sind. Han var tilstede ved alle Forhørerne på Riberhus, og da Anne Thamisdatter vistnok gjerne bekjendte Alt, hvad man vilde, er det rimeligvis ham, som ved sine Spørgsmål også fik hende til at bekjende, at hun og de Øvrige ved deres Trolddom havde foranlediget hans Svogers Død. — Medens de Andre, hvem Anne Ebbes efter Anne Thamisdatters Bekjendelser skulde have gjort Skade ved sin Trolddom, ikke ses at have gjort det Mindste for at få Straf over hende, var Villum Hansen utrættelig i sine Bestræbelser herfor.

Onsdagen den 13 December fremlagde Slotsskriveren, Jørgen Pedersen, på Tinget de Bekjendelser, som Anne Thamisdatter havde aflagt på Slottet den 4de og 11te, og de Udlagte vare stævnedes til at høre herpå. Peder Pedersen havde dog allerede den 4de på Bytinget givet Last og Klage på disse Bekjendelser og sat i Rette, om de ikke burde være magtesløse ifølge Kristian d. 3dies koldingske Recesses 18de Kapitel, som bestemte, at ingen udædiske Mennesker måtte vidne nogen Mand til Skade. Denne Protest gjentog han nu d. 13de. Strax derefter fremlagde Villum Hansen sin skriftlige Beretning eller »Forsæt«, som gik ud på, at Anne Ebbes ifølge de ved Tingvidner stadfæstede Borgestuevidner var udlagt for en Troldkvinde, og at det »endnu videre bekræftedes«, at hun havde været Hovedmanden for at oprejse den usædvanlige Storm og Vandflod, for at hans Svoger, »hvis Sjæl nu vist Gud haver«, skulde omkomme. Da nu Sidstnævntes bedrøvede Enke med 3 små Børn »for Gud Dag og Nat ombeder, at forskrevne Anne Jensdatters Udlæggelse og Bekjendelse må ved Retten eftertrægtes, og (hun) anholdes (o: tilholdes) efter Lovens 3die Bogs 69de Kapitel sig at erklære (o: rense) eller efter Recessen påtages (o: sættes fast), til hun sig derfor kan befri eller straffes, som vedbør,« så stiller han på Enkens Vegne, som selv var forhindret fra at møde, Forlangende herom. — Også hertil bemærkede Peder Pedersen, at denne Angivelse ingen Magt kunde have, da den var grundet på en Misdæders Bekjendelse.

Förend Anne Thamisdatter den næste Dag, den 14 De-

cember, endelig på Tinget blev dømt til Bål og Brand, klagede Peder Pedersen over, at hverken han selv eller hans Kones Sognepræst var bleven tilkaldt til det pinlige Forhør over hende, og det uagtet Slotsskriveren skulde have lovet ham det. Han forlangte derfor, at der endnu måtte optages et nyt pinligt Forhør over hende i hans og andre Vedkommendes Nærværelse. Til hans Klage svarede Slotsskriveren, at Lensmanden selv havde bestemt, hvem der skulde tilkaldes, og til hans Fordring blev der intet Hensyn taget. — Samme Dag blev Anne Thamisdatter brændt (Maren Splids havde allerede den 10 November lidt denne Skjæbne), og endnu samme Dag begjærede Villum Hansen af Lensmanden, at han skulde lade Anne Ebbes fængsle og fastholde på Slottet som beskyldt for Trolddom. Gregers Krabbe var også ganske villig hertil og udsendte en hel Hær, der foruden Villum Hansen bestod af 5 af Slottets Svende, hvoriblandt Skytten og Portneren, for at afhente Konen. Da de vare komne ind i Byfogdens Hus, kom denne ind til dem i Dørnsen og spurgte dem om, hvorfor de kom så mandstærke. Da de svarede, at de skulde have hans Kone op med på Slottet, bad han om, at de vilde give ham så megen Tid, at han kunde komme op på Slottet og tale med Lensmanden. Hvis han da ikke kunde sætte Borgen for sin Kone, forpligtede han sig ligeoverfor Villum Hansen til enten at skaffe hende tilstede eller stå til Rette derfor. Konen var næmlig ikke tilstede og erklærede senere, at hun ikke havde været hjemme.

Det lykkedes ikke Peder Pedersen at stille den forlangte Borgen for sin Kone. Følgen heraf var, at Slottets Svende fulgte tilbage med ham for at hente hende; hun var efter sin egen Forklaring imidlertid kommen hjem; men da hun erfarede, hvilken Skjæbne der truede hende, var hun gået bort igjen og havde søgt Tilflugt hos nogle Venner i Byen, hos hvem hun holdt sig skjult. Byfogden blev da selv ført tilbage til Slottet og sad fængslet der indtil d. 20de, da han kom fri, imod at Rådmand Anders Svane (som senere blev Borgmester) og Jens Jonsen Trellund, som næste År blev Rådmand, gik i Borgen for ham til Slotsskriveren »på Lensmandens gode Behag«. Det hed rigtignok, at han kun blev forlovet på 8 eller 14 Dage, for imidlertid at lede og

høre efter sin Hustru; men han vedblev dog at være på fri Fod, uagtet han ikke skaffede hende tilstede, Noget, som han ingenlunde bestræbte sig for. Han påstod vedblivende, at han selv var aldeles uvidende om hendes Opholdssted og ikke havde hørt fra hende, siden hun var forsvunden; men dette var neppe ganske sandfærdigt.

Villum Hansen var meget misfornøjet med, at Gjenstanden for hans Hævn således var sluppen ham ud af Hænderne, og søgte endnu på enhver Måde at få fat på hende. Han lod dels i denne Hensigt, dels for at stadfæste hendes Flugt, som han vilde have opfattet som en Tilståelse af Brøden, optage en Del Forhør over forskellige Personer, for at få oplyst, om hun havde været hjemme, dengang hun skulde være pågreben, og om hun senere var bleven set i Byen, således endogså over hendes Datterdatter, Boeld Mortensdatter, uagtet denne var så lille, at hun hverken kunde læse eller skrive, hvorfor hun, som hun sagde, ikke kunde angive Dagen, skjønt hun erkjendte, at hun havde set sin Mormoder, efterat Villum Hansen havde været der for at lade hende afhente. — Samtidig hermed lod han lyse efter hende rundt omkring, således som det fremgår af følgende Landstings-Lysning:

»Eftersom Villum Hansen, boendes udi Tanderup og
 »Borger i Ribe, til tvende Tider på Kirkedör i Ribe såvel
 »som til Rådhuset og til Tinget ibidem haver ladet for-
 »kynde, lyse og lede efter Peder Pedersen, Byfoged i Ribe,
 »hans Hustru ved Navn Anne Jensdatter, som efter Sig-
 »telser, Borgestuevinde-Bekræftelser og Tingsvindes Ind-
 »hold skal være udlagt for en Troldkvinde og skal have
 »været störst Årsag til, at min sal. Svoger, Kristen Lam-
 »bertsen, er ombragt fra hans Liv, så lader forskr. Villum
 »Hansen endnu idag her på Viborg Snaps-Landsting lyse
 »efter forskr. Byfogdens Hustru og derhos venligen om-
 »beder Alle og Enhver, som forskr. Trolddjævel kan hænde
 »for at komme, at de på Rettens Vegne og på min Vegne
 »hende ville anholde og mig siden det lade vide; hvis
 »Omkostning derpå anvendes, vil Villum Hansen dem igjen
 »til al Velvillighed betale og erlægge, og dersom forskr.
 »Byfogdens Hustru endnu selv vil godvilligen komme til-
 »stede i hendes Hus i Ribe og svare til samme hendes

»Trolddoms-Sigtelser og Udlæggelser, eller og at forskaffe
 »Villum Hansen nøjagtig Borgen at blive tilstede til Sagens
 »Udfordring, skal det og blive hende tilladt; mens dersom
 »hun sig ikke selv vil indstille og til Ribe igjen hjem-
 »føje, og det efter denne Dag befindes, Nogen efter denne
 »Lysning enten huser, høller eller dølger hende, og de
 »det ikke lader tilkjendegive, da samme forskr. Byfogdens
 »(Hustrus) »Høller« og Kompagnis-Forvalter (skulde vel
 »være: Forvandre) ikke at agtes bedre end som Tyve
 »eller Troldkvinders Medvidere og derfor at straffes i
 »Fremtiden som vedbør, hvorefter Enhver kan vide sig
 »at rette og for Skade at tage vare. Af Viborg den 20
 »Januari 1642. Villum Hansen egen Hånd.

Man ser heraf, at Villum Hansen endogså selv i denne Anledning havde gjort en Rejse til Viborg. En ny Lysnings-seddel er udstedt af ham den 28 Februar fra Tanderup. I den siger han, at han allerede har ladet lyse både i Ribe, til Landstinget og på andre Steder i Nørrejyland. Forøvrigt er den omtrent af samme Indhold som den forrige. De, som træffe på Anne Jenster (Jensdatter), anmodes om at anholde hende og lade hende komme i Villum Hansens Hænder eller idetmindste at lade ham, Kongens Foged i Ribe eller Slotsskriveren på Riberhus det vide. Det angives ikke, hvor denne Lysningsseddel var bleven forkyndt; men rimeligvis er den bleven læst på de forskjellige By-, Herreds- og Birketing. — Imidlertid havde det Offentlige den 26 Januar 1642 ladet Peder Pedersens og hans Hustrus Gods registrere.

For at bevise, at hans Hustru hidtil havde været uberygtet i enhver Henseende, tog Byfogden hendes Sognevidne, som udstedtes i Ribe Domkirke den 30 Januar 1642 og lød således:

» Var skikket for os og menige Sognefolk udi
 »forsk. Domkirke ærlig og velagt Mand, Peder Pedersen,
 »Indvåner og Byfoged her sammesteds, som gjorde sin
 »Hustrus, Anne Jensdatters, Skudsmål til menige Sogne-
 »mænd, som den Dag og Tid efter Gudstjeneste tilstede
 »var, og begjærede af dennem et uvillige Sognevinde an-
 »langende hendes Liv og Levnet, hvorledes hun haver
 »skikket og forholdet sig udi Ord og Gjærning og al anden

»Idræt og Omgjængelse, sålænge som de hende kjendt og
 »med omgåets haver, om de vidste hende noget Uærligt
 »eller Uforsvarligt at beskylde i nogen Måder. Da frem-
 »stod 24 ærlig og velagte Borger og Dannemænd, som
 »tilforn blev formanede, at de vilde have deres Samvittig-
 »hed udi Agt, og intet Andet udi denne Sag skulde vinde
 »end det, som Sandhed og Retfærdighed kunde være
 »gemæs, som var etc. Hvilke 24 Dannemænd med flere
 »uvillige, ærlige Sognefolk, som da tilstede var, endrægte-
 »ligen vunde og bekjendte, hver efter sin Alder og Minde,
 »at sålænge som de havde kjendt forskr. Anne Jensdatter,
 »da vidste de ikke Andet med Sandhed og en god Sam-
 »vittighed hende efter at sige, end at hun havde skikket
 »og forholdet sig fra sin Barndom hos hendes fromme,
 »gudfrygtige Forældre som en ærlig og gudfrygtig Pige,
 »og siden udi hendes Ægteskab med sal. velagt Ebbe
 »Jensen og siden med nærværendes hendes kjære Hus-
 »bond, Peder Pedersen¹⁾, og andre Guds Börn udi Menig-
 »heden som en ærlig, from, gudfrygtige Dannekvind vel
 »egner og anstår i alle Måder, indtil nu de tvende ulyk-
 »salige Misdædere, som nogen kort Tid forleden ere ble-
 »ven henrettet for deres Misgjerninger, havde beskyldt
 »hende for Trolddomssager, hvorudi vi dog ikke vide hende
 »for vore Personer i nogen Måde at beskylde, eller hende
 »nogen Vanrygte for sådanne Sager at have påstået til-
 »forne, ej heller hende for nogen Uret at kunne vide eller
 »sigte i nogen Måder, mens hende for en god, ærlige, ven-
 »lige og sagtmodige Dannekvinde at have kjendt udi alle
 »Måder.

Samtidig hermed truede Peder Pedersen Villum Hansen med en Proces for de ærerørige Beskyldninger, som han havde fremført imod hans Kone. Han havde således stævnet ham til Bytinget den 26 Februar for at høre Vidner førte herom. Villum Hansen mødte, men beklagede sig over, at han samtidig var stævnet af Samme til Herredsting, både i Jylland og Holsten (Slesvig), hvorved han mente, at der var sket ham Uret, såmeget mere, som det ikke engang

¹⁾ Hendes Enkestands Tid, på hvilken der måske kunde være Noget at udsætte (se S. 176), forbigås rimeligvis med Forsæt.

var angivet i Stævningen, hvilke Herredsting det var. — Han benyttede tillige Lejligheden til at spørge Peder Pedersen, om han endnu ikke havde opsøgt sin Kone og bedet hende komme hjem, således som han havde lovet. Peder Pedersen ses hverken at have svaret Noget hertil eller at have ført nogen Vidner imod Villum Hansen. — Ligeså lidt førte det til Noget, at han lod tage Tingsvidner om, at hans Modpart den 2 Marts var mødt på Tinget med et Væрге og en Puk (Daggert) ved Siden, og en Stok i Hånden, om hvilken Vidnerne ikke kunde sige, om der var noget Våben indeni den eller ikke, og en Kniv i Lommen, som han, idet han gik bort fra Tinget, havde taget frem, dog uden at trække den ud af Skeden. Da det ikke kunde oplyses, at han havde truet Nogen med disse Våben, synes også denne Anke at være falden bort.

Imidlertid rykkede Trolddomssagen nærmere. Den 5 Marts mødte Villum Hansen på Tinget, lod sine tidligere Lysningsedler læse og fremlagde en ny, hvori han endnu engang opfordrer Anne Ebbes til at komme tilstede i egen Person, hvis hun vilde lovværge sig med Kirkenævn; han tilføjer, at, hvis hun endnu ikke vilde rette sig herefter, så forårsagedes han til at påtale Sagen ved andre Midler, såvidt som Lov og Ret var. Ligeledes stod Slotsskriveren på Tinget 3 Dage senere og tilbød alle dem, som vare udlagte af Maren Splids og Anne Thamisdatter, om de selv vilde »lade kalde på Nævninger i Kirkesogn efter Lovens (jydske Lovs) III, 19, hvilket skulde være dem frit fore«. Han opfordrede dem altså til at værge sig ved en Lov (Mededsmænd), hvorefter de selv kunde udvælge Nævningerne, men det på den anden Side fordredes, at disse enstemmigt skulde sværge dem frie. En sådan Lov synes i Trolddomssager ikke let at have kunnet tilvejebringes; idetmindste finder jeg ikke, at Nogen, som her i Byen var anklaget for en sådan Sag, har rensat sig ved den, og i Maren Splids's Sag ses det bestemt, at hendes Mand foretrækker et af Byfogden udvalgt Nævn, udentviwl fordi i et sådant Sagen afgjordes ved simpel Stemmefferhed.

Da de Beskyldte heller ikke ved denne Lejlighed vilde »kræve og kalde på Nævninger, dennem for den beskyldte Trolddom at erklære«, begjærede Jørgen Pedersen den 16

April, at Fogden vilde »unde ham Krav på Nævninger, som af Tinget måtte udnævnes at fuldgiøre deres Ed efter Loven«. Oluf Hansen, der som sædvanlig fungerede som Byfoged i Peder Pedersens Forfald, opsatte Sagen i 8 Dage, »efter-som den gjaldt Ære og Liv«. Den 23 April mødte derfor Jørgen Pedersen igjen og begjærede på sin velbårne Husbonds Vegne, at Nævningerne uden Ophold måtte blive opnævnte. Tingholderen lovede ham, at 15 uvillige Danne-mænd, som bode næst ved de Beskyldte¹⁾, skulde blive opnævnte til Nævninger samme Dag, og en Fortegnelse over dem leveret ham, og at de siden efter lovligt Kald og Varsel skulde giøre deres Tov. Paa Anne Ebbes's Vegne gjordes det samme Krav på Nævninger ogsaa af Villum Hansen.

Vi ville nu betragte, hvad der var blevet af Anne Ebbes, og hvad hun havde foretaget sig, siden hun var flygtet bort fra sit Hjem. Fra den 14 December indtil Juleaften havde hun holdt sig i Skjul hos sine Venner i Ribe, uden at komme i Guds Hus eller i nogen anden kristelig Forsamling, som Villum Hansen senere lod hende høre. Dette synes at have ærgret ham allermest, at hun så længe havde været her i Byen, uden at det var lykkedes ham at opdage hende. Juleaftens Nat var hun rejst til Kjøbenhoved ved Skodborg, hvor rimeligvis hendes Mand havde Slægtninge. Da Kongen i Slutningen af Februar kom til Haderslev, indgav hun følgende Bönskrift:

»Stormægtigste, höjbårne Fyrste, allernådigste Herre
 »og Konning! Eftersom Villum Hansen, nu boendes i
 »Tanderup, for nogen Tid forleden udi min Fraværelse er
 »indkommen udi vort Hus og lyste efter mig, og der jeg
 »indkom, lod Folkene mig forstå, var hans Mening, han
 »vilde mig fængsligen anholde efter en Misdæders Bekjen-
 »delse. Den Tid jeg ikke var hjemme, tog han min Hus-
 »bond med sig op på Slottet, hvor han nogen Tid måtte
 »forblive, af hvilken Årsag jeg mine Venner om Råd
 »måtte besøge, hvilket de mig rådt haver, jeg Eders kong.
 »Maj. om Hjælp skulde besøge. Er derfor min ganske
 »ydmygelig Bön og Begjæring til Eders kong. Maj., at I

¹⁾ Til Kirkenævninger toges altså her i Byen, ligesom til Tovsmænd i andre Sager, de nærmeste Naboer på begge Sider.

»for Guds Skyld vilde meddele mig fattige Kvinde Eders
 »Beskjermelsesbrev, at jeg og min Husbond måtte være
 »med Fred udi vort Hus til Sagens Udgang og endelige
 »Ende. Sådanne Mildhed og Behjælpening imod Eders
 »Maj.s Undersætter vil Gud allermægtigste visseligen be-
 »lønne. Ønskedes Eders kong. Maj. under den Højestes
 »Beskjermelse til Liv og Sjæl befalet med et lyksalig Re-
 »gimente. Eders Maj.s Undersatte og pligtskyldig Tjener-
 »inde, Byfogdens Kvinde af Ribe, Anne Ebbes egen Hånd.

Det er måske af Forsigtighed, at dette Bönnskrift ikke indeholder nogen Angivelse af Tid og Sted. På selve Skriftet blev tegnet følgende Svar:

»Hans kong. Maj., min allernådigste Herres, Svar her-
 »på er, at, dersom Supplikantinden kan kong. Maj.s Lens-
 »mand nøjagtig Loven og Vissen sætte, som han på høj-
 »bemeldte kong. Maj.s Vegne er med benøjet, skal hun
 »til Sagens Uddrag være udi sit Hus umolesteret. Haders-
 »lev Kancelli den 28 Februari 1642.

Dette Svar tilfredsstillede naturligvis ikke Ansøgerinden, da hun ved det ikke opnåede Andet end, hvad oprindelig Lensmanden og senere Villum Hansen havde tilbudt hende. Hun rejste derfor til Kjøbenhavn og fik efter et nyt Bönnskrift følgende yderligere, fuldkommen tilfredsstillende, Beskjermelsesbrev:

»Vi Kristian den Fjerde, med Guds Nåde osv., gjører
 »Alle vitterligt, at, eftersom Anne Jensdatter af vor Kjøb-
 »sted Ribe underdanigst giver tilkjende, hvorledes hun af
 »Villum Hansen, boendes udi Tanderup ved Ribe, for nogen
 »Tid siden skal være eftersat, som udi hendes Hus ind-
 »kommen er og (har) søgt efter hende i den Mening at
 »ville have hende sat på vort Slot Riberhus efter tvende
 »Misdæderes Bekjendelse, som hende havde udlagt for
 »Trolddom, hvorfore hun haver været forårsaget sig at
 »holde tilside, indtil hun kunde hos os underdanigst lade
 »anholde om vores Beskjermelsesbrev, at må være på hen-
 »des fri Fod, indtil hende Noget lovlig overbevises, under-
 »danigst begjærendes, vi nådigst hende vores Beskjermelse-
 »brev vilde meddele, da haver vi nådigst bevilget og her-
 »med bevilger forskr. Anne Jensdatter vores Beskjermelse-
 »brev til Retten, så hun til hendes Uskyldighed at bevise

»må være på hendes fri Fod, indtil anderledes befindes,
 »forbydende Alle og Enhver forskr. Anne Jensdatter her-
 »imod, som forskrevet står, at hindre eller i nogen Måder
 »Forfang at gjöre under vor Hyldest og Nåde. Givet på
 »vort Slot Kjøbenhavn den 26 Aprilis Anno 1642. Under
 »vort Signet. Christian.

Det har måske varet noget, inden dette Beskjermelsesbrev kom i Ansøgerindens Hænder; idetmindste vendte hun først den 19 Maj under dets Beskyttelse tilbage til sit Hjem i Ribe.

Her havde imidlertid hendes Mand i Forening med Delefogden, Kristen Madsen, og en tredie Borger, hvis Moder var imellem dem, der vare udlagte for Trolddom, indstævnet Lensmanden, Slotsskriveren og alle dem, der som Vidner havde underskrevet Maren Splids's og Anne Thamisdatters på Riberhus aflagte Bekjendelser, for Borgmestere og Råd for at høre Dom over, hvorvidt disse Bekjendelser burde være ved Magt eller ikke. Ligeledes havde de indstævnet nogle andre i Sagen aflagte Vidnesbyrd til Afkræftelse. Endelig havde Peder Pedersen indstævnet Villum Hansen for de Skandskrifter over hans Kone, som han havde ladet læse tiltinge, og hvori han havde beskyldt hende, dels for Trolddom, dels for at være bortrømt, hvilket Sidste efter Mandens Mening ikke kunde siges om hende, da hun ikke havde været fængslet, men kun først havde søgt Råd hos sine Venner og dernæst »suppliceret og besøgt hans Maj. på forskjellige Steder«. Dommen, som afsagdes den 20 Maj, er meget vidtløftig, da Alt, som mere eller mindre kunde vedkomme Sagen, i stor Fuldstændighed er optaget i den; dens »Beslutning« går ud på, at de Tingsvidner, som vare udstedte på Bytinget om Maren Splids's og Anne Thamisdatters Bekjendelser, kjendtes magtesløse, for den Førstes Vedkommende efter Recessens udtrykkelige Ord, for den Sidstes, fordi hun havde bekjendt, at det var 8 År, siden hun havde lært Trolddomskunsten. Ligeledes dømtes de Vidnesbyrd, som vare vundne efter Misdædernes Mund, at være, som de vare »uvundne«. Men da nogle af de Udlagte tillige beskyldtes af Andre (i hvilket Tilfælde Anne Ebbes jo var), og Nævninger allerede vare opkrævede på dem, så skulde Nævningerne fuldgjøre deres Tov. — Peder Peder-

sens Beskyldninger imod Villum Hansen for Skandskrifter henvises til Tinget.

Den Forskjel, som der i denne Dom gjøres på Maren Splids og Anne Thamisdatter, er foranlediget derved, at Villum Hansen havde gjort Indsigelse imod, at den Sidstes Bekjendelser betragtedes som et udædisk Menneskes, eftersom hun havde aflagt dem, förend der var overgået hende nogen Dom.

De i Dommen omtalte Vidnesbyrd, som vare vundne efter Misdæderes Mund, vare de, som Byens Præster havde aflagt om, hvad Maren Splids og Anne Thamisdatter havde udsagt for dem kort før deres Død. Disse Vidnesbyrd vare vel nu blevne kjendte magtesløse; men jeg vil dog meddele Indholdet af dem, fordi de desuagtet bleve fremlagte ved Trolddomssagens endelige Påkjendelse, og fordi de måske kunne bidrage til Besvarelsen af det Spørgsmål, om Anne Ebbes virkelig skulde have stået i nogen Forbindelse med de 2 henrettede Kvinder om Udøvelsen af overtroiske Kunster. Som tidligere fortalt, var det egentlig kun Anne Thamisdatter, som havde udlagt Anne Ebbes, medens Maren Splids kun i Almindelighed havde erkjendt Rigtigheden af den Andens Udsagn. Indholdet af Præsternes ovennævnte Vidnesbyrd var nu følgende: Først havde Peder Pedersen stævnet Sognepræsten ved St. Kathrine Kirke, Mag. Lauge Andersen Vedel, og Kapellanerne ved begge Kirkerne, Mag. David Lavridsen Foss og Hr. Jens Tavsen, for Biskoppen eller Konsistoriet den 25 Februar til at aflægge Vidnesbyrd om, hvad der var foregået ved Maren Splids's Henrettelse. Sognepræsten udsagde, at han, da de kom til Kredsen, var bleven udelukket ved Folkets Trængsel og Mangfoldighed, så at han ikke havde kunnet komme ind i Kredsen med Maren og således Intet havde hørt. Derimod vidnede begge Kapellanerne, at de havde set, at Peder Pedersen var kommen hen til Maren, da hun endnu sad på Vognen, og at de havde hørt, at han havde formanet hende til at sige Sandheden, om hans Hustru var skyldig. Villum Hansen var da med sin sædvanlige Iver og Påtrængenhed kommen til og havde bedt ham om at lade hende være umolesteret, eftersom han nylig havde haft hende på Tinget og hørt hendes Bekjendelse der. Alligevel havde hun svaret ham; men Svaret

berettes lidt forskjelligt: efter David Foss's Forklaring havde hun sagt: »Jeg haver intet udlagt hende« og »Jeg haver ikke Flere udlagt, end jeg udlagde i Kjøbenhavn«. Efter Jens Tavsen havde hun derimod sagt, at hun ikke først havde udlagt hans Hustru, og at hun ikke havde løjet på Nogen af dem, hun havde udlagt i Kjøbenhavn. — Derefter spurgte Jørgen Pedersen i Konsistoriet de 3 nævnte Præster, om de, som så ofte havde været hos Maren Splids og Anne Thamisdatter, både da de meddelte dem Sakramentet og ellers, nogensinde havde hørt Nogen af dem årsage Anne Ebbes (∴ erklære hende for uskyldig). Lauge Vedel vilde ikke svare herpå, da han ikke var stævnet til at svare på et sådant Spørgsmål, og hertil har, som det synes, Jens Tavsen også henholdt sig, hvorimod David Foss erklærede, at han ikke havde hørt dem årsage Anne Ebbes.

Til den 28 Februar havde Jørgen Pedersen, ligeledes for Konsistoriet, indstævnet de Præster, som havde været tilstede ved Anne Thamisdatters Henrettelse, nemlig Sognepræsten ved Domkirken, Mag. Sören Andersen Vedel¹⁾, Kapellanen ved St. Kathrine Kirke, Hr. Jens Tavsen, og Hospitalspræsten, Hr. Oluf Pedersen. Mag. Sören fremkom da først med en »Protestation« for det Tilfælde, at det Vidnesbyrd, som nu æskedes af ham efter en afivet Misdæder, var imod Loven og Recessen, i hvilket Tilfælde han bad Lensmanden eller hans Fuldmægtig om at forskåne ham for det eller også at tage ham i deres Forsvar. Derefter forklarede han, at Anne Thamisdatter, før hun blev kastet på Bålet, efter alvorlig Formaning havde erklæret, at hun vilde blive bestandig ved den Bekjendelse og Udlæggelse, som hun havde gjort på Riberhus, og dø på den; men hvilke Personer hun dengang nævnede, kunde han på Grund af sin svage Hu-kommelse ikke erindre; han havde dog ikke hørt hende »årsage« Nogen af dem, som hun tidligere havde udlagt. Da han udentviwl frygtede for at støde Lensmanden både ved sin Protest og ved sit Vidnesbyrd, sluttede han med følgende ydmyge Ord: »forseendes sig visseligen til, at Alting måtte hannem udtages og udtydes i den bedste Mening;

¹⁾ Han og Sognepræsten ved St. Kathrine vare Brødre, Sønner af den bekjendte Anders Sørensen Vedel.

findes ellers udi alle mulige og tilbørlige Stykker sin gunstige velb. Slotsovrighed med underdanig Hørsomhed og Villighed af Hjærtet stedse tilgedan.« — De 2 andre Præster sluttede sig både til hans Protest og Vidnesbyrd.

Man ser af disse Vidnesbyrd, hvorledes Fremgangsmaåden var ved en sådan Henrettelse, at Misdæderen blev kjørt ud til Retterpladsen, som rimeligvis var ved Galgebakken nordfor Byen, og at Bålet brændte, førend hun blev kastet på det, uidentvilt bunden på en Stige, ligesom Diderik Slaghæk ifølge den bekjendte Beretning om hans Henrettelse. Ved de spanske Autodafeer bleve derimod de Dømte bundne til Bålet, førend dette antændtes, hvorved Straffen naturligvis blev meget pinselsfuldere. — Man får fremdeles af disse Vidnesbyrd i det Hele taget Indtrykket af, at Gejstligheden har gjort, hvad den kunde, for at frelse Anne Ebbes, hvilket ikke kan Andet end tjene den til Ære. For Mag. Sör. Andersen Vedels Vedkommende fremgår dette endnu sikrere af hans senere Optræden i Sagen. For at svække det gode Vidnesbyrd, som Anne Ebbes havde fået ved det S. 185 fl. anførte Sognevidne, indstævnedes Villum Hansen på et senere Punkt af Sagen Mag. Sören for Biskoppen og Konsistoriet og begjærede hans Vidnesbyrd om, hvorledes hun havde skikket sig i sit Enkesæde, »om hun ikke havde ladet sig lokke og bedrage af Ped. Pedersen«. Mag. Sören vilde ikke svare herpå, fordi den Stævning, han havde fået, kun lød på at vidne, om han havde modtaget de Ovennævnte til åbenbare Skriftemål og Afløsning i Domkirken. Også herpå vilde han kun svare, »hvis han dertil måtte forløves og tilstedes af sin tilbørlige Øvrighed, eftersom det syntes at være mod Forordningen om Kirkedisciplinen, 18de Artikel i 1ste Kap., at han skulde vidne Noget i sådanne Sager, sin Næste til Skade, Vanære og Fordærvelse«. — Det Lovbud, som han beråber sig på, findes i Forordn. af 27de Marts 1629, 1ste Kap., Art. 18 i Slutningen og går ud på, at, når en Bandlyst var bleven absolveret, måtte Ingen enten til Ting eller andensteds bebrejde ham det under Straf af at bøde 10 Rdl. (At Anne Ebbes var i dette Tilfælde, indrømmes således indirekte). — Villum Hansen stævnedes da Mag. Sören Vedel påny (ved Byens Tjenerne) til den 4de Avgust og havde dennegang rimeligvis

undgået den påankede Formfejl i Stævningens Ordlyd; men nu blev Mag. Sören helt borte og sendte kun en skriftlig Protest, som gik ud på, at han ikke kunde efterkomme nogen Andens end Biskoppens skriftlige Stævning. En sådan har Villum Hansen rimeligvis ikke kunnet få; thi Mag. Sören slap hermed for at afgive Vidnesbyrd i Sagen.

Efterat Borgmestere og Råd havde afsagt den ovennævnte Dom, hvorved ethvert af de hidtil fremkomne Vidnesbyrd imod Anne Ebbes erklæredes ugyldigt, gik Sagerne imod hende og de øvrige Anklagede sin videre Gang; men Udfaldet var temmelig let at forudse. Den 4 Juni forløb de 6 Uger, inden hvilke Nævningerne skulde gjøre deres Tov. Jørgen Pedersen var derfor på denne Dag mødt på Tinget og forlangte af dem, at de skulde gjøre deres Pligt. Nævningerne i de forskjellige Sager vare mødte, men forlangte 14 Dages Udsættelse, da de endnu ikke havde fået nogen Afskrift af Borgmestere og Råds Dom. Jørgen Pedersen var »på Lensmandens gode Behag og Parternes Samtykke« villig til at indrømme en Udsættelse på 8 Dage; men Peder Pedersen vilde for sin Hustrus Sags Vedkommende ikke bevilge den længere end til den 7ende Juni. — Samme Dag fremæskede Villum Hansen endnu engang Anne Ebbes til at fremkomme i egen Person for Retten, førend Nævningerne gjorde deres Ed, hvortil Peder Pedersen blot bemærkede, at, hvis Villum Hansen vilde hans Kone Noget, måtte han søge hende hjemme i hendes Hus.

Den 7 Juni blev altså Sagen endelig foretagen på Tinget. Alle de tidligere omtalte Vidnesbyrd og Tingsvidner i Sagen fremlagdes; ligeledes fremlagde Jørgen Pedersen sin »Beretning«, som væsentlig går ud på, at Anne Ebbes selv havde erkjendt sig skyldig derved, at hun var rømt bort fra Byen. Dernæst fremstod Villum Hansen og »fuldt og fast sigtede og beskyldte Anne Ebbes for en vitterlig Troldkone«. Efterat Nævningerne derpå havde spurgt Parterne, om de havde Mere at fremlægge i Sagen, og forlangt, at de, hvis nogen af Nævningerne ikke fandtes så dygtige, at de burde sværge i denne Sag, da vilde tilkjendegive det, førend Tovet blev gjort, aflagde de 9 Nævninger (eller »Tovsmænd«, som de her kaldes), som vare mødte, deres Tovsed på følgende Måde:

»Eftersom vi Underskrevne af vores gunstige Lensmands
 »Fuldmægtig, ærlig og velforstandig Mand, Jørgen Peder-
 »sen, Slotsskriver på Riberhus, ere opkrævede Nævnings-
 »Ed og Tov at fuldgjøre på Anne Jenster anlangende den
 »Beskyldning, hun af Maren Splids og Anne Thamisdatter
 »er beskyldt, næmligen Trolddomssager, så og den Be-
 »skylding af Villum Hansen i Tanderup på sal. Kristen
 »Lambertsens Vegne, (og) siden af Fogden og velvise Borg-
 »mestere og Råd ere tilfunden samme Nævningssed at
 »fuldgjøre, da efterdi samme udædiske Menneskers Be-
 »kjendelser efter Recessen kasseres efter velvise Borg-
 »mestere og Råds Doms videre Formelding, og forskr.
 »Villum Hansens Beskyldning på sal. Kristen Lambert-
 »sens Vegne ikke så lovligen bevises, som det sig bør;
 »dernæst er det ej heller forskr. Anne Jenster hidindtil
 »lovligen overbevist, at hun haver lovet sal. Kristen Lam-
 »bertsen noget Ondt, som ham siden er vederfaret; des-
 »ligeste at forskr. Villum Hansen foregiver, at forskr.
 »Anne Jenster for Trolddomssager skal være borttrømt,
 »hvilket kan af kong. Maj.s Beskjermelsebrev, som hende
 »er meddelt, anderledes forstås, dernæst også befindes,
 »forsk. Anne Jenster at have et godt Navn og Rygte
 »efter hendes Sognevindes Indhold; efter slig Lejlighed
 »vide vi ikke nu forskr. Anne Jenster Kirkenævn eller
 »Trolddomssag at oversværge.

Denne Tovsed lod Lensmanden ved sin Slotsskriver ind-
 stævne for Borgmestere og Råd og forment «Nævnings-
 mændene» ikke så lovligen at have gjort deres Tovsed, at
 den burde nogen Magt at have, men magtesløs at blive.
 Ligeledes indstævnedes Anne Ebbes med hendes Mand og
 Lavværge og Sættedommeren, Oluf Hansen, som havde ud-
 stedt Nævningsseden, »om de havde Noget hertil at svare«.
 Sagen foretoges på Rådstuen den 19 Avgust; der siges i
 Dommen, at den engang blev udsat; men det er mig ikke
 klart, om det var på denne Dag eller til denne Dag, den
 blev udsat.

Sagens Behandling bestod deri, at Jørgen Pedersen
 først fremlagde den indstævnede Nævningssed, som i hele
 sin Vidtløftighed indføres i Dommen. Derefter fremlagde
 Villum Hansen 2 skriftlige »Beretninger«, som efter hans

Sædvane ere meget lange og vrøvlevorne, især den ene af dem; de gå blandt Andet ud på, at Nævningerne burde have taget Hensyn til de på Riberhus udgivne Borgestuevidner, der som henhørende under Viborg Landsting¹⁾ ikke kunde være kjendte magtesløse af Borgmestre og Råd. Som vi have set S. 190, havde Borgmestere og Råd også iagttaget den Form, at de ikke havde erklæret selve Borgestuevidnerne for magtesløse, men kun de Bytingsvidner, hvori de vare optagne; men her, hvor det var selve Magistraten, som skulde dømme i Sagen, vilde dette naturligvis ikke gjøre nogen Forskjel. — I sin ene »Beretning« fremkommer Villum Hansen tillige med en ny Beskyldning imod Anne Ebbes, at hun næmlig ved sin Trolddom havde påført ham en hård og trang, usædvanlig Sygdom, af hvilken han allerede havde lidt på fjerde År. Endelig fremlægger han hendes første Ansøgning til Kongen, som han erklærer for unøjagtig, dels fordi hun efter hans Mening ikke selv havde underskrevet den, uagtet der stod »Anne Ebbes egen Hånd« under den, dels fordi den manglede Angivelse af Dag og Sted, da den var skreven.

Herimod mødte Formanden for Nævningerne, Tønnes Kristensen, på sine egne og sine Medbrøders Vegne og fremlagde ligeledes en skriftlig »Beretning«, hvori det navnlig fremhæves, at der var forløbet flere År efter Kristen Lambertsens Død, førend Nogen var falden på, at han skulde være omkommen ved Trolddomskunster, ligesom heller Ingen nogensinde havde hørt eller set, at han og Anne Ebbes havde haft nogen Uenighed med hinanden, idet de tvertimod havde omgåedes som gode Naboer og Gjenboer²⁾. De mene derfor, at deres Tov og Ed bør blive ved Magt, og at de ingen Uret have gjort. — Borgmesteres og Råds Dom faldt derfor også, som følger:

»Eftersom Villum Hansens ene (o: enestående) Sigtelse »og Beskylden til Anne Ebbes er uden al nogen lovlig »Bevis, ej heller nogen Anden, som hende enten påklager »eller beskylder, som hans Sigtelse kunde bestyrke, og »kong. Maj. vor allernådigste Herres Beskjermelsebrev

¹⁾ og ikke under Byens Jurisdiktion.

²⁾ De bode begge ved Skibbroen, kun med 1 Hus imellem sig.

»formelder, at forskr. Anne Jensdatter skal være på hendes fri Fod, indtil anderledes over hende bevises, så er siden den Tid og hidindtil Intet hender overbevist, hvorfor vi ikke vide imod Nævningsmænd deres Ed at sige, mens ved Magt at blive.

Således var denne frygtelige Fare, som truede Anne Ebbes, lykkelig og endelig afvendt.

14. Indmaning.

Blandt Adelen var det, som bekendt, meget almindeligt, at en Debitor forpligtede sig til, hvis han ikke betalte sin Gjæld i rette Tid, da at holde Indlager eller lade sig indmane, det vil sige, efter Debtors Opfordring begive sig hen til et eller andet Sted, hvor han forpligtede sig til at blive i et Slags frivilligt Fængenskab, indtil hans Gjæld var betalt. Ved Borgerlige blev et sådant Tvangsmiddel vistnok meget sjelden anvendt; jeg erindrers således kun at have truffet et eneste Exempel¹⁾ derpå i Ribe foruden det, som her skal omtales. I Borgerstanden anvendtes i dets Sted ellers stadig Pantsættelse; når denne ikke benyttedes her, må Grunden vel være den, at Debitor Intet har haft at pantsætte.

Den bekendte Byfoged i Ribe, Ditlev Hansen, havde en Søn ved Navn Kornelius Ditlevsen, som var Borger og Handelsmand i sin Fødeby. Det gik dog uheldigt med hans Handel. I Begyndelsen af Året 1642 var eller blev han Erik Quitzou til Tanderup 1080 Rdl. skyldig, rimeligvis i Anledning af en Øxenhandel. Han udstedte for denne Sum et Gjælds-brev, hvorefter han skulde betale 330 Rdl. strax, og de øvrige Penge i 3 Terminer samme År, næmlich til St. Hans Dag, Bartholomæi Dag og Mikkelsdag, og hertil forpligtede han sig »under en ærlig Indmaning, i hvilken redegørelse Logement den gode Mand her i Landet er begjerendes, og ikke der uddrage, førend forbemeldte Summa med al sin

¹⁾ 1571 Lördagen ante Jubilate måtte Anne, sal. Jørgen Pedersen Rentemesters, gå i Indlager i Borgm. Oluf Pedersens Hus i Ribe, indtil hun betalte sin Gjæld til Erik Juel til Sandholt og Vorgård.

Omkost bliver skadesløst betalt«. De 330 Rdl. bleve rigtig betalte d. 3die April; men hvad enten Kornelius Ditlevsen nu har været uheldig med sin Studehandel i Holland det År, eller han har måttet anvende de indkommende Penge til at tilfredsstille andre Kreditorer, er så Meget vist, at Erik Quitzou ingen flere Penge fik. At han også har haft andre Kreditorer og været i megen Forlegenhed for Penge, ses deraf, at han den 26de Juli måtte give Rådmand Jens Jonsen i Ribe Pant for 200 Rdl. i sit Løsøre.

Erik Quitzou havde dog Tålmodighed, indtil også den sidste Betalingstermin var forløben. Da tilskrev han sin Skyldner følgende Indmaningsbrev:

»Hilsen forsendt med Gud. Vide må I, Kornelius Ditlevsen, Borger udi Ribe, at, efterdi jeg af tilgivende
 »Årsag må lade Eder påminde, efterdi at I ikke haver
 »agtet Eders Håndskrift, som I til mig på en Summa
 »Pending under høje Forpligt udgiven haver til visse Terminer at betale, som lang Tid forfalden er og ikke er
 »betalt, hvorfor jeg Eder hermed vil have befalet, at I
 »efter Eders Forpligt skal holde Eders Indmaning her udi
 »Holstebro udi Logement d. 22de Oktober til velagte
 »Mand Anders Sörensens, Borgmester der sammesteds, og
 »I ikke der uddrage enten ved Nat eller Dag, før Eders
 »Håndskrift med al sin Interesse bliver skadesløst betalt,
 »hvorefter I Eder skal vide at rette og for Skade tage
 »vare. Til Vitterlighed min egen Hånd underskrevet.
 »Ex Tanderup d. 9de Oktober Anno 1642. Erik Quitzou
 »egen Hånd.

Den 12te Oktober blev dette Indmaningsbrev Korn. Ditlevsen forelæst, hvorom han gav sin Påtegning; men han svigtede sit Ord og Løfte og indfandt sig ikke i Holstebro. Erik Quitzou sendte derfor sin Foged, Anders Pedersen, til Ribe og stævnedes ved ham Korn. Ditlevsen d. 11te Novbr. for Retten, og det med Forbigåelse af Bytinget umiddelbart for Borgmestere og Råd. Sagen blev dog udsat i 6 Uger og foretoges således påny d. 23de Decbr. Anders Pedersen fremlagde foruden Gjælds brevet og Indmaningsbrevet Borgmester Anders Sörensens Erklæring af d. 23de Oktober om, at 2 Personer vare mødte hos ham på Erik Quitzous Vegne

med dennes Indmaningsbrev, men at Korn. Ditlevsen ikke var »kommen at indstille sig«.

På den Indstævnedes Vegne var Ingen mødt. Borgmestere og Råd afsagde den Dom, at »Kornelius Ditlevsen sin Ære haver forbrudt, efterdi han sin Brev og Forpligt ikke haver holdet og efterkommet«. — Om Erik Quitzou nogensinde fik sine Penge, er vistnok meget tvivlsomt; men Kornelius Ditlevsen må dog nok senere have fået Oprensning på sin Ære, da han blev Prokurator her i Byen.

15. Syn over en Præstegård. En Stenstue.

Den 13 September 1649 begjærede Mag. Kristen Friis på Ribe Domkapitels Vegne 6 Mænd udnævnte af Tinget til at følge med ham på et Syn over Sognepræsten ved St. Kathrine Kirke, Mag. David Foss's, Residents i Bispegårdsgade, der efter en gammel Overenskomst mellem Kapitlet og Byen vedligeholdtes af det første. Først den 3 Oktober afhjemlede de 6 Mænd deres Syn, hvis væsentligste Indhold jeg her vil meddele til Oplysning om en daværende Kjøbstad-Præstegårds Tilstand og Indretning. 2 ældre Syn over samme Præstegård, af den 13 November 1615 og 23 September 1637, ere meget mindre udførlige, men ville dog i enkelte Tilfælde kunne bidrage til Oplysning.

Denne Præstegård var meget gammel, da den i mange Tider før Reformationen havde været Æmbetsbolig for Sognepræsten ved Domkirken. Den ældste Bygning på Stedet var dog vistnok allerede nu forsvunden; thi i Synet af 1615 omtales et øde og forfaldent Stenhus, som stod inde i Gården, men som 1649 ikke nævnes mere. Det forekommer oftere, navnlig ved gejstlige Residentsers her i Byen, at man i det 16de og 17de Århundrede traf sådanne gamle, på den Tid ganske forfaldne Stenhuse inde i Gårdene, medens Bygningerne ud til Gaden vare nyere og simplere.

Mag. David Foss var Året iforvejen bleven Sognepræst til St. Kathrine Kirke, og i Anledning af hans Tiltrædelse havde Kapitlet underkastet Boligen en gennemgående Istandsettelse. Synet er i det Hele taget vel tilfreds med Udførelsen af denne. Således vare alle Tagene vel »skjelnede«

(underskjellede) og lagte i Kalk, ligesom der var indsat mange nye Tagsten og lagt 6 nye Blyrender, og Gårdsrummet var godt brolagt; Brønden var bleven sat med nye Kjeldsten (Brøndsten) og forsynet med en Sprinkelluge. Nordenfor Porten var der opført 8 nye Fag Hus, rimeligvis istedetfor de 3 Boder (Lejevåninger), som tidligere havde stået her, men ved Synet 1637 vare befundne aldeles forfaldne. Disse 8 nye Fag Hus vare dels indrettede til Bryggers, dels til »Gjæfsti« for Svin og Gjæs, hvorved det navnlig fremhæves, at der var indrettet et eget Rum for hver Gås. Som et ældre Udhus nævnes Stalden.

Selve Stuehuset, som må have været af Bindingsværk, fandtes for en stor Del forsynet med nye Lejder, Murene rettede med Skruer og tildels ommurede, og Gavlene sømmede (udfugede med Kalk).

Under Beskrivelsen af den Tilstand, hvori Husets Indre forefandtes, nævnes følgende Rum: 2 Forstuer, Storstuen, Dörnset, en Stue, som lå ved Siden af Dörnset, med Vinduer ud til Abildhaven, rimeligvis den samme, som også kaldes den lille Stue, fremdeles Stenstuen, som lå på Sydsiden af Huset, Kammerset ved Stenstuen, Studerkammeret, det lille Kammers, Spisekammeret, det store Stegers og det lille Stegers. På Loftet, som uidentvivl betyder det lave øverste Stokværk, hvormed Bindingsværks Bygninger i Kjøbstederne, navnlig også i Ribe, i den Tid plejede at være forsynede, fandtes et Kammer, som var ovenover det lille Stegers og Forstuen; der var fremdeles en Kølle, som hvilede på en Hvælving, over Skorstenen et Spisekammerloft og et Kornloft. Under Huset fandtes en Kjelder. Boligen var således rummelig og vel forsynet med de fornødne Indretninger.

Vinduerne fandtes tildels gjorte af Nyt, tildels forbedrede og omlagte i nyt Bly, så at der kun var et enkelt Sted, hvor der endnu kunde ønskes en mindre Forbedring ved dem. I Studerekammeret og Spisekammeret vare de forsynede med nye Skodder; men Synsmændene fandt, at det var en Mangel, at der ikke ligeledes var Skodder for Vinduerne i Stuen ved Dörnset, såvel for Regn og Vandslug, som for anden Farligheds (Indbruds) Skyld. — I Stuen, Dörnset, begge Forstuerne og det store Stegers var der lagt nyt Stengulv; de øvrige Gulve, som upåtvivlelig også vare

af Sten, vare omlagte og forbedrede. — Stuen var bleven forsynet med Panel rundt omkring; ligeledes var Storstuen panelet under Vinduerne og på et tilsvarende Stykke af den ligeoverfor Vinduerne værende nordre Væg. — Stuen var malet grøn, Dörnset rødt, Studerekammeret og de 2 Forstuer med Sort og Hvidt.

Med Boligen fulgte et fast Inventarium. Dette var dog meget mangelfuldt, så at det egentlig kun var Dörnset, som var forsynet dermed, men det også fuldstændigt. Der fandtes nemlig et lukket Sængested, en ny Slagbænk, to nye Bænekister med et lille Skab i den ene Ende, et nyt Mælkeskab¹⁾ og en Jærn-Kakkelovn med Skruer, som altsammen tyder på en stor Simpelhed i Levemåden. Foruden det, som fandtes i dette Værelse, fulgte som fast Inventarium med Residentsen endnu kun 2 nye Bænke i Stenstuen, 2 gamle, korte Bænke i Stuen ved Dörnset og et gammelt Bord i det store Stegers, en Skorstensstang og et Kobberspjæld i Skorstenen i det lille Stegers. Det fremhæves udtrykkelig, at Kakkelovnen i Studerekammeret tilhørte Hr. David selv; mere end de 2 Kakkelovne har der således ikke været i Huset; men i Stenstuen, i Kammeret ved Siden af denne og i Stuen ved Dörnset nævnes Skorstene, som må have været indrettede med Kaminer.

På de ovenanførte og nogle andre få og små Udsættelser nær fandt Synet, at Alting var »vel og ustraffelig flyt og forfærdiget, som for en hæderlig Præstemand at residere og bo udi kunde være forsvarligt«.

Blandt Navnene på Værelserne i Huset er der et, som især tiltrækker sig vor Opmærksomhed, nemlig »Stenstuen«. Som bekjendt, forekommer dette Ord temmelig hyppigt i vore Folkeviser fra Middelalderen; men jeg tror ikke, at det hidtil ganske er lykkedes at bestemme dets Betydning. Efter min Mening er Folkevisernes Stenstue en Badstue, som er bleven kaldt Stenstuen, fordi den var bygget af Sten på en Tid, da Husene ellers vistnok vare opførte af Træ eller i det Højeste af Bindingsværk. Folkevisernes Stenstue har nemlig, som det på flere Steder ses, været en særegen

¹⁾ Dog havde Mag. Foss selv måtte anskaffe Låse til Skabene og Bænekisterne.

Bygning, ligesom jo overhovedet på den Tid, hvis Tilstande skildres i de egentlige Folkeviser, Adelens Boliger eller Herregårdene ses at have bestået af et Antal Småhuse (se f. Ex. »et Hus norden i Gården«, »et Hus midt i Abildgården«, »Brudehus«, »Sovehus« osv.), i Overensstemmelse med den Bygningsskik, som i de norske Bøndergårde tildels har holdt sig lige indtil Nutiden. — Det er utvivlsomt, at Ordet »Stue«, af hvilken Rod det så er, oprindeligt har betegnet et til Opvarming indrettet Rum, og at det oprindeligt netop særlig har betydet et Badehus eller en Badstue, er rimeligt, da det i Middelalderens Latin (i Formen stuba eller stupa) udelukkende brugtes i denne Betydning. Vel gik det i de nordiske Sprog meget tidlig (i Edda forekommer Ordet dog nok ikke) over til at betegne ethvert Rum, som kunde opvarmes; men Spor af Ordets oprindelige, mere indskrænkede Betydning synes dog at have holdt sig i Navne som Bolstuen og Strandstuen, Navnene på 2 forskellige Badstuer i Kjøbenhavn (se Kbhns. Diplomatarium I, S. 245 og 246), — og Brostue, som den offentlige Badstue i Ribe kaldtes (se min »Ribe B. Hist. og Beskr., S. 265), hvor det blotte Stue står for Badstue. — At Badehuset fremfor Gårdens øvrige Bygninger opførtes af Sten, dertil var der udentvivel flere Grunde, for det Første Hensynet til den større Lunhed, som en Stenmur gav, medmindre Træbygningen byggedes på en meget kostbar Måde, for det Andet den større Brandsikkerhed, hvorved må erindres, at de gamle Nordboers Bade lignede de russiske, så at de fordrede en stærk Ild og særegen Indretning til Opvedning (derfor kunde Mennesker også blive kvalte i Badstuen, når denne hededes for stærkt, f. Ex. Tovelille og Søsterlil i det tyske Æventyr), for det Tredie også den Omstændighed, at Badene vistnok tildels lå under Jorden, hvor Tømmer mindre godt kunde holde sig.

Når vi undersøge den Måde, hvorpå Stenstuen forekommer i vore Folkeviser, må det først og fremmest bemærkes, at den aldrig nævnes som det Rum, i hvilket Familien enten plejede selv at samles eller at modtage Gjæster. Den har altså ikke været, hvad vi nu vilde kalde en Dagligstue eller en Sal. Oftest nævnes den som et Sted, hvor Kvinder opholdt sig under deres Forløsning (f. Ex. Nyerup og Rah-

bek, III, S. 39. 189 fl. IV, S. 117. 317), og det således, at f. Ex. en ugift Kvinde ved at ytre et Ønske om at komme i Stenstuen tilkjendegiver, at hun er frugtsommelig og venter sin snarlige Nedkomst. Etsteds (N. og R., IV, S. 109) siges der endog, at Kvinder ikke gå i Stenstue uden i et sådant Tilfælde; men det er vel ikke nødvendigt, at tage dette Udtryk altfor bogstaveligt efter Ordene¹⁾. I en mundtlig Overlevering fra Nutiden af en Vise betegnes Stenstuen udtrykkelig som en Badstue, idet det hedder (i den fanøske Mundart):

I gör den Stenstáv så rø som en Ra (Rav?)

For a ska Fráv i Aten ha!

I gör den Stenstáv så rø som en Glø,

For a ska li så hår en Dø!²⁾

(Grundtvig, II, S. 412.) Dog vil jeg naturligvis ikke lægge så megen Vægt på en sådan mundtlig Overlevering i Nutiden som på en skriftlig Optegnelse fra en Tid, der idetmindste lå nærmere ved den Tid, da man vidste, hvad en Stenstue var.

I Visen »Helligbrøden« har en Ridder drømt, at hans Stenstue brænder, og at hans Hustru, hans Moder og Fæstemø eller hans Fæstemø og to Søstre derved indebrænde. Drømmen varsler hans egen Død. (Gr. II, S. 597 fl.) — I Visen om Ebbe Skammelsen drømmer denne ligeledes, at hans Stenstue brænder, og at hans Broder og hans Fæstemø indebrænde der; her betegner denne Drøm, at hans Broder skal fraliste ham hans Brud, og at han skal dræbe dem begge. At det i begge Tilfælde er Stenstuen, der brænder, står vistnok i Forbindelse med, at denne Bygning ifølge sin Anvendelse var særlig udsat for at brænde; i det sidste Tilfælde hentyder Indholdet af Drømmen måske tillige til den førstomtalte, almindeligste Benyttelse af Stenstuen.

Etsteds (N. og R., III, S. 155) fortælles det, at en

¹⁾ Ligeledes forløses efter det finske Digt »Kalevala« Kvinden i Badstuen. (Se J. A. Friis: En Sommer i Finmarken osv., S. 390.)

²⁾ Hermed kan sammenlignes de ganske tilsvarende Udtryk i Visen om Tovelille om Ophedningen af en Badstue: Dronningen heder o svenne thou: I giöre mig badstue saa heed som en loffue. I giöre mig badstuen saa heed som en glød: alt skal hun Thuoff-lili deri døe.

Ridder, da han blev overfalden i sin Gård, søgte at forsvare sig i sin Stenstue som en Bygning af større Fasthed, »hvis Vægge var af Marmor, og Dørre af Bly«, men dog blev indebrændt i den.

Kun i en eneste Vise forekommer en Stenstue, som står midt i Ridderens Gård, og i hvilken hans Datter med hendes Møer pleje at sove. (Gr. IV, S. 155. 159.) Idet mindste siger hun således til en Ridder, som overfalder hende i Lunden, og hvem hun ved en List vil narre; i ethvert Tilfælde synes deraf at fremgå, at en Stenstue undertiden også kunde tænkes benyttet som Jomfrubur, rimeligvis for Sikkerheds Skyld; om Stenstuen i dette Tilfælde skal tænkes som en oprindelig Badstue, kan jo være tvivlsomt. Men at Stenstuen ellers allevegne, hvor den forekommer i Folkeviserne, er en Badstue, forekommer mig utvivlsomt; idetmindste ved jeg ikke noget andet Slags Bygning, på hvilket den Måde, hvorpå den omtales, kan passe.

Anledningen til at omtale de gamle Folkevisers Stenstue var den Stenstue, som nævnedes i St. Kathrine Kirkes Præstegård i Ribe. Det er ikke den eneste Gang, dette Navn forekommer her i Byen. I Året 1615 blev der optaget Syn over 3 gejstlige Residentser, nemlig først Bispegården i Skolegade, dernæst Domkirkens Sognepræstes Æmbetsbolig, det gamle Snagdal, en forhenværende Kannikresidents, og endelig den ovenomtalte Bolig for Sognepræsten ved St. Kathrine Kirke. I dem alle 3 nævnes en Stenstue, og i begge Præsteboligerne nævnes den påny ved senere Syn, i den førstnævnte 1616, og i den sidstnævnte 1637 og nu 1649.

Ved intet af disse Syn gives der dog en sådan Beskrivelse af Stenstuen, at man deraf kan se, hvori det Ejendommelige ved en sådan Stue bestod. Stenstuen i Snagdal lå ligesom den i St. Kathrine Præstegård mod Syd. Væsentligere er det måske, at der i den sidstnævnte Gård ifølge Synsforretningen af 1649 førte en Trappe til den. Der står nemlig: Trapperne sammesteds gjort af Ny, sammesteds forbedret, til Lofterne, til Stenstuen, til Kjeldereren. Da Stenstuen ligesom de øvrige Værelser lå i nederste Stokværk, må den have ligget enten nogle Trin højere eller lavere end de. Hvis den lå lavere, vilde der heri være en mærkelig Overensstemmelse med et Udtryk, som findes i Ducanges

Ordbog i et Citat af Middelalderens Latin: Der er i Kairo et Hus, som er stort og ligger noget under Jorden ligesom en Badstue (»stupa«). I Snagdalen nævnes rigtignok 1615 en Jordkjelder under Stenstuen. Endelig nævnes der 1668 ved et af de Huse, som udgjøre det nuværende Rådhus, en Stenstue på 5 Fag, som udgjorde en Sidebygning, der gik ud i Gården. En Stue på 5 Fag behøvede ikke at være stor, da der vel menes de små Tag- eller Sparre-Fag, som vare almindelige i den Tids Stenhuse.

Der kunde endnu spørges, om disse Stenstuer i Ribe vare Stenstuer af samme Slags som de gamle Folkevisers, altså, som jeg mener så temmelig at have bevist, oprindeligt bestemte til Badstuer. Det er der vist al Grund til at antage. Da der efter Reformationen skulde bygges en Residens til Sognepræsten ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, bestemtes det udtrykkelig, at der i den skulde indrettes en Badstue (Rördam: Kbh. Univ. Hist. I, S. 681), 1575 fandtes der i det gamle Puggård i Ribe en Badstue¹⁾, og der er bevaret en Efterretning om, at en privat Mand i Ribe, en Borgermand, endnu omtrent i Midten af det 16de Århundrede byggede sig en Badstue. Der er altså intet Påfaldende ved, i den første Halvdel af det 17de Århundrede endnu at finde dem i gamle og anselige Bygninger. — Mollerup har i sit »Glossarium« gjættet på, at Folkevisernes Stenstue havde sit Navn deraf, at den var hvælvet; men i den gamle Tid, i hvilken den egentlige middelalderlige Folkeviser hensætter os, vare hvælvede Værelser i private Huse vistnok ubekjendte. Stenstuen i St. Kathrine Præstegård var i ethvert Tilfælde ikke hvælvet; thi i Synsforretningen omtales, at der var lagt nyt Loft over den.

¹⁾ Hegelunds Alm. 9 Marts 1575.

Fund paa den jydsk Halvø af Egekister fra Bronzealderen*).

Af V. Boye.

De skriftlige Beretninger om Norden stamme som be-
kjendt fra en forholdsvis sen Tid. Rigtig nok have enkelte
af Oldtidens og den tidlige Middelalders Forfattere efterladt
Skildringer af Egne og disses Beboere, som man har ment
at skulle gjælde de nordiske Lande; men om den rette For-
tolkning deraf har der i det mindste hidtil hersket saa megen
Uenighed og Tvivl blandt Historikerne, at hine Beretninger
næppe kunne siges at have givet os noget synderligt Ud-
bytte. Derfor er det ogsaa først med Kristendommens grad-
vise Fremtrængen Nord for Ejderen, at Historien begynder
at kaste sit Lys over Forhold og Tilstande i Norden.

Da det saaledes skorter os paa paalidelige skrevne Kil-
der til Nordens Historie for et saare langt Tidsrum, ere vi
henviste til med Omhu og Kritik at undersøge de Oldsager

*) Stoffet til denne lille Afhandling er hentet ikke blot fra mine egne
Undersøgelser men ogsaa fra Inventarieprotokollerne i det Kgl. Mu-
seum for de nordiske Oldsager i Kjøbenhavn. Forskjellige yder-
ligere Oplysninger skylder jeg Prof. anat. F. Schmidt, Prof.
mineral. J. F. Johnstrup og navnlig Justitsraad C. F. Herbst.
Fundene fra Lille Dragshøj, Trindhøj og Borum Eshøj ere beskrevne
i Illustreret Tidende, d. 28. April 1861, d. 21. og 28. Januar
1872 samt d. 15. Oktober 1876. Jfr. A. P. Madsen's Afbild-
ninger af danske Oldsager og Mindesmærker, 3 Bind, Pl.
3—10, hvor Fundene fra Store Kongehøj ligeledes ere smukt afbildede.

og Mindesmærker fra Hedenold, hvorpaa de nordiske Lande ere saa rige, for dog saa vidt mulig at bøde paa det store Savn. Og maa det end erkjendes, at de Oplysninger om den forhistoriske Kulturs Gang og Udvikling i Norden, som ere indvundne paa den Maade, endnu lade meget tilbage at ønske, er det dog en Kjendsgjerning, at der i en forholdsvis kort Aarrække er vundet saa store Resultater i denne Henseende, at man af Fremtiden tør vente et langt større og endnu mere udtømmende Udbytte af den nordiske Oldforskning.

Da den geniale Thomsen opdagede Sten-, Bronze- og Jernalderen, blev Oldforskningen grundlagt som Videnskab, og det gjaldt nu gennem alvorlige og omhyggelige Undersøgelser af Oldsagerne og Mindesmærkerne ikke blot at prøve denne Tredelings Berettigelse men ogsaa at bygge videre paa det givne Grundlag med den Kritik, uden hvilken Videnskaben let vilde kunne opløse sig til et uordenligt Kaos af umodne Hypoteser. Der skulde ogsaa hengaa en betydelig Aarrække, forinden man med fuldt Føje turde dele Jernalderen i to Afdelinger, en ældre og en yngre, en Deling, som hidtil ogsaa har bestaaet sin Prøve. Indenfor disse forskjellige Kulturperioders Omraade er der imidlertid gjort større og mindre Opdagelser, som i en tilsvarende Grad have kastet yderligere Lys over Tilstanden i de forhistoriske Tider, hvad der fornemlig er Tilfælde med Kjøkkenmøddingerne, der have givet saa overordenlig rige Resultater.

Naar saadanne Opdagelser træde frem for det store Publikum, ane kun de færreste, hvilke omfattende Forarbejder de ofte have kostet, hvilken Usikkerhed og Famlen der har hersket, forinden man havde tilvejebragt alle de nødvendige Betingelser for, at det indvundne Resultat kunde fastslaaes som paalideligt.

Dette gjælder ikke blot de store, epokegjørende Opdagelser, men ogsaa de mindre. Som et ret betegnende Exempel i denne Henseende skal jeg her nærmere omtale de mærkelige Fund af Egekister fra Bronzealderen, der ere blevne gjorte i en lang Aarrække paa den jydsk Halvø og i høj Grad have beriget vor Kundskab om denne Kulturperiode, lige som de fornylig atter have tiltrukket sig almindelig Opmærksomhed gennem Fundene i Borum Eshøj ved

Aarhus. Denne Slags Kister er dannet af store Egestammer, der ere blevne spaltede paalangs i to Halvdele, hvilke ere blevne udhulede saa, at den ene Halvdel udgjør Laaget og den anden Underdelen. At de virkelig ere blevne anvendte som Ligkister, har man vidst i over et Decennium, men der hengik omtrent 40 Aar, forinden man med Sikkerhed turde erklære, at dette forholdt sig saa, idet man manglede de tilstrækkelige Kriterier derfor.

Vejvæsenet skulde i Sommeren 1823 udbedre en Landevej ved Foldingbro, 2 $\frac{1}{2}$ Mil Nord-Nordøst for Ribe, og begyndte da at sløjfe en stor Gravhøj ved Foldingbro Kro for at benytte dens Masse som Vejfyld. Ved denne Lejlighed stødte man omtrent midt paa Højens Bund paa en Egekiste, der var omgivet med en betydelig Dynge Stene. Kisten bestod af en paalangs spaltet og udhulet Egestamme, men var i øvrig meget ødelagt, og man fandt kun Jord i den, medens det ikke undgik Findernes Opmærksomhed, at Stenhoben indeholdt en Del »Vand af rustgult Udseende« og at flere af Stenene vare anløbne med en rustgul Farve. Der blev imidlertid indsendt Beretning om Fundet til den »Kgl. Kommission til Oldsagers Opbevaring«; men da der ikke var fundet Levninger af Lig eller Oldsager i Kisten, fattede man ikke Fundets Betydning, hvad der paa Videnskabens daværende Standpunkt var saa meget naturligere, som der — saavidt vides — hidtil ikke var blevet gjort noget saadant Fund her i Landet.

Fundet gik saaledes snart i Glemme, indtil der i Aaret 1827 paa ny blev udgravet en Egekiste, denne Gang i Sønderjylland, 1 $\frac{1}{2}$ Mil Sydvest for Aabenraa. Syd for Landsbyen Bolderslev i Bjolderup Sogn laa en mægtig Gravhøj Toppehøj; ifølge Sagnet skulde den gjemme en Skat, og da en Bonde af Højens Ejer fik Lov til at tage Fyld derfra, gaves Tilladelsen dertil kun paa den Betingelse, at dersom Skatten ved denne Lejlighed skulde blive funden, skulde den deles mellem Finderen og Ejeren. Da Bonden nu havde ryddet omtrent en fjerde Del af Højen, stødte han paa en Hob

Stene, som viste sig at omgive en Egekiste, hvis Laag han uheldigvis traadte itu. Kisten var fuld af Vand, hvorfor han først gravede en Afløbsrende for dette og derefter stak en Haandspage ind gennem Hullet i Laaget for saa meget hurtigere at komme i Besiddelse af den Skat, Kisten efter hans Formening skulde indeholde. Da der styrtede en Del Jord ned i Kisten og han uden Forsigtighed udtog de i den nedlagte Oldsager, vilde man næppe nogensinde have faaet noget at vide om Fundet, hvis den daværende Sognepræst i Bjolderup, Pastor Prehn, ikke havde faaet Nys derom og ved at udspørge Bonden indhentet saa udtømmende Oplysninger om Fundet som mulig. Han udarbejdede derpaa en omhyggelig, af oplysende Tegninger ledsaget Beretning derom og oversendte den tilligemed Oldsagerne, Kisten undtagen, til Kjøbenhavn, hvor Fundet vakte almindelig Forbavselse. Thi i Kisten havde der ligget ikke blot et Spænde, et Sværd, en Dolk og en Paalstav af Bronze, der vare smukt bevarede, men tillige en Kam af Horn, en Hue og en Kappe eller et lignende Klædningsstykke af vævet Uldtøj, et Træk ar samt en Haarlok af et Menneske, hvilke ligeledes vare i en mærkelig Grad vel bevarede; thi medens Træk arret var blevet ødelagt af Finderen, var der endnu Levninger af Uldtøjet tilbage, og Kammen og Haarlokken vare næsten fuldstændige. Det var første Gang, at man kom i Besiddelse af slige Gjenstande, der ellers ere let forgængelige, og dette var saa meget mere paafaldende, som det udtrykkelig var anført i Indberetningen, at der i Kisten ikke var blevet bemærket mindste Spor af brændte eller ubrændte Menneskeknokler, som ellers vare fundne ikke blot i samtidige men ogsaa i langt ældre Grave.

I Aaret 1836 blev et Uddrag af Pastor Prehn's Beretning om Fundet offentliggjort i 3die Bind af »Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed«, og man havde da Lejlighed til at sammenstille det med et lignende Fund fra en Gravhøj ved Gristhorpe i Yorkshire i England; men i Kisten fra den sidst nævnte Høj havde der foruden en Dolk af Bronze, en Kurv eller Spaanæske og flere andre Oldsager ligget et til dels vel bevaret Skelet af en Mand. Da Kisten i Toppehøj havde været lang nok til at rumme Liget af et voxent Menneske, maatte man ved at sammenstille den med Fundet fra

Gristhorpe antage, at ogsaa den havde indesluttet et ubrændt Lig, hvad den i Kisten forekommende Lok Haar kun kunde bestyrke. Den Formodning laa desuden nær, at Bonden forsætlig havde fortiet dette og nedgravet Knoklerne i Jorden, paavirket af den for Almuen da saa almindelige Frygt for Lig og Skeletter, som træffes udenfor Kirkegaardene.

To nye Fund af saadanne Egekister: i Aaret 1837 i en Gravhøj paa Gaarden Stamplund's Mark ved Kasø og i 1842 i Mølhøj ved Uge (begge i Aabenraa's Omegn) vakte ikke synderlig Opmærksomhed, da der i den første kun var bemærket noget Tøj og Haar foruden Vand og Mudder, medens den anden angaves at have indeholdt alene Vand.

Derimod blev der i 1856 fundet en Egekiste i Nørager Høj ved Emmerlev, $1\frac{3}{4}$ Mil Vest for Tønder, som indeholdt Oldsager af Betydning, ligesom man tillige modtog en temmelig udtømmende Beretning om Fundet fra daværende Skolelærer J. Hansen i S. Sejerslev. Kisten var omgivet med en Dynge Stene, der havde en rødbrun Farve, og stod paa Højens Bund. Den var fyldt med en vaad og blaagraa, leret Masse, der »udbredte en angribende Lugt«; ved dens Bund og Sider havde man bemærket et jævnt Lag Dyrehaar, ved hvilke der klæbede et Stof, som lignede Kalkpletter. Ovenover Haarene laa over Kistens hele Længde og Brede Levninger af to Klædningsstykker af vævet Uldtøj, henimod en Forhøjning i Kistens vestlige Ende fandtes et Sværd af Bronze og en Spiral-Armring af Guldtraad og paa et andet Sted i Kisten et Horn af en Ko. Derimod havde man ikke bemærket det mindste Spor af Lig i Kisten. Efterat Fundet var blevet oversendt til Museet for de nordiske Oldsager i Kjøbenhavn, og man i Kisten heller ikke her kunde finde en eneste Stump af en Knokkel, drog man Omsorg for at komme i Besiddelse af Prøver af den oven nævnte lerede Masse, hvormed Kisten havde været fyldt. Men trods den omhyggeligste Undersøgelse deraf fandtes ikke det mindste Spor af Knokler deri.

Man kjendte nu Fund af fem ensdannede Kister, af hvilke de to bevislig havde indeholdt Oldsager, uden at der i en eneste af dem var iagttaget mindste Levning af Lig; paa den anden Side vare alle Kisterne lange, brede og dybe nok til at kunne rumme Lig af fuldvoxne Personer, hvad

der i Forening med de i enkelte af Kisterne fundne Oldsager tydede paa, at de udhulede Egestammer nærmest maatte betragtes som Ligkister. Men da man ikke længere kunde føle sig tilfredsstillet ved den Antagelse, at Finderne skulde have dulgt Knoklernes Forekomst og mindst kunde tro sligt om Skolelærer Hansen, var der kun een Fortolkning mulig: Kisterne kunde have været benyttede til at opbevare Gjenstande, som havde tilhørt en Afdød, idet de vare blevne stillede paa Bunden af de store Gravhøje og omgivne med Stenhobe for at beskytte dem mod Plyndring, hvorimod Ligene vare blevne brændte og Knoklerne derpaa blevne nedlagte i Lerkar, som vare blevne stillede paa et andet Sted i Højen. Med denne noget tvungne Tydning af Gaaden kunde man imidlertid heller ikke føle sig tilfreds, og det saa meget mindre, som man kjendte Fund af lignende og samtidige Egekister fra England og Tydskland med Levninger af Menneske-Lig.

Der frembød sig her saaledes en vid Mark for Gisninger og Tvivl, som yderligere voxede, da der i Aaret 1857 i Stevnhøj ved Magstrup, $1\frac{1}{2}$ Mil Nordvest for Haderslev, atter blev udgravet en Egekiste og i en Høj ved Øster Gasse, $2\frac{1}{2}$ Mil Syd for Ribe, fandtes to Egekister. I den først nævnte havde man kun fundet Levninger af en Dyrehud og i den ene af de to andre et Sværd af Bronze og noget Haar; men i øvrig angaves Kisterne at have indeholdt ene Vand og Mudder!

Galt var det; men værre skulde det blive, da der i Aaret 1860 blev fundet en Egekiste i Lille Dragshøj ved Vester Arnum, $2\frac{1}{4}$ Mil Sydøst for Ribe. Kisten, som var overtrukket med et gulbrunt Stof, var omgivet med en Dynge Stene og blev aabnet i Overværelse af Sognepræsten i Højrup, Pastor V. Thisted, der selv udtog Oldsagerne af Kisten og affattede Beretningen om Fundet.

Ifølge Pastor Thisted's Indberetning indesluttede Kisten et »ubrændt Lig af et Menneske, som var sunket sammen til en klæbrig, fiddet, nogle Steder talgagtig Substans, hvori Formerne kun utydelig lod sig skjelne«, og fremdeles indberettedes: »Hjerneskillen var endnu ganske hel, et langt og svært, kulsort Haar bedækkede Isse og Nakke«; Kisten

indeholdt end videre et ejendommeligt, lyseblaat Pulver og følgende Oldsager: En Dyrehud, hvorpaa Liget hvilede; to Slags Klædningsstykker af vævet Uldtøj, som fuldstændig dækkede Liget og over dets Bryst vare sammenhæftede med en Dobbelknap af Træ; en Dolk af Bronze i en Træskede, der var lagt oven paa Tøjet og paa Ligets Bryst; en smukt udskaaren, gulbrunt anløben Skaal af Træ, der var prydet med en Mængde indslagne Tinstifter og indeholdt en lille Spaanæske, var stillet paa Ligets Ben, nær ved dets Fødder, ved hvilke fem smaa Stene vare lagte i en Bunke. Med Undtagelse af disse, Dobbelknappen og Dolkens Skede, hvilke gik tabt, blev hele Fundet oversendt til Kjøbenhavn, hvor det vakte den aller største Forbavselse.

De oversendte Prøver af Liget bleve undersøgte af Anatomen Professor Ibsen, som erklærede, at han i nogle af dem kunde gjenkjende Muskelfibre af et Hjerte. Den formentlige Hjerneskal derimod viste sig at være Hovedhuden af et Menneske med det ene Øre og en Del af Hovedhaaret. Men i øvrig kunde Ibsen i de oven nævnte Levninger af Liget ikke opdage det mindste Spor af Knokler, og Pastor Thisted erklærede, at da den formentlige Hjerneskal havde vist sig at være en Hovedhud, kunde heller ikke han godtgjøre, at der havde ligget en eneste Stump af en Knokkel i Kisten.

Det oven nævnte lyseblaa Pulver blev underkastet en Analyse paa Ørsted's og Groth's kemiske Laboratorium i Kjøbenhavn og viste sig at bestaa af Jern i Forbindelse med Fosforsyre og lidt Svovl (Vivianit). Og i den Erklæring derom, som blev udstedt fra Laboratoriet, hed det: Med Hensyn til Spørgsmaalet, hvorledes man kunde tænke sig dette Stof opstaaet under de nævnte Forhold, vilde der frembyde sig en saa vid Mark for Hypotheser, at man ikke skulde forsøge paa at give nogen Forklaring i saa Henseende, men kun indskrænke sig til at erindre om, at Fosfor er et Stof, der findes saavel i Benene som i de bløde Dele af det dyriske Legeme (saaledes navnlig i Hjernen, i Rygmarven o. fl. St.), og at Svovl ligeledes findes heri, saaledes at det ikke turde være urimeligt at antage disse Stoffer som mulligen forraadnede dyriske Dele. — Ved

samme Lejlighed blev det gulbrune Stof, hvormed Kisten og det i den fundne Trækar vare baade ud- og indvendig overtrukne, kemisk analyseret og erklæret for Jerntveilt hydrat (Okker).

Det var nu altsaa slaaet fast, at Kisten havde inde-sluttet saadanne Dele af et Menneske-Lig, som ellers hurtig opløses efter Døden, men at der ikke var fundet en eneste Stump af en Knokkel, uagtet Knoklerne ifølge alle hidtil gjorte Erfaringer kunne holde sig gennem Aartusinder. De enkelte Kriterier for, at et helt Lig havde ligget i Kisten, modsagdes altsaa af andre Omstændigheder altfor tydelig til, at man af hine turde drage nogen Slutning, hvorfor man ogsaa forholdt sig tvivlende lige over for Pastor Thisted's bestemte Erklæring om, at Kisten havde inde-sluttet et fuld-stændigt Lig.

Det gaadefulde ved disse Fund voxede yderligere, da der kort efter blev udgravet en Egekiste af Fladshøj ved Landsbyen Tobøl, lidt over 1½ Mil Nordøst for Ribe. Ifølge Findernes Indberetning havde Kisten indeholdt Jord og en hvidlig og fiddet Masse, »som naar man støder paa et Kreatur, der i længere Tid har været nedgravet«; i det ene Hjørne angaves en Dyrehud at have ligget og været gennemstukket paa et eneste Sted med en halv Snes smaa Bronzenaale, hvilke vare blevne nedgravne i Højen og ikke mere til at finde. I Huden havde været svøbt et Stykke af en Knokkel, den eneste, man havde bemærket i Kisten, i hvilken der i øvrig laa tre korte Stokke af Egetræ, som skulde have været lagte i en Trekant og have tjent som Støtte for Ligets Hoved, et firkantet Stykke Egetræ med et Hul i Midten og et Trækar, som blev til-intetgjort.

Fundet blev indsendt til Museet i Kjøbenhavn, og det viste sig, at den oven nævnte Knokkel var et Brudstykke af et menneskeligt os sacrum, der havde antaget en mørk Farve og var ualmindelig let, idet de uorganiske Bestanddele tildels vare uddragne deraf.

Hvor upaalidelig Beretningen end syntes at være i sin Helhed, var dog saa meget vist, at Knoklen virkelig havde ligget i Kisten; men hvorledes skulde man vel forklare den

Ejendommelighed, at kun den og ikke andre Knokler vare fundne der?

Ved at sammenholde den med Haarlokken fra Toppehøj samt Hovedhuden og Muskelfibrene fra Lille Dragsvej skulde man næsten kunne forledes til at antage, at Egekisterne havde været bestemte til kun at gemme enkelte Dele af Menneske-Lig.

Saaledes henstod Spørgsmaalet ubesvaret i nogen Tid, da et lykkeligt Tilfælde omsider bragte den rette Sammenhæng for Dagen.

Da Kong Frederik VII i Sommeren 1861 opholdt sig i Jælling for at overvære Undersøgelsen af de to mægtige Kongehøje, blev der ham overleveret nogle smukke og vel bevarede Gjenstande fra Bronzealderen, som angaves at være fundne kort iforvejen i en Egekiste i en stor Gravhøj, Trindhøj, ved Landsbyen Hafdrup, 2 Mile Sydvest for Kolding. Det berettedes fremdeles, at Kisten stod paa sin oprindelige Plads og lige ved Siden af en mindre Kiste, der endnu var urørt. Der frembød sig altsaa nu en gunstig Lejlighed til at iværksætte en sagkyndig Undersøgelse af slige Kister, hvorfor Hs. Majestæt overdrog Medlemmerne af den Kommission, der skulde undersøge Kongehøjene, at udføre dette Hverv, en saa heldig Kombination af dygtige Kræfter til sligt Foretagende, som man vel kunde ønske sig; thi foruden de to dygtigste af Danmark's nu levende Oldgranskere Worsaae og Herbst bestod den af Anatomen Ibsen og Arkitekturmaleren Kornerup.

I August Maaned 1861 ankom Kommissionens Medlemmer til Trindhøj, hvor de ganske rigtig forefandt Kisterne paa deres Plads. Men uheldigvis havde Højens daværende Ejer ladet den største af dem undersøge paa en højst ejendommelig Maade, idet man ikke havde givet sig Tid til at aftage dens Laag men hugget et firkantet Hul i dette og ladet en Dreng krybe ind i Kisten og udtage Indholdet, for at man saa hurtig som mulig kunde komme i Besiddelse af den Skat, man antog gjemt her. Ved denne Fremgangsmaade vare naturligvis de skjøre Gjenstande — saa som Klædningsstykker, Træsager og, hvad det fornemlig kom an paa at vinde Klarhed om, Levningerne af Liget — blevne fuldstændig ødelagte, hvorimod de andre Oldsager, der havde

kunnet taale slig Medfart (et Sværd, en Syl, et Spænde, en Pincette, en Dobbelknap, en Knap med Øsken og et Knivsblad — alt af Bronze samt et Flint-Rødskaab), vare blevne overleverede Kongen i Jælling. Men heller ikke den mindre Kiste var gaaet Ram forbi; den var tvertimod bleven udrenset med endnu større Raahed, thi man havde stukket en Kakkelovns Skraber ind gjennem et ved Forraadnelse i dens ene Ende opstaaet Hul og saaledes skrabet Indholdet ud! Da denne Kiste blev aabnet af Kommissionen, fandtes der dog endnu i den en lille Haandleds-Ring af Bronze, og en tilstede værende Bonde afleverede en ligeledes i Kisten funden Ravperle; en Knap af Tin samt noget Uldtøj fra den samme Kiste havde Kongen alt modtaget.

Kommissionen maatte derfor indskrænke sin Virksomhed til at besigtige Gravhøjen, som viste sig at bestaa af forskellige Jordlag, deriblandt et Lag meget jernholdigt Sand, der forekom i en Højde af 3 Fod over Markens Overflade; desuden optoges Tegninger af de to Kister in situ. Med det samme oplystes det, at der for en tredive Aar siden var blevet fundet en tredie Egekiste, som havde staaet i Højens sydøstlige Udkant, og da en betydelig Del af Højen endnu ikke var udgraven, blev man enig om at lade dette ske under Tilsyn af da værende Proprietær Thomsen til det nær liggende Hjarupgaard, eftersom Kommissionens Medlemmer snarest mulig skulde vende tilbage til Jælling; derimod blev det paalagt Thomsen at stanse med Arbejdet, naar han skulde støde paa en fjerde Kiste, og uopholdelig sende Underretning om Fundet til Jælling. I Begyndelsen af Oktober Maaned indberettede han ogsaa, at der var blevet fundet en fjerde Kiste i Trindhøj; dens Laag var blevet forsigtig aftaget og Uldtøj set liggende i Kisten; en i dens ene Ende staaende Spaanæske var bleven optagen med største Varsomhed og hensat paa et sikkert Sted, hvorpaa Kisten var bleven tildækket med Brædder, Presenninger og Halm.

Med Undtagelse af Ibsen opholdt Kommissionens Medlemmer sig endnu i Jælling, og ledsagede af Kornerup vendte Worsaae og Herbst da tilbage til Trindhøj, hvor de havde den Tilfredsstillelse at træffe den nysfundne Kiste staaende

urørt paa sin Plads. De i Kisten liggende Gjenstande bleve forsigtig udtagne, de nødvendige Iagttagelser førte til Protokols og de fornødne Maal og Tegninger optagne — kort sagt, der foretoges her en i Sandhed videnskabelig Undersøgelse, der intet som helst lod tilbage at ønske og stod i en skjærende Modsætning til den Medfart, de andre i samme Høj fundne Kister havde lidt.

Resultatet var da ogsaa saa tilfredsstillende, som man kunde ønske det, thi ligesom man ved denne Undersøgelse kom i Besiddelse af en fuldstændig Mandsdragt og andre mærkelige Gjenstande fra Bronzealderen, lykkedes det ogsaa nu at komme paa det rene med, hvorledes det egenlig forholdt sig med de i saadanne Kister nedlagte Lig.

Ligets Knokler vare med Undtagelse af nogle enkelte, smaa Stumper ganske forsvundne; men paa deres Plads laa et lyseblaat Pulver, der viste sig at være ganske det samme som det, der forekom i Kisten i Lille Dragshøj, og da det oven nævnte Lag jernholdige Sand laa saa tæt over Kisten, var Aarsagen til den kemiske Proces, som her var foregaaet, ikke til at tage Fejl af. Thi det var øjensynligt, at Regnen ved at sive gennem det jernholdige Sand havde ført opløst Jern i iltet Tilstand ned i Kisten, hvor det havde omsat sig med den fosforsure Kalk i Ligets Benbygning under Dannelsen af det lyseblaa Pulver.

Ligets Kjøddede derimod viste sig som en brun, blød og fidtet Masse, der lignede Tjære. De Levninger deraf, som laa i en rund Hue, der sad paa dets Hoved, og i et Skjørt, der omgav dets Lænder, bleve urørte oversendte til Kjøbenhavn og undersøgte af Ibsen, hos hvem de vakte den største Forbavselse. Thi i Huen laa endnu hele Hjernen, som rigtig nok var bleven til en lignende Masse som Ligets andre Kjøddede, men i øvrig ganske havde bevaret sin Form saa, at alle Vindingerne i den endnu kunde gjenkjendes, hvad der var af saa meget større Interesse, som Hjernen ellers er den Del af Legemet, der først opløses efter Døden. Af det svære og mørke Hovedhaar, som laa i Huen, foretog daværende Professor i Kemi ved Kjøbenhavn's Universitet, Scharling en kemisk Analyse, hvoraf fremgik, at Haarene vare blevne dels fuldstændig udvadskede

for alle i Vand opløselige Dele og dels gennemtrængte med Jernilte og Kiselsyre saa, at de vare undergaaede en Art Garvning og derved blevne i Stand til at modstaa saa vel Vandets og Luftens Paavirkning som de lavere Planters og Dyrs ødelæggende Kræfter. Det er altsaa baade Sandets Jernilte og Garvesyren i Egekisten, som have udøvet deres Indflydelse paa Haaret, og det er rimeligvis ligeledes Garvesyren, som har bevaret Kjøddelene paa en saa ejendommelig Maade.

Paa Ligets Hoved sad en mærkelig rund Hue, dets Lænder vare omgivne med et Skjørt, der var sammenbundet med et virket Livbælte; Fødderne vare beviklede med Tøjstrimler og havde desuden haft en Slags Sandaler af Læder; over dem var lagt den ene Halvdel af en Plaid, hvis anden Halvdel laa under Hovedet, og over Liget var bredt en Kappe. Disse forskellige Klædningsstykker ere af vævet Uldtøj. Ved dets venstre Side laa et Sværd af Bronze, stukket ind i en Skede af Træ, og ved dets højre Fod var stillet en stor Æske af Bark med Laag, i hvilken der var nedlagt: En mindre Barkæske, en høj Hue af vævet Uldtøj, en lille Kniv af Bronze og en Kam af Horn. Alle disse Gjenstande vare med Undtagelse af Læder-Sandalerne ualmindelig vel bevarede, hvad der for Klædningsstykkernes Vedkommende utvivlsomt skyldes Egetræets Garvesyre. Kisten indeholdt desuden Levninger af en Dyrehud med paasiddende Haar, der syntes at have dækket alt det øvrige. Det lader saaledes til, at Huden først er bleven bredt ud over Kistens Bund, hvorefter det paaklædte Lig er blevet kistelagt med sit Sværd, idet den ene Halvdel af Plaiden er bleven lagt under Hovedet, den anden over Fødderne; derpaa er Kappen bleven bredt ud over Liget og den store Æske stillet ved Foden, endelig ere Dyrehudens Sidestykker blevne lagte sammen over det hele, hvorefter Laaget er blevet lagt paa Kisten.

Tvivlen om det rette Forhold ved de i samtlige, hidtil fundne Egekister nedlagte Lig var da nu omsider bleven

hævet, og man maatte altsaa give Pastor Thisted Ret i hans Paastand om, at Kisten i Lille Dragshøj havde inde-sluttet et helt Lig. Forskjellige Fænomenener ved nogle af de hidtil gjorte Fund af samme Beskaffenhed, bleve nu opklarede. Det rustgule og rød- eller gulbrune Stof, hvormed Stenene i Højen ved Foldingbro Kro og Nørager Høj samt Kisten og Trækarret i Lille Dragshøj vare overdragne, og som i det sidst nævnte Fund havde vist sig at være Jern-tveiltehydrat eller Okker, hidrørte utvivlsomt fra det eller de jernholdige Sandlag, der havde været lejrede i de paa-gjældende Høje, som alle ligge i Hedeegne. At der i Kisten i Fladshøj laa en enkelt Knokkel, kan forklares deraf, at Regnen fra det jernholdige »Jordlag«, som findes i Højen, ikke har ført saa meget Jern i iltet Tilstand ned i Kisten, at dette har kunnet omdanne alle Knoklerne til Vivianit. At man har fundet den rette Aarsag til den kemiske Pro-ces, Knoklerne ere undergaaede i de hidtil nævnte Fund, derpaa har jeg set et slaaende Exempel i de endnu til-stede værende Levninger af Lille Dragshøj, som jeg besig-tigede i Sommeren 1876; omtrent lige ned til Bunden har denne Høj bestaaet af omhyggelig sammen lagte Lyngtørv (»Sejer«), i hvilke det iltede Jern viser sig som fine, verti-kale Striber, der gaa ned til Bunden fra større horizontale og skraat løbende Striber af jernholdigt Sand; i Levnin-gerne af Højene ved Øster Gasse og Stamplund samt af Toppehøj har jeg ligeledes set jernholdige Sandstriber.

De i Trindhøj gjorte Erfaringer gjentog sig i den tæt ved liggende Store Kongehøj eller Kongshøj, som blev udgraven 1862 paa Kongens Befaling, i Flødhøj, 1½ Mil Syd for Lemvig, og i en Høj ved Dybvadgaard (nær Aabenraa), i hvilke der blev fundet lignende Egekister.

Man blev derfor meget overrasket, da der i April Maa-ned 1871 i Borum Eshøj, 1½ Mil Vest-Nordvest for Aarhus, blev fundet en Egekiste, som indeholdt et fuld-stændigt Skelet af en Kvinde, som var iført en vel bevaret Dragt af vævet Uldtøj og udstyret med forskjellige Smykker af Bronze samt en Bronzedolk. Uheldigvis blev Kisten udrenset paa den mest barbariske Maade med et Greb og en Ildtang, og da man syntes, at Arbejdet ikke gik rask nok fra Haanden, blev den væltet. Om dette

mærkelige Fund vilde man maaske ingensinde have faaet det mindste at vide, saafremt Efterretningen derom ikke ved et rent Tilfælde var naaet til Bestyrelsen af »Selskabet for den historisk-antikvariske Samling i Aarhus«; nogle Medlemmer heraf ilede nu skyndsomt ud til Findestedet og vare heldige nok til at redde de vigtigste Dele af Fundet fra Ødelæggelse. Kisten havde staaet i Udkanten af Højen, og i den havde der ligget et Skelet, som var iført en Trøje, der over Brystet blev holdt sammen med et Bronzespænde, og et Skjørt, som var sammenbundet med et smukt virket Livbaand. Haaret, som endnu var tilstede, var opsat med en Kam af Horn og dækket med et mærkeligt Net, som synes at være knipt. Ved dets Side stod et smukt Lerkar. Over Liget var bredt en Kappe, som imidlertid var bleven ødelagt af Finderne. Desuden indeholdt Kisten: et Net med store Masker, et vævet Livbaand, et firkantet Stykke Uldtøj (en Brystdug?) samt følgende Bronzesager: En Hovedring, to Haandledderinge, Brudstykker af Spiral-Fingerringe, en større og to mindre cirkelformede Plader med en fremstaaende Spids i Midten (Tutuli) og en Dolk med Hornfæste; en i Kisten ligeledes funden Spaanæske blev ødelagt. Af Knoklerne lykkedes det blandt andet at redde Hovedet og Bækkenet. Disse have antaget en sort Farve og mistet deres uorganiske Bestanddele (saaledes som det ogsaa var Tilfælde med det i Kisten fra Fladshøj fundne Stykke af et os sacrum), hvad der maaske skyldes Egetræets Garvesyre, hvorved de ere blevne noget bøjelige og bløde, og medens de tildels ere svundne noget ind, ere enkelte af dem tillige blevne noget krummede. Knoklerne kunne saaledes næppe siges at være vel bevarede; de tilhøre Skelettet af en middelaldrende Kvinde, der snarere har været under end over Middelstørrelsen men vel proportioneret. Af en Kvindes Knokler at være have de ualmindelig stærke protuberantia, hvad der navnlig er Tilfælde med Overarmsbenene; dette tyder paa, at hun har foretaget stærkt Arbejde; i denne Henseende er det ret betegnende, at hun har været forsynet med en Dolk.

Da Fundene i Borum Eshøj medrette have vakt saa megen Opmærksomhed, skal jeg dvæle noget nærmere derved,

da der hersker Uvished om, hvor den nys omtalte Kiste har havt sin Plads i Højen.

Ved den systematiske Undersøgelse af Borum Eshøj i 1875 fandtes endnu to Kister af spaltede og udhulede Egestammer, hvori der laa Ligene af to Mænd (den ene mellem 40 og 50, den anden mellem 17 og 20 Aar gammel). Disse to Kister vare omgivne og dækkede med en Høj af fast Lyngjord (»Maar«), der havde en Højde af 11 Fod og ved Foden var omgivet med et mægtigt Stengjærde; ovenpaa Lyngjorden forekom et Lag jernholdigt Sand, som mindre rigtig er blevet kaldt Ahl; dette var atter bedækket med et mægtigt Lag Rullestenssand (»brun Blandingsjord«), som udgjorde den overvejende Del af Borum Eshøj, der ved Foden skal have været omsat med en Kreds af store, opret staaende Stene. I 1875 fortalte Højens Ejer, at den Kiste, hvori Kvinde-Liget hvilede, havde staaet helt ude i Udkanten af Højen, saaledes som det kan ses af Grundplanen i »Illustreret Tidende« d. 17. Oktober 1876 (Nr. 890, S. 26). Men da jeg i 1872 i Forening med cand. phil. Simesen (Aarhus) besaa og tildels opmaalte Højen, erklærede saavel Ejeren som Simesen — der i 1871 havde været paa Stedet og havde bidraget til at frelse Fundet samt affattet Beretningen derom — at Kisten havde staaet meget længere inde i Højen og været omgivet med den Kjærne af Lyngjord, som senere viste sig at omslutte de to andre Kister; dette bekræftes ogsaa af de samtidige Avisberetninger. Hverken Simesen eller jeg kunde i den blottede Væg opdage noget Lag jernholdigt Sand (»Ahl«) over Lyngjorden, hvad der synes at stemme med den Indberetning om Udgravningen, der opbevares i det antikvarisk-topografiske Arkiv (Museet for de nordiske Oldsager) i Kjøbenhavn.

Forestille vi os nu, at alle tre Kister i Borum Eshøj have været omgivne med den Lyngjord, som udgjorde Højens Kjærne og var dækket med et Lag jernholdigt Sand, kunde det synes, at disse Fund maatte svække Rigtigheden af den Antagelse, at den kemiske Proces, Ligenes Knokler i de andre Egekister ere undergaaede, skyldes de jernholdige Sandlag i Gravhøjene. Dette er imidlertid ikke Tilfælde. Borum Eshøj har næppe paa en Gang opnaaet det betydelige Omfang, som gjorde den til en af vore mægtigste Gravhøje

fra Bronzealderen. Den faste Kjerne af Lyngjord er øjensynlig bleven opført over den Kiste, som stod i Højens Midte, og har længe staaet som en selvstændig Høj, indtil den anden Kiste — med Liget af den unge Mand — er bleven graven ned i den; ved denne Lejlighed er den rimeligvis bleven dækket med et mindre Lag Rullestenssand og omgivet med det mægtige Stengjærde, hvormed man har tilsigtet at afværge ude fra kommende Vold. Da endelig den tredje Kiste — med Kvinde-Liget — skulde indsættes i Højen, fik den Plads i Lyngkjærns Udkant, og ved denne Lejlighed er der da blevet blandet Rullestenssand ind i Lyngjorden. Først senere og maaske gradvis er Højen bleven yderligere forøget i Omfang og Højde ved Paafyldning af Rullestenssand. Fra det jernholdige Sandlag, der var lejret over Lyngkjærnen, har Regnen ikke formaaet at føre iltet Jern gennem den faste Lyngjord ned i Kisterne, eller ogsaa er Laget aflejret af Rullestenssandet og har saaledes bredt sig over Lyngkjærnen; paa det Sted, hvor Kisten med Kvinde-Liget stod, var der intet saadant Lag; det maa altsaa være dannet, forinden Kisten fik sin Plads der, og gravet bort, da Kisten blev sat ind i Højen.

Det er en mærkelig Kjendsgjerning, at slige udhulede Egekister fra Bronzealderen hidtil ere fundne kun paa den jydsk Halvø, men ikke i det øvrige Danmark. Derimod kjendes der flere saadanne Fund fra England og et fra Tydskland. Da de alle optræde med en vis Ensformighed, er det troligt, at de ere Minder om en Sekt eller Kaste i Bronzealderen, som ved særlige Gravskikke har sondret sig fra sine Omgivelser og gennem Tidernes Omvexlinger, maaske i mange Aarhundreder bevaret sine Ejendommeligheder.

Hvorledes dette nu end forholder sig, saameget er vist, at disse Fund ere af stor Betydning for den forhistoriske Arkæologi, og skulde Nogen ved at grave i en Høj støde paa en saadan Egekiste, bør han drage Omsorg for, at den bliver undersøgt med Sagkundskab og Omhu, for at dens skjøre Indhold kan blive bevaret — og Enhver, der handler saaledes, kan ogsaa trygt gjøre Regning paa, at hans Hensynsfuldhed vil blive paaskjønnet.

Fra viborgske Arkiver.

Af A. Heise.

I. Præsten Erik Lavridsen i Haasum og hans Stridigheder.

I Pontoppidans Kirkehistorie (Annales eccl. Dan. III, 436) findes en Fortælling om en Præst, Hr. Erik Lavridsen i Haasum og Ramsing (Rødding Herred i Salting), som i Aaret 1573 stævnedede en adelig Dame, Fru Margrete Reventlov, for Viborg Landsting, fordi hun havde ladet Kirkedøren lukke i for ham. Hun forsvarede sig med, at Præsten var uværdig til sit Embede, fordi han i mange Tider ikke havde uddelt Alterens Sakramente og desuden i sit Hus førte et forargeligt Levned »mit Poltern und Ungestüm«. Præsten blev imidlertid frikjendt, og hun fik Tilhold om at gaa Rettens Vej, hvis hun havde noget at klage over, isteden for at bruge Vold. — Saa vidt Pontoppidan, hos hvem det hele væsentlig fremtræder som brutal Vold, som et Bevis paa adeligt Hovmod. Sagen havde imidlertid baade et Forspil og et Efterspil. Her meddeles da nogle Efterretninger om samme Hr. Erik, hvorved den gode Præstemand just ikke stilles i det bedste Lys, og som viser, at hans Ustyrlighed ikke blot gik ud over hans Husfæller, men ogsaa over hans Sognebørn, ja selv over Stiftets Biskop, naar han vilde holde ham til at opfylde sit Kalds Pligter.

Naar Hr. Erik er bleven kaldet til Haasum og Ramsing Sogne, er uvist; dog var han Præst i disse Sogne »nogle Aar« før 1562, og hvis det er paalideligt, som det hedder i en Præstefortegnelse over Sognets Præster, at han var en

Præstesøn fra Fjaltring i Harsyssel (Ribe Stift), maa han være bleven Præst i en temlig ung Alder, med mindre Hr. Lavrids i Fjaltring tidlig skulde have sluttet sig til Reformationen og giftet sig før 1536, et Forhold, som hyppigere træffes i de Tider, med mindre man vil anse alle slige Præstesønner for Frillebørn. Forøvrigt véd Præstefortegnelsen ikke andet om ham, end at han »først byggede Haasum Præstegaard«.

Længe varede det imidlertid ikke, før den unge hidsige og stivsindede Præst kom i Strid baade med sine Sognebørn og med sin Biskop. Superintendent i Viborg Stift var den Gang Mester Kield Jul, en Mand, der skal være født af fattige Forældre i Skive, men som ved Flid og Dygtighed arbejdede sig i faa Aar frem fra fattig Student og Universitetspedel til Rektor ved Domskolen, senere til Læsemester ved Domkapitlet og tilsidst i Aaret 1549 til Stiftets Superintendent. Med Alvor og Kraft arbejdede han i denne Stilling paa at befæste Reformationsværket, og at han holdt godt Øje med sine Præster, som han holdt til strængt at følge Kirkeordinansens Bud, fremgaar af det nedenfor meddelte Brev. Paa en Visitats hos Hr. Erik fandt han sig foranlediget til at give ham Paamindelser om »hans Vildfarelser og hans Forsømmelser i hans Embede«, hvilke stred »baade mod Guds Ord og kgl. Majestæts Ordinans«, desuden for den »Kiv, Trætte og Huggeri, som han brugte at true Folk med paa Kirkegaarden og andensteds«. En Del af disse Paamindelser tog Hr. Erik for gode, men en Del tog han til Onde, og det ikke blot i Enrum med Bispen, men ogsaa senere i alle Herredspræsternes Forsamling.

Fra den Tid synes Hr. Erik at være bleven helt stædig; thi da Bispen nogle Aar senere, i Aaret 1562, atter kom paa Visitats i Haasum Præstegaard, fandt han alt ved det gamle, baade i hans Prædiken og i hans »Ceremonier«. Det kom til et heftigt Oprin mellem ham og Bispen, saa at denne fandt sig foranlediget til at stævne den gjenstridige Præst for Salling Provsteret, som erklærede Hr. Erik for skyldig, men indsatte Straffens Fastsættelse til Hr. Otte Krumpen, der som Lensmand paa Hald Slot tillige var Stiftslensmand over Viborg Stift, og til Viborg Domkapitel (Tammerretten). Dog, Dommen af 16 Nvbr. 1562 vil selv bedst

oplyse Forholdet og give et Indblik i Mester Kield Juls nidkjære Embedsførelse. Den lyder:

Wij effherskreffne Jacob Libbert i Odens, herritzprouist wdi Hinborrigh herritt oc Rødingh herritt, Christiern Brwen i Hierck, herritsprouist wdj Nørre herritt oc Harre herritt, Laurits Nielssen, prest wdj Brøndom, Peder Juell, prest wdj Skiffue, Knud Brynild, prest wdj Rødingh, Knud Nielssen, prest wdj Liime, Gregers Christiernssen, prest wdj Ballingh, Jens Juell, prest wdj Hem, Peder Trans, prest wdj Veybye, Erlandt Jenssen, predicanter wdj Hierck, och Hanns Lauritzenn, slotzschriffuer paa Haldt, giøre alle vitterligt, att aar effther gudz byrdt mdlxij Mandagen nest effter Martini episcopi dagh for oss wdi Hem var skickitt hederlig och høglerdt mandt mester Kieldt Juell, superintendens wdj Viburgh sticth, och haffde wdi rette kallitt her Erick Lauritzen, sogneprest wdj Hossum, och beskylte hannom, att hand haffde hannom mett formaledidinde, løghn oc onde ordt offuer falden, for hanndt haffde wdj sactmodighet imellom thennom eene tuo paaminth hannom om syn vildtfarelsse oc forssømmelsse wdj syn preste embede. Och berette for^{ne} mester Kieldt Juell, att hand nu wdj nogre aar, siidenn for^{ne} her Erick kom tiill preste embede her wdj Salingh, haffuer paa syn embitz vegne paa minth [hannom] om syn vildtfarelsse oc forssømmelsse wdj sytt embide, thesligeste om syn kiff, trette, huggerij, fyrrti hand haffuer bruggt att true oc vndsiige folck mett paa kircegaarden oc anderstedtz, mett anditt meere. Thaa haffuer for^{ne} her Erick en partt tagitt for goede oc loffuit att ville thet rette, oc en partt tagitt tiill onde mett hannom bode imellom thennom jene oc siiden wdj voris forsamblingh. Men nu nyeligen, som for^{ne} Mester Kieldt Juell haffde visitered for^{ne} her Ericks kircke Hossum, thaa haffde hand (ssaa ssom hand pleyer att gøre mett andre) wptegned nogre hans vildtfarelsser oc forssømmelsser, ssom fandis endnu wdj hans predicken oc ceremonier, endog handt var ther om tiilforne wdj andre tiider paaminth. Och om morgen, ssom hand ville farduge hedin tiill Brøndom kircke, haffde handt kallitt her Erick ind tiill sig wdi ssengkammeren och ther paaminthe hannom om huiss brøst oc forssømmelsse ther endnu fandtes hoess hannom, ther hans embide tiilhørde, och beditt hannom føre ther rodh wid, och

laditt hannom ssee thet, hand haffde wptegnitt i framgangne aar, ssom fandis wdj for^{ne} her Ericks leerdøm oc ceremonier imodt gudtz ord och kon. Matt.s ordinants, hwilckitt hannnd thaa haffde paa minth hannom, och huad hand haffde nu wptegnitt att paa minde hannom. Thaa er her Erick bleffuen hastig och wredt, for handt haffde ssaadan wptegnitt mett hannom ssaa well ssom mett andre; och ssom for^{ne} mester Kieldt Juell haffde tillspurdt hannom, huor fore att hand icke leeste formaning tiill them, ssom ginge tiill sacramenthen, nest fore pater noster, men siungitt en psalme, herre Christ Gud fadirs enborn ssøn, och ssaa straxt begynthe pater noster, thaa haffuer handt forhasted ssig offuer alle mode och ssaa sagtt: Gudts formaledidelsse gange meg offuer, om ieg icke liiste then, och ssamme formaledidelsse gange ether offuer, om ieg liiste then ei, och thisligeste sagdt: i siiger meg obenbarlig løgen paa, mett flere wnøttige ordt. Thisligeste ther handt att spurde hannom, huor fore att handt icki forklarer børne leerdømmen effther euangelii forklaringh aaren wdigennem effther kon. Matt.s ordinantzis liudelsse, ssom andre prestemendt gjøre, om huilckitt handt oc tiillforne haffde hannom paa minth, att hand thet endeligen schulle gjøre, thaa haffde handt suaritt, att hand kunde icke haffue ij predickener paa en tiidt, icke schulle ther heller findis en prest y Salingh, ssom børne leerdømmen forklarede iij søndage, huilckitt for^{ne} mester Kieldt Juell minthe hannom dog ingenledis att schulle kunde beuisse. Och ther handt haffde hannom och ssaa om anditt meere paa minth, wdj huilckitt hans vildfarelsse oc wlempe var befundin, haffde handt thet allt tiill onde tagitt. — Her tiill suarede for^{ne} her Erick och [ssiger] ssig wdi nogre mode ther wdinden vndschylditt, besynderlig, att handt icke schulle haffue formalediditt for^{ne} mester Kieldt. Dog kunde handt icke siige ney fore, att then tiidt handt schulle haffue hanom ssaa formaledidid, thaa haffde for^{ne} mester Kieldt suaritt hannom, att handt motte beholle sytt eygitt, thi handt kiøbte inthet mett hannom. Huorfore att for^{ne} mester Kieldt Juell satte wdj rette, att efftherthi kon. Matt.s vor allernadigste herris ordinants och hans kon. Matt.s obne beseglitt breff, ssom hannom mett ordinantsen offueranthuorditt er, tiilholler hannom att schulle haffue flitigh tiilsion, att gudtz ordt predickis

oc leris renth oc klartt offuer allt Viburgh sticth, och att religionen mett ceremonier och anditt endrecteligen hollis vidt macht, sammeledis, att ssamme kon. Matt.s breff biuder och befaller alle och huer, geistlige och verdslige, ingen vndtagen, i ssamme stigt, att the schulle retthe thennom effther ssamme ordinantz oc reformatz, ssom handt thennom paa kon. Matt.s vegne fore giffuendis vorder, och her Erick, ssom en wliudigh mandt imodt kon. Matt.s breff och ordinants haffuer hannom mett formalediding, løghen och onde ord offuerfalden ther fore, att handt haffuer efter syn befalling hannom om syn vildtfarelse och forssømmelsse paa minth imellom thennom eene tuo, och icke ville lade hannom nyde anthen gudt oc then fierde gudtz bud, ey heller kon. Matt.s breff eller syn embide gott att, om for^{ne} her Erick haffde thaa giordt rett eller burde ther fore anderledis att stande tiil rette. — Thaa sagde wy ther ssa paa for rette, att efftherthi for^{ne} her Erick er tilforne paaminth aff for^{ne} mester Kieldt Juell om syn vildfarilsse, forssømmelsse, breck oc feyill bode wdj lierdommen, ceremonier oc andit mere oc haffuer thet icke retthet, men nu paa nye er befunden wdj en partt, om huilckitt for^{ne} mester Kieldt Juell haffuer hannom nu i gen imellom thennom eene paa minth, efter ssom hans embide och beffalingh wdesker, och handt ssaadan paamindelsse icke haffuer ville acthe, men hannom ther fore haffuer offuerfalden mett formalediding, løgen och onde ordt, thaa haffuer handt ther mett gjordt wrett i modt kon. Matt.is ordinantz och hans nadis breff och bør ther fore att straffis. Men huadt for^{ne} her Ericks straff bør att were fore ssaadan syn gierning, indsætte wy tiill erligh, velbyrdiig mandt och strenghe ritter her Otthe Krompen, Danmarckis riigis marsk, och tiill hederlig capittil wdj Viburgh, att thi ther om ville dømme. In cuius rej testimonium sigilla nostra presentibus inferius sunt impressa.

Original paa Papir med Spor af 11 Segl. Viborg Stiftsarkiv.

Hvad Straf Otte Krumpen og Kapitlet har idømt Hr. Erik, eller om Sagen overhovedet denne Gang er ført videre, vides ikke. Muligt har Mester Kield ladet Sagen fare indtil videre; den gamle Rigsmarsk fik desuden snart andre Sager at tænke paa, idet Syvaarskrigen snart efter udbrød

og i andre Retninger lagde Beslag paa hans Tid¹⁾. Hr. Erik havde i ethvert Tilfælde faaet en alvorlig Paamindelse, idet samtlige hans Herredsbrødre havde erklæret ham for skyldig i Brud paa Kirkeordinansen. Man skulde derfor tro, at han var bleven forsigtigere i sin Færd. Brud paa Kirkeordinansen og Afvigelse i Ceremonierne toges som bekjendt i hine Tider ikke læmpelig. Nogle Aar efter (13 Januar 1568) udstedtes et Kongebrev til samtlige Superintendententer om at sørge for, at alle Kirkens Ceremonier, og navnlig »det højværdige Alters Sakraments Trakterelse«, skulde overholdes efter Kirkeordinansens Forskrift og efter den Skik, som brugtes i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn. »Findes nogle,« slutter Kongebrevet, »som sig modvillige eller gjenstridige bevise og af deres eget Hoved ville ordinere og indskikke udi nogen Kirkens Ceremonier imod Ordinansen eller den Skik, som bruges i Vor Frue Kirke, da ville vi derover lade straffe som vedbør.«

Saa snart Mester Kield Jul havde faaet dette Brev, rejste han rundt i sit Stift, forsamlede Herredspræsterne, forelagde dem Brevet og lod dem alle under deres Segl bevidne, at han havde formanet dem til at overholde Kongens Bud og givet dem Afskrifter, samt lod dem love at ville rette sig derefter, »som vi ville ansvare for Gud og være bekjendte for kgl. Majestæt«. Den 9 Marts havde han saaledes alle Sallings Præster forsamlede i Oddense Kirke, deriblandt ogsaa Hr. Erik i Haasum, som har beseglet Tilstaaelsen og Erklæringen sammen med sine Herredsbrødre²⁾.

Om Hr. Erik efter den Tid er bleven forsigtigere og ikke har »efter sit eget Hoved« foretaget Forandringer i Ceremonierne eller Nadverens Uddeling, er tvivlsomt. Overfor sine Sognemænd blev han i al Fald ikke føjeligere. En stor Mængde Processer havde han med disse for Landstinget i Aarene mellem 1568 og 1572; derom vidne Landstingsarkivets ældste Justitsprotokoller; men desværre er Haandskriften i disse ældste Protokoller saa utydelig, at man ikke kan faa noget samlet hele ud deraf. Ustyrligt maa det

¹⁾ Dsk. Mag. IV, 201.

²⁾ Kongebrevet er trykt i Dsk. Mag. V, 86. — Præsterenes Tilstaaelser, herredsvis ordnede, findes i Stiftsarkivet.

være gaaet til, thi da Kong Frederik 2 i Maj 1569 var i Viborg, blev der givet Hr. Erik Lavridsen, hans Hustru og Børn et kgl. Beskjærmelsesbrev »at beskyttes, beskjærnes, haandthæves til al Rette«¹⁾. Imidlertid døde Mester Kield Jul (2 Máj 1571); men neppe var hans Eftermand Peder Tøgersen kommen til Embedet, før han fik med Hr. Erik at gjøre, som følgende Brev af 10 Juli 1571 udviser:

Wij efterskeffne Peder Jull, prest i Schiffue och herritzprouist vdj Hinborigh och Røding herrith, Jacob Libirth, prest vdj Odins, Lauritz Nielssen, prest vdj Brøndom, Knud Brynildt, prest vdj Rødingh, Knudt Nielssen, prest tiill Lime kircke, Gregers Christenssen, prest y Balling, Jens Juel, prest i Hem, Peder Trans, prest y Veyby, och Jens Jacobsen, capellan y Odins, giøre vitterligt, att aar efter gudtz byrdt mdlxxj Tisdaghen nest fore Margrete virginis dag y Brøndom kircke var vy forsamblitt, hørde och saa, thet erlig, hederlig och høglerdt mandt mester Peder Tøgerssen, superintendent vdj Viburg stigt, tilbødt sogne mendt vdj Hossum och Ramsing sogne, szaa mange som then tiidt var ther forsamblitt, att the schulle annamme och tiilstede theris sogne prest her Erick Lauritzen att gjøre thennom preste embede y kircken och wden, indtiil szaa lenge the kunde hannom loughlignenn mett them forlige, och the suarede alle thaa, szom thin tiidt tiilstede var, alle ney, att the ville ingentid annamme hannom. In cuius rej testimonium (osv.).

Original paa Papir med ni paatrykte Segl i Viborg Stiftsarkiv. — Paategning med samtidig Haand:

Vitnis byrdtt om myn tilboud uid Hosum och Ramsingh Sognemendt.

Det fremgaar saaledes af dette Brev, at alle Sognemændene med stor Enstemmighed ligefrem have nægtet at have Hr. Erik til Præst, ja at de endogsaa have hindret ham i at udøve sin præstelige Gjerning, en Fremfærd, som Bispen selvfølgelig ikke har kunnet give Medhold, hvorfor han henviser dem til et »lovligt Forlig«. Dette hindredes nu ved Sognemændenes Fashed, og Præstens Udelukkelse fra Kirken varede endnu længe, idet baade Fru Margrete Reventlov

¹⁾ Registre ó. a. L. X, fol. 47.

til Bustrup, Enke efter den som lovkyndig bekendte Erik Krabbe († 1564), og selv bekendt som en from og godgjørende Kvinde¹⁾, og Soggenes anden adelige Sædegaardsejer, Gregers Ulfstand til Vosborg, Lensmand paa Skivehus og Ejer af Kjergaardsholm i Haasum Sogn, staa mod Præsten. Bønderne vilde nu hverken give Præsten Tiende eller noget, og Fru Margrete paastod, at han som »lovforvunden Mand« ikke var værdig til at forestaa sit Kald, at han i lang Tid ikke havde uddelt Sakramenterne i Kirkerne og at han altid laa i Klammer og Trætte med sine Sognefolk. Sagerne kom atter for Landstinget, hvortil Hr. Erik i Løbet af 1572 stævnedede adskillige af sine Sognefolk. Dog lykkedes det ham her (26 April) at komme til Forligsmaal for den Sag, hvori han var »fordelt«, (∴ erklæret skyldig), saa at Landstinget udstedte en Erklæring om, »at efterdi Hr. Erik udlagde her for Tingsdom Guld og Sølv, før end han gav sin Lov, og vilde sig nu af Dele og Lovmaal forklare (∴ rette for sig), funde de Hr. Erik kvit af alle de Dele, nogen Mand kan have paa ham . . . «²⁾ — Men var saaledes Hr. Erik igjen bleven »lovfør« Mand, saa var den vigtigste Omstændighed, som Fru Margrete og Sognemændene kunde paaberaabe sig, falden bort, og Hr. Erik kunde nu indstævne dem og selv anlægge Sag, hvilket »fordelt« Mand ikke kunde gjøre, før han havde faaet Oprejsning ved at rette for sig; »fordelt« Mand ansaas nemlig for »Mindre Mand«³⁾. Dette benyttede Hr. Erik sig ogsaa strax af til at indstævne sine Mod-

¹⁾ Hoffmans Danske Adelsmænd II.

²⁾ Efter Herredagsdommen af 20 Maj 1573 i Kolderup-Rosenvinges Gl. dske. Domme III, 201. Af Landstingets Justitsprotokol for 1572 anføres følgende Brudstykke fra samme Dag (26 April): Hr. Erik Lauritssen y Hossun . . . fremlagde Delsbreff . . . 1570 løffuerdag efter Martini . . . Iffuer Hendrichsen paa Peder scriffuers wegne . . . Nis Harbos neruerelse . . . lud fordeele her Erick for kost og tering . . . xij ŷ . . . hestfuor oc vogenlie (I Randen: mdlxx løffuerdagen post Laurencii) . . . vdlagde jx ŷ och xviiij β for forligsmoll . . . och laditt aduare Gregers Holgerssen (Ulfstand) at møde her, om han hagle nogit y at suare . . . Den Sag, hvori Hr. Erik blev »lovforvunden«, skriver sig altsaa fra 1570, og denne Sag synes man saaledes at have brugt til Paaskud for at lukke Kirkerne for ham.

³⁾ Jvfr. Stemanns Rethshistorie S. 266—67.

standere, dels for Landstinget, dels senere (20 Maj 1573) for Kongens Dom. Denne faldt for saa vidt ud til Hr. Eriks Fordel, som den dømte, at han skulde beholde sine Sogne og nyde sin Tiende, indtil han bliver tiltalt for sine »tilbørlige« Dommere, og den gejstlige Ret, og denne havde afgjort Sagen. Det vigtigste Bevismiddel for Hr. Erik havde netop været Landstingsdommen af April 1572 og et Brev fra Superintendenten, Mester Peder Tøgersen, hvori han erklærer, »at han ikke kjender andre for rette Sognepræst til Haasum og Ramsing Sogne end Hr. Erik, som er til dem lovligen kaldet, før han bliver fra dem lovligen dømt«¹⁾.

Selvfølgelig kunde hverken Superintendenten eller Kongedømmen komme til andet Resultat, thi det kunde jo ikke nægtes, at den Adfærd, der var vist mod Hr. Erik fra hans Menigheds Side, var helt egenraadig og ulovlig. Men naar man ser, hvorledes hele Menigheden staar paa Fru Margrethes Side, og naar man betænker, hvorledes Hr. Erik allerede i Aaret 1562 er irettesat for Klammeri med Sognefolkene, faar man det Indtryk, at han mere har haft den strengt juridiske end den moralske Ret paa sin Side, for ikke at tale om, at Kongedømmen i Virkeligheden kun afviser Sagens Realitet og slet ikke gaar ind paa en Besvarelse af, hvorvidt Manden er værdig eller uværdig til sit Embede, hvilket henvises til den gejstlige Rets Afgjørelse. Derfor bød et Kongebrev, udstedt 4 Dage senere, at Hr. Erik med det første skulde forflyttes, for at undgaa videre Forargelse. Det lyder:

Wij Friderich thennd anuden (osv.) . . . effther szom ther haffuer begiffuitt sig attskillige thrette imellom oss elske-
lig Gregers Wlffstand tiill Wossborg och her Erick Krabbes
sønner tiill Bustrup, wore mennd och thienner, paa thennd
enne och osz elskelige her Erik, sognneprest wdj Haassum
sogenn, paa thennd anndenn siide, och the nu tiill thenne
herredag haffuer werritt for osz och wortt elskelige Dan-
marckiis Riigis raad wdj retthe, och for^{ne} her Erick her
sammesteds er tiildømp^t hanns sognner att skulle beholde,
tha efftherthi wij forfare, att ther skall were stor thuedracht,
had och wenighet mellom for^{ne} her Erick och samme gode

¹⁾ Rosenvinge gl. dske. Domme III, 201.

mennd, saa well som andre hans sognemennd, saa ther fore well er att formode, att ther som hannnd lenngre skall bliffue boennedes wdj samme sogne, att the ligeuell icke kunde forenis, att ther emellom thennom skulle opueckis merckelig forargelsze, had, affuinde och anddenn gudtz forthørnelsze, som mægitt onntt kunde fororssage, bede wij ether och wille, attj mett thett første mueligtt er, forhielper for^{no} her Erick att mue ther wdj stigtitt bekomme ett anddett godtt kald, som hannom kannnd were thiennlig, aff huilckett hannnd med enn god wnderholdninge kannnd bliffue forsørgitt, och tiill for^{no} sogenn igjen tiillsckicker enn from gudfrychtig sogennprest, som wdj leffnitt och lerdom finndis schickelig och wstraffelig, paa thett att saadanne forargelsze och gudtz forthørnelsze maa bliffue forekommitt, dog att for^{no} her Erick beholder the sogner, hannnd ennd nu haffuer, tiill saa lennge hannnd med ett anddett kald bliffuer forsørgitt. Ther medtt skeer wor wilge. Schreffuit paa wortt slott Drottningbor thennd xxiiij Majj aar mdlxx iij. Wnder wortt signett.

Friderich.

Original med Kongens egenhændige Underskrift. Viborg Stiftsarkiv.

Endnu 1580, da det ved et Kongebrev blev forbudt Præsterne at have Concordieformlen i Eje, har Hr. Erik som Præst i Haasum og Ramsing tillige med sine Herredsbrødre underskrevet en Forpligtelse herom (i Stiftsarkivet; jvfr. Pontoppidans Annales III, 481), saa at Kongebudet endnu den Gang ikke var opfyldt, og det synes slet ikke at være sket, thi hvis der ikke er et Hul i Sognets Præsterække, maa han have levet som Præst i disse Sogne lige til Aar 1606¹⁾. Samme Aar døde hans Veninde Fru Margrete Rentlov († 25 Marts).

Hr. Erik kom saaledes til sine Kirker igjen; om fortsatte Stridigheder høres intet. Hans egen stivsindede Egenraadighed, hans heftige Sind og Uefterrettelighed i Opfyldelsen

¹⁾ I en i Viborg Stiftsbog indført Præsterække anføres følgende Præster i Haasum og Ramsing efter Reformationen: 1) Hr. Kristen, en reformeret Munk, som slog sig til den augsburgske Confession. 2) Erik Lauridsøn. 3) Thomas Nielsøn 3 Aar. 4) Mogens Jensen Vorde 32 Aar, † 1641.

af hans Kaldspligter synes at have været hans værste Fjender. Den Slags Præster var der adskillige af i de første Aartiere efter Reformationens Indførelse. Ordinansens Bud havde de ondt ved at bøje sig for, dels af Uvidenhed og Egenraadighed, dels fordi mange af dem, i de første Tider, i deres Hjerte eller af gammel Slendrian og Vane holdt sig til »papistiske« Skikke og Sædvaner. Flere lignende Ex-empler skulle maaske en anden Gang blive meddelte.

2. Gunde Skriver Landstingshører. — Den viborgske Tradition.

Navnet Gunde Skriver Landstingshører vil være enhver bekjendt, der har haft Lejlighed til at gennemgaa jyske Aktstykker fra den sidste Halvdel af 16de og Begyndelsen af 17de Aarhundrede; men da der under det beskedne Skrivernavn skjuler sig en ret anselig Personlighed, vil det maaske kunne interessere en og anden at gjøre lidt nærmere Bekjendtskab med Manden. — Gunde Kristensen Grøn var født paa »Horsegaard« omtrent ved Aaret 1537 og hørte, efter et Udsagn af Biskop Peder Villadsen, til den samme adelige Æt Grøn, der var i Besiddelse af Vindum overgaard, en Æt, som i 15de og Begyndelsen af 16de Aarhundrede ejede flere adelige Gaarde i Jylland, men som nu var i Tilbagegang¹⁾. I sin Ungdom blev Gunde Kristensen sat i Viborg Skole, hvor hans Farbroder Mikkell Grøn den Gang skal have været Rektor²⁾,

¹⁾ Dsk. Atlas 5, 560; 583. Kristiern Grøn i Torsgaard (Aars Herred, Havbro Sogn?) nævnes ved Aaret 1488 i Ældste Arkivreg. II, 354: smlgn. 355 og følg. Sider. Torsgaard i Aars Herred var dog 1517—32 i Gunde Nielsen Munks Besiddelse, smsts. II, 261; 268—69, medens Kristiern Grøns og hans Brødres Ejendomme laa i Salting. — Paa Reformationstiden nævnes hyppigst Væbner Erik Grøn til Ulfund (Skodborg Herred) og hans Søn Jens Grøn (1541—1584), Fader til Iver Grøn til Hvidbjerggaard paa Mors; desuden Mads Grøn til Vindum, om hvem mere i det følgende; en Kristiern Grøn har 1536 undertegnet Kr. 3 Reces.

²⁾ I en Skoletale, som Biskop Peder Villadsen holdt i Aaret 1672 ved Mag. Peder Klavsen Renbergs Indsættelse til Konrektor, forekommer

og kom op i Mesterlektien, men forlod vistnok derpaa Studeringerne og skal senere være bleven Byskriver. Da Borgemester og Landstingshører Jens Olsen Kat (Jens Skriver) døde i Juni 1557, blev han i det følgende Aar Landstingshører og Skriver, en Bestilling, som han derpaa beklædte i det mindste indtil Aar 1617, og forenede hermed fra Aar 1571 Bestillingen som en af Byens Borgemestre, efter at Borgemester Niels Andersen havde trukket sig tilbage († 1575)¹⁾. Det fremhæves af de viborgske Topografer, at Gunde Skriver var Landstingshører i 12 Landsdommers Tid, og naar man lægger Mærke til, hvor hyppigt de adelige Landsdommere vare fraværende, og hvor ofte Gunde Skriver alene har maattet afsige Dommene paa egen Haand, fristes man til den Antagelse, at han har været den vigtigste Person ved Landstinget, den i al Fald, der under Landsdommernes hyppige Vexlen eller Fraværelse har holdt Traditionen ved Lige; kun Skade, at hans Haandskrift har været meget slet; thi de ældste Landstingsprotokoller, som endnu bevares, skrive sig fra hans Tid, men ere næsten ulæselige.

Den ansete og rige Borgemester, »der havde mange Gaarde og Huse og Jord paa Viborg Mark«, og i hvis Hus de adelige Herrer ofte færdedes, naar de søgte Landstinget — ved et Fald fra Trapperne i Gunde Skrivers Hus døde saaledes d. 22 April 1584 den ædle Rigshofmester Mogens Gøjes uædle Søn, Birgithe Gøjes havesyge Broder Kristoffer Gøje til Gunderslevholm og Avnsbjerg²⁾ — var 2 Gange gift,

følgende Ytringer, der ere et Hovedsted med Hensyn til Gunde Kristensen og Vindumovergaard og derfor meddeles her: »Lector sacrosanctæ theologiæ designatus Mag. Kilianus Juul successorem habuit in scholastico munere Mag. Michaelem Grøn, de quo viro nihil accepi quod dicam, præter nomen et quod familiam duxerit a nobilibus Grønneris, dominis de Windum overgaard, atque quod ipsi nepos a fratre fuerit Gundæus Christierni Grøn, mea ætate consul Wiburgensis et auditor causarum in parlamento publico provinciali Cimbriæ.« (Gl. klg. Saml. paa det store klg. Bibl. 3006, 4; efter en Afskrift, Dr. H. Rørdam velvillig har meddelt mig). — Om denne Mikkel Grøn forøvrigt har været Rektor, er noget usikkert.

¹⁾ Smlgn. Kristen Juls Aarbøger i Ny kirkehist. Saml. 5, 345 ff.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. 5, 375.

først med Mette Nielsdatter, med hvem han havde 8 Børn; men efter hendes Død giftede den gamle Borgemester, der da var over 60 Aar gammel og som allerede 20 Aar før (19 Oktbr. 1578) havde kunnet højtideligholde sin Datter Maren Gundesdatters Bryllup med Mikkel Mortensen¹⁾, sig den 6 August 1598 med Biskop Peder Tøgersens Enke Margrete Jensdatter. Dette Giftermaal vakte en vis Opsigt. Begge Ægtefæller havde en talrig Børneflokk, tildels allerede ældre, gifte Personer. Peder Tøgersens Børn ansaa det desuden for et upassende Giftermaal, at Biskoppens Enke ægtede en Borgemester; thi hine Tiders »honette Ambition« var ikke ringere, om ikke langt større end vor Tids. Den ældste Søn, Mag. Jens Pedersen, var Provst og Sognepræst ved Domkirken (1592—1609), og den anden Søn, Mag. Tøger Pedersen, var Sognepræst i Aalborg; af Døtrene var Maren Pedersdatter gift med Mag. Kristen Foss, som var Lektor i Theologi ved Domkirken (1588—1601); den anden Datter Anna var gift med Mag. Peder Høg, der var fulgt efter sin Svoger som Lektor († 24 Apr. 1603); den 3die Datter Else havde til Ægte Mag. Jakob Holm, der efter at have været Domkirkens Provst og Præst i Aaret 1587 var bleven Biskop i Aalborg, og den 4de Datter, Karen Pedersdatter, var gift med Lægen Dr. Peder Iversøn, Kannik ved Domkirken. Det var en fornem Forsamling af gejstlige Personer, hvoraf de fleste desuden vare Medlemmer af Domkapitlet, hvorved de desuden i flere Henseender, i det mindste lige overfor Domkapitlets Bønder, fik adelige Rettigheder. Og Margrete Jensdatter selv var jo udsprungen af lignende Rod; hendes Fader, Mag. Jens Hansen, havde som Kannik ved Domkirken i Farens Stund frejdig stillet sig ved Siden af Hans Tavsen og Broder Tøger Jensen, Biskop Peder Tøgersens Fader, hvis Efterkommere i al Fald senere antog sig for at høre til Løvenbalkernes gamle Adelslæg²⁾. Alle

¹⁾ Ny kirkeh. Saml. 5, 371.

²⁾ At det forevrigt er mere end tvivlsomt, om Tøger Jensen har været en Løvenbalk, har jeg gjort opmærksom paa i Ny kirkeh. Saml. 5, 881—82. Senere har jeg set, at allerede Mag. Kristen Eriksen i sine haandskrevne Samlinger omtrent af samme Grunde

disse Børn bleve saa fortrydelige over Giftermaalet, »at de aldrig vilde kalde Gunde Skriver Fader«. Bedre gik det med de to yngste, som endnu vare umyndige, nemlig Margrete Pedersdatter, som siden blev gift med Mag. Villads Nielsen, Lektor ved Domkirken, og med den yngste af Børnene, Peder Pedersen, som senere blev Mag. og (1612) Præst ved Sortebrødrekirken i Viborg (f. 8 Januar 1580; † 12 Jan. 1645)¹⁾. »Men,« fortæller Mag. Kristen Eriksen, fra hvis Haandskrift en Del af disse Oplysninger ere tagne, »fordi Mag. Peder Pedersen, som da kun var ung og kom med sin Moder til Gunde Skriver, kaldte ham Fader, saa gav han ham den Gaard paa Nytorvet, som Just Arctander nu ibor.«

Dels i Gunde Skrivers Gaard paa Nytorvet, dels i den store anselige Gaard, som Mag. Peder Pedersen, efter at Sortebrødre Sogn ved en Ildebrand i Aaret 1615 var lagt øde, havde opført paa en øde Tomt i St. Matthis Gade og ladet overstryge med »Spanskgrønt«, saa at det blev det anseeligste Hus i hele Staden, hvor senere i Aaret 1627 den kejserlige General Strozzi derfor tog sit Hovedkvarter til Ødelæggelse for Mag. Peder Pedersen, paa disse Steder kunne vi i den gamle Gunde Skrivers sidste Dage tænke os en 10—12 Aars Dreng færdes, som med Lyst og Iver lytter til de gamles Fortællinger om Fortidens Begivenheder. Det var Mag. Villads Niensens og Margret Pedersdatters Søn Peder Villadsen (født 1605), der senere gjorde sig bekendt som en af Gejstlighedens Førere paa Rigsdagen 1660 og som tilsidst blev Biskop i Viborg Stift. I Gunde Skrivers Hus har han kunnet høre meget om gamle Dage, om Tavsens, Broder Tøgers og Mag. Jens Hansens Tider. Vel

(Slægtsnavnet og Vaabnet) benægter det. — I »Den skotske Kvinde paa Tjele« har Evald søgt at omgaa Vanskeligheden ved at lade ham nedstamme fra Løvenbalkerne paa Kvindesiden. Om der ligger noget historisk til Grund herfor, er mig ukjendt. Navnet Løvenbalk har ganske vist hverken han eller hans Æt ført.

¹⁾ Fra Mag. Peder Pedersen nedstammer atter gennem hans Datter Mettes Giftermaal med Borgemester Klavs Kristensen (Renberg), † 1671, den i forrige Aarhundrede ansete Renbergske Slægt. I det hele kunne en Mængde endnu levende Slægter nedlede deres Herkomst fra Korsbroderen Tøger Jensen.

saa han ikke længere der Husets Frue Margret Jensdatter — hun var tillige med sin Svigersøn Mag. Høg død i Aaret 1603 »i den store Død, som da grasserede udi Viborg« — men mange af hendes Fortællinger levede endnu blandt Børnene. Hun og hendes Søster Anne, der havde været gift med Biskop Kjeld Jul, maatte saaledes uden Tvivl kunne huske, hvorledes Skipper Clement og Landsdommer Jens Hvas til Kaas bleve førte ind ad St. Hans Port gennem Klosterstrædet (lille St. Hans Gade) og Mogensgade til Domkirkepladsen (Gammel Torv), hvor de henrettedes¹⁾. Denne og mange andre lignende Efterretninger til Viborgs ældre Historie opbevarede Peder Villadsen og meddelte senere af sine Samlinger til Peder Hansen Resen, i hvis Atlas Dan. de bleve optagne, og hvorfra de atter ere gaaede over til Pontoppidans Danske Atlas og vore nuværende Kilder, ligesom ogsaa en Del af, hvad Mag. Kristen Eriksen har overleveret os, kan føres tilbage til samme Kilde. Det er fra denne Kilde, at meget af det, som vi vide om Hans Tavsens og hans Samtid i Viborg, skriver sig; thi ogsaa den Efterretning om Hans Tavsens Færd i Viborg, som Mester Morten Hvas har overleveret til M. Jens Block (optagen i Kirkehistoriske Samlinger, 2det Bind) — aabenbart det paalideligste, vi vide herom — stammer fra Tøger Jensens Slægt, hvis Enke Anne Pedersdatter efter sin første Mands Død (1538) blev gift med M. Morten Hvas.

Peder Villadsen repræsenterer den gamle Tids Tradition, og det er hans Fortjeneste at have bragt den til os. Meget heraf staar nu for os i en afbleget Skikkelse ved at være gaaet igjennem flere Slægtled, Misforstaaelser ere indkomne, og meget kan man ikke ubetinget stole paa; men den Tradition, som Tøger Jensens Efterkommere har forplantet, og som tilsidt koncentrerer i Gunde Skrivners Hus

¹⁾ Ursin, Stiftsstadens Viborg, S. 305, Anm. 2. — Mag. Jens Hansens Børn vare fødte inden 1535, s. Ny kirkehist. Samlinger 5,581. Mester Jens Hansen har rimeligvis giftet sig tidligt, omtrent ved Aarene 1529 eller 30; thi paa denne Tid sluttede han sig allerede aabenlyst til Lutherdommen. Hans Hustru hed efter Gravskriften i Marmora Danica Maren Knudsdatter.

i Margret Jensdatters Person som det sidste levende Øjenvidne, skulle vi ikke kaste Vrag paa. Der gaar en Interesse for Fortidens Levninger gjennem denne Familie, som til sidst naar sit Højdepunkt med Peder Villadsens Søn, Niels (Pedersen) Slange, Kristian 4's bekjendte Biograf, der optager Tøger Jensens og Peder Tøgersens Vaaben (Korset med Slangen) og bliver adlet med dette Vaaben og Slægtsnavn.

Den gamle Gunde Skriver overlevede i længere Tid sin anden Hustru; han døde omtrent ved Aar 1617, 80 Aar gammel¹⁾, og laa begravet i Graabrødrekirke, hvor hans Epitafium endnu fandtes paa Mag. Kristen Eriksens Tid. Nu er baade Kirke og Gravminde forsvundne.

3. Vindumovergaard.

Som Tillæg til de Efterretninger om Vindumovergaard, som Skolelærer Schuster har meddelt i dette Tidsskrifts 4de Bind S. 42 fd., hidsættes følgende Oplysninger.

En adelig Sædegaard som Begyndelsen til det senere Vindumovergaard kan forfølges temlig langt tilbage. I Aaret 1545 fik Folmer Rosenkrans (til Stensballegaard), Movrids Brun og andre Fru Johanne til Vindums Arvinger en Forskrift til Lansdommere i Jylland at tage flere gode Mænd med dem og dømme mellem dem paa den ene og Peder Kruse, Jørgen Bugge, Enevold og Tyge Kruse paa den anden Side om Trætte, som dennem imellem var for en Søsterdel udi Skjernegaard Mølle og Alued (Elved?) Sogn, som Hr. Henning Podebusk skulde have friet fornævnte Fru Johanne 5 Læster Korn for udi Mors²⁾. Dette var en meget gammel Fordring, over 120 Aar gammel. Fru Johanne Hansdatter Podebusk, Væbner Mads Nielsens Efterleverske, gav 1428 St. Hans Kloster i Viborg et Pantebrev paa en Gaard i

¹⁾ At han endnu var Landstingshører 1617, fremgaar af »Hemmestrup«, S. 381.

²⁾ Tegnelser over alle Lande, Dsk. Mg. 4 R. 1, 93.

Pederstrup¹⁾, og at Pødebuskerne have haft Gods i Vindum, fremgaar ogsaa deraf, at Fru Johannes Broderdatter, Hr. Henning Pødebusks Datter, Fru Gidsel Pødebusk, Hr. Ove Tagesens af Vingegaard, dels i Mandens Levetid, dels efter hans Død, i Aarene 1469 og 89 skødede en Gaard i Vindum og en Gaard i Faarup, Brandstrup (Faldborg) Sogn, til St. Hans Kloster²⁾. Fru Gidsel var Stammemoder til Kruserne paa Vingegaard.

En Søn af Fru Johanne Pødebusk i Vindum og Væbner Mads Nielsen var utvivlsomt den Hans Mattissen, hvis Enke kaldes Fru Beritte (Maltesdatter) »udi Vindum«, paa hvis Vegne Lars Viffertsen (til Gundestedgaard i Slet Herred?, nævnes 1474—96) lod tage Lovhævd paa alt hendes Gods i Fræer i Hellum Herred, hvorom der udstedtes et Vidnesbyrd fra Hellum Herredsting i Aaret 1513³⁾, i Anledning af et Mageskifte, som senere skal blive omtalt. Men desuden havde Fru Johanne og Væbner Mattis Nielsen flere Børn; thi i Aaret 1449 fik Hr. Timme Nielsen (Rosenkrans) til Stensballegaard efter sin første Hustru, Fru Abel, 12 Gaarde i Middelsom Herred, dels ved Arv, dels ved Kjøb af sin Medarving Hans Mattisen, der antages for at have været Fru Abels Broder⁴⁾. Fra Hr. Timme Nielsen til Stensballe nedstammede Folmer Rosenkrans i lige Linie, saa at hans Arvefordringer efter Fru Johanne i Vindum let lade sig forklare.

Efter Fru Beritte i Vindum maa Godset i Vindum vistnok være tilfaldet Hans Mattissen eller dennes Børn; thi den næste Ejer hertil, som kan efterspores, er Hartvig Limbek, som allerede var i Besiddelse deraf i Aaret 1490.

Hartvig Limbek til Nebbegaard i Holmans Herred,

¹⁾ Becker: Ældste Arkivregistraturer, 2 Bind, S. 124 B. 66; 368 B. 7. Denne Væbner Mads (Mattis) Nielsen, som altsaa maa være død før 1428, er vistnok den samme Væbner Mattis Nielsen af Bæg (Nørbæk), der nævnes i Molbechs og Petersens »Udvalg af danske Diplomer og Breve« S. 392 og 385 og i Aaret 1408 besegler flere Breve sammen med Ridder Kristiern Nielsen (Munk), Væbneren Jesse Nielsen (Munk, til Visborg), Jeppe Kirt med fl.

²⁾ Smsts. S. 365 A 1, 6, 8.

³⁾ Smsts. S. 288 I 123; smlgn. i Registret under »Beritte«.

⁴⁾ Becker, Danske Herregaarde, 3 Binds 2det Hefte, Stensballegaard.

de stolte Limbekkers gamle Herresæde, og til Merringgaard i Hatting Herred, var gift med Mette Hansdatter, en Søster til den Johanne Hansdatter, lange Jens Hvassess Efterleverske i Vormstrup, som omtales i Brev 2 fra Hemmestrup Arkivet (Jydske Samlinger 2det Bind). Til hvilken Slægt disse to Søstre have hørt, er endnu ikke tilfulde oplyst; men det synes at ligge nær at antage, at de have været Døtre af den ovenfor nævnte Hans Mattissen, og dette synes at bekræftes derved, at de to Søstre Mette og Johanne, lige saa vel som Fru Birgitte i Vindum, havde Gods i Fræer i Hellum Herred, som Hartvig Limbek paa sin Hustru Fru Mettes og Erik Hvas paa sin Moders og Søsters Vegne i Aaret 1514 bortskiftede til Biskop Erik Kaas i Viborg¹⁾. Det var aabenbart ved samme Lejlighed eller maaske lidt senere, at Præstegaarden i Vindum blev bortskiftet, skjønt det lader til, at Hartvig Limbek ikke har faaet fuldt Vederlag ved Mageskiftet; thi først i Aaret 1552 udlagde Kristian 3 til Mads Grøn i Vindum nogle Gaarde i Vinge Sogn i Middelsom Herred, da han havde bevist, at Biskop Erik Kaas havde gjort et Mageskifte med Johan Bagge, Jep Brun, Anne Hartvigsdatter, Hartvig Limbeks Arvinger, og havde faaet til Stiftet Gaarde i Fræer i Hellum Herred, men da ikke faaet noget igjen²⁾. Præstegaarden laa bekvemt for Hartvig Limbek og hans Arvinger, ligesom hans adelige Sædegaard paa Vindumovergaards nuværende Plads. Hartvig Limbek eller hans Arvinger have her villet oprette en ny adelig Sædegaard til Forsørgelse for en af Hartvig Limbeks Døtre, ligesom den tidligere Sædegaard synes for en Del at have været brugt til Enkesæde. Hartvig Limbek lader til at have været en driftig Mand; men det er gaaet ham, som det senere gik Peder Ebbesen Galt; Sagnet har derfor skildret ham som en ond og gjerrig Mand, der ikke vilde finde sig i, at Uvedkommende huggede Brænde i hans Skove, for at de ikke skulde forhugges, og som stængede for sine Aaers Udløb, at ikke andre skulde tage hans Fisk; men Straffen

¹⁾ Ældste Arkivregistraturer 2, 286, I 110—132. Smlgn. F. Hvass: Meddelelser om Personer af Navnet Hvas, Kbhvn. 1873.

²⁾ Geh. Ark. Top. Saml. Pergament, Middelsom Herred Nr. 3. — 0.

for hans Gjerrighed udeblev heller ikke; det var ikke muligt at faa hans Kiste i Jorden; man maatte da tage ham ud af Kisten og jorde ham uden; saa gik det¹⁾. Hartvig Limbek døde i Aaret 1518, hvorpaa Fru Mette sad i uskiftet Bo tillige med sine 4 eller 5 Børn. Slægtskabsforholdet mellem Vindums Ejere stiller sig altsaa, som omstaaende Stamtavle udviser. Da denne Stamtavle med Hensyn til Hartvig Limbek og hans Arvinger i enkelte Punkter afviger fra den, som afd. Prof. T. Becker har meddelt over Limbekkerne i Maanedsskriftet Orion I, 389, hidsættes følgende Oplysninger:

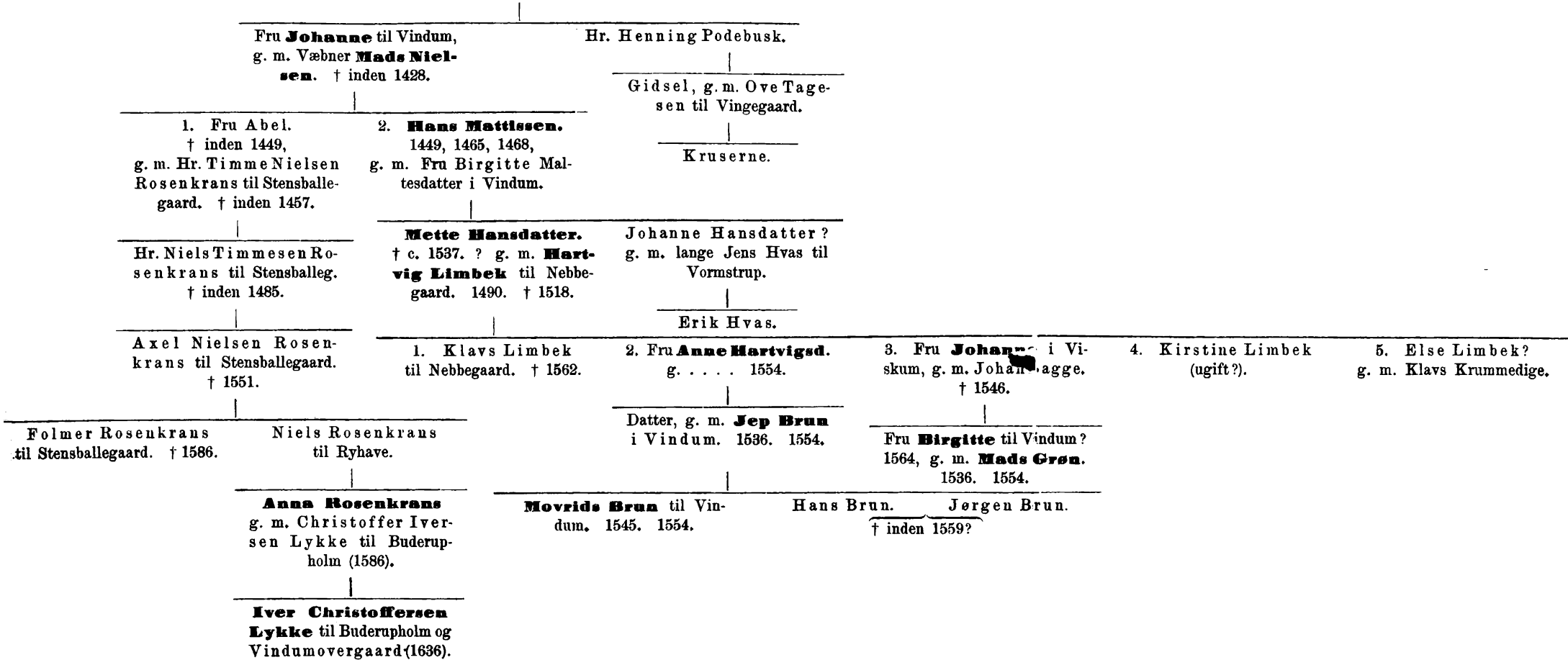
Mette Hansdatter levede endnu 1534, da hun tillige med sin Søn Klavs Limbek til Nebbegaard afhændede Merringgaard til Rigshofmesteren Mogens Gøje, som dog i Aaret 1543 maatte lade sig tildømme fuld Erstatning af Arvingerne, da Fru Mette tidligere havde forlenet Gaarden til sin Datter Kirstine, som efter Becker skal være død ugift, men som endnu tidligere havde solgt Gaarden til Niels Skel²⁾. 1537 maa Fru Mette imidlertid være død; thi da vare Jep Brun og Johan Bagge, »Mads Grøns Hustrus Fader«, for Kongens Domstol, hvorved der afsagdes den Dom, at Jep Brun skal have, nyde, bruge og beholde den Sædegaard i Vindum, han ibor, med al sin rette Tilliggelse, saa længe indtil Jep Brun kalder alle Hartvig Limbeks og Fru Mettes Arvinger til Skifte og Jevned og siden deler dem alt deres Gods imellem, som Ret er«; thi Johan Bagge paastod, ligesom senere Mads Grøn, at den Gaard i Vindum, der var udlagt ham som Sædegaard, ikke var saa god i Ejendom som Jep Bruns³⁾. Det er betegnende, at det netop er samtidig hermed (i Aaret 1537), at Præsten i Brandstrup lader tage Vidnesbyrd om, at den Gaard i Vindum, som ligger Sønden ved Jep Bruns Gaard, havde været Præstens Bolig, indtil Biskop Erik Kaas skifter den bort; thi han har aabenbart benyttet Lejligheden

1) Becker, Maanedsskrift Orion, I, 378 fd., hvor Sagnet findes fortalt i en lidt anden Form end hos Thiele, Danmarks Folkesagn, I, 124.

2) Orion, I, 382.

3) Aktstykker til Oplysning af Danmarks indre Forhold i ældre Tid, udg. af Fyens Stifts litt. Selskab, I, 21.

Hr. Hans Podebusk (1406).

til at faa Gaarden tilbage, nu da Fru Mette var død, og Johan Bagge (eller Mads Grøn) indrettede sig der¹⁾.

At Johan Bagge, der muligvis har været (biskoppelig) Lensmand paa Viskum, har været gift med Hartvig Limbeks Datter Johanne, er klart nok. Allerede i Aaret 1535 ved Kristian 3dies Hylding i Viborg, fik Johan Bagge i Viskum et kgl. Beskjærmelsesbrev²⁾, og at han har levet endnu i Aaret 1545, fremgaar af, at han og Jep Brun i dette Aar stævne Mandrup Holk m. fl. for en Indførsel, de havde gjort Mogens Gøje i deres Gods (selvfølgelig i Anledning af Merringgaard)³⁾; men i dette eller det følgende Aar maa han være død; thi i Aaret 1546 »fik (Landsdommer) Jens Mogensen (Hvide til Sindinggaard) en Forskrift til Fru Johanne i Viskum, Johan Bagges Efterleverske, at hun strax rømmer den Gaard, hun ibor, da kgl. Maj. har forlent ham med samme Gaard«⁴⁾. Fru Johanne Hartvigsdatter selv maa vistnok være død før 1554, da hun ikke nævnes i den Retstrætte, som hendes Svigersøn Mads Grøn i dette Aar paaførte Jep Brun og hans Søn.

Vanskeligere er det derimod at udrede Jep Bruns Forhold. Efter Beckers Stamtavle skulde han være gift med Hartvig Limbeks Datter, uden at dog Becker har kjendt Navnene paa hans og Johan Bagges Hustruer; men i Dommen af 1554 beraaber Mads Grøn sig paa, »at hans Hustru og Jep Bruns Hustru vare komne af to ægte Søstre«⁵⁾, hvoraf synes at fremgaa, at Jep Brun har været gift, ikke med en Datter, men en Datterdatter af Hartvig Limbek, og denne Datter af Hartvig Limbek maa da rimeligvis være den Anne Hartvigsdatter, der nævnes i det tidligere omtalte Kongebrev af 1552 og i et Skiftebrev af 1545, som strax nærmere skal blive omtalt, under Navnet »Anne Lybeck« (sic)

¹⁾ Smlgn. Schuster, S. 25, 42.

²⁾ Dsk. Mag. 3 R. 4, 207.

³⁾ Dsk. Mag. 4 R. 1, 105. Naar der forøvrigt i »Tegnelserne« i disse Aar af og til nævnes Johan Bagge og Johan Brun i Vindum, kan dette sidste kun være en Skrivefejl. Under Kristian 3dies Reces af 1536 har han ogsaa undertegnet sig som Jep Brun, i Forening med Joh. Bagge og Mads Grøn (Krag, Kristian 3dies Hist. S. 497).

⁴⁾ Dsk. Mag. 4 R. 1, 223.

⁵⁾ Fynske Aktstykker I, 22.

og som levede endnu 1545, med mindre det skulde være den Else Limbek, Klavs Krummediges Hustru, som Becker antager for at være en. af Hartvig Limbeks Børn, men som ellers ikke nævnes. I ethvert Tilfælde synes Jep Bruns Hustru at være død før 1545, da Sønnen Movrids Brun fra nu af optræder som sin Faders Medarving, hvilket han vel neppe kunde gjøre, hvis Moderen endnu havde levet.

Nebbegaard var endnu ikke skiftet mellem Arvingerne. Klavs Limbek var imidlertid bleven afsindig, og hans Arvepart solgt til Erik Krummedige, Lensmand paa Hønborg (Broder til Klavs Krummedige, som tidligere var død?). Efter Erik Krummediges Død tilfaldt Klavs Limbeks Arvepart hans Enke Sidsel Rosenkrans og øvrige Arvinger. I Aaret 1545 foretoges da et Skifte mellem Else Pedersdatter til Lycktwedt, Hr. Thomas Nielsens Efterleverske, Sidsel Rosenkrans til Hønborg og deres Medarvinger i Klavs Limbeks Sted paa den ene og Jep Brun og hans Sønner Movrids, Hans og Jørgen paa den anden Side, hvorved Nebbegaard med mere Gods tilfaldt Else Pedersdatter og Sidsel Rosenkrans, medens den af Jeppe Brun beboede Sædegaard i Vindum med tilhørende Skov foruden 4 andre Gaarde i Vindum og noget Strøgods tilfaldt Jep Brun og hans Sønner som en Søsterlod efter Hartvig Limbek. Desuden tilsige Else Pedersdatter og Sidsel Rosenkrans at ville gjøre Fru Anne Limbek Fyllest (»jaffnedt«), »om hun finder Brøst at have paa sin Søsterlod udi den første Skifte, som gjort er«¹⁾. — At Mads Grøns Sædegaard slet ikke er medindbefattet i dette Skifte, er aabenbart; atter i Aaret 1554 søgte han at gjøre Jep Brun og hans Søn Movrids den udelte Besiddelse af Vindumgaard stridig, men med lige saa lidt Fremgang som i Aaret 1537. Da Jep Bruns yngre Sønner Hans og Jørgen slet ikke nævnes ved denne Lejlighed, vare de formodentlig den Gang allerede døde.

Endnu i Aaret 1564 forekommer en »Fru Berithe til Vindum«. Det har muligvis været Mads Grøns (eller

¹⁾ Fynske Aktstykker I, 19; 22.

Movrids Bruns) Enke. At hun nemlig hørte til Hartvig Limbeks Arvinger, fremgaar ogsaa af den Omstændighed, at hun ejede Gods i Hatting Herred, hvor jo Merringgaard havde ligget¹⁾. I ethvert Tilfælde har hverken Brunerne eller Grønnerne længe været i Besiddelse af deres to Sædegaarde i Vindum; thi allerede i Aaret 1636 tilhørte »Vindumovergaard« Iver Kristoffersen Lykke til Buderupholm. Begge Gaarde vare da vistnok allerede slaaet sammen til én, og rimeligvis har allerede hans Fader Kristoffer Iversen Lykke til Buderupholm (1586) været i Besiddelse af Vindumgaardene; thi han og hans Hustru Anna Rosenkrans ejede allerede flere Gaarde i Egnen²⁾, og Fru Anna Rosenkrans var desuden en Broderdatter af Folmer Rosenkrans til Stensballegaard, der som ovenfor anført var Arving efter Fru Johanne Podebusk, saa at det formodentlig er gennem hende, at Gaardene ere komne i Lykkernes Eje, efter at Hartvig Limbeks Ætlinge paa Kvindesiden vare uddøde eller udkjøbte; thi Efterkommerne af de stolte Limbekker, som i sin Tid saa ofte havde kastet Stridshandsken til Kong Volmer, havde forlængst været forarmede og i Færd med at tabe sig i Glemsel, medens andre Ætter vare traadte i deres Sted.

Hvorledes Vindum Overgaard fra Iver Lykke er kommet til Rigsmarsk Anders Bilde († 1657), vides ikke; dog var det ikke gennem hans Hustru Sofie Rosenkrans († 1697), thi hun hørte til en helt anden Gren af denne Familie end Fru Anne Rosenkrans. Efter Anders Bildes Død maa den være tilfalden hans Datter Lisbet Bilde, der blev gift med (Etatsraad) Jørgen Skeel til Broholm og Arreskov († 1698); ved Brev af 18 Marts 1680, dat. Vindumovergaard, kaldte Jørgen Skeel til Broholm Hans Hansen Stenstrup til sin og Vindum Sogns Sjølesørger og Sognepræst ifølge den Juspatronatus, som af Kong Frederik 3 var afstaaet til sal. Rigens Marsk Hr. Anders Bilde og som nu tilhørte ham, »saa som Hr. Kristoffer Jespersen Bruuns, fordem Sognepræst til Vindum Kirke, høje Alder og Skrøbelighed haver tilbragt ham indeværende Aars

¹⁾ Rosenvinge gl. dske. Domme III, 26.

²⁾ »Hemmestrup« S. 346; 383—87. — Dsk. Atlas 5, 66.

7de Martii at afstaa Vindum og Faldborg Sogne, ved Hans Majestæts naadigste Tilladelse begge udi ét inkorporerede, for den Person, mig som Kirkens Patron skulde behøge at forsørge Menigheden med¹⁾.

Med Hensyn til de senere Ejere henvises til Schuster.

4. Skavngaard.

Om denne Gaard henvises til Schusters Bemærkninger i dette Tidsskrift IV, 15 ff. Nedenstaaende Brev giver Oplysning om Avlsgaardens Oprindelse og kan maaske ogsaa have Interesse som et lille Bidrag til Bondestandens Historie:

Stormægtigste, allernaadigste Arvekonge og Herre!

For Eders Majestæt ere vi underskrevne fattige fortrængte Bønder, Jørgen Kristensen, Kristen Jensen, Lavrids Madsen, Niels Mikkelsen, Niels Madsen, Jens Kristensen og Niels Larsen, boende udi Rind By, Middelsom Herred udi Viborg Stift, Halds Amt, allerunderdanigst for E. Maj. vores store Nød at tilkjendegive, at som vores Formænd for nogle hundrede Aar altid haver været Tjenere til Domkirken, som og vi, og haver svaret vores aarlig Afgift, som er af 19 Td. 3 Sk. 2 Alb. Hartkorn foruden 5 Gadehuse tillige med vores Andel Arbejde, naar bemeldte Kirke det behøvede, og vi derom vare tilsagte; men som en Mand her udi Nabolaget, navnlig Mads Andersen Listo, haver ladet sig opbygge en Bondegaard i Vindum Sogn sig selv til Beboelse, Schaungaarde kaldet, haver saa den gode Mand for vel en 8 Aars Tids siden formaaet hos de gode Herrer, som da vare bemeldte Viborg Domkirkes Forsvar, det han skulde tage mod vores Afgift, og [vi] gjøre saa hans Hoveri til fornævnte Gaard. Dog lode de gode Herrer tage Syn paa den ene og han paa den anden Side, til vores paaboende Steder saa godt som at skulle være øde, som dog ej var, før end nu han siden med umanerlig Hoveri haver tribuleret,

¹⁾ Viborg Stiftsarkivs Kaldsbøger. — Af de vedføjede Vidnesbyrd fremgaar, at H. H. Stenstrup blev Student 1664 og i April 1668 tog sine theologiske Prøver med ret gode Vidnesbyrd af Professorerne.

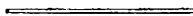
saa en Del har af Armod maattet kvittere, og flere, om sligt skal vedvare, maa med Hustru og Børn lave sig til Bettelstaven. O naadige Konge og Herre! Se allernaadigst til os arme fortrængte Bønder og lad os nyde den samme Ret, som vores Formænd allernaadigst en efter anden nydt haver, Domkirken at svare. Skulde enten en eller anden her paa dette Gods enten ved Døden afgaa eller i andre Maader frakomme, lover vi eftersiddende allerunderdanigst at svare hans Maj.^{ts} Skatter og Kirkens Andel, indtil det maa blive igjen antaget, paa det vi en Gang igjen kunne vorde afspændte det haarde Aag og store Trældom. Hjælp allernaadigt i Jesu Navn for Jesu Kristi Skyld, og venter [vi] allernaadigst Svar og Bønhørelse og ønsker eders Maj. at nyde Herrens Velsignelse og trygge Beskjærmelse! Eders Majestæts allerunderdanigst ringe og tro Undersaatte.

Rind, den 4 Decbr. 1730.

(Underskrifterne.)

Først 16 August 1732 (!) sendte Kancelliet dette Bønskrift til Stiftsøvrighedens Erklæring. Denne gik Bønderne imod (22 Septbr.), da det nu bestaaende Forhold ansaas mere betryggende for Domkirken end det tidligere Forhold, da Bønderne ofte havde vist sig efterladende med Betaling og Arbejde.

Endnu gaar der i Rind Fortællinger om det Tyranni, som Rind Bønder i hine Tider maatte lide under Skavngaards Ejeres strænge Herredømme.

Videbreve for Kjøbstaden Varde og Skjærn Mærsk.

Meddelte af Palle Fløe.

Medens de hidtil fremdragne Videbreve alene angaa Landsbyer og disses Jorder, skille nedenstaaende 2 Videbreve sig herfra derved, at det ene angaar en Kjøbstad og det andet en ubebygget Engstrækning.

Som det fremgaar af Varde Kjøbstads Videbrev, er det oprindelig vedtaget 1571; men da man ikke kan vide, i hvor stort et Omfang Ordet »renoveret« er taget, og da det ældste Videbrev ikke haves, kan det ikke ses, om det blot er en Afskrift, eller om der er foretaget Forandringer. Naar man sammenholder Videbrevet med andre Kjøbstæders Bylove, er det overraskende, hvor faa Bestemmelser det indeholder, der ikke kunde passe i en Landsby, ligesom Navnene paa Aars-Borgerne bestemt pege hen paa, at der kun maa have været faa gamle egentlige Kjøbstadfamilier, i det største Parten har Navne, der ere tagne fra omliggende Landsbyer og desaarsag maa antages at være fødte der; men forøvrigt ville de Betragtninger, Videbrevet giver Anledning til over for Varde som Kjøbstad, kun have Plads i en Beskrivelse af Byen, og jeg skal derfor afholde mig fra en udførligere Fremstilling af, hvad Videbrevet lærer i saa Henseende.

Skjærn Mærskenge ligge noget vesten for Jernbanen mellem Skjærn og Tarm (Vestbanen); de udgjøre et Areal af 1371 Tdr. Land og deltes ved en i Aarene 1811—14 fore-

tagen Udskiftning mellem 91 Lodsejere i Skjærn, 43 i Staving, 46 i Dejbjerg, 22 i Sedding, 35 i Bølling, 28 i Faster, 18 i Borris, 2 i Lønborg, 1 i Egvad og 1 i Oddum Sogne. Det originale Videbrev er borte, hvorfor det er meddelt efter en Gjenpart, som findes i Gehejmearkivet i Jydske Registre XII. 136. Det synes at fremgaa af Videbrevet, at det er udfærdiget, medens Indretningen af den Slags Bestemmelser endnu var i sin Barndom. Vel kan der naturligvis ikke være Tale om saa særlige Bestemmelser som i de Videbreve, der angaa Byerne, her hvor der kun handles om Engjorder; men det synes dog, som om man ved Udarbejdelsen af Videbrevet ikke har været fortrolig med, hvorledes Indretningen skulde være. For det første er det hele samlet under et uden den Deling i Poster, som findes i yngre Videbreve, og for det andet savner man Bestemmelser, uden hvilke det nu maa forekomme os betydningsløst. Naar det saaledes hedder: »findes der nogen, som lader deres Enge stande ubjerget efter Tid og Dag«, da mangler man en Bestemmelse om, hvad der forstaas ved Tid og Dag, og naar denne maatte anses for at være udløben. Maaske har det været ordnet saaledes før Videbrevet vedtoges, at Herremændene udstedte Befaling om, naar Høsletten skulde begynde, og man har forudsat, at denne Ordning vedblev. I alle Fald maa man antage, at Udstederne har vidst, naar Høet skulde være borte, og man nødes derfor til at antage, at der har været mundtlige Bestemmelser ved Siden af de skrevne, og at hine have været Lodsejerne saa stærkt indprentede, at man har ment, det var unødvendigt at indføre dem i Videbrevet. At Vedtægten bestemmer en lejet Mand — Engvogter — til at føre Tilsyn med Markfreden i Stedet for, som ellers én eller flere Oldermænd, maa have sin Grund deri, at det vilde falde alt for besværligt for Besidderne at have Indseende med Engene, dertil boede de for langt fra dem. Ogsaa her savner man nærmere Bestemmelser, nemlig om, hvem der skal leje Engvogteren, opkræve hans Løn o. s. v.

Grunden til, at Videbrevet har modtaget kongelig Stadfæstelse — skjønt 15 $\frac{1}{2}$ Aar efter Udstedelsen — maa formentlig søges i den Omstændighed, at den største Part af de Bønder, som have været med til at vedtage Bestemmelserne, hørte under Kronens Gaard Lundenæs.

I. Varde Bys Videbrev.

Vi efterskrevne Otto Rasmussen og Las Jensen, Borgmestre udi Varde, Peder Jepsen Bock, Ture Terkelsen, Jakob Clausen, Daniel Fillipsen, Hans Nielsen Arnberg og Mads Christensen Gjeldrup, Raadmænd sammesteds, kjendes og vitterliggjør for alle, at eftersom vi befinder en underskreven og forseglet Vide og Vedtægt under sin Dato Torsdag næst før Phillipi Jacobi Dag 1571 gjort og anordnet af fornævnte Aars Borgmestre og Raad udi Varde, og af Borgerfolket og dets Indvaanere samtykket, hvorledes, at de eragtig have overvejet og betænkt Byens og dens Indvaaneres Gavn og Bedste, saa og hvorefter kunde erholdes en skikkelig og tilbørlig Politi her i Byen, hvilken derefter af deres Efterkommere Borgmester og Raad og Borgerskabet her i Varde siden er konfirmeret og samtykket paa Varde Raadhus med deres Hænders Underskrift den 21 December 1604. Vi eragter og i lige Maade bemeldte Vide og Vedtægt tjenlig og Byen meget gavnlige, som uforgængelig ikke kunde nederlægges; have derfor, saa vel som og efterdi den er ældre og desformedelst Papiret og Forseglingen er gebræklig, den at renovere og ydermere at bekræfte været forarsaget, og derfor i Dag den 16 Juni ladet opkalde paa Varde Raadhus saa samtlige Borgerskab og Indvaanere her i Byen, hvor og var mødt tilstede næsten alle sammen, eftersom Mandtallet da blev oplæst, og dem forelæst samme Vide, nemlig 24 Mænd, som er: Johan Amorsen Glarmester, Peder Andersen, Rasmus Christensen Bjaldrup, Niels Hansen Skambstrup, Hans Hansen Varde, Peder Povlsen Badskjær, Christen Christensen Lønborg, Lavge Christensen Klinting, Christen Simonsen Janderup, Niels Nielsen Gjedbjerg, Lars Pedersen Øse, Thomas Nielsen Skaanager, Iver Nielsen Kvie, Morten Nielsen Thorbøl, Niels Lassen Broeng, Anders Jensen Borre, Peder Christensen Børsmose, Lavrids Hansen, Jens Frandsen Markskjel, Knud Christensen, Boye Nielsen, Peder Pedersen Bagger, Rasmus Madsen og Christen Christensen, Aars-Borgere udi Varde, hvilke fornævnte fire og tyve Mænd da med os og vi med dem, saa vel som Menighed da tilstede var, samtykte fornævnte Vide og Vedtægt fast og uryggelig i alle Ord og Artikler under des Forbrød

Pæn og Straf derhos fulgte, som enhver Skatteborger og Indvaaner i Varde uimodsigelig skal være forpligtet at udgive, som efter følger:

- I. For det første skal hver Mand i Varde udgive sin Skat efter kongl. Majestæts vor allernaadigste Herres Breve og Skrivelser med aarlig Skat og andre Byens Tyngde i Lavtid; hvo herimod findes forsømmelig og ikke udgiver sin Skat i Lavtid, skal have forbrudt 18 Skilling til Byen og findes en ulydig Mand.
- II. Hvo som tilsiges af sin Rodemester eller nogen anden paa Byens Vegne at udligge til Tømmer eller anden Byens Gavn og ikke udligger, før end det æskes tredje Gang, den skal have forbrudt 18 β til Byen og 4 β til sin Rodemester.
- III. Hvo der giver Tjeneren eller nogen anden, der paa Byens Vegne tilsiger nogen, enten Skjændsels- eller Ukvemsord, skal have forbrudt 18 β , Halvparten til Byen og Halvparten til den, som Ordene fanger.
- IV. Hvo som drager af Byen i nogen Bestilling, skal tilsige en anden Borger, som skal gjøre fuld for ham i alting, til han kommer i Byen igjen. Hvo herimod afdrager, skal have forbrudt 18 β .
- V. Skal hver Mand lade sit Fæ, Faar, Svin og al anden Kritter følge en Hjord, og en Hjord hver af sin Slags; fordrister sig nogen til herimod at holde nogen Særhjord med Fæ, Faar eller nogen anden Slags Kritter, da skal han have forbrudt for hver Kritte, saa ofte hans Brøst findes, 18 β til Byen, og hvo der med fri Villie udjager eller udslipper nogen Slags Kritter, før end Hjorden driver over hver Slags, har i lige Maade forbrudt 18 β for hver Kritte.
- VI. Skal ingen Mand have sine Heste paa Stubber her paa Varde Mark om Nattetider, fra Solen sættes og Solen gaar op, før end Kornet er indaget af den Vang alt sammen, og skal der ingen Øg være paa Varde Agre og ingen Heste i Varde Kjær; hvo herimod findes at gjøre, skal have forbrudt 18 β , men slipper nogen Hest eller Øg løs af sin rette Tøjrvold [og] bliver paatagen af Markmanden eller nogen anden, da skal han give

- 2 Alb. for hver Hest eller Øg og betale Skaden, og skal Markmanden have 1 Alb. for 2 Smaakritter.
- VII. Naar Eng og Korn lægges i Hus efter Borgmester og Raads Befaling i Lavtid, siden skal hver Mand holde sine Kritter for Hyrde og Hjord efter Vide og Vedtægt under 18 Skillings Brøde.
- VIII. Fordrister nogen sig til selv at udtage sine Kritter af Byens Gjemme, han skal forfølges med Vold og Bøde for Voldsgjerninger.
- IX. Hvilken Mand der tøjrer sine Heste, eller Øg i anden Mands Korn eller Agerrén eller lader sine Svin eller andre Kritter ud i Kornet om Nattetider, skal bøde derfor 3 g danske til Byen og gjælde Skaden.
- X. Hvo som søger¹⁾ eller lader søge sine Heste, Øg eller nogen andre Kritter i nogen Mænds Agerrén eller Agerende eller paa Agrene mellem Kornet, som ikke er rette Tøjrvold, eller har Rendetøjrer²⁾ paa sine Heste, skal have forbrudt 18 β til Byen og 4 β til den, der paaklager.
- XI. Skal der ingen have Kør eller nogen anden Kritter i Tøj paa Varde Mark, men Heste og Øg alene, hvo herimod gjør bøde 18 β .
- XII. Hvo der har Kalve paa Varde Mark og gjør nogen Mand Skade enten i Ager eller Eng, han har forbrudt 18 β for hver Kalv.
- XIII. Skal der ingen tøjre sine Heste eller Øg paa nogen Mands Eng, før end han fanger sin Hø af Engen, eller slipper nogen anden Kritter paa Eng, før end Hø er afdragen, han gjælde Skaden og gjælde 18 β til Byen.
- XIV. Skal hver Mand holde sine Lykker ved fuld Magt, som ham bliver udvist af Borgmester og Raad, i timelig Tid; hvo heri findes forsømmelig og nogen fanger Skade igjennem hans Lykke, da gjælde han Skaden og bøde 18 β til Byen.

¹⁾ At søge et Kreatur er at trække det og lade det græsse paa Steder, hvor det ikke kan tøjres.

²⁾ Bruges nu kun til Faar; bestaar af et stramt til Jorden fæstet Reb, hvortil Dyret er fæstet saaledes, at det kun kan bevæge sig langs med det.

- XV. Hvor der findes Lykke imellem Gaards Jord eller Kaalgaards Jord, da skal de holde Lykke med hverandre, hver Halvparten, og hvo som ikke vil holde hans Lykke med sin Nabo, skal bøde 18 β til Byen og gjælde Skaden, der sker gennem hans Lykke, og bøde 18 β til den, der paaklager.
- XVI. Hvo der graver grøn Jord paa Varde Mark, skal have forbrudt 3 $\&$ til Byen og 8 β til den, der paaklagende er.
- XVII. Hvo der findes at hugge Ris i Varde Lund, enten store eller smaa, uden Borgmester og Raads Befaling til Byens Nytte, skal have forbrudt 3 $\&$ til Byen og ikke være Mand desbedre og 4 β til den, der paaklager.
- XVIII. Hvilken Mand der tager mere Jord paa Varde Mark, end han vel kan gjøde, eller nogen saar nogen Jord uden Gjøde, han bøde 3 $\&$ til Byen, om det bevises ham over, og udlægger nogen Jord, som han har taget, og anden Mand fanger Skade deraf, da gjælde han Skaden.
- XIX. Hvo der fører Gjødning paa den Ager, en anden er skreven for efter Borgmester og Raads Befaling, skal have forbrudt sin Gjøde.
- XX. Skal hver Mand udgive sin Degnerente til Skolemesteren, som er 8 Alb. af hvert Hus og Bo, paa Sanct Hans Baptistæ Dag, og hvo den ikke udgiver efter det æskes tre Gange, skal have forbrudt 18 β til Byen og 4 β til den, det opkræver.
- XXI. Hvilken Mand der lovlig stævnet bliver med Bysvend og ikke møder [efter] Stævning, han har forbrudt 18 β , og hans Gjenpart at forfølge ham til Bytinge.
- XXII. Naar nogen vares til Byens Arbejde, da skal han møde, inden Klokken slaar, som han tilvares. Hvo ikke møder tilstede, inden Klokken er slagen, skal bøde 4 β til sin Rodemester og 4 β til Byen.
- XXIII. Hvo der findes enten Mand eller Kvinde, ung eller gammel, som løber i Gaden iblandt Faar, naar de komme i Byen, og forhindrer nogen Mands Kritter, at de ej maa gaa stille frem, skal have forbrudt 4 β til Byen og 4 β til den, der paaklager.
- XXIV. Skal ingen Mand lægge Møg i Gaderne, og skal

hver Mand holde Vand for Døren og gjøre Gaderne rene, naar de tilsiges; hvo deri forsømmelig er, skal bøde 18 β til Byen.

XXV. Skal hver Mand holde sin Vagt, naar han tilsiges, og skal gaa i Vagt, naar Klokken er 9, og gaa paa Vagt, til Klokken er 2 om Sommeren og til 3 slet om Vinteren, og ringe Klokken paa Vagt og af igjen; hvo heri findes forsømmelig, skal have forbrudt 18 β .

XXVI. Hvo som tager nogen Husfolk til Huse uden Borgmester og Raads Samtykke, skal have forbrudt 18 β til Byen.

XXVII. Hvo der tilsiges af Bysvende at skulle møde til Raadhus og bliver ham sagt, hvad Klokken skal være, naar han skal møde, ihvo det er enten Borgmester, Raadmænd eller nogen anden Borger, og han ikke møder tilstede, inden Klokken er slaaet, som han blev tilsagt, skal have forbrudt 4 β .

XXVIII. Item skal hver Mand made Hyrde efter hver Slags Kritter, saa ofte det kommer dem til med rette til Sct. Michaelis; hvo herimod gjør, skal have forbrudt 18 β .

XXIX. Skal der ingen have Priveter ud til Gader her i Varde, som enten er Gang eller Agen udi; hvo herimod findes at gjøre, skal give 18 β , hver Gang nogen derpaa klager, og skal ingen holde Skintinghunde¹⁾ her i Byen under forberørte Brøde.

XXX. Findes der nogen død Kritte liggende i Byen enten Øg eller anden død Kritte, da skal den, det tilhørte, lade det uddrage af Byen, og uden al Forhaling og strax lade det nedgrave i Jorden eller bøde 18 β , saa ofte han tilsiges derom.

XXXI. Hvo af Varde Borgere som efter denne Dag opbryder nogen Agerjord af Hede her i Varde Mark, da skal de det beholde deres Livstid og deres Hustruer og Børn efter deres Død, saalænge som de skatter og skylder her i Varde, og siden skal det igjen til Byen.

¹⁾ Gildet Hanhund, sammenlign Ordsproget: Ondt for Rakke at lege med Skinting. I Følge Molbechs Dial. Lex. 487: gamle, magre, utjenlige.

At bemeldte gamle Vide hermed renoveret er med alle sine Artikler, som forskrevet staar, hvilke vi fornævnte Borgmester og Raadmænd og vi overskrevne 24 Mænd bepligter os at holde og efterkomme samt os og alle og enhver Varde Borgere og Indbyggere at ville uimodsigelig holde og efterkomme havet, udrede den Straf, som der vedbør og hos hver Artikkel er specificeret¹⁾. Til videre Bekræftning have vi hængt vor Stads Signet hos vore egne Signeter nedenunder eller med egne Hænder bekræftet.

Actum Varde den 16 Juni Anno 1631.

(Originalen paa et Pergamentblad, kun beskrevet paa den ene Side. 25 Segl, deriblandt Byens, ere endnu bevarede.)

II. Skjærns Enges Videbrev.

Gjør alle vitterlig: eftersom for os underdanigst søger og begjærer vor naadige Konfirmation paa en Vide, hvilken lyder Ord efter andet, som efterfølger:

Kjendes vi efterskrevne velbaarne Adelspersoner, som er Gunde Lange²⁾, Henrik Lange³⁾, Knud Sørensen⁴⁾, Fru Karen⁵⁾ til Rekkergaard saa og hæderlige Præstemænd, som er Hr. Christen i Borris, Hr. Peder i Bølling, Hr. Enevold i Dejbjerg, Hr. Hans i Stavning, Hr. Iver i Skjærns, saavel og menige Lodsejere i Skjærns Mærsk, som er (Bøndernes Navne udelades). At vi først fornævnte velbaarne Adelspersoner paa vore egne og vore Bønderns Vegne, som er menige Ejere, der have Fællid og Brug paa Skjærns Mærsk, baade paa den østre og vestre Side ved Aaen, har samtykket Vide og Vedtægt med alle forskrevne Lodsejere, saaledes som efterfølger, saa at vi skal hegne vor forskrevne Mærsk om Vaardagen og ikke lade derpaa føre enten Øg, Fæ, Faar,

¹⁾ Her maa være glemt et Ord, som bekræftet eller lignende.

²⁾ Ejer af Brejninggaard i Brejning Sogn.

³⁾ Domprovst i Ribe Kapitel, Ejer af Dejbjerglund i Dejbjerg Sogn og Store Oldager i Skjærns Sogn.

⁴⁾ Af den adelige Slægt Markvardsen, Ejer af Holmgaard eller Tridie i Lem Sogn.

⁵⁾ Karen Rostrup, Enke efter Frants Juul.

Svin, Gæs, inden enhver fanger sin Hø deraf; hvo som findes at paaføre nogen Slags Fækreatureur paa fornævnte Enge inden samme forskrevne Tid, da skal den udgive for hvert Hoved 8 β , som det tilhører, hver Gang det saa sker, om det er om Dagen; er det om Natten, da 1 Rdl. og endda betale hvis Skade der bliver gjort paa fornævnte nogen deres Enge, og det strax at erlægge og betale efter to uvillige Dannemænds Tykke, og findes der nogen, som lader deres Enge stande ubjerget efter Tid og Dag uden lovlig Forfald, da have Skade for Hjemgjæld og ikke bødes derfor; tilmed maa der ingen nedbryde hinandens tørre Høstakke; hvo det gjør, har forbrudt 4 β danske hver Gang det saa sker; men nedbryder dem nogen og ikke optager igjen, da have forbrudt 8 β d.; og ikke heller om Høst nogen at paaføre nogen Slags Kreaturer paa samme vor forskrevne Mærsk, som ikke har Fællig eller Enge paa forskrevne Mærsk; hvo som findes det gjøre, giver for hver Hoved 2 $\&$ for hver Gang det saa sker; og ikke heller nogen at tage Kreaturer i Varetægt, og føre paa fornævnte Enge, af dem, som ikke har Fællig paa fornævnte Mærsk; hvo det gjør, har forbrudt 1 Rdl. hver Gang det saa sker og kan ham lovlig overbevises; og ville vi alle fornævnte samtlige holde en Engvogter, som skal tage Vare paa samme fornævnte Enge baade Nat og Dag og samtligen lønne og betale, eftersom vi enhver har Enge til paa fornævnte Mærsk og som vi blive tilregnet og lagt, og skal han optage, hvis fornævnte Kreaturer som derpaa findes, eller at gjøre enhver Paavisning paa deres fornævnte Enge, hvis Skade, der kan findes, og hvis Kreaturer han fanger hegtet eller bunden, det skal han vedholde, til den fanger sin Betaling, som Engen tilhører og Skaden haver fanget; men hvad fornævnte Indtægtspenge er anlangendes som forskrevet staar, skal Engvogteren beholde og ikke afkvitteres i sin Løn i nogen Maade. Engvogterens Løn at udgive hver af os Valdborgdag, enhver som den bliver lagt til, og hvo som det ikke vil gjøre, da at stande Dele og fire Ting til Bølling Herredsting, naar nogen herefter paaæskes uden nogen Modsigelse og Varsel for alle Laymaal; og findes det saa, at fornævnte Engvogter uforrettes af nogen eller vil tage fra ham med Magt, hvis som han fanger eller tager paa fornævnte Enge, da skal

den, det gjør, have forbrudt 10 Rdl. hver Gang det saa sker; og findes fornævnte Engvogter at have Overbersel med nogen eller ikke kan gjøre enhver rede for hvad Skade der kan findes paa sin fornævnte Eng og hvis Kreaturer det har gjort, da have forbrudt sin Løn og sættes af sin Bestilling og straffes derfor som en utro Tjener; og hvo som findes at lade sig dele eller tiltale for nogen af disse forskrevne Poster og ikke vil fuldgjøre og efterkomme, han skal give to Penning for én og dobbelt i alle Ting, som forskrevet staar.

Dette vort forskrevne Vide udi alle sine Ord, Punkter og Artikler fast og uryggelig skal holdes og efterkommes af os alle fornævnte og vore Arvinger og Efterkommere, som have Fællig og fange Fællig paa fornævnte Enge, uden enhver sin Skade i alle Maader.

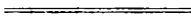
Dat. Bølling Herredsting den 4 December 1637.

Nok fandtes herforuden paa samme Vide tegnet saaledes:

Og skal forskrevne vort Videbrev strække og naa indtil den nærre Aa, som ligger imellem Lønborg og Skjærn og saa vester paa, indtil Markskjelgrob vedtager.

Da have vi forskrevne Vide udi alle dets Ord, Klavsuler og Punkter, eftersom forskrevet staar, naad: konfirmeret, fuldbyrdet og stadfæstet, forbydende ect.

Hafn 22 Maj 1653.

Bylov for Saxild By i Hads Herred.

Meddelt af D. H. Wulff.

Nr. 20. ^{Fire og tyve}
 Fl. 4. ^{Skilling.}
 1705.

Den evige, allermægtigste Gud til Lov og Ære og Pris og menige Bymænd udi Saxild til Nytte og Gavn er denne Bylov og Vedtægt optagen og sammenskreven, da den forrige, som af vore Forfædre Anno 1660 var sammenskreven og fornyet, ved den elendige og ulykkelige Ildebrand, som i Aske lagde den halve Part af Byen Anno 1699 den 29de Juni, blev opbrændt, hvorudover paa det alle Ting kan gaa desto ordentligere og skikkelig til iblandt os, end det hidindtil siden den Tid gaaet er, have vi underskrevne den vedtaget paa den Maade, som efterfølger.

Hvis Bøder og Straf, som efter denne Bylovs Vedtægt skal udgives eller for Græsning og andet Byen tilhørende kan bekommes, maa ej til Gilde og Drik anvendes, men til Byens Gjærder, Grøfter og andre Byens Nytte bruges, og skal saadanne Bøder saavel som hvis af andet Byen vedkommende kan indbringes, til den vederhæftigste Mand i Byen leveres, som skal gjøre Byen Rigtighed, baade for hvad der er indkommen og hvortil det udgives.

Enhver, som vil bygge og bo her i Byen hos os, være sig Gaardmænd, Husmænd eller Inderster, skal denne Bylov underskrive, naar de til Byen ankomme, og til en Kjendelse, at han er bleven Bymand og Indvaaner med os, skal han give 1 Td. Øl til Igang, om han er en Gaardmand, og en

halv Tønde eller Fjerdings, om det er en Husmand, eftersom han har Raad dertil.

Kap. 1.

Om Oldermænd og »Schorsmand«¹⁾.

Art. 1.

Her skal være baade en Oldermænd og en Skorsmand i Byen, hvilke sex Mænd skal udvælge otte Dage før Paaske, og den, som vægrer sig ved at være en af Delene (Præsten og Degnen undtagne, som efter Loven sig ikke med saadanne Sager maa befatte), naar det gaar ret omkring Byen, skal betale halvanden Lod Sølv.

2.

Oldermænden skal imellem Mand og anden dømme om alle de Sager, denne vor Bylov er angaaende.

3.

Dømmer Oldermænden uret og Herredstings Dommen bliver ham imod, skal han give halvanden Lod Sølv til Straf og alligevel være Oldermænd det Aar ud.

4.

Skorsmanden skal skrive alle de Vider, der skal udgives, saa vidt som han enten selv ser eller for ham berettet vorder, eller og give for hver Gang, han det forsømmer, en Skjæppe Byg. Om nogen beretter uret for Skorsmanden og han skriver derefter, da give han Viden ud, som uret berettede; men skriver han nogen uret for Vild eller Venskab, da betaler Skorsmanden selv det Vide.

5.

Klager nogen, at ham er skrevet uret paa, da skal han

¹⁾ Denne Benævnelse, som, efter hvad Højskoleforstander N. Andersen i Saxild oplyser, ogsaa forekommer i den der endnu gjældende Bylov og betegner en Mand, der skal være med (Brandfogden) til at se efter Skorstenene og nu ellers ikke har anden Bestilling, og som han derfor anser for en Forkortelse af Skorstensmand, betegner dog maaske snarere den Mand, som skar Skurerne baade i Byens Kjæp og i de enkelte Mænds Kjæppe, hvilket jo var den Maade, hvorpaa Regnskabet holdtes i den ældre Tid, og kommer altsaa af Isl. »skera«; maaske kunde man ogsaa tænke paa det dermed beslægtede Isl. »skora« i Betydningen: tælle, optælle.

det klage næste Søndag derefter og æske Dom i sin Sag af Oldermænden, og Oldermænden skal være forpligtet at dømme ham og Skorsmanden imellem, inden Maanedsdagen er ude, under halvanden Lod Sølv Vide; men tier han og ikke gaar i Rette, inden Maanedsdagen er ude, giver han det Vide ud, han er skreven for, enten det er Penge eller Korn.

6.

Alt det Vide, Skorsmanden skriver, det skal han selv indkræve eller være pligtig til det selv at betale sex Ugers Dagen efter, at han gaar af sin Befaling. Oldermænden skal og opnævne Skorsmanden sex Mænd, som skal kjende imellem Skorsmanden og dem, som skyldige ere at betale Vide; hvem da ikke godvillig betaler til den dem forelagte Tid, da at kjende ham fra samtlige Bymændenes Lav. Bliver nogen lavløs, da intet at nyde af Videkorn eller Penge, førend han betaler det, han skyldig var, og give saa halvanden Lod Sølv for hans Forseelse. Kjende de sex Mænd nogen fra sit Lav for Uret og Herredstings Dom gaar dem imod, da bøde hver af dem en Skjæppe Byg til Bymændene og fly Manden i sit Lav igjen og oprette ham den Skade, for hvis han mister af det Vide, som faldt, imidlertid han var lavløs. Vil Oldermænden ikke opnævne Skorsmanden de sex Mænd, da bøde et Lod Sølv; vil de sex Mænd ikke kjende eller dømme dem imellem, inden de gaar fra Stævne, bøde hver et Lod Sølv.

*Kap. II.***Om Gjørder.**

Art. 1.

Rugvangsgjørder skal være fuldfærdige fjorten Dage efter St. Mikkelsdag og Led og Stænger i Havet der ved Enden staa; hvis Haveled¹⁾ og Stænger ikke fuldt færdige findes samme Dag, som sat vorder af samtlige Bymændene, give for hvert Stykke en Skjæppe Byg; men saar man Rug tilforn og Behov gjøres, da skal sex Mænd sige en Dag, paa hvilken samme Have skal være gabelukket for Svin, og hvem

¹⁾ »Have« er her, ligesom ogsaa senere, = Gjørde (se Molb. D. Ordb. om denne Betydning af Ordet i Svensk og Tysk).

da ikke gabelukker sine Gjærder, give for hvert Stykke en Skjæppe Byg; dog hvis Bymændene vedtage, at deres Kvæg og Bæster skal gaa i Vangen til imod St. Mortensdag, da maa det vel ske, men Svin maa ingenlunde tilstedes at gaa derinde.

2.

Alle Gjærder, Led og Stænger i Havet, som staa imellem Hegnet og Fællede, hvad heller de findes imellem Rugvang og Fællede eller imellem Bygvang og Fællede, hvad heller de ere Markeskjælgjærder eller andre, enten i By eller i Mark, skal være færdige paa St. Voldborgsdag og staa indtil St. Mikkelsdag (uden saa er, at Kornet kommer før ind). Hvo som Gjærde før optager, gjælde efter al den Skade, der bliver gjort derudover, at hans Gjærder ere optagne, og skal der næste Dag efter St. Voldborgsdag gaa Havsyn ved Middagstide, naar Kløkken er slaaet 12; hvis Haveled og Stænger ikke da findes fuldfærdige, maa de, som Synet gaa, ham strax i sit Hus pante eller og den skyldige strax til Synsmændene udgive 6 β danske og derfor uden betale 1 Skjæppe Byg for hvert Stykke, ufærdigt er, og ej mere, naar de tvende fulde Gange om Gjærdernes Syn sker om Aaret, som er 14 Dage efter Mikkelsdag og Dagen efter Voldborgsdag; thi naar der ellers paa andre Tider gaas Havsyn, betaler den skyldige alene 4 β danske for hvert Stykke, brøstfærdigt findes, hvilken Pantning i Henseende til Gjærderne ikke aleneste skal forstaas om Vaarsæd, men endog om Rugsæd.

3.

Disse foreskrevne Dage maa ingen imodsige enten til at forlænge eller forkorte, paa det ingen sig skal fordriste med Gjærdernes Lukkelse at forhale; men dersom det Behov gjøres, at samme Gjærder, Led og Stænger før skal være gabelukket end til ovenbemeldte Tid, da skal sex Mænd sætte én vis Tid, paa hvilken de skal være gabelukte og paa hvilke Steder, og hvo ikke inden den foresatte Tid lukker, bøde en Skjæppe Byg. Stængerne paa hvert Reb skal være 5 Kvarter lange.

4.

Skorsmanden skal endelig være med de fire Mænd, naar Havsyn gaas, eller og betale et Lod Sølv, med mindre han

jo med Svaghed eller anden lovlig Forfald er undskyldt; findes der nogen Brøstfældighed hos nogen Gjærder, skal Skorsmanden dette strax skrive, førend han gaar fra Stedet; siden maa de ikke skrives. Det samme er og at forstaa om Stænger og Led; hvo som ikke har sit Led færdigt til foresatte Tid, bøde en Skjæppe Byg. Hvilke af de fire Mænd, som ikke møde til foresagte Tid med Skorsmanden, uden han jo beviser, at han lovlig er undskyldt, give hver en Skjæppe Byg.

5.

Kan Oldermændene og de fleste af Bymændene tykkes, at disse fire Synsmænd enten spare nogen for Vild og Venskab eller skriver nogen af Had og Avind, da maa Oldermændene kalde otte Synsmænd over de fire og forfare Sagen; gaa de otte Mænd imod de fire, da give de fire Mænd hver en Skjæppe Byg, og den, som Gjærdet, Ledet eller Stængerne ejede, give og gjøre, som de otte Mænd sige.

6.

Hvo som ikke vil lukke sine Gjærder paa den Lavdag, som Ejerne forelægge, og ej lægge ud den Bøde, som vedtagen er, da skulle de, som Vangen eje, selv lade gjærde og saa tale den forsømmelige til med Retten, og lader han gaa Dom over sig, da er han forfalden til Sagsøgeren tre Lod Sølv, og skal han betale Skaden og Omkostningen derforuden.

7.

Om det bevises, at nogen af os, her i Byen bo, Gaardmænd eller Inderster, hugger eller tager noget paa andres Skovskifter, bøde derfor en Skjæppe Byg.

Kap. III.

Om Fæmons Overgang.

Art. 1.

Gaar der Hul eller Fald eller Overgang paa nogen Mands Gjærder, Led eller Stænger, som imellem Hegnet og Fællad skal staa, skal Markmanden ham eller hans Hustru eller Folk strax det tilkjendegive; hvis han det da ikke strax lukker, naar han er advaret derom, da betater han en Skjæppe Byg for hver Nat, det staaar aabent derefter, og

derforuden skal han betale Vide for det Fæmon, som overkommer, uden saa er, hvad Gjærder og Led angaar, at han fik det saa sildig at vide, at han det umulig kunde faa forfærdiget, som brøstfældigt var, eller og, hvad Stængerne angaar, at Vandet er saa højt, at han ikke kan sætte Stænger i Havet, hvilket dog lovligen skal bevises.

2.

Naar Oldermændene med de fleste af Bymændene kan formærke, Behov gjøres, at nogle Gjærder skal være gabelukte, da skal sex Mænd sætte en vis Dag, og hvo ikke inden den forsatte Dags Aften lukker, give for hvert Stykke en Skjæppe Byg.

3.

Skorsmanden skal tage to af Bymændene til sig og samme Aften bese samme Gjærder, skrive de brøstfældige paa Aastedet, ellers har han saavel som hver af de to Mænd forbrudt en Skjæppe Byg.

4.

Naar Oldermændene eller Skorsmanden kan formærke, at anden Bys Fæ eller Øg eller Svin gaa paa vores Mark, da skal de tage med dem Hjælp af Byen at indtage eller afdrive det eller i andre Maader tage Kundskab paa, hvis det er, og hvilken Mand der ikke enten selv eller et stærkt Hjælp fra ham strax medfølger, naar Oldermænd og Skorsmand ham tilsiger, betale strax 6 β danske, hvilket og forstaas om Oldermænd og Skorsmand, om de det forsømme.

*Kap. IV.***Om Græsjevning.**

Art. 1.

Søndagen for St. Voldborgsdag skal der handles om Græsjevning. Hvo da ikke møder af Bymændene, betale en Skjæppe Byg, og skal Jævningen være, som de bedste og fleste vedtage.

2.

Ingen maa have mere Kvæg eller Bæster paa Overdrift, Avret¹⁾ eller Fællig, end hans Jords Vurdering er, eller

¹⁾ o: hvad i Sjælland kaldes Ævret; se J. Saml. II S. 267.

mere, end sat er paa hvert Reb, naar Jævningen er sket; hvo herimod bryder, betale en Skjæppe Byg for hvert Hoved og for hver Nat, det holdes, efter hans Plov er lagt, og en Nat derefter.

3.

Har nogen Mand i Byen ikke selv saa meget Kvæg eller Bæster, som ham tilkommer at maa have, da maa han tage ind paa sit Tal af andre for Leje, og hvad deraf gives, beholder han ene sig til Nytte; dog hvis nogen i Byen begjærer for Leje at faa sit Kvæg og Bæster derpaa, da bør han det for fremmede at nyde, og maa ingen Mand tage noget Hoved til Græs for nogen udenbys Mand ved tre Lod Sølv Vide; men fattes ham Fæmon til sit Græs og ingen vil leje det, skal al Byen betale ham af Byens Penge. Skulde Gaardmændene have saa meget Fæmon, at ingen for Betaaling kan tage imod Husmændenes eller Indersternes Fæmon, skal de nyde det af al Byens Græsning, og skal de Penge, som saaledes betales for Fæmons Græsning enten til Byen i Almindelighed eller til andre i Særdeleshed, endelig erlægges inden tre Uger, efter at Græsjevningen er sat, da man skal give for et Græshoved, som man giver paa andre Steder.

4.

Hvis nogen bortsælger noget af sit Fæmon eller Bæster, som ved Græsjevningen derpaa er indskrevet, maa han i ingen Maade tage af andre til Leje, med mindre nogen af hans Naboer og Bymænd trænger dertil, men skal være til Byens Nytte, saa længe til han selv et andet Kvæg eller Bæst faar, hvorpaa han bør at gjøre Ed at være hans eget.

5.

Ingen Mand maa tage sit Græs fæ hjem, som han har andensteds, før St. Bartolomei Dag, uden han giver en Skjæppe Byg for hvert Hoved, han hjemhenter til Marken over hans Jævning, med mindre han det jo har i Bymændenes Minde; og skal der otte Dage efter Bartolomei Dag igjen holdes Græsjevning og da at tage paa Græsset efter samtlig Byens Tykke.

Kap. V.
Om Vide.

Art. 1.

Oldermanden og menige Mand i Byen skal følges ad, naar nogen Mand skal pantes for Vide, under en Skjæppe Bygs Straf.

2.

Hvad Bøder og Straf, som menige Mand eller de bedste og fleste lægge paa i Byen om Hegnet, Gjærde, Stænger, Grøft og Led, sær Hjord eller anden Byens Nytte og Tarv, det maa ej en Nabo, to eller fire kuldkaste, men de skal alle holde det. Hvo herimod gjør og den ej vil holde, da maa man ham pante for hans Ulydighed og ej bryde dermed enten Vold, Hærværk eller andet.

3.

For hvert Hoved af Fæ, Øg, Faar og Svin, som i Hegneden kommer og gaar i nogen Mands Eng eller paa de Agre, som saaeede ere, betales af hvert stort Hoved, Fæ og Bæster en β danske, af hvert mindre, Faar og Svin, en Album.

4.

Flyver nogen Mands Gæs over Gjærder i Korn eller Eng, da skal han advares; flyve de over igjen, betaler han for to Gæs en Alb.; det samme er, om de komme igjennem Led eller Gaard¹⁾.

5.

Hvilken Mand eller hans Folk, som høster om Søndagen, pløjer, harver eller ager Møg eller lader det gjøre for sig ved andre, eller andet grovt Arbejde, med hvad Navn det nævnes kan, som er imod Loven, skal betale for hver Gang, det sker, to Lod Sølv; det samme skal og forstaas om alle hellige Dage og Onsdage udi Fasten, indtil Tjenesten er ude, og andre Maanedes Bededage, naar det ringer til Kirke eller Tjenesten forrettes.

6.

Hvo som Aadsel udkaster paa Gaden og det ikke enten udføres paa Fælleden eller i den Mands Toft, som ejer Aadselet, betale til Straf for hver Gang, det befindes, en Skjæppe Byg og endda strax skaffe Aadselet bort af Gaden.

¹⁾ \circ : Gjærde.

7.

Hvo der tøjrer sit Kvæg eller Bæster i en anden Mands Græs paa Ager eller Eng, give en Skjæppe Byg og tale Mandens Minde, med mindre det sker med hans Villie, som Jorden tilhører.

8.

Hvad Vide, som ikke klages paa næste Søndag, efter det er brudt, være, som intet brudt var.

*Kap. VI.***Om Tal¹⁾ i Vide.**

Art. 1.

Skorsmanden skal begynde paa Tal i Vide ret om Byen, og naar nogen Mands Tal opnævnes, da skal hver Mand være pligtig til at sige, hvad han er brødelig med Tal i Vide; tier han, og han véd det, da skrives han for dobbelt Vide.

2.

Hvo som uddriver mere Fæmon eller Bæster i Hegneden paa vores Enge eller i Byvangen eller i Stubbe først i Avret, end som hans Lod kan taale og af de bedste Mænd er vedtaget, uden han har det i alle Bymændenes Minde, give for hvert Hoved en Skjæppe Byg, og for hver Dag det findes, at det sker med hans Villie og Vidskab; men slipper det igjennem ham uafvidende, give en β for hver Dag.

*Kap. VII.***Om at tøjre i Vangen.**

Art. 1.

For ethvert Hoved, som er i Tøjri i Vangen fra St. Voldborgsdag indtil Mikkelsdag, betales for hver Gang, det gaar løst og kommer enten i Eng eller Korn, en β , og naar det bliver til 8 β paa en Mands Tal, give derfor en Skjæppe Byg. Heller maa ingen tage Føløg i Tøjri førend otte Dage efter St. Oles Dag under to Lod Sølv Straf, uden han jo faar Bymændenes Samtykke, og skal da menige Mand samtykke, hvor det skal være.

¹⁾ Er her, ligesom ogsaa VII, 1, vistnok = Tallie (se J. Saml. II, 274).

2.

Vil nogen have sit Fæ i Vang, naar han selv der har høstet, førend al Vangen er høstet, da skal de ved to Mænd give de andre, som ej indhøstet have, Bud derom og have det i deres Minde og saaledes vogte det, at det ikke kommer paa andre uhøstede Agre og gjør Skade.

3.

Hvo der beder med sine Øg eller Fæ i Rugvang, give en Skjæppe Byg for hver Gang saa findes og en Alb. for hvert Høved, uden han kan det holde paa sit eget Græs, og ingen Husmand maa tøjre i Vangen, uden det sker med menige Mands Samtykke eller og give en Skjæppe Byg.

*Kap. VIII.***Om Veje, Ledde og Stette.**

Art. 1.

Hvo der gjør ulovlige Veje over nogen Mands Eng eller Jord, betale en Skjæppe Byg. Derfor skal Oldermændene opkalde sex Mand, og de skal sige, hvor Vejen skal gaa al Byen til Gavn og, det næste det kan ske, hver Mand uden Skade, og afsætte samme Veje, hvor brede de skulle være. Hvo den bryder med sin Plov eller kører derudenfor, om det er Eng, eller der er saaet, give en Skjæppe Byg, om Ejermanen klager derpaa.

2.

Hvo der gjør Stette og Overgang over nogen Mands Gjørder eller og omkaster hans Gjørder og Stænger, uden han det har i Minde, betale derfor en Skjæppe Byg, om det paa Sognestævne paaklages.

3.

Hvo som lader Vangeledet staa aabent efter sig, naar han igjennem drager, og det ham bliver overbevist, da betale han en Skjæppe Byg og skrives for den Skade, der bliver gjort, indtil det bliver lukket igjen.

4.

Hvo der beder paa nogens Hovedagre, naar de enten pløje eller saa, betale derfor en Skjæppe Byg.

*Kap. IX.***Om Klagemaal.**

Art. 1.

Skjer nogen Mand Uret enten i By, Mark eller Skov, da maa han kalde paa Sognestævne fire Synsmænd, og de skal forfare hans Sag og være pligtige at følge ham paa hvilken Dag, Oldermænden forelægger, at vinde med ham, hvad de have set og det dem i Sandhed er vitterligt, til Sognestævne og til Tings under en Skjæppe Bygs Straf. Vil Oldermænden ikke kalde dem, da betale han halvanden Lod Sølv; vil Synsmændene ikke følge, da betale de hver en Skjæppe Byg.

2.

Kalder nogen Mand Syn fra Tinge, førend han det begjært har paa Sognestævne, da har han forbrudt to Lod Sølv, med mindre det er saadan en Sag, som Nabo og By-mænd ikke maa eller kan omvinde.

3.

Klager nogen for sin Husbonde eller til Ting nogen Sag, førend han det klager for Oldermænden, give to Lod Sølv, uden det er Gaardfred, Husfred eller blodige Saar.

4.

Om nogen klager paa sin Nabo, at han har fra ham af hans Jord eller Eng, og han ikke selv vil gaa med ham at udlægge det, og han kalder Syn fra Sognestævne, da bøder den, som taber Sagen, til Synsmændene et halvt Lod Sølv.

*Kap. X.***Om Tolvringen og Skole at holde.**

Art. 1.

Som af vores Sognepræst Mag. Poul Poulsen er indstævnet, at Klokkeren skal ringe tolv om Middagen for at bringe mangt et Menneske til at indfalde til Gud med en andægtig Bøn om Syndernes Forladelse og Guds naadige Beskjærmelse, og han derudover ogsaa har erholdt højædle og velbaarne Frue Margrete Gersdorfs Brev af Dato 8 August 1703, at Klokkeren dertil maa bruges, saa anlover Præsten aarlig at give Degnen eller en Husmand, som sig vilde paa-

tage Klokken at ringe, to Skjæpper Malt, og vi samtlige Bymænd enten om Aaret at give ham hver to Skilling danske, som vi til hver Paaske skal betale, eller og forunde ham sine Faar fri paa Græsning, ligesom vi kan akkordere med ham.

2.

Et Skolehus skal vi have opbygget i Byen og dertil søge en Plads, hvor vi det kan bekomme, hvilket inden næstkommende Mikkelsdag skal være færdigt, og skal vi da have en Skolemester dertil, da det skal bestaa af fire Binding. Han maa tillige med Ungdommen ikke forsømme Morgenbøn under en Skilling Straf for hver Gang, han borte bliver, med mindre han af Svaghed eller anden vigtig Aarsag kan være forhindret.

*Kap. XI.***Om Hyrden at lønne.**

Art. 1.

Naar vi fejle en Hyrde, da skal Oldermænden opnævne sex Mænd, og han tillige med dem skal være forpligtet til at fæste os en Hyrde, eller bøde hver af dem en Skjæppe Byg.

2.

Hyrdens Løn skal være, som efterfølger: 1) skal han have en Skjæppe Mel for hver 5 Køer hvert halve Aar, undtagen der er nogle, som ikke har 5 Køer, da skal de give et Fjerdingskar Mel for hver Ko, som er over eller under, hvert halve Aar; 2) en Skjæppe Byg for 5 Køer eller et Fjerdingskar for hver, som enten er over eller under; 3) for Straagfæ¹⁾ en Skjæppe Havre eller og Penge derfor efter Kapitels Kjøb for 5 Nød; 4) for Faar, Lam og Kalve et Nandest²⁾ saa godt som 6 Skilling om Julen og et om Pintsedagen eller Penge derfor; 5) et Læs Brændsel af hver Mand om Aaret, halv Byen om Vinteren og halv om Sommeren, og skal han igjen stande til Rette for hvis som bliver øde

1) ?; i Molbechs Dialektlex. S. 557 og 560 findes »straagen« og »stro-gen« om Kreaturer, som ere smalle i Kroppen og veldannede eller lange og smalle, smækre og langstrakte, f. E. en straagen Stud, Hest.

2) Efter Molb. D. Gloss. II S. 27 en Afgift af Fjederkræ og Æg.

for hans Forsømmelse; 6) hvad Mælken er anlangende, da skal han ikke have Køernes Mælk førend 6 Uger, efterat Koen har baaret, og Faarene maa han malke fra St. Hansdag til St. Mikkelsdag. Husmænd, som Køer have, skal betale Hyrden ligesom Gaardmænd.

Kap. XII.

Om Tyr og Orning (Orne) at holde item om Svin-Ringen.

Art. 1.

Tvende Tyre skal holdes her til Byen, en stor og en mindre, hvilke enhver af os maa holde, hvo dem sig vil paa-tage; dog skal de først af sex Mænd synes, om de ere dygtige, og naar den eller de, som dem holde, ikke vil have dem længer, skal de et Fjerdingaar tilforn dem opsige. Naar de saaledes blive forsvarlig fødte og vedligeholdte, skal der betales af hver Ko, som dygtig er til at tage Tyr, fire Skilling danske, hvilke Penge præcise skal betales hver St. Hansdag og indkræves af Oldermænden, han dem igjen til sin Ejermand at levere, og Bymændene rigtig at angive, hvor mange Køer de have, under en halv Marks Straf. Hænder det sig, at tvende ejer dem, skal den, som den største ejer, have de to Parter, og den, som den mindre ejer, den tredje Part.

2.

At holde Orning skal gaa ret omkring Byen, og hvilken Mand, som det tilfalder at holde Orning, skal holde den, som dygtig er, fra Mikkelsdag til Mikkelsdag igjen eller bøde to Lod Sølv.

3.

Hvo som fordølger sine Svin og ikke vil lade dem ringe om Foraaret, naar de i Marken skal udlades, eller om Vinteren, naar Marken er intet frossen, skal for hvert Svin, som uringet er, naar en vis Dag sat er, inden hvilken de skal være ringede, betale første Gang en Mark danske, anden Gang et Lod Sølv, og tredje Gang Svinene at være forbrudte til samtlig Byens Nytte, og skal paa en vis Dag i hver Maaned fire Mænd opkræves, som dem skal efterse, at de igjen kan fornyes, om de ikke ere, som de bør at være. Hvo sine Svin ikke samler, naar de advares, at Mændene

skal komme for at syne dem, og dem tilstede holder, betale en Skjæppe Byg; skulde nogen modvilligen nægte at ringe sine Svin, skal der handles strængeligen med ham efter Forordningen, og han derforuden for sin Ulydighed strax at betale 8 Skilling danske.

Kap. XIII.

Om Oldermands og Skorsmands Ret.

Art. 1.

Saasnart som Oldermanden og Skorsmanden Bud sender om Byen, at Mændene skal samles, da skal de være forpligtede til strax til foresatte Tid at møde, og hvo ikke møder, han jo er i lovlig bevislig Forfald, bøde strax en Skilling og derforuden være fornøjet med, hvad sex Mænd slutte.

2.

Naar Oldermanden opkalder paa Sognestævne eller andensteds, hvor de fleste af Bymændene ere forsamlede, sex Mænd til at lægge noget Vide, da skal det staa for fulde.

3.

Oldermanden skal opkalde sex Mænd tre Uger før St. Voldborgs Dag, som skal Navn give paa, hvilket Fald i Rugvangen man først skal begynde at saa, Byen til Nytte for deres Fædrift.

4.

Hvo der ikke giver Oldermanden eller Skorsmanden Lyd, naar de tale paa Byens Vegne, give derfor en Skjæppe Byg.

5.

Hvo der ublueligen sværger uden Betænksomhed i Oldermændens og Skorsmandens Nærværelse paa Sognestævnet, skal betale for hver Gang en Skjæppe Byg.

6.

Hvo der skjælder Oldermanden eller Skorsmanden paa Sognestævne, bøde et Lod Sølv. Den samme Straf skal de og være undergivne, som bander sine Bymænd eller Bykoner, siger usandfærdig om dem eller skjælder dem enten for Tyv eller Hore eller kalder dem med andre Navne, end deres rette Navn er, da at bøde for hver Gang et Lod Sølv.

7.

Oldermanden skal gemme og forvare denne Bog og Bylov og lade den blive umakulerede og uforkrænkede i alle Maader, ligesom den nu er samtykket og sluttet. Hvis han noget derudi forandrer eller tilsætter eller i hans Gjemme eller Værge af andre bliver forandret eller tilsat, bør han uden nogen videre Proces at betale ti Rigsdaler eller bøde sine tre Mark. I lige Maade skal han være forpligtet til at føre den paa Sognestævne og Rettergang, hvor Behov gjøres og naar Bymændene det begjære, under to Lod Sølvs Straf.

8.

Han skal og være pligtig til, naar han udi en Sag dømmer, at give den beskreven paa stemplet Papir, hvilket Sagsøgeren skal betale, om han den begjærer.

*Kap. XIV.***Om Husarme, fattige og andre svage.**

Art. 1.

Naar Videkorn sammenbæres af al Byen, da skal de rette Husarme gives en Skjæppe Byg af hvert Pund, og naar Videpengene udgives, da skal de Husarme her i Byen have en Skilling af hver Mark danske.

2.

Ingen maa tage nogen udenbys Fattige til Huse, uden det sker med samtlige Bymændenes Samtykke, under 2 Lod Sølvs Straf.

3.

Dersom nogen af Bymændene ved Svaghed bliver nedlagt, saa han ikke kan selv pløje eller høste og har ingen Karl, som det for ham kan udrette, da skal de andre være pligtige til at hjælpe ham hver en Dag, om han det begjærer, eller og give en Skjæppe Byg og miste Hjælp, om han trænger.

*Kap. XV.***Om Ildebrand.**

Art. 1.

Som desto værre den største Del iblandt os maa bejamre, at vi altfor meget har fornummet Ildens Grumhed, der baade

har fortæret vores Middel og Formue, det der er endnu hos os i frisk Ihukommelse, saa er der intet i vores ganske Bylov, vi har højere Aarsag til at skærpe end denne Post om Ildebrand; og ihvorvel vi maa bekjende: Uden Herren bevarer Staden, vaage Vægterne forgjæves, saa véd vi dog, at naar vi paakalde Gud om hans Varetægt og selv har et agtsomt Øje over Ildstederne, har det med Guds Hjælp ingen Fare.

2.

Kommer der nogen Ildebrand paa, som Gud forbyde, saa at nogle af vores Bymænd lider Skade, skal enhver Mand her i Byen pligtig være at give ham eller dem, som Skaden lider, en Stolpe, en Trave Langhalm foruden den ordinære Brandstyd Havre.

3.

Og som Byen er saa nær bygget paa hinanden, at den ene Gaard saa godt som er bygget i den anden, er det højlig fornødent, at til Ildstederne særdeles Syn maa tages en Gang hvert Aar, hvorudover samtlige Bymændene skal være tilstede den anden Søndag efter Mikkelsdag, og da skal Oldermændene samme Dag opnævne sex Mænd, som paa en vis Dag, hvilken af Oldermændene sættes, skal bese hver Mands Ildsted, og hvor de sex Mænd tillige med menige Mænd i Byen synes, at der holdes farligt og uraadeligt Ildsted og ikke er forsvarlig lukket over deres Ildsteder og Skorstene, skal de sætte samme Mand en vis Tid og Dag for, inden hvilken dem synes ham muligt at være samme Ildsted, som det sig bør, at forvare, saa det kan med Guds Hjælp være uden Fare i alle Maader, og dersom samme Mand ikke inden samme Tid og Dag ham af de sex Mænd foresat sit Ildsted i alle Maader flyer og forfærdiger, som sex Mænd kan dømme det at staa for fulde, skal han uden al Naade betale fire Lod Sølv for hver Dag, han tænder Lueild paa samme Ildsted efter den ham foresatte Dag. Sker der da nogen Ildsvaade derved, som Gud naadeligen afvende, da skal det være, som det var gjort med hans Villie og ikke af Vaade, miste sin Brandstød Hjælp og staa til Rette, som det sig bør, om andre faar Skade deraf.

4.

Hvilken Mand, som i Byen bor og vægrer sig paa for-

nævnte Dag at følge om til hver Mands Hus, give en Skjæppe Byg til Straf, uden han kan bevise, at han var i lovlig Forfald.

5.

Skorstenene skal i det ringeste fejes 3 à 4 Gange Aaret om og tiere, om fornødent eragtes. Hvo sig derved vægrer, betale et Lod Sølv.

6.

Hvo som i alle Maader ikke vil lade sine Ildsteder i Gaard eller Hus inden og uden syne og bese, have forbrudt fire Lod Sølv, som strax af hans Bo skal pantes, og skal alle ulovlige og paatvivlede Ildsteder et Hul paaslaas, hvilket Mændene maa strax gjøre uden nogen Persons Anseelse, og hvis Manden, Hustruen eller deres Folk derimod strider, betale de, som de gjorde et Vold.

7.

Paa samme Maade skal det og forstaas, om nogen af Bymændene paa en anden Tid om Aaret før eller efter foromrørte Dag kommer og klager over sin Nabo, at han enten lader forfalde over sit Ildsted det, som tilforn var gjort til Forvaring, eller holder skadelige og farlige Ildsteder, skal Oldemanden strax opnævne ham sex uvillige Mænd, hvilke skal være pligtige under en Skjæppe Bygs Straf at komme til samme Gaard, bese det og, om det findes farligt og brøstfældigt, sætte ham en vis Dag for; hvis han ikke inden den Tid gjør det færdigt, betaler han fire Lod Sølv, og kommer der imidlertid Lueild derpaa og nogen tager Skade derved, er det, som det var gjort med hans Villie og ikke af Vaade, miste sin Brandstød Hjælp og stande andre til Rette, om de faa Skade derudaf.

8.

Og paa det vi, det meste muligt er, kan afværge al Fare, vil vi hermed have forbudt, at ingen med tændt Tobakspibe maa gaa i sine Fæ-Halmhuse eller Lade, enten det er dem selv eller deres Folk; heller maa ingen vise sine umyndige Børn efter Ild fra et Hus til et andet, ikke heller bære paa Gaden en tændt Brand, med mindre den jo er i Forvaring, under 8 Skillings Straf for hver Gang det befindes. I lige Maade for al Fare at forekomme, skal hermed være alle forbudt, hvo det og er, at hegle eller skage Hør eller

Hamp ved Lys eller om Natten og ingenlunde at hede deres Ovn om Aftenen til at sætte Hør eller Hamp i, førend det bliver Dag, under et Lod Sølv's Straf hver Gang herimod brydes.

9.

De sex forberørte Mænd og alle andre, i Byen bor, skal hverken have brudt Husfred eller Gaardfred eller Hærværk, om de pante nogen Mand for nogle af de i denne Bylov vedtagne Vider, om han lovlig er dømt til at udgive dem.

*Kap. XVI.***Om Morgenbøn.**

Som vores Morgenbøns Indstiftelse er af vores Forfædre gjort Gud til Ære og os til Salighed, hvorfor den alle Tider bør at være i et evigt Æreminde hos os og vore Efterkommere, da for at anmode Gud al Tid om en bestandig Fred, hvilken Gud forlene os, ville vi den Fundats tillige med den Foræring, som sl. Jens Sørensen her af Saxild har givet til dens ydermere Vedligeholdelse, Ord fra Ord indføre og den siden konfirmere:

Eftersom vi fleste Mænd, som bygge og bo udi Saxild By, have forsøgt trende Indfald af Fjenderne her udi Jylland, først Anno 1627 af de kejserlige Krigsfolk, dernæst 1644 af de Svenske, som pludseligen her indfaldt, og nu tredie Gang 1657 atter igjen af de Svenske, saa denne sidste Indfald har været den værste og strængeste ikke aleneste for Fjendernes Skyld, men endogsaa for de mange Krigsfolk, her har været i Landet af Kejsersens, den brandenborgske Fyrstes og Polakker, saa her i Saxild var meget stræng Indkvartering af de Polske fra den 2den Februar 1659 indtil imod Høsten og siden hver fjortende Dag med Proviant at forskaffe ud til deres Lejr, som stod ved Kolding, at det var Guds underlige Naade og Miskundhed, at nogen Mand her i Byen beholdt det ringeste tilbage og ikke bortrømmede fra Hus og Hjem, for hvilken Guds synderlig Naade, Hjælp og Miskundhed, han os har bevist, og befriet fra det haarde barbariske Folk, vi ham til Ære og Taksigelse og til at afbede saadan Landstraf og Plage herefter have anlovet, at

vi med Guds naadige Hjælp og Bistand her udi Saxild Kirke vil holde ham daglig Morgenbønner og Sang.

Og at den hellige Gudstjeneste og Dyrkelse maa til evig Ihukommelse for os og vore Efterkommere holdes fast og uforsømmelig, bekjende vi efterskrevne Saxild Bymænd enhver af os at have annammet og oppebaaret Anno 1659 den 27de December en Rigsdaler af vores Sognepræst, hæderlig og vellærde Mand Hr. Oluf Knudson, som efterfølger: Søren Jensøn og Knud Andersøn i Hovgaarden, Jens Sørenson, Jens Olesøn, ung Michel Jensøn, Rasmus Michelson, Rasmus Thusøn, Simon Simonson, Simon Jensøn, Rasmus Sørenson, Rasmus Mortenson, gammel Michel Jensøn, Peder Rasmussen, Claus Andersøn, Hans Andersøn, Anders Sørenson, ung Søren Jensøn, Terchild Nielsøn, Niels Pedersen, Jens Sørenson Degn; Præsten selv beholdt to Slettedaler, som han aarligen skal give otte Skilling af, og hver Mand af os andre sex Skilling, som beløber sig to Slettedaler, aarlig Aar forfalden til H. tre Kongers Dag og angaar nu førstkommende H. tre Kongers Dag 1661, — — som Præsten eller Degnen her paa Stedet, der have Umage med Bønner at forelæse og Psalmer at foresynge, skal leveres og antvordes af Oldermænden, som dem skal samle paa Sognestævne.

Og naar nogen af os ved Døden afgaar, skal hans tvende næste Naboer være forpligtede med Oldermænden at hjælpe hans Efterkommer til at udtage af den dødes Bo den Rigsdaler eller fuld Værd, førend nogen anden Gjæld udkommer, helst efterdi den er given til Guds Ære og hellig Tjeneste.

Hvilket altsammen skal holdes fast og uryggeligt af os, vore Børn og Efterkommere efter hinanden, og saa sandt vi ville have Velsignelse og alt godt af Gud, ville vi med Guds Hjælp godvilligen og gjerne samme Gudstjeneste og Morgenbønner med største Flid forrette og fuldkomme, som vi menige Mænd her paa Stedet have det samtykket og sagt Amen dertil, at alle de Velsignelser, Gud lover de lydige i sit Ord, skal komme over alle dem, som den villigen forrette, og tvertimod alle de Forbandelser, han truer de ulydige og hans Ords Foragtere med, skal komme over dem, som denne hellige Gudstjeneste og frivillige Morgenbønner ville forvende og forhindre. Amen. Hvis saa skete, som

Gud forbyde, at denne Tjeneste blev slet aflagt og forsømt, skal samme Hovedsum være forfalden til¹⁾

Tjenesten med Bønner og Psalmer skal Sognepræsten efter Tidens Tilstand, som bekvemmelig kan falde, anordne, dog at det ikke varer for længe, men maa ske med Lyst og uden al Kjedsommelighed: 1) synges en Morgen- eller anden gudelig Psalme, 2) læses Saxild Kirkes Morgenbøn, hvoraf et trykt Exemplar altid skal følge Byloven, 3) læses et Kapitel af Bibelen, men i Fasten af Passionen, 4) sluttes enten med en kort Psalme eller nogle faa Vers af en eller anden Psalme. At saa uryggelig holdes skal, trykke vi fornævnte Saxild Mænd vores Indsegle her neden paa og kjærligen ombede meget hæderlige og vellærde Mand Hr. Søren Pedersen, Sognepræst til Hundslund Sogn, og Hr. Christen Olufsen udi Præstholm, Sognepræst til Gosmer og Halling Sogne, med os at besegle eller underskrive. Saxild Anno et die ut supra.

Jens Sørensens Foræring til Morgenbønnens Vedligeholdelse.

Anno 1672 den 29de Juli har Jens Sørensen i lige Maade udgivet til Saxild Morgenbøn og Sang at holde ved Lige sexten Slettedaler, hvoraf hans Søstersøn Simon Simonsen annammede de otte Daler og hans Brodersøn Simon Rasmussen de andre otte Daler, som de skal give til Rente af aarligen en Sletdaler og det at betale til hver H. tre Kongers Dag, hvortil Gud give Fred, Naade, Lykke og Velsignelse.

Hvilken Morgenbøns Fundats tillige med den Foræring, Sl. Jens Sørensen givet har, vi alle sammen i alle Maader konfirmere og stadfæste, ønskende al Guds Velsignelse over dem, som holde den, og Guds timelige og haarde Straf over den, som bryder denne gode gudelige Skik eller forvender nogle af de Penge, som ere indstiftede til Guds Ære og vores Saligheds Forfremmelse.

Alt dette ovenskrevne, som findes i denne vores Bylov skrevet og indført eller og om vi noget herefter kunde opfinde og i samme vores Bylov lade indføre, som kunde være Byen til Nytte og Gavn, love vi menige Saxild Bymænd,

¹⁾ Her er Sætningen afbrudt, uden at Resten er udfyldt.

som ere nu boende her i Byen, nemlig Anders Michelson, Peder Jensøn, Jens Michelson, Michel Nielsøn, Oluf Jensøn, Erich Poulsøn, Simon Simonsøn, Peder Andersøn, Christen Erichsøn, Erich Pedersøn, Peder Rasmussøn, Niels Michelson, Søren Thusøn, Peder Sørensen, Jørgen Michelson, Jens Sørensen Degn, Niels Nielsøn, Søren Jørgensøn, Jens Rasmussøn, Mogens Knudsøn, Søren Mortensøn og Rasmus Ib-søn med underskrevne Hænder i alle Maader uryggeligen at holde ville og ovenbemeldte Bøder og Straf, som her findes indførte, at være undergivne. Saxild den 8de November Aar efter Guds Byrd Et tusind syv hundrede og fem.

Jeg holder mig gjerne Byloven efterrettelig og med god Villie vil udgive, hvad Videpenge mig tilkommer at betale, med saa Skjel, de efter Kongens Lov og Byens Lov blive anvendte til Byens Nytte. Dette har jeg mig dog forbeholden, at hvis Mændene i Byen slutte angaaende deres Jord at pløje, Korn at saa og høste, samt Græs at slaa, holder jeg mig ikke efterretteligt, men vil giøre det, naar min Tid og Lejlighed er; dog skal jeg Marken i alle Maader upaaklagelig i Hævd holde; hvis og Mændene noget skulde vedtage min Præstegaard til Forklejnelse inden eller uden Bys, samtykker jeg i ingen Maade eller betaler, hvad Vide der paalægges.

P. Poulsøn.

(Her følge de øvrige Underskrifter egenhændig, dog mangler der nogle af dem, hvortil Plads staar aaben.)

Originalen til ovenstaaende Bylov, der er skreven med en fast og smuk Haand, som det synes af Præsten P. Poulsøn, er dels ved Tiden dels ved jævnlig Benyttelse bleven stærkt afbleget og paa sine Steder temmelig utydelig, saa at det undertiden er vanskeligt at faa den rette Læsemaade ud. Hertil haves imidlertid et godt Hjælpemiddel i en Af-skrift, tagen i Aaret 1772 af Skoleholderen S. Gylling, som, om den end ikke overalt er ganske nøjagtig, dog vidner om, at Originalen den Gang har været langt tydeligere end nu, og derfor hjælper over flere dunkle Steder, saa at Byloven her foreligger i en paalidelig Skikkelse.

Bag efter den egentlige Bylov er der tilføjet enkelte

Tillægsbestemmelser, som her medtages for Fuldstændigheds Skyld.

Og som vores Bylov klarlig bestemmer i det 5te Kap. anden Artikkel, at hvad som de fleste i Byen samtykke, maa ej en Nabo, to eller fire kuldkaste, er det baade af Oldermænden og Skorsmanden tillige med sex Mand opnævnt samtykket, at ingen 5 Rebs-Mand maa holde uden 4 Gæs og en Gasse; men som Ole Degns, Niels Smeds og Peder Andersøns Gaard ikke uden bestaar af 3 til halv 4 Reb, er det dem tilladt at have 3 Gæs og en Gasse hver; hvad Præstens Gaard og Jakob Thusøns er angaaende, som bestaa saa meget mere efter Rebsbrug, maa have saa mange, som de vil lægge til efter de andre 5 Rebs Gaarde, men ingen at forsvare for andre enten her af Byen eller fra andre Steder under et Lod Sølv til Byen.

Og som det befindes, at Husmændene nu paa nogle Aars Tid har besværet Byen med en stor Mængde af Faar og Gæs, da er det af menige Saxild Bymænd samtykket og vedtaget, at ingen Husmand maa have eller holde meget Fæmon af nogen Slags uden aleneste 5 Faar, to Gæs og en Gasse, uden de, som nu Aar 1.19 have gjort Græsjevning for Ko, skal nyde den for Betaling, saa længe han den vil have; befindes nogen sig derimod at forse, bøde for hver Dag og Nat, det befindes, efter at Græsjevningen er gjort, en Skjæppe Byg.

Endnu er samtykket af menige Saxild Bymænd, at saasnart Sæden er ført i Jorden, skal hver Mand være tilladt at tage et Føløg i Tøjr i Vangen uden nogen Vide at betale. Skulde det befindes, at nogen enten for Naboer eller andre udenbys Venner under et Skin ville tuske (?) eller tilkjøbe sig et for at skade sin Næste, skal han bøde dobbelt Vide efter vores Bylov, om det kan befindes at være sket; men skulde nogen føre flere i Vangen, som er imod Byloven, enten Gaarden er liden eller stor, skal bøde efter Bylovens 7de Kap.

1731 den 14de Maj blev af Oldermænden Simon Simonson opnævnt sex af Saxild Bymænd, nemlig Anders Sørensen, Jørgen Nielson, Peder Andersøn, Rasmus Rasmussøn, Peder Rasmussøn og Christen Erichsøn, som vedtog, at hver Mand af Saxild Gaardmænd skal efterdags sanke Stene rent

af deres Agre, og ingen maa lægge enten paa eller over Kleppen, men skal enten strax, hvor de ligge, age dem bort eller at pløje dem ned, og om nogen enten Nabo eller Gjenbo nogen Urigtighed udi sligt skulde befinde, da tillader Vedtægten dem at tage tvende uvillige Mænd, hvor de dem forekomme, enten i Mark eller og hvor de ere, og hvem som dette Syn nægter, betaler en Skjæppe Byg til Byen, og hvem som findes fældet for Synet, betaler en Skjæppe Byg til Byen for hver, som det findes, og ingen maa aflægge Stene paa andres Jord eller Skifte i Marken. Hvem nogen af dette ovenmeldte imod gaar, betaler enhver Part og for hver Gang en Skjæppe Byg til Byen. Oldermændene tillige med de 6 opnævnte Mænd denne Vedtægt paa menige Saxild Bymænds Vegne med deres Hænder testerer. (Underskrifterne.)

Forevist for Retten paa Hads Ning Herredsting Mandagen den 2den Oktober 1758.

Testerer Knud Engelbretsen.

Eftersom det er samtykket af Saxild Bymænd tillige med Præst og Degn, at hver Mand vil betale til en Skolemester her i Byen aarlig 8 β danske for at holde vor Skole i Stand med en Skolemester til Hjælp for dem, som have Børn, og hver Mand, som har Børn, koster en Uge, og om de have flere end et Barn, da at betale for hvert mere end et Barn 2 β hver Uge eller koste for hvert Barn, som kan være hver Mand til Nytte og Gavn og ingen Mand til Skade. Og om der er noget fremmed Barn at gaa i Skole, da at betale for hver Uge 2 β eller at koste for det Barn.

Hvad forberørte otte danske Skilling til Skolemesteren i Saxild aarlig at betale, vedgaar jeg gjerne, eftersom foreskrevet staar; men alt andet, som her udi indeholdes, hvad mig angaar, akkorderes ikke, da jeg vel selv vil vide at belønne Skolemesteren. Saxild den 23de Maj 1763.

C. F. v. Heye¹⁾. (De andre Underskrifter.)

Eftersom det er samtykket af Saxild Bymænd, at ingen efterdags enten i By eller uden By maa af nogen Bymænd loves noget i Skoven enten Torn eller af hvad Navn det

¹⁾ Præst i Saxild 1756—1780.

være maa under 1 Rd. Vide. Ligeledes er det forbudet for Saxild Bymænd, at ingen maa understaa sig i at hugge Tækkevænder, den ene paa den andens, og ej at hugge nogen inden en vis Dag, som bliver foresat af samtlige Mænd. I lige Maade er det og efter samtlige Bymænds Samtykke, at ingen af Granderne maa understaa sig i at give nogen Karle Sæd eller fremmede Husmænd; men skulde nogen ville give vores egen Husmænd Sæd, er det dem tilladt, men ingen anden under 4 Rd. Vide til Byen, og det efter kgl. aller-naadigste Forordning af Dato 23 Marts 1770¹⁾.

Endelig er bag efter Gyllings Afskrift gjort følgende Tilføjelse:

Eftersom vi samtlige Bymænd tillige med Præst og Degn ere blevne forenede om at koste Skolemesteren Byen om, tillige aarlig at erlægge de forberørte 8 β af Gaarden, da stadfæste vi dette ved vore Hænders Underskrift til en uryggelig Vedvarenhed baade for os og vore Efterkommere. Hvorfore ombedes vor Sognepræst velærværdige Hr. Heye med os at underskrive.

Saxild den 8de Oktober 1775. (Underskrifterne.)

Højskoleforstander N. Andersen i Saxild har velvillig meddelt følgende Oplysninger om den i Byloven nævnte Morgenbøn. Da han i Aaret 1858 blev kaldet til Saxild som Skolelærer og Kirkesanger, holdtes Morgenbønnen tredie Juledag, tredie Paaskedag, tredie Pintsedag, Hellig tre Kongers Dag, St. Hansdag og Mikkelsdag, og den blev endnu holdt Aaret ud og i 1859. Ved Degnegildet — et lille Gilde, som Skolelæreren stedse har gjort Lille Juleaften for Mændene, efterat han om Dagen har modtaget Fourage og Kornløn in natura — 1858 samlede Mændene Morgenbønspengene sammen, omtrent 8—9 \mathcal{L} , hvortil hver Mand gav, saa vidt erindres, 6 β ; to Mænd skulde, efter hvad der sagdes, betale mere, men hvor meget mere, huskes heller ikke. Af disse Morgenbønspenge fik den afgaaede Formand i Embedet Halvdelen. Men ved Julegildet 1859 meddelte et Par

¹⁾ Jfr. J. Saml. 5, 338 Anm.

Mænd, at de havde besluttet ikke mere at give Morgenbønspenge, og som Følge deraf hørte Læreren op med at holde Morgenbøn. Den ene af disse to Mænd er nu død; men den anden skal nogle Gange siden have ytret sin Beklagelse over, at Morgenbønnen er holdt op.

Naar Morgenbønnen blev holdt, Kl. 10 om Formiddagen, blev der sunget en Psalme, derefter læst en Bøn af en eller anden Andagtsbog, f. E. Bojsens, eller ogsaa en, Læreren selv havde skrevet, og til Slutning atter sunget en Psalme. I det mindste i én Gaard, men vistnok ogsaa i flere, var det Skik, at Tjenestefolkene havde fri den Dag, der holdtes Morgenbøn, naar de gik til denne, ellers ikke, men dog først efter Morgenbønnens Afholdelse. Det antages, at denne Morgenbøn er Aarsag til, at Tjenestefolkene i Saxild hidtil have haft Frihed, især om Eftermiddagen, alle de Dage, da den holdtes; men selv uden den vilde Mikkelsdag mulig alligevel have været Helligdag; thi i Hads Herred holdes Mikkelsaften hellig, Folkene faa Suppe o. s. v., og dette er deres Høstgilde.

Der findes endnu i Saxild en Bylov, der er et Udtog af ovenstaaende og som følges, om end ikke i alle Ænketheder. Naar en ny Mand kommer til en Gaard i Byen, maa han gjøre et saakaldet Indgangsgilde for de øvrige Gaardmænd med deres Koner. Efter Maaltidet, som bestaar af kogt Flæsk m. m., bliver Byloven oplæst, og han maa da underskrive den, hvorefter Mændene ønske ham »walkommen i wo Law« i hans eget Hus, og derpaa er der Musik og Dans. Ogsaa har man endnu bevaret »Byens Kjæp«, hvorpaa Mændenes Navne, de gamle, ere skrevne.

Veierslev og Aigt Sogne.

Af J. Christensen.

De tvende Sogne Veierslev og Aigt, der ligge i det sydvestlige Hjørne af Houlbjerg Herred i Viborg Amt, have altid været nøie forbundne med hinanden og udgjorde tilsammen i ældre Tid et eget Birk under Navn af Veierslev Birk og havde saaledes tilfælles sit eget Birkething. Det ligger vel nærmest at antage, at denne Rettighed først er forundt Veierslev Kloster, der, som det utvivlsomt kan antages, eiede den største Deel af Jordegods og Tiender i Sognene, ligesom denne Birkerettighed i Middelalderen findes tillagt andre geistlige Stiftelser over det til disse liggende samlede Jordegods. Saaledes havde det tæt søndenfor Veierslev Birk i Gudenaadalen liggende Augustinerkloster Tvilum Birkerettighed over det Klosteret tilhørende omliggende Gods, om hvilken Rettighed Kong Hans 1495 udstedte Stadfæstelsesbrev paa, »at dette Gods maa og skal til evig Tid blive et frit Birk« (Æ. Ark. Regst. II, S. 50). Saaledes udgjorde ogsaa det næst søndenfor dette liggende daværende lille Sminge Sogn et eget Birk, en Rettighed, der sandsynligviis i sin Tid var erhvervet af det i Sminge værende gamle Kloster. Som paa disse og mangfoldige andre Steder, hvor der gaves samlet Jordegods, er der vistnok ogsaa givet Klosteret i Veierslev Birkerettighed over dets samlede Jordegods i Veierslev og Aigt Sogne. Denne Birkerettighed vedligeholdtes meget længe efter Reformationen og efterat Klostergodset var gaaet over til verdslig Eiendom, idet

saavel Veierslev som Tvilum Birk udtrykkelig anføres i den Synsforretning, som 1645 foretoges efter den svenske Krig samme Aar over den Aarhus Stift tilføiede Ødelæggelse, og Veierslev nævnes endnu som et eget Birk i A. Berntsens Danm. og N. frugtb. Herlighed af 1656 (1 Bog S. 191 og 233, hvor Birket feilagtig er anført under Støvring og Gierløv Herreder). Birkerettigheden maa først være ophævet i sidste Halvdeel af det nævnte syttende Aarhundrede og lagt ind under det da oprettede Grevskab Frisenborg Birkething. Disse 2 Sogne have altsaa fra den ældre Tid staaet i nøie Forbindelse med hinanden, endog førend de efter Reformationen forenedes til et Præstekald.

Veierslev Sogn.

Til dette Sogn hørte før Reformationen, foruden Kirkebyen Veierslev, Byerne Borre og Truust samt Katvad Mølle. Længere tilbage i Tiden — før 1350 — laae tillige i Sognet Ridderborgen Ilesborg med Mølle og Byerne Knubdrup og Sønderby.

Kirkebyen Veierslev hører til de gamle Adelbyer, som ere kjendelige paa de i Jydske Lov (I, Kap. 56) omtalte 4 Veie, der i Byens Midte krydse hinanden, og hvor Bystævne indtil den senere Tid holdtes paa en aaben Plads, ved hvilke Byens fælles Anliggender forhandlede og afgjordes. Byen har vistnok fra den ældste Tid kun bestaaet af 8 hele og 2 halve Boel, eller hvad der senere kaldtes Heel- og Halvgaarde, foruden den nedenfor Byen ved Gjælaa liggende eenlige Gaard Aagaard, og af ganske faa Gadehuse, alt liggende i en Strækning fra Vest til Øst med Præstegaard og Kirke i Byens Midte. Den til Byen hørende Mark havde den ikke ubetydelige Udstrækning af $\frac{7}{8}$ Miil ligeledes fra Vest til Øst, fra Gudenaas til Aigt Sogneskjæl, og begrændsedes mod Syd og Nord af 2 mindre Aaløb, i en Afstand af lidt over $\frac{1}{4}$ Miil fra hinanden, begge løbende i Vest mod Gudenaas. Af disse Markjorder bestod den allerstørste Deel af udyrkede Fællede, paa Byens vestlige og nordlige Side bevokset med Skov, som paa disse 2 Sider næsten omgav Byen og fra det muldrige Høiland langs Borre Aaens sydlige

Bred trængte sig ned i den sandige Gudenaadal, heelt ned mod Gudenaå. Paa Byens Østside var derimod en sammenhængende Lynghede med Kjørstrækninger, der strakte sig fra Byens Nærhed til omtrent $\frac{1}{4}$ Miil fra Byen, hvor Heden afløstes af et Stykke dyrket Mark, og fra dette gik Lyngheden afvexlende med flade Kjørstrækninger til det lille Aaløb, som danner et naturligt Skjæl imellem begge Sogne. Men paa disse Hedestrækninger maatte Lyngen dog, paa det af Muldjord med Leerunderlag bestaaende Jordsmon, ligge i stadig Kamp med den vilde Kløver, der viste sit Herredømme ved at strække sine Blomsterknopper op over Lyngtoppene. Det dyrkede Stykke Mark, der laae særskilt fjernet fra Byen, næsten omgivet af Lyngheden, vil siden blive berørt, naar den nedlagte By Knubdrup bliver omtalt. Den dyrkede Mark omkring Hovedbyen var, som sædvanligt i ældre Tider, da Agerbrug ikke var Befolkningens Hovednæringsvei, medens Kvægavl var den vigtigste Næring og Indtægtskilde, kun af et ringe Omfang i Forhold til Nutiden. For en stor Deel af de ældste Byer var det indtil Bymarkernes Udskiftning, og er tildeels endnu, ikke vanskeligt at bestemme, hvor langt den dyrkede Mark strakte sig ud fra Byerne, idet de indhegnede Forter, som i Fællesskabets Tider vare saa nødvendige for Fædriften igjennem den dyrkede Mark, og hvis Brede i Jydske Lov (I, Kap. 56) bestemmes til 15 Favne¹⁾, ikke gik længere ud fra Byen end til de naaede den aabne Fællede. Hvor der ikke var tilstrækkelig Skov eller Gjørdselhugst i Nærheden af Byen, indhegnedes disse Forter med Jorddiger, hvoraf der ved mange Byer endnu gives Levninger. Ved Veierslev By gives saaledes kun meget svage Spor af disse Forter, da her var god Gjørdselhugst, saa Forterne kunde indhegnes med Gjørde og derfor forlængst ere blevne næsten ukjendelige.

Byen har endnu, skjøndt den tiloversblevne Skov ligger længere fjernet, en ret smuk Beliggenhed paa en jevn Banke, som mod Vest skyder sig ud imellem Borre Aa og Gjælaa med jevnt nedadgaaende Skraaninger, saavel mod disse Aaløb som i Vest mod Gudenaadalen; men i ældre Tid maa

¹⁾ De snevrere Forter i selve Byerne, fra Gaardene til den alfare Vei, kaldtes Gyder.

Byens Beliggenhed have været endnu smukkere, idet den da næsten var omgiven af mægtige Bøge- og Egeskove, medens den nu kun er omgiven af veldyrkede frodige Korn- og Græsmarker.

Byens ældste og maaskee oprindelige Navn har vistnok været Wythysløf, saaledes som Sognet skrives 1355. At Klostermunkene have skrevet dette Navn som Witherslef i et Dokument af 1203, er saare rimeligt. Efter et latinsk Skjødebrev af 1345 og i flere senere Dokumenter skrives Navnet som Wettersleff, forsaavidt man kan stole paa Af-skriverens Nøiagtighed (Æ. Ark. Regst. II, S. 182), men i et Opladelsesbrev af 1493 skrives Navnet først som Veyersleff, saaledes som det ogsaa skrives i den ovenfor nævnte Synsforretning over Veierslev Birk af 1645, hvorimod Navnet i Dan. og N. frugtb. Herlighed er deels Vejerslef og deels Veggersleff, saa Navnet der er ganske uefterretteligt, dog fremgaaer af alt det Anførte, at Overgangen til det blødere Navn Veierslev ikke er saa ganske ny. At Navnet skulde have sin Oprindelse af Vith, Skov (oldn. Viðr) synes ikke at rime sig eller passe ind i de oldnordiske Ordformer og deres Sammensætning. I Almuedialekten (Aabsyssel) udtales Navnet som Vehsløu, hvilken Udtale bedst stemmer med det oprindelige Navn Wythysløf.

I Veierslev By, ved den vestlige Side ned mod det sydvestlige Hjørne af Kirkegaarden, laae forhen Veierslev Munkekloster, hvorefter en Brønd og et Kjær tæt sydvest ved Byen endnu bærer Navn. Der skal endnu i Slutningen af forrige Aarhundrede være funden Steen- og Muurlevninger satte i Kalk nede i Jorden, hvor Klosteret har staaet. Naar dette Kloster er anlagt og til hvad Munkeorden det hørte, er nu heelt ubekjendt. Der har, besynderligt nok, endogsaa hersket Uvished om, hvorvidt her nogensinde har været et Kloster, idet enkelte historiske Forfattere (Suhm) have formeent, at Witherslef kunde henføres til Veierslev paa Mors, hvilket nu beviisligt er ganske urigtigt. Det synes efter de nu forhaandenværende Omstændigheder og den Magt og Velstand, Klosteret havde hævet sig til i sidste Halvdeel af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, at det maa skrive sig fra en meget tidlig Tid; især naar man lægger Mærke til, at Klosteret existerede og havde sin

Abbed allerede 1203, kan det med Føie antages at have været et Kloster af Benediktinerordenen eller af de mindre, meget tidlig oprettede Benediktinerabbedier, og da Alling Kloster, der formedelst sin Ælde upaatvivlelig ogsaa var et Kloster af denne Orden, ved Veierslev Klosters Ophævelse blev dets Arvetager, hvilket jeg i det Følgende vil søge at paavise, saa synes Alt at pege hen paa, at Veierslev Kloster har hørt til denne Orden. Skjøndt der er yderst faa skriftlige Holdepunkter at benytte og støtte sig til i denne Sag, er der dog enkelte, hvis Paalidelighed man ikke med Grund kan drage i Tvivl.

Der har indtil den senere Tid kun været een eneste af Veierslev Klosters Abbeder, en Ingemar, hvis Navn har været bekjendt. Han nævnes i et latinsk Dokument af 1203, idet han under Navn af Ingemarus abbas de Witherslef har underskrevet et Aarhus Biskops Brev tilligemed en Prior af Rind (Ringkloster) og nogle andre Kanniker (Daug. Klosterhist. S. 424). Men ved i Aaret 1836 i Anledning af den ved Kirken værende Runesteen at foretage en nøiagtig Undersøgelse af Kirkens Omgivelser, fandt jeg paa Kirkegaarden skjult under Græsdækket 2 af de ældgamle smalle Ligstene, begge med et udhugget ophævet Kors paa Hovedenden med en derfra gaaende Stav (Munkestav) langs ned ad Midten. Den ene Steen har en Længde af 2 Alen og 3 Tom., en Brede af 18 Tom. i Hovedenden og noget smallere ned mod Fodenden, Korset er 15 Tom. og i Hjørnerne mellem Korsets Vinger er udhugget en melonformet Blomst. Under Korset er tværs over Stenen en Indskrift i 2 Linier med ophævede Bogstaver, der bestaaer af en besynderlig Sammenblanding af almindelige latinske Bogstaver og snørklet Munkeskrift. Den øverste Linie forstaaer jeg ingenlunde at udtyde, da den synes at bestaae blot af Begyndelsesbogstaver, hvorimod den nederste Linie, der bestaaer af Bogstaverne U P E. A. V., som jeg antager skal læses som Ub(b)e A(bb)as V(it)herslef). Skriften har i sin Form og Sammenblanding megen Lighed med den i Annaler f. nord. Oldkynd. for 1854 (S. 318) anførte Indskrift paa en Ligsteen over Præsten Mikael i Esbønderup af 1330, hvilken Alder jeg formener denne Ligsteen i Veierslev omtrent ogsaa har. Staven paa denne Steen har en stor rund Knop foroven, og

omkring Randen af Stenen er en Indfatning af ophøiede snoede Sirater. — Den anden Steen er lidt mindre, kun 1 Alen 18 Tom. lang og ligesom den forrige 18 Tom. bred i Hovedenden og noget tilspidset til Fodenden. Korset er her kun 11 Tom. Under Korset staaer tværs over Stenen, paa begge Sider af den fra Korset ad Midten nedgaaende Stav, Indskriften ARAREG'A. (Araregus Abbas) med fordybede Bogstaver i een Linie med tydelige ældre latinske Bogstaver og Stenen omgivet af en Ramme med svagt indhugne Sirater. Disse Stenes Forarbejdning har en kjendelig Lighed med den ved Sal Kirke værende større Runeligsteen (see P. G. Thorsen Runemindesmærker S. 276 og F. Hvass om Personer og Fam. af Navnet Hvas Indledn. III, XIII). Ligstenene, der øiensynlig ere fra det 13de eller Begyndelsen af det 14de Aarhundrede og begge lagte over 2 af Veierslev Klosters Abbeder, ligge endnu omtrent paa Findestedet og ville i Fremtiden blive fredede. Det kan vist med Sikkerhed antages, at disse Abbeder ere begravne i selve Kirken og Stenene efter Reformationen, formedelst Kirkens Forsyning med Kirkestole, ere optagne og henlagte paa deres nuværende Plads paa Kirkegaarden.

I Pont. D. Atlas (IV, 427) anføres, at der i Begyndelsen af forrige Aarhundrede skal have været gamle Breve tilovers i Veierslev Kirke, der have berettet, at en Hermand paa Ibensborg ved Navn Erik Staale skal have hjulpet til Kirkens Bygning. Naar man veed, at Meddelelserne til Danske Atlas grunder sig væsenligst paa Præsteberetninger indgivne til Prokantsler E. Pontoppidan forinden hans Død 1764, maaskee medens den kundskabsrige og begavede Hr. Esmarck var Præst i Veierslev, kan man neppe drage Beretningens Sandhed i Tvivl, og efter al Rimelighed ere disse Breve, ligesom meget Andet, ødelagte under den Reparation, der foretoges med Kirken i Aaret 1713. Naar der i disse gamle Breve siges, at Erik Staale har hjulpet med Kirkens Bygning, maa dette ingenlunde forstaaes saaledes, at det var den oprindelige Kirkebygning, han hjalp med at opføre. Kirken i Veierslev hører, efter den Stil, hvori, og det Materiale, hvoraf den er opført, til en af de ældste Kirker, idetmindste paa denne Egn. Den er i det væsentligste opført af Sandahl, kun paa enkelte Steder med

Granitsokke med Skraakant i Rundbuestil og af den usædvanlige Form med gjennemgaaende Langhuus uden særskilt Korbygning, med sædvanlig halvrund Korafslutning (Apsis), uden Taarn, og den har vistnok oprindelig havt fladt Bjælkeloft over det Hele, ligesom den endnu har i Langhuset. Alt dette synes at vise hen til, at Kirken maa være opført i Slutningen af det 11te eller første Halvdeel af det 12te Aarhundrede. At der fra den Tid skulde gives skriftlige Efterretninger om Erik Staaes Deeltagelse i Kirkebygningen, har ikke nogen Sandsynlighed for sig, da der vist neppe i dette Tidsrum og paa dette Sted gaves saa Skrivekyndige, at de kunde og vilde herom udstede Breve og Beretninger. Men efter Klosterets Anlæg og efter at Klostermunkene havde faaet den tæt op til Klosteret liggende Kirke i Eie for at benytte den som Klosterkirke, har de snart taget fat paa at omdanne Kirken til dette Brug. Der blev da til Langhuset af tilhuggen Granit opført 2 Sidebygninger tæt ved den østlige Ende, saa Kirken blev en regelmæssig Korskirke med en længere Arm mod Vest og over Koret indbyggt een og tværs over Korsfløiene tre Hvælvinger, alt i lav Spidsbuestil, saa vi med nogenlunde Bestemthed kan vide, at dette Arbeide er foretaget i sidste Halvdeel af det 13de eller først i det 14de Aarhundrede. At disse Tilbygninger ere foretagne af Klostermunkene, synes tilfulde at godtgjøres ved, at der paa Østsiden af den nordre Korsfløi er anbragt en Indgangsdør, foruden de sædvanlige paa Langhusets begge Sider værende Døre, og denne særskilte Dør har sandsynligviis blot været til Benyttelse for Munkenes Adgang til Kirken, især da den var anbragt paa et næsten skjult Sted paa den fra Byen vendte Side. Det maa selvfølgelig være disse Tilbygninger, Erik Staae har ydet Klosteret Hjælp til at opføre og som dets skrivekyndige Munke har villet forevige ved at give Beretning herom til Efterkommerne i et Dokument, som skulde opbevares blandt Kirkens Brevskaber, formodentlig i den forhen i Kirkens Kor staaende smalle, stærktbeslagne, med 3 store Laase forsynede Egekiste, der havde Udseende af at være fra meget ældgamle Tider. Skade, at baade Kiste og dens Indhold er borte.

I Begyndelsen af dette Aarhundrede var endnu bevaret

et Sagn i Folkemunde, at den sorte Død som en blaa Taage kom fra Nord og Øst og udbredte sig over Jylland. Sagnet berettede, at den rasede saa stærkt i denne Egn, at der i Byen Bjerring blev kun en eneste Mand tilbage, og da Pesten var ophørt, gik han ud paa Bakkerne ved Byen og saae da, at der i Syd opsteg Røg, hvorefter han vandrede sydpaa, til han naaede Borre, hvor kun en eneste Kvinde var tilbage af Befolkningen, hos hvem han forblev og som han hjalp med at faae lidt af Marken dyrket. Det forholder sig vistnok med dette Sagn, som med saa mange andre af lignende Art, at det meste deraf er Digt eller i al Fald Overdrivelser, som historiske Beretninger ikke kan hjemle; men Sandhed er det dog, at Eggen heromkring og i Særdeleshed Veierslev Sogn blev meget stærkt hærget af denne Pest, hvorved ikke mindre end 2 af Sognets Byer, Knubdrup og Sønderby, heelt bleve lagte øde og disse Byers Marker siden lagte under Veierslev By. At denne sidste By ogsaa har lidt meget af Pesten, synes at fremgaae af, at Kong Christian den Førstes Domsbrev af 1472 endnu 100 Aar efter taler om »Wetterslef by, gaarde och boell, øde och bygt« (Æ. Regstr. II S. 183), og at Sagnet i det Hele har været stærkt medtaget, viser sig endnu den Dag idag, idet der paa Veierslev Kirkegaards nordre Side er en Jordforhøining hidrørende fra, at de Mange, der bortreves af den sorte Død, her ere nedlagte i en fælles Grav. Sagnet herom har med stor Eenstemmighed og Bestemthed vedligeholdt sig til Nutiden. Da Klosteret var i Velstand kort forinden denne Pest, hvilket synes tilfulde at fremgaae af dets betydelige Byggeforetagende paa Kirken og af det Jordegods, Klosteret ved dets Ophævelse efter al Sandsynlighed efterlod sig som Arvegods til det nærliggende Alling Kloster (et Kloster kunde jo ikke bestaae uden Jordegods), synes det at ligge klart for, at Klosteret i Veierslev er ophævet formedelst den sorte Død 1350, idet Alling Kloster i de næstpaafølgende Aar kom i Besiddelse af alt det Gods, der efter al Rimelighed havde hørt til Veierslev Kloster. Der gives et Uddrag af et Thingsvidne fra 1435, saaledes som det findes i Registraturen over de nu tabte Allingklosters Breve, som jeg her ordlydende vil anføre: »Pergmetz tings wintne off Holberg herretztig att Wettersleffby, Knubdrup marck, der øde er, Synderby

marck, Akthe by och ahl Akthe Fong, Tungelund, Mumdrup, med theris tilliggelsze haffuer weritt til Alling closter j rolig heffdt¹⁾. Naar der bruges det Udtryk »rolig heffdt« uden at angive Tid, saa forstaaes herved et ikke mindre Tidsrum end 40 Aar upaaklaget. For endnu nøiagtigere at paavise, til hvad Tid Alling Kloster er kommet i Besiddelse af de i anførte Thingsvidne omtalte Eiendomme, vil jeg endnu anføre et Dokument. Paa Skorup Mark er et lille Stykke Jord, grændsende til Veierslev Mark, der tillige med alle øvrige Eiendomme faldt i Alling Klosters Skjød og Eie. Der er om denne lille særskilte Jordlod udstedt adskillige Dokumenter for at bevise Klosters Eiendomsret til samme mod Angreb af Andre, af hvilke Dokumenter jeg vil anføre det ældste af 1418 ordret efter Registraturen saalydende: »Perg. sjønsbreff aff Giernherritzting att thend jord paa Skoutrup marck er graffuen steenitt och stabbelitt fran Skoutrup marck och jord till Wettersleff marck, och haffuer verit j Alling closters vere j LX aar och miere²⁾. Her have vi et fast Punkt, som klarligen viser, at Alling Kloster kom i Besiddelse af dette Jordstykke forinden 1358 og at Klosteret havde sørget for at faae det tilbørligt lagt sammen med dets øvrige tilfaldne Eiendomme i Veierslev Sogn. Dette Stykke Jord blev engang efter Reformationen givet til Degnen i Veierslev, man siger som Faddergave — maaskee af Johan Høicken eller en følgende Lehnsmand — og denne lille Marklod hører endnu til Lærerembedet i Veierslev³⁾. Der kan saaledes med god Føie drages den Slutning, at ogsaa Veierslev Kloster, ligesom det øvrige Sogn, er blevet stærkt hjemsogt i de 3 Aar fra 1348—50, Pesten varede, og at Størstedelen af disse maaskee velnærede Klostermunke, der mulig ogsaa have ydet de betrængte Naboer saavel

¹⁾ Æld. Arkiv Regst. II. S. 182.

²⁾ Æld. Arkiv Regst. II. S. 183.

³⁾ Et Sagn — der maaskee har givet Anledning til den Antagelse, at Veierslev Kloster havde baade Munke og Nonner — beretter: »at et Fruentimmer fra Klosteret (Alling Kloster) havde baaret Degnens Barn i Kirke og derfor givet dette Stykke Jord til Degnen som Faddergave«. Dette maa snarest have været Johan Høicken, da han var forlehnnet med Alling Kloster som brugeligt Pant og var den eneste Lehnsmand, som boede paa Klosteret.

aandelig som legemlig Hjælp, saaledes ogsaa har maattet bukke under i denne gruelige Landeplage, hvorefter de i Klosteret overblevne Munke ere tyede til det ved Nabo-sognet liggende Alling Kloster og dertil have lagt det forladte Kloster tilligemed Kirker og øvrige Eiendomme i Veierslev og Aigt Sogne, noget der forresten ikke er uden Sidestykke i Klosterhistorien; saaledes blev Benediktinerklosteret i Glenstrup ophævet i Midten af det 15de Aarhundrede og dets betydelige Midler lagte til Mariager Kloster o. fl. Lign. Paa anden Maade end denne kan man ikke ret vel forklare sig, hvorledes Alling Kloster paa een Gang kom i Besiddelse af dette samlede Gods, der ikke i Fortegnelsen over Alling Klosters Breve er omtalt med et eneste Ord enten som kjøbt eller paa anden Maade erhvervet, hvilket ellers pleier at være Tilfældet. Der er saaledes god Grund til at antage, at den sorte Død har foranlediget Veierslev Klosters Ophævelse i de næstpaafølgende Aar efter 1350, og mulig har den foran nævnte Ubbe været en af Klosterets sidste Abbeder, hvilket synes nærmest at samstemme med Ligstenens formeentlige Alder. At der, som Daugaard og Flere formene, foruden dette Kloster har ligget et andet paa Borre Mark, beroer ganske paa en Misforstaaelse og finder ikke Hjemmel nogensteds, ei heller har der i den nærmeste Fortid været mindste Spor deraf.

Der siges i Pont. D. Atlas IV. S. 427, at Veierslev Kirke »er 1713 anseligen repareret af Grev Christian Friis«. Det var rigtignok den Slags Reparationer, som baader Kirker lidet. Den søndre Korsfløi blev da nedbrudt og de deriværende hugne Kvadersteen anvendte deels til at tilmure den derved fremkomne Aabning i Langhuset og deels til at indmure hist og her i Kirken, hvor Ahlen var hensmulret, hvorved Kirken fik et underlig broget Udseende, og mulig Resten af Stenene ført til Aigt og der anvendt til Kirkens Forlængelse. Ligeledes blev Korrundingen nedbrudt og nogle af Sokkelstenene anvendte til dermed at tilmure Munkenes Indgangsdør paa den nordre Korsfløi. Ved Borttagelsen af den ene Korsfløi tabte Langhusets Side-muur sin Modstandsevne til at modstaae den midterste Hvelvings Tryk, saa Muren efterhaanden blev skudt ud, især, som der siges, — ved Jordrystelsen den 1ste November 1755,

og blev næsten faldefærdig. Kirken blev rigtignok dengang forsynet med et lille Træspir paa dens vestlige Ende af en ganske smuk Form, som for Brøstfældigheds Skyld for omtrent 50 Aar siden blev nedtaget og et nyt opsat, der var det ældre ganske uligt. Som der i Traps Stat. topogr. Beskr. af Danmark (2den Udgave 5, S. 479) er anført, er Kirken i Aaret 1854 istandsat, men naar der sammesteds anføres, at Kirken »ved Restaurationen er tildeels heelt nedreven og atter opbyggt«, da forholder dette sig ingeniunde saaledes; en Stump af den udskudte Sidemuur blev vel nedtagen og igjen opført med Muursteen og staaer nu nogenlunde lige indtil videre, forresten staaer Kirken som forhen i sin gamle Form, naar undtages, at dens Blytag er ombyttet med Skiffer og indvendig forsynet med en Muurforskalling og Jernvinduer indsat, hvorved den maaskee tabte ikke lidet af sit gamle ærværdige Udseende. Fra Langhusets vestlige Ende blev da ved en Tværmuur aflukket et Rum, hvorpaa der nu 1875 er opført et lille i Kirken indbyggt Taarn med et rankt Spir, og har den i denne Henseende vundet, men den søndre Korsfløi og Korsrundning har den tabt; hvor vidt Kirkerne vinde ved saadanne Forbedringer, kan jeg som Lægmand i dette Fag ikke bedømme. Kirkens Vanskjæbne er vist ikke saameget Bygherrens som Fortidens ukyndige Bygmestres Skyld.

Kirkens udvendige Længde er $42\frac{1}{2}$ Alen og dens Brede ligeledes udvendig kun $13\frac{3}{4}$ Al. Tvermaalet over Korset, medens den søndre Fløi stod, var netop det dobbelte af Kirkens Brede nemlig $27\frac{1}{2}$ Al., Breden af Korsbygningen er $11\frac{3}{4}$ Al. og Afstanden fra denne til Kirkens østre Gavnl er $7\frac{1}{2}$ Al., saa Korsets længere Arm mod Vest er $19\frac{1}{4}$ Al. — Kirkens Indgangsdør, som før var paa Midten af denne forlængede Korsarm, blev ved Taarnets Opførelse 1875 tilmuret og Indgangen anbragt fra Vest med en lille Forhal under Taarnet istedet for det nedbrudte Vaabenhuus. Den nordre forlængst tilmurede Indgangsdør har en Rundstav paa Karmstenen og lidt udsirede Fodstykker og Kapitæler, men Overliggeren ganske flad. Hvorledes den søndre Indgangsdør har været beskaffen, kan nu ikke vides, idet Granit Karmstenene, der vist har været mere forsirede end den nordre Dørs, forlængst ere borttagne — mulig ved det nu

nedbrudte Vaabenhuses Opførelse ved »Forbedringen« 1713 — og Døraabningen, der nu ikke saaes udvendig fra, omgivet af store Ahlstykker. Kirkens Kor udgjør kun det 6 Alen lange Rum, der overspændes af den østlige Hvælving. Altertavlen er fra 1595, af simpelt Arbeide uden Kunstværk — der er maaskee ikke levnet Klostermunkene Tid til at faae en passende Altertavle anskaffet til deres Klosterkirke. Det i D. Atlas omtalte Epitaphium paa Korets nordre Væg over Præsten Anders Vinding er endnu tilstede og i god Stand, hvorimod den omtalte Flise over hans Grav er borte ligesom Epitaphiet over Præsten Gregers Tomesøn. Den ældre simple Granit Døbefont, hvoraf den øverste Deel staaer i Præstegaardens Have og Fodstykket paa et andet Sted i Byen, blev 1854 afløst af en ny af Terracotta af smukt Arbeide, som dog samstemmer mindre vel med Kirkens øvrige Udstyrelse. Den østlige Deel af Langhuset indtages af de tvers over Korsbygningen anbragte Hvælvinger, derimod har den øvrige Deel gammelt fladt Bjælkeloft. Prædikestolen med Lydhimmel er 1717 skjænket til Kirken af Kjøbmand og Skipper Niels Pedersen Borre af Randers — eller rettere hans Efterladte —. Han var født i Borre og en Indskrift nedenomkring Prædikestolen berettede, at han Julenat samme Aar med sit Skib Emanuel tilligemed otte Mennesker gik under med Mand og Muus paa Søen imellem Norge og Danmark. Denne Indskrift, der næsten ordlydende er indført i D. Atlas (IV S. 427) er nu overstrøgen med Maling og ganske udsløttet. Prædikestolen, der bæres af en lille Træfigur forestillende Moses med Lovens Tavler, har de 4 Evangelister i ophævet Arbeide og er nu heelt overstrøgen med hvid Malning, forøvrigt er Kirken uden Prydelser.

Lige ud for Kirken i Vest, forneden i Kirkegaardsdiget, ligger den fra O. Vorms Tid bekjendte Runesteen. Saavel Stenen som dens Plads var i mangfoldige Aar skreven i Glemmebogen¹⁾, indtil jeg i Aaret 1836 var saa heldig at gjenfinde den under Diget, hvor den næsten heelt var til-

¹⁾ Den findes ei heller nævnt i Fortegnelsen over danske Runestene i Nord. Tidsskr. f. Oldk. 3 Bind 1836 Regist. S. 385, derimod findes den nævnt i P. G. Thorsens Danske Runemindesmærker S. 62.

dækket med Affald fra Kirken og Indskriften langs ad Siden ganske skjult. Skjøndt jeg har gjort mig Uleilighed for at faae den optagen og hensat paa en værdigere Plads, ligger den endnu begravet nede i Jorden. Den er i de senere Aar læst af Hr. Magnus Petersen og dens Indskrift er anført i Traps Beskrivelse af Danm. 2 Udg. 5 D. S. 479 saaledes: »Ivar hug disse Runer over sin Broder Salmi«, hvilket sidste Navn jeg — ligesom Vorm — har læst som Skalmi (Skjalm). Paa den Side af Kirkegaarden, hvorved Klosteret i sin Tid har havt sin Plads, er Kirkegaardsdiget usædvanlig lavt, saa det er kjendeligt, at det hidrører fra en anden og senere Tid end det øvrige Dige. Under dette lave Stykke er Runestenen lagt, rimeligviis ført dertil fra en Høi paa Marken, mulig fra en af de 2de i D. Atlas omtalte Høie, der ligge paa Brinkerne vesten for Byen, eftersom der ingen andre Høie gives i Byens Nærhed.

Angaaende de forlængst sporløst forsvundne Byer Knubdrup og Sønderby kan det ganske vist antages, at Knubdrup har ligget paa det forhen anførte Stykke dyrkede Jord, der laae udenfor den indre Hede, $\frac{1}{4}$ Miil østen for Hovedbyen Veierslev, hvortil Gaardene Veierslevgaard og Drøs ved Bymarkens Udskiftning bleve henflyttede. Knubdrup har, som enhver Torp, bestaaet af idetmindste 3 Gaarde; om Byen har havt flere, kan nu ikke vides. Derimod har Sønderby, især efter Navnet at dømme, efter al Rimelighed ligget sønden ud fra Byen ned mod Aagaard, der hvor Veien gjør en Dreining mod Skorup, og Aagaard været den nederste Gaard i Sønderby. Den har maaskee med Aagaard kun bestaaet af 3 Gaarde, som sammenlagte med Kirkebyen har udgjort 12 hele Boel¹⁾. Disse 2 Byer omtales som øde strax efter

¹⁾ Saavel med Hensyn til Ledingspligten med Udredning af Skibe og Besætning med Mandskab, der ifølge Jydske Lovs II. Bog Kap. 1 paahvilede Byer og Boel (især de, der laae nær Fjorde og større Aar) i Forhold til deres Ansættelse i Mark Guld, som ogsaa fordi der efter bemeldte Lovs I Bog Kap. 52 udfordredes 12 Mand i en By for at aflægge Eed, bestode Byerne i Reglen af et vist Antal Gaarde delelig med 6. I Houlbjerg Herred, hvor Bymarkerne grændsede til Gudena, bestode Byerne Sal af 12 Heelgaarde, Gulle af 12 Halvgaarde, Nøddelund 6; Gjærning med Tind af 12, Danstrup af 6, Hvorslev af 12, Amstrup af 6, Velle af 24 og Houlbjerg ligel. af 24 Heel-

den sorte Pest, saa det er sandsynligt, at de ere gaaede under i denne Farsot og Markerne lagte ind under Veierslev.

Der, hvor Borre Aa gjør en lille Omdreining og afgiver en næsten omflydt Plads, forinden den udgyder sig i Gudena, og lige ved denne større Aaes Bredder laae fordm Ridderborgen Ilesborg næsten ganske omgiven af Borre Skov. Borgen er i Forbindelse med Navnet Erik Ståale nævnt i Dansk Atlas, men vides forresten ikke at være omtalt i vore ældre historiske Beretninger, idet dens Tilværelse er fra en saa fjern Tidsalder, da de skriftlige Meddelelser vare saa yderst sparsomme og Tiderne saa urolige, at der ikke lagdes synderlig Mærke til en saa afsidesliggende i sig selv ikke meget betydelig Borg. I Forhold til andre Ridderborge f. Ex. Djurnæs i Juulsø o. fl. har den kun været af ringe Størrelse efter Borgruinens Omfang at dømme. Ruinen bestaaer blot af en ophøiet Plads med en Længde fra Syd til Nord af 40 Alen og en Brede fra Vest til Øst af 15 Alen, bestaaende af en rødagtig Jord tildeels begroet med Træer og Buskvæxter. For omtrent 100 Aar siden skal der, efter Ældres Fortælling, være opgravet endeel Muursteen, hvilket dog synes at være meget tvivlsomt; derimod er der langt større Sandsynlighed for, at Borgens Bygninger i det væsentligste have bestaaet af lettere Bygningsmateriale, enten Træ eller Kalktuf eller maaskee af begge Dele, idet der ved en Deel af Grundvoldens Udjevning ved Trækbanens Anlæg langs Gudena 1853 ikke i Ruinen fandtes nogen Grundsteen. For omtrent 50 Aar siden henlaae ved en da nærliggende Gaard et større Stykke tildannet Kalktuf, der sagdes at være ført fra Borgpladsen, ligesom der af denne Materie findes flere Smaastumper i Borgens Grundvold¹⁾. Den af Borre Aa næsten omgivne Landtunge eller saakaldte Krog imellem denne Aa og Gudena, hvorpaa Borgen har ligget, kaldes endnu Tuntiskrog — formodentlig af det oldnord. Tun, Toft eller Gaardsplads, Fortov — Denne Borgruins ringe Omfang synes at vise hen til Borgens Anlæg i en

gaarde. See Joh. Steenstrups Studier til Valdemars Jordebog S. 188 o. fl. om Ledingspligt.

¹⁾ Det synes ret morsomt, at en tæt ved Borgruinen boende Skovløber har i Borgruinen indbyggt sig et — Ovnhuus. — Tiderne omskiftes!

meget fjern Tidsalder, ligesom dens Beliggenhed imellem en Skov og den fiskerige, ogsaa dengang seilbare Gudenaabærer Vidnesbyrd om vort ældre Folks og dets Høvdingers Idræt, Færd og Leveviis. Ligesom denne Borg laae der i hiin Tid flere Ridderborge i kort Afstand fra hverandre langs ned med Gudenaabens Bredder. Den nærmeste var Tange i Høibjerg Sogn, Adelsslægten Rosenkrandsernes Forfædres Stamsæde eller Eiendom, hvis Byggeplads — der, som Navnet antyder, maa have ligget yderst paa Tangen, hvor Tange Aa udgyder sig i Gudenaab — ikke mere er kjendelig. Den næste deryed paa den modsatte Side af Gudenaab liggende Borgplads, hvis Voldsted endnu er kjendeligt, er Starkjær i Gjærning Sogn, og noget nedenfor paa Gudenaabens nordre Side laae Rudernes Stamsæde Kjællinghøl. Alle disse ældgamle Borge have ganske havt samme Beliggenhed som Ilsborg, tæt ved Gudenaabens Bredder, hvor en Bæk eller et mindre Aaløb har forenet sig med den større Aa, enten omgivne med Skov eller i store Skoves Nærhed. Ligesom disse Borge har havt saamegen Lighed i Anlæg, har vistnok ogsaa deres Indehavere lignet hinanden i Idræt og Levemaade og Borgene i de følgende Tider omtrent deelt samme Skjæbne. Det er høist sandsynligt, at denne Borg er gaaet tilgrunde strax efter den sorte Død 1348—50. Om »Herremanden Erik Staaale« i Pestens Tid ved Døden er afgaaet — hvis han forresten har været Borgens sidste Besidder — kan ikke vides; men at den er bragt under Kronen i Valdemar Atterdags eller først i Dronning Margrethes Regjeringstid, er forklarligt deraf, at saavel denne snilde Konge som hans statskloge Datter gjorde Alt for at tilegne sig og tilintetgjøre den da fremherskende Adels Ridderborge. Er Ilsborg kommet under Kronen, som der her forudsættes, enten ved Inddragning formedelst Besidderens Død eller paa anden Maade, er det let forklarligt, at saavel Borgen som dens Ladegaard, Borregaard og Mølle endeel Aar efter, ved Mageskifte, som Pantegods ved Salg er afhændet til den efter de Tidens Forhold da meget velhavende Gottskalck Rostrup til Sjelleskovgaard — nu Vedelslund i Framlev Herred — som igjen 1407, maaskee som en Sjølegave forinden sin Død — da han ikke siden nævnes —, aftraadte sine Eiendomme i Borre til Biskop Boe

Mogensen i Aarhus († 23 Decbr. 1424). Mærkeligt nok har denne efter Gods saa begjærlige Bisp samme Aar af en anden af den Tids bekjendte Rigmænd, Eloff Eloffsen Ridder (levede 1340 † 1418) erholdt Skjøde paa en Gaard i Borre, der laae næst op til den af Biskoppen erhvervede Mølle, og har maaskee Bygningen ligget paa denne Gaards Eiendom. Uddraget af disse Skjødebrev af bemeldte Aar 1407 vil jeg efter Æld. Ark. Regist. (II S. 183) anføre ordlydende i Nutidens Stil: »Pergaments Skjødebrev, at Gottsch. Rostrup haver skjødt til Bisp Boe i Aarhus noget Gods i Borre, Borregaard i Veierslev Sogn i Houlbjerg Herred med deres Tilliggelse, Møllested, Dam og Damsbund,« og »Perg. Skjøde, hvorudi Herr Eloff Eloffsen Ridder skjøder til Bisp Boe i Aarhus hans Gods i Borre, Brændgaard i Veierslev Sogn, Houlbjerg Herred, med sin Tilliggelse.« At Borgen forinden den Tid maa være forladt og øde, synes at fremgaa af, at der hverken i det ovenfor af Rostrup udstedte Skjøde eller siden med et eneste Ord er talt om nogen Borg, skjøndt denne hørte sammen med sin Avls- eller Ladegaard Borregaard og den et Par Bøsseskud ovenfor Borgen liggende Mølle. Denne Mølle, der sidst nævnes i et Dokument af 1489, maa noget længere hen i Tiden være nedlagt; thi i et Domsbrev, udstedt 1530 af Kong Frederik den Første, nævnes kun »Borggardt och godtz«; men dens Damsted er endnu kjendeligt. Broen, som lidt ovenfor fører over Borre Aa, kaldes endnu Møllebroen til Minde om den derværende Mølle, ligesom Navnet Borre minder om den forlængst forsvundne Ridderborg.

Paa Veierslev vestre Mark i Gudenaadalen, omtrent 160 Skridt fra Gudena, lige overfor Byen Braarup, var indtil Aaret 1852 endnu den betydeligste Deel tilstede af et vigtigt Mindesmærke fra Oldtiden, nemlig et Thingsted af Skibsform af opreiste Steen. Det havde en Længde fra Stavn til Stavn af 140 og en Brede paa Midten af 30 Alen og havde oprindeligt bestaaet af 26 opreiste omtrent 4 Fod høie Kampesteen, 12 paa hver Side og een noget større og høiere i hver Stavn, hvilke vare reiste hver paa en lille Høi. Af disse Stene vare de 16 endnu tilstede, indtil der det nævnte Aar foretoges Anlæg af en Trækbane for Prampfarten paa Gudena, hvortil de tilbageværende Steen af

Thingstedet bleve tagne, kløvne og anvendte. Den daværende Fæster af Marken, hvorpaa Thingstedet befandtes, Erik Christensen, gjorde vel Indsigelser imod Borttagelsen, men hans Forbud blev upaaagtet. Saaledes forsvandt dette betydelige Mindesmærke om Indretningen af vore Forfædres Retterthing, og er der nu intet andet Spor deraf end de 2 smaa Høie, der have baaret Stavnstenene. Nogle Agre i Nærheden af Thingstedet havde Navn af »Thingagre« og nogle mindre Tværagre kaldtes »Kagsblokker«. Thingstedet laae kun 2000 Alen Sydøst fra Hensborg, og fra Veierslev var en gammel Vei meget kjendelig igjennem Skoven ned mod Thingstedet. Nu er Stedet saavel som den Deel af Gudenaadalen, som ligger i Veierslev Sogn, indtaget til Beplantning med Naaleskov, saaledes som det er antydet paa Mansas Kort.

Af gamle Mindesmærker fra Oldtiden og Middelalderen gives der foruden de anførte meget faa paa Veierslev Mark, hvor Skov og Heder i Fortiden have indtaget det betydeligste Areal og dette kun afgivet utilstrækkelige Midler til Næring for Befolkningen. Kun det skovløse Stykke af Gudenaadalen, imellem den seilbare, fiskerige Aa og Skoven, synes i Oldtiden at have haft en tættere Befolkning, idet der her paa dette korte Stykke, som ligger imellem Gjelaa og Borre Aa, gives 9 Gravhøie¹⁾ — de 2 ved Thingstedet, der neppe ere Gravhøie, ikke medregnede —. Herforuden laae høiere oppe paa Brinkskraaningerne de 2 i Pont. D. Atlas nævnte Høie, hvorpaa jeg formener Runestenen oprindelig har haft sin Plads. Den ene havde et Gravkammer, der var tilgængeligt, da den omgivende Jord forlængst var bortført og Stenene stode blottede. Overliggeren bestod af en meget stor og bred og en mindre Steen, og i Aabningen imellem disse var, da Høiene vare omgivne med Egeskov, et Agern faldet ned i Gravkammeret og derfra voxet op imellem Dækstenene og havde ved sin tiltagende Væxt trængt den store, flere Alen lange og henved en Alen tykke Steen-

1) Et saadant Sted var yndet ved Begravelser; men det er derfor neppe nødvendigt at antage, at Befolkningen boede der. Tvertimod har vistnok, idetmindste i Jernalderen, Bebyggelsen været omtrent den samme som i Middelalderen.

blok af sit Leie. Efter at Træet for en Deel Aar siden var fældet, maalte jeg Stubben, der holdt omtrent 1 Alen i Gjennemsnit; der var altsaa forløben en Tid, siden Agernet var faldet gennem Sprækken, og endnu længere, siden Jordmassen var bortført og maaskee med denne Runestenen tilligemed de Steen, hvormed Høien som sædvanlig har været omgiven, og Alt ogsaa mulig anvendt i det lave Stykke af Kirkegaardsdiget. Stenene af dette Gravkammer havde — om man saa kan sige — samme uheldige Skjæbne som Stenene i Thingstedet, idet Aabestyrelsen for en halvsnar Aar siden ogsaa borttog dette Mindesmærke fra Oldtiden, ogsaa saavidt vides imod Eierens Indsigelse, der agtede dets Værd, for at benytte Stenene paa det sidste Stykke af Trækveien fra Tange til Bjerringbro til en Steenkiste over Skibelunds Møllebæk. Den tæt derved liggende Gravhøi er ikke stor; om den ogsaa har Gravkammer, vides ikke. Forresten gives ingen mærkelige Høie paa Veierslev Mark.

Paa et noget ophøiet Punkt østen for Veierslev By, paa den forhenværende Hede, er en liden Banke, som har Navnet »Galliknolden«. Her maa Sognet og maaskee hele Birket, idet Stedet ligger synlig ogsaa for Aigt Sogn, engang have havt sin Galge opreist til Nytte og Brug for Egnen. Dog har jeg aldrig hørt noget Sagn om en saadan Galges Anvendelse, saa dens Tilværelse maa ligge i en meget fjern Fortid.

Den Deel af Veierslev Sogn, som ligger Nord for Borre Aa, var i ældre Tid tildeels begroet med Skov, hvoraf de 3 Stykker Fredskov, Vesterskov, Boballe og Boskov endnu ere tilbage. Imellem de 2 sidstnævnte Skove ligger Byen Borre, der fra ældre Tid indtil Bymarkens Udskiftning i dette Aarhundrede var en samlet By, bestaaende i Middelalderen af 7 Gaarde og 2 Boel, men i nyere Tider af 8 Gaarde og en Deel Gadehuse, meget smukt beliggende, dels ved Foden af de mod Gudenaadalen udgaaende høie Bakker — de eneste i Sognet — og dels paa Bakkeskraaningerne op igjennem et lille Dalstrøg, og øverst oppe mod Nord, paa en udskydende Bakkekam, laae Ridderborgens Lade

eller Avlsgaard, Borregaard, og ligeledes paa en Bakkeryg kaldet Toubak, paa den østlige Side af Dalen, laae Bjergsgaard, senere kaldet »paa Bakken«. Paa Skraaningen af denne Bakke, ned mod det nævnte Dalstrøg, laae Gadehusene lig Svalereder. Fra disse høie Bakker havest en ret smuk Udsigt i Syd op igjennem den henved $\frac{1}{2}$ Miil brede Gudenaadal, indtil Aaen ovenfor Resenbro bøier sig mod Vest. Her sees Aaløbet, der paa dette Stykke har en nogenlunde lige Retning fra Syd til Nord, paa visse Steder glimte frem som en blank Sølvstribestribe imellem de grønne Engbelter. I Forgrunden tilvenstre sees Byen Truust med sine tegltakte Bygninger, lidt længere borte Tvillum Klosterkirke, en Levning af det prægtige Augustinerkloster, liggende under de flere hundrede Fod høie Bakker, hvoraf den store og lille Troldhøi udmærker sig. I Baggrunden øies Sminge — det fordums »Smaheng« — hvorfra Egnen høier sig op mod Linaa Sogn. Paa den vestre Side af Aaen oversees ikke blot Dalen med Asmindgaarde og Svstrup Kirke, men tillige den østlige Deel af Lysgaard og Hids Herreder.

Byen nævnes i Anledning af den nævnte Gaard Bjergsgaard første Gang i Aaret 1345, idet en »her. Michell Thomeszen« haver udstedt et perg. Skjødebrev paa Latin, hvorved han haver skjødt til Alling Kloster en Gaard i Borre kaldet Bjergsgaard (Æld. Ark. Reg. II. S. 185). Siden nævnes Byen, idet en Hr. Peder Munk Ridder 1355 udsteder et lat. Skjødebrev til Hans Pallesen paa hans Rettighed til en Gaard i Borre, og atter nævnes den 1362 ved, at en Elline Mathis haver skjødt til Hans Pallesen sin Rettighed, hun havde til en Gaard i Borre (samme S. 184); men hvad det var for Gaarde, nævnes ikke. Borregaard, der som forhen meldt var overdraget til Biskop Boe, forblev dog ikke længe i Bispestolens Eie, idet denne Biskop med Provsten i Tvillum og Fleres Hjælp havde 1414 faaet Løfte om, at Ridder Lauritz Hvas's unge Hustru, Fru Thore Muus paa Vormstrup — nu Friisholt — vilde skjænke sin Fædrenearv, Silkeborg med omliggende Gods til Sankt Clemens i Aarhus Domkirke — eller rettere Bispestolen —, og fik desaaarsag 1418 et Mageskifte bragt istand med Alling Kloster, der eiede Byen Remstrup i Linaa Sogn, omtrent paa det Sted, hvor Silkeborg Hovedgaard siden blev bygt, — samt

den Grund, Borgen Silkeborg var anlagt paa, saaledes at Alling Kloster fik Borregaard og Mølle og den omtalte Brændgaard istedetfor Remstrup og Remstrup Fang¹⁾ (Æld. Ark. Reg. II. S. 9). Men da denne betydelige Gave til Biskoppen af hele Fru Thores Arvegods ikke kunde fuldbyrdes, medens den lovlige Værge for Godset, den gamle Ridder Laurits Hvas, levede, maatte hans Død oppebies, hvilken indtraf 1430; og Bisperne vare snilde nok til ikke at bekjendtgjøre dette Magelæg, førend de vare komne i rolig Besiddelse af Gaven (see herom i Fr. Hvass's Meddelelser om Fam. og Pers. af Navnet Hvas, 3 Deel S. 30). Biskop Boes Efterfølger Ulrik Styggé — Biskop fra 1424—49 — lod først 1443 Mageskiftebrevet af 1418 offentlig bekjendtgjøre, hvoraf Uddraget er saalydende: »Bisp Boetius aff Aarhusz latins skiftebreff paa enn gard kaldis Borgegardt och Børregaardtz mølle, och en gaard jbidem kaldis Brendegaard til Alling closter emod gotz kaldis Remstrup og Remstrup Fang« (Æld. Ark. Reg. II. S. 182). Foruden disse nævnte 3 Gaarde i Borre kom endnu ifølge et »Pergmetz Loughæffdt« af 1489 2 andre Gaarde og 2 Boel i Borre i Alling Klosters Eie, saa hele Byen paa 2 Gaarde nær var i Klostersets Besiddelse forinden det 15 Aarhundredes Slutning, altsaa hele det nuværende Veierslev Sogn paa disse 2 Gaarde nær.

Den ene af de Gaarde, som ikke vare komne i Alling Klosters Eie, var en Gaard kaldet Vestergaard, som omtales 1499 at have ligget vesten for den Gaard, som kaldes Brændgaard; den er forlængst forsvunden. Det Sted ved Skoven, hvor Gaarden har ligget, kaldes endnu Gaardlund. Henimod Reformationstiden anstrængte Klosteret sig ikke alene for at erholde Kongel. Stadfæstelse paa sine erhvervede Eiendomme i Borre, men lod ogsaa 1530 føre et Thingsvidne ved Houlbjerg Herredsting, »at den Eiendom, som haver ligget til den Gaard i Borre, Per Simonsen iboede, den er tagen af den Eiendom, som ligger til Borregaard«. Det synes, at denne Gaard har staaet ubeboet, og at Klosteret har ønsket sig denne Eiendom tilligemed det øvrige

¹⁾ Det synes, at man af dette Bytte kan skjønne, at Remstrup kun har bestaaet af 3 Gaarde.

af Byen. Gaarden har sandsynligviis været den, som laae næst op til Borregaard og fortiden eies af F. Dahl.

Den forhen nævnte Bjergsgaard var siden Bolig for Birkedommeren i Veierslev Birk. Som Minde herom fandtes endnu indtil langt hen i dette Aarhundrede udskaarne Egetræes Vindueskarme og Poster med Billedværk i den Stil, der var brugelig indtil Midten af det 17de Aarhundrede¹⁾. I den østlige Gaard i Byen, forhen liggende nedenfor Bakkerne, var i ældre Tid Kjøbmandsgaard — dengang noget usædvanligt —, hvoraf der endnu gaves Spor, indtil Gaarden for en Deel Aar siden afbrændte, idet der under det meget gammeldags, af svært Egetømmer byggede Bindingsværks Stuehuus fandtes senere opfyldte rummelige Kjældere, og i Midten af de ligeledes gammeldags Vinduer med manglekantede Ruder indfattede i Bly gaves en større rund Rude med Glasmalerier forestillende Ryttere og Damer tilhest. Her i denne Gaard var den Skipper Borre født, der har givet Prædikestolen til Veierslev Kirke. Forøvrigt var Borre By mærkelig derved, at Gaardenes Bygninger indtil den nyere Tid vare opførte af Bindingsværk med Egetømmer af saa svære Dimensioner, at der undertiden og ikke sjælden gaves Stolper af en Alens Brede, Lofter af Egeplanker, sammenpløiede med en skarp Kant, der laae ind i en Fuge, brede Vindueskarme, som gik over et heelt Fag, ligeledes af Egeplanker, Udhusene af bare Træ, idet alle Væggene vare bollede med Egeplanker. Alt vidnede om Velstand i den ældre Tid og om Overflødighed af Egetræ.

Borre Mark er af fortrinlig Beskaffenhed og ligger bekvemt paa begge Sider i Syd og Nord for Byen. Den dyrkede Mark har i ældre Tid havt større Udstrækning fra Byen end sædvanlig, idet hele Marken sønden for Byen ned mod Borre Aa i det Hele var dyrket og paa Byens nordlige Side et betydeligt Areal under Navnet Gammeltofte. Men i den tidligere Middelalder maa den dyrkede Mark til Byen endnu have havt en større Udstrækning end senere,

¹⁾ Den sidste Birkedommer, der boede paa denne Gaard, var, som det sees af gamle Thingbøger fra Friisholt, der findes paa Herredscoutoret i Kjellerup, en Lauritz Meyer, som fra 1720 var Birkedommer paa Friisholt Birk, indtil han i Sommeren 1738 ved Døden afgik.

idet der i Nordvest og Nord ud for Byen fandtes indtil Bymarkens Udskiftning en større Strækning overgroet med ældgammel Bøge- og Egeskov, staaende paa meget høiryggede Agre af yderst fortrinlig Beskaffenhed. Disse maa have været øde og forladte i den Tid, Skoven har havt Tid til at udbrede sig over denne forhen dyrkede Mark, og Egetræernes mægtige Størrelse viste hen til en Alder af Aarhundreder, maaskee op til Tiden efter Pesten 1350. Nu er denne Skov ikke mere til, og Gaarde med veldyrkede Marker indtage her Skovens Plads. Foruden den dyrkede Mark laae til Borre en meget vidtløftig Hede, som strakte sig i Nord og Øst til Gaarden Borridsølund¹⁾ Markeskjæl. Denne Hede, der benyttedes til fælles Fædrift for Byen, er siden Udskiftningen og Gaardenes Overgang til Selveiendom bebygget med flere Gaarde og i det Hele opdyrket.

Lidt i Nordvest fra det Sted, hvor Borregaard tidligere laae, ved Veien fra Borre til Sal, var forhen 3 Gravhøie af betydelig Størrelse, alle med Gravkamre. De 2 paa den nordlige Side af Veien ere forlængst udgravede og de deri fundne Sager bortkomne paa nogle Levninger af en smuk Glasurne og nogle Smaasager nær, som nu opbevares i Viborg Oldsagssamling. Høiene ere udjevnedede og dyrkede. Den tredie Høi paa den søndre Side af Veien blev, fordi den næsten bestaaer af Steen, for 50 Aar siden udgravet af den bekjendte Ritmester Halling til Friisholt, som benyttede Stenene til sine Steendiger. Gravkammeret naaedes, og en Deel af de deriværende Sager, bestaaende af Stigbøiler, Bidsler og andre smaa Broncesager, man siger en Hat fuld, udtagne og ere nu borte. Natten derefter nedstyrtede Overliggeren paa den udgravede Side og tildækkede Resten, og saaledes staaer Høien endnu. Foruden disse 3 Høie gives ingen Gravhøie af nogen Størrelse og Betydenhed paa Borre Mark.

I Skjællet imellem Borre og Nøddelund Marker ligger en lang, fra Vest til Øst gaaende Tørvemose. I denne er ved Tørvegravning i denne Sommer 1876 funden 2 Skibsaarer af Egetræ, den ene omtrent 3 Alen lang og den anden kun 1 Al. og 21 Tom., begge med Haandtag til begge Hænder paa Midten og Aareblade til begge Ender. Mosen har

¹⁾ En Avlsgaard i Gjærning Sogn.

altsaa i Oldtiden været en Sø, hvorover Samfærdselen maa være foretaget i Baad eller saakaldet Knubskib, en udhulet Træstamme, saa smal, at Aaren kunde benyttes til begge Sider af Baaden. Mosen er en Skovmose, da der under Tørvemassen findes Rødder og mægtige Stammer af Fyr og høiere oppe derimod svære Egestammer. Aarerne stode opreiste i en skraa Stilling i henved 3 Alens Dybde i Tørvemassen, og de ere indsendte til Opbevaring i Viborg Oldsagssamling.

Byen Truust, beliggende i Gjærnerred, i Gudenaadalen lige under de høie Bakker, hørte indtil Reformationen til Veierslev Sogn, og dens Beboere søgte Veierslev Kirke. Byen skrives i nogle ældre Dokumenter som Truist (Truidstath, Truidstad af Mandsnavnet Truid). Den hører til de gamle Adelbyer, ældre end Torperne, og bestod i hiin Tid af 12 mindre Gaarde. I et Brev udstedt af Kong Hans 1495 nævnes Truust som ikke hørende til Tvillum Sogn. Et ganske troværdigt Sagn, saaledes som jeg i min Ungdom har hørt det af meget gamle Folk, beretter, at en af de sidste catholske Præster i Veierslev engang var gaaet vild i Ugedagene og var en Søndag Formiddag kommet op paa sin Lade for derpaa at oplægge Mønningstørv, da hans Medhjælper ved Arbeidet blev vaer, at der kom en Flok Mænd i røde Kjoler — den da brugelige Kirke dragt — opad Veien fra Truust, og gjorde Præsten opmærksom herpaa. Denne standsede med Arbeidet og udbød: »Er det Sonda? Lad os see! A Manda lat¹⁾ vi, a Tisda tat²⁾ vi, a Uonsda kocht vi Kaal, a Tosda fik vi Aal, a Freda ua a i Borre, igue sko³⁾ vi Torre⁴⁾), jagu æ't Sonda.« Han steg nu ned af Huset, kom i Tøiet og gik i Kirken. Dette er vel nærmest bevaret saavel for dets særegne Indhold som for det tilfældige Riims Skyld, og det giver et Begreb om, hvor nær Præsten og Bonden paa den Tid stode hinanden i Uddannelse og Livsforhold. I Aaret 1393 nævnes Truust i en latinsk Vidisse af et lat. Brev paa en Gaard i Truust, som Abbeden af Alling Kloster pantsatte Provsten i Tvillum Kloster. Denne Gaard mageskiftedes siden til Tvillum Kloster 1444 mod en Gaard i Ans. Det er muligt, at ogsaa denne Gaard

1) lægtede. 2) tækkede. 3) skar. 4) Tørv, Mønningstørv.

i Truust har hørt til det Gods, som forhen laae til Veierslev Kloster. Kort efter Reformationen blev Byen Truust taget fra Veierslev Sogn og, ligesom det da nedlagte lille Sminge Sogn, henlagt til Tvilum Kloster Sogn.

I Aaret 1491 udstedtes et perg. Laugdhævd paa »Katt-uadtz« Mølle med Dam og Damsbund, item paa et Boel i Thorsø til Alling Kloster, og samme Aar er ført et Thingsvidne, at Katvad Mølle og det Boel i Thorsø har været til Alling Kloster i 60 Aar og mere (Æld. Ark. Reg. II. S. 191—92). Denne Mølle og dette Boel i Thorsø maa ogsaa have tilhørt Veierslev Kloster og medfulgt det øvrige Gods til Alling Kloster, og derpaa maa ogsaa, ligesom paa det øvrige arvede Gods, have manglet lovligt Skjødebrev.

Endskjøndt Veierslev Sogn har havt den sjeldne Lykke igjennem hele Middelalderen at bo under Krumstaven, hvor der, som man siger, var saa godt at bo, og efter den Tid aldrig nogensinde at have gjort Hoveri, da ingen Herregaard laae i Sognet eller dets Nærhed, har det dog ikke gaaet Ram forbi af andre Landeplager. Saaledes blev det, da det ikke laae langt fjernet fra de større alfare Veie, stærkt medtaget og ødelagt i de Svenskes Indfald og Ophold i Jylland i Aarene 1644—45. Af det Syn, som Aar 1645 foretoges over den af Fjenden tilføiede Skade, vil jeg efter Tidsskriftet Orion (Ny Række II. S. 271) her gjengive, hvad der er anført angaaende Veierslev og Aigt Sogne, saalydende: »Weigersleff Bierck. Udi dette bierk ere thuende Sogne, Nembliq Aigte och Weyerszleff Sogner, iblant huilcke det første er gandsche forarmit, efftersom de Lidet eller moxen inted haffuer saaed, vdj det Andet haffuer en Deell nogenledisz saaed den 3 part aff derisz sædwanlige Sæd, en Deell er och gandsche forarmet och Øde som er 5 Mend vdj Borre och 2 udj Weyerszleff.« Skovene bleve ogsaa en Deel medtagne, men dog ikke saa haardt som paa mange andre Steder. I Boskov blev omhuggen 93 Ege og 51 Bøge, i Borre Vester-skov 67 Ege og 42 Bøge, i Veierslev Krat og Boballe 30 smaa Riisege og i Aigtlunde 31 smaa Riisege, og, skrives

der, ere samme Skove ikke hugne til Upligt, men nogenlunde ved Magt. Hvad Ødelæggelse Sognet er overgaaet i den følgende svenske Krig fra 1657—59, derom haves ingen lokal skriftlig Efterretning, men kun løse Sagn, hvorefter intet med Sikkerhed kan angives; men at ogsaa Veierslev Sogn er stærkt hærget, især af Brandenborger og Polakker, fremgaaer eenstemmig af de Ældres Fortællinger derom.

Her i Sognet var som overalt indtil Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede den ældgamle Indretning med Bymarkernes Dyrkning i Fællesskab, saaledes at hvert »Fald« eller større sammenliggende Jordstykke af eenartet Beskaffenhed ved Rebning agerviis var deelt imellem Byens Gaardmænd i Forhold til Gaardenes Størrelse, hvilken Inddeling kaldtes »Ager om Ager«. Saalænge denne Markinddeling og Dyrkning i fællig fandt Sted, kunde Gaardenes Antal selvfølgelig ikke forøges eller deles i mindre Dele. Husene vare blot Gadehuse med en lille Haveplads, og den udyrkede Gadejord laae tilfælles for alle Byens Gaardmænd og kunde derfor ikke bebygges af Enkeltmand; derfor blev Husenes Antal i Landsbyerne ogsaa altid det samme og Familieantallet og Folkemængden staaende omtrent paa samme Standpunkt. Hvad der endmere lagde Hindring i Veien for Folkemængdens Forøgelse, var Fæstevæsenet, som lagde et Baand paa Gaardene og holdt deres Tilliggende samlet, saa det ikke kunde deles i mindre Dele, som skeet er, efter at Fæstegaardene ere overgaaede til Selveiendom. Skjøndt Udskiftningen af Veierslev og Borre Byes Marker var tilendebragt i Begyndelsen af dette Aarhundrede, sank, paa Grund af Fæstevæsenets Vedvaren, Folkemængden, der 1801 kun var 218, dog i Aarene indtil 1834 ned til 215; men efter Fæstevæsenets Ophør ved Gaardes og Huses Salg i den paafølgende Tid har Folketallet efterhaanden tiltaget, saa det i 1870 er steget til 413, og siden er Folkemængden tiltagen i et endnu større Forhold, saa den nu er omtrent 500, og Sognets igjennem Fortiden, i Forhold til dets Jorders fortrinlige Beskaffenhed, saa tynde Befolkning paa næsten $\frac{1}{2}$ Kvadratmil nu nærmer sig til Danmarks normale Folkemængde.

Aigt Sogn,

Annex til Hovedsognet Veierslev, ligger østlig for dette og adskilles derfra ved et mindre Aaløb, der udgjør den ene Green af Borre Aa, dannet af Afløbet fra Mendrup Mose paa Aigt Sogns sydøstlige Hjørne, og gaaer derfra i Vest langs Sognets sydlige Side, hvor Aaløbet danner Grændsen mod Thorsø Sogn, hvorefter det ved at rette sit Løb mod Nordvest driver Thorsø og Katvad Vandmøller. Sognet bestaaer foruden Kirkebyen Aigt af Byerne Tungelund, Mondrup og Astrup samt en eenlig Gaard Salpeterhuset og udgjør en næsten jevn Slette, der kun paa den sydlige og vestlige Side har en svag Heldning med jevnt affaldende Skraaninger ned mod det nævnte Aaløb. Fra Vest til Houlbjerg Sogneskjæl mod Øst har det en Udstrækning af $\frac{3}{4}$ og fra Syd til Nord af henimod $\frac{1}{2}$ Miil, altsaa lidt mindre end Veierslev Sogn, og Jordbunden bestaaer næsten i det Hele af gode, muldrige Jorder.

Kirkebyen Aigt ligger omtrent midt i Sognet og er ligesom Veierslev en ældgammel Adelby med sine 4 Veie, der løbe sammen omtrent i Byens Midte, og fra denne oprindelige Adel- eller Stammeby ere Sognets 3 omliggende Torper udgaaede. Byen har oprindeligt eller, om man vil, i ældre Tid bestaaet af 9 Heelgaarde og 2 eller maaske 3 halve Gaarde, samt en Deel Gadehuse. Nogle af Gaardene ere siden delte, men ligge for Størstedelen endnu samlede i Byen. Nogle spredte Smaaskove under Navn af Aigt-lunde have i ældre Tid strakt sig tæt ind til Byen paa dennes vestlige og sydlige Side, hvorimod der paa Byens Østside har ligget en lille Sø eller et større Kjær, som nu er tilgroet, og herfra strakte sig en stor Lynghede mod Øst og Nord indtil Sognets Grændseskjæl. Hvorvidt den dyrkede Mark i den ældre Tid har naaet ud fra Byen, kan nu ikke med nogen Sikkerhed bestemmes, idet der ogsaa imellem Lundene har været Jordstykker eller smaa Agre optagne til Dyrkning, dog maaskee som Enemærker.

Byens Navn er i ældre Dokumenter skreven som Akthe, og dette har maaskee været dens oprindelige Navn. Saaledes skrives det i et Thingsvidne af 1425 og fl. St. (Æld. Ark. Reg. II, S. 183); i den efter Krigen 1645 nævnte Syns-

forretning skrives Byen Aigte, og i Arent Berntsens D. og N. Frugtbare Herligh. anføres Navnet som Agsze. Efter Udtalen er det oprindelige Navn Akthe gaaet over til Aidt, eller hvad der antages at være rigtigere Aigt, som Navnet skrives i Pont. D. Atlas og paa Gliemanns Amtskort o. fl. St. Skulde Bynavnet være fremkommet af Ordene »Agt« og »agte«, er det for mig ubegribeligt, hvorledes deraf kunde dannes et Bynavn, hvilken Maade at danne Stednavne paa synes at være usædvanlig¹⁾.

Kirken ligger ved det sydvestlige Hjørne af Byen paa en lidt ophøiet Plads. At Kirken er opført paa denne Udkant fra Byen ud mod Tungelund, synes at vise hen til, at den maa have en yngre Alder end denne Torp, skjøndt Kirkens Alder nok kan henføres til Slutningen af det 12te Aarhundrede eller noget yngre end Hovedsognets Kirke. Den er opført af udvendig tilhuggen Granit uden synlig Indblanding af andre Bygningsmaterialier, i Rundbuestil og af sædvanlig Form med Langhuus, Kor og Korrunding mod Øst og uden Taarn. Paa den oprindelige Kirkebygning har Sokkelen Skraakant, og intetsteds forefindes nogen Profilering eller anden Prydelse. Korbygningen har den sædvanlige firkantede Form af $9\frac{1}{2}$ Alens Længde og Brede udvendig og kun lidt over 7 Alen paa hver Side indvendig. Langhuset har oprindelig haft en Længde af kun $23\frac{1}{2}$ Alen udvendig og en Brede indvendig af 10 Alen, altsaa Halvdelen af Kirkens Længde. Senere har Kirken beholdt en Forlængelse af 10 Alen mod Vest, med kløvne, utilhugne Sokkelsteen; forresten er denne Tilbygnings Muur opført forneden af tilhuggen Granit og foroven af Muursteen. Det er troligt, at denne Tilbygning er foretagen kort efter »Istandsættelsen« 1713 af Veierslev Kirke og de fra den nedbrudte Korsfløi overblevne Kvadersteen anvendte til Udvildelsen af den lille Kirke i Aigt, hvilket Alt synes at tyde

¹⁾ I Almuedialekten udtales de af Agt og Magt afledede Gjærningsord »agte«, »magte« som »ait«, »mait« med lang Udtale, ligesom Bynavnet udtales som langtrukken »Ait«, saaledes at begge Vokaler tydelig høres. I andre lignende Ord, som Vagt, Pagt, beholder Bogstavet »g« sin egen Lyd og gaaer ikke som i Ordet Agt over til det blødere Bogstav »i«.

hen paa, idet der paa denne Tilbygning, ligesom i Veierslev, ogsaa er opsat et lille Træspir af simpel Form, hvori Kirkeklokken hænger. Kirken er tækket med Tegl og har overalt fladt Bjælkeloft, og Bygningen er iøvrigt uden nogen Mærkelighed. Den har som anført i Traps Beskrivelse af Kongeriget Danm. (2den Udg. 5 B. S. 579) i Aaret 1856 modtaget en Reparation og er derved bleven forsynet med Jernvinduer og har indvendig beholdt en Muurforskalling; men at Kirken, som der anføres, »er tildeels heelt nedreven og atter opbyggt«, forholder sig ikke saaledes, idet Kirken endnu staaer i sin gamle Skikkelse, naar undtages, at den forhenværende sydlige Indgangsdør er tillukt og Vaabenhuset borttaget og Indgangsdøren anbragt igjennem den vestlige Gavl og en lille Tilbygning der opført som Forhuus. Altertavlen er forfærdiget 1601 af Egetræ og uden Kunstværd. Den er i det midterste Felt 1856 forsynet med et Maleri forestillende Frelseren som Brystbillede med Kalken og Brødet. Maleriet gjør, som maaskee alt for ungdommeligt og kvindeligt og ikke samstemmende med den gamle Altertavle, ikke noget dybt Indtryk. Prædikestolen er tilligemed et Vindue ved samme den 4de November 1659 skjænket til Kirken af Tim Klausen Salpetersyder, der boede i det endnu saakaldte Salpeterhuus, en Gaard i Sognet, hvor han havde anlagt et Salpeterværk. En udskaaren Indskrift neden omkring Prædikestolens Lydhimmel, som findes gjengivet i Pont. D. Atl. (IV. S. 427), bevarer Mindet om denne af gudeligt Sind i de trange Tider skjænkede Gave. Indtil den sidste Istandsættelse var i Kirken endnu bevaret et Røgelsekar af Bronze fra den catholske Tid, men hvor det er ført hen, vides ikke. Da der i Aigt By er en Annexgaard, hvoraf Præstekaldet hæver i Afgift, synes deraf at fremgaae, at Aigt, førend Kirkeforandringen blev indført, har havt sin egen Præst, hvorom der dog — saavidt vides — hverken gives skriftlige eller mundtlige Efterretninger.

Aigt By har efter al Sandsynlighed, ligesom alt det øvrige Sogn paa de 4 Gaarde i Astrup nær, tilhørt Veierslev Kloster og er ved dettes Undergang kommet ved Arv i Alling Klosters Eie. Da dette Kloster mulig ikke har været i Besiddelse af lovlige Adkomstbreve paa dette Arvegods, der er Alling Kloster tilfalden og paa denne Maade

er overdraget til Klosteret, har det for at bevise sin lovlige Eiendomsrét maattet benytte Thingsvidner i dette Øiemed. I et saadant Thingsvidne af 1425 siges: »At Akthe Kirke och Akthe by med ald tilliggelsze hører Alling closter til med rette«, og 1472 er af Abbed Andreas i Alling Kloster ved Houlbjerg Herredsthing ført et Thingsvidne, der i Registr. over de forhenværende Alling Klosters Breve (II., 183) beretter: »Att Konning Christiernns Domsbreff (er lest) ljudendis paa Wettersleff by, gaarde och boell, øde och bygtt., Knubdrup mark, Synderby mark, Akthe by och all Akthe Fang, Tungelund och Mumdrup med theris tilliggelsze etc.« og var Alling Klosters rette Eiendom, hvilket det vedblev at være, indtil Aigt Kirke tilligemed det øvrige Klostergoods gik over i Kronens Eie.

Tungelund, den største af Aigt Sogns Torper, ligger paa de yderste Bakkeskraaninger syd for Hovedbyen og bestod i ældre Tid ligesom endnu af 5 Gaarde, der nu ikke som forhen ligge i en samlet By, men ere siden Markens Udskiftning mere spredtliggende paa deres Marklodder.

Mondrup kaldtes, som det sees i det ovenfor anførte Thingsvidne, i ældre Tid Mumdrup, i D. Atlas Momendrup, og bestod forhen, ligesom enhver Torp, af mindst 3 Gaarde, der siden ere deelte. Byen har sin Beliggenhed paa den østlige Side af Sognet, grændsende til Hagsholms Mark, og i Forbindelse med dennes sydlige Deel vil en større Deel af Mondrup Mark blive ved Fæsteledighed indtagen til Skovplantning. Paa denne Byes Mark ned mod Tungelund ligger midt i den lille Aa, der udgaaer fra Mondrup Mose, en af Aaløbet heelt omgiven ophøiet Plads af Størrelse som en almindelig Landsbykirkegaard. Pladsen kaldes Ringsborg og har ogsaa Udseende som en af vore gamle Borgruiner fra Fortiden. Den har stedse hidtil været udyrket, men er nu, ligesom næsten enhver Plet Jord, bleven Ploven og Harven undergivet, uden at der dog er fremkommet noget Spor af fordums Bygninger, lige saa lidt som der er bevaret noget Sagn derom. Det er kun Navnet, Beliggenheden og Udseendet, som kan lede Tanken hen paa, at her kunde have ligget en af Fortidens Ridderborge.

Astrup (maaskee Asgeirstorp, Askerstorp) bestaaer endnu ligesom i Fortiden af 4 Gaarde, der ligge noget spredte paa

de sydlige Bakkeskrænter af et lille Dalstrøg, det eneste i Sognet. Byen har ingen anden Mærkelighed, end at de 2 nederste Gaarde ligge ret smukt ved den lille Bæk, som flyder ned igjennem Dalstrøget. Om disse Gaarde have været Selveiendom, medens det øvrige Sogn var Klostergods, eller hvorunder de have hørt som Fæstegods, kan nu ikke vides.

Omtrent midt i Aigt nordre Hede har en større lavtliggende Kjørstrækning indtaget et Fladerum i Lyngheden, hvilket Kjør forlængst var tilgroet, og dets Jordbund maa være befunden stærkt salpeterholdigt, eftersom den forhen i Anledning af Gaven af en Prædikestol til Aigt Kirke nævnte Tim Klausen i Midten af det 17de Aarhundrede her havde anlagt et Salpeterværk eller Syderi. Stedet er vistnok først bygget af ham som Anlægger af Salpeterværket og for dettes Skyld og har derfor faaet Benævnelsen Salpeterhuset. Ved Hedens Opdyrkning er Stedet blevet til en større eenligtliggende Gaard, der i Folkesproget fører Navn af Pitterhuset.

Af Gravhøie og andre Oldtidslevninger, der i Almindelighed give et Begreb om en Egns Beboelse og Befolkning i Oldtiden, gives her yderst faa, vel nærmest som en Følge af, at dette Sogn hverken har havt fiskerige Søer eller Skove af nogen Betydenhed til at bære Olden, og da det tillige laae fjernet fra de større Aaer, saa maa Befolkningen i hiin Tid have været ringe, indtil Agerdyrkingen er bleven et vigtigere Ernæringsmiddel end Jagt og Fiskeri. Der gives i Sognet — saavidt vides — kun lidt over en halv Snees smaa Gravhøie, og af disse er ingen af nogen Mærkelighed eller Betydning.

Igjennem Middelalderen har Aigt Sogn været samme heldige Skjæbne undergivet som Hovedsognet, ved at det har ligget under Klostrenes Herredømme og saaledes været befriet fra Hoveribyrden og maaskee kun været paalagt en taalelig Afgift mest i Naturalydelse til Klostrenes Underholdning. Efter Kirkeforandringen, da Alling Klostergods, ligesom andet geistligt Gods, blev lagt under Kronen, er det dog troligt, at baade Aigt og Veierslev Sogn, paa Byen Astrup nær, have vedblevet at udrede deres Afgift til Johan Høicken, der var forlehnet med Alling Kloster med Forpligtelse til at underholde de tiloversblevne Klostermunke indtil

deres Død. Efter den nævnte Johan Høickens Afgang 1562 blev Alling Kloster og dets Gods lagt ind under Silkeborg Slots Lehn, og Aigt og Veierslev Sogne have efter al Rimelighed vedblevet at svare derunder, indtil de ere afhændede derfra og lagte under Hagsholms Gods, mulig først efter at Rigsraad og forhenværende Lehnsmand paa Silkeborg (fra 1580—94) Manderup Parsbjerg var bleven Eier af Hagsholm, som han i Aaret 1607 havde kjøbt af Erik Vesteni til Søbygaard, som kort iforveien havde arvet Hagsholm efter sin Broder. Aigt blev nu hoverigjørende til Hagsholm, indtil Frisendal 1704 blev oprettet som Herregaard af de 2 nedlagte Byer Niær og Niær Terp, og Aigt henlagt til at forrette Hoveri til denne ny Herregaard, hvilket først er bleven ophævet langt ind i dette Aarhundrede. Foruden det Uheld i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede at blive paalagt Hoveri, ramtes Sognet henimod Midten af Aarhundredet af Fjendernes Ødelæggelse, saa det — som forhen er meldt ved Veierslev Sogn — blev ganske forarmet, da der næsten intet blev saaat, og denne Forarmelse blev vist endmere forøget ved Fjendens Besættelse og Hjælpetroppersnes Ophold i Jylland 1659. Skjøndt Sognet i det paafølgende Aarhundrede maatte arbejde sig frem under trykkende Kaar, var Folkemængden dog i 1801 større end i Veierslev Sogn, uagtet dets større Gaarde, nemlig 252, og steg indtil 1834 til 263; men dette havde vel nærmest sin Grund i, at der for at forrette Hove-riet udkrævedes et større Folkehold. Siden Fæstegaardene ere overgaaede til Selveiendom og Udparcellering har fundet Sted og Hederne ere opdyrkede, har Folkemængden meer end fordoblet sig — ved Folketællingen 1870 575 — og er siden i et endnu større Forhold forøget.

Præster i Veierslev siden Reformationen,

for saavidt de ere bekendte.

1. Hr. Gregers Tomesøn. Aaret, han er kaldet, vides ikke; men paa Præstegaardens Fruentimmerstol i Kirken staaer Maren Simonsdatter, Hr. Gregerses Hustru, 1578, hvoraf sees, at han da har været Præst. Han døde 1602 af Pest og er begravet ved den søndre Side i Kirkens Kor, hvor der var opsat en Træ-Mindetavle over ham, som ved en »Istandsættelse« af Kirken er bleven nedtagen og bortført. Den er omtalt i Pont. D. Atlas IV. S. 427.

Hvem og hvormange fra den Tid have været Præster, haves ingen Vished om.

2. — Jens Paaske.
3. En, hvis Navn ikke vides. Han var kaldet, ordineret, men efter sin Indtrædelses Prædiken paa 3die Sønd. eft. Paaske (Jubilate) over det Evangelium »Om en liden Stund etc.«, faldt han om og døde.
4. Hr. Jens Ørsted har været Præst til 1638, da Beretningen paa en Mindetavle i Kirken giver tilkjende, at hans Datter sandsynligviis har været gift med Eftermanden:
5. — Anders Andersen Vinding, der er kaldet 1638. Han er født 1606 og kaldet til Præst for Veierslev og Aigt, da han var 32 Aar gammel. Om han, saaledes som der findes anført i Stedets Kaldsbog, har »formedelst Alderdom og Skrøbelighed« frattraadt sit Embede saamange Aar forinden sin Død, er uvist, helst da det var ganske almindeligt paa den Tid for ældre Præster at holde en personel Kapellan; thi efter en Fortegnelse over Præsterne i Aarhus Stift af 1671, sees det, at Eftermanden — Biskoppens Broder Mogens Mogensen — allerede da var Præst til Veierslev og Aigt Sogne. (Pont. D. Atl. IV. S. 577.) Anders Vinding, der, som anført, var gift med Formandens Datter Kirsten Jensdatter Ørsted, døde 1682, 76 Aar gammel, og er begravet ved den nordre Side i Kirkens Kor, hvor der forhen laae en Steen indfattet i en Træramme over ham med hans og hans

Hustrues Navne paa, men som nu er bortskaffet. Paa Væggen hænger endnu en Mindetavle, bestaaende af en sort Steen indfattet i en smuk forgyldt Træramme over ham og hans Hustru, af hvis Indskrift med fordybede forgyldte Bogstaver — mærkeligt nok — nogle Ord ere udkittede og overmalede. Om han efterlod sig Børn, sees ikke af Beretningen paa Mindetavlen.

6. Hr. Mogens Mogensens Grave, en Broder til daværende Biskop Erik Grave i Aarhus. Han er kaldet som Præst til Veierslev og Aigt Sogne før 1671. Ved Sognepræsten i Sall og Thorsø, Christen Niensens Død 1673 blev Sall Sognekald nedlagt og dette Sogn lagt til Hammel og Voldby, og Thorsø Sogn blev ved Kongel. Reskript af 12 Juli 1673 annekteret til Veierslev og Aigt. — Det er noget paafaldende, at dette særegne Tilfælde med Formandens Entledigelse og derefter Sall Sognekalds Nedlæggelse indtræffer netop paa den Tid, da Storkantsler Griffenfeld var Rigernes styrende og ledende Mand, ogsaa i Besættelsen af de geistlige Embeder —. Om Mogens Grave vides der ikke mere, end at han døde 1688 sidst i Februar Maaned.
7. — Jens Jepsen Fusing. Han skal først have været Skibs- eller Feltpræst og var allerede 50 Aar gammel, da han 1688 blev kaldet til Præst i Veierslev. Han døde som Herreds Provst i Aaret 1730, nogle og 90 Aar gammel, som det hedder, uden Børn. En Ligsteen med næsten udslidt Skrift, vistnok over ham og hans Hustru, ligger i Veierslev Kirkegulv.
8. — Laurits Fusing, kaldet 1730, var Præst i 20 Aar og døde den 28 Januar 1750 i en Alder af 60 Aar.
9. — Hans Jørgen Esmarck, kaldet 1750 og 6 Aar efter forflyttet til Houlbjerg. Han var en Mand, der besad ualmindelig Dygtighed baade som Præst og som Lærd, især besad han god Kundskab i Naturvidenskaberne og syslede tillige med mekaniske Arbejder. Af hans 2 Sønner blev den ældste Jens Esmarck Professor i Mineralogi og ansat som Bestyrer af Sølvværket ved Kongsberg i Norge. Den yngste Søn var den bekendte Fysiker Etatsraad Esmarck i Kjøbenhavn, der i mange Aar virkede sammen med H. Chr. Ørsted (see Skand.

Folkekalender for 1845 S. 11, hvor hans Virksomhed omtales). Foruden Sønerne havde Præsten Esmarck 2 Døttre, begge gifte med Præster.

10. Hr. David Clausen Borgen, kaldet 1756 den 13 September og blev 1775 forflyttet til Lyngaa i Sabro Herred. En Søn af ham blev siden Præst i Niær og sidst i Hvorslev.
11. — Christian Erhardt Birck, kaldet 1775, blev Herreds Provst 1791 og Aaret efter 1792 forflyttet til Ladding i Sabroherred.

Paa en Vinduesrude i Præstegaardens ældre Vaaningshuus har Fred. Rask, Famulus hos daværende Biskop i Aarhus, hvem han stadig fulgte paa Visitatsreiser, skrevet følgende Vers:

»Saalænge Birk og Bøg og Egetræ med Mere
Paa jyske Grunde gro, jeg ønsker, at Gud vil
Bevare dette Sted og Birkens Slægt formere,
Til Slægten hører op, og Træ ei meer er til!»

Skrevet Visitatsdagen, den 8 Juli 1783.

Fredr. Rask.

12. — Niels Gudme Blicher. Han var født i Gauerslund Præstegaard i Veile Amt den 10 Marts 1755 og yngste Søn af derværende Provst Jens Nielsen Blicher og Hustru Gyde Gudme. Efter Faderens Død 1764 kom han som forældreløst 9aarigt uformuende Barn til sin Farbroder Laurits Blicher i Bjerregrav ved Randers, der holdt ham frem til Studeringer. Han blev kaldet til Præst i Veierslev i Sommeren 1792, men 1795 forflyttet derfra først til Søvten i Vester Lisbjerg Herred og siden til Harte og Bramdrup og sidst til sit Fødested Gauerslund i Ribe Stift, hvor han døde som Amtsprovst for Veile Amt, omkring ved 1835. Han var en sjelden dygtig og begavet Præst, yndet og elsket af Enhver, han kom i Berørelse med, og stod som et fremragende Medlem blandt den begavede og virksomme blicherske Slægt. I Veierslev Præstekalds 3 Sogne hørtes længe efter hans Forflyttelse derfra Beklagelse over Savnet af denne elskede Sjaelesørger, som virkede saa kort, men dog saa heldigt i Menigheden. Ved hans Død satte hans Brodersøn St. St. Blicher ham et smukt

Mindedigt i Randers Avis, hvoraf jeg her blot vil anføre Slutningslinierne:

»Reis en Steen og skriv derover,
— Han, herunder sover, har ei Fjende kjendt!«

13. Hr. Hans Henrik Hasager. Han var født i Hasagergaarden i Skjød Sogn i Houlbjerg Herred. Efter fuldendt Studering blev han ordineret 1792 som Kapellan p. p. hos Præsten i Ødum i Galthen Herred, og efter Blichers Forflyttelse fra Veierslev blev han af Grev Frijs kaldet til Sognepræst dersteds den 3 April 1795, hvor han forblev til sin Død den 24 Juli 1834. Hans Hustru skal have været en Jomfru Lund fra Borre. Han havde 2 Sønner og 1 Datter. Den ældste Søn var Kjøbmand i Randers og den yngste Præst, først i Nørrefelding og Tvis og siden paa flere forskjellige Steder. Datteren blev efter Faderens Død gift med Præsten Raaskou i Øls ved Høbro.
14. — Jens Hansen, født i Dagebüllerkog i det slesvigske 1805. Student fra Universitetet i Kiel, var først Huuslærer paa forskjellige Steder, hvorefter han af Grev Frijs til Frisenborg blev den 3 October 1834 kaldet til Sognepræst for Veierslev, Aigt og Thorsø Menigheder, hvorfra han forflyttedes til Tersløse i Sjælland den 5 October 1857.
15. — Poul August Schrøder. Han var født i Fredericia den 5 April 1815, Student 1833 og blev Kandidat 1840; var først Lærer i Kjøbenhavn, indtil han samme Aar blev ansat som personel Kapellan hos sin senere Svigerfader, Sognepræst Hansen i Glostrup, hvor han forblev, til han den 15 December 1857 blev kaldet til Sognepræst i Veierslev. Han afgik ved Døden den 28 Marts 1863.
16. — Daniel Henrik Jacobsen. Student fra Universitetet i Kiel, var først ansat som personel Kapellan paa Ærø, hvorfra han blev kaldet til Sognepræst for Frederiks og Karup i Lysgaard Herred og siden forflyttet til Gjødvad og Balle. Herfra forflyttedes han i Aaret 1863 til Veierslev, hvor han døde den 14 October 1868.

17. **Hr. Cornelius Benedikt Brammer.** Han er født i Snedsted Præstegaard i Thy den 22 Marts 1832, først ansat som Præst i Sønderjylland, hvorefter han den 26 Januar 1869 blev kaldet som Sognepræst for Veierslev, Aigt og Thorsø Menigheder. I Aaret 1873 beskikkes han til Provst for Lysgaard, Hids og Houlbjerg Herreder.
-

Liglav og Begravelsesselskaber i Aalborg.

Af D. H. Wulff.

Omsorgen for at vise de afdøde Ære har til alle Tider været stor, lige fra den hedenske Oldtid, gennem den katolske Middelalder og ned til vore Dage. Fra Oldtiden have vi Kæmpehøjene og Runestenene som Vidnesbyrd i denne Retning, medens i Middelalderen Omsorgen gik til to Sider, idet man dels vilde sørge for den afdødes Sjæl og dels vise hans jordiske Levninger den sidste Ære. Minder herom have vi bl. a. i Gildeskraaerne, hvori der findes Bestemmelser om, at der over en afdød Gildebroder skal holdes Vigilier og læses Messer til Frelse for hans Sjæl, og at alle Gildebrødrene ved hans Begravelse skulle ledsage Liget og bære det til Graven. Exempler findes i St. Knuds Gildeskraa fra Odense, hvori det hedder, at »bliver nogen Broder død, da skulle alle følge hans Lig til Kirken og ofre for ham i Messen«, og ligeledes i St. Anne Gildes Skraa fra Svendborg, hvori det hedder, at »alle vore Brødre og Søstre skulle komme der, som vor Gildes Messe holdes, og bede for vor Broder eller Søster, som er afgangen, og for alle kristne Sjæle, og hver ofre sit Offer. Item naar nogen af vore Brødre eller Søstre dør, naar de bæres til Kirke, da skulle alle Brødre og Søstre følge dem til Graven og til Kirken« (Suhm: Saml. t. d. danske Hist. 1 B. 1 H. S. 11 og 2 H. S. 49—50); ligeledes i Hellig Trefoldigheds Gildes Skraa fra Odense (smst. 1 H. S. 17—18). I Guds Legems Lav i Aalborg vedtoges det 1548, at den, som ikke fulgte sin afgangne Gildebroder eller Gildesøster til hans Lejersted, som gammel Sædvane var, skulde bøde en Tønde

dansk Øl og 4 Skill. i Bøssen (Dansk Mag. 3 R. 1 B. 2 H. S. 97—8), ligesom ogsaa Broder Sommer i Graabrødre-Kloster og Broder Lavrids Askersen fik fri Drik i Lavet for en Gang hver Uge at holde Messe for de Brødres Sjæle, der vare døde og herefter ved Døden afgik (smst. S. 97), og Fredagen efter Fastelavns Søndag blev der holdt stor Messe og ofret for alle de dødes Sjæle af Lavet (S. 100). Smlgn. Gildeskraaen for Guds Legems Lav i Randers (Stadfeldts Beskrivelse af Randers S. 86), hvor det hedder: »Dør Lavbroder eller Søster, da skal to Brødre og Søstre komme betids om Morgenen og følge Liget til Kirke, gaa langsomt for ham og skyde en Engelsk til Ligskud Broder og Søster; hvo som det ej gjør, bøde en Grot Vide i Lavet«; ligeledes Vedtægterne for det tyske Kompagni i Kjøbenhavn (O. Nielsen: Kjøbenhavn i Middelalderen 213), som fastsætte, at naar en Broder døde, skulde Oldermændene vælge 8 Mænd til at vaage over Liget og 8 til at bære det til Kirken og bestemme, hvem der skulde følge til Kirken; Følget skulde blive staaende ved Graven, til Liget var jordet; Kompagniet havde anskaffet et sort Ligklæde og 4 Lys til Brødrenes Ligbegængelse, og hver Broder skulde yde Bidrag til Afholdelsen af 3 Sjælemesser for den afdøde, hvad enten denne døde i Kjøbenhavn eller udenfor. Naar Brødrene havde drukket ved de tre almindelige Stævner, skulde de holde Messe for alle de afdøde af Selskabet og for alle kristne Sjæle o. s. v.; smlgn. smst. S. 237 Bestemmelsen i Guldmedenes Skraa, 240 i Bagernes Skraa o. fl. St.

Efter Reformationen steg Luxus og Overdaadighed i en saadan Grad, at man finder de største Overdrivelser, ogsaa ved Begravelserne. Hertil kan henføres, naar man f. E. hører om, at en Tjener red paa den afdødes Hest foran Kisten ind i Kirken og blev holdende der, indtil Prædikenen og Højtiden var til Ende (Allen), eller naar Ove Juel i sin Dagbog fortæller, at hans Moders Lig, efterat hun var død paa Villestrup den 26de December 1665, den 17de Januar næste Aar blev ført til Viborg, hvor den højtidelige Begravelse stod den 19de, og at derpaa Liget igjen blev ført tilbage til Villestrup og nedsat i Familiebegravelsen i Astrup Kirke (Hist. Tidsskr. 3 R. 3 B. S. 606). Fra en lignende Forfængelighed skrive sig de mange prægtige Ligkister og

Epitafier, som findes rundt om i vore Kirker, og som vidne om, at man ingen Omkostninger har sparet for at yde, hvad der ansaas for at høre med til en hæderlig Begravelse. For at sætte en Dæmper paa altfor vidtgaende Omkostninger i denne Retning udkom der, foruden Frederik den andens indskrænkende Bestemmelser i den kallundborgske Reces § 9, særskilte kongelige Forordninger om Begravelser og Ligfærd af 7 Novbr. 1682 og 14 April 1752, af hvilke bl. a. Magistraten i Aalborg 1774 lod gjøre nedenstaaende Udtog, forat det kunde tjene til alles Efterretning.

Borgmestere og Raad udi Aalborg gjøre vitterligt, at da de fleste vel ikke have de allernaadigste udgangne Forordninger om Begravelser og Ligfærd og de desaaarsag i saa Tilfælde lettelig af Uvidenhed imod allerhøjst samme kunne forse sig, saa, paa det saadant i Tide kunde forekommes, finde vi os beføjede til herved til alles Advarsel og Underretning at meddele en Extrakt af allerhøjst bemeldte Forordning af 7 November 1682 og 14 April 1752, forsaavidt hvad der i Almindelighed daglig kunde forefalde at være alle til Efterretning bekjendt.

1. Ingen maa bruge til at klæde deres Lig udi andet end Kattun eller hjemmegjort Lærred og Lærredsbindler at binde med under 50 Rd. Straf.

2. Alle andres end deres, der ere i Rangen, yderste Ligkister maa ikke overtrækkes, ej heller Ligkister af Eg bruges, uden de, der have murede Begravelser, under 50 Rd. Straf.

3. Under lige Straf maa ingen udenfor Rangen have 2 Ligkister, med mindre den døde enten har været i gejstlig eller verdslig Øvrigheds Stand, samt Præsterne i Kjøbstæderne og graduerede Personer, eller den dødes efterladte Arvinger det beviser for Øvrigheden, at den afdøde efterlader sig beholdne Midler 6000 Rd.

4. Ingen Spisning, Skjænkning eller Konfekt maa, for al unyttig Omkostning at forekomme, gives dem, der Liget klæde eller lægge i Kisten, under Straf af 50 Rd.

5. Ligkisten skal tilslaas over den døde inden 4 Dage efter den dødes Afgang under 20 Rd. Straf i Kjøbstæderne.

6. a) Vaagestuer maa ej holdes.

b) Maa ej heller nogens Bud om nogens dødelige Af-

gang udskikkes til andre end til Forældre, Børn og Søskende, af hvilke dog ingen i Huset skal opvarte for at tage imod Besøgelser, medens Liget staa over Jorden.

- c) Maa intet Mad, Drikke eller Konfekt til nogen før eller efter Begravelsen gives; hvo derimod handler, haver forbrudt 500 Rd.

7. Ingen maa lade nogen Stue overdrage under 100 Rd. Straf undtagen de, som ere i de to første Klasser af Rangforordningen, som tillades en Stue overtrukken m. v.

8. Ingen, som ej er i Rangen, maa lade deres Lig staa ubegravet længere end 8 Dage under Straf af 20 Rd. for hver Dag længere; de i Rangen eller af Adel 3 Uger, for hver Dag længere 40 Rd.

9. Med Lig maa ej følge mere end 6 Par Mandfolk foruden Forældre, Børn, Søskende eller og de, som Arv tage, enten Ligene begraves om Dagen eller om Aftenen. Alle Lig, hvorover Prædiken forlanges, skal henbæres paa de ordinære Tider, saaledes at de kan være i Kirken til den Tid, at Tjenesten i det allerseneste Kl. 2 kan begyndes, men alle andre Lig, enten i Kirken eller paa Kirkegaardene, skal begraves inden Kl. 12 i det allerseneste under Straf af 100 Rd.

10. Ingen Voxlys maa omkring Kisten sættes eller paa Gaden for Lig bæres under 20 Rd. Straf. Dog er hermed ikke nogen forment, at de jo maa give et Par Lys til Alteret i den Kirke, hvor Liget indsættes, og dennem, imedens Tjenesten forrettes, lade brænde.

11. Ingen Vaaben maa bæres eller opsættes for nogen uden dem alene, som til Skjold og Hjelm at føre ere berettigede, og dem, som i Rangen ere, under 70 Rd. Straf.

12. Alle og enhver forbydes at give sort Liberi eller nogen Tjenestefolk sort at klæde, naar Husbonden eller Husmoderen samt andre i Huset ved Døden afgaa, og som vel ikke ved denne Artikkel er sat nogen speciel Straf, ligesom den ej heller udtrykkelig benævner andet end sort, og nogen desaaarsag kunde tage Anledning til at formene, det dem var tilladt at give deres Tjenestefolk sort og hvidt Kattun, Sirts eller andet lige med samme, at Tjenestefolk derudi bar Sørgedragt, saa paamindes de om Forordn. 28 Post, der

lyder, at hvis nogen ny Paafund optænkes eller noget imod noget af de anførte Poster, hvorved herudi ingen Straf er sat, skulde handles, der da for hver Forseelse skal betales 50 Rd.

Thi blive herved alle og enhver tilholdt nøje at rette sig efter forestaaende, som hvis videre i allerhøjstsamme og andre i slige Tilfælde udgangne allernaadigste Forordninger og Befalinger er paabudet, saafremt de vil vente at undgaa den derfor dikterede Straf.

Aalborg Raadstue den 21de Februar 1774. (L. S.)

I Forordningen om Lavene af ^{23/12} 1681 hedder det § 13: Saasom ved Begravelser og Ligfølgen stor Forsømmelse foraarsages, da skal ingen være forpligtet Lig at følge uden de alene, som behøves til Liget at bære, hvilket og i Lavet skal omgaa, og de, som ville følge og bære, maa ingen andensteds møde eller forsamles end hvor den afdøde udbæres. —

En Ytring af de samme Bestræbelser for at skaffe sig og sine en hæderlig Begravelse vare de mange Liglav og Begravelsesselskaber, der efterhaanden opstod i Byerne, og hvoraf flere endog gaa langt tilbage i Tiden, om end ikke saa langt, som nogle af dem gjøre Fordring paa. Da disse Selskaber ofte yde Bidrag til Kulturens Historie, gives her en Udsigt over de Selskaber af denne Slags, som have været og endnu findes i Aalborg. (Smlgn. ogsaa J. Kinch: »Ribe Bys ældste Ligbærer-Lav eller Kompagni-Lavet« i disse Samlinger I. S. 97.)

I. Kjøbmands-Liglavet.

Det ovenfor nævnte Kjøbmandsgilde »Guds Legems Lav«, i hvilket der ogsaa var Bestemmelser om afdøde Brødrer og Søstres Begravelse, undergik i Tidens Løb flere Forandringer og antog 5 Maj 1651 Navn af »Kompagni«, hvilket igjen 2 Novbr. 1680 fornyedes efter nogen Afbrydelse og 24 Marts 1750 gik over til et »Kjøbmandslav« med ny Lavartikler. Forandringen 1680 støtter sig paa Vedtægter af Borgmestere og Raad af 1 September s. A., af hvilke kun § 24 vedkommer os her. Den lyder saaledes: »Naar nogen ved Døden afgaar, være sig Mand eller Kvinde, som udi Kompagni-Bogen er indskreven, eller ogsaa deres Børn og Kvinde, da skal samtlige Kjøbmandskompagniet, saafremt de ere i Byen,

uden Sygesengen, høje Øvrigheds Befaling eller andre billige eller lovlige Forfald det forhindrer, være forpligtede at følge den afdøde til sin Hvilested og udi Betimelighed, førend Liget udbæres, lade dem finde for de Steder, Liget udtages, saafremt som hvilken en herudi findes forsømmelig, ikke hver Sinde, saadant sker, vil have forbrudt 1 \mathcal{L} , som strax til Forstanderen uden videre Modsigelse skal overleveres og Kompagniet til rigtigt Regnskab føres; og skal Mændene tilholde deres Hustruer og Børn, at de flittig og det meste muligt, Tiderne og Lejligheden vil tilstede, i lige Maader følge den afdøde til Begravelse og Hvilested« (Aalb. Raadstue-Kopibog 1679—84).

Efter Overgangen til Kjøbmandslavet 1750 oprettedes et særligt Kjøbmands Liglav, hvis Artikler, 25 i Tallet, fik kgl. Konfirmation 26 Juli 1754. Indledningen lyder saaledes:

I den hellige Trefoldigheds Navn have vi undertegnede indgaaet Vedtægt med hinanden saaledes, at siden der under 28 Marts 1710¹⁾ er af en Del dalevende, men nu alle døde Kjøb- og Handelsmænd her i Aalborg bleven oprettet et Kjøbmands Liglav, paa det de deri interesserede (naar de ved Døden afgik) kunde nyde en hæderlig og kristelig Bestædigelse til deres Hvilested og tillige for fattige Lavsbødres Enker og Paarørende af deres, som gjør eller have gjort Lavets Tjeneste, efter Kassens Tilstand og plurima vota ved hvert Aars Generalforsamling at nyde Pension, og berørte Kjøbmands Liglav Tid efter anden af flere i lige Hensigt er bleven tiltraadt, saa i Henseende Aar efter Aar i den første Stiftelse er sket adskillige og mange imod hverandre stridende Forandringer, have vi bemeldte undertegnede, som ved indeværende Aars Hovedsamlings Dag aftrædende og igjen tiltrædende Oldermænd, Bisiddere, Medhjælpere og samtlige Lavets Brødre fundet tjenligt og højstforbundet af den første Stiftelse og de derimod Tid efter anden gjorde Forandringer at uddrage efterfølgende ny Lavsaikler og paa samme (eftersom paa de forrige ingen allerunderdanigst er ansøgt) til dette Liglavs bestandige og uforanderlige Vedligeholdelse i Fremtiden ved allerunderdanigst Ansøgning at begjære vor allernaadigste Arve-Herres og

¹⁾ Om dette ældste Kjøbmands-Liglav savnes Efterretninger.

Konges allernaadigste Konfirmation paa efterfølgende Poster og Artikler.

Indholdet af de 25 Artikler er følgende:

1) gaar ud paa, at ingen maa optages undtagen de, som efter kgl. Majestæts under 24 Marts 1750 Aalborg Bys handlende forundte Lavsartikler for Kjøbmænd og handlende kan og bør anses eller og, efter samme Lavsartiklers 21 Post, betjene Kjøbmands Kommissioner; ej heller maa nogen af disse forberørte sig i noget andet Liglav begive under 10 Rd. Mulkt til Kjøbmands Liglavet; men med dem, som til denne Tid i andre Liglav ere indskrevne, har det sit Forblivende, saa at det af dem selv skal dependere, om de samme ville kvittere og sig i Kjøbmands Liglavet begive, da de til Lavets Kasse betale 10 Rd.; dog er det tilladt, at Aalborg Bys Magistrats og Øvrigheds Personer saavel som Byens nuværende og efterkommende Præster maa uden at gjøre Lavstjeneste i Lavet antages, imod at de til Lavets Kasse betale en Kjendelse, som ej maa være mindre end 13 Rd. 2 \mathcal{K} . Skulde ellers nogen værende Lavsbroder enten blive Magistrats eller Øvrigheds Person her i Byen eller og med nogen Karakter vorde benaadet og i saa Fald af Lavet forlanger sig for Lavstjeneste befriet, maa det i Henseende til Magistratur bevilges mod fornævnte Kjendelse af 13 Rd. 2 \mathcal{K} , men i Henseende til Karakter betales til Kassen 30 Rd.

2) For Lavet skal være en Oldermænd, 2 Bisiddere og 4 Medhjælpere, som fra hvert Aars 12 Januar som Lavets aarlige Hovedsamlings Dag, med mindre det skulde være en Søndag, da Samlingen sker næste Mandag, til Aarsdagen derefter i samme Embede forblive; men skulde nogen af de i Embede værende ved Døden afgaa inden næstfølgende Hovedsamlings Dag, skal de øvrige 6 være berettigede til at udnævne den 7de efter den Orden, som i Artikkelen 3 foreskrives.

3) Den succederende Oldermænd skal være den, som næst efter den afgaaende ved sin Indtegnelse er indkommen i Lavet, og gjøre Lavstjeneste, med mindre nogen billig Aarsag kan være til at tage en anden, i hvilket Fald den næstefter indskrevne skal være Oldermænd, hvem den afgaaende med de 2 Bisiddere og 4 Medhjælpere skal udnævne, da han ikke under 6 Rd. Mulkt maa undslaa sig og foruden Mulkten dog

skal være forbunden at paatage sig Oldermandskabet; ej heller maa de, som han til Bisiddere og Medhjælpere i sit Betjenings Aar udvælger, sig derfor under 3 Rd. Mulkt og tillige at betjene, hvis dem efter Udvælgelsen tilkommer, undskyldte, med mindre de ere udnævnte udenfor deres Orden, eller det er Lavet vitterligt, at de jævnlig fare til Søs, i hvilke to Tilfælde Undskyldningen skal være gyldig, dog saaledes, at en slig til Søs farende Lavbroder, naar han aflader Søfarten, uden Undskyldning maa udnævnes.

4) Naar Oldermænd med Bisiddere og Medhjælpere ere udnævnte, lader han sig af afgaaende Oldermænd og Bisiddere overlevere Udgifts og Indtægts Regnskabet med tilhørende Beviser og Kvitteringer indført i to dertil indrettede Bøger, hvilket Regnskab af dem alle tre skal være underskrevet, eftersom de i deres Betjenings Aar staa tillige Ansvar, ligesom de og lade sig udlevere Lavets Obligationer, rede Penge og Inventarium, hvorfor gives Kvittering i Bøgerne.

5) Oldermændens og Bisiddernes Embede er ellers: 1) at holde rigtig Fortegnelse over alle Lavbrødre, saavel dem, som have forbundet sig til Lavstjeneste, som dem, som derfor ere befriede; 2) at inddele Lavbrødrene, som gjøre Lavstjeneste, i saa mange Roder, som deres Tal kan taale, saa at der til hvert Ligs Bortførelse er i det ringeste 14, 16 eller 18 med Indbyderne, hvorefter en Rode efter en anden vekselsvis gjør Tjeneste; dog er Oldermænd og Bisidderne i deres Tjenestear befriede derfor; 3) at Oldermænd med Bisiddere og Medhjælpere skønne, hvad en eller anden i Lavet, som maatte begjære Lavets Tjeneste, derfor skal betale, hvilket i det mindste bør være 16 Rd., og de, som anses for at være bemidlede, 20 Rd.; 4) skal Oldermænd holde Bog over Indtægterne og Udgifterne og paase, at enhver efter Tur gjør Lavstjeneste; handler han herimod, betaler han 1 Rd. Mulkt; 5) skal Oldermænd inden 14 Dage, efterat nogen Mulkt er forbrudt, kræve den skyldige ved begge Aarets Indbydere, og betale de ej inden 8 Dage, skal Oldermænd med Bisiddere og Medhjælpere udnævne 2 af de sidst indskrevne Lavbrødre, som tillige med den efter Indskrivningen ældste Medhjælper skal være berettigede til at gjøre Udpantning ej alene for Mulkten, men desuden 1

Rd. for Modvillie; er Oldermændene, Bisiddere og Medhjælpere heri forsømmelige, svare de selv Mulkten, og vægrer den til Udpantning udnævnte Lavbroder sig, betaler han 2 Rd. Mulkt og skal tillige være ekskluderet af Lavet; 6) Oldermændene og Bisiddere skal holde Opsigt med Inventariet og 1 til 2 Gange aarlig efterse Ligvognen under 2 Rd. Mulkt; 7) naar nogen i Lavet dør eller nogen anden for Betaling forlanger Lavets Tjeneste, besøger Oldermændene alt ordnet paa det bedste; 8) naar nogen i eller uden Lavet forlanger dets Tjeneste, giver Oldermændene tilkjende, at dersom der til Sørgeskaren bliver brugt Karosser, der da til saa mange af Lavet, som til Kistens Indsættelse i og derefter Udtagelse af Ligvognen samt Nedsættelse i Graven behøves, til hver 2 Personer 1 Karosse ligeledes skal anskaffes, ligesom og, at der til Indbyderne, skjønt ikke ved Ligbegængelsen bruges Karosser, skal dog forskaffes 1, som de til Lavbrodrenes Indbydelse kan betjene sig af; 9) efter given Konfirmation besøger Oldermændene saa mange Exemplarer af Artiklerne trykte, at der er nok til de levende Lavbrodere, men og til ny, som ved Indtrædelsen derfor betale 8 β .

6) Om Indbyderne. Indbyderne udnævnes ligesom Oldermændene, Bisiddere og Medhjælpere efter deres Anciennitet ved Indskrivelsen. Deres Forretning er: 1) paa Tilsigelse at møde hos Oldermændene for at erfare, hvad de skal forrette for Lavet; 2) at udføre dette og bringe skriftligt Bud tilbage paa den leverede Opskrift, om noget har været til Hinder for Udførelsen, eller om nogen af de til Tjeneste indbudne ikke kan møde af gyldige Aarsager efter Artikkelen 14; 3) de af Oldermændene udnævnte Indbydere maa ikke undskylde sig derfor; thi gjør han Sørejser, maa han det strax før Afrejsen melde til Oldermændene, der da tager i hans Sted vexelvis en af de sidst indskrevne; men rejser han bort uden Anmeldelse, betaler han for hver Ligbegængelse i Fraværelsen 2 Rd. i Mulkt; 4) de skal indfinde sig paa det Sted, hvorfra Ligbegængelsen udgaar, Kl. 10 og 12, naar det ringer, for at være paa Stedet før de indbudne Lavbrodere for at anvise dem det til dem i Sørgehuset beskikkede Værelse; 5) sker ved Ligbegængelsen nogen Uorden af Lavbrodrene, anmelder de det strax skriftlig for Oldermændene, at de skyldige efter Beskaffenheden kan blive

mulkterede; 6) ved Indbydelsen til Lavstjeneste og ved Ligbegængelse skal de bære side Kapper og nedhængende Slør og enten kjøre, om Karosser bruges, eller og gaa for ved de til Tjeneste indbudne Lavsbrodre; 7) af Oldermænd og Bisiddere modtage de de Penge, som hvert Aars Hovedsamlings Dag den 12 Januar udgives til de fattige og Lavets trængende, og efter given Opskrift udbetale mod Kvittering, men ikke til de udenbys boende, som dem selv lade hente hos Oldermænd; 8) forse Indbyderne sig heri, mulkteres de af Oldermænd og Bisiddere fra 1 til 3 Rd.

7) Ingen Lavsbroder maa foreslaa nogen til Optagelse uden at gjøre Lavstjeneste, med mindre de efter Artikkel 1 ere fritagne derfor, under 2 Rd. Mulkt; men forlanger nogen paa sli Maade at komme i Lavet, skal han personlig møde paa Hovedsamplings Dagen, dog med skriftlig Begjæring, hvori angives, hvor meget han derfor vil give, hvilket afgjøres af Oldermænd, Bisiddere og Medhjælpere, dog ikke under, hvad Artikkel 1 melder, at en Magistratsperson skal betale, og saa, at ingen anden antages end efter Artikkel 1; ej heller maa under lige Mulkt nogen Lavsbroder foreslaa, at nogen uberettiget nyder Lavets Tjeneste uden Betaling.

8) Flytter nogen bort fra Byens Jurisdiktion og der dør, er Lavet ham ingen Tjeneste skyldigt, men han samt Hustru og Børn anses som fremmede.

9) De, som udrejse og blive over Aar og Dag borte, udelukkes og kan ingen Benefice vente for sig og sine, med mindre de bevise for Oldermænd og Bisiddere, at Fraværelsen er uomgængelig fornøden, i hvilket Fald betales en Kjendelse af 1 Rd. for hvert Lig, ved hvilket den fraværende skulde have gjort Tjeneste.

10) Ingen optages uden paa Hovedsamplings Dagen, men tegner da sit Navn i en dertil indrettet Protokol til Vitterlighed for Efterlevelse af Lovene.

11) En gift Mand, som optages med Forpligtelse til Lavstjeneste, betaler derfor 3 Rd. og en Ungkarl 2 Rd., men gifter denne sig, saa endnu 1 Rd., og skal saavel de gifte som ugifte til Hovedsamplings Dagen, nemlig de første efter Bryllupsdagen og de sidste efter at have vundet Borgerskab og for handlende vorde ansete, være pligtige at indtræde i Kjøbmandsliqlavet eller i dessen Mangel, naar de derefter

forlange at komme i Lavet, betale for det første Aar 1 Rd. og saa fremdeles dobbelt.

12) Enhver kan udmelde sig paa den aarlige Hovedsamplings Dag imod for Udskrivningen at betale 5 Rd., og kan han saa aldrig igjen optages, og indtræder han siden i et andet Lav, betaler han yderligere 10 Rd.

13) Bærer nogen Ungkarl nogen Mands Barn uden Lavet og han det først anmelder for Oldermændene, tillades det mod Erlæggelse af 2 Rd.; men anmelder han det ikke, betaler han 3 Rd.

14) Er en Lavbroder af Indbyderne tilsagt til Lavstjeneste ved Ligbegængelse, skal han under 1 Rd. Mulkt møde til bestemt Tid ved Sørgehuset, med mindre han enten strax ved Indbydelsen eller dog næste Dag melder Oldermændene sit Forfald, som ej maa være andet end Svaghed, Markeds-, Kjøbmands- eller andre højfornødne Rejser inden Provinsen, eller og at han formedelst Slægtskab med den afdøde skal mellem Sørgeparrene; dog maa Slægtskabet ikke strække sig videre, end til Søskenbørn og Svogre, som have 2 Søstre.

15) Viser nogen Lavbroder sig ved Ligbegængelse eller Lavssamling uanstændig ved Skjælden og Smælden o. l., betaler han derfor 20 Rd. for hver Gang; men er han tillige drukken, da desuden udstødes.

16) Lavsbroder over 60 Aar ere fri for Lavstjeneste.

17) Lavet er ikke pligtigt til at bortføre andre end dem, som ere i Lavet, med deres Hustruer og ægte Børn tillige med dem, der agtes lige med deres Børn, som ere de Drengene, der efter virkelig Kontrakt tjene hos nogen Kjøbmand; skulde Oldermændene, Bisiddere og Medhjælpere lade Lavet tilsige videre uden Betaling til Lavet, betale de selv en for alle og alle for en til Lavet 16 Rd. mod Regres, som de bedst véd og kan.

18) Dør en Lavbroder i Armod, som ej er selvforskyldt ved Liderlighed, maa til en hæderlig, men dog tarvelig Ligbegængelse betales til hans efterladte Enke 10 Rd., og naar hun dør, da til hendes Arvinger 6 Rd. 4 $\frac{1}{2}$, og forlanges der ikke det bedste Ligklæde, da godtgjøres à parte 2 Rd.

19) Efter sin Hustrus Død er Manden fri for Lavstjeneste et halvt Aar og Søn efter Fader eller Moder et Fjerdingsaar, ligeledes efter Svigerforældre.

20) Dersom Forældre, Søster eller Broder eller lige saa nær beslægtede paa Mands eller Kones Side eller og en Stiffader, som selv er i Lavet, skjønt deres Fader det ej selv har været, hans Stifsøn skulde dø, maa for deslige søges Lavstjeneste med Lavets fulde Sir, dog mod en Kjendelse ikke ringere end 6 Rd. 4 \mathcal{L} .

21) Rejser en Lavsbroder til Søs eller ud af Provinsen, betaler han ved sin Udgang til Oldermændene 1 \mathcal{L} ; forsømmes det, betaler han Mulkt 4 \mathcal{L} , og for hver Gang hans Tur falder til Lavstjeneste, betaler han à parte 2 \mathcal{L} og en Indbyder i lige Tilfælde hver Gang 2 \mathcal{L} .

22) Eftersom endel af Magistraten er engageret i Kjøbmandsliglavet, se vi gjerne, at 1 à 2 af dem bivaane Hovedsamlingen, om de det selv for godt befinde.

23) Naar en Lavsbroder eller hans Kone dør og efterlader sig Pigebørn, da, hvad enten de ere i deres Forældres Hus eller ej, skal de have samme Ret til at nyde Lavstjeneste, som de virkelig vare i deres Forældres Huse, saa længe de ere her i Byen ugifte og føre et honnet og kristeligt Levned, og ligeledes Drengbørn, saa længe de ere umyndige og ikke i nogens Tjeneste her i Byen.

24) Lavets Inventarium: 1) Den fra Begyndelsen indrettede Kassa, som forflyttes fra Oldermænd til Oldermænd, 2) Ligvognen, som ikke maa lejes bort uden Byens Grænser, 3) det bedste Ligklæde, som ikke lejes bort uden Byen ringere end 6 Rd. og ej inden Byen end 4 Rd.; men skulde nogen Lavsbroder, som har gjort eller gjør Tjeneste, forlange det bedste Ligklæde for sine afdøde Børn, tillades dette uden Betaling, enten de ere unge eller gamle; Tjenere, som staa under Kontrakt, til dem skal bruges det ringere, med mindre de som fremmede uden Lavet vil betale for det bedste, da det dog ikke enten til dem eller nogen maa beholdes længere end 8 Dage, med mindre vedkommende for hver Dag, det længere beholdes, betaler 2 Rd.; skulde nogen Lavsbroder eller hans Enke ikke for sig eller Børn over 12 Aar forlange det bedste Ligklæde, skal dem betales 2 Rd.; 4) det ringere Ligklæde med sorte Silkefrynser, som lejes bort inden Byen for 1 Rd. og uden Byen for 2 Rd., og samme Mulkt er vedkommende undergivet, om de ikke i rette Tid ifølge forberørte Post 3 levere Ligklædet tilbage. 5) For

den bedste Ligbaare betales til Leje inden Byen 1 Rd. og uden Byen 2 Rd.

25) Kassens Kapital bør aarlig udsættes paa Rente mod suffisant Pant, og hvis Oldermændene den ej lovlig opbyder og det bevisliggjør, at den ej for 4 Procent i det ringeste kan udsættes, da svarer han selv 4 Procent af den Kapital, som er i Behold undtagen 40 til 50 Rd., som han kan have pr. Kassa til fornødne Udgifter.

Aalborg den 19de Marts 1754.

Senere nævnes der en kgl. Befaling af 30 Decbr. 1757, uden at det angives, hvori den bestaar; den skal være indført i den nu forsvundne Forretningsbog Fol. 18—19. Ifølge den indgik den 12te Januar 1758 flere Medlemmer i Lavet.

Med Hensyn til Lavets økonomiske Stilling kan bemærkes, at det 1755 begyndte med en Kassebeholdning efter det gamle Lavs Regnskabsbog af 549 Rd. 2 g 7 β , 2 Panteobligationer til Beløb 240 Rd. og flere Smaaposter, som i alt udgjorde 805 Rd. 4 g 11 β , saa at Formuen i det hele udgjorde 1595 Rd. 1 g 2 β . Af de senere Indtægter kan følgende fremhæves:

- 1755 af velb. Konferensraad Rosenkrantz for Lavets Tjeneste og det sølvfrynsede Ligklæde med 4 Hestedækner og Skamlen til sal. Junker Rosenkrantz's Lig 25 Rd. 2 g .
- 1763 af Kammerherre Rosenkrantz for hans sal. Frues Bestædigelse 30 Rd.
- 1773 Leje af Ligvognen uden anden Lavstjeneste for sal. Kammerjunker Lewetzaus Ligs Bortførelse til Budolfi Kirke og siden derfra til Vesterås Færgebro 20 Rd.
- 1776 Konferensraad Johannes Bentzon for Lavstjeneste med fulde Sir til sal. Fru Kjærulfs Bortsættelse 45 Rd.
- 1780 Fru Boye for hendes sal. Mands Ligfærd med Lavstjeneste 45 Rd.
- 1782 Gehejmekonferensraad Baron Holcks Ligbegængelse med Lavstjeneste 45 Rd.
- 1790 Justitsraad Ryberg for sin Frue med Lavstjeneste 35 Rd.
- 1796 Justitsraad Rybergs Lig 35 Rd.

- 1797 Biskop Studsgaard for hans sal. Frues Lig til Budolfi Kirke 30 Rd.
- 1800 Gehejmerraad Gabels Ligs Bortbærelse 30 Rd.
- 1806 Kammerherre Wedelsparre, som blev ved Officererne baaren, for Brug af Ligvognen med Rekvisiter 24 Rd.
- 1806 den 24 Novbr. Biskop Studsgaards Ligs Bisættelse i Budolfi Kirke 30 Rd.
- 1808 Fru Gabels Ligs Bisættelse i Frue Kirke uden Ligklæde 35 Rd.
- Kammerherreinde Wedelsparres Bestædigelse til Almenkirkegaarden 40 Rd.
- 1811 den 2den Januar Frøken Gabels Ligs Bestædigelse 40 Rd.

Da Kjøbmandslavet 1863 blev forandret til en Handelsforening, gik Liglavet op i denne og ophørte saaledes at bestaa selvstændig. Derfor skete ogsaa de sidste Indtægnelser i Lavet 1861, og det sidste Regnskab er fra 1863. Dog bestaar Ligkassens Formue endnu selvstændig og udgjorde den 1ste Januar 1872 en Obligation paa 400 Rd., indestaaende i Aalborg Sparekasse 2000 Rd. og kontant Kassebeholdning 29 Rd. 2 Ø 9 ß ; desuden ejer den en Ligvogn og flere andre Begravelses-Rekvisiter. Af Ligkassens Formue udredes Begraveshjælp og Omkostninger ved Begravelser, som ske paa følgende Maade: Foreningen besørger uden Betaling alle Begravelser indenfor Byens Grænser i Tilfælde af Dødsfald blandt dens Medlemmer samt blandt Medlemmerne af det tidligere Kjøbmandslav og disses Hustruer samt ægte Børn, forsaavidt disse sidste ikke holde egen Dug og Disk. Denne Bestemmelse gjælder ogsaa Nørresundby, forsaavidt som Forbindelsen mellem Aalborg og Nørresundby tilsteder det. Foreningen antager faste Ligbærere og sørger i det hele for, at alt ordnes saaledes, at enhver Foreningen vedkommende Jordefærd sker sømmelig og til den fra Sørgehuset fastsatte Tid. Ligeledes kan der af Foreningens Kasse tilstaaes de efterladte, uanset om de have Ophold i Byen eller ikke, en Begraveshjælp af indtil 20 Rd., naar derom ansøges og den ansøgendes Forhold og Omstændigheder tale derfor.

Ligvognen, Heste og det øvrige Inventarium saavel som de faste Ligbærere kunne ogsaa benyttes af andre af Aal-

borgs Indbyggere udenfor Foreningen, mod at der derfor erlægges en Afgift til Foreningens Kasse af 15 Rd. for hver Begravelse.

2. Skipper-Liglavet.

Fortalen til de den 16de Maj 1837 vedtagne og derpaa trykte og endnu i sin Helhed gjældende Love begynder saaledes:

»Skjønt det ikke er muligt af de forhaandenværende Data bestemt at kunne udlede, i hvilket Aar dette hæderværdige Lav er stiftet, saa er imidlertid saa meget vist, at det eksisterede under Navn af Kompagnibrødre, da Valdemar Atterdag (den 4de) sad paa Danerigets Trone, og da en ødelæggende Pest 1348 hjemsøgte vort elskede Fødeland og bortrev en fjerde Del af dets Befolkning. Herom vidner Fortalen til Lovene af 2 Decbr. 1625, der tillige indeholder en udateret Kopi af første Ordinsans, og saa vidt man deraf kan skjønne, er denne Kopi atter en forandret Afskrift af ældre Bestemmelser fra 1348. Glædeligt er det at skue tilbage i disse Fortidens simple, men ærværdige Annaler, med hvilken Enthusiasme vore ærede Forfædre værnede om dette Lavets Rettigheder og kjærlige Enighed!« — Og længere nede fortsættes der: »Da man saaledes efter al Sandsynlighed kan antage, at fem Sekler snart ere henrundne i Tidens ustandselige Løb, ja, at otte til ti menneskelige Generationer have været fremstillede paa Scenen og have udspillet deres Roller paa Verdens store Theater, siden denne for mange i Borgersamfundet højst gavnlige Institution blev stiftet, saa bør ikke alene nærværende, men ogsaa kommende Medlemmer af dette Selskab gjøre sig det til hellig Pligt at elske og frede om denne alderstegne Plante, saa den endnu langt ud iblandt kommende Generationer kan stande som en hæderkronet Stamme, af hvis stedsevarende grønne Grene enhver omhyggelig Gartner kan nyde Frugter, endog-saa efter Døden.«

Den i disse opstyltede Ord med saa stor Sikkerhed som historisk Sandhed fastslaaede Kjendsgjerning viser sig imidlertid at støtte sig til en Misforstaaelse af Indledningsordene til Lavets første »Ordinsans«, saaledes som det vil fremgaa

af det senere. Lavets Oprindelse skriver sig snarere fra 1625, da den første Ordinans er vedtagen og underskreven, hvilket fremgaar af »den gamle Bog, som Chr. Jacobsen og hans Medhjælpere Søren Paulsen Hatmager og Gundi Christensen Murmester den 18de Avgust 1640 have ladet binde og bekoste til at indskrive Ordinansen i, som vore Formænd af en kristen Kjærlighed have stiftet og gjort«. Den begynder med en Kopi af den første Ordinans, saalydende: Efterdi det er en farlig og skrøbelig Tid her i Aalborg By, synderlig at denne skadelige Pestilens er her hos os optændt (Gud almægtigste naadelig hjælpe os for Kristi Skyld), at Gud almægtigste efter hans guddommelige Villie vil hjem-søge os med samme farlige Sygdom, og det er naturligt, at hvert ærligt Menneske tragter efter at ville gjærne, at den sidste Afsked fra denne elendige Verden maatte være god, saa at han maatte komme hæderlig i sin Grav, hvorsomhelst han skulde have sit Hvilested, indtil Gud almægtigste vil ham opvække paa den yderste Dag, da have vi efterskrevne af en kristelig Kjærlighed trolig forbundet og forpligtet os med hverandre saaledes, som vi dette ville ansvare for Gud den almægtigste paa den yderste Dag, at vi med største Flid forhjælpe hverandre at bære og forskaffe, hvilken af os, som Gud almægtigste ved den timelige Død efter sin guddommelige Villie bortkalder, hæderlig til sit Lejersted, saa længe Gud forlene os Naade til, at vi kan gaa og hjælpe hverandre, og det foruden al Aarsag og Undskyldning i nogen Maader; dog skal ingen være forpligtet til at gaa ind i Huset, som denne Sygdom er inde, uden han det selv god-villig vil gjøre, men enhver for sig ellers i alle tilbørlige Maader skal være sin svorne Broder og Søster til Hjælp og Befordring i alle de Maader, som ham muligt være kunde. Desligeste skal enhver forpligtet være, saa mange som have Hustru og Børn, som kan efterfølge Liget, da skal de det uden al Undskyldning gjøre; skal det i lige Maader saaledes forholdes med at bære sin Medbroder eller Medsøster, at naar de første 8 eller 10 (saa mange som Behov gjøres efter Lejligheden) have baaret en Gang, saa skal de være kvit, indtil det har omgaaet, eftersom de herefter findes antegnede, og dersom nogen imod denne Kontrakt og Forbundt lader sig finde forsømmelig eller og i nogen Maader deri

besværer, uden han har saa lovligt Forfald, at det ham umuligt er, da skal han uden al Modsigelse give 1 Rigsdaler eller 3 R danske, Halvparten til de fattige og anden Halvparten til Brødrene.

At denne Kontrakt og Forbundet imellem os efterskrevne endelig og ubrødelig holdes skal i alle Punkter, som forskrevet staar, da have vi hver særdeles vore Navne med vore egne Hænder underskrevet, og hvo som ikke kan skrive, da skal her findes hans Mærke eller Segl.

Datum Aalborg den 2den Dcbr. Anno 1625.

(29 Underskrifter, 12 Bomærker og 5 Segl.)

Have ogsaa for^{ne} Kompagnibrødre samtlig besluttet, at hvis Klæde over og under Ligkisten og desligeste Ligbaaren som bliver bekostet af ganske Kompagnibrødre, som foreskrevet stander, til ingen andre Steder maa enten henlejes eller laanes; hvo som det gjør, skal uden al Modsigelse give 3 R danske, Halvparten til de fattige og Halvparten til Brødrene. Og have for^{ne} Brødre betalt 10 Alen sort Klæde, 6 Alen over Liget, som er syet i fire Hjørner Jesu Navn med hvid Silke, og 4 Alen til Underklæde under Ligkisten og tvende Ligbaarer. —

Saaledes var altsaa dette Liglav stiftet; men de ældste Love haves ikke mere; de første saadanne, som nu findes og som meddeles strax nedenfor, ere fra 1734, medens der dog i de trykte Love fra 1837 henvises til Lovene af 2 Dcbr. 1625, 6 Marts 1641, 6 Februar 1665 og 14 Februar 1674, i hvilke sidste Benævnelsen Kompagnibrødre er forandret til »Skipperliglav« (se Fortalen S. IV.).

I Aaret 1734 vedtog man at forandre Lovene, og meddeles saaledes nedenfor

Lavsartikler for Skipperliglavet.

Siden Lavsbrødrene ere saa til Sinds blevne og derom vedtagne at indrette en ny Lavsbog, saa er den da paa efterfølgende Maade indrettet og de opsatte Artikler fra 1 til 24 saaledes her indførte, som følger, nemlig

1. Saasom ej tilforn i vor Lavsbog eller Artikler findes indført, hvad enhver Lavsbroder skal betale, som gjør Lavsrettighed, ved hans Navns Indtegnelse i Lavet, da betales derfor, siden Ligvognen og alle Ting vel ere indrettede, for

hver Person, som antages i Lavet, til Kassen 6 Rd., siger sex Rigsdaler, og til de fattiges Bøsse 3 & 4 β¹⁾.

2. Maa ingen nægtes Ligvognen af vore Lavbrødre eller Søstre, som enten allerede i Lavet ere antagne eller her-efter i vort Lav sig begiver, være sig fattige eller rige, saa længe de sig skikkelig og ærlig forholdet have, enten de dø i deres eget, fremmedes eller fattiges Hus.

3. Dernæst nyde Lavbrødrene og Søstrene Lavets Ret-tighed for dem og deres Forældre, Søskende og Børn og dem, som lige ved Børn agtes og holdes, hvad heller de ere i slige Lavbrødres eller Søstres Huse eller andensteds her i Byen, naar de i det ringeste have været kontinuerlig i deres Huse Aar og Dag; men andre Tjenestefolk nyde ingen Lavsrettighed, som betales ligesom for andre fremmedes Lig at bortføre.

4. Skulde nogen af Lavbrødrene og Søstrene deres For-ældre dø i deres Huse, som ere i et andet Lav, da maa de ingenlunde nyde noget af Lavets Goder, men søge det Lav, som de henhøre i; dog, behage de det for Betaling, maa det ske og tillades.

5. Efterdags bruges ingen Ligbaare til at bære noget Lig bort med i vort Liglav, saa længe Ligvognen er dygtig, og den er i den Stand, at den kan og maa bruges.

6. Skulde nogen af Lavbrødrene forlange den og Lig-baare med dessens Klæder (saa længe de ere i god Stand) til at bære noget Lig fra Kirkestenten til Graven enten i Kirken eller Kirkegaarden, da maa det dem efter Forlan-gende tillades; ellers bæres Liget fra Ligvognen til sit Lejer-sted i Hænderne, som paa andre Steder (hvor de have Lig-vogne) brugeligt og bedst bekvemmeligt er.

7. Skulde nogen fremmed udenfor Lavet (og i Byen) for-lange Lavets Tjeneste med Ligvognen, da forundes dem det i det ringeste for 16 Rd., som til Kassen betales; men er det fra Landet, at Vognen ved Aærne Liget skal modtage, da betales mere, ligesom de ere i Rang og Stand til, som de bedst derom kan akkordere.

8. I de smalle Stræder, som Ligvognen ikke uden Skade kan kjøre for Døren at holde, der skal Ligvognen holde for

¹⁾ 1743 sat til 3 & 8 β.

Enden af samme Stræde, hvor bedst er bekvemt, og Liget fra Huset i Hænderne at hembære.

9. Skulde nogen af vore kjære Lavsbødre eller Søstre frasige sig vort Lav, da førend de udskrives af Lavsbogen, skal de til de fattiges Bøsse betale 1 Rigsdaler; men rejse de ellers bort og ikke give Lavet det tilkjende og have Lavets Minde, hvor længe Lavet vil dem tillade at blive borte, og imidlertid de ere borte, forsyne Lavet med andre fra Lavet i deres Fraværelse tillige med andre deres Lavsbødre, have de deres Lavsrettighed forbrudt og ikke kan antages igjen uden samtlig Lavets Villie og Samtykke.

10. Skulde det hælde sig, at nogen sig en Gang fra Lavet har sagt og igjen forlanger at komme deri, da maa det tillades, dog paa den Kondition, at den betaler til de fattiges Bøsse i Lavet for hvert Aar, han har været fra Lavet, aarlig 1 Rd. og derforuden lige saa meget betale som andre, der sig nylig i Lavet indgive, som i den første Post findes specificeret; men har han imidlertid været i andre Liglav, da maa han ingenlunde antages, med mindre han betaler dobbelt saa meget, som ellers betales af andre, foruden den ene Rd. aarlig for hvert Aar, han har været af Lavet, til de fattiges Bøsse.

11. Naar saadanne, som fra vort Liglav sig en Gang have frasagt, igjen efter næstforrige Artikkel i Lavet ere antagne, da maa han ikke forbigaas til Oldermænd at antages, om det ham er tilfalden i den Tid, han har været fra Lavet, at han jo først og fremfor nogen bør til Oldermænd udnævnes og han uden nogen Modsigelse at tage derimod eller og at have sin Lavsrettighed forbrudt.

12. Alle og enhver Lavsbødre og Søster eller de, som lige med dem ere ansete, bliver Ligvognen bestediget, og tages da til Kusken og Karlen, som medfølger, af Lavets Kasse til deres Afbetaling 1 Rd.; men er det en fremmed, som lejer Lavet, svarer den selv den Omkostning, som paa-gaar, med videre.

13. Skulde der være nogen af vore Lavsbødre eller Søstre (imod Forhaabning), som sig ikke forholde i Ligforsamlingen eller paa andre Steder, hvor det end være kan, som det sig bør, ædruelig, skikkelig og sømmelig eller skulde lade sig finde i nogen skammelig Gjærning, og det kan dem over-

bevises, end og de, som ved Liglavets Henbærelse med Drukenskab lade sig finde, skal derfor alvorlig straffes, og i Fald sig nogen deri vægrer, have de deres Lavsrettighed forbrudt og af Lavsbogen udskrives.

14. Er nogen, som efterdags vilde indgive sig i dette hæderlige og lovlige Liglav og skulde befri sig¹⁾ med en af vore Lavssøstre, maa han sig næste Lavdag derefter for Lavet ved Samlingen anmelde og da betale, hvad vedbør²⁾, saafremt han vil nyde Lavets Rettighed; men andre, som vil give sig i dette Liglav, maa anmelde sig i det seneste 3 Aar, efterat de ere gifte og indladte i Ægteskab, om de ville nyde Lavets Rettighed, og skulde de længere udeblive, betale de for hvert Aar aparte til Lavets Fattigbøsse 1 Rd., men indgive de sig i Lavet, førend ovenbemeldte 3 Aar ere forfaldne, nyde de Lavets Rettighed ligesom andre efter Lavsbogens Artikler.

15. Skulde det hænde sig (det Gud naadelig afvende), at nogen af vore Lavsbrødre eller Søstre skulde geraade i for stor Armod formedelst ulykkelig Ildebrand, Søskade eller i andre Maader at komme til agters, da finder enhver kristen Sjæl sig vel deri at komme den nødlidende til Hjælp og derforuden af Lavets Kasse at kontribuere, det meste muligt er, ved Dødsfald og efter des Beskaffenhed.

16. Skulde nogen Lavsbroders Hustru ved Døden afgaa og han selv skulde være tilfalden hende at bortbære, da skal han være fri derfor.

17. De Oldermænd, som herefter til Oldermænd udnævnes, skal være fri for at bære det Aar, de Oldermandskabet betjene.

18. De gamle, som ere i Lavet og have forrettet deres Oldermandskab, og andre aldrende, som formedelst Svaghed og Skrøbelighed ej kan gjøre Lavstjeneste, bør at være fri, men maa sig ved første Samling paa Lavsdagen angive.

19. Skulde det forefalde, at nogen enten i Byen eller uden Byen forlanger Lavets Tjeneste med Ligvognen og dertil tilfaldende Rode eller flere for Besværligheds Skyld, og samme Følgeskare skulde ville bruge Karosser, da nydes

¹⁾) : gifte sig.

²⁾) 1743 ansat til 3 Rd. til Kassen og 3 $\frac{1}{2}$ 8 β i Bøssen.

det ej, med mindre de, som ere af Lavsbørnene dertil beskikkede, og at nyde Karosser, som forskaffes dem fri af Ligets Vedkommende, foruden hvad der gaar paa til Lavet efter forhen gjorte Akkort.

20. Hvad Ligklæderne angaar, om nogen udenfor Lavet deraf skulde forlanges til Leje enten i Byen eller uden Byen, kan Taxten herved føres efter Lavets Skjønsmhed, og er da af Lavets Brødre sluttet, som følger: Først det sølv-frynsede Klæde og Baare, dog alene her i Byen, for 10 Rd., og Nr. 4 kan i Byen lejes for 1 Rd. og udenfor Byen for 2 Rd.

21. De, som efterdags tages i Lavet og ej ville eller kunne gjøre Lavets Tjeneste, maa ej nyde Lavsrettighed ringere end 20 Rd. til Kassen og derforuden til de fattiges Bøsse.

22. Hvo som forsømmer at møde ved Ligs Bortførelse eller ej forskaffer en anden Lavbroder i sit Sted, efterat han af Lavets Bedemand er advaret, maa betale, for hver Gang sligt sker, 2 Rd.^1) danske til Fattigbøssen; skulde han derved vægre sig og ej betale, har han forbrudt sin Lavsrettighed.

23. Skulde der være nogen af vore kjære Lavsbørne, der kan optænke noget til Lavets Nytte og Fordel eller i andre Maader noget at erindre eller observere, ville de nu behage samme at give tilkjende, paa det at det nu tillige med forhen anførte Poster i (den ny) Skipper Liglav's Bog kan blive tilført.

24. Og som dette kristelige Skipper Liglav her paa Stedet af vore kjære Formænd oprettet er, dem til største Berømmelse, som enhver af os, der nu lever, maa tilstaa, samme at bestaa af en Oldemand med sine tiltagne Bisiddere at beoagte Lavets Kasse til dens bedste Interesse, det meste muligt ske kan, og de andre Lavsbørne derimod have ej noget at sige, naar det efter forhen anførte Poster lovlig bliver opvartet; skulde ellers nogen Tvistighed imellem Oldemanden med sine Bisiddere eller Lavsbørne forefalde, bør alt saadant ved Lavsdags Forsamling paa bedste Maade afgjøres efter forindførte Artiklers og de fleste Stemmers

¹⁾ 1761 sat til 4 Rd.

Indhold og Samtykke. Hvilket af os samtlige kjære Lavsbrødre og Søstre af denne Dags Dato dette forskrevne i den ny indrettede Bog, der bestaar af 474 Folier eller Blade, underskrevet, vedtaget og sluttet forindførte Artikler i alle sine Ord og Punkter af os uryggelig holdes og efterleves skal; hvilket vi samtlige Lavsbrødre i den hellige Treenigheds Navn have saaledes indgaaet og besluttet og derfor af os samtlig i Jesu Navn underskrives.

Aalborg d. 24 Avg. 1734.

(115 Underskrifter.)

Ved Lavssamlingen 7 Februar 1735 ejede Lavet 221 Rd. 5 K 14 β og i Grønlandske Lotterisedler 20 Rd.; men i de nærmest følgende Aar gik Lavet tilbage i Stedet for fremad; thi 12 Marts 1754 var Oldermændene med sine Bisiddere og til sig tagne Lavsbrødre forsamlede angaaende Skipper Liglavets Kasses slette Tilstand at konservere, for at den ikke rent skulde undergaa, og blev da følgende Lavsartikler proponerede:

Det er bekjendt, at Aalborg Skipper Liglav er om ikke det ældste, som jeg tror, da et med de ældste i Danmark; thi saa vidt man kan skjønne og læse sig til i en af de gamle Lavsbøger, som siger saaledes: »Efterdi det er saa farlig og skrøbelig Tid her i Aalborg By, synderlig, at den skadelige Pestilense er her hos os optændt¹⁾, saa sluttet deraf, at Lavet har sin Begyndelse fra 1348, da den sorte Pest oversvømmede hele Evropa, og siden den Tid har der (Gud være lovet) ingen Pest været her i Aalborg; men den Tid (1348) grasserede den saa stærkt saavel som paa andre Steder her paa Stedet, at Folk befrygtede sig for ikke at blive begravede, hvorfor edsvore sig de fleste af Byens Indvaanere, der den Tid mest bestod af Skippere og Fiskere, hvoraf Lavet endnu har sit Navn²⁾, at saa længe der var

1) Det er denne Indledning til den ovenfor meddelte første Ordinans, som her ses at have foranlediget Troen paa Lavets store Ælde (s. S. 331—2).

2) Det er ovenfor (S. 333) paavist, at Navnet Skipperliglav skriver sig fra Lovene af 1674.

3 tilbage, skulde de 2 begrave den tredie, om han i samme Pest døde, hvilket sluttes at være bleven holdt, siden Lavet fra den Tid og til Dato er bleven bestandig skjønt med en Del Forandringer Tid efter anden efter Tidernes Omstændighed, som er at se af de Samlinger, Lavbrødrene have haft i St. Budolfi Kirke i Overværelse af deres Sognepræst Mag. Jakob Hansen og Byens Borgmester Diderik Grubbe¹⁾ (se Lavsbogen²⁾ pag. 1—17). Men da jeg ved sidste Lavdag er bleven udnævnt til Oldermænd for dette Lav, finder jeg Lavsartiklerne Tid efter anden i visse Ting af og til forandrede og Kassen saaledes svækket, at den ej har mere beholdne Midler end 47 Rd., som i mine Tanker vil give Anledning til Kassens Ruin og Undergang, om der ikke betids for den raades Bod, hvorfor jeg med mine Bisiddere og endel andre i Lavet har overvejet og betænkt følgende, hvorved vi haabe, at det, der nu i 466 Aar har været i Live, kan fremdeles frelses fra Undergang og blive i Live, naar vi samtlige i Lavet værende Lavbrødre og Søstre blive enige om at slutte og indgaa følgende Lavsartikler, hvorefter enhver Interesseret, være sig Mand eller Hustru samt Enkerne kunde nyde Hjælp til Begravelse for at forekomme de Udgifter, den 15de Artikkel i forrige Lavsartikler melder, som jeg venter ingen findes uvillige tildels for deres egen Fordel i Tiden, dels for at understøtte og vedligeholde det, der i nogle hundrede Aar er bleven bestandig.

Jens Kjeldsen.

De foreslaaede Artikler, som bleve vedtagne den 4de April 1754, vare følgende:

1. Nærværende Tid er i Lavet 78 foruden Enkerne 37. Enhver af os indskyder i Kassen 2 Rd. og hver af Enkerne

¹⁾ Mag. Jakob Hansen Brunow blev kaldet til residerende Kapellan ved Budolfi Kirke 1634, men allerede næste Aar Sognepræst. 1637 Mag. Underskrev den 8de Oktober 1660 Suverænitetssakten. 1673 Provst. † den 10de Oktober 1675 og begravet i Budolfi Kirke. — Diderik Grubbe blev Raadmand i Aalborg 1598, Borgmester 1630. † 1643.

²⁾ Det maa beklages, at denne tillige med mange andre Lavet vedkommende Papirer i sin Tid ved Lige gyldighed ere forkomne; endnu levende Folk mindes saaledes, at der har været hele Kurve fulde af gamle Papirer, som ere tilintetgjorte.

1 Rd. førstkommende Lavdag, som betales til den Oldermann, der tilkommende Aar bliver udnævnt.

2. De 2 første Aar derefter betaler enhver af os Tidepenge 1 Rd. aarlig, dog saaledes, at en Enke fra først til sidst ikke betaler mere end Halvdelen imod en anden Interessent.

3. Alle de, der allerede ere i Lavet, forblive deri uden nogen Forandring, med mindre det sker med deres Villie, og altsaa nyde de ej mere af Lavets Gode end det, som dem blev lovet, da de gav sig i Lavet; men alle de, der underskrive dette, saavel som de, herefter komme i Lavet, rette sig derefter for tilkommende Tid, og Lavet ligeledes at være forbundet at holde dem, hvad disse Lavartikler love.

4. Dør en Interessent, der har underskrevet dette, 4 Uger efter tilkommende Lavdag, være sig Manden, hans Hustru eller Enke, nyde de foruden Lavets øvrige Gode af Kassen Begravelsespenge 10 Rd.

5. De Penge, der i de første 2 Aar kan blive tilovers, naar Udgifterne fraregnes, forblive i Kassen til en Fond og Forskud for Oldermannen, naar Dødsfald sker, og saa fremdes, til den har beholdne Midler 200 Rd.; men hvis mere den i Tiden kan tilvoxe, skal udsættes paa Rente.

6. Alle de, der efterdags give sig i Lavet, betale til Indgangspenge, foruden hvis forrige Lavartikler dikterer, 4 Rd. og til Fattigbøssen, hvad Gud giver dem i Sinde, hvilke 4 Rd. Oldermannen maa kreditere dem til næste Lavdag derefter, om de det forlange, hvorimod de nyde efter den 4de Artikkel til Begravelse, om Dødsfald sker, hvad heller de have været kort eller længe i Lavet, 10 Rd.

7. Dør en Interessent, hans Hustru eller Enke, som er noget skyldig til Lavet, afdrages det dem i deres Begravelsespenge.

8. Naar Kassen bliver i den Stand, at den har efter den 5te Artikkel beholdne Midler 200 Rd., nyder enhver Interessent, Mand, Kone eller Enke uden Forskjel, naar de ved Døden afgaa, til Begravelse 13 Rd. 2 $\frac{1}{2}$, som betales dem af Oldermannen, saasnart Dødsfaldet bliver ham bevislig tilkjendegivet, imod Kvittering, hvilken Kvittering han hver Lavdag beligger (!) sit Regnskab med. Naar Oldermannen saaledes som meldt har gjort Forskud, betale Interessenterne

igjen proportionaliter til Kassen hvert Aars Lavdag det Forskud, som er gjort, dog saaledes, at en Enke efter den 2den Artikkel ikke betaler mere end Halvdelen imod en anden Interessent, hvorimod de ere fri for at betale Tidepenge.

9. Om saa sker, at en af hver Snes af begge Kjøn, der ere i Lavet, og derunder skulde aarlig dø, betales deres Begravelsespenge hvert Aars Lavdag af Interessenterne; men om flere mod Forhaabning dø, betales det øvrige af de Penge, der ere i Kassen, deri have Interessenterne ingen Udgift.

10. Alle de, der allerede ere i Skipperliglavet, tillades at blive Interessenter, hvor gamle de end ere, og de, der efterdags komme deri, dog saaledes, at de sidste ikke ere over 40 Aar gamle; ere de over den Alder, akkordere de med Lavet om, hvor meget de skal betale til Indgangspenge mere end de 4 Rd.

11. De, der efterdags forlange at komme i Lavet efter forrige Lavartiklers 21 Post, skal tillige være Interessenter i Begravelses Kassen, hvis ikke, maa de ikke antages. Ligeledes forholdes med alle andre, der efterdags forlange at komme i Lavet, paa det den ene Kasse kan i Tiden blive samlet med den anden under et, som og til Lavdag kan ske, naar alle Interessenter af begge Kjøn kan blive enige om alt foranførte.

12. Bliver Enkemand eller Enke gift igjen, betale de ny Indskud 2 Rd. til første Lavdag derefter; sker det ikke, have de forlist deres Ret i Kassen og skal være fornøjede med, hvis den afdøde har faaet til Begravelse.

13. Bliver Enke, der fører et sømmeligt og kristeligt Levnet, (som Gud i Naade afvende) saa fattig, at hun ikke formaar at betale, hvis hun efter Repartition hver Lavdag er pligtig, maa hun derfor ikke af Lavet udskrives; men hvad hun i saa Maade ikke formaar at betale, tages af Fattigbøssen, og til den Ende betaler enhver Interessent til den aarlig 8 β og Enker 4 β . —

Paa denne Maade blev der ved Siden af det egentlige Skipperliglav, hvis Hensigt kun var at skaffe de afdøde fri Henkjørsel med Lavets Ligvogn og øvrige Rekvisiter og at ledsage dem til deres sidste Hvilested, oprettet en selvstæn-

dig Underafdeling under Navn af »Kjærligheds Liglavs Kassen« med den Bestemmelse at yde et Pengetilskud til Omkostningerne ved Begravelsen. Denne ny Kasse fik 1755 sine egne Lavartikler og sin egen Lavsbog, der indledes med de samme Ord, som Jens Kjeldsen havde benyttet i sit Forslag hertil, nemlig fra »Det er bekjendt« og til Parenthesen »se Lavsbog pag. 1—17« (se ovenfor S. 338—9); derefter fortsættes saaledes: Har da vore Formænd været saa omhyggelige for deres afdøde Medbrødre og Søstre paa saa kristelig en Maade at befordre deres afsjælede Legemer til deres Grav og Hvilested nu i nogle hundrede Aar indtil nærværende Tid med store Udgifter og Bekostning med at oprette Ligklæderne, ny Ligvogn og hele Lavets Inventarium, saa ønske vi efterlevende, at Gud i Naade vil opholde, beskjærme og bevare dette vort kjære Skipperlav, at det maa florere og blive samlet i broderlig Kjærlighed og Enighed indtil Verdens Ende. Dette mit Ønske beder jeg Gud vil stadfæste med et naadigt Amen. Vore kjære Lavbrødre have i mange Aar været omhyggelige med at oprette en Kjærligheds Liglavs Kasse for deraf i Tiden at nyde nogen Hjælp til deres Begravelse, hvilket og i Herrens Navn er bleven vedtaget af de fleste vore respektive Skipper Liglavs Brødre og Søstre. Skjønt forrige Oldermænd Siegr. Jens Kjeldsen har gjort sig al optænkelig Umage med at oprette en Kjærligheds Liglavs Kasse for det respektive Skipperliglav her i Aalborg, saa har dog samme i hans Tid ej været at bringe til nogen Fuldkommenhed, men har maattet henstaa til Lavdag den 3die Februar 1755, hvor der af samtlige Lavbrødre blev besluttet og vedtaget, at bemeldte Kassa skulde med det første blive oprettet og komme i Stand, til hvilken Ende jeg Jens Paulsen som nuværende Oldermænd med mine kjære Bisiddere Sieurs Jens Kjeldsen, Daniel Linaae, Frederik Julius Arffman, Hans Jensen Bager, Søren Jensen Schalstrup, Jens Sørensen og Johan Frederik Arffman lod ved Lavsbudet Jens Weille vore respektive Lavbrødre og Søstre den 19de Februar sidst her i mit Hus sammenkalde, hvilke samdrægtig tilstod, at deres Ønske og Begjæring var, at merbemeldte Kjærligheds Ligkassa maatte opnaa sin Fuldkommenhed, dog saaledes, at intet af dens Fond blev distribueret før indtil kommende Aars Lav-

dags Samling 1756. Vi slutte da vor Fortale i den Herres Jesu Navn.

Lavsartiklerne, der i deres endelige Form vedtoges 8 Sptbr. 1755, stemme i det hele med Jens Kjeldsens ovenfor S. 339—341 omtalte og vedtagne Udkast, men kom nu til at bestaa af 16 Paragraffer. De indledes med følgende Ord: Siden den største Del Lavsbrødre i det respektive Skipperliglav ere blevne enige om at stipulere og oprette en Kjærligheds Liglavs Kassa og en ny Lavsbog m. m. Lavet og Kassen angaaende, saa er den da paa efterfølgende Maade indrettet og de opsatte Artikler fra 1 til 16 saaledes her indført, som følger, nemlig:

1) Denne indrettede Kjærligheds Liglavs Kassa bliver en Kassa for sig selv og ikke sammenføjes med den anden Skipperlavs Kassa, med mindre alle Lavsbrødrene og Søstrene have gjort Indskud i denne vor ny oprettede Kjærligheds Liglavs Kassa, som endnu ikke er sket.

2) Indrettes en folioneret, gjennemdragen og forseglet Lavsbog, hvori indføres hvert Aars Indtægt og Udgift med videre bemeldte Kjærligheds Liglavs Kassa vedkommende.

Art. 3 er lig med Udkastets 1, Art. 4 med 2 og 13, men med den Tilføjelse, at Pengene betales hvert Aar til Oldermænden 24 Januar, og indfalder denne paa en Helligdag, da Dagen derefter; men hvem som ikke indfinder sig bemeldte Tid at betale, nyder ej noget til deres Begravelse.

5) Giver nogen sig i Skipperlavet førstkommande Lavdag 1756, betaler han til den oprettede Kjærligheds Ligkassa lige med en anden Interessent, som allerede er i Lavet, 3 Rd. og til Fattigbøssen 8 β og siden aarlig at svare 1 Rd. 8 β Tilskudspenge efter 4 Artikkels Lydende; thi bliver det en fast Sats, at alle efterkommende, som give sig i vor Kjærligheds Ligkassa, betale strax 3 Rd. 8 β og desuden at betale til Skipperlavet efter Lavsbogens 1 Art. Fol. 11.

Art. 6 er lig med Udkastets 4. — Art. 7 siger, at hvilken Enkemand eller Enke der indlader sig i nyt Ægteskab, betaler til Liglavs Kassen den halve Del mod en Interessent, som er 1 Rd. 3 \mathcal{L} , og til Fattigbøssen i det ringeste 8 β , men siden aarlig 1 Rd. 8 β Tilskudspenge efter 4 Art. og til Skipper Lavskassen ifølge Lavsbogens Fol. 24, hvilke Penge betales første Lavdag derefter; sker det ikke o. s. v.

— Art. 8 svarer til 10, 9 til 5. Art. 10 bestemmer, at dersom Liglavskassen nogensinde (som næst Guds Hjælp forhaabes) kommer i den Stand, at den afdøende kan nyde mere til Begravelsespenge, end allerede i den 6te Art. er fastsat, da skal samtlige Lavsbrodre derom med hinanden paa bedste Maade konferere paa den rette Samlingsdag, som holdes hvert Aar i Februar Maaned.

Art. 11 er lig med 7 og 12 med 13 kun med den Slutningsbestemmelse, at hvad hun i saa Maader ej formaar at betale, afkortes i hendes Begravelsespenge. — Art. 13 lyder: Naar en Lavbroder eller Søster ved Døden afgaar, svarer den efterlevende, som meldt er i 4de Art., saa længe den er i enlig Stand, undtagen det samme Aar, den bliver enlig, svares fuld Portion Tilskudspenge til næste Lavdag.

14) Skulde nogen Lavssøster blive befriet med en Mand eller Ungkarl, som er i et andet Liglav, maa han ikke antages enten i Skipperlavet, ikke heller i vor Kjærligheds Liglavs Kasse, men hans Hustru ganske udelukkes fra al den Del og Ret, som hun har haft til Kassen forhen.

15) Skulde det indfalde, at en af Lavsbroderne skulde blive Oldemand, som ikke har entretret i bemeldte Kjærligheds Liglavs Kasse, antages han ej til Oldemand for mere end Skipperlavets tilhørende Gode.

16) Thi udvælges en Lavbroder, som tillige er Interessent i vor Kjærligheds Liglavs Kasse, som forhen har været Oldemand, til at opagte og antage sig bemeldte Kjærligheds Liglavs Kasse dette Aar og derfor at aflægge rigtigt Regnskab til den følgende Oldemand paa rette Samlingsdag. Til den Ende maa nødvendigvis en Kasse eller Lade indrettes, hvori Pengene, Bogen, Fattigbøssen m. m. Liglavs Kassen vedkommende kan blive forvaret. Bemeldte Kasse bliver med 2 adskilte Laase og 2 Nøgler; den ene beholder Oldemanden og den anden den Bisidder, som dertil bliver udnævnt.

At ovenmeldte Artikler efter de respektive Skipperlavs Brødres og Søstres Samtykke ere blevne forfærdigede, beder jeg tjenstvillig mine kjære Bisiddere med mig vilde underskrive indtil videre, at Lavsbogen bliver forfærdiget, den da af hele Kompagniets Interessenter kan vorde underskreven. (Underskrifterne.)

De to saaledes oprettede Kasser bestod særskilt og med særskilt Regnskab indtil 1805, da de sammensmeltedes, hvorom mere siden.

Af Lavets senere Historie hidsættes følgende:

1771 ansattes Begravelsespengene til 15 Rd. i Stedet for 10 Rd.

1774 vedtoges, at, da der paakræves endel Skriveri med at forfatte Repartitionslisters, afskrive Indskudspengene i Protokollen samt Regnskaber at koncipere og renskrive m. m., og da de fleste af Lavbrodrene ere uvante med at skrive, antages Lavbroder Michel Lunge til at paatage sig samme mod en Betalng af 6 Rd. aarlig.

1775, da det forrige Lavsbud og Bedemand var død, antoges dertil igjen Lavbroder M. Wigant med en aarlig Løn af 12 Rd. og Frihed for at betale Indskud og desuden et Par Støvler det ene Aar og Støvlefødder eller Sko det andet.

1783 befandtes ved Lavssamling, at »Bærekassens« Midler beløb sig til 409 Rd. 4 g 12 β og i kontant Beholdning i Kjærligheds Kassen (foruden de allerede paa Rente udsatte) 298 Rd. 3 g 10 β . Der besluttedes da, at af Bærekassens Penge gives, som den ene til Udgift og den anden til Indtægt anskrives, 300 Rd.; men skulde i Tiden ske stærkt Dødsfald, saa at man igjen skulde se sig nødsaget til at bebyrde Interessenterne med større Udgifter, da bliver Kjærligheds Kassens 4de Art. i fuld Kraft.

1785 besluttedes, at da Bærekassen havde 250 Rd. 3 g 6 β og Kjærligheds Kassen 950 Rd., som vare satte paa Rente, 96 Rd. kontant, skulde af Bærekassen 200 Rd. overgaa til Kjærligheds Kassen, og Begravelsespengene forhøjes fra 15 til 16 Rd. for hver, som har været i Lavet og Kjærlighedskassen i 4 Aar; men hvem som ikke har været i Lavet i 4 Aar, nyder ikke mere til Begravelsespenge, end hvad de i Indskudspenge og efter hvert Aars Repartition have betalt, og hver Lavbroder og Søster skulde betale for det bedste sølvfrynsede Klæde 1 Rd., men faar det næstbedste uden Betaling.

1792 ejede Kjærligheds Kassen 1695 Rd., hvoraf 1250 Rd. paa Rente, hvorfor vedtoges til 4 Aars Interessenter at udbetale ved Dødsfald 30 Rd. S. A. oplyste Oldermænden,

at Snedkerliglavet havde anskaffet en Ligvogn til Bortleje til fremmede Lig, hvilket meget havde været til Hinder for Skipperliglavet. Derfor vedtoges at bortleje Ligvognen for det samme som Snedkerliglavet, og det overlodes til Oldermænden ved paakommende Lejligheder at se at faa det meste muligt.

1794 beskikkedes en ny Bedemand og Lavsbud, som fik 3 Rd. istf. Støvler og Sko.

1801, da den Lavbroder var død, som havde besørget Kjørsele med Ligvognen, antoges en ny, som for hvert Ligs Henkjørsel fik 4 Rd 8 β .

1805 findes følgende i Lavsbogen: »Endel af Interessenterne have ofte ytret, om ikke begge Kasserne, saavel Bærekassen som Kjærligheds Kassen, som i Aaret 1754 blev stiftet, vedtaget og underskrevet af daværende Interessenter i Skipperlavet, naar undtages følgende paa samme Tid værende Interessenter, nemlig Villum Green, Lars Bang, Christian Saxtrup og Niels Simonsen Holm, som ikke vilde indgaa Forbindtligheden af den oprettede Ligkasse; af den Aarsag blev en aparte Lade forfærdiget med 2 Laase og Nøgler til at bevare de indskydende Penge i, samt deraf igjen at udtage til Begravelsespenge, som til Dato har continueret. De, som den Tid, Kjærligheds Kassen blev oprettet, ej vilde indgaa i samme, ere alle bortdøde undtagen N. Simonsen Holms Enke, som endnu lever og, som meldt, ej kan tilkomme noget til Begravelse af samme Kasse; paa Grund af foranførte har man ikke kunnet skride til at indlemme begge Laderne under een, og som denne omtalte Enke ene og alene er den, som er udelukket fra Kjærligheds Kassens Nydelse til Begravelse, saa er fra i Dag af bleven resolveret, at begge Lader blive indbefattede under een Lade, hvortil den med de 2 Laase og Nøgler er bestemt, og altsaa, at efterkommende Oldermænd ikke have uden eet Regnskab at aflægge for begge Kasser.«

1811 blev gjort følgende Indberetning ifølge Forordn. 15 Maj 1810 til Tilsynscommitteen for alle private Understøttelses- og Forsørgelsesanstalter i Kjøbenhavn: »I Overensstemmelse med den allern. Forordn. 15 Maj 1810 indberettes herved, at der her i Aalborg findes et saakaldet Skipperliglav, som i Oldtiden er oprettet og stiftet 1348. Samme

Lav er siden den Tid vedligeholdt og forbedret af Skippere og andre agtværdige Borgermænd. I Henseende til sammes nu for nærværende Tid befindende Tilstand, da er samme saaledes: Lavets Interessenter nu for Tiden er et Antal af 100 og samme Liglavs Kasses Beholdning er efter dette Aars Regnskabs Udvisning 1950 Rd., som imod Pant i faste Ejendomme paa Rente er udestaaende her i Byen. Dette Lav har følgende Bestemmelse: Indtægterne, som bestaa dels i Renterne af ovenmeldte Kapital og dels i de aarlige af Interessenterne erlæggende Tidepenge, som er 4 Rd. 4 β pr. Lod af Mand og Kone, foruden hvad Lavets Kasse indbringer for bortdøde Ligs Bortførelse uden Lavet, anvendes til bortdøde Brødrer og Søstres Ligs Begravelse, og nydes i saa Fald til hver bortdød Interessent 30 Rd., ligesom og de øvrige Indtægter anvendes til Lavets visse og uvisse Udgifter.« — 1812 svarede Komitteen, at Lavet ikke henhørte under dens Bedømmelse.

1811 fik Lavets Bud og Bedemand 30 Rd., som 1813 forhøjedes til 50 Rd., og Skriveren 8 Rd., 1812 forhøjet til 20 Rd., og for Ligs Henkjørsel betaltes istf. 3 Rd. 4 Rd., 1813 forhøjet til 6 Rd. tillige med Frihed for Tidepenge, og Medfølgerne med Ligvognen fik 4 Rd. istf. 3 Rd. , hvorfor Tidepengene bleve forøgede til 1 Rd. 4 β af Mand og Kone og 3 Rd. 2 β af Enkemand eller Enke.

1813 vedtoges, at hver Interessent for hver Gang han udebliver fra det Ligs Henbæren, han er buden til, skal betale i Mulkt 2 Rd.

1817: Da det efter Tidsomstændighederne nu koster mere i Rigsbankpenge for fremmede uden Lavet og i Byen, som forlange Lavets Tjeneste, end tilforn i dansk Kurant, skulde de, som efter Lavartiklerne ere berettigede hos Lavsbrødre og Søstre at nyde Lavstjeneste for modereret Betaling 6 Rd. 4 Rd. d. K., kunne søge Lavets Tjeneste for saadanne Beslægtede med Lavets fulde Sir, dog ikke for mindre end 10 Rd. N. V. samt tillige at betale Kusk og Medfølger.

1818 forhøjedes Begravelsespengene til 40 Rd.; men 1824 vedtoges, at der, da der var Underballance i Kassen, skulde betales i Tidepenge af hvert Ægtepar 2 Rd. og i Fattig-

bøssen 8 β og af Enkemænd og Enker det halve; 1825 ansat til 9 \mathcal{K} og 8 β og 4 \mathcal{K} 8 β og 4 β .

1828 vedtoges, 1) at naar den nærmeste i Lavet af gyldige Aarsager fritages for Oldermandskabet, vælger Lavet i hans Sted en anden, som findes »duelig og suffisant«; vil denne ikke modtage Valget, betaler han en Mulkt af 15 til 20 Rd. efter Omstændighederne og Interessenternes fleste Stemmer, da han ellers som den, der ikke med sine Lavsbrodre vil opfylde sine Lavsplichter, skal have sin Lavstretighed forbrudt og uden videre Lov og Dom strax udslettes af Lavet; 2) at til enhver Lavsbroders eller Søsters Lig bliver Ligvognen bestediget, og Kusk og Medfølger betales af Lavskassen, hvorimod de Interessenter, som ere indkomne i Lavet og betale deres Indskud i 4 Aar, skal selv betale Kusk og Medfølger, naar Dødsfald sker, forinden det fulde Indskud er betalt.

1829 vedtoges, at Sørgekapper skulde bæres hele Aaret om baade Sommer og Vinter, og at Bisiddere og Bedemand bære langt Sideflor om Hatten ved Ligbegængelser.

1830 vedtoges, da Lavet manglede Interessenter til at forrette Lavstjeneste som Ligbærere, at alle fraværende Interessenter skulde forsyne Lavstjeneste ved andre af Lavet i deres Fraværelse; tillige antages igjen til Lavstjeneste alle de Interessenter, som forrige Aar bleve frigivne derfor indtil videre.

1831 vedtoges, 1) at alle honette og borgerlige, gifte og ugifte Mandspersoner til enhver Tid af Aaret af Oldermanden kunde antages og indskrives som Medlemmer af Selskabet, naar de ere under 40 Aars Alder; ere de over 40 Aar, sammenkalder Oldermanden Bisidderne og akkorderer om, hvor meget han da skal betale i Indskud; 2) skulde nogen Interessents Dødsmaade bære Tvivl om Selvmord, da vil den Maade, hvorpaa Øvrigheden anordner Begravelsen, blive at tage til Rettesnor, idet en Selvmorder gjør sig uværdig og nyder aldeles ingen Lavstjeneste; 3) dersom noget af Selskabets Medlemmer ved Lov og Dom bliver dømt for uærlig Gjerning, bliver det strax af Interessenternes Tal at udslette og forbryder al sin Ret; 4) ingen Interessent maa bære Lig udenfor Selskabet under Mulkt til Fattigbøssen

første Gang 1 Rd., anden Gang 2 Rd., og tredje Gang udslattes han af Selskabet.

I Aarene 1830—2 forefaldt mange Dødsfald, hvorved Kassens Tilstand blev daarlig, og 405 Rd. blev 1833 opsagt til Udbetaling af de udestaaende Penge.

1833 ansattes ny Interessenters Indskud til 10 Rd. og i Fattigbøssen 4 \mathcal{K} , det halve at betale ved Indlemmelsen, det halve 24 Januar. Personer fra 40—50 Aar akkordere med Selskabet om Indskudet, over 50 Aar antages ingen under 40 Rd. Indskud; enkelte Personer betale det halve.

1837 vedtoges Forandringer i Lovene, som nu kom til at bestaa af 32 § og skulde trykkes, saa at daværende Medlemmer fik dem gratis, men ny for 24 β . Ifølge disse fastsættes Lavdagen som hidtil til den 3dje Februar; Bestyrelsen overdrages en Oldermænd med fornødne Repræsentanter under Navn af Direktion, som hvert Aar vælger den ny Oldermænd, der igjen udnævner Repræsentanterne, blandt disse dog altid den fratrædende Oldermænd, der beholder den ene Nøgle til Kassen. Oldermændene ere i Fremtiden fritagne for al aktiv Tjeneste, ligesaa vel som de Interessenter, der have været Medlemmer i 20 Aar, naar de formedelst legemlig Svaghed ere uskikkede dertil. For Udleje udenfor Lavet af Ligvogn m. m. betales: 1) for Ligvognen med Lavets fulde Sir d. e. med 4 Heste og Ligklædet Nr. 1 af Indenbys 12 Rd., 2) for Vognen med 2 Heste, Lavets Tjeneste og Klædet Nr. 1 10 Rd. (med Klædet Nr. 2 8 Rd.), og for Udenbys $\frac{1}{4}$ mere. Ønskes kun Ligklæderne med Ladbænk og Skamle, betales for Ligklædet Nr. 1 af Indenbys 3 Rd., af Udenbys 4 Rd., for Nr. 2 resp. 2 og 3 Rd. Dernæst er der ny Bestemmelser om Indskudenes og Tidepengenes Størrelse i Forhold til Alderen og om Terminerne for disses Indbetaling, samt om, hvor meget der nydes af Lavet ved Dødsfald, hvilket, naar det gaar højest, er Lavets fulde Tjeneste γ : Ligvognen, om forlanges, forspændt med 4 Heste, Ladbænk, Skamle og Klædet Nr. 1 tillige med 40 Rd.

1871 vedtoges, at da det Aar for Aar bliver mere besværligt for de mandlige Medlemmer, som kun bestaa af 28 Interessenter, som ere forpligtede til at bortbære Lig, og deriblandt mange, som ikke længere kan udrette denne Bestilling paa Grund af Alder og Svagelighed og altsaa maa leje

i sit Sted, da skal, hvis Lavet skal vedblive at bortleje sin Ligvogn, for Lavets Regning antages lejede Bærere, som skal være dertil skikkede 8 Mænd; men med Hensyn til Bortbærelse af afdøde Interessenter, skal dette som hidtil ske af Medlemmerne, og endelig 1875, at da Lavets Medlemmer for største Delen bestaa af ældre Folk, og der kun findes 11 Medlemmer, som ere saa unge og kraftige, at de kan bortbære Lig, fandtes det urigtigt at bebyrde disse med Ligbæren alene; derfor fritages alle Medlemmer for Ligbæren, men denne Bestilling skal for Fremtiden udføres for Lavets Regning af lejede Folk.

I den senere Tid har der saa godt som ingen Tilgang været, hvortil Grunden maa søges dels i det forholdsvis store Indskud ved Optagelsen, dels i, at der i den nyeste Tid er oprettet flere andre Selskaber, i hvilke Medlemmerne paa en lettere Maade have Adgang til lignende Fordele, saa at dette gamle Lav truer med at ville gaa helt ind, naar alle de nuværende Interessenter ere afgaaede ved Døden. Lavets Status er dog saadan, at det rimeligvis fuldt ud vil kunne opfylde de lige overfor disse paatagne Forpligtelser, idet det ejer en Kapital af omtrent 4000 Kroner, og de nuværende Medlemmers Antal er 16 Par gifte Folk (Mand og Kone), 10 Enkemænd og 21 Enker.

3. Det almindelige Liglav

havde ligesom Skipperliglavet oprindelig kun til Hensigt at skaffe Medlemmerne en hæderlig Bortbærelse af de øvrige Interessenter, hvortil siden ogsaa her kom en Begravelses-hjælp i Penge. Lavet er gammelt; men dets Alder kan ikke nøjagtig opgives. Den ældste Lavprotokol er begyndt 1657; men af Indledningsordene ses, at Lavet har bestaaet før den Tid¹⁾. Det hedder her nemlig: »Anno 1657 den 18 Maj vare nogle af Lavsbødrene forsamlede udi vores forordnede og tilbetroede Oldermands Niels Andersen Tømmermands Hus og der igjennemsaa og læste vores gamle Lavsskraa. Som befindes noget at være deri indtegnet, som angaar Lavets Brødre for højt, nemlig til Straf den, som

¹⁾ I »Aalborgsk Lommebog for 1804« nævnes det alm. Liglav som stiftet 1526 (!).

ikke følger Ligene, som udi Lavet bortdø, Manden 3 ₤ og Kvinden 2 ₤, saa har vi det for godt paa menige Lavs Bedste anset, at efter denne Dag skal hermed saaledes forholdes. Hvilken Mand som er i Byen og ved sit Helbred og dog modvilligen det forsømmer, første Gang til Straf 1 ₤ og Kvinden 8 β, anden Gang dobbelt, tredje Gang slet afskrives og ej efter den Dag nogen ydermere Rettighed deri at have. Og eftersom alle Lavsbrødrene ikke vare tilstede samme Dag, da vi dette paa menige Lavs Bedste og Gavn gjort og stiftet have, formenende, ingen skal have sig derover at anke og klage i nogen Maader, efterdi det er hver Mand, som i Lavet er, til det bedste stiftet, hvorfor vi vores Navne samt vores Hænder og Bomærker med Signeter her efter skrevet og underforseglet. Ut sup. die et loco.«

»Item dersom nogen Mand eller Kvinde befindes, som er ved sit Helbred og i Byen og følger Ligene, som i Lavet bortdø og ikke bliver i Kirken, til Gudstjenesten er forrettet, straffes for hver Gang, Forseelsen saa sker, ligesom den, der ej følger, nemlig Manden 1 ₤, Kvinden 8 β. Dette skal og forstaas med lige Straf, naar nogen Rodemester forsømmer enten at tilsige Lavet eller ej selv møder, som forskrevet staar. Og skal Oldermændene selv tage otte Mand med sig og strax efter Gudstjenestens Forrettelse gaa til hans Hus, som brøstfældig er, og pante ham mere og ikke mindre af og intet dermed at bryde i nogen Maader. Han som befindes modvillig mod Oldermændene eller de Mænd, som pante, enten med Ord eller Slag dem beegner eller overfalder, bøde derfor til Lavet 1 Td. Øl saa god som 4 Sldr. og til Øvrigheden 1 Rdlr.«

Herefter følge Underskrifterne, først Oldermændene, saa de to Bisidderes og endelig 25 andres, hvoriblandt 4 Enkers. Derunder er der 24 Segl, ventelig alle Mændenes. Lige foran Seglene er indskudt Ordene: »Og venligen ombedet vores kjære Øvrighed velvise Borgmestere med os til Vitterlighed at underskrive«, uden at dette dog er sket. Paa Bladets Bagside er dernæst tilføjet en Mængde Navne, maaske efterhaanden som ny Medlemmer ere optagne i Lavet; thi ved et er det tilføjet Ordet »betalt« og efter det sidste Ordene: »i Lavet 1670 den 24de Juli«.

Vi ville her fortsætte Lavets Historie ved Uddrag af

Lavsbogen for til Slutningen kortelig at anføre Hovedtrækene af de nugældende Loves Bestemmelser.

»Haver jeg Niels Andersen Tømmermand Oldermænd annammet af vores Lavs Penge anden Paaskedag 1657 rede Penge 7 Sldr. 2 K .« Af den følgende Indtægtsopgjørelse ses, at Lavet ejede »et gammelt Barneklæde«, der bortlejes for 12 β , »det ny Ligklæde« (1 Sldr.), »det gamle Ligklæde« (1 K); næste Aar nævnes ogsaa »et Kors« og 1660 »det Par ny Messing Stager«, hvortil 1661 er tilføjet »med Voxlys«.

1659 den 14 September: »Haver jeg Niels Andersen kjøbt 27 Marker Vox, hver K koster 14 β , med Arbejdsløn er til hobe 5 Rd. 3 K 10 β . Haver jeg Niels Andersen fliet 1 Rd. ud paa de Stager.«

1661 blev af menige Lavsbrødre samtykket og indgaaet, at der skal tages af Lysene, naar de bortlejes uden Lavet, for hver Mark, der brændes, 1 K , men udi Lavet 8 β . Nu samme Dag blev udlagt af de beholdne Penge 3 Daler til en Td. Øl og 1 K til en fattig Karl, som nogle af Lavsbrødrene samtykkede; nok kjøbtes 2 Voxlys, som vejede $\frac{1}{2}$ Pund.

Anno 1661 den 24 Maj haver Niels Andersen Tømmermand, Oldermænd for Tømmermands- og Bødkerlavet, været med denne Bog paa Aalborg Raadstue og af Borgmestere og Raad været begjærende, at de udi Lavet maatte tilholdes at følge Lig under her tilforn af Lavet vedtagne Straf, hvorefter hermed af Borgmestere og Raad befales samtlig Lavet, at naar nogen Lig falder, de da indstille dem at følge under Straf, enhver, hver Gang det forsømmes, Manden 1 K og Kvinden 8 β .

Actum Aalborg Raadstue ut supra.

Borgmestere og Raad udi Aalborg.

Denne Lavs Ret samt velvise Borgmestere og Raads derpaa udstedede Konfirmation bør jo alle Lavsbrødre og Lavssøstre at respektere og have i Agt saavel som udi sømmelige og høflige Maader Ligene hæderligen til Jorden følge og udi Kirken, som kristeligt er, fortøve og de paarørende igjen til Stervboet følgagtig være og ledsage og deri skikke dem, som de selv ville efter deres Død ske skulde, og haver

Lavsbrødrene selv efter deres Vedtægt for Brøde at pante de Modvillige.

Aalborg den 20 Decr. 1675.

Efter Begjæring *Peter Panch*¹⁾.

1664 anden Pintsedag: Udlagt efter menige Lavsbrødres Villie til Øl og Tobak 6 \mathcal{K} .

1667 den 29 Juli blev samtykt med menige Lavsbrødre at udgive per Mand 10 β til det ny Klæde, som ufejlbarligen skal betales inden Sancte Michelsdag. Item skal de 4 Rodemestere samt andre 4 Mænd af Lavet være tilforpligtede at følge Oldermænden til dens Hus, som skal pantes, naar de af Oldermænden dertil blive nævnte. Hvo ikke følge vil, da derfor at straffes, til Lavet 3 \mathcal{K} og til de fattige 4 β . Item dersom Oldermænden og Bisidderne ikke straffe efter Bogens indeholdende Artikler, saavidt Retten medfører, da derfor at straffes til Lavet for hver Gang hans Forseelse saa findes, en Fjerding Øl saa god som 1 Sldr. og til de fattige 8 β .

Hvilken Mand, som af sin Rodemester bliver paaraabt at udtage eller bære nogen Lig, som i Lavet bortdør, og ej følger, naar han derom lovlige bliver advaret, bøde, saa ofte han sig i saa Maade modvilligen anstiller, 24 β til Lavet.

Hvilken Lavsbroder, som med utilbørlige Skjældsord eller Slag hverandre beegner, enten paa Vejen til Lavshus, udi Lavshus eller fra Lavshuset, bøde derfor, hver Gang det sker, en Tønde Øl saa god som 3 Sldr. og til Øvrigheden 3 \mathcal{K} , til de fattige 1 \mathcal{K} .

1668 anden Pintsedag udgivet »til 2 Td. Øl 6 Dlr., Pigen 1 \mathcal{K} , udlagt til adskillige i Kjældereren 8 β , for Tøjet at bære i Oldermændens Hus 6 β α .

1673 lod Oldermænden gjøre 4 ny Voxlys, hvortil blev kjøbt 38 $\frac{1}{2}$ Marker ny Vox til de to gamle Stumper, som bleve omsmeltede; blev de 17 $\frac{1}{2}$ Marker, og vog hvert Par Lys 28 Marker, hver Mark Vox med Arbejdsløn 14 β , er 8 Dr. 1 \mathcal{K} . Arbejdsløn af de 17 $\frac{1}{2}$ Marker à 2 β , er Penge 2 \mathcal{K} 3 β ; givet for Ligbaaren at forvare 12 β , for Tøjet at hjembære 6 β . — Ligeledes blev gjort en ny Kiste til Klæderne, som kostede: Snedkeren for Arbejdsløn 6 \mathcal{K} 2 β , til

¹⁾ Byfoged.

Lim og Sværte 5 β , Smeden for den at beslaa 3 Sldr., er tilhobe 4 Sldr. 2 g 7 β . Endnu desforuden for Korset at to er givet 6 β .

1676 blev kjøbt $6\frac{1}{2}$ Al. Klæde til et Baareklæde à 7 g , er Penge 11 Dr. 24 β , og 1677 kjøbt 7 Al. sort Klæde til 2 Børneklæder à 10 g , er $17\frac{1}{2}$ Dr., det ene $4\frac{1}{2}$ Al., det andet $2\frac{1}{2}$ Al. langt; $3\frac{1}{2}$ Al. Taft til Korset paa begge Klæder 6 Rd. 5 β .

1678 blev gjort 2 Børnelys, vog 22 Marker à 12 β , er Penge 15 g 12 β , Arbejdsløn 2 g . S. A. blev tilforordnet 8 Mænd, som tillige med Oldermænden og Bisidderne skal have Indseende i Lavet.

1679 vare vi underskrevne paa samtlige Lavsbødres Vegne forsamlede. Da blev saaledes afsagt, at efter denne Dag skal ingen være forskaanet for Bæren; men hvo ej selv er god for at bære, da de, naar det kommer dem til at bære, forskaaffe en dygtig Person at bære i deres Sted udi sømmelige Klæder og med Kappe efter tilforn vedtagne Skik, hvorfor Lavet er delt i 4 Roder (Navnene).

1681 vare vi underskrevne forsamlede samt de 8 Mænd med flere vores Lavsbødre i Oldermændens Hus. Da blev samtykt, at hvo som af Lavsbødrene beegne hverandre med Skjældsord eller Ukvemsord, enten paa Gade eller i Hus, i Kirke, paa Kirkevej og Kirkegaarden eller udi nogen Krohuse, i hvad paa Sted det være kan, Lavet eller Lavsbødrene til nogen Forklejnning i ringeste Maader, da at forvises Lavet som en Skjelm og aldrig at nyde nogen Ret eller Rettighed af Lavet efter denne Dag.

S. A. indkom Søren Thomesen udi vores Lav og blev antaget for Bedemand og Skriver udi Lavet, hvorfor han skal have 3 Rd. og han og hans at nyde lige Lavsrettighed med de andre hans Lavsbødre.

1682 Fastelavnsmandag blev samtykt af menige Lavsbødre, at dette vores Lav skal holdes af os og Efterkommere paa Fastelavnsmandag. I lige Maade maa Oldermænden og Bisidderne intet gjøre eller afsige uden de 8 Mænds Tilladelse og Overværelse, og hvad de gjøre og lade, skal Lavsbødrene samtlig være fornøjede med.

1686 blev forordnet at være 1 Rodemester udi hver Rode til at tilsiige Roden, hvem der skal bære.

1689 blev klageligen andraget paa Raadstuen for ædle og velvise Hr. Borgmestere og Raad, hvorledes endel fandtes forsømmelige de afdødes Lig og Legeme udi vores Lav til deres Jordefærd at bære. Da blev af deres Velvisheder saaledes afsagt, at hvo som efter denne Dag derudi fandtes forsømmelig deres Lavbroder og Lavssøster tillige deres tilhørende afdøde Lig til Jorden at bære, naar de derom blive tilsagte og dem tilfalder, da enhver derfor at pantes for 1 R danske.

1691 nævnes blandt Inventariet et Lavssignet og 6 Messing Lyseslager.

1696. Saasom endel Lavbrodre tilforn med Lavets Lig at bære enten ere ganske udeblevne eller og uskikkelig i Klædedragt fremkomne, saa har Lavet nu ej alene stadfæstet forrige ommeldte Straf for den, som til Lig at bære udebliver, uefterladelig skal betale under Pantning 1 R danske, men endog hver den, som er buden Lavets Lig at bære og ikke indfinder sig at have paa sig en sort Kappe og sort Kjole (1704 tilføjet: sorte Buxer og sort Vest og Strømper), skal derfor bøde 8 S danske og ikke at agtes som den, der har været eller indfundet sig, men afvises fra Ligbegængelsen og bøde begge fornævnte Faldsmaal 1 R 8 S . Findes han uvillig samme Bøder at betale, da Oldermændene med tvende eller fire af Lavbrodrene den skyldige at besøge og af hans Hus udpante fuld Værd for for^{ne} Bøder, dog at Pantet skal staa til Løsning udi fire Uger; efter den Tid er ikke Oldermændene eller Lavet skyldig at svare til hans Pant.

1705 solgtes Lavets Signet for 3 R . Lavrids Olesen gav 2 R til Straf for Ukvemsord, som han øvede samme Tid; næste Aar blev han bortvist fra at bære Lig (dog lovede Lavet ham hans Lig at bære til sit Lejersted) formedelst hans Uskikkelighed baade paa Gaden og Kirkegaarden, som Præsterne og andre Godtfolk havde Fortrydelse paa.

1708 bestemtes, at ingen maatte lade bære noget Lig bort af nogen fremmed, som ikke er i Lavet, men tage en af sine egne Lavbrodre den døde at bortbære. Taxten paa Ligklæderne blev ansat saaledes: De bedste Klæder med Folk og Ligbaare 2 Sldr., de andre næstbedste med Folk

og Baare 1 Slidr. 2 g , de største Børneklæder og Baare 3 g , mindste Barneklæde 1 g ; 1710 igjen forandret saaledes: Bedste Klæde, Baare og Folk 4 Slidr., næstbedste Klæde 3 Slidr., det tredje 2 Slidr.

1710 antoges Jørgen Pedersen Rasch til at være Skriver udi Lavet og ikke derfor nyde nogen Penge undtagen at bære ham og hans Hustru, naar de ved Døden afgaa.

1713 vedtoges, at det bedste Klæde aldrig skulde bruges under noget Lig, men oven paa Kisten. S. A. blev gjort en Lade saa stor og lang, at alle Klæderne derudi kan ligge, og udi den ene Ende er gjort til Bøgerne og Pengene at forvare, og er gjort til for^{ne} Lade 4 forsvarlige Laase.

1715 vedtoges, at naar noget Barn bortdør, som ej et Menneske kan hembære, skal dette hembæres med lige Fordel som et andet gammelt Menneske, som er udi Lavet, med samme Ceremoni; deslige om nogen dør i hans Brød, nyder lige Ceremoni.

1719 vedtoges, at hvo som ved Døden afgaar i Lavet, skal nyde af Lavet 4 Slidr., om de have været i og betjent Lavet i 4 Aar.

1723 blev paalagt, at hvilken Mand som det tilfaldt at bære og han selv ikke kunde komme og han da talte til en anden Mand, og denne lovede ham at ville bære og han da ikke mødte, skulde han svare dobbelt, som er 2 g . Ligeledes Sværgeren og Banden, saa længe som Retten holdes, første Gang 2 β , anden Gang 4 β , tredje Gang 8 β , og bliver det for groft, da skal Lavet afsige Straf.

172. vedtoges, at hvilken Mand som bærer i noget andet Lav, enten de selv eller andre paa deres Vegne, da straffes den, som forfører den anden, for 2 g , og den, som lader sig forføre, for 1 g . Ligeledes at hvilken Mands Kone, som ved Døden afgaar og det falder ham til at bære i hans Rode, da er han fri og ingen at leje for sig.

1727 vedtoges, at hvem som havde Undskyldning, naar Lig skulde bæres, og de ikke kunde faa af Lavsbødrene, maatte de tage en ærlig Mand uden Lavet, ellers en af deres egne Paarørende.

1728 vedtoges at betale Tidepenge, som er 4 β om Maa-neden og 3 g om Aaret, og det at betale med god Villie,

og derimod at nyde til sin Jordefærd, enten Mand eller Hustru, 10 Rd., og hvo som ikke vil betale lige saa vel den sidste Dag som den første sine Tidepenge, naar Aaret er til Ende, da har Lavet ikke andet at gjøre eller svare end at slette deres Navn ud, og ikke at agtes, som de have betalt nogen Tidepenge.

1729 anføres blandt Udgifterne: Til Fortæring Lavdag et Fad Øl 6 Dr., 8 Potter Brændevin 1 Dr. 2 $\frac{1}{2}$, 1 Pd. Tobak 1 $\frac{1}{2}$ 8 β , 3 Dusin Piber 1 $\frac{1}{2}$ 2 β , Fortæring til Bisiddere og de 8 Mænd 1 Dr. (Gjentager sig stadig siden.)

1734 vedtoges, at naar Oldermænden vil have Lavet samlet, skal Bedemanden tilsige samtlig Lavet, 8 Mænd og Bisidderne til Kl. 11, og hvo som ikke lader sig finde i Oldermændens Hus, naar Klokken ringer 12, og udebliver, straffes efter Lavsbogen og det til de fattige.

1741 vedtoges, at Enkerne i Lavet, saa mange som havde Evne dertil, skulde bære Lavets Byrde med Ligbæren, dog saaledes, at 2 Enker skal regnes i Byrden som 1 Lavsbroder og fornøje den, som paa deres Vegne bærer Liget, de fattige og særdeles forarmede Enker undtagne. Skulde Lavet i Tiden blive saa forbedret, at det kunde forrette Ligbæren uden Enkernes Hjælp, vil det være betænkt paa at se Enkerne herfor forskaanede.

1747 blev vedtaget, at ingen Drikke maatte drikkes ved Lavssamling efterdags og ingen Penge udgives af Laden til Lavets Samling, undtagen naar Lavet flyttes, som sker hvert tredje Aar. Fremdeles maatte ingen efterdags komme i Lavet, som er over 40 Aar gammel. Sr. Mads Knudsen har forlangt af Lavet at være fri for Børt, hvilket blev ham tilladt, mod at han skal følge hvert Lig, som af Lavet bliver henbaaret, og give Oldermænden tilkjende, hvem der udebliver og ej forholder sig skikkelig.

1749 var Borgmester Chr. Solberg tilstede for at efterse den aftrædende Oldermænds Regnskab for 5 Aar, som befandtes rigtigt. S. A. fik Borgmester Solberg 2 Rd. af vores Lade til Orgelværket at forfærdige.

1754 vedtoges, at de ikke vilde bære noget Lig bort med det bedste Klæde ringere end 2 Rd. og det næstringere for 1 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ uden udi de fattiges Hus.

1759 paa Lavdag blev udgivet til Borgmester Solberg

1 Rd., til Vin og Sukker til ham 1 Rd 12 β , til Oldermændene 4 Rd (for at give Hus med Varme), til hans Pige 1 Rd , til Lavs Fortæring 4 Rd o. s. v. (Fra den Tid af var en af Magistraten altid tilstede ved Lavssamlingerne indtil 1839).

1761 vedtoges i Borgmester Dr. Berregaards Nærværelse, at der ej tillodes nogen stærk Drik ved Lavssamlingerne Lavets Kasse til Byrde.

1762 var der i Lavet 41 Mænd og 14 Enker.

1770 vedtoges, at hver, naar den ved Døden afgaar, skal have 12 Rd. til sin Begravelse.

1778 vedtoges, 1) at om nogen af Lavsbrødrene har deres Forældre eller Søsken hos sig i deres Hus, og de have været hos dem $\frac{1}{2}$ Aar i det ringeste eller derover, naar de ej vare komne syge til dem, bør de have fri Henbørt, naar de dø hos dem; 2) derimod, naar nogen Lavsbrøder tager nogen af de ovenmeldte i deres Hus, som er syge, og de da dø i samme Sygdom inden ovenstaaende Tid, da at betale til Oldermændene den fastsatte Taxt ligesom fremmede; 3) om nogen af bemeldte Lavsbrødre har Dreng eller Pige i Tjeneste og de ved Døden afgaa i deres Hus, da akkordere de med Oldermændene derom.

1788 vedtoges, at Oldermændene efterdags skulde have 1 Rd. 4 Rd istf. som tidligere (fra 1753) 4 Rd , og hans Pige 1 Rd .

1793 bleve Lavsartiklerne første Gang trykte, hvilket kostede 8 Rd. 2 Rd 8 β . De bestod da af 18 Artikler, som bleve approberede af Magistraten. Dernæst bleve de paa ny gennemsete og forandrede 1815 og trykte 1816, ligeledes med 18 Artikler, hvilket kostede 20 Rd. 2 Rd , og sidste Gang 1839 med 20 Artikler.

1797 var der i Lavet 60 Mænd og 32 Enker.

1811 vedtoges, at man ikke vilde henhæve Lig udenfor Lavet, de undtagne, som allerede havde betalt for Henbærelsen, og for at erstatte Kassen det Tab, den derved vilde lide, ansattes Tidepengene til 1 Rd. istf. 3 Rd , men Enkerne kun som hidtil 3 Rd .

1813 vedtoges at give for en Interessents Lig 16 Rd., hvorfor Tidepengene skulde forhøjes til 1 Rd. 3 Rd og for en Enke til 1 Rd.

1814 anføres som betalt for Magistratens Møde 12 Rd. (ellers kun 2 Rd.). Der vedtoges tillige, at hvilken Inter-

essent der efter Tilsigelse udebliver fra at forrette sin Børt, betaler derfor til Fattiggassen 3 Rb& N. V., og ligeledes, at mandlige Interessenter betale i Tidepenge 2 Rb& N. V. og hver Enke 1 Rb& N. V.

De nuværende Love (fra 1839) indledes med følgende fra de første trykte Love hentede Ord: »For at konservere og bestandigen, for nærværende og tilkommende Tid, vedligeholde dette for mange Aar siden oprettede og ved god Fremgang kontinuerende Liglav her i Aalborg, have vi underskrevne Lavsbrødre i den hellige treenige Guds Navn indgaaet, oprettet og sluttet følgende Artikler og Punkter til Lavets og Kassens bestandige Konservation og til Efterlevelse for Oldermænden, Bisidderne og de 8 Medhjælpere med samtlige Lavsbrødre.«

De vigtigste Bestemmelser ere følgende:

Oldermænden og de 8 Medhjælpere vælges paa 2, men de 2 Bisiddere paa 4 Aar; Hovedsamlingsdagene ere den 7 Februar og den 7 Juli eller, om de ere Helligdage, da den næste Søndag, paa hvilke Regnskab aflægges om Lavets hele Stilling; kommer en Bisidder eller Medhjælper over en halv Time efter den fastsatte Tid, betaler han for hver Time til Lavets Fattigbøsse 8 β , udebliver han helt, da 3 \mathcal{L} . For Laden er 3 Laase med Nøgler, hvoraf Oldermænden har den ene, de to Bisiddere de to andre. Oldermænden holder Bog over Interessenterne og nyder derfor aarlig 2 Rd. 4 \mathcal{L} . Lavsbrødrene inddeles i Roder, saa at der til et Ligs Bortbærelse er 12 til 16 Mand, hvorfor Enkerne ere fri. En af Lavsbrødrene udvælges til Bedemand, som ikke maa forrette anden Tjeneste ved Lavet, men ved Dødsfald i Lavet skal indbyde Lavsbrødrene til at bære Dagen, før Liget skal begraves, og selv betids indfinde sig paa Begravelsesdagen for at anvise de indbudne Sted at indgaa, til Liget skal udtages. Herfor nyder han aarlig 4 Rd. Ligeledes skal der være en Skriver til at skrive alle Lister m. m. mod aarlig at nyde 4 \mathcal{L} i Skriverpenge. Bedemanden skal paase, at de, der skal bære, ere iklædte sort Kjole, Vest og Buxer; »de, som have Sko paa, skulle være i sorte Strømper, eller ogsaa være i Støvler; anden foranderlig Dragt maa de ikke bære«; ellers skulle de bortvises og betale en anden i deres Sted og bøde til Lavskassen første Gang 1 \mathcal{L} , siden dobbelt.

Ved Sørgehuset skal man møde Kl. 10^{1/2}, og udebliver man ^{1/2} Time derover, bøde 3 K til Lavets Fattigbøsse og betale en Bærer i sit Sted. I Indskud betales 2 Rd. 4 K til Kassen, 8 β til Fattigbøssen, 1 K til Skriveren og 1 K 8 β til Oldermænden; Folk over 40 Aar akkordere om Betalingen til Kassen. Gifter en Enke eller Enkemænd sig igjen, betales halv Indskud for den ny Ægtefælle næste Samlingsdag efter Bryllupet. I Tidepenge betales hvert Halvaar for Mand og Kone 3 K , for en ugift 1 K 8 β (nu 4 K og 2 K), og desforuden gjøres Lavstjeneste, hvorfor Interessenterne, Mand og Kone, nyde, undtagen i Tilfælde af Selvmord, til Begravelse, naar de have været 4 Aar i Lavet, 16 Rd. samt fri Bortbærelse med det bedste Klæde, sidste tillige for Fader, Moder, Søstre, Brødre og Børn over 14 Aar, naar de dø i Interessentens Bopæl. Folk udenfor Lavet betale i Leje af det bedste Klæde og Skamlerne 1 Rd. 3 K , for det ringeste Klæde og Skamlerne 1 Rd. og for Ladebænken 3 K . Ingen Interessent maa lade sig bortbære af et andet Lav under 1 Rd. Mulkt til Fattigbøssen. Ved alle Lavssamlinger skulle alle Lavsbroderne »omgaas i al Venskab med hverandre, samt have Fortrolighed og Ærbødighed for Lavets Forsamling, og forbydes det enhver at vise mindste Fremfusenhed, Kiv og Trætte. Hvo som befindes med Banden eller Skjælden at begegne sin Lavbroder usømmelig, bør derfor sættes i Rette og af Oldermænden med Bisidderne og de 8 Medhjælpere dikteres en Mulkt til Fattigbøssen efter Beskaffenhed, ligesom ved aaben Lade ingen Banden maa finde Sted under en Mulkt af 4 β til Fattigbøssen for hver Gang.«

Interessenternes Antal er for Tiden 11 Par gifte Folk (Mand og Kone) og 20 Enkemænd, Enker og ugifte og Lavets Formue omtrent 400 Rd.

4. Snedker-Liglavet.

Skjønt det med Hensyn til dette Lavs Oprettelse hedder i Indledningen til de trykte Artikler af 1826: »Siden dette Lav i Enighed og Kjærlighed er bleven stiftet Aar 1663 og derefter fra den Tid til Dato bleven bestandigt, skjønt med endel Forandringer Tid efter anden efter Tidernes Omstændigheder«, synes Lavet dog i Virkeligheden ikke

at være saa gammelt, men først at være stiftet 1736, hvilket fremgaar af de ældste Artikler, der lyde saaledes:

Højædle og velvise Hrr. Borgmestere og Raad,
gunstige Øvrighed.

Som adskillige Haandværkere her i Byen have betænkt den Bekostning, der falder ved Mands eller Kones Dødsfald, og oprettet saakaldte Liglav, hvorved, naar en Mand eller Kone ved Døden afgaar, den efterlevende af saadan Liglavs Lade til Begravelses Bekostning kan nyde 6, 8 til 10 Rd., men Snedkerlavet her i Byen hid til Dags ikke har kunnet faa saadant Liglav i Stand bragt før nu vi værende Borgere, som har haft Lyst og Villie til et Liglav at oprette og det paa følgende Konditioner:

1) Som Snedkerlavet af egen Ladekasse har bekostet Ligbaare, Ligklæde, Skamler, denne Kasses Lade med en dertil hørende Kobberbøsse, hvori indkommende Penge skal samles, der i alt har kostet 100 Rd., saa forbliver alt dette Snedkerlavet alene tilhørende uden nogen Del af de andre, som nu ere eller herefter kan komme i dette Liglav.

2) Og paa det Snedkerlavet en Gang igjen kan komme til sine Penge, have vi, som nu ere indtraadte med dem i Liglav, betalt hver 3 Rd., som efter Dags og saaledes skal forholdes, at hvo som vil i Lavet, skal betale for at komme deri 3 Rd.

3) Hvilken Mand eller Kone, som har faaet af Liglavets Kasse Hjælp sin afdøde at begrave, skal, naar den i nyt Ægteskab sig indlader, betale paa ny 1 Rd. 3 Ø ; disse saavel som i 2 Post anmeldte 3 Rd. vedkommer ikke Liglavets Kasse, men er Snedkerlavets egen Kasse tilhørende.

4) Hvad som indkommer for fremmede Lig, som ikke er i dette Lav, at bære til Jorden, deraf skal Snedkerlavets egen Kasse tilhøre de $\frac{2}{3}$ og den $\frac{1}{3}$ lægges i dette Lavs Kasse.

5) Og som alle vi, der nu først dette Liglav stifte, har indskudt hver 4 Ø danske i Lavets Bøsse, foruden at vi forbinde os maanedlig at betale til Kassen 4 β saakaldte Tidepenge, saa skal det og herefter forholdes, at hvo som vil i Lavet, betaler ej alene de i 2 Post ommeldte 3 Rd. til Snedkerlavets Kasse, men endog til denne Liglavskasse 4 Ø og et fuldt Aars Tidepenge 3 Ø danske.

6) Om nogen ikke betaler sine 4 β Tidepenge maanedlig, saa kan de blive modtagne hvert Fjerdingaar; men lader nogen dem staa ubetalte et helt Aar, gaar han aldeles af Lavet og hverken for sig eller Hustru at have Del af, hvis som tilforn er betalt.

7) Som for Liglavskassen er 3 Laase, saa skal Oldermænden for Snedkerlavet altid have 1 Nøgle og en af Snedkerne den anden; den tredie Nøgle skal en af Liglavsbrødrene, der ikke er af Snedkerprofessionen, altid have, og saa ofte Snedkerlavet fornyer Oldermænd, omvexler ligeledes de andre to, hvem Nøglerne ere betroede.

8) Naar noget Lig skal bestediges til Jorden, skal det omgaa til Lavsbrødrene, at den ene ikke mere besværes med at bære end de andre, og som gjerne til et Lig at bære udkræves 12 Mand, saa tager Oldermænden det i Agt, at som Snedkerne i sig selv ere de fleste af een Profession i dette Lav, at der da altid tages den halve Del af Snedkerne og af de øvrige Lavsbrødre kompletteres de 12 Mænd.

9) Under 2 R Straf, som uden Modsigelse af Oldermænden og 2 Lavsbrødre maa udpantes, skal enhver, som bliver tilsagt at bære Lig, naar han er hjemme og saa frisk, at han kan bære, møde Liget at bære, hvilket dog skal bekendtgjøres for den, som er Indbyder, at han kan give Oldermænden sligt tilkjende, paa det en anden kan blive tilsagt i den andens Sted, og skal den, som saaledes er i Forfald, dermed ikke være aldeles forskaanet, at han jo skal bære for den anden igjen, som nu for ham bar; dog om han er svag og vil skaffe en anden ærlig Borgermand i sit Sted at bære, eller hans Kone, om han er af Byen, vil gjøre det samme, tager Lavet derimod. Enker, saa længe de ellers svare Lavets Rettighed af Tidepenge, ere for Ligbæren forskaanede, med mindre det er en Lavsbroder af Snedkerlavet, da skaffe de en Borger i deres Sted.

10) Ligesom der skal ske Omvexling med dem, der har Nøglerne til Laden, at der behøves en Lavsbroder at tilsiage dem, som skal bære, saa skal den, som dertil bliver udnævnt, ikke være længere i saadan Forretning end de, som har Nøglerne; her observeres, at der nævnes og udvælges altid en af de yngste i Lavet til at være Tilsiger.

11) Naar noget Lig skal enten af Lavet bæres eller af

nogen fremmed slig Tjeneste forlanges, gjøres ikke nødig at meldes for andre end Oldermænden, som strax lader de andre 2, som har Nøglerne, til sig kalde, og hvis herudinden akkorderes, skal Lavet være fornøjet med.

12) Som Snedkerlavet for sig selv altid nyder de i den 2, 3 og 4 Post ommeldte Penge, saa holder det altid Liglavets Baare, Klæder m. m. dertil hørende i god Stand uden videre derfor af Lavets Kasse at nyde.

13) Naar det sker, at en Lavbroder, der tilfalder at bære, er den afdøde saa nær besvogret, at han skal i Sørgeparrene, saa forskaanes han med at bære den Gang, men derimod bære, naar det fornødent gjøres, for den, som nu bar for ham; men er det for Kone, Fader, Moder, Børn eller Søsken, saa forskaanes han aldeles for at bære den Gang.

14) Saa mange, som ere i dette Lav, skal bære uden nogen Betaling ej alene en Lavbroder, hans Hustru og Børn, men endog hans Tjenestetyende, Karl, Dreng og Pige, som er i hans Hus og Tjeneste.

15) Er aftalt og indgaaet, at hvilken Mand eller Kone i dette Lav som ved Døden afgaar inden 1 Maj 1737, skal den efterlevende nyde til den dødes Jordefærd 4 Rd. og i Aaret 1 Maj 1737 til 1 Maj 1738 erlægges ved Dødsfald 5 Rd. af Kassen; men fra 1 Maj 1738 til 1 Maj 1739 nyder den efterlevende til sin afdødes Begravelse 6 Rd., hvorover ikke siden maa udgives, førend det paa ny af Lavbrodrene vedtages.

Sluttelig forbindes Oldermænden til ethvert Aars 1 Maj at gjøre Rede og Rigtighed i Lavets Overværelse for dette Liglavs Indtægter og Udgifter, saaledes som han for Øvrigheden og Lavet vil forsvare.

Dette, som sigter til Hjælp for en ærlig Mand og Kone, naar Gud bortkalder en af dem, ere vi allerydmygst af vor gode gunstige Øvrighed begjærende at maatte approberes.

Aalborg den 9de Maj 1736. (Underskrifterne.)

Eftersom Snedkerne og de andre gode Borgere herudi intet sigte til andet end god Skik og Hjælp for en Mand og Kone, naar de deres døde skulle begrave, saa approberes denne deres Forestilling og Vedtægt til Efterlevelse af dem, som nu eller herefter maatte komme i dette Liglav, og til

den Ende tilholdes Lavet disse Artikler med vor herover givne Approbation i en dertil given Bog Ord for Ord at indføre.

Aalborg den 11te Maj 1736.

H. Grotum. *C. Solberg.* *Lauris Berregaard.*
Tobias Nascou. *Oluf Juel.* *L. H. Trap.*

Af Lavets Historie hidsættes følgende lille Episode.

Da en Borger i Aalborg ved Navn Søren Sørensen Færgemand var afgaaet ved Døden den 13de Januar 1753, bestilte hans Moder hans Ligkiste hos Snedker Søren Knudsen og tingede tillige med ham, da han var Oldermænd for Snedkerliglavet, om, at dette skulde bære hendes Søn til Jorden for en Betaling af 4 Rd. Heraf skulde der opstaa en Del Ubehageligheder for Lavet.

Sagen var nemlig den, at Søren Sørensen Færgemand nogle Aar i Forvejen af den under Embedsvakancen som Byfoged konstituerede By- og Raadstueskriver Niels Hofman Sevel var bleven arresteret og hensat i Byens Arrestkjælder paa Mistanke om, at han var Tyvsmedvider; skjønt han ved Højesteretsdom af 6te Oktober 1751 blev frikjendt for den mod ham gjorte Beskyldning, blev der dog »lagt Foragt paa ham« derfor, og denne Foragt svandt ikke siden hen. Thi da han i sin Sygdom kort før Jul 1752 anede sin forestaaende Død, henvendte han sig skriftlig til Stiftsbefalingsmanden Gehejmerraad Baron Iver Holck og forestillede ham, at han frygtede for, at »det Passerede, naar han ved Døden afgik, skulde give Vanskelighed at faa hans Lig baaret til Jorden«.

For at »forekomme Ulejlighed af ildesindede Tilskyndere« lod Stiftsbefalingsmanden, baade medens Manden endnu levede og efter hans Død, Sagen undersøge ved Magistraten og resolverede, at ingen »maatte tage Anledning af ovenmeldte Sag at paakaste ham eller hans nogen Slags Foragt, med mindre de vilde vente med vedbørlig Straf at vorde ansete«.

Desuagtet og uagtet Oldermænden Søren Knudsen og flere af Lavet paa Raadstuen havde tilsagt Magistraten for Betaling at ville bære Søren Sørensen til Jorden, blev Lig-

lavet dog siden anderledes til Sinds, og Oldermænden maatte, efter at have talt med sine Lavsbrødre, skriftlig tage Løftet tilbage. Magistraten lod desaaarsag tilsiige en Lavssamling i Oldermændens Hus, hvor Borgmester Solberg mødte og formaade de fleste til at love at bortbære Liget, og indberettede derpaa det forefaldne for Stiftsbefalingsmanden. Denne resolverede dernæst paa Magistratens Skrivelse, at »Snedkerliglavet ingen undtagen burde til den afdøde Søren Sørensen Færgemands Lig at bortføre møde eller ved sit visse Bud møde lade til den ansættende Dag, og saafremt nogen udeblev, skulde Liget af de mødende bortbæres, men de udeblivende betale 4 Rd. til Liglavs Kassen«.

Ikke desto mindre viste Lavsbrødrene sig ulydige saavel mod hvad Magistraten derom med dem havde aftalt, som mod Stiftsbefalingsmandens givne Resolution, idet Oldermænden med sine Bisiddere i deres Svar herpaa vilde besmykke deres Trodsighed dermed, at deres Svende truede med at forlade dem, dersom Søren Færgemand af dem blev bortbaaren, og Følgen blev da den, at Liget omsider maatte bortbæres ved Folks Kuske i Byen.

Denne Opsætsighed saavel mod Magistraten, som dog paa Lavet havde forøvist Kopi af ovenmeldte Højesteretsdom, at Søren Færgemand for Tiltale var frikjendt, som mod Stiftsbefalingsmandens Resolution, som Lavsbrødrene endog ikke »have undset sig ved« af ham at begjære tilbagekaldt, foranledigede, at Sagen blev indberettet til Kongen, der under 2den Marts s. A. tilskrev Stiftsbefalingsmanden saaledes: ». . . , saa give vi dig hermed tilkjende, at vi allernaadigst have fundet for godt, at enhver af disse Lavsbrødre skal betale den af dig dikerede Mulkt med 4 Rd. for saadan deres Opsætsighed derudi, at de ikke have villet bære Søren Sørensen Færgemands Lig til Jorden, hvilken Mulkt skal hjemfalde til vor Frue Kirke i Aalborg, og skal det derforuden være dette Liglav forbudt at bortbære Lig for Penge, indtil de skyldige vise saadan Forbedring, at du hos os for dem vil intercedere, o. s. v.«

Ved under 9de Marts at kommunikere Magistraten »denne allernaadigste Befaling« paalagde Stiftsbefalingsmanden den at tilholde Oldermænden for Snedkerliglavet strax at forfatte og til den at indlevere en rigtig Specifikation paa alle Lemmer

i bemeldte Liglav, samt forelægge dem en vis Tid til Mulkternes Betaling, som skulde indsamles ved Oldermænden og til Kirkeværgen for vor Frue Kirke imod Kvittering betales, og som af ham med vedbørlige Omstændigheder i hans Regnskab til Indtægt anføres og beregnes, hvorefter Magistraten under 19de Marts fastsatte Tiden til Betalingen til »inden forestaaende April Maanedes Udgang, enhver 4 Rd., da de, naar de have gjort Betaling, have enhver for sig at forevise Magistraten bemeldte Kirkeværgens Kvittering til allerhøjstbemeldte kongl. allernaadigste Resolutions allerunderdanigste Efterlevelse.«

Blandt Snedkerliglavets Interessenter befandt der sig ogsaa nogle Enker, der ligeledes af Magistraten bleve tilholdte til at betale den fulde Mulkt. Af disse indgav imidlertid fem et Andragende til Stiftsbefalingsmanden om at blive fritagne for Mulkten, da de hverken havde haft Lød eller Del i den viste Forseelse og Modvillighed, og det saa meget mindre, som de af Lavbrødrene for to Aar siden vare blevne aldeles frigivne for at gjøre nogen Tjeneste, naar noget Lig for Betaling af Lavet skulde bortbæres, og de »som skrøbelige Kvindekjøen ikke kan begribe eller fatte en Ting, anderledes end den os af Lavbrødre er vorden foresagt«; dog havde de været villige til »for Dispyt at hemme at anbyde sig til Betaling«, om nogen i deres Sted vilde bortbære afgangne Søren Færgemands Lig, men ikke kunnet faa nogen dertil.

Senere indgav en sjette Enke en lignende Ansøgning og begrunder den særlige Stilling, hun derved indtager, ved, at hun ikke har været vidende om det af de andre foretagne Skridt, da de ventelig ikke have villet have hende med til at underskrive, fordi hun var i Svogerskab med Søren Færgemand, og haaber paa at nyde samme Ret som de andre Enker med Fritagelse for den tilkjendte Straf.

Paa disse Andragender resolverer Stiftsbefalingsmanden den 11te Maj, at denne Suplikantinde, afgangne Joen Nysoms Enke, saavel som en af de andre, nemlig afgangne Christen Christensen Dreyers Enke, »blive i Henseende til deres Enkestand modererede 2 Rd., saa at de hver for sig straxen haver at levere til Oldermænden 2 Rd.«, hvorimod de andre Enker, som ere aldeles fattige, blive formedelst deres slette

Vilkaar og »andre bekjendte Omstændigheder« frigivne for noget at betale.

Med Hensyn til det i den kgl. Resolution af 2den Marts givne Forbud mod at bære fremmede Lig for Betaling og den stillede Udsigt til, at Forbudet igjen kunde tages tilbage, indgav siden Oldermændene tillige med de to Bisiddere et Andragende til Stiftsbefalingsmanden, hvori de bede om, at deres forrige Frihed maatte dem igjen forundes, og erkjende deres begangne Forseelse med Løfte om efterdags at opføre sig lydige og mere agtsomme, for hvis dem af deres Øvrighed vorder befalet. Ved at indsende dette Andragende til Kongen oplyser Stiftsbefalingsmanden under 27de Avgust, at Lavsbroderne have betalt den dem idømte Mulkt, og indstiller dem, efter den ham givne Tilladelse til at intercedere for dem, til igjen at tages til Naade, hvorpaa der under 14de September s. A. faldt den Resolution, at denne Bøn er dem allernaadigst bevilget.

Denne kongelige Resolution blev derpaa tilstillet Borgmestere og Raad med Tilføjelse, at de efter Indkaldelse skulde tilkjendegive samtlig Snedkerliglavet dets Benaadning og derhos alvorlig betyde Interessenterne, at de efterdags vel skulde vogte sig for al Overhørighed og Ulydighed, imod hvis dem af deres foresatte Øvrighed vorder befalet.

Saaledes endte denne for Snedkerliglavet ubehagelige og ydmygende Sag.

Snedkerliglavets Vedtægter gjaldt indtil 1763, da der forfattedes ny Artikler for det, som ligeledes bleve approberede af Magistraten, men hvis Bestemmelser atter bleve rettede og nærmere begrænsede 1826. Disse ny »Snedker-Lig-Lavs Artikler«, der bestaa af 28 Poster, ere de endnu gjældende, og det vil derfor til Lavets Historie være tilstrækkeligt at anføre deres Hovedindhold med Angivelse af, i hvilke Punkter Artiklerne af 1736 og 1763 afvæg derfra.

I Indskud betales 10 [6¹] Rd.; kun maa Folk over 40

1) De her og senere i Parenthes tilføjede Tal angive Summernes Størrelse efter Lovene af 1763.

Aar særskilt akkordere om Indskudets Størrelse; men gifter en Enkemand eller Enke af Lavet sig igjen, betales for den ny Ægtefælle et Indskud af 5 (3) Rd., dog med det Tillæg, at naar en Enke »sig igjen ved nye Giftermaal skulde forandre med en Mand, som har aflagt sin borgerlige Ed og ikke hermed ment en Arbejds- eller Pligts-Karl, da skal hun strax være forbunden at indlevere til Lavet ovenmeldte Indtrædelsespenge 5 (3) Rd. og derpaa lade sin Mand bi-vaane alle Lavets Brug og Skikke ligesom hendes afdøde Mand«. Hvad der indkommer ved fremmede Lig at bortkjøre (1763 bortbære) eller ved Jordeklæder at bortleje med videre, skal tilhøre Ligkassen alene. Medlemmerne skulle møde paa Snedkerlavshuset hver Philippi Jacobi Dag for at betale Tidepengene med 1 Rd. S. (3 ℥); men hvo der udebliver, bøder til de fattiges Bøsse 3 ℥ eller udslettes af Lavet. Ved Ligbegængelser, enten af Lavbrødre eller af fremmede for Betaling, skulle alle Lavbrødrene møde paa Tilsigelse under en Mulkt af 4 (2) ℥ og der opføre sig uden »ringeste Uorden, enten med høj Røst, utilbørlig Skik eller slet i sin Opførsel og Klædedragt«, under Mulkt første Gang af 3 (2) ℥ , anden Gang dobbelt og oftere efter Magistratens Bydende. Efter Lovene 1763 skulde en af Brødrene tilsige Lavet, dog ikke længere hver Gang end $\frac{1}{4}$ Aar, »som saaledes skal omgaa fra den yngste til den ældste, enhver Oldemand alene undtagen«, hvorimod der 1826 dertil var antaget en Bedemand med aarlig Løn. Forlanger nogen udenfor Lavet Lavets Tjeneste med Ligvognen [1763 hed det: »til at bortbære Lig til Jorden«, da man den Gang endnu ingen Ligvogn havde anskaffet¹⁾], har Oldemanden Fuldmagt til at akkordere derom; men forlanges Ligvognen til Brug paa Landet eller til at indtage Lig ved Aerne, da betales efter vedkommendes Stand og Formue, saaledes som Oldemanden og Bisidderne bestemme. I de smalle Stræder, hvor Ligvognen ikke uden Skade kan kjøre for Døren at holde, skal den holde for Enden af Strædet, hvor bedst er bekvemt, og Liget fra Huset henbæres i Hænderne. Udfordrer Vejens Vanskelighed, at »4 Bæster bruges for

¹⁾ I »Aalborgsk Lommebog for 1804« siges S. 26, at Lavet 1792 kostede sig en Ligvogn; se ogsaa ovenfor S. 346.

Ligvognen«, bliver det en Udgift for enhver Lavbroder eller Søster »at, besørge Bæster saa og Karle fornøjet og afbetalt«. Ved Dødsfald nyde Interessenterne Lavets Tjeneste med Ligvognen og Ligtøjet frit for sig selv, Forældre, Søsken, Tjenestetyende eller Børn over 5 Aar, Kusk, Heste og Medfølge undtagen, som de selv betale, endvidere selv efter 1 Aars Forløb 6 Rd. og saa fremdeles for hvert fulde Aar 6 Rd. indtil i alt 36 (24) Rd. (undtagen i Selvmordstilstælde), paa hvilke Penge ikke kan gjøres Beslag eller Arrest. Er en Lavbroder den afdøde saa nær beslægtet, at han skal i Sørgekaren, forskaffer han en anden i sit Sted, undtagen for Kone, Forældre, Børn eller Søsken, da det aldeles bortfalder. Af Liglavskassen betales der kun Begravelsespenge for to Lig aarlig; indfalder der flere, betaler hver Lavbroder til hvert Lig for Mand og Kone 2 ₤ og Enkerne 1 ₤. For Udeblivelse fra Begravelser betales 4 ₤ til Lavets Fattigbøsse. Bliver en Enke, som fører et kristeligt Levnet, saa fattig, at hun ikke kan betale sine 3 ₤ aarlig, maa hun ikke derfor af Lavet udskrives, men hendes Restancer afkortes i hendes Begravelsespenge. Ved Afstemninger paa Generalforsamlingsdagen har Oldermænd to Stemmer og de øvrige tilstedeværende en. Opstaar nogen Uorden, Strid og Klammeri, skal den skyldiges Forseelse refereres Magistraten, som efter Sagens Beskaffenhed kjender og dømmer samme efter Fortjeneste. Oldermænd nyder »for sin Møje og Flittighed med at iagttage og vel forse Lavets Ligklæder, samt Lister over Mandtallet, naar Ligkjørsler (1763 Ligbørsler) sker, at forfatte« aarlig 4 (2) Rd. S. Oldermænd aflægger Regnskab paa Philippi Jacobi Dag i en Magistratspersons Nærværelse, »som samme hans Behandling kan examinere og probere«.

Ovenstaaende Lavartikler, der bleve approberede af Magistraten under 7de Juni 1826, ere i det væsentlige endnu gjældende; dog er nu Begravelseshjælpen ansat til 40 Rd., og Medlemskontingentet er, foruden 5 Rd. i Indskud, 3 ₤ aarlig, og desuden 1 ₤ for hver Interessent (udover 2), der afgaar ved Døden i Aarets Løb. Lavet ejer en Kapital af 750 Rd., og enhver Borger i Aalborg kan blive Medlem. Medlemmernes Antal er omtrent 50.

Foruden ovennævnte Liglav omtales desuden i »Aalborgsk Lommebog for 1804« 1) »Aalborg Bys Borgeres Ligkasse« med 135 Interessenter, hvoraf hver nyder til sin Begravelse 20 Rd., stiftet den 13 Juni 1735, 2) »De borgerlige veltænkende Interessenters Ligkasse« med 619 Interessenter, hvoraf hver nyder til sin Begravelse 2 Rd. for hvert Aar, han har været Interessent i Selskabet, stiftet den 17 Januar 1791, 3) »det almennyttige og forenede borgerlige Societet og Begravelsesselskab« med 479 Interessenter, hvoraf hver nyder til sin Begravelse 40 Rd., stiftet den 28 Januar 1791; men om alle disse Begravelsesselskaber har jeg, i det mindste hidtil, intet andet fundet, og næppe bestaar noget af dem endnu, hvor blomstrende de end i sin Tid have været, naar der ses hen til Interessenternes store Antal.

Som allerede etsteds ovenfor lejlighedsvis antydet føre de fleste af hine gamle Liglav nu kun en hensygnende Tilværelse og synes efterhaanden at ville uddø, enten saa Grunden dertil maa søges i forandrede Tidsforhold eller deri, at der i den nyeste Tid er opstaaet andre Selskaber, der paa en lettere og billigere Maade yde Adgang til lignende Fordele. Her skal af saadanne Selskaber sluttelig kun i Forbigaaende nævnes 1) »Arbejderforeningen af 1865«, der bl. a. ved Dødsfald yder ethvert 4aarigt Medlem eller hans Kone en Begravelseshjælp af 30 Kroner og for hvert Aar ud over de 4 Aar 2 Kr. mere indtil 40 Kr., ligesom Medlemmerne ere pligtige til at møde til Ligbegængelse; 2) »Restavtør- og Værtshusholderforeningen«, der, naar nogen har været Medlem i 3 Aar, udbetaler hans Efterladte en Begravelseshjælp af 20 Kroner og for hvert Aar mere 3 Kroner, dog ikke ud over 50 Kroner; 3) »Skibstømmerforeningen«, som yder 40 Kroner til Mandens og 24 Kroner til Konens Begravelse; 4) »Arbejderforeningen af 1853«, der ved Dødsfald udbetaler hele et Medlems opsamlede Kontingent; 5) »Aalborg Syge- og Begravelsesforening«, og 6) »De danske Vaabenbrødres« Afdeling i Aalborg, der i Begravelsespenge tilstaar et 4aarigt Medlem 20 Kr. og for hvert Aar mere 5 Kr. indtil i alt 100 Kr. (se D. H. Wulff: »Aalborg Vejviser for 1874« i Realregistret).

Navne- og Sagregister til VI. Bind.

Ved D. H. Wulff.

- A**abo, Michael, Præst i Gjødvad 78.
 Thomas, Præst i Grønbæk, Provst 78.
 Aalborg Hospital 103. Liglav 317 ff.
 Aarhus Domkapitel 64. Domkirke 299.
 Aars og Haubro Sogne 81 ff.
 Abel, Fru, g. m. Timme Nielsen Rosenkrands 238. 240 (Stamtavlen).
 Abildgaard, Povl, til Vrandrup 13.
 Agerholm, P., Præst i Smorup 93.
 Ahrenstorff, Anne Elisabeth, g. m. G. A. v. Guldnehr 130. Fr. v., Etatsraad, til Overgaard 129.
 Aigt Kirke 64. Sogn 281 ff.
 Albertsen, Klavs, til Damsgaard 8.
 Alling Aa, By, Mølle, Sø 59 ff.
 Allinggaard 67—8.
 Allingkloster 59 ff. 285. 288 ff. 299—300. 303—4. 308.
 Ammestrup 19.
 Amstrup 293.
 Anders eller Andreas, Abbed i Allingkloster 65. 72.
 Andersen, Esbern, Væbner 30. Niels, Borgmester i Viborg 238.
 Andreas, Abbed i Alling 309.
 Anholt 89 ff.
 Andsager 4
- Anne Ebbes, g. m. Byfoged P. Pedersen Hjerting i Ribe, anklaget for Trolddom 175 ff. Anne Thamisdatte, Troldkvinde i Ribe 175 ff.
 Ans 67.
 Araregus, Abbed i Vejerslev 286.
 Arnberg, Hans Nielsen, Raadmand i Varde 248
 Arnfeld, H. Akselsen, til Vivgaard 11. 23.
 Asdal 116—7.
 Asmindgaarde 68.
 Astrup i Aigt Sogn 309.
 Astrup Sogn 118—9.
- B**agge, Johan 289 ff.
 Baggessvogns Skove 109. 118 ff.
 Bantzholm 100 ff.
 Bassi, Væbner, i Smedstrup 14 25.
 Beenfelt, Slægten 127.
 Begravelsesskikke 45.
 Begravelsesselskaber 317 ff.
 Benner, Familien 36. Sidsel, g. m. Kl. Glambek 22. 23 (Stamtavlen).
 Bentzon, Jøh., Konferensraad 329.
 Bering, P., stud. theol., til Haubrogaard 98. 102—3.
 Beritte, Fru (Maldesdatte), til Vindum 238. 240 ff

- Berregaard, Dr., Borgmester i Aalborg 358. 364
- Bilde, Anders, Marsk, til Vindum-overgaard 243. Lisbet, g. m. Jørgen Skeel til Broholm 243. Ove, Biskop i Aarhus 64. Sophie, g. m. Jacob Seefeld 81. Sten, til Vandaas 17.
- Bindslev 115.
- Bing, Anders 14.
- Birck, C. E., Præst i Vejerslev 314.
- Bjergby 116—7.
- Bjerring 288.
- Bjerrum Spang 149.
- Bjørnsholm 96.
- Blicher, J. Nielsen, Præst i Gauerlund 314. Lauritz, Præst i Bjerregrav 314. N. G., Præst i Vejerslev 314.
- Block, Jens, Mag. 236.
- Bo, Mogensen, Biskop i Aarhus 69. 295. 299.
- Bock, Peder Jepsen, Raadmand i Varde 248.
- Bolderslev 208.
- Bølvig, Enevold Madsen 21. Lavrids 21.
- Bonum, Las Jensen, Raadmand i Ribe 164. 171.
- Borgen, D. C., Præst i Vejerslev 314.
- Bornholm 19.
- Borre i Vejerslev Sogn 282. 288. 298 ff
- Borre, N. Pedersen, Kjøbmand i Randers 292. 301.
- Borridsølund 302.
- Borris 247.
- Borum Eshøj 218 ff.
- Brahe, Falk 14
- Brammer, C. B., Præst i Vejerslev, Provst 316.
- Bramming 6.
- Bredal, Jens, Præst i Pjedsted 16.
- Brejning 18.
- Brejninggaard 21.
- Brestenbro 69.
- Brock, Lave, til Estrup 132.
- Brok, Anders, Kannik i Ribe 28.
- Brun, Hans, i Pjedsted 15. Hans og Jørgen 240. Jep 15. 239 ff. Movrids 237. 240.
- Brunow, Jak. Hansen, Mag., Provst og Præst i Aalborg 339.
- Brusk Herred 3 ff.
- Bruun, Kristoffer Jespersen, Præst i Vindum 243.
- Brwen, Chr, Provst i Hjerker 224.
- Bryllupsskikke 44—5.
- Brynild, Knud, Præst i Røding 224.
- Brødsgaard 12.
- Brønnumb, Mads Jensen, paa Nørkjær 87.
- Buderupholm 240 (Stamtavlen).
- Buch, Mads, Præst i Aulum 124.
- Bugge, Jørgen 237.
- Bülow, F. R. C. von, Major, til Mølgaard m. m. 99. 103. Christine Margrethe, g. m. Løjtnant J. J. v. Bruun 104. Lorentz Peter og Marie Lovise 104.
- Bøgsted Skove 109. 118 ff.
- Bølle, Jes Jeypsen 7. Morten Svendsen 13.
- Bølling 247.
- Børglum Kloster 102.
- Christiernsen, Claus, Ærkedegne i Ribe 28. Gregers, Præst i Balling 224. 228. Henrik, Væbner 36. Ludvig, Degne i Haubro 88. Mattis, Væbner 30. Nis, Væbner 32. Peder, i Stubdrup 35.
- Clausen, Jakob, Raadmand i Varde 248.
- Clement, Skipper 236.
- Colding, Jakob, til Hvanstrup 97. N., Præst i Aars, Provst 93. 98.
- Dahl Skov 1'4.
- Dalsgaard ved Mariager Fjord 81—2.
- Damsgaard 9.
- Danstrup By 293
- Degne, Thor 128.
- Dejbjerg 247.

- Ditlevsen, Kornelius, Borger i Ribe 197 ff.
- Dons, Else Marie Pederad., g. m. M. Jensen Brønnum paa Nørkjær 87.
- Dragshøj, Lille 211. 214. 218.
- Duel 143.
- Dybvadgaard (ved Aabenraa) 218.
- Dyre, N. Lavesen 5.
- Død, den sorte 288
- Dødsdom stadfæstet af Borgmester og Raad 163 ff.
- E**bbesen, Magnus, Ridder 30.
- Egekister fra Bronzealderen 206 ff.
- Egum Hovgaard 23.
- Egvad 247.
- Elbo Herred 23—4.
- Elkjær, Nørre 113—4.
- Elling Sogn 112—3.
- Ellinggaard 113.
- Elofsen, Elof, Ridder 296.
- Else, Fru, i Steffring 62. Pedersdatter, til Lycktwedt 242.
- Endrupholm 6.
- Enevoldsen, J., Præst i Vadgaard 92.
- Erik Glippings Jagthus 73 ff.
- Eriksen, Niels, til Bjørnholm 38.
- Esbernsen, Anders, i Skanderup 38. Emmike 25. 26. Lass. i Lunderskov 38. Lyder, til Spangsbjerg 24. 25.
- Esmarck, H. J., Præst i Vejerslev 313. Jens, Professor i Norge 313. L., Etatsraad 313.
- F**alster, Anders, Kannik i Ribe 28.
- Falsterbo, K. Christensen, Præst i Vester-Hornum 88—9.
- Faster 247.
- Fillipsen, Daniel, Raadmand i Varde 248.
- Fischer, Chr., d. ældre, Mundskjænk 68. 73. Chr., den yngre, til Allinggaard 68. Daniel 68. Johan Arnold 68. Jytte Kragh, g. m. Præst Michael Aabo 78. Rasmus 68. 72. Thomas 68. 72 77.
- Fjender i Landet 41. 42. 46—7. 76. 273. 304—5. 311.
- Fladshøj (ved Tobøl) 213. 219.
- Flechtner, K. L. v. Stoltzig Knudsen, Præst i Vester-Hornum 89. 92—3. 95. 99.
- Fliginde i Skaane 6.
- Flødhøj (ved Lemvig) 218.
- Fog, Maren, g. m. Præst N. Christensen Lind 72. 76. Niels Pedersen, Præst i Grønbæk 76.
- Fogh, Karen, g. m. Etatsraad C. Thestrup 129.
- Foldingbro 208.
- Folkeløn, dens Størrelse 154.
- Foss, David, Mag., Medtjener til Frue Domkirke i Ribe 173. 191. 199. Kristen, Lektor ved Domkirken i Viborg 234.
- Frebjerggaard i Farsø Sogn 86.
- Frederiksen, Morten, Raadmand i Ribe 164. 171.
- Friis, Anders, til Haraldskjær 33. Christian, Greve 290. Esge 34. Hans, Borgmester i Ribe 164. 171. 178. Lauritz, til Lund 84. Mette, til Bøgsted 118—9. Nisse, Borgmester i Ribe 26.
- Friisholt 63.
- Frisendal 311.
- „Fruentimmerhaderen“ 68.
- Fussing, Jens Jepsen, Præst i Vejerslev, Provst 313. Lauritz, Præst i Vejerslev 313.
- Fyret paa Anholt 43.
- G**aarslev 19. 32.
- Gabel, Frøken 330. Gehejmerraad 330.
- Galgen i Ribe beskrevet 152.
- Galskøt, Peder, til Sønderсков 8. Thomas, paa Hvidstedgaard, og Tyge, paa Søndergaard 110.
- Galt, Anna Pedersd., g. m. A. Bing 14. P. Ebbesen 24.
- Garp, Dorte 127. Povl 127.
- Gaverslund 17. 18.
- Gedehold 108.

- Geisler, Major, til Eskjær 104.
 Gersdorf, Margrete 266.
 Giede, Ernst, til Mølgaard og Lynderup 82.
 Gjeldrup, Mads Christensen, Raadmand i Varde 249.
 Gjensti, Jens, 65.
 Gjerning By 193.
 Gjødvad Skov 65.
 Glambek, Familien 8. 22. Stamtavle 23 Følgeblad. Ellen, g. m. A. Vind 23 Stamtavlen. Elæe 23 Stamtavlen. Kirsten, g. m. Jon Viffert 23 Stamtavlen. Kirsten, g. m. Jørgen Viffert 23. Klavs, til Rask 3. 5 22. 23. Mads, Præst i Pjedsted 23 Stamtavlen. 35 Niels 3. 23. N. Pedersen i Pjedsted 16. N. Pedersen, til Øllufgaard 23. P. Knudsen, af Søndersthoved 23 Stamtavlen. Peder Kristensen 23. Per, Præst i Pjedsted 16. 23 Stamtavlen. Thord 16. 23 Stamtavlen.
 Glibstrup 34.
 Glud, Hans Juel, til Mølgaard 106.
 Grave, Erik, Biskop i Aarhus 313 Magnus, Raadmand i Ribe 141. Mogens Mogensen, Præst i Vejerslev 313.
 Griis, Birgithe, g. m. L. Munck 84. 86. 101.
 Grotum, H., Borgmester i Aalborg 96. 98. 102. 364. L C., paa Haubrogaard 98. 102.
 Grubbe, Diderik, Borgmester i Aalborg 339.
 Grundet 4.
 Grøn, Erik, til Ulfsund 232. Jens og Iver, til Hvidbjerggaard 232. Gunde Kristensen, Borgmester og Landstingshører i Viborg 232. Kristiern, i Torsgaard 232. Mads, til Vindum 232. 239 ff. Mikkel, Rektor i Viborg 232—3.
 Grønbæk Kirke, Skove, Sogn 59 ff.
 Gudme, Gude, g. m. Præst J. N. Blicher 314.
 Gullev By 293.
 Guldager, Præst i Astrup 78. Elisabeth Sophie, g. m. Provst Th. Aabo 78.
 Gunde Skriver, Borgmester og Landstingshører, i Viborg 232 ff.
 Gundorph, Maren, g. m. H. J. Glud 106.
 Gyldenstjerne, Henrik, Lensmand i Hals Birk 110.
 Guldneør ell. Guldnehr, G. A. v., Major 130.
 Goye, Kristoffer, til Gunderslevholm og Avnsbjerg 233. Mogens, Rigshovmester 13. 233 240—1.
H
 Haasum og Ramsing 222 ff.
 Hagsholm 311.
 Halling, Ritmester, til Friisholt 302. Hals Birk 110.
 Hammel og Voldby 313.
 Hansen, Ditlev, Byfoged i Ribe 142. 197. Jens, Mag., Kannik i Viborg 234. 236. Jens, Præst i Vejerslev 315. Villum, Slotsskriver paa Ribberhus 137. 181 ff.
 Harte Kirke 13.
 Hartlevsøn, L., Borgmester i Ribe 27. 28.
 Hasager, H. H., Præst i Vejerslev 315.
 Haubro Sogn 81 ff.
 Haubrogaard 84 ff.
 Hegelund, Anders, Præst i Viading 122. Anna, Enkebispede 134. Hans, Raadmand og Herskabsfoged i Ribe 139. 141. 147.
 Herch, Lorentz Pedersen, Præst i Aars 98.
 Herslevgaard 11
 Hesselballe 5.
 Hesselø 56.
 Heye, v, C. F., Præst i Saxild 278—9.
 Hieronymi, Laurids, Præst i Aars 89. 90.
 Hjelmstjerne, H., Højesteretsassessor, til Vesterbygaard 96—7.

- Hjerting, Peder Pedersen, Byfoged i Ribe 175 ff.
- Hobro, C. Andersen, Præst i Aars 84—6. 88. 100.
- Holbro 100.
- Holck, Gehejmekonferensraad, Baron 329. 364.
- Holgaard 5.
- Holk, Jes, Væbner, og Kristen 27. 28. Mandrup 241.
- Holm, Jakob, Biskop i Aalborg 234.
- Holmans Herred 14 ff
- Holmgaard 97—8.
- Holstebro 198.
- Holstebro, Marcus, Præst i Aars 88. 92. 94.
- Horns Herred 107 ff.
- Houlbjerg 293.
- Hovgaard 5.
- Hundsbæk 10.
- Hurtigkarl, Niels, Præst i Grøn­bæk, Provst 75.
- Husgeraad, en Bondes 1622, 153 ff.
- Hvas, Jens 63. Jens, Landsdommer, til Kaas 236. Jens (lange) til Vormstrup 239—40 Stamtavlen. Lauritz, den ældre, af Vormstrup 63. 299—300. Morten, Mag. 236.
- Hvide, Jens Mogensen, Landsdommer, til Sindinggaard 241.
- Hvidhoved, Marine 18. Johan 18.
- Hvorslev 293.
- Høg, Jakob, til Trudsholm 19. Kristine, g. m. ¹⁾ Lave Brock, ²⁾ Peder Lycke 132. Peder, til Eskjær 132.
- Høgh, P., Mag., Kannik i Viborg 109. 234. 236.
- Høgholt 115.
- Høicken, Johan, Lensmand paa Al­lingkloster 65. 289. 310—1.
- Hønborg 23.
- Hørmested 114.
- Høyer, H., Provst og Præst i Skivum 94—6.
- Ibsen, Niels, paa Tvis Kloster 125.
- Iensborg 282. 294 ff.
- Iller 67.
- Ilstorph, Christiane, g. m. ¹⁾ L. C. Grotum, ²⁾ P. Bering 98. 102.
- „Indmaning“ 197.
- Ingeborg, Frue, Jep Jensens Enke af Varde 24. 25. 28 9.
- Ingemar, Abbed i Vejerslev 285.
- Iversen, Jep, Kantor i Ribe 28. Peder, Dr., Kannik i Viborg 234.
- Jacobsen, D. H., Præst i Vejerslev 315 Jens, Kapellan i Oddense 228.
- Jejpsen, Jes (Bølle) 7. 30. Niels, af Hesselballe 25. 26.
- Jensen, Asser, Præst i Ullerup og Kannik i Ribe 35—6. Erland, Præst i Hjerk 224. Jep, af Varde 24. Las, Borgmester i Varde 248. Otte, Præst i Grøn­bæk 76. Thomas, Præst i Hvorslev 76. Tøger Korsbroder 234.
- Jepsen, Gr. (Staverskov) 5.
- Jerlev Herred 22 ff
- Jerup 113.
- Jespersen, Anne Margrethe, g. m. Provst N. Hurtigkarl 77. Jens, Kaptajn 77. Niels, Cancelliraad, til Søbygaard 77.
- Jessen, P. Neergaard, Præst i Grøn­bæk, Provst 78.
- Johanne, Frue, til Vindum 237.
- Johannis, Johannes, Præst i Jelling 131.
- Johansen, Nicolai, Præst i Grøn­bæk 78
- Jonsen, Anders, Væbner, paa Tove­skov 30. Jens, Raadmand i Ribe 198.
- Jordrystelse 1755 290.
- Juel, Erik, til Sandholt og Vorgaard 197 Anm Oluf, Raadmand i Aal­borg 364.
- Juell, Jens, Præst i Hem 224. 228. Peder, Præst i Skive og Provst 224. 228.
- Jul, Kield, Mag., Superintendent i Viborg 223 ff 233 236.

- Juul, Frants 253.
- Jønsson, Nikolaus, til Hesselballe 5.
- Jørgensen, Niels, Borgmester i Landskrona 164.
- Kaalund, H. V**, Major, til Hvanstrup 103—4. En Løjtnant K. til Hessel 104.
- Kaas, Erik**, Biskop i Viborg 239. 240
Jens, Lensmand paa Silkeborg 68.
- Kallissøn, P.**, Præst i Eytetorp 29
- Karup Kirke** 73.
- Kasted** 62.
- Kastrup** i Rindsherred 85.
- Kat, Jens Olsen**, Borgmester og Landtingshører i Viborg 233.
- Katvad Mølle** 282
- Kiase, P. Christiensen**, Væbner 35.
- Kiste, Niels** 33
- Kjeldsen, Niels og Peder**, til Mølgaard 106.
- Kjællingbøl** 295.
- Kjærbygaard** 15 62
- Kjærulf, Anders**, til Bjørnsholm 92.
95 ff 101 ff. A K, g m. Højesteretsassessor H. Hjelmstjerne til Vesterbygaard 96 Morten 92.
- Kjærulf, Lorents Stalknægt**, Præst i Grønbæk, Provst 78. Peder, Mag; Præst i Grønbæk 77.
- Klyn, And. Sørensen**, i Ribe 168.
- Klædedragt** 44. 162.
- Knubstrup** i Vejerslev Sogn 282 288 293.
- Knud, Abbed** i Allingkloster 65.
- Knudsen, Oluf**, Præst i Saxild 274.
Per, af Sønderstovod 23 Stamtavlen. Per, af Stubberup 29.
- Kold, Henriette Marie**, g. m. Major Bülow 104—5
- Koldinghus Slot og Len** 1 ff
- Kongensgaard** i Grønbæk Sogn 73.
- Kortspil** 133
- Krabbe, Erik**, Lovkyndig 229. Greger, til Thorstedlund, Lensmand i Ribe 181. Karen, g. m. N Skeel 8.
- Krag, Karen, Frue**, paa Refhale 86.
- Kragbæk, Christopher**, Præst i Gislum 91—2.
- Kristen, Hr**, første Præst i Haasum efter Reform. 231.
- Krummedige, Drude**, g. m. O. Krumpen 131. Erik, Lensmand paa Hønborg 18. 242. Klavs 18. 131. 240 Stamtavlen.
- Krumpen, Familien** 8 131. Otte, Lensmand paa Hald 223 ff Otto 19. 131. Stygge, Biskop i Børglum 132.
- Kruse, Enevold**, til Baggsvogn 118.
Peder, Enevold og Tyge 237.
- Kvindens Vidne for Retten** 134.
- Lagesen, Klavs**, Væbner, i Starup 4—5.
- Lambertsen, Knud**, Raadmand i Ribe 164. Kristen 179. 181.
- Lange, Gunde**, til Breininggaard 253.
Henrik, Domprovst i Ribe 253.
Margrete, g. m. A. H. Lindenov 17.
- Langebæk, F. J.**, Præst i Skjoldborg 93. Jakob, Historiker 93.
- Lassen, Mads**, Byakriver i Ribe 137.
- Lasson, P. T**, de, til Rødslet m. m 96.
- Laugesen, Hans**, Abbed i Allingkloster 65. Hans, Biskop i Ribe 175.
Jens, kgl Tolder i Ribe 175.
- Lauritzen, Hans**, Abbed i Allingkloster, siden Præst i Grønbæk 65.
76 Hans, Raadmand i Ribe 164.
171. Hans, Slotsskriver paa Hald 224.
- Laussen, Claus**, Væbner 34—5
- Lavrids**, Præst i Fjaltring 223.
- Lavridsen, Erik**, Præst i Haasum 222 ff.
- Leerbæk** 113.
- Leisgaard** 68—9.
- Lemming Kirke** 64.
- Lemvig, Præst** i Ulstrup 98.
- Lendum** 115
- Lengsholm** 115
- Lerkenfeld** 97 8.
- Leschle, A S E**, g. m. ¹⁾ N Lorentz i Mariager, ²⁾ C D v. Stotzig 89 ff.

- M. M., Korporal 91—2. Philip Ernst, Løjtnant 89 ff.
- Lewetzau, Kammerjunker 329.
- Levring, Anders, Præst i Grønbæk 77.
- Libbert, Jakob, Provst i Oddense 224. 228.
- Liglav 317 ff.
- Lillelund, Thomas, Præst i Ulstrup 96. 102.
- Liliencrone, Maria A., g. m. Fr. v. Ahrenstorff 129.
- Limbek, Anne 240 ff. Else, g. m. Kl. Krummedige 18. 240 ff. Hartvig 7. 15. 18 35. 238 ff. Henning 22. Johanne, g. m. J. Bagge 240 ff. Kirstine 240 Stamtavlen. Klavs 18. 240 ff.
- Lime, Mads Lassen, Byfoged i Ribe 171. Tolder 177. Morten Madsen, Borgmester i Ribe 164. 171.
- Lind, Inger, g. m. Præst Th. Jensen i Hvorslev 76. Johanne, g. m. Præst Otte Jensen i Grønbæk 76 Niels Christensen, Præst 72. 76.
- Linde, Chr., de, Kaptajn, til Møldrups 103.
- Lindenov, And. Hansen 17. Hans Johansen den ældre og den yngre 67. Kirsten, g. m. St. Bilde 17.
- Lisbjerg 62.
- Listo, Mads Andersen, til Skavngaard 244.
- Lund, Peder, Præst i Aars 98.
- Lydersen, Albert, til Damsgaard 8.
- Lydumgaard 14. 18.
- Lykke, Ane, g. m. O. Krumpen 131. Christoffer Iversen, til Buderupholm, 240 ff. Gjertrud, Sidsel og Hilleborg 132. Iver Christoffersen, til Buderupholm og Vindumovergaard 240 ff. Jakob, af Skovsbo 132. Peder 131; til Hvirring 132.
- Lynderup 84.
- Lys, Indsamling og Gaver af 157 Anm. Lüttichau, Eva, g. m. F. R. C. v. Bülow 103. H. H., Ritmester, til Skjærdildgaard 103. O. B., Major, til Haraldskjær 103. W. C., von, til Lerkenfeld m. m. 98. 104.
- Læssø 108—9.
- Lønborg 247.
- Løvenbalk, Slægten 234 Anm. Laurentius Magni 130.
- Madsen, Anders, Præst i Grønbæk 76. Kristen, Delefoged i Ribe 175.
- Mageskifter mellem Frederik II. og Adelen S. 1 ff.
- Magnus, Abbed i Allingkloster 65.
- Mariager, Hans, Præst i Vinding 125.
- Mariager 90. Kirke 128 ff.
- Markdaner, Kaspar 126—7.
- Mathiæ, Joh., de Visborg 131.
- Mattisen, A., Præst i Eltang 31.
- Mattissen, Hans, til Vindum 238 ff.
- Melsted, Major 46.
- Merringgaard 240—1.
- Meyer, Lauritz, Birkedommer 301.
- Meyling, C. N., Forpagter paa Mølggaard 97.
- Mikkelsen, Poul, Abbed i Tvilum 65.
- Mogensen, Jens (Hvide), Landsdommer, til Sindinggaard 241. Mogens, Præst i Veierslev 312.
- Mondrup i Aigt Sogn 309.
- Mosdorff, Kirsten Jochumsd., g. m. Rasmus Fischer 72.
- Munck, Familien 99. Anna 100—1. Christen, til Mølgaard 84. Elline, Karen, Else 85—6. 100. Else, g. m. L. Friis til Lund 84 Ide 84. Kirsten 86. Lauritz 84 86. Ludvig, til Nørlund 99. Mogens, Landsdommer 99 Niels, af Brusgaard 62 Niels, til Haubrogaard 100. Niels, til Serrislevgaard 84 Niels og Søren, til Mølgaard 82 ff. Richard, til Hassinggaard 100.
- Mundt, Iver, til Merringgaard 84.
- Munk, Elline, g. m. Th. Lauritzen i Jelstrup 101. Else, Kirsten, Ellen 101. Gunde Nielsen, til Torsgaard 232. Jesse Nielsen, Væbner, til Visborg 238. Karen, g. m. Just

- Christensen i Bantzholm 101. Kristiern Nielsen, Ridder 238. Lauritz, til Haubrogaard 100—1. Lille, Søren, Peder, Væbner, til Haubrogaard 99. Magdalene, g. m. J. v. Qualen 22. Mogens, Landsdommer 22. Niels, Bøge, Hendrik, Ide 101. Oluf 22. Peder, Admiral, til Estvadgaard 110.
- Muus, Thore, g. m. Lauritz Hvas 299. Mygdal 115. 117.
- Myremalm i Vendsyssel 110. Møgtved 7 ff. Mølbygaard 4. Mølgaard i Haubro Sogn 81 ff. Mølhøj (ved Uge) 210. Møller, Chr., Præst paa Anholt 58.
- N**ascou, Tobias, Raadmand i Aalborg 364. Nebbegaard 18. 242. Niclessen, A., Præst i Starup 31. Nielsen, Anders, Præst i Starup 35 Christen, Præst i Sal 313. Knud, Præst i Lime 224. 228. Kristiern (Munk), Ridder, og Jesse (Munk, til Visborg), Væbner, 238. Lauritz, Præst i Brøndum 224. Lauritz, Præst i Grønbæk 76. Mads, Væbner 237—8. 240 Stamtavlen. Thomas, Præst i Haasum 231. Vil-lads, Mag., Lektor ved Domkirken i Viborg 235. Noes eller Nos, i Andst Sogn 126. Nygaard (d. gl Møgtved) 8. Nøddelund By 293. Nødværge 168 ff.
- O**cksen, Lucia M., von, g. m. W. C. v. Lüttichau 98. Odden 115 117. Oddum 247. Okavigggaard 22. Oldsager 47 ff. 206 ff. 296—8. 302—3. 310. Olufsen, Peder, Raadmand i Ribe 171. Christen, Præst i Gosmer 275. Otzssen, Erik, Rigets Hovmester 30. Oxe, Mette 13.
- P**aaske, H., Præst i Pjedsted 33. Jens, Præst i Vejerslev 312. Palne, Abbed i Allingkloster 65. Panch, Peter, Byfoged i Aalborg 353. Parsbjerg, Manderup, Lensmand paa Silkeborg 311. Peder, Abbed i Allingkloster 65. Pedersen, Erik, af Hønborg 26—7. Henrik, Væbner 32. Jens, Mag., Præst i Viborg, Provst 234. Jes 13. 30; Væbner, og Nis, af Starup 4. 25—6. Jørgen, Rentemester 197 Anm. Jørgen, Slotskriver i Ribe 178. 182. Oluf, Borgmester i Ribe 197 Anm. Oluf, Hospitalspræst i Ribe 192. Peder, Byfoged i Ribe 178 ff. Peder, Mag., Præst i Viborg 235. Stephen, Præst i Gauerlund 33. Søren, Præst i Hundslund 275. Tøger, Mag., Præst i Aalborg 234. Pigsten, Hennike 27. Pitterhuset i Aigt Sogn 310. Pjedsted 15. Pødebusk, Gidsel, g. m. Ove Tage-sen af Vingegaard 238. 240 Stam-tavlen. Hans 240 Stamtavlen. Henning 237—8. 240 Stamtavlen. Johanne, g. m. Mattis Nielsen 13. 237. 240 ff. Pors, Christiern, til Vrandrup 13. Else 85; g. m. ¹⁾ A. Skjønning, Herredsfoged i Aars 86—7, ²⁾ C. D. von Stoltzig 88 ff. Ide, g. m. Jens Madsøn i Nør-Haubro 88. Jørgen, til Frebjerggaard 86. Lasse 28. Nis Pedersen 14. Peder 28. Povl, Anna og Ide 86. 88. Poulsen, Ane, g. m. ¹⁾ N. Jespersen til Søbygaard, ²⁾ Th Fischer til Allinggaard 77. Mathias, Etatsraad, til Bidstrup 77. Poul, Mag., Præst i Saxild 266. 276.

- Prip, Henrik Pedersen, og Peder Henriksen** 17.
Priser 1622 153 ff.
- Qvalen, Josva v.** 22.
Quistgaard, Jens, til Hvanstrup 104.
Quitou, Erik, til Tanderup 197 ff.
- Raabjerg Sogn** 112.
Ralik, Familien 34.
Ranzow, Bedell, i Vranderup 38.
Rask, Fr., Famulus i Aarhus 314.
Rasmussen, Otto, Borgmester i Varde 248.
Refhale i Aars Sogn 86.
Remstrup 62. 299.
Renberg, Klavs Kristensen, Borgmester i Viborg 235. **P. Klavsen, Mag., Konrektor i Viborg** 232.
Reventlov, Ditlev 29. **Margrete, til Bustrup, g. m. E. Krabbe** 222. 228 ff.
Ribe 133 ff. **Bispestol** 5. **Domkapitel** 15. 32—3. 35—6.
Richardtsen, H., Herredsskriver i Løgstør 92.
Riggæl, Peder, Væbner 25.
Rind By 244.
Ring Kloster 60. 65.
Ringsborg i Aigt Sogn 309.
Ris, J. Larsen 19—21. **Jokum** 21. **Lavrids, Præst i Smedstrup** 21.
Roed, Mads Pedersen, Raadmand i Ribe 164.
Rosenberg, Fr., Præst i Ulstrup 92—3.
Rosenkrands, Slægten 295. **Anna, g. m. Christoffer Iversen Lykke** 240 ff. **Anne Timmesdatter** 12—3. **Axel Nielsen** 240 **Stamtavlen. Birgitte** 19. 23 **Stamtavlen. Cecil** 18. **Eiler Styggesen** 19. **Erik Timmesen** 12—3. **Folmer, til Stensballegaard** 237 ff. **Karen, g. m. Mogens Munk** 22. **Ludvig Nielsen** 22. **Niels, til Ryhave** 240 **Stamtavlen. N. Eriksen** 12—3. **Niels Timmesen** 240 **Stamtavlen. Oluf** 13 **Sidsel, g. m. E. Krummedige** 18—9. 22. 242.
Sophie, g. m. Anders Bille 243.
Sophie, g. m. Jacob Seefeld 81.
Timme Nielsen til Engesholm 13; **til Stensballegaard** 238. 240 **Stamtavlen. Timme Styggesen** 18; **Kammerherre** 329.
Rosmose Birk 11.
Rosted, J. C., af Næsgaard 90.
Rostrup, Gottskalk, til Sjelleskovgaard 295. **Jakob, til Lergrav** 19. **Karen, til Rekkergaard, Enke efter Frants Juul** 253.
Ruderne 295.
Runesten i Vejerslev 292—3.
Ruze, Klavs, Væbner 30.
Ryberg, Justitsraad 329.
Råle, Mads og Peder, i Velling 14. 15. 16. 30. 31. **Mads, Væbner** 23. 32. 33—5.
Rænsmølle 62.
Rønnebech, V., Præst i Aars 93.
Rønnov, Claus, Marsk 30.
Rønshave 12. 14. 15.
- Sadolin, Præst i Blære** 98.
Sagn 60 **Anm.** 303.
Sal Kirke 72. **By** 293. **Sogn** 313.
Salpeterhuset i Aigt Sogn 310.
Sandbjerg, Familien 8. **Henrich, til Bøgsted** 118—9. **Sophie, g. m. E. Kruse til Baggessvogn** 118—9.
Saxild By 256 ff.
Schandorph, J., Mag., i Snedsted 89.
Schiønning, A., Herredsfoged i Aars 88—9. **Karen Justd., g. m. Degn Cl. Hansen Viinholt** 88.
Schrøder, P. A., Præst i Vejerslev 315.
Sedding 247.
Seefeld, Ane Sophie, til Mølgaard 119. **Jacob, til Mølgaard m. m.** 81. **Viffert, til Refsnæs** 82. 84.
Seemann, Martinus, Præst i Grøn-bæk 76.
Seerup Kirke 63—4.
Sellerup 17.
Sest Kirke 13.

- Sevel, N. H., Byskriver i Aalborg 364.
 Silkeborg 62. 299—300. 311. Len 68.
 Sindal 118.
 Skaarupgaard 114.
 Skavngaard 244—5.
 Skeel, Albert, til Møgtved 78. Albert Rytter 27—8. Anders 7. 8. 25—6. 29; Dekanus i Ribe 5. 8; Lensmand i Ribe 141. Ane, g. m. Kr. Glambek 23. Ane, g. m. H. Vind 4. 15 Anna 15; g. m. N. Lavesen Dyre 5. Ingeborg, Jep Jensens 5. Ingemar og Niels 8. Iver 31; Andersen 5. Jens 8. Johannes 8. Jørgen, til Broholm og Arreskov 243. Lavrids, til Hastrup 15. Niels Pedersen 15; til Merringgaard 240. Peder 35 og Niels og Klavs 6 til Hesselballe 5. Thor- kel 8.
 Skibelund 62—3.
 Skjærn Mærsk 246.
 Skjæve eller Skive, Søren Jensen, Præst i Roager 175.
 Skjønning, A., Herredsfoged i Aars 86—7 (s. Schjønning).
 Skodborg 13.
 Skolepenges Betalingstid 157 Anm.
 „Skorsmand“ 257 ff. 269.
 Skove, forsvundne 42. 75. 107 ff.
 Skovgaard 5—7. 29.
 Skovgaard, Bundo Swir 7. Gummo Niclesson 7. Hans 6—7. Jep 7. Jørgen 7.
 Skram, Anna, til Brødsgaard 12. Joh. V. Kr., Præst i Grønbæk 79.
 Slange, N., Historiograf 237.
 Smalsted, Peder, Væbner 25—6.
 Smedstrupgaard 14.
 Sminge Sogn og Kloster 281.
 Snub, Karine Lavesd. 13. Knud 12—3. 34. 38. Lave, Væbner, til Brødsgaard 12. 34.
 Solberg, Chr., Borgmester i Aalborg 357. 364—5.
 Spangsbjerg 5. 24 ff.
 Sparrevogngaard 118. 120.
 Splid, Jakob 7. 28—9. Maren Splids, Troldkvinde i Ribe 177 ff.
 Staale, Erik, til Hensborg 286—7. 295.
 Staarup, Anders, Skoleholder i Haubro 105.
 Stafensen, Lavrids, Byfoged i Ribe 137 ff.
 Stallerup 12.
 Stamplunds Mark med Gravhøj 210. 218.
 Stangbjerg, Familien 8. Henrik, Biskoppens Officialis i Ribe 28.
 Starkjær i Gjærning Sogn 295.
 Starup By og Sogn 3 ff.
 Starupgaard 4.
 Staverskov, Gr. Jepsen 5. Gunner 23 Stamtavlen. Marine 35 Oluf 23.
 Stavning 247.
 Stenstrup, Hans Hansen, Præst i Vindum 243—4.
 „Stenstue“ 201 ff.
 Stevnhøj (ved Magstrup) 211.
 Stistrup, Chr., Mag., Provst 91.
 Stoltzig, A. M., g. m. P. Engward- søn 94. Chr Daniel, til Mølgaard 88 ff. C. M., g. m. Præst K. Christensen Falsterbo 88—9. S. C. O., g. m. Korporal M. M. Leschle 91—2. S. M., g. m. ¹⁾ Præst V. Rønnebech, ²⁾ Præst F. J. Langebæk i Skjoldborg, ³⁾ Præst O. G. Kamp 93.
 Store Kongehøj 218.
 Struch, Lavrids Iversen, Herskabs- foged i Ribe 172.
 Stubberup 22.
 Studsgaard, Biskop 330.
 Sture, Henrik, Væbner 25—6.
 Stygge, Hans, paa Silkeborg 65. Mette, g. m. O. Staverskov 23. Movrids, til Holbækgård 11—12. Ulrik, Biskop 300.
 Sustenstedt, Joh. M. v., g. m. G. A. Guldnehr 130.
 Svane, Anders, Borgmester i Ribe 183.
 Svanning, Hans, Mag. i Ribe 175.
 Svensholm 3.

- Svinesnideres Løn og Vilkaar 160.
Swir, Bundo 7.
Svostrup Kirke 63—4.
Sæby Kloster 113.
Sælhunde paa Anholt 47.
Søborg, Degn i Grønbæk 78.
Søholm 23.
Sønderby i Vejerslev Sogn 282. 288.
293.
Sørensen, Anders, Borgmester i Hol-
stebro 198. Harder, Skriver paa
Kronborg, anklaget for Drab 164 ff.
Knud (Markvarsen) til Holmgaard
253. Peder, Raadmand i Ribe 171.
- T**agesen, Ove, af Vingegaard 238
240 (Stamtavlen).
Tange i Højbjerg Sogn 295.
Tavlov 18
Tavsen, Jens, Kapellan i Ribe 191.
Hans 286.
Terkelsen, Ture, Raadmand i Varde
248.
Tersten, Knud 12.
Thestrup, Christian, Etatsraad, Pro-
fessor 129. Frantz, Landsdommer
129. Maren, g. m Frantz The-
strup 129. Mathias, de, til Ma-
riagerkloster 128 ff.
Thorsø Sogn 313.
Thott, Else, g. m. Th. Nielsen 18.
Thygge, Abbed i Allingkloster 65.
Tobakkens Indførelse 173.
Tolne Sogn 114
Tomesøn, Gregers, Præst i Vejerslev
292. 312.
Torsgaard i Aars Herred 232.
Tostyson, Iver og Jesse 30—1. Ja-
cobus 5.
Trans, Peder, Præst i Vejby 224. 228.
Trap, L. H., Raadmand i Aalborg 364
Trellund, Jens Jonsen, Raadmand i
Ribe 183.
Trindhøj (ved Hafdrup) 214—7.
Trolddomssager 163 175 ff
Truust By 69. 282. 303 ff.
- Tungelund i Aigt Sogn 309.
Tversted Sogn 112.
Tvilum Kloster 60 Anm. 67. 281—2.
303. Sogn 304.
Tødsøn, Iver, Væbner 30.
Tøgersen, Peder, Biskop i Viborg
228 ff. 234.
- U**bbe, Abbed i Vejerslev 285—6. 290.
Ugilt 115.
Ulfeld, Kirstine, g. m P. Abildgaard,
derpaa m. M Svendsen Bølle 13.
Ulftand, Gregers, til Vosborg og Kjer-
gaardsholm 229
Ullitz, Christen, Skoleholder i Hau-
bro 105. N, Præst i Ulstrup 92.
Urne, Mads 62. Margrete 132.
- V**arde 246 ff.
Wassard, Bente C., g. m. Provst
Høyer i Skivum 102.
Vedel, Anders Sørensen, Historiograf
192 Lauge Andersen, Mag, Præst
i Ribe 191. Søren Andersen, Mag.,
Præst i Ribe 192—4.
Wedelsparre, Kammerherre 330.
Veien, N, Sognefoged 115.
Vejerslev Kirke 64 286 ff. Kloster
60 ff. 281 ff Sogn 281 ff. 304. 308.
Vellinggaard i Smedstrup Sogn 14 16
Vellev 293.
Venstermand, Henning 22. Knud 18.
Morten 14.
Werchmester, Cecilie M., g. m Lands-
dommer Thestrup 129
Vesteni, Erik, til Søbygaard 311.
Weyit i Hostrup, Væbner 15. 31.
Viborg By 222 ff Domkirke 102.
244 Ildebrand 1615 235.
Videbreve 246 ff
Viffert, Slægten 11. Axel 19 23.
Jon 23 Stamtavlen Jørgen 23.
Viffertsen, Lars, til Gundstedgaard
238.
Viiholt, Cl Hansøn, Degn i Aars 88.

- Villadsen, Peder, Biskop i Viborg 235.
- Vilslev, Jep Povelsen, Raadmand i Ribe 171.
- Vind, Albret, til Ullerup 23 Stam-tavlen. Barbara og Berete 14. Henrik 4. 14; til Rønshave 14. 15. Iver 4; til Grundet 14; til Nørholm 14. Jeppe, Kantor i Ribe 33. Jørgen 14. Kristen Henriksen 14. Niels, til Grundet 22.
- Vinderslevgaard 8.
- Vinding, Anders, Præst i Vejerslev 292. 312.
- Vindumovergaard 233, 237 ff.
- Visborg Kirke 81.
- Viskum 241.
- Vivgaard (Viufgaard) 11.
- Vogn Skov 114.
- Vorde, Mogens Jensen, Præst i Haasum 231.
- Vorgaard 8.
- Vormstrup 63.
- Vrandrup 13.
- Ølholm 17.
- Øllufgaard 23.
- Ørndrup 103.
- Ørsted, Jens, Præst i Vejerslev 312. Kirsten, g. m. Præst Anders Vinding 312.
- Øster-Gasse 211. 218.

REGNSKAB

over

det jyske historisk-topografiske Selskabs Indtægter og Udgifter

i Aarene 1875—6.

1875.

INDTÆGT.

	Kr.	Ø.
1. Kassebeholdning	62	2
2. Saldo hos M. M. Schultz	169	4
3. Restancer	360	«
4. Medlemsbidrag af 305 Medl. à 4 Kr. 1220 Kr. af 2 — à 10 — 20 —		
	1240	«
		i alt 1831 6

UDGIFT.

1. Honorar til Forfatterne	237	«
2. Kristensens Gl. jyske Folkeviser 3—4 H. ...	291	65
3. Rosenørns Grev Gert og Niels Ebbesen 3 H.	115	13
4. Boghandler Schultz for Exemplarer af »Sam- lingerne«	268	62
5. Fotolitografi af Altertavlen i Sal	200	«
6. Litografi af Rydbjærg-Stenen	12	59
7. Xylografi af Skipper Klemens Sværd	4	«
8. Bestyrelsesomkostninger:		
1) Bogbinder Asmussen	9 Kr.	44 Ø.
2) Bogtrykker Olufsen	22 —	» -
3) Porto og Fragt	5 —	10 -
4) 1 Ex. af »Saml.« til Udvexling med et literært Selskab i Bremen	3 —	37 -
	39	91
9. Boghandlernes Rabat	108	«
10. Saldo hos M. M. Schultz	18	39
11. Restancer for 1875	520	«
		i alt 1815 29
Kassebeholdning 1 Januar 1876	15	77
	Balance	1831 6

Indestaaende i Aalborg Sparekasse 200 Kroner med
paaløbne Renter.

Aalborg den 13de September 1876.

D. H. Wulff.

Foranstaaende Regnskab med de deri paaberaabte Bilag
har jeg gennemset og intet fundet at bemærke ved samme.

Aalborg den 13de September 1876.

A. G. Juel.

Foranstaaende Regnskab approberes herved.

Aalborg den 15de September 1876.

L. K. Kier.

1876.

INDTÆGT.

	Kr.	Ø.
1. Kassebeholdning	15	77
2. Saldo hos M. M. Schultz	18	39
3. Restancer	520	«
4. Medlemsbidrag af 313 Medl. à 4 Kr. 1252 Kr. af 2 — à 10 — 20 —		
	1272	«
5. Uddraget af Aalborg Sparekasse.....	200	«
6. Renter af Sparekassen	39	7
	<hr/>	
	i alt 2065 23	

UDGIFT.

1. Honorar til Forfatterne	238	50
2. Kristensens Gl. jyske Folkeviser 5 H.	275	62
3. Rosenørns Grev Gert og Niels Ebbesen 4 H.	126	«
4. Fabricius's Horsens Beskrivelse og Historie 1-2 H.	315	«
5. Boghandler Schultz for Exemplarer af »Sam- lingerne«	315	«
6. Bestyrelsesomkostninger :		
1) Bogbinder Asmussen	8 Kr.	49 Ø.
2) Aalborg, Stiftsbogtrykkeri	29 —	« -
3) Porto og Fragt	7 —	98 -
4) Omslagsstrimler	11 —	40 -
	<hr/>	
	56	87
7. Boghandlernes Rabat	126	»
8. Saldo hos M. M. Schultz	5	99

9. Restancer for 1876	512 «
10. Uerholdelige Medlemskontingenter	20 «
	<hr/>
	i alt 1990 98
Kassebeholdning 1 Januar 1877	74 25
	<hr/>
	Balance 2065 23

Aalborg den 6te Oktober 1877.

D. H. Wulff.

Ovenstaaende Regnskab og samtlige deri paaberaabte Bilag har jeg gennemgaaet uden at finde noget at bemærke ved samme.

Kjøbenhavn den 9de Oktober 1877.

A. G. Juel.

Foranstaaende Regnskab approberes herved.

Aalborg den 13de Oktober 1877.

L. K. Kier.

